

NOU

Norges offentlige utredninger **2024: 8**

Likestillingens neste steg

Mannsutvalgets rapport

Norges offentlige utredninger 2024

Seriens redaksjon:
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
Teknisk redaksjon

---

1. Definisjon og registrering av ideelle velferdsaktører – Første delutredning
Digitaliserings- og forvaltningsdepartementet
2. I samspill med naturen
Klima- og miljødepartementet
3. Felles innsats mot ekstremisme: Bedre vilkår for det forebyggende arbeid
Arbeids- og inkluderingsdepartementet
4. Voldtekt – et uløst samfunnsproblem
Justis- og beredskapsdepartementet
5. Maktens ansikt
Justis- og beredskapsdepartementet
6. Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2024
Arbeids- og inkluderingsdepartementet
7. Norge og EØS: Utvikling og erfaringer
Utenriksdepartementet
8. Likestillingens neste steg
Kultur- og likestillingsdepartementet

NOU

Norges offentlige utredninger **2024: 8**

Likestillingens neste steg

Mannsutvalgets rapport

Utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 26. august 2022.

Avgitt til Kultur- og likestillingsdepartementet 24. april 2024.

ISSN 0806-2633 (online)
ISSN 0333-2306 (trykt utg.)

Aksell AS

Til Kultur- og likestillingsdepartementet

Mannsutvalget ble oppnevnt ved kongelig resolusjon 26. august 2022 for å utrede gutter og menns likestillingsutfordringer i Norge. Utvalget gir med dette sin utredning.

Oslo 24. april 2024

Claus Moxnes Jervell
Leder

Jane-Victorius
Gipling Bonsaksen

Arne Børke

Åsta Lovise
Håverstad Einstabland

Julie Marie Borna
Fossem

Brede Paulsen
Hangeland

Aili Keskitalo

Idunn Tobiassen
Mauseth

Aasmund Nordstoga

Liza Reisel

Ola By Rise

Are Saastad

Adam Andreas
Bredesen Schjølberg

Camilla Stoltenberg

Sylo Taraku

Wasim Zahid

Nils-Erik Ulset

Kristian Landsgård
Sekretariatsleder

Finn Skre Fjordholm

Erle Inderhaug

Mali Gulbrandsen
Asmyhr

Gunder Nordgården

Sammendrag

Likestillingens neste steg

Mannsutvalget er oppnevnt på bakgrunn av en erkjennelse av at gutter og menn ikke har vært godt nok inkludert og ivaretatt i utformingen av likestillingspolitikken og i den offentlige debatten. Mange gutter og menn opplever ikke at likestilling handler om dem, eller er til for dem. Mannsutvalget mener likestillingens neste steg bør være å inkludere gutter og menns utfordringer i større grad enn i dag.

Mannsutvalgets utredning viser at gutter og menn møter likestillingsutfordringer på en rekke områder gjennom livsløpet. Kunnskapsgrunnlaget som likestillingspolitikken bygger på, må inkludere gutter og menns erfaringer og utfordringer. Det forutsetter at vi snakker om, forstår og utforsker likestilling på en slik måte at også gutter og menn vil delta i debatten med sine erfaringer.

Vi lever i en tid hvor demokrati og menneskerettigheter er under press rundt om i verden. De seneste årene har det i mange land vært tendenser til en sterkere polarisering, og en økende motstand mot kjønnslikestilling. I en rekke land blir kvinner og minoriteter fratatt opparbeidede rettigheter, en utvikling som også legger begrensninger på menn. Grunnleggende menneskerettigheter og demokratiske verdier er avgjørende for at alle skal ha frihet til å leve de livene de ønsker.

Noen kan frykte at det å inkludere gutter og menns utfordringer i likestillingspolitikken vil gå på bekostning av kvinners likestilling. I noen land og i noen tilfeller vil denne frykten kanskje være berettiget. Mannsutvalget legger til grunn at menn og kvinner møter ulike likestillingsutfordringer og at det er mulig for likestillingspolitikken å favne likestillingsutfordringer for alle kjønn – uten at det går på bekostning av de framskrittene som allerede er oppnådd. I Norge er det høy oppslutning om likestilling og et sterkt sivilsamfunn. Slik Mannsutvalget ser det, er dette et godt utgangspunkt for et åpent offentlig ordskifte om menns plass i likestillingen. Større oppmerksomhet om gutter og menns likestillingsutfordringer vil styrke likestillingspolitikken, ikke svekke den.

Likestilling har gitt et mer rettferdig samfunn

Historisk har hovedmålet med likestillingspolitikken vært å bedre kvinner og minoriteters stilling. Erfaring viser at likestillingspolitiske tiltak nytter.

Forbedringer for ett kjønn med mål om å fremme likestilling, skal ikke være til ulempe for et annet. I noen tilfeller dreier likestillingspolitikk seg riktignok om fordeling av knappe ressurser, noe som på kort sikt kan føre til at ett av kjønnene mister privilegier. Likestillingspolitikken kan dermed bidra til at ulike grupper blir stilt opp mot hverandre. Historisk sett har likevel den norske likestillingspolitikken gitt de aller fleste større mulighet til å leve friere liv. Det er også slik at de fleste i Norge støtter opp om likestillingen, både som et samfunnsideal og i det praktiske livet.

Mannsutvalgets utredning handler om gutter og menns likestillingsutfordringer. Mange av utfordringene utvalget peker på har i liten grad vært en del av likestillingsdebatten, eller blitt lagt til grunn i utviklingen av likestillingspolitikk. Utvalget mener vi må bygge videre på den framgangen som likestillingspolitikken så langt har ført til ved å erkjenne at mannsperspektivet mangler på flere områder, og at dette er en svakhet det er på tide å rette opp i. Målet er et samfunn der alle har like muligheter til å delta og bidra, uten å bli begrenset av strukturelle forhold eller kjønnsstereotyper.

Gutter og menn har utfordringer på ulike arenaer

På flere områder stiller gutter og menn som gruppe svakere enn jenter og kvinner. Det gjelder for eksempel i deler av utdanningssystemet, når det gjelder mulighetene til å være likestilte omsorgspersoner for egne barn og i møte med deler av det offentlige tjenesteapparatet.

Noen av utfordringene gutter og menn møter henger sammen med sosial ulikhet og utenforskap. Utenforskap kan komme til uttrykk i objektive forhold som arbeidsledighet og sosial isolasjon, men også som subjektive opplevelser av utenforskap. Det subjektive utenforskapet kan være en opplevelse av manglende anerkjennelse og inkludering, følelsen av å ikke være til nytte og å være maktesløs i samfunnet.

Opplevelsen av å falle utenfor i samfunnet kan i ytterste konsekvens gi næring til destruktiv atferd som kriminalitet, rusmisbruk og vold.

Denne atferden har i for stor grad blitt forstått som *problemer med gutter og menn* – altså at det er guttene eller mennene som er problemet. Mannsutvalget mener mye av denne destruktive atferden heller må forstås som uttrykk for *gutter og menns problemer*. Disse problemene må bli tatt på alvor og løses på samfunnsnivå.

Ulikhet blant gutter og menn

I likestillingspolitikken har gjennomsnittsmannen vært en norm som andre måles opp mot. Dette har ført til at vi har fått en blindsonerom for de store forskjellene mellom menn. Menn som kommer dårlig ut har ikke blitt inkludert i likestillingspolitikkenes nedslagsområde.

I denne utredningen har utvalget derfor gjennomgående forsøkt å beskrive forskjeller mellom gutter og menn, i tillegg til å se på kjønnsforskjeller mellom menn og kvinner. Sosial ulikhet er en viktig faktor for å forstå disse forskjellene. En del utfordringer henger sammen med klasse og sosial ulikhet og rammer gutter og menn hardere eller på andre måter enn jenter og kvinner.

Sosial ulikhet kan virke sammen med og forsterke effekter av blant annet seksuell orientering, funksjonsevne, alder og etnisitet. Kunnskapsgrunnet er mangelfullt på dette området. Det mangler for eksempel data fra det samiske samfunnet og når det gjelder menn med nedsatt funksjonsevne. Det finnes likevel enkelte undersøkelser som peker på særlige utfordringer som rammer menn i disse gruppene. Samiske menn rapporterer for eksempel at de oftere er utsatt for fysisk vold i barne- og ungdomsårene enn både ikke-samiske menn og alle grupper av kvinner. Det er en noe høyere andel menn enn kvinner med funksjonsnedsettelse som ikke har utdanning utover grunnskolen.

Menn fra etniske og religiøse minoriteter møter ulike utfordringer, og disse kan ta ulike former avhengig av hvilken arena man befinner seg på. For eksempel tyder forskning på at menn med synlig minoritetsbakgrunn er spesielt utsatt for diskriminering i arbeidslivet.

I undersøkelser som omhandler livskvalitet og tilfredshet med egen psykisk helse kommer skeive dårligere ut enn resten av befolkningen. Blant bifile og homofile menn er andelen som har hatt selvmordstanker i løpet av livet signifikant høyere enn blant heterofile menn. Det samme gjelder selvmordsforsøk.

Likestillingsarbeidets legitimitet vil bli styrket dersom flere menn kan kjenne seg igjen, både i

problembeskrivelsen og i likestillingspolitikken som føres. På samme måte som minoriteters erfaringer har utfordret gamle sannheter, både i den offentlige samtalen om likestilling og i selve likestillingsarbeidet, er det viktig at flere menns erfaringer nå får plass.

Mannsroller

Mannsutvalget mener at det ikke bare er én bestemt måte å være mann på. Hvilke kjønnsroller vi går inn i bestemmes til en viss grad av biologi, men er i høy grad også påvirket av kulturelle og sosiale forventninger. Mannsutvalget mener en del av likestillingsutfordringene som rammer gutter og menn henger sammen med trange kjønnsroller som begrenser menns handlings- og mulighetsrom.

Utvalget mener det er viktig at det finnes et bredt spenn av positive mannlige rollemodeller. Alle trenger noen å lære av. Gode rollemodeller kan støtte opp under gutter og menns identitetsprosjekter, og vise at det finnes ulike måter å være mann på.

Ulike former for mannsfellesskap er sentrale i mange menns liv. Mange menn føler seg komfortable i etablerte mannsroller. Samtidig vet vi at noen menn ikke føler seg hjemme i slike fellesskap. Økt aksept for et større kjønns- og seksualitetsmangfold, og for at menn kan utfordre eller bryte med rammene for mannsrollen, bidrar etter Mannsutvalgets syn til større valgfrihet for alle.

Utredningens oppbygning og innhold

Mannsutvalgets utredning består av tre deler. *Del 1: Innledning og perspektiv* (kapittel 1-3) beskriver utvalgets mandat og arbeidsmetoder, likestillingspolitikkenes historie og utvikling, og utvalgets likestillingsperspektiv og overordnede vurderinger.

Del 2: Situasjonsbeskrivelse og utvalgets vurderinger (kapittel 4-10) inneholder beskrivelser av gutter og menns likestillingssituasjon på ulike arenaer. Disse er familieliv, utdanning, arbeidsliv, fritid, helse, vold og utenforskap. Utvalget gir en vurdering av likestillingsutfordringene i hvert kapittel.

Del 3: Utvalgets anbefalinger (kapittel 11 og 12) består av utvalgets forslag til tiltak. Tiltakene er inndelt i fire innsatsområder: menn som omsorgspersoner, kjønnsforskjeller i utdanning og arbeidsliv, utsatthet og helse, og likestillingspolitikk for alle. Flere av tiltakene adresserer likestillingsutfordringer på tvers av temakapitlene, og vil ha virkninger på tvers av samfunnsområder.

Oppsummering av situasjonsbeskrivelse og vurderinger

I det følgende presenterer vi et kort sammendrag av situasjonsbeskrivelsene i temakapitlene 4-10. Deretter følger en beskrivelse av innsatsområdene og oversikt over alle tiltakene utvalget foreslår.

Kapittel 4: Familieliv

Det er høy oppslutning om at menn og kvinner bør være likestilte omsorgspersoner i familien.

Menn har gjennom de siste tiårene økt tiden de bruker på husholds- og omsorgsarbeid. Samtidig er det fortsatt kjønnete mønstre i tidsbruk, hvor menn bruker mindre tid på omsorgsarbeid og mer tid på lønnsarbeid enn kvinner.

Fedrekvoten har bidratt til at flere fedre tar større del i små barns liv. Likevel er det om lag 25 prosent av alle fedre som ikke mottar foreldrepenger, sammenlignet med 18 prosent av mødrene. I 2022 tok 65 prosent av fedrene ut full fedrekvote eller mer. Dagens regler for foreldrepenger forskjellsbehandler foreldrene ved at det blir stilt andre krav til fars/medmors uttak av foreldrepenger enn til mors uttak.

Etter samlivsbrudd er det flere mødre enn fedre som har mye tid med barna. Samtidig er det stadig flere foreldre som velger delt bosted for barna sine etter samlivsbrudd. Utviklingen viser at mens 8 prosent av barna i slike familier levde med delt bosted i 2002, så var den tilsvarende andelen nærmere 40 prosent i 2020. Selv om andelen som bor fast hos mor har sunket i samme periode, er det fremdeles en stor andel av barna som bor hos mor og en tilsvarende stor andel menn som er samværsfedre.

Andelen samværsfedre er særlig høy blant fedre som ikke bodde sammen med mor da barnet ble født. Blant foreldre som har bodd sammen tidligere har andelen barn som bor hos mor gått ned fra rundt 80 prosent i 2002 til nærmere 50 prosent i 2020. Der foreldrene ikke har bodd sammen, bodde 80 prosent av barna hos mor i 2020.

Sammenlignet med tidligere finnes det i dag et mangfold av bo- og familieformer. En del av denne utviklingen er at stadig flere bor alene. I alderen 30-66 år er det en høyere andel aleneboende menn enn kvinner. I gruppen av enslige er det flere som har dårligere helse enn blant dem som er gifte og samboende. Det er særlig enslige med lav inntekt og lav utdanning, som har høyere dødelighet enn

befolkningen ellers. Forskjellen i levealder mellom gifte og ugifte har økt over tid. Det er også flere og flere som ikke får barn, og denne utviklingen er langt mer markant blant menn enn blant kvinner.

Kapittel 5: Utdanning

Det finnes kjønnsforskjeller i ulike deler av utdanningsløpet. I barnehagen møter barn ulike forventninger ut fra kjønn, og gutter og jenter bruker i noen grad tiden i barnehagen ulikt.

Gutter presterer i snitt svakere på skolen enn jenter, men det er også betydelig overlapp mellom gutter og jenter. I 10. klasse får gutter i gjennomsnitt dårligere karakterer enn jenter i alle fag, bortsett fra i kroppsøving. I 2023 hadde gutter i gjennomsnitt 40,5 grunnskolepoeng, mens jentene hadde 44,5.

Det er flere gutter enn jenter som faller fra videregående opplæring. I perioden 2016–2022 fullførte 76 prosent av guttene mot 85 prosent av jentene i løpet av fem eller seks år. De som ikke har fullført videregående opplæring har større sannsynlighet for senere å ikke være i jobb eller høyere utdanning, ha lavt betalt arbeid og være de første som mister jobben i dårlige tider sammenlignet med dem som har fullført videregående opplæring.

Gutter og jenters utdanningsvalg er til dels svært kjønnsdelte. På videregående er særlig yrkesfagene kjønnskjeve. For eksempel utgjør gutter rundt 90 prosent av elevene på elektro og datateknologi og bygg- og anleggsteknikk, mens det i helse- og oppvekstfag er godt under 20 prosent gutter. Det er færre gutter enn jenter som velger utdanningsprogrammer som gir generell studiekompetanse til høyere utdanning.

Det er færre gutter enn jenter som tar høyere utdanning. I dag er 40 prosent av studentene i høyere utdanning menn. På mange studieretninger er kjønnsfordelingen svært skjev. Det er en særlig lav andel menn innenfor utdanninger i pedagogikk og helse-, sosial- og idrettsfag.

Det er langt færre menn med funksjonsnedsettelser som tar høyere utdanning enn andre menn. I tillegg til kjønn har også familiebakgrunn, innvandrerbakgrunn og bosted betydning for skoleprestasjoner og utdanningsvalg. Det er en klar sammenheng mellom foreldrenes utdanningsbakgrunn og barns skoleprestasjoner, og det samme gjelder for gjennomføring av videregående opplæring og deltakelse i høyere utdanning.

Kapittel 6: Arbeidsliv

Det norske arbeidslivet er kjennetegnet av høy sysselsettingsgrad blant både menn og kvinner. Det er likevel betydelige kjønnsforskjeller når vi ser på hvor menn og kvinner arbeider. Kun 13 prosent av alle sysselsatte menn jobber i kvinne-dominerte næringer, og motsatt. Menn er i størst grad sysselsatt i privat sektor; 8 av 10 menn arbeider i privat sektor, mot 5 av 10 kvinner. De største mannsdominerte næringene i Norge i dag er bygg og anlegg og industri. I offentlig sektor utgjør menn et klart mindretall av de ansatte, på rundt 30 prosent. Innenfor helse- og sosialfaglige yrker og undervisning er andelen menn særlig lav.

Tre av fire arbeidsinnvandrere er menn og arbeidsinnvandrere utgjør en betydelig del av arbeidstakerne i flere mannsdominerte bransjer. Arbeidsinnvandrere kan være særlig utsatt for sosial dumping og arbeidslivskriminalitet.

Menn og kvinner har ulike rammer for å oppnå en god balanse mellom arbeid og familieliv. Dette henger sammen med arbeidsdelingen i familien, men også med det kjønnsdelte arbeidslivet. Forskning tyder på at det er mindre familievennlige arbeidslivsnormer på mannsdominerte arbeidsplasser enn på arbeidsplasser der kvinner er i flertall.

Menn, særlig i mannsdominerte næringer, har en høyere risiko for arbeidsrelaterte sykdommer og arbeidsskader enn gjennomsnittet. Det er forhøyet risiko for kjemisk- og fysisk arbeidsmiljøeksponering i næringer der menn er i stort flertall. Menn har også betydelig høyere risiko for å miste livet som følge av skader i arbeidet. I perioden 2015–2019 var 97 prosent av alle som døde i arbeidsulykker, menn. Det har vært mindre oppmerksomhet om psykiske plager og det psykososiale arbeidet i deler av mannsdominerte bransjer, sammenlignet med andre typer arbeidsmiljøfaktorer.

Kapittel 7: Fritid

Det er flere kjønnsforskjeller knyttet til hva fritiden brukes på. Menn bruker i gjennomsnitt mer tid på en del former for frivillig arbeid, og er aktive i andre deler av frivilligheten enn kvinner. Menn utfører oftere frivillig arbeid i idretten, særlig i forbindelse med oppfølging av egne barns aktiviteter.

Det er kjønnsforskjeller i hvilke kulturtilbud menn og kvinner benytter seg av; menn går for eksempel oftere på idrettsarrangementer, sjeldnere på bibliotek, teater og konsert enn kvinner.

Det er betydelig flere menn enn kvinner som driver med idrett, jakt og fiske.

Blant både menn og kvinner er det sosioøkonomiske forskjeller i hvem som deltar i frivillig arbeid og organiserte fritidsaktiviteter. Det er personer med høyere inntekt, lengre utdanning og sterk tilknytning til arbeidslivet som i størst grad er aktive. Deltakelsen i organiserte fritidsaktiviteter er lavere blant barn og unge fra lavinntektsfamilier enn blant andre barn.

Arbeidsplassen kan være viktig for opplevelse av tilhørighet og mestring, og en verdifull sosial arena for mange menn. Overgangen fra arbeidsliv til pensjonistliv kan innebære et tap av fellesskap. En del av aktivitetstilbudene som er rettet mot pensjonister oppleves ikke som relevante for menn. Det er viktig å tilrettelegge for meningsfulle aktiviteter der pensjonister kan få brukt sin kompetanse og møte andre mennesker.

Kapittel 8: Helse

Menn lever i gjennomsnitt kortere enn kvinner. Forskjellen i forventet levealder var i 2022 på tre og et halvt år. Viktige årsaker til dette er at langt flere menn enn kvinner dør som følge av rus, ulykker, psykisk uhelse og selvmord gjennom voksenalivet. Menn har også en høyere risiko for å få og dø av kreftsykdom, og det er flere menn enn kvinner som dør av ikke-smittsomme sykdommer før de fyller 75 år. Dette er sykdommer som i mange tilfeller kan forebygges. Prostatakraft er den hyppigst forekommende kreftformen i Norge, og rammer et høyt antall menn.

Levealder henger sammen med inntekt og utdanning for både menn og kvinner. Denne sammenhengen er sterkere for menn enn for kvinner. Forskjellen i forventet levealder mellom dem med høyest og lavest inntekt er 13,8 år for menn og 8,4 år for kvinner.

Forskjeller mellom hvordan menn og kvinner lever livene sine er med på å skape betydelige ulikheter i helse mellom menn og kvinner. Det er også store forskjeller mellom menn. Det er likevel mye vi ikke har sikker kunnskap om når det gjelder kjønn og helse generelt, og menn og helse spesielt.

Menn bruker primærhelsetjenesten sjeldnere enn kvinner. I perioden 2017–2019 var det omlag 16 prosent blant voksne menn mellom 20 og 50 år som ikke hadde en konsultasjon hos fastlege eller legevakt, mens det samme gjaldt for rundt seks prosent av kvinnene. Det er også færre menn enn kvinner som bruker lavterskeltilbud for psykisk helsehjelp.

Kapittel 9: Vold

I en undersøkelse fra 2022 oppga nesten halvparten av mennene at de har opplevd å bli utsatt for alvorlig fysisk vold en eller flere ganger etter fylte 18 år. Til sammen 29 prosent av kvinnene svarte det samme. Blant mennene som har blitt utsatt for vold oppga 75 prosent at gjerningspersonen var ukjent for dem da volden skjedde.

På samme måte som for den voksne befolkningen, finner omfangsundersøkelser blant barn og unge at gutter er mer utsatt for fysisk vold enn jenter. I UngVold-undersøkelsen fra 2023 svarte om lag en av fire gutter at de hadde erfart trusler om vold fra en jevnaldrende. En like stor andel hadde minst én erfaring med fysisk vold. Blant jenter oppga om lag en av åtte tilsvarende erfaringer.

Når det gjelder vold i nære relasjoner, har vold mot menn i mindre grad vært forstått som en likestillingsutfordring. Studier av menn som har vært ofre for vold tyder på at mannlige voldsofre kan ha vanskelig for å beskrive det de har opplevd som *vold*, og at de opplever å bli begrenset av sosiale forventninger om hva som er en akseptabel og respons på vold og trusler om vold for en mann.

Undersøkelser viser at hovedvekten av dem som utøver vold er menn. Sinnemestringstilbud og hjelpetilbud til voldsutøvere er mangelfullt.

Kapittel 10: Gutter, menn og utenforskap

Kapittelet beskriver ulike måter å forstå utenforskap og hvordan utenforskap kan henge sammen med kjønn. Utvalget har identifisert noen former for utenforskap som særlig rammer gutter og menn, eller som rammer grupper av gutter og menn på særegne måter: sosial isolasjon, ensomhet og lav livskvalitet, rus, kriminalitet og fengsling, radikaliserings og ekstremisme, demokratisk utenforskap og diskriminering og rasisme.

Enkelte menn – særlig eldre menn, enslige menn og menn med innvandrerbakgrunn – er overrepresentert blant dem som har svakt sosialt nettverk og få personer de kan stole på dersom de opplever problemer.

Menn bruker både lovlige og ulovlige rusmidler i større grad enn kvinner. Blant dem som begår kriminalitet og blir straffedømt, er det betraktelig flere menn enn kvinner. Menn utgjør 93,5 prosent av innsatte i norske fengsler.

Unge menn har lavere valgdeltakelse enn kvinner, og forskjellen mellom kjønnene har økt over tid. Ved stortingsvalget i 2021 var det 59,2 prosent av mennene i alderen 20-24 år som brukte stem-

meretten. Blant kvinner i samme aldersgruppe var valgdeltakelsen 72,0 prosent.

Kartlegginger av holdninger til ytringsfriheten finner at flere menn enn kvinner opplever at ytringsfriheten er begrenset. Det er særlig menn som mener at «politisk korrekthet» er et stort problem i Norge. Skeive menn, samiske menn og menn med synlig minoritetsbakgrunn opplever oftere hatefulle ytringer. De som tilhører flere minoritetsgrupper samtidig er spesielt utsatt.

Det er flere menn enn kvinner som forteller at de opplever diskriminering i møte med offentlige tjenester.

Årsakene til utenforskap kan være mange. Det kan skyldes livshendelser og personlige valg, men det kan også være resultat av ulike barrierer og hindringer man møter i samfunnet.

Utenforskap kan ha alvorlige konsekvenser for de berørte i form av for eksempel ensomhet, sosial isolasjon, fattigdom, helseproblemer og rusmisbruk. Men det kan også ramme samfunnet som helhet i form av økt mistillit, polarisering, kriminalitet og ekstremisme.

Innsatsområder og tiltak

Mannsutvalget anbefaler tiltak på fire områder: menn som omsorgspersoner, kjønnsforskjeller i utdanning og arbeidsliv, utsatthet og helse, og likestillingspolitikk for alle.

Menn som omsorgspersoner

Menn og kvinner må ha like reelle muligheter til både å forsørge seg selv og familien gjennom arbeid, og til å være likestilte omsorgspersoner. Det har lenge vært et likestillingspolitisk mål å sikre kvinner reelle muligheter til å delta i arbeidslivet. Mannsutvalget mener det må legges bedre til rette for menns muligheter til å være likestilte omsorgspersoner, også etter samlivsbrudd.

Utvalget foreslår å

- 1: Endre foreldrepengeordningen og rettigheter i forbindelse med fødsel
- 2: Styrke nybakte fedre og medmødres rolle og rettigheter
- 3: Etablere trepartssamarbeid for bedre arbeid-familie-balanse i mannsdominerte bransjer
- 4: Utvide meklingsplikten ved samlivsbrudd og foreldrekonflikter til seks timer før det kan reises sak for domstolene
- 5: Styrke domstolenes mulighet til å idømme delt bosted

- 6: Legge kompetansen til å flytte barnet innenlands til foreldreansvaret
- 7: Innføre økonomiske ordninger som fremmer likestilling
- 8: Utrede lovfestet rett til ulønnet permisjon for omsorgsarbeid for personer utenfor den nærmeste familien
- 9: Utrede rettslig rammeverk for barn i familier med flere enn to omsorgspersoner

Kjønnsforskjeller i utdanning og arbeidsliv

Mannsutvalget mener det er viktig å redusere kjønnsforskjeller på skole- og utdanningsfeltet. Gutter er i flertall blant elever som får lave karakterer og faller fra i skolen. Langt færre menn enn kvinner tar høyere utdanning. Utvalget forslår en rekke tiltak som retter seg mot barnehage, grunnskole, videregående opplæring og høyere utdanning. Tiltak for å redusere kjønnsforskjeller må sees i sammenheng med tiltak for å bryte med kjønnsdelte utdannings- og yrkesvalg. Kjønnsdelingen i det norske arbeidslivet utgjør en begrensning på den enkeltes valgfrihet. Dette gjelder særlig for menn, som i mindre grad enn kvinner velger kjønnsutradisjonelt. I mange offentlige tjenester, som helse-, omsorg- og sosialtjenester og pedagogiske fag er det viktig at det jobber folk av ulike kjønn, blant annet for at tjenestene skal oppleves som tilgjengelige og relevante for alle brukere. Mannsutvalget ser et særlig behov for å bedre kjønnsbalansen i en del kvinnedominerte yrker.

Utvalget foreslår å

- 10: Innføre lekbasert læring i barnehagen
- 11: Innføre fleksibel skolestart
- 12: Innføre mer praktisk og variert skolehverdag
- 13: Styrke alternative opplæringsløp i videregående opplæring
- 14: Sikre rett til læreplass
- 15: Endre poengberegningen på vitnemålet fra grunnskolen og videregående opplæring
- 16: Gjennomføre en nasjonal satsing for at flere unge skal velge og gjennomføre kjønnsutradisjonelle utdanningsprogram på yrkesfag
- 17: Gjennomføre en nasjonal satsing for at flere menn skal velge og gjennomføre helse-, omsorgs, sosial- og pedagogiske fag i høyere utdanning
- 18: Endre opptaksregler til høyere utdanning
- 19: Økt innsats for psykososialt arbeidsmiljø, og mot trakassering og seksuell trakassering i arbeidslivet

Utsatthet og helse

I løpet av livet vil alle oppleve belastende situasjoner og faser. Utsatthet, for eksempel i form av ensomhet og dårlig helse, kan ramme alle. Mannsutvalgets utredning viser at noen helse- og utenforskningsproblemer rammer gutter og menn hardere eller på andre måter enn jenter og kvinner. For å trygge enkeltmennesket, fremme likestilling og bygge et robust samfunn må ensomhet, uhelse og utenforskap forebygges og håndteres på flere ulike arenaer samtidig. Muligheten til å ha meningsfulle sosiale relasjoner og delta i samfunnet fremmer tilhørighet og kan beskytte den enkelte i kriser og sykdom. Et helse- og omsorgstilbud som senker terskelen for å ta kontakt, øker mulighetene for at menn får det tilbudet de trenger. Menn som opplever vold har behov for støtte og det må gis et bedre tilbud til personer som utøver vold.

Utvalget foreslår å

- 20: Nedsette et mannshelseutvalg
- 21: Utrede et nasjonalt screeningprogram for prostatakreft
- 22: Gjøre helsetjenester mer tilgjengelige for gutter og menn
- 23: Gjennomføre en satsing på seksuell helse
- 24: Øke helsepersonells kunnskap om menns helseutfordringer for å utnytte potensialet ved konsultasjon bedre
- 25: Styrke innsatsen for å forhindre selvmord
- 26: Styrke tilbudene i psykisk helsevern, rusbehandling og fengsler
- 27: Etablere flere møteplasser for gutter og menn
- 28: Motvirke sosiale forskjeller i barn og unges fritidsaktiviteter
- 29: Etablere et fritidsklubbtilbud i alle kommuner
- 30: Gi bedre hjelp til ofre for ikke-familær vold
- 31: Styrke hjelpetilbudet til personer som utøver vold i nære relasjoner

Likestillingspolitikk for alle

Mannsutvalget foreslår en rekke tiltak for å motvirke likestillingsutfordringer som rammer gutter og menn på ulike områder. I tillegg til disse tiltakene mener utvalget det er behov for en større perspektivendring i likestillingspolitikken. Utvalget ønsker en likestillingspolitikk for alle, som tar høyde for at likestillingsutfordringer kan ramme alle kjønn og kan oppstå i samspill mellom kjønn og andre diskrimineringsgrunnlag.

Utvalget er opptatt av at likestillingspolitikken skal oppleves som relevant også for gutter og

menn, og at flere gutter og menn bruker rettighetene de har etter likestillings- og diskrimineringsloven.

Utvalget foreslår å

32: Innføre kjønnsnøytral formålsbestemmelse i likestillings- og diskrimineringsloven

33: Innføre mer effektive virkemidler i likestillingspolitikken

34: Revidere statistiksider og indikatorer for kjønnslikestilling

35: Skaffe mer forskning og kunnskap om menns likestillingsutfordringer

Čoahkkáigeassu

Dásseárvvu boahhte lávki

Olu bártnit ja dievddut vásihit ahte dásseárvu ii guoskka sidjiide, dahje ii leat oaivvilduvvon sidjiide. Dásseárvvu boahhte lávkkis fátmastit bártniid ja dievdduid hástalusaid eanet go dál.

Dievdolávdegotti čielggadeapmi čájeha ahte bártnit ja dievddut vásihit dásseárvohástalusaid olu surggiin eallimis. Máhtovuoddu, masa dásseárvopolitihkka lea huksejuvvon, ferte fátmastit bártniid ja dievdduid vásáhusaid ja hástalusaid. Dat eaktuda ahte mii hupmat, ipmirdit ja suokkar-dit dásseárvvu dainna lágiin, ahte maiddái bártnit ja dievddut servet ságastallamii iežaset vásáhusai-guin.

Mii eallit dakkár áiggis gos demokratiija ja olmmošvuoigatvuodát leat áitojuvvon miehtá máilmmi. Mañemus jagiid lea mángga riikkas leamaš garraseabbo polariserentendeansa, ja eanet ja eanet vuosteháhku sohkabealdásseárvui. Olu riikkain rivvejit nisssonolbmui ja unnitlogu-joavkkuin sin gártaduvvon vuoigatvuodaid, ja dát lea ovdáneapmi mii maiddái dagaha gáržžidusaid dievdduide. Vuoddoolmmošvuoigatvuodát ja demográfalaš árvvut leat mearrideaddjin dasa ahte buohkain galgá leat friddjavuohta eallit dan eallima maid háliidit.

Bargu dievdduid dásseárvvu ovddas sáhtta ipmirduvvot dakkáriin mii goarida nisssonolbmuid. Muhtomin sáhtta maid leat nu. Dievdolávdegoddi atná dattetge vuoddu ahte nu ii leat Norggas dál. Nannosit fuomášupmi bártniid ja dievdduid dásseárvohástalusaid birra nannešii dásseárvopolitihka, iige láivudivčče dan. Dat lea dásseárvvu boahhte lávki.

Dásseárvvu lea dagahan vuoiggaleappot servodaga

Historjjálaččat lea dásseárvopolitihka váldomihttu leamaš buoridit nissoniid ja unnitloguid dili. Vásáhusat čájehit ahte dásseárvopolitihkalaš doaimmain lea ávki.

Dievdolávdegotti čielggadeapmi giedahallá bártniid ja dievdduid dásseárvohástalusaid. Dat ii mearkkaš ahte bártniid ja dievdduid hástalusat álot leat stuoribut, eanet dahje deháleabbo go nieiddaid ja nissoniid hástalusat, muhto ahte dat eai leat doarvái deattuhuvvon ovdal dásseárvodigaštallamiin ja dásseárvopolitihka ovddidemiin. Lávdegoddi oaivvilda ahte mii fertet hukset viidá-

sit dan ovdáneami mii dásásázi lea leamaš dásseárvopolitihkas. Mihttun lea servodat gos buohkain leat seamma vejolašvuodát oassálastit ja váikkuhit, almmá gáržžiduvvot struktuvrralaš belliiguin dahje sohkabealstereotiippaiguin.

Dásseárvvu sohkabeliid gaskkas ii almmatge mearkkaš dan ahte ovttá sohkabeali ovdáneapmi livččii nuppi sohkabeali hehttehussan. Muhtun oktavuodain lea dásseárvopolitihkas sáhka váilevaš resurssaid juogadeamis, mii oanehis áiggis sáhtta dagahit ahte nubbi sohkabealli massá ovdamuniid dihto surggiin. Dásseárvopolitihkka sáhtta namalassii bidjat joavkkuid vuostálaga. Historjjálaččat lea goitge Norgga dásseárvopolitihkka addán eatnasiidda stuorát vejolašvuoda eallit friddjabut eallima. Lea maiddái nu ahte eatnasat Norggas dorjot dásseárvvu, sihke servodatideálan ja praktihkalaš eallimis.

Bártniin ja dievdduin leat iešguđetlágán hástalusat iešguđetge arenain

Mángga suorggis deaivvadit bártnit ja dievddut hástalusai-guin main sii joavkun leat heajut sajádagas go nieiddat ja nissonat. Dat guoská ovdamearkka dihte osiide oahppovuogádagas, go guoská vejolašvuhtii leat ovttadássásaš fuolaheaddjin iežaset mánáide ja deaivvadit osiiguin almmolaš bálvalusapparáhtas.

Muhtun hástalusat maid bártnit ja dievddut vásihit, čatnasit sosiála sierranasvuhtii ja olggobeallái gártamii. Olggobeallái gártan sáhtta boahit oidnosii objektiiva diliin dego bargguhisvuhta ja sosiála isolašuvdna, muhto maiddái subjektiiva olgguštanvásáhusain. Subjektiiva olgguštanvásáhusas sáhtta leat sáhka váilevaš dohkkeheami ja searvadahttin dovdu, dovdu ahte ii leat ávkin masage ja fámohisvuodadovu servodagas.

Go vásiha gártat olggobeallái servodaga, de sáhtta dat vearrámus dilis váikkuhit billisteaddji láhttemii, nugo kriminalitehtii, gárrenmirkkuid boasttogeavaheapmái ja veahkaváldái. Dat láhttenvuohki lea beare olu ipmirduvvon *bártniid ja dievdduid váttisvuhtan* – namalassii ahte bártnit ja dievddut dat leat dat váttisvuodát. Dievdolávdegoddi oaivvilda ahte ollu dain billisteaddji láhttemiin ferte baicce ipmirduvvot *bártniid ja dievdduid váttisvuodaid* čilgehussan. Daid váttisvuodaid ferte váldit duodas, ja čoavdit servodat-dásis.

Erohusat gaskal bártniid ja dievdduid

Dannego dievddut ollu oktavuodain leat ipmirduvvon norbman, dahje gaskamearalašolmmožin, geaid ektui buohkaid earáid dásseárvohástalusat mihtiduvvojit, de leat mii ožžon oainnohis sona dievdduid erohusain go guoská fápmui ja vejolašvuodaide. Dievddut, geain lea unnán fápmu ja heajos eavttut, eai leat fátmastuvvon dásseárvopolitihka čuozahehpet.

Dán guorahallamis lea lánvegegoddi dan geažil čadnat geahččalan govvidit bártniid ja dievdduid earálgánvuodaid, lassin dasa ahte geahččat sohkahehpet erohusaid gaskal nissoniid ja dievdduid. Sosiála sierralálgánvuodta lea dehálaš fáktor go galgá ipmirdit daid erohusaid. Muhtun hástalusat, mat čuhcet olbmuid geain lea vuolit sosioekonomalaš dili, čuhcet earenoamážit dahje sierra lánvegegoddi bártniid ja dievdduid. Sosiála earálgánvuodta sáhtta gullat oktii earret eará seksuála sodjui, doaimmavuođaide, ahká ja čearddalašvuotii. Mii oaidnit ahte máhtovuoddu dán suorggis lea váilevaš.

Mis váilot ovdamearkka dihte dieđuid sámi servodagas go guoská dievdduid geain lea doaimmavuođavuodta. Dattetge gávdnojit muhtun iskkadeamit mat čujuhit earenoamáš hástalusaid dievdduin dán joavkkuin. Sámi dievddut muitalit earret eará ahte sii dávjijbut gillájit fysalaš veahkaválddi mánná- ja nuoraidagis go sihke dievddut geat eai leat sápmelaččat ja nissonolbmot buot joavkkuin. Leat veahá eambo doaimmavuođit dievddut go nissonat geain ii leat oahppu lassin vuoddoskuvlii.

Hástalusat maid čearddalaš ja oskkolaš unnitlogut deaivdit leat iešguđetlágánat, ja dat sáhttet iešguđetge lánvegegoddi veahkaválddi arenas gos leat. Ovdamearkka dihte čájeha dutkan ahte dievddut, geain lea oinnolaš unnitloguduogáš, earenoamážit vásihit vealaheami bargoeallimis.

Guorahallamiin, mat gieđahallet eallinkvalitehta ja duhtavašvuoda iežas psyhkalaš dearvvašvuodain, leat bonju olbmuid heajut bohtosat go álbmogis muđui. Bifiila ja homofiila dievdduid gaskkas leat olu eambogat geain leat leamaš iešsorbmenjurdat muhtomin eallimis go heterofiila dievdduid gaskkas. Seamma guoská iešsorbmengeahččalemiide.

Dásseárvobarggu legitimizehta nannejuvošii jus eanet dievddut dovdet iežaset sihke čuoččilgehusas ja dásseárvopolitihkas. Seamma lánvegegoddi vásáhusat leat hástalan boares duohtavuodaid, de lea dehálaš ahte eanet dievdduid vásáhusat dál ožžot saji almmolaš

ságastallamis dásseárvvu birra ja maiddái dásseárvobarggus.

Dievdorollat

Makkár sohkahehpet mii váldit mearrida muhtun muddui biologijja, muhto maiddái kultuvrralaš ja sosiála vuodamušat midjiide sohkahehpet veahkkuha olu. Dievdolánvegegoddi oavvilda ahte muhtun oassi dásseárvohástalusain maid bártnit ja dievddut vásihit, čatnasit gáržžes sohkahehpet laide mat sáhttet ráddjet dievdduid doaimmama ja vejolašvuodaid.

Midjiide lea dehálaš dohkkehit ahte dievdosearvevuodta lea guovddážiis olu dievdduid eallimis. Olu dievddut liikojit bures sajáiduvvan dievdorollaid, eaige ane daid ráddjeaddjin. Seammás diehtit ahte muhtun dievddut eai ane dakkár searvevuoda vuogasin. Jus eambogat dohkkehivčče viidábut sohkahehpet ja seksualitehtagirjávuođa ja ahte dievddut sáhttet hástalit dahje rihkkut dievdorolla rámmaid, de Dievdolánvegegoddi oainnu mielde dat duddjošii stuorat válljenvejolašvuodaid buohkaide.

Čielggadeami huksehus ja sisdoallu

Dievdolánvegegoddi čielggadeamis leat golbma oasi. *Oassi 1: Álgu ja perspektiiva* (kapihtal 1-3) čilge lánvegegoddi mandáhta ja bargovugiid, dásseárvopolitihka historjja ja ovdáneami, ja lánvegegoddi dásseárvoperspektiiva ja bajitdási árvvoštallamiid.

Oassi 2: Dilálašvuoda govvideami ja lánvegegoddi árvvoštallamat (kapihtal 4-10) čilge bártniid ja dievdduid dásseárvodili iešguđetlágán arenain ja fáttáin. Lánvegegoddi árvvoštallá dásseárvohástalusaid juohke kapihtalis. Dat leat bearašeallin, oahppu, bargoeallin, astoáigi, dearvvašvuodta, veahkaváldi ja olggobeallái gártat.

Doaimmabijut leat juhkon njealji ángiruššansuorgái: dievddut fuolaheaddjin, sohkahehpet erohusat oahpus ja bargoeallimis, hearkivuodta ja dearvvašvuodta, ja dásseárvopolitihkka buohkaide. Mánge doaimmabiju čujuhit dásseárvohástalusaid fáddákapihtaliid rastá, ja dat bohtet veahkkuhit servodatsurggiid rastá.

Čuoččalemiid oavvildit oanehaččat fáddákapihtaliid 4-10 dilálašvuodačilgehusaid. Dasto čilgejuvvojit ángiruššansuorggit ja buot doaimmabijut maid lánvegegoddi evttoha.

4. kapihtal: Bearašeallin

Lea stuora ovttaoavivuohta das ahte dievddut ja nissonat berrejit leat dásseárvosaš fuolaheaddjit

bearrašis. Dievddut leat maŋemus logijagiid atnán eambo áiggi viessodoalu- ja fuolahusbargguide. Seammás leat áigegeavaheamis ain sohka-bealminstarat, main dievddut geavahit unnit áiggi fuolahusbargui ja eanet áiggi bálkábargui go nissonat.

Áhččearri lea mielddisbuktán ahte eanet áhčit váldet stuorát oasi smávvamánáid eallimis. Goitge birrasiid 25 proseanta buot áhčiin eai oáččo váhnenmávssu, go buohtastahtá etniid loguin mii lea 18 proseanta. 2022:s geavahedje 65 proseanta áhčiin olles áhččeari dahje eanet. Dálá váhnenmávssu njuolggadusat earuhit váhnemiid dainna lágiin ahte áhčiid/guoibmeetniid váhnenmávssu geavaheamis leat eará gáibádusat go etniid geavaheamis.

Maŋjel earráneami leat eanet eatnit go áhčit geain lea olu áigi mánáiguin. Seammás eanet ja eanet váhneamat válljejit mánáideaset juogaduvvon orrunsaji maŋjel earráneami. Ovdáneapmi čájeha ahte 8 proseanta mánáin dakkár bearrašiin orro juogaduvvon orrunsajiin 2002:s, ja 2020:s fas lei dat lohku 40 proseanta. Vaikko vel oassi geat orrot fásta eatni luhtte lea unnon dan áigodagas, de leat goitge olu mánát geat orrot eatni luhtte, ja seamma olu dievddut geat leat ovtastallanáhčit.

Váhnemiid gaskkas geat ovdal leat orron ovtas, lea mánáid lohku geat orrot eatni luhtte njedjan birrasiid 80 proseanttas 2002:s gitta lagabui 50 prosentii 2020:s. Váhnemiid gaskkas geat eai leat orron ovtas, orro 80 proseanta mánáin eatni luhtte 2020:s.

Dál gávdnojit mánggalágán orrun- ja bearašhámit. Seammás eambogat orrot akto. Ahkejoavkus 30-66 jagi leat eambo dievddut go nissonat geat orrot akto. Aktoolbmui lea heajut dearvvašvuohta ja alit jámolašvuohta go sis geat leat náitalan ja ovtasássit. Earenoamážit aktoolbmui, geain lea unnán dienas ja vuollegis oahppu, lea alit jámolašvuohta go álbmogis muđui. Áiggi mielde lea eallinagi erohus gaskal náitalan olbmuid ja náitalkeahtes olbmuid lassánan. Leat maiddá olu eambogat geat eai oáččo mánáid, ja dát ovdáneapmi lea mihá čielga-seappo dievdduid gaskkas go nissoniid gaskkas.

5. kapihtal: Oahppu

Oahppomannolaga iešgudetge osiin leat sohka-bealerohusat. Mánáidgárddis mánát deaivvadit iešgudetlágán vuordamušaiguin sohka-bealiid ektui, ja bártnážit ja nieiddážit golahit áiggi mánáidgárddis muhtun muddui iešgudet ládje.

Bártnit dahket gaskamearalaččat heajubut skuvllas go nieiddat, muhto leat maid mearkkašahtti stuora oktasašdovdomearkkat nie-

iddaid ja bártniid gaskkas. 10. luohkás ožžot bártnit gaskamearalaččat heajut árvosániid go nieiddat buot fágain, earret lášmmohallamis. 2023:s ledje bártniin gaskamearalaččat 40,5 vuoddoskuvlačuoggá, ja nieiddain fas 44,5 čuoggá.

Eanet bártnit go nieiddat heitet joatkkaskuvlaoahpus. Áigodagas gaskal 2016-2022 čadahedje 76 proseanta bártniin ja 85 % nieiddain skuvlla viđa dahje guđa jagis. Sis, geat eai leat čadahan joatkkaskuvlla, lea stuorát varra ahte maŋjel eai oáččo barggu dahje alit oahpu, lea hejot bálkáhuvvon bargu ja leat vuosttamuččat geat heajos áiggiin masset barggu, buohtastahttojuvvon singuin geat leat čadahan joatkkaskuvlaoahpu.

Bártniid ja nieiddaid oahppoválljemat muhtun muddui hui olu juohkásit sohka-bealiid gaskkas. Joatkkaskuvllas earenoamážit fidnofágain lea hui bonju sohka-bealjuogadeapmi. Ovdamearkka dihte leat sullii 90 proseanta ohppiin bártnit elektrofágas ja dihtorteknologiijas ja huksen- ja ráhkadusteknihkas, ja dearvvašvuođa- ja bajásšaddanfágas fas leat olu vuollegis 20 proseantta ohppiin bártnit. Unnit bártnit go nieiddat válljejit oahppoprográmaid mat addet oppalaš lohkaengelbbošvuođa alit ohppui.

Unnit bártnit go nieiddat váldet alit oahpu. Dál leat 40 proseanta alit oahpu studeanttain dievddut. Mángga oahpposuorggis lea sohka-bealjuohku hui botnjut. Leat hui unnán dievddut oahpaheaddjeoahpuin ja pedagogihkkaoahpuin ja dearvvašvuođa-, sosiála- ja falástallanfágain.

Mihá unnit doaibmavádjit dievddut váldet alit oahpu go eará dievddut. Lassin sohka-beallái maiddá bearašduogáš, sisafárrenduogáš ja ássanbáiki váikkuhit skuvlabohtosiidda ja oahppoválljemii. Lea čielga oktavuoha gaskal váhnemiid oahppoduogáša ja mánáid skuvlabohtosiid, ja seamma guoská joatkkaoahpahusa čadaheapmái ja alit oahpu oassálastimii.

6. kapihtal: Bargoeallin

Norgga bargoeallima dovdomearka lea alla bargahusdássi, ja obbalaččat leat unnán sohka-bealerohusat barggahusas. Dattetge leat stuora erohusat sohka-bealiid gaskkas go geahččá gos nissonat ja dievddut barget. Dušše 13 proseanta buot barggahuvvon dievdduin barget ealáhusain gos leat eanas nissonat, ja nuppe ládje. Dievddut barget eanas priváhta suorggis; 8 dievddu 10 dievdus barget priváhta suorggis, ja nissoniid bealde fas 5 nissona 10 nissonis. Almmolaš suorggis leat dievddut unnitlogus bargiid gaskkas, sullii 30 proseanta. Stuoramus dievdoealáhusat Norggas dál leat huksen, ráhkadus ja industriija. Dear-

vvašvuoda- ja sosiálafágalaš bargguin ja oahpahas lea dievdduid lohku earenoamáš unni.

Golbma njealji bargosisafárrejeaddjis leat dievddut, ja bargosisafárrejeaddjit dahket stuora oasi bargiin mángga fidnosuorggis gos leat eanas dievddut. Bargosisafárrejeaddjit sáhttet earenoamážit gillát sosiála vealaheami ja bargoeallinkriminalitehta.

Dievdduin ja nissoniin leat goabbatlágan rámmat olahit buori balánssa gaskal barggu ja bearašeallima. Dasa lea čadnon bargojuogadeapmi bearrašis, muhto maiddá sohka bealjuhkkjuvvon bargoeallin. Dutkan čájeha ahte leat unnit bearašheivehuvvon bargonorpmat dievdobargosajiin go dakkár bargosajiin gos leat eanas nissonat. Dievdduin, earenoamážit ealáhusain gos leat eanas dievddut, lea maiddá stuorát go gaskamearalaš riska oazžut bargui guoski buozalmavuodaid ja bargovahágiid. Leat stuorát riska eksponerejuvvot kemihkalaš ja fysihkalaš bargobirrasii dakkár ealáhusain gos dievddut leat stuora eanetlogus. Dievdduin lea maiddá mearkkašahtti stuorát riska massit heakka vahágiid geažil barggus. Áigodagas gaskal 2015-2019 ledje 97 proseanta buohkain geat jápme bargolihkohisvuodas, dievddut. Lea leamaš unnit fuomášupmi psyhkalaš váttuide ja psykososiála bargui muhtin fidnosurrggiin main leat eanas dievddut, go buohtastahtta eará bargobirasfáktoriiguin.

7.kapihttal: Astoáigi

Áiggi mielde leat sihke dievddut ja nissonat ožžon eambo astoáiggi. Eatnasat leat maiddá duhtavaččat iežaset astoáiggiin.

Leat eanet sohka beali erohusat das maid olbmot barget astoáiggis. Eambo dievddut (25 proseantta) go nissonat (18 proseantta) ledje mañemus jagi mielde organiserejuvvon falástallamis. Dievddut geavahit gaskamearálaččat eanet áiggi muhtun mállat eaktodáhtolaš bargguide, ja leat aktiivvalaččat mielde eará eaktodáhtolašvuoda bargguin go nissonat. Dievddut dávjjibut doaimmahit eaktodáhtolaš bargguid falástallamis, erenoamážit iežas mánáid doaimmaid čuovvoleami oktavuodas.

Leat sohka beali erohusat das makkár kulturfalaldagaid dievddut ja nissonat geavahit; dievddut dávjjibut vulget falástallandoaluide, hárvvibut girjerádjosi, teáhterii ja konsertii go nissonat. Leat mihá eanet dievddut go nissonat geat falástallet, bivdet ja oggot guliid.

Sihke nissoniid ja dievdduid gaskkas leat sosi-oekonomalaš erohusat das geat servet eaktodáh-

tolaš bargguide ja organiserejuvvon astoáiggedoaimmaide. Olbmot, geat dinejit eanet, geain lea eanet oahppu ja nanu čanastat bargoeallimii, leat eanemus aktiivvalaččat. Mánát ja nuorat vuollegis dienas gulli bearrašiidda servet unnimusat organiserejuvvon astoáiggedoaimmaide.

Bargosadji sáhtta dehálaš báiki gullevašvuoda ja máhttima vásiheapmái, ja danin dat lea mávssolaš sosiála báikin ollu dievdduide. Molsun bargoeallimis pensionistaeallimii sáhtta mielddisbuktit searvevuoda massima. Muhtun oassi doaimafálaldagain pensionistaide eai adno leame gullevaččat dievdduide. Lea dehálaš lámčit dili miellagiddevaš doaimmaide gos pensionistat besset geavahit sin gelbbolašvuoda, ja deaivat eará olbmuid.

8. Kapihttal: Dearvvašvuoha

Dievddut gaskamearálaččat eai eale nu guhká go nissonat. 2022:s lei vurdojuvvon erohus eallinagis golbma ja bealle jagi. Dehálaš sivat dása lea ahte mihá eanet dievddut go nissonat jápmet gárrendili, lihkohisvuodaid, psyhkalaš buozanvuoda ja iešsorbmemma geažil ollesolbmoo eallima áiggis. Dievdduin lea stuorát riska oazžut borasdávdda ja dainna jápmit, ja leat eanet dievddut go nissonat geat jápmet njoamokeahtes dávddain ovdal go devdet 75 jagi. Dát leat dávddat maid ollu dilálašvuodain sáhtta eastadit. Ovdaráksáboras lea dat borasmálla mii dávjjimusat bohciida Norggas, man ollu dievddut ožžot.

Nissoniid ja dievdduid eallinahki čatnasa dietnasii ja ohppui. Dát oktavohta lea nannuset dievdduide go nissoniidda. Erohus vurdojuvvon eallinagis sis, geain lea alimus ja vuolemus dienas, lea 13,8 jagi dievdduide ja 8,4 jagi nissoniidda.

Erohusat gaskal dan movt dievddut ja nissonat ellet iežaset eallimiid, mielddisbukta stuora dearvvašvuodaerohusaid gaskal nissoniid ja dievdduid ja gaskal dievdduid. Liikká lea ollu man birra mis ii leat sihkkaris máhttu sohka bealiid ja obbalaččat dearvvašvuoda birra, ja earenoamážit dievdduid ja dearvvašvuoda birra.

Dievddut geavahit vuoddodearvvašvuodabálvalusa hárvvibut go nissonat. Áigodagas 2017-2019 dievdduin gaskal 20 ja 50 jagi lei badjel 15 proseanta geain ii lean leamašan konsultašuvdna fástadoaktáriin dahje váktadoaktáriin, nissoniid dáfus guoskkai dát birrasiid viđa prosentii. Dievddut maiddá unnit geavahit psyhkalaš dearvvašvuodaveahki vuosttašeahkkefálaldaga go nissonat.

9. Kapihttal: Veahkaváldi

2022 iskkadeamis almmuhii measta bealli dievduin ahte sii leat vásihan duodalaš fysalaš veahkaválddi oktii dahje mángii manjel go devde 18 jagi. Oktiibuot 29 proseantta nissoniin vástidit seamma. Dievdduid gaskkas, geat leat gillán veahkaválddi, almmuhii 75 proseanta ahte vearredahkki lei amas sidjiide go veahkaváldi dáhpáhuvai.

Seamma ládje go rávisolbmuid álbmogis, de viidodatiskadeamit mánáid ja nuoraid gaskkas gávnnaht ahte bártnit gillájit eanet fysalaš veahkaválddi go nieiddat. 2023 UngVold – iskkadeamis vástidii sullii okta njealji bártnis ahte sii leat vásihan veahkaváldeáitagiid seamma ahkásaččain, ja seamma stuora oasi lei unnimusat oktii vásihan fysalaš veahkaválddi. Nieiddaid gaskkas almmuhii sullii okta gávccie nieiddas vástideaddji vásáhusaid.

Veahkaváldi dievdduid vuostá ii leat nu ollu adnon dásseárvohástalussan go veahkaváldi nissoniid vuostá. Dutkosat dievdduin, geat leat gillán veahkaválddi, orrot čájeheame ahte dievdduide, geat leat gillán veahkaválddi, sáhtta váttis čilget dan man sii leat vásihan leat *veahkaváldin*, ja sii vásihit ahte sosiála vuordamušat ráddjejit mii lea dohkálaš ja duostilis responsa veahkaváldái ja veahkaválddi áitagiidda.

Lea unnán máhttu psykalaš veahkaválddi viidodaga birra, mii čuohtá oalle seamma mutto sohkaheami.

Iskkadeamit čájeht ahte dievddut leat váldoassi dain geat doaimmahit veahkaválddi. Suhttohálddašeami fáladat ja veahkkefáladat sidjiide geat veahkaválddi dahket lea váilevaš, ja dát guoská sihke dievdduid ja nissoniid fáladahkii.

10. Kapihttal: Bártnit, dievddut ja olggobeallái gártat

Kapihttal čilge muhtun iešguđetge vugiid ipmirdit olggobeallái gártama, ja manin olggobeallái gártan sáhtta gullat oktii sohkaheami. Lávdegoddi lea identifiseren muhtun mállet olggobeallái gártamiid mat čuhcet earenoamážit bártniide ja dievdduide, dahje mat čuhcet bárdne- ja dievdojoavkuide earenoamáš vugiiguin: sosiála isolašuvdna, oktovuoha ja heajos eallinárvu, gárrendilli ja kriminalitehta, demokrátalaš olggobeallái gártan, ja vealaheapmi, rasisma ja vaššicealkámušat.

Muhtun dievddut – earenoamážit vuorraset dievddut, okto dievddut, ja dievddut sisafárrenduogážiin – hui ollugiin sis lea heajos sosiála fierpmádat ja unnán olbmot geaidda sáhttet luohttit jus vásihit váttisvuodaid.

Dievddut eanet geavahit sihke lobálaš ja lobihis gárrenmirkkuid go nissonat. Sin gaskkas, geat

dahket vearredaguid ja dubmejuvvojit ránggáštus-sii, leat mihá eanet dievddut go nissonat. Dievdduid oassi Norgga giddagasain lea 93,5 proseantta.

Nuorra dievddut eai searvva seamma ollu válggaide go nissonat, ja erohus lea áiggi mielde sturron sohkaheami gaskkas. 2021 stuoradiggeválggas geavahedje 59,2 proseantta dievdduin agis 20-24 jáhkái jienastanvuogavuoda. Nissoniid gaskkas seamma ahkejoavkkus lei válgaoassálastin 72,0 proseantta.

Kárten cealkinfriddjavuoda miellaguottuin gávnnaht ahte eanet dievddut go nissonat vásihit ráddjejuvvon cealkinfriddjavuoda. Leat earenoamážit dievddut geat oavvildit «politihkalaš riektavuoha» lea stuora váttisvuoha Norggas. Bonju dievddut, sámi dievddut ja dievddut oinnolaš minoritehtaduogážiin vásihit dávjjibut vaššicealkámušaid. Sii, geat gullet mángga minoritehtajovkui, leat earenoamáš suojeheamet.

Kártemat das man suojeheapme lea vealaheapmái ja rasismii čájeht ahte bártnit ja dievddut čearddalaš minoritehtaduogážiin vásihit vealaheami. Leat eanet dievddut go nissonat geat muitlit sii vásihit vealaheami almmolaš bálvalusaid t oktavuodas.

Olggobeallái gártamiid sáhttet leat ollu sivat. Sáhttet eallindáhpáhusat ja persovnnalaš válljemat, muhto sáhtta nai boadusin iešguđetge cakiid ja hehttehusaid geažil maid sáhtta vásihit servodagas.

Olggobeallái gártamis sáhttet duodalaš váikkuhusat sidjiide geaidda dat guoská, ovdamearkka dihte oktovuoha, sosiála isolašuvdna, geafivuoha, dearvvašvuodaváttisvuodát ja gárrenmirkogeavaheapmi. Muhto dat sáhtta nai čuohtat servodahkii ollislaččat nu ahte šaddá eahpeluohttámuš, polariseren, kriminalitehta ja ekstremisma.

Ángiruššansuorggit ja doaimbajijut

Dievdolávdegoddi rávve doaimbajijuid njealji suorggis: dievddut fuolaheaddjin, sohkaheami oahpus ja bargoeallimis, suojehisvuoha ja dearvvašvuoha, ja dásseárvopolitihkka buohkaide.

Dievddut fuolaheaddjin

Dievdduin ja nissoniin fertejit seamma duohta vejolašvuodát fuolahit sihke iežas ja bearrasa barggu bokte, ja leat dásseárvosaš fuolaheaddjin. Guhká lea leamašan dásseárvopolitihkalaš mihtun sihkarastit nissoniidda duohta vejo-

lašvuodaid searvat bargoeallimii. Dievdolávdegoddi oaivvilda ahte fertte buorebut láchit dili dievdduid vejolašvuodaide leat dásseárvosaš fuollaheaddjin.

Lávdegoddi árvala:

- 1: Rievdadit váhnenruhtaortnega ja vuoigatvuodaid rieggádahttima oktavuodas
- 2: Nannet aiddošaddan áhčiid ja etniid rolla ja vuoigatvuodaid
- 3: Ásahit golmmabealat ovttasbarggu buoret bargo/bearaš-balánssa várás fidnosurggiin gos leat eanas dievddut
- 4: Viiddidit soabadangeatnegasvuoda earráneamis ja váhnenriidduin guđa diibmui ovdal go sáhtta ovddidit ášši duopmostuoluide
- 5: Nannet duopmostuoluid vejolašvuoda dubmet juogaduvvon orrunbáikki
- 6: Bidjat váhnenovddasvástádussii gelbbolašvuoda sirdit máná riikka siskkobealde
- 7: Ásahit ekonomalaš ortnegiid mat ovddidit dásseárvvu
- 8: Čielggadit lánkanannejuvvon vuoigatvuoda báikkáhis permišuvdnii fuollabargui olbmuide olggobealde lagamus bearraša
- 9: Čielggadit rievttálaš rámmavuogádaga mánáide bearrašii main leat eanet go guokte fuollaolbmo

Sohkabealerohusat oahpus ja bargoeallimis

Dievdolávdegoddi oaivvilda ahte lea dehálaš unnidit sohkabealerohusaid skuvla- ja oahpposuorgis. Bártnit leat eanetlogus ohppiid gaskkas geat ožžot heajubut árvosašiid ja heitet skuvllas. Mihá unnit dievddut go nissonat váldet alit oahpu. Lávdegoddi árvala muhtun doaimbajuid, mat leat mánáidgárddi, vuoddoskuvlla, joatkkaoahpahusa ja alit oahpu váste. Doaimbajuid sohkabealerohusaid unnideami várás fertte maid geahččat ovttas doaimbajuiquin botket sohkabeali mielde juhkkojuvvon oahppo- ja fidnoválljemiid. Sohka-beali juohku Norgga bargoeallimis ráddje ovttaskasolbmo välljenfriddjavuoda. Dát guoská earenoamážit dievdduide, geat unnit go nissonat välljejit dan mii ii leat eahpedábalaš sohkabeallái. Ollu almmolaš bálvalusain, nugo dearvvašvuoda-, fuolla- ja sosiálabálvalusain ja pedagogalaš fágain, lea dehálaš ahte barget goabbat sohkabeali olbmot, earret eará daningo bálvalusat galget vásihuvvot olámuttos ja relevánttat buot geavaheddjiide. Dievdolávdegoddi oaidná earenoamáš dárbbu buoridit sohkabeali balánssa muhtun nissonoktoráddejeaddji fitnuin.

Lávdegoddi árvala:

- 10: Ásahit stoahkanvuodot oahppama mánáidgárdis
- 11: Ásahit geabbilis skuvlaálgima
- 12: Ásahit eambo praktihkalaš ja molssolaš skuvlaárgabeaivvi
- 13: Nannet molssaevttolaš oahppomannolagaid joatkkaoahpahas
- 14: Sihkkarastit vuoigatvuoda oahpposadjái
- 15: Rievdadit čuoggámeroštallama vuoddoskuvlla ja joatkkaoahpahusa oahppoduodaštusain
- 16: Čadahit nationála ángirusšama vai eanet nuorat välljejit ja čadahit fidnofágaid oahppoprográmmain mat eai leat dábálaččat sohkabeliide.
- 17: Čadahit nationála ángirusšama vai eanet dievddut galget välljet ja čadahit dearvvašvuoda-, fuolla-, sosiála- ja pedagogalaš fágaid alit oahpus
- 18: Rievdadit sisabeassannjuolggadusaid alit ohpui
- 19: Nannet barggu psykososiála bargobirrasii, loavkašuhhtimiin ja seksuála loavkašuhhtimiin bargoeallimis.

Suojehisvuolta ja dearvvašvuolta

Eallimis buohkat bohtet vásihit lossa dilálašvuodaid ja muttuid. Suojehisvuoda, ovdamearkka dihte oktovuoda ja heajos dearvvašvuoda, sáhttet buohkat vásihit. Dievdolávdegoddi čielgga-deapmi čájeha ahte muhtun dearvvašvuoda- ja olggobeallái gártama váttisvuodaid vásihit earenoamážit bártnit ja dievddut. Oadjudan dihte ovttaskasolbmo, ovddidan dihte dásseárvvu ja huksen dihte nanu servodaga, de oktovuoda, heajos dearvvašvuoda ja olggobeallái gártama fertte eastadit ja giedahallat mánaga iešguđetge arenain oktanis. Beasatlašvuolta miellagiddevaš sosiála relašuvnnaide ja searvamii servodahkii, ovddida gullevašvuoda, ja sáhtta suddjet ovttaskasolbmo kriissain ja dávddain. Dievddut, geat vásihit veahkaválldi, dárbašit doarjaga, ja fertte addot buorebut fáladat dievdduide geat geavahit veahkaválldi. Dearvvašvuoda- ja fuollafáladat mii vuolida ráji váldit oktovuoda, lasiha vejolašvuodaid dievdduide oážžut dan fáladaga maid sii dárbašit.

Lávdegoddi árvala:

- 20: Vuodđudit dievdodearvvašvuodalávdegoddi
- 21: Guorahallat nationála screenenprográmma ovdaráksáborrasii
- 22: Dahkat vuosttašeahkkefálaldaga eambo olámuddon dievdduide

- 23: Ángiruššat seksuála dearvvašvuodas
- 24: Lasihit doaktáriid máhtu dievdduid dearvvašvuodáhástalusaidd birra vai ávkkástallá konsultašuvnna potenciála buorebut
- 25: Nannet ángiruššama vai hehte iešsorbmemiid
- 26: Nannet psyhkalaš dearvvašvuodasuddjema, gárrendilledivššu ja giddagasaid fáldaldagaidd
- 27: Ásahit eanet deaivvadanbáikkiid bártneide ja dievdduide
- 28: Hehttet sosiála erohusaidd mánáidd ja nuoraidd astoáiggedoaimmain
- 29: Ásahit astoáiggeklubbfáldaldaga buot suohkaneidd
- 30: Addit buorebut veahki ii-bearaš veahkaválddi gillájeddjeide
- 31: Nannet veahkkefáldaldaga olbmuide geat doaimmahit veahkaválddi lagas gaskavuodain

Dásseárvopolitihka buohkaide

Dievdolávdegoddi árvala muhtun doaimbajuid hehtten dihte dásseárvohástalusaid mat čuhcet

bártneide ja dievdduide iešguđetge surggiin. Lassin dáidd doaimbajuide, oaihvilda lávdegoddi ahte dásseárvopolitihkas lea dárbu stuorát perspektivarievdadussii. Lávdegoddi háliida dásseárvopolitihka buohkaidd várás, mii váldá vuhtii ahte dásseárvohástalusat sáhttet čuohtat buot sohkaheide ja sáhttet čuožžilit ovttasdoaimbajuid sohkaheide gaskkas ja eará vealahanohtavuodain.

Lávdegoddi mielas lea dehálaš ahte dásseárvopolitihkka galgá vásihuvvot relevántan sihke bártneide ja dievdduide, ja ahte eanet bártneid ja dievdduid geavahit vuoigatvuodaid mat sis leat dásseárvohá- ja vealahanolága mielde.

Lávdegoddi árvala:

- 32: Dásseárvohá- ja vealahanoláheide mearridit sohkaheide neutrála ulbmilmearrádusa
- 33: Ásahit beaktileabbo váikkuhangaskaomeidd dásseárvopolitihkii
- 34: Ođastit statistihkkasiidduid ja sohkaheide dásseárvohá indikahtoriidd
- 35: Oažžut eanet dutkama ja máhtu dievdduid dásseárvohástalusaid birra

Summary

The next step for gender equality

The appointment of the Men's Equality Commission (Mannsutvalget) was based on a recognition that boys and men have not been sufficiently included and safeguarded in the development of Norwegian gender equality policy and in the public discourse. Many boys and men do not believe gender equality concerns them. The next step for gender equality involves a greater inclusion of the challenges of boys and men.

The Men's Equality Commission's investigation reveals that boys and men experience gender equality challenges in a number of areas throughout their lives. The knowledge on which gender equality policy is based must include the experiences and challenges of boys and men. This requires that we talk about, understand, and explore equality in such a way that boys and men also want to participate in the discussion and offer their experiences. This is the next step for gender equality.

We live in a time where democracy and human rights are under pressure around the world. In recent years, there has been a trend in many countries of stronger polarisation and a growing opposition to gender equality. In a number of countries, women and persons belonging to different minority groups are deprived of rights. This is a development that also places restrictions on men. Fundamental human rights and democratic values are essential for everyone to enjoy the freedom to choose how they want to live their lives.

Some may fear that efforts to promote men's equality could come at the expense of women's equality. In some countries and under certain circumstances this fear might be reasonable. The Men's Equality Commission believes that men and women face different gender equality challenges, and that it is possible to address gender equality challenges for all genders – without undermining the gains that gender equality policy have produced so far. In Norway, gender equality is a value that has broad public support, and there exists a strong civil society. The Men's Equality Commission believes that this is a good starting point for an open public conversation about men and boys' place in gender equality policies.

About the Men's Equality Commission

The Men's Equality Commission was a government appointed commission mandated to examine gender equality challenges faced by boys and men in Norway. The commission was appointed by royal decree in August 2022 and published its final report in April 2024.

The commission examines gender equality challenges across a wide range of policy areas, including education and employment, family life, health, participation in civic life, and social exclusion.

In its final report, the commission provides a comprehensive review of the gender equality challenges faced by boys and men in Norway at different stages of life. The commission provides a review of existing policies and suggestions for new efforts and initiatives.

Although men constitute a majority within powerful political and economic positions, and men's earnings on average are greater than women's, men may still face gender equality challenges. Gender equality policies aim to ensure equal opportunities for civic participation to all citizens. A central premise for the Commissions work, is that different groups of boys and men may face different types of obstacles for full civic participation.

The Commission examines how men's gender equality challenges relate to differences in income, education, class, geography, ethnicity, age/life stage, sexual orientation, gender identity, and levels of functional ability. In this way, the commission examines gender equality challenges from an intersectional perspective.

Perceptions of gender roles and norms of masculinity have changed during recent years, and these may differ across groups in the population. Where relevant, the commission will examine the relationship between gender equality challenges and prevailing norms of masculinity.

The Men's Equality Commission consisted of 17 individually appointed members and was chaired by Claus Jervell.

Gender equality has produced a more equitable society

Historically, the primary objective of gender equality policy has been to improve the situations of

women and minorities. Experience shows that gender equality policy measures work.

Gender equality does not mean that improvements for one gender are to the detriment of another. In some cases, equality policy is certainly about the distribution of scarce resources, which in the short term can lead to the loss of privileges for one of the genders. Thus, equality policy can risk pitting various groups against each other. Historically, however, Norwegian gender equality policy has given the vast majority a greater opportunity to enjoy greater freedom. Furthermore, most people in Norway support equality, both as a social ideal and in practice.

The Men's Equality Commission's investigation is focused on gender equality challenges that men and boys are facing. Many of these challenges have not previously been sufficiently emphasized in the gender equality discourse and in the development of gender equality policy. The Commission believes that we must build on the progress that gender equality policy has produced so far. The aim is a society where everyone enjoys equal opportunities to participate and contribute, without being limited by structural conditions or gender stereotypes.

Boys and men face different challenges in different settings

In several areas, boys and men face challenges where as a group, they are at a disadvantage compared to girls and women. This applies, for instance, in parts of the education system, to opportunities to be equal caregivers for one's own children, and when interacting with parts of the public administration.

Some of the challenges faced by boys and men are linked to social inequality and social exclusion. Social exclusion can manifest itself in the form of objective conditions such as unemployment and social isolation, but also as subjective experiences of loneliness and disempowerment. Subjective social exclusion can relate to the experience of a lack of recognition and inclusion and a sense of being useless and powerless in society.

The experience of marginalisation can ultimately fuel destructive behaviour, such as crime, substance abuse, and violence. Such behaviour has to a large extent been understood as problems related to boys and men, i.e., that *boys or men are the problem*. The Men's Equality Commission believes that much of the destructive behaviour must instead be understood as an expression of *the pro-*

blems of boys and men. These problems must be taken seriously, and resolved at the societal level.

Inequality among boys and men

Because men in many contexts have been understood as the norm, or the average person against whom all others' equality challenges are measured, we have failed to recognise the differences among men, both in terms of power and opportunities. Men who have little power and live in poor conditions have not been a target for gender equality policy.

In this report, the Commission has therefore consistently attempted to describe the differences among boys and men, in addition to examining gender differences between men and women. Social inequality is an important factor for understanding these differences. Some challenges affecting persons with a lower socio-economic status affect boys and men in particular or in distinct ways.

Social inequality can intersect with various factors, including sexual orientation, disability, age, and ethnicity, among others. We find that the existing knowledge base is inadequate in this regard. For instance, we have insufficient data both about men from the Sámi community and about men with disabilities. There are, however, some studies that highlight special challenges affecting men in these groups. For instance, Sámi men report that they are more often subjected to physical violence during childhood and adolescence than both non-Sámi men and all groups of women. There is a somewhat higher proportion of men than women with disabilities who have no education beyond primary school and lower secondary school.

The challenges faced by members of ethnic and religious minorities vary and can take different forms depending on the context. For instance, research indicates that men belonging to a visible minority are particularly vulnerable to discrimination in the labour market.

In studies on quality of life and mental well-being, members of the LGBT community fare worse than the rest of the population. Among bisexual and homosexual men, the proportion who have experienced suicidal ideations at some point in their lives is significantly higher than among heterosexual men. The same applies to attempted suicide.

The legitimacy of gender equality efforts will be strengthened if more men are able to recognise themselves, both in the description of the

problem and in gender equality policy. Just as experiences of minorities have challenged old truths, it is important that the experiences of men now become part of the public discourse on gender equality and in gender equality efforts.

Male roles

There are many ways of being male. The gender roles we assume are to a certain extent biologically determined but they are also largely influenced by cultural and social expectations. The Men's Equality Commission believes that some of the gender equality challenges affecting boys and men are linked to narrow gender roles that can limit men's scope for action and opportunity.

The Commission believes it is important to have a broad range of positive male role models. Everyone needs someone they can learn from. Good role models can support the development of boys and men's identities and show that there are many different ways of being male.

We are keen to recognise that male communities are central to the lives of many men. Many men feel comfortable in established male roles and do not perceive them as limiting. At the same time, we know that some men do not feel at home in such communities. The Men's Equality Commission believes that an increased acceptance of a greater diversity of gender and sexuality and men challenging or breaking with the frameworks of the male role, contributes to greater freedom of choice for all.

Structure and content of the report

The Men's Equality Commission's investigation consists of three parts.

Part I: Introduction and perspective (chapters 1–3) describes the Commission's mandate and working methods, the history and development of equality policy, and the Commission's perspective on gender equality and overarching assessments.

Part II: Situational description and the Commission's assessments (chapters 4–10) contain descriptions of the gender equality situations of boys and men in relation to various contexts and themes. The Commission provides an assessment of the equality challenges in each chapter. Family life, education, working life, leisure time, health, violence and social exclusion are the topics considered by the Commission.

Part III: The Commission's recommendations, consisting of the Commission's proposed measures (chapters 11 and 12). Measures are divided into

four priority areas: men as caregivers, gender differences in education and working life, vulnerability and health, and equality policy for all. Several of the measures address gender equality challenges across the thematic chapters, and will have effects across different societal domains.

Below, we present a concise summary of the situational descriptions in the thematic chapters 4–10. We then provide a description of the priority areas, including a list of all the measures proposed by the Commission.

Chapter 4: Family life

The notion that men and women should be equal caregivers in the family is widely supported in Norway. Over the past few decades, the amount of time men spend on household chores and caregiving duties has increased. Nevertheless, gendered patterns in time use remain, as men spend less time on caregiving work and more time on paid work than women.

In Norway, employed parents are entitled to 49 weeks of parental leave. Of the total 49 week period, 14 weeks are reserved for fathers. A 4 week *father's quota* was introduced in 1992, and has since been revised and expanded to today's 14 weeks. The father's quota has led more fathers to play a greater role in the lives of their young children. Nevertheless, around 25 per cent of all fathers do not receive parental benefits, compared to 18 per cent of mothers. In 2022, 65 per cent of fathers used father's quota or less. The current rules for parental benefits treat parents differently in that there are different requirements for the father's/co-mother's use of parental benefits than for the mother's corresponding use.

After a relationship break-up, it is more often mothers than fathers who spend significant amounts of time with the children. At the same time, parents are increasingly choosing joint custody for their children following a break-up. While 8 per cent of the children in such families were subject to joint custody in 2002, the corresponding proportion was close to 40 per cent in 2020. Although the proportion of children permanently residing with their mother has decreased over the same period, there is still a large proportion of children who live with their mother, and a correspondingly large proportion of men who are non-resident fathers.

Among parents who have previously cohabited, the proportion of children living with their mother has decreased from around 80 per cent in 2002 to close to 50 per cent in 2020. Where the

parents have not previously cohabited, 80 per cent of the children lived with their mother in 2020.

Nowadays, there is a diverse array of living and family arrangements. At the same time, an increasing proportion of the population is living alone. Between the ages of 30 and 66, there is a higher proportion of men living alone than women. Single people have poorer health outcomes and higher mortality rates than those who are married or cohabiting. It is particularly single people with low income and limited education who have a higher mortality rate than the rest of the population. The difference in life expectancy between married and unmarried people has increased over time. The number of people who do not have children has also increased significantly, and this development is far more marked among men than women.

Chapter 5: Education

There are gender differences in various parts of the educational system. In kindergarten, children encounter gendered expectations and boys and girls spend their time in kindergarten somewhat differently.

On average, boys fare worse in school than girls but there is also a significant overlap between girls and boys. At the end of compulsory education, boys on average receive poorer marks than girls in all subjects, except physical education. In 2023, boys had an average of 40.5 points from compulsory education, while girls had 44.5.

More boys than girls drop out of upper secondary education. In the period 2016–2022, 76 per cent of boys compared to 85 per cent of girls graduated within five or six years. Those who have not completed upper secondary education are more likely not to be employed or enrolled in higher education later, are more likely to have low-paid work and to be the first to lose their job in an economic downturn compared to those who have completed upper secondary education.

Boys and girls make gender-divided choices in education. In upper secondary school, vocational subjects are particularly gender skewed. For example, in fields such as electrical engineering, computer technology, and construction studies, boys comprise approximately 90 per cent of students, whereas in health and social care studies, the proportion of boys is well below 20 per cent. Fewer boys than girls choose education programmes that provide general university and college admissions certification.

Fewer boys than girls enrol in higher education. Today, 40 per cent of students in higher education are men. In many fields of study, the gender distribution is highly skewed. There is a particularly low proportion of men enrolled in teacher training and study programmes in pedagogy and health, social care and sports subjects.

Far fewer men with disabilities enrol in higher education than other men. In addition to gender, family background, immigrant background and place of residence are also significant for school performance and educational choices. There is a clear connection between parents' educational background and children's school performance, and the same applies to completion of upper secondary education and enrolment in higher education.

Chapter 6: Working life

Norwegian working life is characterised by a high employment rate, and generally small gender differences in employment. Nevertheless, there are significant gender differences in terms of where men and women work. Only 13 per cent of all employed men work in female-dominated industries, and vice versa. Men are largely employed in the private sector, where 8 out of 10 men work in the private sector, compared to 5 out of 10 women. In the public sector, men make up a clear minority of employees, at around 30 per cent. The largest male-dominated industries in Norway today are construction and industry. The proportion of men is particularly low in the healthcare and social work professions, as well as teaching.

Three out of four migrant workers in Norway are men, and migrant workers make up a significant proportion of the workforce in several male-dominated industries. Migrant workers may be particularly vulnerable to social dumping and work-related crime.

Men and women experience different conditions for achieving a good work-life balance. This is linked to the division of labour in the family, but also to our gender-divided working life. Research indicates that there are fewer family-friendly working life standards in male-dominated workplaces than in workplaces where women are in the majority. Men, especially in male-dominated industries, also have a higher-than-average risk of work-related illnesses and injuries. There is an increased risk of exposure to chemical and physical hazards in industries where men represent the vast majority. Men also have a significantly higher risk of losing their lives as a result of workplace injuries.

In the period 2015–2019, 97 per cent of all those who died in occupational accidents were men. Less attention has been paid to mental health problems and psychosocial work in parts of the male-dominated industries, compared to other working environment aspects.

Chapter 7: Leisure time

There are several gender differences in what people do in their leisure time. The proportion who have played organised sports during the past year is higher among men than among women. On average, men spend more time on some forms of voluntary work, and are more active in other parts of volunteerism than women. Men volunteer more often in sports, especially in connection with their own children's activities.

There are gendered differences in which cultural services men and women make use of. Men, for instance, attend sporting events more often, but visit the library, theatre and concerts less often than women. There are significantly more men than women who engage in sports, hunting and fishing.

Among both men and women, there are socioeconomic differences in who participates in voluntary work and organised recreational activities. People with a higher income, more education and a strong connection to working life are the most active. Participation in organised recreational activities is lowest among children and young people from low-income families.

The workplace can be an important arena for experiencing a sense of belonging and mastery and therefore represents a valuable social arena for many men. The transition from working life to retirement can involve a loss of community. Some of the activities offered to pensioners are not perceived as relevant for men. It is important to facilitate meaningful activities where pensioners can use their skills and meet other people.

Chapter 8: Health

On average, men have shorter life expectancy than women. In Norway, the gender difference in life expectancy in 2022 was three and a half years. Important reasons for this are that far more men than women die as a result of drugs, accidents, mental illness and suicide during adulthood. Men also have a higher risk of contracting and dying from cancer, and more men than women die from non-communicable diseases before the age of 75. Such diseases are in many cases preventable. Pro-

state cancer is the most frequently occurring form of cancer in Norway, affecting a large number of men.

Life expectancy is linked to income and education for both women and men. However, this correlation is stronger for men than for women. The difference in life expectancy between those with the highest and lowest income is 13,8 years for men and 8,4 years for women.

Differences between how men and women live their lives contribute to creating significant health inequalities between women and men, and among men. There is still much we do not know with certainty in terms of gender and health in general, and men and health, in particular.

Men use the primary health service less often than women. Among adult men aged between 20 and 50 years of age in the period 2017–2019, more than 15 per cent did not have a consultation with a GP or urgent care centre, while the same applied to around 5 per cent of women. There are also fewer men than women who use low-threshold mental health services.

Chapter 9: Violence

In a 2022 survey, almost half of the male respondents stated that they have been subjected to serious physical violence one or more times after the age of 18. This is compared to 29 per cent of the female respondents. Among the men who have been subjected to violence, 75 per cent stated that the perpetrator was unknown to them when the violence occurred.

Similar to the adult population, surveys among children and young people have found that boys are more exposed to physical violence than girls. In a 2023 survey, about one in four boys stated that they had experienced threats of violence from a peer, and an equal proportion had at least one experience of physical violence. Among girls, about one in eight reported similar experiences.

domestic violence, violence against men has to a lesser extent been understood as an equality challenge. Studies of male victims of violence indicate that they may find it difficult to describe what they have experienced as *violence*, and that they experience being constrained by social expectations of what is an acceptable and manly response to violence and threats of violence.

There is limited knowledge about the prevalence of psychological violence, which seems to affect individuals across genders relatively equally.

Surveys show that the majority of those who perpetrate violence are men. Anger management programmes and services for perpetrators of violence are often inadequate.

Chapter 10: Boys, men and social exclusion

This chapter describes some different ways of understanding social exclusion, and how social exclusion can be linked to gender. The Commission has identified some forms of social exclusion which particularly affect boys and men, or which affect groups of boys and men in distinct ways: social isolation, loneliness and low quality of life, drug use, crime, radicalisation and extremism, democratic exclusion, and discrimination and racism.

Certain men – especially older men, single men, and men with an immigrant background – are overrepresented among those who have a weak social network and few people they can trust if they encounter difficulties.

Men use both legal and illegal drugs to a greater extent than women. Among those who commit and are convicted of criminal offences, there are considerably more men than women. Men make up 93.5 per cent of the inmates in Norwegian prisons.

Young men have a lower voter turnout than women, and these gendered differences have increased over time. At the general election in 2021, 59.2 per cent of men ages 20–24 exercised their right to vote. Among women in the same age group, voter turnout was 72.0 per cent.

Surveys of attitudes to freedom of expression indicate that more men than women find that freedom of expression is limited. It is particularly men who believe that ‘political correctness’ is a major problem in Norway. Queer men, Sámi men, and men belonging to a visible minority experience hate speech more often than others. Persons who belong to multiple minority groups are particularly vulnerable.

Surveys of exposure to discrimination and racism show that boys and men belonging to an ethnic minority often experience discrimination. More men than women state that they experience discrimination when interacting with public services.

There are many reasons for social exclusion. This may be due to life events and personal choices, but it can also be the result of various barriers and obstacles encountered in society.

Social exclusion can have serious consequences for those affected in the form of, e.g., loneliness, social isolation, poverty, health problems and substance abuse. However, it can also affect society at large in the form of increased mistrust, polarisation, crime, and extremism.

Priority areas and policy measures

The Men’s Equality Commission recommends new policy measures across four domains: Men as caregivers, gender differences in education and working life, vulnerability and health, and equality policy for all.

Men as caregivers

Men and women must have genuinely equal opportunities to provide for both themselves and their families through work, and also to be equal caregivers. It has long been a gender equality policy goal to ensure that women have real opportunities to participate in working life. The Men’s Equality Commission believes that better provisions must be made for men’s opportunities to be equal caregivers, including after relationship break-ups.

The Commission proposes to:

- 1: Introduce changes to the parental benefits scheme and rights in connection with childbirth, entailing that the parental benefits scheme equates parents and individual rights to leave
- 2: Strengthen the role and rights of new fathers
- 3: Establish tripartite cooperation for better work-life balance in male-dominated industries
- 4: Before proceedings can be brought to the courts in cases of relationship break-ups and parental disputes, The obligation to attend mediation should be extended to 6 hours from 1 hour
- 5: Strengthen the courts’ ability to award joint custody
- 6: Transfer the authority to relocate children domestically to parental responsibility
- 7: Introduce economic schemes that promote equality
- 8: Investigate a statutory right to unpaid leave for care work for persons outside the immediate family
- 9: Investigate the legal framework for children in families with more than two caregivers

Gender differences in education and working life

The Men's Equality Commission believes it is important to reduce gender differences in the school and education sector. Boys are in the majority among pupils who receive low grades and drop out of school. Far fewer men than women enrol in higher education. The Commission proposes a number of measures, which are aimed at kindergartens, primary and lower secondary school, upper secondary education and higher education. Measures to reduce gender differences must also be viewed in the context of measures to break with gender-divided educational and occupational choices. The gender division in Norwegian working life constitutes a limitation on individual freedom of choice. This applies in particular to men, who to a lesser extent than women make gender-nontraditional choices. Gender diversity is important in many public services, such as health care, social services, and teaching subjects, in part because the services must be perceived as accessible and relevant to all users. The Men's Equality Commission sees a particular need to improve the gender balance in a number of female-dominated professions.

The Commission proposes to:

- 10: Introduce play-based learning in kindergarten
- 11: Introduce a flexible school start
- 12: Introduce more practical and varied everyday school life
- 13: Strengthen alternative courses of study in upper secondary education
- 14: Ensure the right to an apprenticeship in vocational training
- 15: Change the point calculation on the transcripts for primary and lower secondary school and upper secondary education
- 16: Implement a national initiative for more young people to choose and complete gender nontraditional education programmes in vocational subjects
- 17: Implement a national initiative to ensure that more men choose and complete health, care, social, and teaching subjects in higher education
- 18: Change the admission rules to higher education
- 19: Strengthen efforts on psychosocial working environment, harassment and sexual harassment in working life

Vulnerability and health

Everyone will experience stressful situations and phases throughout the course of their lives. Vulnerability, e.g., in the form of loneliness and poor health, can affect everyone. However, the Men's Equality Commission's investigation shows that some health and social exclusion problems affect boys and men in particular. In order to protect the individual, promote equality and build a robust society, loneliness, poor health and social exclusion must be prevented and addressed in several different domains at the same time. The opportunity to enjoy meaningful social relationships and participate in society promotes a sense of belonging and can protect the individual in times of crisis and illness. Men who experience violence need support, and better services must be provided to men who perpetrate violence. Health and care services that lower the threshold for initiating contact increases the chances of men receiving the services they need.

The Commission proposes to:

- 20: Establish a commission on men's health
- 21: Investigate a national screening program for prostate cancer
- 22: Make health services more accessible to boys and men
- 23: Implement a sexual health initiative
- 24: Enhance healthcare workers' knowledge of men's health challenges in order to better utilise the potential of consultations
- 25: Strengthen efforts to prevent suicide
- 26: Strengthen services in mental health services, substance abuse treatment and prisons
- 27: Establish more meeting places for boys and men
- 28: Counter social inequalities in children and young people's recreational activities
- 29: Establish youth centre services in all municipalities
- 30: Provide better help to victims of non-domestic violence
- 31: Strengthen the assistance offered to persons who perpetrate domestic violence

Equality Policy for All

The Men's Equality Commission proposes a number of measures to counter gender equality challenges that affect boys and men in various areas. In addition to these measures, the Commission believes there is a need for a major change in perspective on equality policy. The Commission

seeks an equality policy for all, which takes into account that equality challenges can affect all genders and arise in the intersection between gender and other grounds of discrimination.

The Commission is concerned that the equality policy should also be perceived as relevant for boys and men, and that more boys and men exercise their rights under the Norwegian Equality and Anti-Discrimination Act.

The Commission proposes to:

- 32: Adopt a gender-neutral statutory objective in the Equality and Anti-Discrimination Act
- 33: Introduce more effective measures in equality policy
- 34: Revise statistics websites and indicators for gender equality
- 35: Gain more knowledge about men's gender equality challenges

Innhold

Del I	Innledning og perspektiv	33	Del II	Situasjonsbeskrivelse og utvalgets vurderinger	61
1	Utvalgets sammensetning, mandat og arbeid	35	4	Familieliv	63
1.1	Sammensetning	35	4.1	Innledning	63
1.2	Utvalgets mandat og forståelse av mandatet	35	4.2	Menn som omsorgspersoner i familien	63
1.3	Utvalgets arbeid	36	4.2.1	Endringer i familiemønster	64
1.3.1	Innhenting av innspill	37	4.2.2	Endringer i farsrollen: omsorgsarbeid før og nå	64
1.4	Prossesser med relevans for utvalgets arbeid	40	4.2.3	Utvikling i tidsbruk	66
			4.2.4	Kjønnede mønstre i husholds- oppgaver	66
2	Likestilling i Norge – historie og utvikling	41	4.2.5	Fordeling av husholdsoppgaver blant likekjønnede par	68
2.1	Likestillingspolitikken historie ...	41	4.2.6	Småbarnsfedre bruker stadig mer tid på omsorgsarbeid	68
2.2	Framveksten av en interseksjonell likestillingspolitikk	42	4.2.7	Klasse, kjønn og tid til omsorg for barn	68
2.3	Likestillingspolitiske virkemidler ..	43	4.2.8	Holdninger til omsorgsarbeid	69
2.3.1	Virkemiddelapparatet	43	4.2.9	Farsrollen blant innvandrere	70
2.3.2	Virkemidlene	44	4.2.10	Ulønnet omsorgsarbeid for eldre, syke og funksjonshemmende	71
2.4	Likestillingspolitikken gjennomslag og vikeplikt	46	4.2.11	Samlet arbeidstid og det tredje skiftet	72
2.5	Menn i norsk likestillingspolitikk..	46	4.2.12	Familiepolitikk, normendringer og tidsbruk	73
2.6	Holdninger til likestilling: polarisering eller bred oppslutning?	47	4.3	Foreldrepermisjon og foreldrepenger	73
2.7	Kjønn og kjønnsroller	53	4.3.1	Foreldrepengeordningen	73
2.7.1	Kjønn som biologi	53	4.3.2	Bruk av foreldrepengeordningen..	75
2.7.2	Kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk..	53	4.3.3	Syn på foreldrepengeordningen blant fedre	77
2.7.3	Kjønnsnormer	54	4.3.4	Fedrekvotens betydning for likestilling	77
2.7.4	Forskning på menn og maskuliniteter	54	4.4	Samlivsbrudd og fordeling av ansvar for barn	77
2.8	Oppsummering	56	4.4.1	Nye samlivsstrukturer	77
3	Mannsutvalgets likestillings- perspektiv og overordnede vurderinger	57	4.4.2	Utvikling i andel fedre som har foreldreansvar	79
3.1	En likestillingspolitikk for alle	57	4.4.3	Utvikling i utbredelsen av ulike bostedsordninger	79
3.1.1	Likestilling er et spørsmål om rettferdighet	57	4.4.4	En tredjedel av samværeforeldre har ikke månedlig samvær	81
3.1.2	Likestillingspolitikken har endret Norge til et mer rettferdig samfunn	58	4.4.5	Valg av bostedsordning – sammenhenger og effekter	83
3.1.3	Likestillingens blindsoner	58	4.4.6	Menns opplevelse av samlivsbrudd og manglende kontakt med egne barn	84
3.1.4	Kjønnsroller og maskuliniteter	59	4.4.7	Menns møte med familievern ..	85
3.1.5	Gutter og menn som er sårbare for utenforskap	59			
3.1.6	Likestillingspolitikken legitimitet	60			

4.4.8	Manglende etterlevelse av avtale om samvær – hindring, vegring og foreldrefremmedgjøring	86	5.6.4	Sammenheng mellom kjønn, andre bakgrunnsfaktorer og høyere utdanning	118
4.4.9	Fedre i foreldretvister i domstolene	87	5.6.5	Kjønnsdeling i høyere utdanning..	119
4.5	Menn som lever utenfor kjernefamilien	87	5.6.6	Endringer over tid	120
4.5.1	Livskvalitet og helse	88	5.7	Opplæring blant yrkesaktive	121
4.5.2	Barnløse menn	89	5.8	Årsaker til kjønnsforskjeller i utdanning	121
4.6	Politikk og pågående prosesser	90	5.8.1	Årsaker til kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp	122
4.6.1	Overordnet om familiepolitikken ..	90	5.8.2	Årsaker til kjønnsforskjeller i utdannings- og yrkesvalg	125
4.6.2	Rettslige rammer for bosted og samvær	91	5.9	Politikk og pågående prosesser ...	127
4.6.3	Økonomi	97	5.9.1	Utdanning i velferdssamfunnet	128
4.6.4	Ordninger for å tilrettelegge for omsorgsarbeid	100	5.9.2	Innsats i barnehagen	128
4.7	Utvalgets vurderinger	100	5.9.3	Innsats i grunnskolen	129
5	Utdanning	103	5.9.4	Innsats mot frafall i videregående opplæring	129
5.1	Innledning	103	5.9.5	Innsats for å motvirke kjønnsdeling i utdanning og yrker	131
5.2	Barnehage	103	5.9.6	Kjønnspoeng og kjønnskvalitet	131
5.2.1	Rammene for barnehager	103	5.10	Utvalgets vurderinger	132
5.2.2	Kjønnsstereotyper i barnehagen ..	104	6	Arbeidsliv	134
5.2.3	Barnehagen er en viktig arena for læring	104	6.1	Innledning	134
5.2.4	Spesialpedagogisk hjelp i barnehage	105	6.2	Sysselsetting	134
5.2.5	Overgang fra barnehage til skole ..	105	6.2.1	Høy sysselsetting i Norge	134
5.3	Grunnskole	105	6.2.2	Heltid, deltid og midlertidige stillinger	135
5.3.1	Rammene for grunnskolen	105	6.2.3	Personer utenfor arbeidslivet	135
5.3.2	Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner i grunnskolen	106	6.2.4	Unge utenfor arbeid, opplæring og utdanning	136
5.3.3	Sammenheng mellom kjønn, andre bakgrunnsfaktorer og skoleprestasjoner	108	6.2.5	Lønnsforskjeller mellom menn og kvinner	137
5.4	Videregående opplæring	110	6.3	Kjønnsdeling i arbeidsmarkedet ..	138
5.4.1	Rammene for videregående opplæring	110	6.3.1	Kjønnsdelte sektorer, næringer og yrker	138
5.4.2	Kjønnsdeling i videregående opplæring	110	6.3.2	Diskriminering av menn ved ansettelse	140
5.4.3	Kjønnsforskjeller i skolerresultater i videregående opplæring	112	6.3.3	Arbeidsinnvandring, sosial dumping og det kjønnsdelte arbeidsmarkedet	140
5.4.4	Spesialundervisning	112	6.4	Arbeidsmiljø på mannsdominerte arbeidsplasser	140
5.4.5	Trivsel, læringsmiljø og mobbing..	113	6.4.1	Trakassering og seksuell trakassering	142
5.4.6	Gjennomføring i videregående opplæring	113	6.4.2	Arbeidsrelaterte sykdommer, arbeidsskader og dødsulykker på arbeidsplassen	143
5.5	Fagskoleutdanningene	116	6.5	Rammer for menns omsorgsarbeid: Balanse mellom jobb og familieliv	145
5.6	Høyere utdanning	116	6.5.1	Framvekst av et tidsintensivt foreldreskap for fedre	145
5.6.1	Rammene for høyere utdanning ...	116			
5.6.2	Kjønnsfordeling i høyere utdanning	117			
5.6.3	Høyere utdanning i ulike aldersgrupper	118			

6.5.2	Krysspess mellom jobb og familie	145	8.9.1	Befolkningsundersøkelser og psykisk helse	181
6.5.3	Arbeidstid og arbeidstidsordninger legger rammer for omsorgsarbeid i familien	146	8.9.2	Registrerte psykiske symptomer ..	182
6.5.4	Kjønnsdelt arbeidsliv og familievennlige arbeidslivsnormer	146	8.9.3	Livskvalitet i ulike deler av befolkningen	183
6.6	Politikk og pågående prosesser	147	8.9.4	Selvmord	184
6.6.1	Kjennetegn ved norsk arbeidsliv ..	147	8.10	Seksuell helse	186
6.6.2	Likestilling	148	8.10.1	Seksuell vold og trakassering	187
6.6.3	Kompetansepolitikk	149	8.10.2	Seksuell dysfunksjon på grunn av sykdom, aldring eller medisinerbruk	187
6.6.4	Arbeidsmiljø	150	8.11	Bruk av helsetjenester	188
6.6.5	Sosial dumping og arbeidslivskriminalitet	151	8.11.1	Primærhelsetjenesten	188
6.7	Utvalgets vurderinger	151	8.11.2	Lavterskeltilbud	190
7	Fritid	154	8.11.3	Årsaker til forskjeller i helsetjenestebruk	192
7.1	Innledning	154	8.12	Politikk og pågående prosesser ...	193
7.1.1	Verdien av fritid	154	8.12.1	Kjønn, helse og politikk	193
7.2	Kjønn og fritid	155	8.12.2	Folkehelsepolitikk	193
7.3	Tilfredshet med frtiden	155	8.12.3	Helsetjenesten	195
7.4	Frivillig arbeid	157	8.13	Utvalgets vurderinger	197
7.5	Forskjeller i frivillig arbeid	157	9	Vold	200
7.6	Idrett	159	9.1	Innledning	200
7.7	Kulturaktivitet	160	9.2	Forståelser av vold	200
7.8	Fritids- og ungdomsklubber	160	9.2.1	Vold og maskulinitet	201
7.9	Friluftsliv	161	9.3	Menn er særlig utsatt for fysisk vold	202
7.10	Skjermbruk og gaming	162	9.3.1	Selvrapportert vold	202
7.11	Fritid og pensjonistliv	163	9.3.2	Anmeldte voldssaker	203
7.12	Politikk og pågående prosesser	163	9.3.3	Omfang av vold internasjonalt	203
7.13	Utvalgets vurdering	164	9.3.4	Konsekvenser av vold	203
8	Helse	166	9.3.5	Drap	204
8.1	Innledning	166	9.4	Vold i nære relasjoner	205
8.2	Kjønn og helse	166	9.4.1	Vold i parforhold	205
8.3	Sosiale helseforskjeller	167	9.4.2	Vold i forbindelse med samlivsbrudd	206
8.3.1	Sosiale forskjeller i helse oppstår på ulike måter	167	9.4.3	Æresrelatert vold	206
8.3.2	Menn og sosiale helseforskjeller ..	168	9.4.4	Menn som troverdige utsatte og omsnuing av vold	208
8.4	Fysisk helse	169	9.5	Seksuelle overgrep	209
8.4.1	Dødelighet og levealder	169	9.6	Grupper som er særlig utsatt for vold: levekårsutfordringer og minoriteter	209
8.5	Menn og kvinners sykdomsbyrde	170	9.7	Utøvere av vold	210
8.5.1	Flere menn dør av ytre årsaker i den første delen av voksenlivet ...	172	9.8	Politikk og pågående prosesser ...	211
8.5.2	Flere menn dør før de fyller 75 år..	172	9.9	Utvalgets vurdering	214
8.6	Ikke-smittsomme sykdommer	173	10	Gutter, menn og utenforskap ..	216
8.6.1	Hjerte- og karsykdommer	173	10.1	Innledning	216
8.6.2	Kreft	174	10.2	Ulike forståelser av utenforskap ..	216
8.7	Egenvurdert fysisk helse	176	10.3	Utenforskap som kan ramme gutter og menn	217
8.8	Risikofaktorer	176	10.4	Sosial isolasjon, ensomhet og lav livskvalitet	218
8.8.1	Rus	177			
8.8.2	Tobakk	179			
8.8.3	Overvekt	179			
8.8.4	Vold og ulykker	180			
8.9	Psykisk helse	181			

10.4.1	Incels	219	11.3.1	Tiltak 10: Innføre lekbasert læring i barnehagen	249
10.5	Rus	220	11.3.2	Tiltak 11: Innføre fleksibel skolestart	251
10.6	Kriminalitet og fengsling	220	11.3.3	Tiltak 12: Innføre mer praktisk og variert skolehverdag	252
10.7	Radikalisering og ekstremisme	221	11.3.4	Tiltak 13: Styrke alternative opplæringsløp i videregående opplæring	254
10.8	Demokratisk utenforskap	221	11.3.5	Tiltak 14: Sikre rett til lære plass ..	254
10.8.1	Valgdeltakelse	221	11.3.6	Tiltak 15: Endre poengberegningen på vitnemålet fra grunnskolen og videregående opplæring	256
10.8.2	Deltakelse i organisert frivillighet	222	11.3.7	Tiltak 16: Gjennomføre en nasjonal satsing for at flere unge skal velge og gjennomføre kjønns-utradisjonelle utdanningsprogram på yrkesfag	256
10.8.3	Tillit og mistillit	223	11.3.8	Tiltak 17: Gjennomføre en nasjonal satsing for at flere menn skal velge og gjennomføre helse-, omsorgs-, sosial- og pedagogiske fag i høyere utdanning	258
10.8.4	Likestillingspolitikk og polarisering	223	11.3.9	Tiltak 18: Endre opptaksregler til høyere utdanning	260
10.8.5	Ytringsfrihet	224	11.3.10	Tiltak 19: Økt innsats for psykososialt arbeidsmiljø, og mot trakassering og seksuell trakassering i arbeidslivet	261
10.8.6	Hatefulle ytringer	224	11.4	Innsatsområde: Utsatthet og helse	262
10.9	Diskriminering og rasisme	226	11.4.1	Tiltak 20: Nedsette et manns-helseutvalg	262
10.10	Utvalgets vurderinger	228	11.4.2	Tiltak 21: Utrede et nasjonalt screeningprogram for prostatakreft	263
Del III	Utvalgets anbefalinger	231	11.4.3	Tiltak 22: Gjøre helsetjenester mer tilgjengelige for gutter og menn ..	264
11	Utvalgets anbefalinger til tiltak	233	11.4.4	Tiltak 23: Gjennomføre en satsing på seksuell helse	266
11.1	Prinsipielle avveininger	233	11.4.5	Tiltak 24: Øke helsepersonells kunnskap om menns helseutfordringer for å utnytte potensialet ved konsultasjon bedre	267
11.2	Innsatsområde: Menn som omsorgspersoner	235	11.4.6	Tiltak 25: Styrke innsatsen for å forhindre selvmord	268
11.2.1	Tiltak 1: Endre foreldrepengeordningen og rettigheter i forbindelse med fødsel	235	11.4.7	Tiltak 26: Styrke tilbudene i psykisk helsevern, rusbehandling og fengsler	268
11.2.2	Tiltak 2: Styrke nybakte fedre og medmødres rolle og rettigheter	238	11.4.8	Tiltak 27: Etablere flere møteplasser for gutter og menn ...	269
11.2.3	Tiltak 3: Etablere treparts-samarbeid for bedre arbeid-familie-balanse i mannsdominerte bransjer	240	11.4.9	Tiltak 28: Motvirke sosiale forskjeller i barn og unges fritidsaktiviteter	270
11.2.4	Tiltak 4: Utvide meklingsplikten ved samlivsbrudd og foreldretvister til seks timer før det kan reises sak for domstolene	242			
11.2.5	Tiltak 5: Styrke domstolenes mulighet til å idømme delt bosted	242			
11.2.6	Tiltak 6: Legge kompetansen til å flytte barnet innenlands til foreldreansvaret	245			
11.2.7	Tiltak 7: Innføre økonomiske ordninger som fremmer likestilling	246			
11.2.8	Tiltak 8: Utrede lovfestet rett til ulønnet permisjon for omsorgsarbeid for personer utenfor den nærmeste familien	248			
11.2.9	Tiltak 9: Utrede rettslig rammeverk for barn i familier med flere enn to omsorgspersoner	248			
11.3	Innsatsområde: Kjønnsforskjeller i utdanning og arbeidsliv	249			

11.4.10	Tiltak 29: Etablere et fritidsklubbtilbud i alle kommuner	271	11.5.3	Tiltak 34: Revidere statistiksider og indikatorer for kjønnslikestilling	276
11.4.11	Tiltak 30: Gi bedre hjelp til ofre for ikke-familiær vold	272	11.5.4	Tiltak 35: Skaffe mer forskning og kunnskap om menns likestillingsutfordringer	276
11.4.12	Tiltak 31: Styrke hjelpetilbudet til personer som utøver vold i nære relasjoner	273	12	Økonomiske og administrative konsekvenser	280
11.5	Likestillingspolitikk for alle	274	Litteraturliste	281	
11.5.1	Tiltak 32: Innføre kjønnsnøytral formålsbestemmelse i likestillings- og diskrimineringsloven	274	Vedlegg		
11.5.2	Tiltak 33: Innføre mer effektive virkemidler i likestillingspolitikken	275	1	Opprinnelig mandat for Mannsutvalget (26.08.2022)	312

Digitale vedlegg

- 1: Holdninger til likestilling og kjønnsroller blant menn og kvinner i ulike grupper (Institutt for samfunnsforskning)
- 2: Menns bruk av primærhelsetjenesten (Folkehelseinstituttet)

Del I
Innledning og perspektiv

Kapittel 1

Utvalgets sammensetning, mandat og arbeid

Mannsutvalget er et offentlig utvalg som har fått i oppdrag å utrede gutter og menns likestillingsutfordringer gjennom livsløpet. Utvalget ble oppnevnt ved kongelig resolusjon 26. august 2022.

1.1 Sammensetning

Mannsutvalget har bestått av:

- Claus Moxnes Jervell, faglig sekretær, Oslo (utvalgsleder)
- Jane-Victorius Gipling Bonsaksen, organisasjonsleder, Oslo
- Arne Børke, prosjekteringsleder, Stokke
- Åsta Lovise Håverstad Einstabland, seniorrådgiver, Kristiansand
- Julie Marie Bornha Fossem, orlogskaptein, Bergen
- Brede Paulsen Hangeland, spilleransvarlig, Stavanger
- Aili Keskitalo, politisk rådgiver, Kautokeino
- Idunn Tobiassen Mauseth, prosessoperatør, Hammerfest
- Aasmund Nordstoga, gårdbruker, Vinje
- Liza Reisel, forsker, Oslo
- Ola By Rise, direktør, Trondheim
- Are Saastad, daglig leder, Oslo
- Adam Andreas Bredesen Schjølberg, komiker, Oslo
- Camilla Stoltenberg, konsernsjef, Oslo
- Sylo Tarku, forfatter, Drammen
- Wasim Zahid, lege, Lommedalen
- Nils-Erik Ulset, fagkonsulent, Tingvoll

Utvalgets sekretariat har bestått av:

- Kristian Landsgård, sekretariatsleder
- Finn Skre Fjordholm, seniorrådgiver
- Erle Inderhaug, seniorrådgiver (fra oppstart til februar 2024)
- Mali Gulbrandsen Asmyhr, seniorrådgiver (fra januar 2024 til ferdigstilling)
- Gunder Nordgården, konsulent (mars 2024)

1.2 Utvalgets mandat og forståelse av mandatet

Da Mannsutvalget ble oppnevnt, inneholdt mandatet en innledende del som ga en overordnet beskrivelse av formålet med utredningen og en redegjørende del med hovedtemaene familie, fritid, helse, vold og seksuell trakassering, utdanning og arbeidsliv, pensjonistliv, integrering og skeives levekår. Denne andre delen av mandatet inneholdt detaljerte beskrivelser av saksforhold og spesifikke problemstillinger på flere av områdene som utvalget ble bedt om å utrede i sin sluttrapport. Det opprinnelige mandatet er vedlagt.¹

Utvalget vurderte at mandatets andre del gikk for langt i å trekke konklusjoner i spørsmål som utvalget hadde fått i oppdrag å vurdere. I tillegg mente utvalget at det var lite realistisk å besvare flere av de til dels svært spesifikke problemstillingene på en god måte innenfor utvalgets rammer og budsjett. Utvalget valgte derfor å se bort fra denne teksten, og har forholdt seg til den innledende delen av mandatet:

For å sikre en god likestillingspolitikk er det behov for en helhetlig oversikt over hvilke likestillingsutfordringer gutter og menn møter gjennom livsløpet. Viktige temaer kan være familie, fritid, helse, vold og seksuell trakassering, utdanning og arbeidsliv, pensjonistliv, integrering og skeives levekår. Under hvert tema følger undertemaer.

Utvalget skal utrede likestillingsutfordringer menn møter og som bidrar til utenforskap og er til hinder for et likestilt samfunn.

Det er stor variasjon blant menn, og ulike grupper av menn møter ulike utfordringer. For eksempel er menn som gruppe overrepresentert blant personer med mest makt, størst formuer, høyest inntekt og størst frihet. Samtidig vet vi at dette ikke gjelder alle menn, og at menn kan oppleve likestillingsutfordringer på andre områder. Utvalget skal derfor ta utgangspunkt i at menn

¹ Vedlegg 1: Opprinnelig mandat for Mannsutvalget

er en sammensatt gruppe og at likestillingsutfordringer henger sammen med faktorer som sosial ulikhet (for eksempel inntekt, utdanning, klasse), geografi, etnisitet, generasjonstilhørighet/alder, seksuell orientering, kjønnsuttrykk og funksjonsevne. Utvalget skal også ha et interseksjonelt perspektiv på menns likestillingsutfordringer.

Utvalget skal se likestillingsutfordringer i lys av normer for maskulinitet og tradisjonelle kjønnsroller, der dette er relevant. Utvalget skal også ta hensyn til de store endringene i mannsrollen som har skjedd de siste årene og at disse endringene utspiller seg på ulike måter i ulike deler av befolkningen.

Formålet med utredningen er tredelt:

- 1. Gi helhetlig oversikt over hvilke likestillingsutfordringer gutter og menn møter gjennom livsløpet på temaer som familie, fritid, helse, vold, utdannings- og arbeidsliv, pensjonistliv, integrering og skeives levekår.*
- 2. Vurdere om pågående politikk og igangsatte prosesser ivaretar kjønnsperspektivet på disse områdene tilstrekkelig, inkludert hvorvidt forskning og data gir tilstrekkelig grunnlag for politikkutvikling.*
- 3. Foreslå tiltak som vil bidra til et likestilt samfunn på disse områdene, og/eller vurdere behov for andre løsninger dersom utvalget mener pågående innsats ikke ivaretar perspektivet om likestilling.*

Regjeringen peker på en rekke temaer og undertemaer som utvalget bes om å utrede. Utvalget kan prioritere mellom temaene og undertemaene, sett opp mot kapasitet og tiden som er satt av til utredningen.

Utredningen skal gjennomføres i tråd med utredningsinstruksen, herunder skal det redegjøres for eventuelle økonomiske og administrative konsekvenser.

Denne forståelsen av mandatet ble avklart med Kultur- og likestillingsdepartementet.

Utvalget har foretatt en selvstendig vurdering av hvilke temaer og problemstillinger som er mest relevante for å besvare formålet med utredningen slik det er angitt i mandatet, og har disponert utvalgets tid og ressurser i henhold til dette. Temaene familie, fritid, helse, vold, utdanning og arbeidsliv er beholdt og inngår som egne kapitler i utvalgets rapport. Spørsmål som gjelder pensjonistliv, integrering og skeives levekår er ikke behandlet som adskilte temaer, men inngår i vur-

deringen av menns likestilling innenfor de øvrige temaene i rapporten.

Prioriteringene innebærer også at Mannsutvalget har drøftet kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp, som tidligere har vært utredet i NOU 2019: 3 *Nye sjanser – bedre læring – Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp* og NOU 2019: 19 *Jenterom, gutterom og mulighetsrom*. I det opprinnelige mandatet var utredningen avgrenset fra disse temaene. Når de likevel er inkludert i utredningen, er det fordi utvalget vurderer at det er nødvendig for å gi et helhetlig bilde av gutter og menns likestillingsutfordringer og for å kunne foreslå relevante tiltak.

Utvalget legger til grunn at menn er en sammensatt gruppe. En vurdering av hvilke likestillingsutfordringer menn i Norge møter, må dermed forholde seg til det store mangfoldet blant menn, og undersøke flere dimensjoner av likestilling samtidig. Mannsutvalget har lagt til grunn en forståelse av likestilling som innebærer at kjønn, seksuell orientering, kjønnsuttrykk, etnisitet, alder, funksjonsnivå, klassebakgrunn og andre forhold individet ikke rår over, ikke skal forringe den enkeltes levekår og livsmuligheter. Utvalgets forståelse av likestilling er nærmere beskrevet i kapittel 3.

Mandatet slår fast at utvalget skal se menns likestillingsutfordringer i sammenheng med normer for maskulinitet og tradisjonelle kjønnsroller, der dette er relevant. Dette er nærmere drøftet i kapittel 3.

1.3 Utvalgets arbeid

Utvalget har gjennomført tolv utvalgsmøter. Av disse har ni vært dagsmøter, og tre møter varte i to dager. På møtene har en rekke personer holdt presentasjoner og drøftet ulike temaer med utvalget. Disse er:

- Øystein Gullvåg Holter, professor emeritus ved Universitet i Oslo
- Julia Orupabo, Institutt for samfunnsforskning
- Thomas Walle, Musea i Sogn og Fjordane
- Knut Oftung, Likestillings- og diskrimineringsombudet
- Knut Røed, Frischsenteret
- Kjersti Misje Østbakken, Institutt for samfunnsforskning
- Tom Sterud, Statens arbeidsmiljøinstitutt
- Martin Flatø, Folkehelseinstituttet
- Jørn Ljunggren, Senter for tverrfaglige kjønnsstudier ved Universitetet i Oslo og Velferdsforskningsinstituttet NOVA

- Karin Marie Antonsen, Nordlandsforskning
- Hanne Løvdal Gulseth, Folkehelseinstituttet
- Svend Aage Madsen, Forum for mænds sunhed
- Christine Meyer, Kvinnehelseutvalget
- Steinar Kvam, Reform – Ressurssenter for menn
- Usman Chaudhry, psykolog
- Ole Andreas Holen, sykehusprest
- Kjell-Olav Svendsen, lege
- Randi Rosenqvist, psykiater
- Anne Lise Ellingsæter, Universitetet i Oslo
- Helene Aarseth, Senter for tverrfaglige kjønnsstudier ved Universitetet i Oslo
- Gøril Westborg Smiseth, Homansbyen familievernkontor
- Ragni Hege Kitterød, Institutt for samfunnsforskning
- Jan-Erik Sverre, Kvale Advokatfirma
- Ingunn Rangul Askeland, Alternativ til vold
- Fredrik Langeland, Nordlandsforskning
- Nina Jon, Politihøgskolen

Utvalget besøkte også Homansbyen familievernkontor, og drøftet familievernkontorets erfaringer fra møter med menn.

Videre har utvalgsmedlemmene Julie Marie Borna Fossem, Idunn Tobiassen Mauseth, Liza Reisel, Claus Moxnes Jervell og Arne Børke holdt innlegg basert på eget arbeid og om egne erfaringer innenfor ulike temaer.

1.3.1 Innhenting av innspill

Våren 2022 gjennomførte Kultur- og likestillingsdepartementet innspillmøter for å forberede Mannsutvalgets mandat. Møtene ble gjennomført i Oslo, Kristiansand, Bodø og Hamar. Innspillene som ble gitt i denne prosessen ble videreformidlet fra Kultur- og likestillingsdepartementet til Mannsutvalgets sekretariat ved oppstart av arbeidet.

Gjennom utvalgsperioden har utvalget fått innspill og drøftet ulike problemstillinger med en rekke organisasjoner, fagpersoner, forskere og enkeltpersoner.

Møter med organisasjoner og ressursmiljøer

Utvalget har gjennomført møter med ulike organisasjoner og ressursmiljøer for å få kunnskap om likestillingsutfordringer som gjelder ulike grupper av menn.

I november 2022 deltok utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlem Are Saastad på Kildens års-

konferanse «Likestilling i framtida – 10 år etter Skjeie-utvalget».

I mai 2023 arrangerte utvalget et webinar om foreldreskap og likestilling. Her bidro Ragni Hege Kitterød (Institutt for samfunnsforskning), Jørgen Lorentzen, Cathrine Egeland (Arbeidsforskningsinstituttet/OsloMet), Ingrid Smette (Velferdsforskningsinstituttet Nova/OsloMet) og Geir Møller (Telemarksforskning).

I mai 2023 deltok utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlem Aili Keskitalo på et heldagsseminar om likestillingsutfordringer for samiske gutter og menn. Her bidro Runar Myrnes Balto (Sameetinget), Isak Ole Hætta (Samisk videregående skole og reindriftsskole i Kautokeino), John-Marcus Kuhmunen (Samisk Høgskole), Leif Anders Somby (Norske Reindriftsamers Landsforbund) Inge Arne Eriksen (Bivdu), Olaf Trosten (Nasjonalt samisk kompetansesenter), Jouvna Helmine Bruun Arnesen (Garmeres), Astrid Eriksen (Senter for samisk helseforskning), Universitetet i Tromsø), Laila Somby Sandvik (Sametingets elderråd) og Julius Mihkkal Eriksen Lindi (Noerh). Møtet ble gjennomført i samarbeid med Sametinget.

I juni 2023 arrangerte utvalget et innspillmøte om likestillingsutfordringer som rammer menn med funksjonsnedsettelse. Her deltok Asgeir Fagerli Langberg, Siri Espe, Oda Oftung (Unge funksjonshemmede), Live Kroknes Berg, Cato Lie, Lilly Ann Elvestad (Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon), Werner Fredriksen (Rådet for psykisk helse), Tom Tvedt (Norsk Forbund for Utviklingshemmede), Sindre Svindal (Døveforbundet), Mathias Halvorsen (Norges Handikapforbunds ungdom) og Per Inge Bjerknes (Norges Blindeforbund). Fra utvalget deltok utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlem Nils-Erik Ulset.

I juni 2023 inviterte utvalget ansatte i etater og tjenester som jobber med ulike grupper gutter og menn, representanter fra ulike organisasjoner og forskere til et dialogmøte. Tema for møtet var gutter og menns fellesskap, hvorfor noen faller utenfor fellesskapene, og hvordan vi som samfunn kan forebygge utenforskap og skape meningsfulle alternativer for dem som opplever utenforskap. Om lag 60 personer deltok på møtet og ga innspill til utvalgets arbeid. Til møtet var det hovedsakelig invitert representanter fra nasjonale organisasjoner og fra kommuner i Oslo og Viken.

I september 2023 arrangerte utvalget et innspillmøte om likestillingsutfordringer som rammer skeive menn. Her deltok Inge Alexander Gjestvang (FRI Norge), Halvor Frihagen (HIV Norge), Dag Myrdal (Poly Norge), Jane-Victorius

Gipling Bonsaksen, Trym Fjeldheim (Skeiv ungdom), Jouvnas Helmine Bruun Arnesen (Garmeres) og Anders Gjør Løkkeberg (Skeiv verden). Utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlem Are Saastad deltok fra utvalget.

I september 2023 arrangerte utvalget et innspillsmøte om likestillingsutfordringer som rammer menn med minoritetsbakgrunn. Her deltok Tehrim Ahmed-Malik, Nasreen Begum (Bydelsfar), Hatem Ben Mansour (Antirasistisk Senter), Nor Aylin Obeid (Islamsk Råd Norge), Waldemar Artur Szyngwelski (Caritas Norge), Joachim Majambere (MiR), Arshad Jamil (Muslimsk Dialognettverk), Philip Rynning Coker (Minotenk), Ester Røen (KIA Trøndelag) og Hallgeir Berge (KIA Vest). Utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlem Are Saastad deltok for utvalget.

I november 2023 arrangerte utvalget et seminar om menn og vold i samarbeid med Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Her bidro Maria Teresa Grønning Dale (NKVTS), Gunnar Svensson (Kripos), Monika Rosten (OsloMet/NOVA), Sveinung Sandberg (Universitetet i Oslo) og Bente Lømo og Ingunn Rangul Askeland (Alternativ til Vold).

Utvalgets leder og sekretariat har i tillegg møtt ulike instanser og organisasjoner for å innhente kunnskap og erfaringer. Disse er:

- Arbeids- og inkluderingsdepartementet
- Arbeidsgruppe for likestilling i arbeidslivet
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)
- Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat), spisskompetansemiljø for barn og unge i familievernet
- Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse
- Ekstremismekommisjonen
- Folkehelseinstituttet
- Helse- og omsorgsdepartementet
- Helsedirektoratet
- Kommunesektorens interesseorganisasjon, KS
- Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll
- Kunnskapsdepartementet
- Kvinnehelseutvalget
- Likestillings- og diskrimineringsombudet
- Likestillingssenteret KUN
- LOs regionale familie- og likestillingspolitiske utvalg
- Mannsforum
- Nasjonalt nettverk for seksuell og reproduktiv helse og rettigheter
- Reform - ressursenter for menn

- Sex & samfunn
- Statistisk sentralbyrå
- Utdanningsdirektoratet

Skriftlige innspill

Utvalget har mottatt skriftlige henvendelser underveis, både fra organisasjoner og enkeltpersoner. Det har vært mulig å gi innspill via utvalgets nettside.²

Samfunnsdebatt og åpne møter

Utvalget har bidratt til samfunnsdebatten om gutter og menns likestillingsutfordringer underveis i sitt arbeid. Dette har foregått gjennom debattinnlegg og intervjuer i media, og ved åpne møter.

I mai 2023 arrangerte utvalget en panelsamtale der en gruppe av medlemmene fra utvalget snakket sammen om hva det vil si å være mann. I panelsamtalen bidro utvalgsmedlem Adam Schjøberg som ordstyrer, sammen med utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlemmene Brede Hangeland, Aasmund Nordstoga, Are Saastad, Wasim Zahid og Jane-Victorius Gipling Bonsaksen.

I juni 2023 deltok utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlem Adam Schjøberg på en panelsamtale under Pride House, om skeive menns fellesskap og utenforskap. Her bidro også Rolf Martin Angeltveit (Helseutvalget), John Olav Storvold (Den norske Bamseklubben), Marius Hofseth (SLM), Anders Løkkeberg (Skeiv verden), Jouvnas Helmine Brun Arnesen (Garmeres) og Cato Wilhelmsen Symes (Skeiv ungdom).

I oktober 2023 arrangerte utvalget et åpent møte med forfatteren Richard V. Reeves med utgangspunkt i boken *Of Boys and Men: Why the Modern Male is Struggling, Why It Matters and What to do About It*. Utvalgsmedlemmene Camilla Stoltenberg og Liza Reisel deltok i en panelsamtale med Reeves, sammen med Jonas Bals fra LO og Philip Rynning Coker fra Minotenk. Nils August Andresen fra Minerva var ordstyrer.

I februar 2024 arrangerte utvalget en paneldebatt med ungdomspolitikere, i samarbeid med tanke-mien Agenda. Her deltok Liv Smith-Sivertsen (Rød Ungdom), Synnøve Kronen Snyen (Sosialistisk Ungdom), Gaute Børstad Skjervø (AUF), Andrine Hanssen-Seppola (Senterungdommen), Tobias Stokkeland (Grønn Ungdom), Ane Breivik (Unge Venstre), Hadle Bjuland (KRFU), Ola Svenneby (Unge Høyre) og Simen Velle (FpU).

² <https://mannsutvalget.no>

Ordstyrer var Trygve Svensson (Tankesmien Agenda).

Eksterne seminarer og møter

Gjennom arbeidet har utvalget blitt invitert til å bidra til ulike seminarer og møter:

- Utvalgsleder Claus Jervell holdt innlegg om Mannsutvalget på Mannsforums arrangement på mandagen i november 2022
- Utvalgsmedlem Are Saastad holdt innlegg om Mannsutvalget for tillitsvalgte i byggeindustrien i november 2022
- Utvalgsmedlem Are Saastad holdt innlegg om Mannsutvalget for tillitsvalgte i FO Vestland i november 2022
- Utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlem Liza Reisel deltok på seminaret «Mannsutvalget møter forskning» som ble gjennomført av Senter for tverrfaglig kjønnsforskning ved Universitetet i Oslo i november 2022
- Utvalgsleder Claus Jervell deltok på flere møter arrangert av Universitetet i Agder i februar 2023: et møte om rekruttering av mannlige studenter til kvinnedominerte studier, et møte med mannlige studenter, et møte om psykisk helse og nedsatt funksjonsevne og et møte med Plattform – norsk institutt for forebygging av radikaliserings
- Utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlem Are Saastad deltok på det åpne møtet «Verdløse menn», som ble arrangert av Klassekampen i februar 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell holdt innlegg på FOs Kvinnekonferanse i mars 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell holdt innlegg på den nasjonale likestillingskonferansen i mars 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell deltok i panelsamtalen «Hvorfor er de fleste ekstremister menn?» som ble gjennomført av Ekstremismekommisjonen i april 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell deltok på innspillmøte om melding til Stortinget om seksuell trakassering i april 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell deltok i en panelsamtale om gutter og menns problemer ved Studentersamfunnet i Bergen i april 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell deltok i en samtale om menn og likestilling ved LO og AUFs nasjonale fagligpolitiske konferanse på Utøya i mai 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlemmene Liza Reisel deltok i panelsamtale: Wonderful World – Den nordiske festivalen for filosofi & vitenskap i juni 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell møtte med styret i Industri Energi i Equinor – offshore, Stavanger, i juni 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell holdt innlegg på Fellesforbundets bransjekonferanse for tillitsvalgte i industrien i juni 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell holdt innlegg og møtte med representanter fra Fagforbundet: menn i barnehager i Tromsø i juni 2023
- I juli 2023 arrangerte Mannsutvalget, i samarbeid med urfolksfestivalen Riddu Riddu, en panelsamtale om den samiske mansrollen i endring. Panelsamtalen fant sted under den årlige festivalen i Manddalen i Troms. Tittelen på samtalen var «Mađii garraset dálki – dađii garraset almmái. Jo hardere vær, desto hardere mann.», inspirert av en gammel joiketekst som sier noe om det tradisjonelle samisk manssidealet. I samtalen deltok Geir Tommy Pedersen, Åslak Holmberg og Máhtte Eira, og samtalen ble moderert av utvalgsmedlem Aili Keskitalo
- Utvalgsleder Claus Jervell deltok på panelsamtale om rekruttering av menn til kvinnedominerte yrker som NTNU arrangerte på Arendalsuka i august 2023
- Utvalgsmedlemmene Are Saastad, Julie Marie Borna Fossem, Sylo Taraku, Jane-Victorius G. Bonsaksen, Åsta Lovise Einstadbland og Claus Jervell deltok på møte om folkehelseperspektiv på menns psykiske helse arrangert av Universitetet i Agder under Arendalsuka 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell innledet om menn og likestilling for arbeidsmiljøforumet i NHO i september 2023
- Utvalgsmedlemmene Brede Paulsen Hangeland, Sylo Taraku og Are Saastad deltok på møtet «Mannsutvalget» med tema menns likestillingsutfordringer og løypemeldinger fra utvalget under Kapittelfestivalen i Stavanger i september 2023
- Utvalgsmedlem Are Saastad deltok på fagsamling for Likestilt arbeidsliv i Agder fylkeskommune med presentasjonen «Hva jobber regjeringens mannsutvalg med?» i oktober 2023
- Utvalgsmedlem Are Saastad presenterte Mannsutvalgets arbeid på KrF og KrF Kvinners kvinnekonferanse i oktober 2023, under temaet «Hva jobber regjeringens mannsutvalg med?»
- Utvalgsleder Claus Jervell deltok i panelsamtale om kjønnsforskjeller i selvmord på konferansen «Samtaler om selvmordsforebygging» arrangert av Helsedirektoratet og Folkehelseinstituttet i oktober 2023

- Utvalgsmedlem Are Saastad deltok på El og It Forbundets landstariffkonferanse med innlegget «Hvorfor Mannsutvalgets arbeid er så viktig akkurat nå» i november 2023
- Utvalgsmedlem Are Saastad deltok på frokostseminar i regi av Trondheim kommune og Rambøll Management med innlegget «Mannsutvalgets arbeid: Om unge menn og utenfor-skap» i november 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell innledet om menn og likestilling på møte i Erna-nettverket i Norsk Arbeidsmannsforbund i november 2023
- Utvalgsmedlem Ola By Rise innledet om menn og vold på en fagdag i november 2023 i regi av *Punktum, Trondheim – et fagnettverk mot vold i nære relasjoner*
- Utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlem Jane-Victorius G. Bonsaksen deltok i panel-samtale på møte i forbindelse med mandagen i november 2023, arrangert av Reform, Sex og Samfunn, Chemfriendly, Minotenk, Helsestasjon for gutter, FRI Oslo og Viken og Dinut-vei.no
- Utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlem Sylo Taraku innledet og deltok i panelsamtale på Mannsforums arrangement på mandagen i november 2023
- Utvalgsleder Claus Jervell og utvalgsmedlem Sylo Taraku innledet og deltok i panelsamtale på Tankesmien Agendas arrangement på mandagen i november 2023. Utvalgsmedlemmene Adam Schjølberg og Aasmund Nordstoga underholdt
- Utvalgsleder Claus Jervell innledet om manns-utvalget for MDGs kvinnenettverk i januar 2024
- Utvalgsmedlem Are Saastad innledet for AUFs programkomité om menn, likestilling og Mannsutvalget i januar 2024
- Utvalgsleder Claus Jervell besøkte Fontenehuset på Tøyen i januar 2024
- Utvalgsleder Claus Jervell innledet om likestil-ling for menn på samarbeidskonferansen mel-lom Virke og LO i januar 2024
- Utvalgsleder Claus Jervell innledet om manns-utvalget for LOs familie- og likestillingspoli-tiske utvalg i februar 2024
- Utvalgsleder Claus Jervell deltok på panelsam-tale om mansrollen og demokratiet som UiO arrangerte i februar 2024

Utredningsprosessen og bruk av forskning

Innenfor tiden og ressursene som er avsatt til utvalgets arbeid, har det ikke vært mulig å gjen-nomføre større forskningsarbeid. Utredningen bygger på foreliggende forskning og statistikk. Det er ikke gjennomført systematiske litteratur-søk eller kunnskapsoppsummeringer.

Utvalget har ønsket å belyse forskjeller i hold-ninger til likestilling blant ulike grupper i befolk-ningen, og innhentet derfor detaljert statistikk fra likestillingsundersøkelsen *CORE Survey 2022* som gjennomføres av CORE – Senter for likestil-lingsforskning ved Institutt for samfunnsforsk-ning. Utvalget har også innhentet detaljerte stati-stikktabeller fra Livskvalitetsundersøkelsen 2023 som gjennomføres av Statistisk Sentralbyrå, for å belyse forskjeller i opplevd livskvalitet blant ulike grupper av befolkningen. Folkehelseinstituttet har utarbeidet en analyse for utvalget av kjønns-forskjeller i bruk av primærhelsetjenester. I tillegg har Bufdir levert en redegjørelse av hovedtrekk og utvikling i spørsmålene de mottar fra gutter og menn til spørsmålstjenesten på nettsiden ung.no. Likestillings- og diskrimineringsombudet har delt talloversikt over veiledningshenvendelser som ombudet mottok i 2022. Utvalget har fått innspill fra eksterne ressurspersoner på enkelte deler av situasjonsbeskrivelsene. Øyvind Erik Næss, senior-forsker ved Folkehelseinstituttet og professor ved Universitetet i Oslo, har gitt innspill til kapittelet om helse. Maria Teresa Grønning Dale, forsker ved Nasjonalt kunnskaps-senter om vold og trau-matisk stress, har gitt innspill til kapittelet om vold. Knut Oftung, fagdirektør i Likestillings- og diskrimineringsombudet, har gitt innspill til kapit-let 2 av utredningen.

1.4 Prosesser med relevans for utvalgets arbeid

Regjeringen har varslet at den vil lansere en stra-tegi for likestilling mellom menn og kvinner, med en rekke konkrete tiltak på flere politikkområder. Strategien forventes å bli lansert i 2024.

Kapittel 2

Likestilling i Norge – historie og utvikling

Dette kapittelet inneholder en overordnet beskrivelse av utviklingen av norsk likestillingspolitikk og de politiske virkemidlene, og en redegjørelse for hvordan gutter og menn har blitt inkludert i likestillingspolitikken. Videre følger en overordnet redegjørelse av holdninger til likestilling i den norske befolkningen, og en presentasjon av ulike måter å forstå kjønn, maskulinitet og mansroller.

Mannsutvalget tar ikke mål av seg til å gi en fullstendig og uttømmende beskrivelse av likestillingspolitikken historie og utvikling, eller av forskningen på likestilling og maskulinitet. Hensikten med dette kapittelet er å gi et bakteppe for utvalgets vurderinger, og vise hvordan gutter og menn har blitt inkludert i norsk likestillingspolitikk så langt. Kapittelet løfter fram noen sentrale begreper fra forskningen som kan bidra til å beskrive og forklare likestillingsutfordringer for gutter og menn.

2.1 Likestillingspolitikken historie

I dag er Norge ansett som et av landene i verden med høyest grad av likestilling mellom kjønnene.¹ Den historiske utviklingen som har ført hit, har i hovedsak dreid seg om å gi kvinner de samme juridiske og faktiske rettighetene som menn.

Kvinnefrigjøringen på slutten av 1800-tallet og utover på 1900-tallet startet fra et utgangspunkt der kvinner som gruppe var undertrykket og økonomisk avhengige av en forsørger. Kampen for kvinners stemmerett, retten til selvbestemt abort, og like rettigheter i arbeidslivet har vært nødvendig for å overkomme hindringer som har vært spesifikke for kvinner.

Mange viktige krav ble innfridd i løpet av 1970-årene og første halvdel av 1980-årene. Høyere utdanning ble lettere tilgjengelig, noe som bidro

til større valgfrihet både med tanke på karriere og familieplanlegging. Abortloven fra 1978 og likestillingsloven fra 1979 er viktige milepæler i arbeidet med å fremme likestilling for kvinner.

Likestillingsombudet ble etablert i 1978, og fikk i oppgave å håndheve likestillingsloven og arbeide for likestilling og mot kjønnsdiskriminering. I tiårene som fulgte gjorde utbygging av barnehager og lengre svangerskapspermisjoner det lettere å kombinere familieliv med lønnsarbeid.

Flere kvinner kom inn i politikken og i 1981 ble Gro Harlem Brundtland den første kvinnelige statsministeren i Norge. Samme år trådte bestemmelser i likestillingsloven om kjønnskvotering i offentlige utvalg, styrer, råd og nemnder i kraft. I 1987 var andelen kvinner i regjeringen 44 prosent.

Utviklingen av kjønnslikestillingspolitikken har blitt drevet fram gjennom et system av innsats fra flere hold. Dette systemet ble av den norske statsviteren Helga Hernes karakterisert som «statsfeminisme», som ble etablert som begrep i siste halvdel av 1980-årene. I dette ligger en beskrivelse av en historisk systemendring, hvor kvinner engasjeres til deltakelse i det offentlige liv. I den statsfeministiske handlingsmodellen skjer endring gjennom et samspill mellom kvinners mobilisering «nedenfra» i kvinnebevegelse og -organisasjoner, og initiativer «ovenfra» gjennom staten og offentlig politikk.²

I internasjonal kjønnsforskning var patriarkatsanalyser dominerende på 1970- og 1980-tallet. I motsetning til dette, pekte statsfeminismen på muligheter fremfor å kritisere begrensningene. Det omfatter brede allianser i kombinasjon med institusjonalisering gjennom statlig forankring i form av utvalg og utredninger, statlige støtteordninger og lovgivning. Håndteringen av likestillingsutfordringer overføres på denne måten fra den private til den offentlige sfære.

Arbeidet mot vold i nære relasjoner er et godt eksempel på hvordan sivilsamfunn og offentlige myndigheter sammen har drevet politikktutviklin-

¹ Se for eksempel Global Gender Gap Report (World Economic Forum, 2023) eller UNDP Gender Equality Index (UNDP, 2023). Disse indeksene fanger ikke nødvendigvis opp likestillingsutfordringer som rammer gutter og menn, se del 3 om utvalgets forslag til tiltak.

² (Skjeie, 2014)

gen framover. Vold i nære relasjoner ble lenge ansett som et privat anliggende. Framveksten av krisesentre og krisetelefoner ble initiert av frivillige organisasjoner. Organisasjonene fikk over tid statlig tilskudd til drift av hjelpetiltak for voldsutsette kvinner. Organisasjonenes arbeid og lobbyvirksomhet, i samspill med politisk vilje og mottakelighet, løftet utfordringene knyttet til vold i nære relasjoner ut av den private sfære og gjorde dem til et offentlig anliggende. Gjennom krisesenterloven fra 2010, ble krisesentrene en velferdsstatlig oppgave og et kommunalt ansvarsområde, og menn og LHBT-personer ble sikret et krisesentertilbud for første gang.

Samspillet mellom kvinnebevegelsen, offentlige myndigheter og politiske partier har vært avgjørende for kjønnslikestillingsarbeidet i Norge.

Det har ikke vært en tilsvarende mobilisering nedenfra for menns likestilling. Parallelt med gjennombruddet til kvinnekampen på 1970-tallet vokste det fram en mannsbevegelse i blant annet USA, Sverige og Danmark. Denne bevegelsen hadde mye til felles med nyfeministiske bevegelser og tok til orde for at menn burde delta mer i barneoppdragelse og husarbeid, og være mer følelsesmessig involvert i oppdragelsen av barna. I Norge var det spredte forsøk på å etablere en mannsbevegelse mot slutten av 1970-tallet. Inspirert av nyfeministenes ambisjon om å gjøre det personlige politisk, var det ambisjon om å skape en ny mannsrolle basert på kjønnslikeverd. Denne bevegelsen la til grunn at menn først og fremst er mennesker som har felles interesser med kvinner. Det ble lagt vekt på en ny mannsrolle som viste omsorg og følelser og var en god samtalepartner. Bevegelsen fikk imidlertid aldri organisatorisk eller politisk fotfeste. Deler av bevegelsen var mer opptatt av å finne tilbake til det «maskuline». Dette sto i motsetning til denne mannsbevegelsens utgangspunkt, som var støtte til feministene og deres krav. Denne utviklingen gjorde forholdet til kvinner og kvinnebevegelsen mer anstrengt. Samtidig viste det seg vanskelig å få gjennomslag for en «ny myk mann». Det nye mannsidealet ble oppfattet som en motpol til datidens mannsideal, og mellomposisjoner var vanskelige å finne fram til.³

På 1990-tallet var *Nettverk for forskning om menn* et aktivt miljø som samlet forskere og studenter til møter og konferanser. Dette var også et møtepunkt for byråkrater og forskere/terapeuter som jobbet med utvikling av likestillingspolitikk for menn. Nettverket ga ut nyhetsbrev, arrangerte

flere store internasjonale konferanser og tidsskriftet for maskulinitetsforskning NORMA ble etablert. Nettverket er i 2024 startet opp igjen.

I 2002 ble *Reform – ressurscenter for menn* offisielt åpnet. Senteret ble etablert som en politisk uavhengig stiftelse av daværende Krise- og Rådgivningstelefonen for menn (nå Mannstelefonen) og Barne- og likestillingsdepartementet. Den uttalte hensikten var å gi et organisatorisk uttrykk for den norske politikken for å integrere menn i likestillingsarbeidet. Reform har siden da mottatt en årlig grunnbevilgning over statsbudsjettet og inngår i dag i et nettverk av fire norske likestillingssentre.

I 2008 ble MannsForum etablert under navnet *MannsForum – feminisme-kritisk nettverk for likestilling og menns rettigheter*. MannsForum beskrev seg som et forum for menn som er «tilhenger[e] av likestilling, men skeptisk[e] til mye feminisme». Forumet er i dag en medlemsbasert forening som arbeider for menns likestilling.

I tillegg til disse organisasjonene, har skeive og antirasistiske bevegelser og organisasjoner for personer med nedsatt funksjonsevne fungert som møteplasser og mobiliseringsarenaer for grupper av menn. Disse organisasjonene har blant annet bidratt til å løfte fram diskriminering og marginalisering av minoritetsgrupper blant menn.⁴

2.2 Framveksten av en interseksjonell likestillingspolitikk

Alle mennesker har mer enn én enkelt identitet og tilhører ulike sosiale kategorier. Hudfarge, klasse, livssyn, etnisk tilhørighet, kjønn, seksuell orientering og funksjonsevne er eksempler på sosiale kategorier som påvirker hvem vi er, og hvordan vi oppfattes og møtes av andre.

Når ulike sosiale kategorier krysser hverandre, kan det skape nye former for sosial ulikhet, diskriminering og forskjellsbehandling. For eksempel kan både homofile og mennesker med funksjonsnedsettelse møte diskriminering og forskjellsbehandling. Er du imidlertid både homofil og har en funksjonsnedsettelse, vil du kunne møte et samspill av hindringer, som verken kan reduseres til det å være homofil eller det å ha en funksjonsnedsettelse. Det å tilhøre en etnisk minoritet og ha et utenlandsk-klingende navn kan føre til at du diskrimineres på arbeidsmarkedet. Er du i tillegg mann, kan det i noen tilfeller gjøre sjansen for å bli innkalt til jobbintervju dårligere enn om

³ (Breivik, 2013)

⁴ (Korbøl & Midtbøen, 2022), (Nydal, 2007)

du var kvinne. Begrepet *interseksjonalitet* beskriver disse samspillsmekanismene.⁵

Dette samspillet mellom forskjellige diskrimineringsgrunnlag er ikke bare relevant for å beskrive sammensatte former for diskriminering. Det kan også brukes for å beskrive hva som skjer når ulike identiteter og sosiale kategorier krysser hverandre og påvirker livsvilkårene i andre deler av befolkningen.

Forhold som man ikke selv rår over, kan ha både positive og negative konsekvenser for en persons muligheter til å delta på like vilkår. Mens diskriminering beskriver urimelig behandling som gir negative utslag for den enkelte, kan *privilegier* beskrive de fordelene man kan oppnå bare på grunn av hvordan man framstår for andre.⁶ Den samme personen kan oppleve makt og privilegier på enkelte arenaer, og marginalisering eller diskriminering på andre.

Til tross for at det finnes flere ulike forståelser av begrepet interseksjonalitet, og mye debatt om hvordan det bør brukes og forstås, har innsiktene som dette perspektivet åpner for i de senere årene blitt tatt inn i likestillingspolitikken og i utformingen av lovverk.

I diskrimineringslovutvalgets forslag til samlet diskrimineringslov i 2009, påpekte utvalget at forslaget vil gjøre det lettere for håndhevsapparater å behandle diskriminerings saker som omhandler flere diskrimineringsgrunnlag samtidig.⁷ Utvalget foreslo imidlertid ikke noen egen bestemmelse om interseksjonalitet.

I 2011 foreslo Likestillingsutvalget å lovfeste forbud mot sammensatt diskriminering, det vil si diskriminering som kan knyttes til kombinasjoner av flere diskrimineringsgrunnlag, i de fire daværende særlovene mot diskriminering.⁸

Diskrimineringslovutvalgets forslag om en samlet diskrimineringslov ble først fulgt opp i forslag til lov om likestilling og forbud mot diskriminering i 2017.⁹ Lovforslaget bygget på diskrimineringslovutvalgets utredning, og inneholdt i tillegg et eksplisitt forbud mot sammensatt diskriminering. Loven trådte i kraft i 2018 med et forbud mot diskriminering på grunn av kombinasjoner av diskrimineringsgrunnlag.

Også i andre deler av politikktutviklingen har man blitt mer og mer opptatt av et interseksjonelt perspektiv. Det gjør seg for eksempel gjeldende i

tiltaksutvikling og -implementering. Det er en relativt stor overensstemmelse om at ett sett med tiltak ikke kan treffe alle; ulike tiltak må iverksettes for mennesker som tilhører ulike sosiale kategorier. Interseksjonalitet blir i norsk politikktutvikling gjerne forstått som et samspill mellom for eksempel kjønn og andre grunnlag, hvor samspillet mellom grunnlagene kan endre hvilket kjønn som er det privilegerte i en gitt situasjon. Det er altså ikke slik at det finnes et allerede forutbestemt undertrykkingshierarki med faktorer som legges oppå hverandre, slik at det alltid er samme gruppe som kommer dårligst ut. Det er samspillet av faktorer som gir ulike grupper privilegier og begrensninger i ulike situasjoner.

2.3 Likestillingspolitiske virkemidler

2.3.1 Virkemiddelapparatet

Ansvar for likestillingspolitikken har helt siden 1970-tallet stort sett vært tillagt departementet som også har hatt ansvar for familiepolitikken. Siden januar 2019 har det vært Kultur- og likestillingsdepartementet (KUD) som har hatt ansvaret for å initiere, samordne og iverksette lovendringer og ulike tiltak på likestillingsområdet. Dette er imidlertid avgrenset mot andre departementers ansvarsområder.

Prinsippet om sektoransvar gjelder for statlig forvaltning. Det betyr at det ikke bare er KUD som har ansvar for likestillingspolitikken. Hvert departement har også ansvar for å fremme likestilling innenfor sine felt. KUD har imidlertid koordineringsansvar for den samlede likestillingspolitikken på tvers av departementene.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) er underlagt KUD på likestillingsområdet. Bufdir er et sektorovergripende fagdirektorat for likestilling. Dette innebærer å koordinere innsats og gjennomføring av vedtatt politikk på tvers av sektorer, ivareta helheten, sikre best mulig virkemiddelbruk, ansvarliggjøre andre fagmyndigheter og se ulike diskrimineringsgrunnlag i sammenheng. Direktoratet er faglig rådgiver for departementene, og er et kunnskaps- og kompetanseorgan for andre offentlige virksomheter, kommunale tjenester og allmennheten. Bufdir iverksetter vedtatt politikk på sine fagområder og bidrar til at relevante sektormyndigheter, fylkeskommuner og kommuner har tilstrekkelig likestillingskompetanse innenfor sine ansvarsområder, ivaretar et likestillingsperspektiv i sitt arbeid og følger opp likestillingspolitiske føringer.

⁵ (Crenshaw, 1991)

⁶ (McIntosh, 2003)

⁷ (NOU 2009: 14)

⁸ (NOU 2011: 18)

⁹ (Prop. 81 L (2016–2017))

Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) er et uavhengig forvaltningsorgan administrativt underordnet KUD. Ombudet kan ikke instrueres. Selve ombudsrollen utnevnes på åremål av Kongen i statsråd for en periode på seks år, uten adgang til gjenoppnevning. Ombudets virksomhet er regulert gjennom diskrimineringsombudsloven.

LDO arbeider for å fremme likestilling og hindre diskriminering på alle samfunnsområder, uavhengig av diskrimineringsgrunnlagene opplistet i likestillings- og diskrimineringsloven. Ombudet gir veiledning i saker som omhandler likestilling og/eller diskriminering, og enhver kan henvende seg til ombudet for veiledning. LDO fører også tilsyn med at norsk rett og forvaltningspraksis samsvarer med forpliktelsene Norge har etter FN-konvensjonene som omhandler likestilling og ikke-diskriminering.

Ombudet har et særlig ansvar for å følge opp aktivitets- og redegjørelsesplikten etter likestillings- og diskrimineringsloven. Dette innebærer blant annet å tilby kurs og veiledning om plikten og hvordan den kan følges opp i den enkelte virksomhet, gjennomgang av likestillingsredegjørelser, analyser og forslag til forbedringstiltak og styrket innsats i likestillingsarbeidet. Ombudet kan også gjennomføre oppfølgingsbesøk i virksomhetene.

Diskrimineringsnemnda er et uavhengig forvaltningsorgan administrativt underordnet KUD som avgjør saker om diskriminering, trakassering og gjengjeldelse. Nemndas myndighet, oppgaver, organisering og kompetanse er regulert i diskrimineringsombudsloven.

Nemnda er et alternativ til domstolsbehandling, men beviskravet er det samme uavhengig av om saken tas inn for nemnda eller ordinær domstol. Det er gratis å få saken behandlet, og partene velger selv om de vil bruke advokat. En part, LDO eller andre med rettslig klageinteresse kan ta en sak inn for nemnda. Nemnda fører ikke tilsyn og kan ikke ta opp saker på eget initiativ.

Diskrimineringsnemnda skal først og fremst avgjøre om et tilfelle er i strid med likestillings- og diskrimineringsregelverket, eventuelt forbudet mot gjengjelding etter varsling. Nemnda kan pålegge stans, retting og andre tiltak som er nødvendige for å sikre at diskriminering, trakassering, instruks eller gjengjeldelse opphører, og for å hindre gjentakelse. Videre kan nemnda treffe vedtak om tvangsmulkt for å sikre gjennomføring av et pålegg dersom fristen for å rette seg etter pålegget er brutt. Diskrimineringsnemnda kan til-

kjenne oppreisning i arbeidstilfeller og erstatning i enkle sakstilfeller dersom klageren krever det.

Diskrimineringsnemnda sine vedtak er endelige forvaltningsvedtak som ikke kan overprøves gjennom forvaltningsklage, men de kan tas inn for domstolene til full prøving av saken.

2.3.2 Virkemidlene

Virkemidlene innenfor likestillingspolitikken varierer mellom de ulike sektorområdene og hvilke virkemidler sektormyndighetene har til rådighet. Et overordnet likestillingspolitisk virkemiddel er lovregulering.

I 2018 trådte den felles likestillings- og diskrimineringsloven i kraft.¹⁰ Denne loven erstattet fire tidligere lover, som alle var rettet mot ulike grupper med diskrimineringsvern.¹¹

Lovens formål er å fremme likestilling og hindre diskriminering. I loven forstås likestilling som «likeverd, like muligheter og like rettigheter. Likestilling forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging».

I lovens formålsparagraf står det at loven «tar særlig sikte på å bedre kvinners og minoriteters stilling», men loven er ellers utformet kjønnsnøytralt. Det er blant annet lik adgang til positiv særbehandling av menn og kvinner. Omsorgsoppgaver ble et eget diskrimineringsgrunnlag, blant annet for å få tydeligere fram at også menn er beskyttet mot diskriminering på grunn av omsorgsoppgaver.

Loven forbyr diskriminering på grunn av diskrimineringsgrunnlagene kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person.

Både direkte og indirekte diskriminering er forbudt. Forskjellsbehandling er imidlertid lovlig når den har et saklig formål, er nødvendig for å oppnå formålet og ikke er uforholdsmessig inngripende overfor den eller de som forskjellsbehandles.

En type forskjellsbehandling som er lovlig under visse betingelser, er positiv særbehandling. For at dette virkemiddelet skal kunne benyttes, må det oppfylle vilkårene nevnt ovenfor, og være

¹⁰ Prop. 81 L (2016–2017)

¹¹ Dette var likestillingsloven (kjønn), diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (nedsatt funksjonsevne), diskrimineringsloven om seksuell orientering (seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk) og diskrimineringsloven om etnisitet (etnisitet, religion og livssyn).

egnet til å fremme lovens formål. Det må være et rimelig forhold mellom formålet man ønsker å oppnå og hvor inngripende særbehandlingen er for dem som stilles dårligere. Særbehandlingen må opphøre når formålet er nådd. Kvotering og bruk av kjønnspoeng i høyere utdanning er eksempler på positiv særbehandling.

Et annet virkemiddel i likestillingspolitikken er aktivitets- og redegjørelsesplikten (ARP). Plikten omfatter arbeidsgivere, arbeidslivets organisasjoner og offentlige myndigheter. Plikten innebærer at offentlige myndigheter og arbeidsgivere skal jobbe aktivt, målrettet og planmessig for å fremme likestilling og hindre diskriminering.

Da lov om likestilling mellom kjønnene (likestillingsloven) ble vedtatt i 1978, ble offentlige myndigheter pålagt en aktivitetsplikt. Plikten ble utvidet i 2002 til å innbefatte arbeidslivets organisasjoner og arbeidsgivere. Tidligere evalueringer har visst at det er store mangler i oppfølgingen av aktivitets- og redegjørelsesplikten. Plikten for både arbeidsgivere og offentlige myndigheter ble igjen styrket i 2020. En analyse fra 2023 viser at redegjørelsesarbeidet i de femti største norske virksomhetene var forbedret etter at plikten ble styrket.¹²

I dag har arbeidsgivere en plikt til å iverksette tiltak og jobbe forebyggende for økt likestilling. Arbeidet skal også dokumenteres og redegjøres for. Plikten varierer mellom offentlige-, og store og små private virksomheter. Arbeidsgivere i offentlige virksomheter, og private virksomheter med flere enn 50 ansatte har også en plikt til å kartlegge lønn og ufrivillig deltid og redegjøre for likestilling i årsberetning/-rapport. Det redegjøres nærmere for arbeidsgivers plikt i kapittel 6 om arbeidsliv.

For offentlige myndigheter, innebærer plikten at de skal jobbe med likestilling og mot diskriminering i alle sine oppgaver og tjenester, i tillegg til plikten de har som arbeidsgivere. Myndighetene skal blant annet forebygge trakassering, seksuell trakassering og kjønnsbasert vold og motarbeide stereotypisering gjennom sitt arbeid. Videre skal de redegjøre for dette arbeide i årsrapport eller annet offentlig dokument. Departementene redegjør for arbeidet i budsjettproposisjonene.

Aktivitets- og redegjørelsesplikten er et uttrykk for likestillingsintegrering. Dette har vært et viktig trekk ved styringen av likestillingspolitikken siden 1980, og innebærer nettopp at likestillingsperspektivet skal integreres i all politikktutforming på alle nivå.¹³

Innenfor de enkelte sektorområdene finner vi ulike lovregulerte virkemidler som har hatt flere formål enn å bidra til likestilling. Fra 1970-tallet har det vært ført en likestillingspolitikk som har bidratt til å øke kvinners yrkesdeltakelse betraktelig. Sentrale virkemidler har vært utbygging og subsidiering av barnehager og skolefritidsordninger, utvidelse av den samlede foreldrepermisjonen og øremerking av deler av perioden for fedre.

Ofte blir det kjønnsdelte arbeidsmarkedet trukket fram som sentral årsak til ulikestilling mellom menn og kvinner. Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet påvirker forskjeller i både lønn og arbeidsvilkår. Likestillingsarbeid på arbeidsplassen har i stor grad handlet om å tilstrebe kjønnsbalanse. Kvinner velger i dag mindre kjønnsstradisjonelle utdanninger enn tidligere, men den samme utviklingen har man ikke sett for menn. Blant annet kan samfunnets insentivstrukturer – som lønn og status – bidra til å forklare kvinners inntog på mannsdominerte områder, mens insentivstrukturene ikke på samme måte har bidratt til økt rekruttering av menn til kvinnedominerte områder.

I tillegg til lovregulering, er pedagogiske tiltak som veiledning, informasjon, kurs og oppsøkende virksomhet, viktige likestillingspolitiske virkemidler. Dette er gjennomgående på flere nivåer i virkemiddelapparatet – fra KUD og Bufdirs koordinerings- og pådriverinnsats overfor øvrige sektormyndigheter til LDOs veilederrolle overfor enkeltpersoner og virksomheter.

Likestillingspolitikken er ikke et politikkområde med store økonomiske ressurser. Likevel er de offentlige tilskuddsordningene på feltet viktige virkemidler. Tilskuddsordningene finansierer en rekke prosjekter og tiltak, og de sørger for driftsstøtte til sentrale organisasjoner og aktører. Et eksempel er driftstilskuddene til likestillingssentrene. Bevilgningen omfatter delfinansiering/grunnbevilgning av virksomheten ved de tre regionale likestillingssentrene Likestillingssenteret på Hamar, KUN – senter for kunnskap og likestilling i Steigen og Senter for likestilling ved Universitetet i Agder, og til Reform – ressurscenter for menn.

De regionale likestillingssentrene er tverrfaglige kompetansesentre med likestilling som fagområde. Deres utgangspunkt var likestilling mellom kjønn, men de jobber nå med likestilling i et bredere perspektiv, herunder LHBT, funksjonsnedsettelse og etnisitet. Reform – ressurscenter for menn er et nasjonalt kompetansesenter som

¹² (Core, 2023)

¹³ (Skjeie, Holst & Teigen, 2019)

tar særskilt utgangspunkt i gutter og menns utfordringer og erfaringer.

Sentrene spiller en betydelig rolle i arbeidet med å fremme likestilling nasjonalt, regionalt og kommunalt, og er viktige aktører i arbeidet med å nå ut med informasjon og kunnskap til kommuner, fylkeskommuner og statsforvaltere, samt organisasjoner og næringsliv i distriktene. De gir blant annet veiledning, tilbyr kurs, kompetanse- og utviklingsarbeid, leder utviklingsprosjekt og gjør pådriverarbeid.

2.4 Likestillingspolitikken gjennomslag og vikeplikt

Likestilling som ideal har høy oppslutning – både i makteliter og i den norske befolkningen.¹⁴ Likevel er likestilling ofte et hensyn som må vike i møte med andre hensyn. Dette har blitt omtalt som «likestillingens vikeplikt».¹⁵

Begrepet ble først brukt i analyser av norske eliter i forbindelse med Maktutredningen fra 2003. Hege Skjeie og Mari Teigen viste da hvordan likestillingen har vært et politikkfelt med en nærmest innlagt vikeplikt: «I møtet med trosfriheten blir diskrimineringsvernet tilpasset. I møtet med forhandlingsfriheten blir likelønnsretten moderert. I møtet med organisasjonsfriheten blir deltakelsesretten krympet.»¹⁶

Også nyere analyser har vist at likestilling og kjønnsperspektiver ofte må vike for andre hensyn i politikken. En analyse av et kjønnlikestillingsperspektiv på koronapandemien i Norge viser for eksempel at kjønnforskjeller og likestilling er fraværende i koronakommisjonens rapport, selv om dette kunne bidratt med viktige innsikter.¹⁷ Gjennom pandemien ble menn oftere alvorlig syke enn kvinner, og menn utgjorde 60 prosent av dødsfallene som kan forklares av pandemien.¹⁸

Øystein Gullvåg Holter har også pekt på at det eksisterer en dobbel vikeplikt for menns likestilling, som gjør at denne delen av likestillingspolitikken ofte kommer aller sist blant prioriteringene på likestillingsfeltet.¹⁹

2.5 Menn i norsk likestillingspolitikk

Gjennom de siste fire tiårene har menn i økende grad vært målgruppe for den norske likestillingspolitikken.

Da Mannsrolleutvalget ble oppnevnt i 1986, konstaterte mandatet at: «*Likestillingspolitikken har vært konsentrert om tiltak for kvinner. Dette har vært en naturlig og nødvendig prioritering, men det er et spørsmål hvor mye lenger vi kommer med likestillingsarbeidet hvis vi ikke forsøker å sette i verk tiltak i forhold til menn.*»

Mannsrolleutvalget leverte sin sluttrapport i 1991. Her foreslo utvalget blant annet at foreldrepermisjonen på sikt burde utvides til 18 måneder for hvert barn, og at seks måneder av denne tiden burde settes av til hver av foreldrene. De foreslo også obligatorisk verneplikt for begge kjønn, etablering av et mannsforskningsprogram og flere konkrete grep for å forebygge vold og øke menns deltakelse i omsorgs- og husarbeid.

Fedrekvoten ble etablert i 1993, og innebar i utgangspunktet at fedre fikk rett til fire ukers lønnet permisjon. Varigheten på fedrekvoten har siden blitt økt, redusert, og økt igjen, og er i dag 15 uker. Det innebærer at perioden som foreldre i dag har rett på foreldrepenger er delt i tre nesten like deler. Etter en treukersperiode som er forbeholdt mor før fødsel, er både mødrekvoten og fedrekvoten på 15 uker. 16 uker kan fordeles mellom foreldrene.

Mannspanelet som ble opprettet i 1997, besto av 32 menn med ulik erfaring og bakgrunn. Hensikten med arbeidet var å drøfte og skape debatt rundt temaet menn, mannsroller og maskulinitet i et likestillingsperspektiv. Panelet skulle også gi innspill til arbeidet med en stortingsmelding om menn og likestilling. Mannspanelet la fram 50 anbefalinger innenfor temaene oppvekst og sosialisering, utdanning og yrkesvalg, omsorg for barn, helse, livskvalitet, inkludering og vold.

Den påfølgende stortingsmeldingen, St.meld. nr. 8 (2008–2009) *Om menn, mannsroller og likestilling*, inneholdt strategier og tiltak for å fremme likestillingen på arenaer hvor menn kommer dårligere ut enn kvinner. Tiltakene dreide seg om temaene oppvekst, barnehage og skolegang, det kjønnsdelte arbeidsmarkedet, balanse mellom arbeid og familieliv, menn i samliv og familieliv, menn, livsstil og helse, gutter og menn som er sosialt utsatte, maskulinitet og vold, og kjønns- og mannsforskning.

Stortingsmeldingen inneholdt blant annet en strategi om utvidelse av fedrekvoten fra 10 til 14 uker, og et mål om at alle fedre som har opptjent

¹⁴ (Midtbøen & Teigen, 2019), (Kitterød & Teigen, 2021)

¹⁵ (Skjeie & Teigen, 2003)

¹⁶ (Skjeie & Teigen, 2003)

¹⁷ (Teigen, 2022)

¹⁸ (Knudsen et al., 2023)

¹⁹ (Holter & Rogg, 2010)

rett til foreldrepenge skal ha rett til å ta ut fedrekvoten. Meldingen varslet også tiltak for å bidra til bedre kjønnsbalanse i arbeidslivet, blant annet ved å åpne for positiv særbehandling av menn ved ansettelser.

Prosjektet *Menn i helse* startet opp i Trondheim i 2010, i utgangspunktet for å rekruttere flere menn til helse- og omsorgsyrker. I 2014 ble prosjektet videreført til et nasjonalt prosjekt og forankret hos KS.

Likestillingsutvalget som utarbeidet NOU 2011: 18 *Struktur for likestilling* og NOU 2012: 15 *Politikk for likestilling*, foreslo en rekke tiltak for å styrke likestillingen mellom kjønnene. En del av tiltakene var særskilt rettet mot menn, slik som forslaget om at fedre skal ha selvstendig opptjeningsrett til foreldrepenge, forslaget om tredeling av foreldrepengeordningen, og forslaget om et landsdekkende program for å fremme frie utdanningsvalg. Sistnevnte hadde blant annet til hensikt å øke rekrutteringen av menn til jobber i barnehager og skole.

Barnefamilieutvalget som utarbeidet NOU 2017: 6 *Offentlig støtte til barnefamilie* foreslo flere tiltak for å støtte opp under likestilte foreldreskap. Utvalget anbefalte at det ble innført en foreldrepengeordning som omfatter alle foreldre, og foreslo at foreldrepermisjonsperioden deles likt mellom foreldrene. Utvalgets flertall foreslo også å innføre gratis barnehage for alle barn, og en målrettet og forsterket barnetrygd.

Likestillingsutfordringer som gjelder gutter og unge menn har vært behandlet i to nyere utredninger. I 2019 leverte Ekspertutvalget om kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner sin sluttrapport (NOU 2019: 3). Dette utvalget hadde i oppgave å bygge et nyansert og balansert kunnskapsgrunnlag om hvorfor kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner oppstår og foreslå tiltak for å motvirke uheldige kjønnsforskjeller. Utvalget foreslo tiltak for å gi alle barn en like god start på skolegangen uavhengig av kjønn og sosial familiebakgrunn, tiltak for å gjøre skolen mer rettferdig og interessant for både gutter og jenter, og tiltak for å forbedre overgangene i utdanningssystemet og kjønnsbalansen i høyere utdanning.

Samme år leverte UngIDag-utvalget sin utredning (NOU 2019: 19) om likestillingsutfordringer som gjelder barn og unge. Et sentralt argument i dette utvalgets sluttrapport er at kjønnsnormer bidrar til å redusere handlingsrommet til barn og unge allerede fra ung alder, og at snevre normer for maskulinitet er en spesifikk utfordring for gutter. Utvalget foreslo flere tiltak for å motvirke kjønnsdelte utdanningsvalg, for å bryte ned kjønn

som barriere for fritiden, og for større mangfold i medietilbudet for barn og unge. Utvalget anbefalte også at det ble opprettet et likestillingssekretariat for barnehage- og skolesektoren.

Siden 2017 har det vært praksis med en årlig likestillingsredegjørelse for Stortinget fra den sittende likestillingsministeren. Dette er en muntlig redegjørelse som omhandler status for likestilling, utfordringer og politikktutvikling. Redegjørelsen legger grunnlag for diskusjon og debatt i Stortinget.

Mannsutvalget har foretatt en gjennomgang av de årlige likestillingsredegjørelsene i perioden fra 2017 til 2023. Diskrimineringsgrunnlaget kjønn blir omtalt langt oftere enn andre diskrimineringsgrunnlag, og flertallet av disse handler om kvinners utfordringer. En enkel optelling viser at jenter og kvinner blir nevnt langt oftere enn gutter og menn, uavhengig av regjering og partitilhørighet. Gutter og menn nevnes i gjennomsnitt 24,7 ganger i redegjørelsene, mens tallet for jenter og kvinner er 81.

Deltid, lønnsforskjeller, kvinner i næringslivet, vold i nære relasjoner, seksuell trakassering og kvinnehelse er tematikk som går igjen som likestillingsutfordringer for kvinner i flere av redegjørelsene. Overtidsarbeid, utfordringer med jobb/familiebalanse for menn og ikke-familier vold er eksempler på temaer som ikke er omtalt i redegjørelsene.

Når gutters og menns utfordringer blir omtalt, er det ofte i forbindelse med kjønnsforskjeller i skole, kjønnsdeling i utdanning og arbeidsmarked og likestilt foreldreskap, i all hovedsak foreldrepermisjon. Mannsutvalget har blitt omtalt de siste to årene, og i den forbindelse får menns likestillingsutfordringer en noe større plass i disse redegjørelsene.

2.6 Holdninger til likestilling: polarisering eller bred oppslutning?

Historien om likestillingens framvekst, utbredelse og oppslutning er en optimistisk fortelling om en ønsket utvikling. Selv om likestillingsarbeidet har møtt motstand og vært debattert, har det samtidig vært relativt høy grad av enighet og folkelig mobilisering for kjønnslikestilling.

Holdningsundersøkelser viser at kjønnslikestilling har bred oppslutning i Norge. I *CORE Survey 2022 – Likestillingsundersøkelsen*, en befolkningsrepresentativ undersøkelse som er gjennomført av Institutt for samfunnsforskning, kommer

det fram at den norske befolkningen gjennomgående er opptatt av likestilling og enige om at likestilling mellom kjønnene er en viktig sak. Det er noen kjønnsforskjeller, ved at kvinner jevnt over er noe mer opptatt av kjønnslikestilling enn menn.²⁰

I en gjennomgang av holdningsundersøkelser fra Norge i perioden 1994–2018, finner Teigen og Kitterød at det har vært en økende oppslutning i den norske befolkningen om kjønnslikestilling som et ideal. De beskriver at det finnes en «nær unison tilslutning til kvinners yrkesaktivitet, en sterkere oppslutning om at kvinner deltar i arbeidslivet på heltid, stadig færre mener at det først og fremst skal være mor som tar seg av omsorgen for barna og at det ikke er bare far som har ansvar for den økonomiske forsørgelsen av familien.»²¹

Holdninger til omsorgsarbeid er nærmere beskrevet i kapittel 4 (se 4.2.8).

Samtidig som de fleste i befolkningen er opptatt av likestilling mellom kjønnene, legger de fleste også til grunn at menn og kvinner, eller gutter og jenter, er ulike fra hverandre på viktige måter.

De aller fleste i befolkningen er helt eller delvis enige i at gutter og jenter er forskjellige av

natur. Menn er litt oftere enige i denne påstanden enn kvinner:

I de aller seneste årene har det i mange land vært en økende motstand mot kjønnslikestilling, og tendenser til økt polarisering. Denne polariseringen i holdninger har kommet til syne i blant annet Europa, USA, og Sør-Amerika.²²

Disse tendensene møter samtidig motstand i form av kraftig mobilisering for kvinners grunnleggende rettigheter, likestilling og anti-diskriminering. Nordisk ministerråd har uttrykt bekymring for økende motstand mot likestilling, kvinners og jenters rettigheter og like rettigheter for LHBT-personer mange steder i verden, inkludert i Norden. Ministerrådet beskriver dette arbeidet som godt organisert, godt finansiert og godt koordinert, og rådet ser behov for intensivert innsats for å bekjempe utviklingen. På denne bakgrunnen lanserte Nordisk ministerråd i 2022 dokumentet «*Pushing back the push-back: Nordisk veikart for å fremme likestilling, kvinners og jenters rettigheter og like rettigheter for LHBTI-personer, 2022–2024*».²³

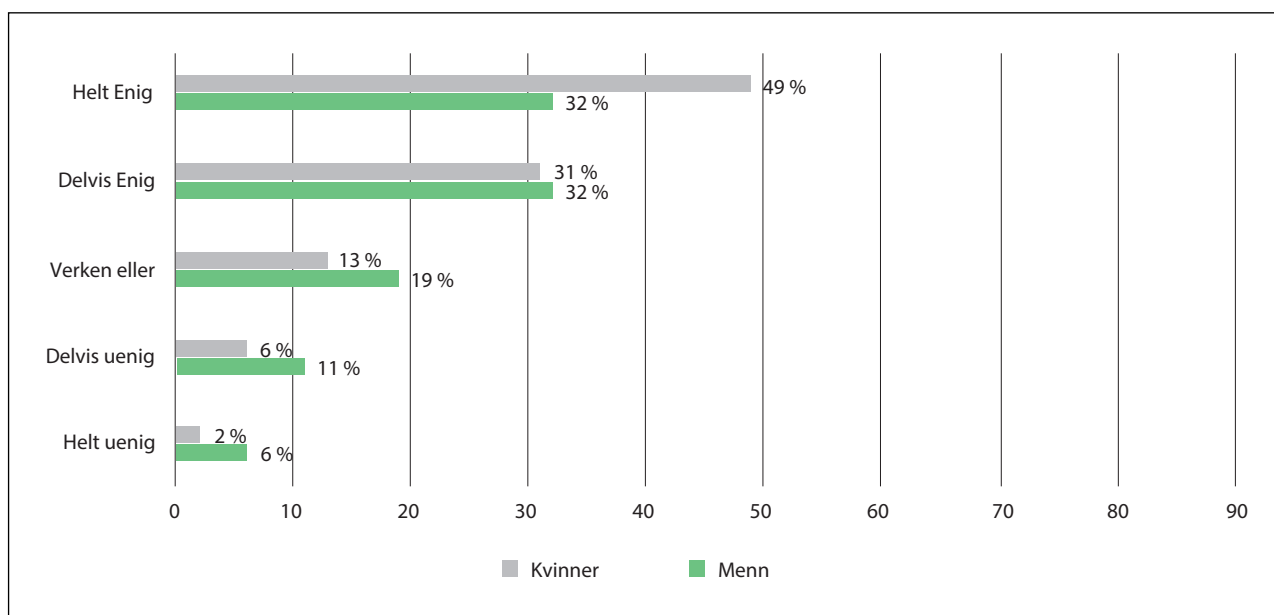
En rekke studier antyder at arbeiderklasse-menn – eller menn med kortere utdanning – er vesentlig mer tilbakeholdne i sin støtte til likestilling eller at de rett og slett motarbeider den. På

²⁰ (Teigen, Nygård & Kitterød, 2023)

²¹ (Kitterød & Teigen, 2021)

²² (Kitterød & Teigen, 2021)

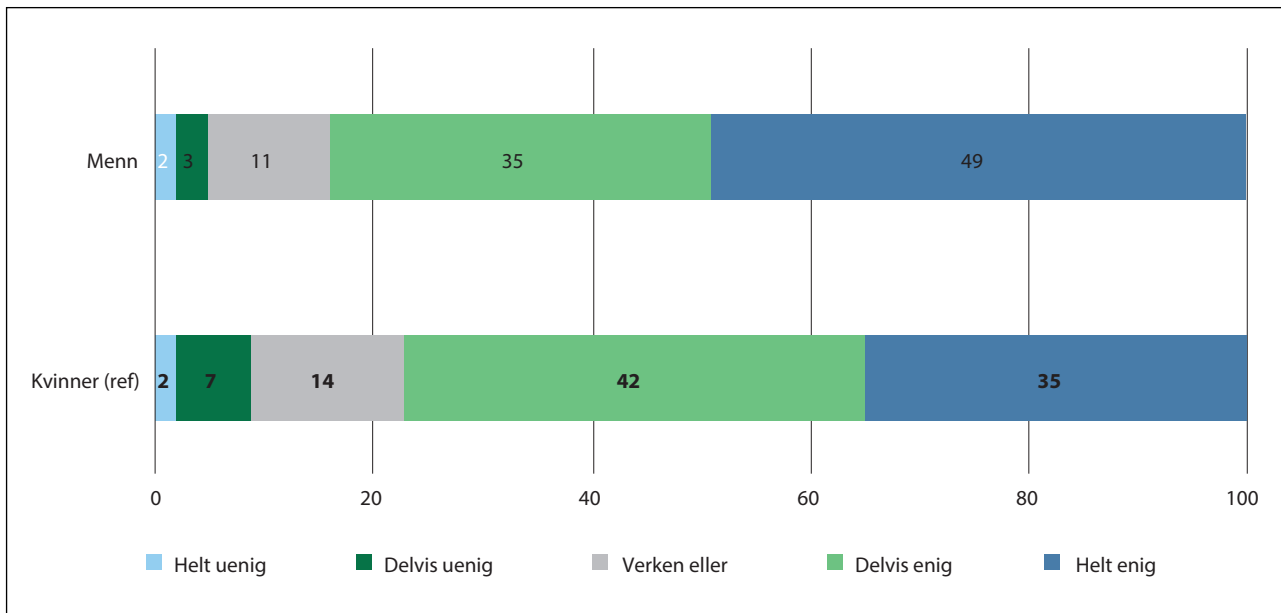
²³ (The Nordic Council of Ministers for Gender Equality and LGBTI 2022)

Figur 2.1 Enig eller uenig i påstanden «Det er viktig at menn og kvinner er likt representert i politikken»

Prosentandel som er enig eller uenig i påstanden «Det er viktig at menn og kvinner er likt representert i politikken», fordelt på kjønn

Kilde: Seggaard & Shamshiri-Petersen, 2023

Figur 2.2 Oppslutning om påstanden «gutter og jenter er forskjellige av natur»

Oppfatning om påstanden «Gutter og jenter er forskjellige av natur», fordelt etter kjønn. Resultater fra bivariat analyse. Estimerte marginalverdier og signifikanstester. Svart, fet skrift = referanseverdi. Svart, vanlig skrift = signifikant forskjell. Hvit skrift = ikke-signifikant forskjell. Observasjoner med «Vet ikke» er ekskludert.

Kilde: Kitterød & Nygård, 2023

oppdrag fra Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) undersøkte Jørn Ljunggren arbeiderklassemenns holdninger til likestilling. I notatet framstiller Ljunggren analyser av datamateriale fra undersøkelsen Norsk Monitor.²⁴

Ljunggren finner at det er relativt små forskjeller mellom holdningene til menn med kortere utdanning og gjennomsnittet i befolkningen. På noen områder skiller de seg imidlertid både fra menn og kvinner med lengre utdanning og fra kvinner med samme utdanningsnivå som dem selv.

Som vist i figur 3 foretrekker menn med kortere utdanning noe oftere en familieform hvor kvinnen jobber mindre eller ikke i det hele tatt, og de er noe oftere uenig i at menn og kvinner bør dele ansvaret for husarbeid og barneoppdragelse likt.

Til tross for at det finnes indikasjoner på at menn med lav utdanning «bremser» likestillingen, påpeker Ljunggren flere ting som nyanserer bildet. For det første, er det ofte veldig små forskjeller mellom de ulike gruppene. Selv på områdene hvor menn med kort utdanning skiller seg tydelig ut, er forskjellene relativt små. For det andre er ikke menn med kort utdanning alene om å skille seg ut. På noen av spørsmålene svarer de svært likt som kvinner med kortere utdanning. På en

rekke andre spørsmål svarer de svært likt som andre menn.

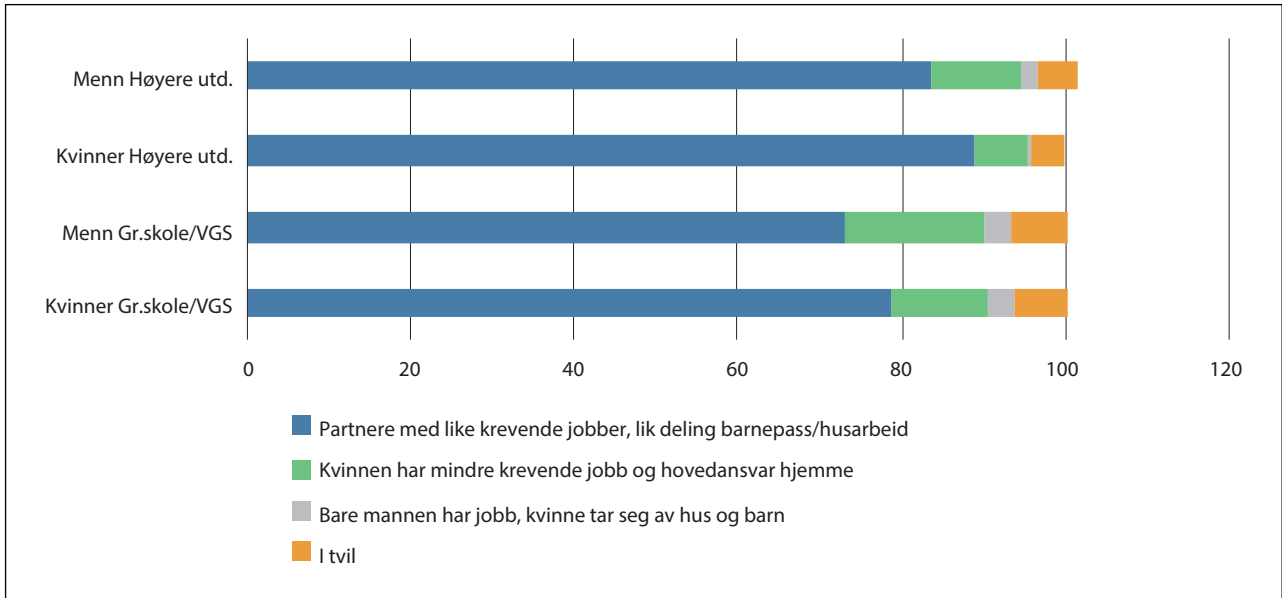
På spørsmål om hvor tilfreds man er med likebehandlingen av menn og kvinner, er det forskjellene mellom kjønnene og ikke mellom utdanningsgruppene som er tydeligst. (se figur 2.4).

Den største forskjellen i holdninger til likestilling finner Ljunggren mellom menn med kortere utdanning og kvinner med lengre utdanning. Når det gjelder holdninger til likestilling, er det dermed ikke nødvendigvis slik at det er menn med kortere utdanning som skiller seg mest ut. Kvinner med lengre utdanning utgjør, på den andre siden av gjennomsnittsbefolkningen, i flere tilfeller et motstykke til menn med kortere utdanning.

Teigen og Kitterød finner ingen tendens til økende motstand eller skepsis til verdien av likestilling gjennom perioden 1994–2018. Tvert imot viser den en markant økende oppslutning om likestilling blant menn og kvinner. Analysene viser større oppslutning blant yngre enn blant eldre og større oppslutning blant dem med høy utdanning enn dem med mindre utdanning, men slike bakgrunnsfaktorer har fått mindre å si over tid. Forskerne konkluderer med at det ikke har funnet sted økende polarisering i syn på likestilling, selv om det fremdeles er klare forskjeller mellom grupper i enkeltspørsmål.²⁵

Menn og kvinner i Norge er i stor grad enige om at likestillingen bør føres videre. Et vanlig

²⁴ (Ljunggren, 2022)

Figur 2.3 Hvilken familie svarer best til din oppfatning av hvordan en familie skal være?

Prosentandeler som svarer på spørsmålet «Hvilken familie svarer best til din oppfatning av hvordan en familie skal være?», fordelt på kjønn og utdanningsbakgrunn

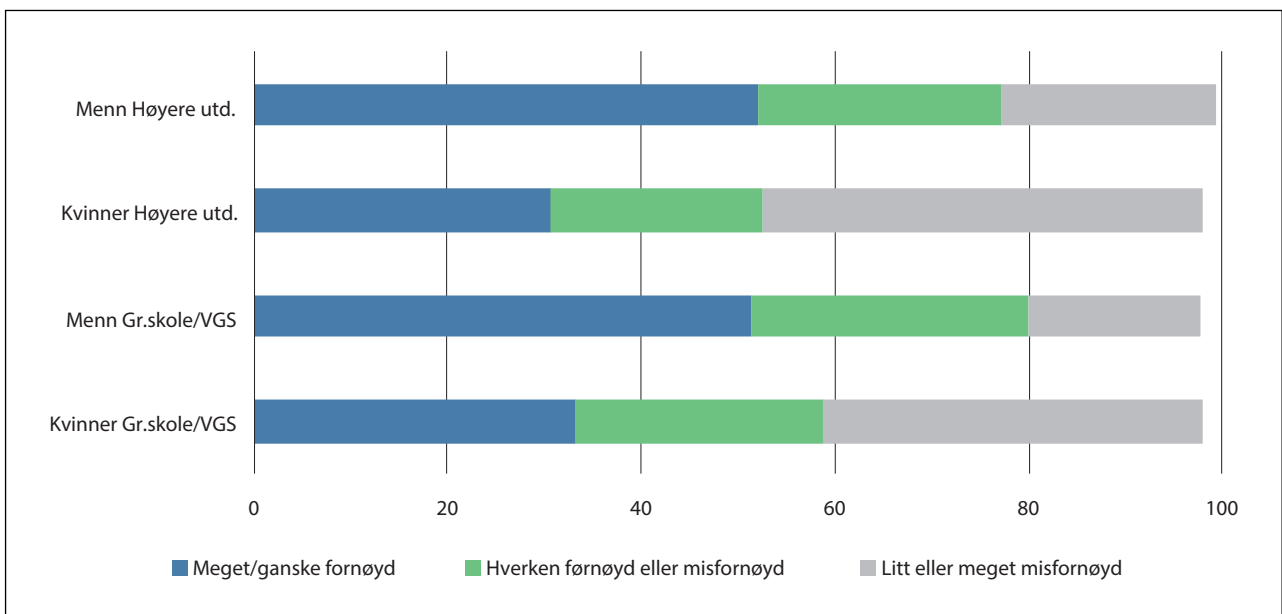
Kilde: Ljunggren, 2022

spørsmål fra surveyundersøkelser gjennom de siste tiårene er: «I de senere år er det lagt vekt på å skape likestilling mellom menn og kvinner. Vil du si at likestillingen 1) bør føres videre, 2) er ført langt nok, 3) er ført for langt, eller 4) vet ikke.»

Blant menn svarer 6 av 10 at likestillingen bør føres videre, mens 8 av 10 kvinner svarer det samme (se figur 2.5).

Tidligere har det vært en tendens til at oppslutningen om likestilling er høyest blant den yngre delen av befolkningen. Dette kommer også fram i ISF sin undersøkelse som det er referert til

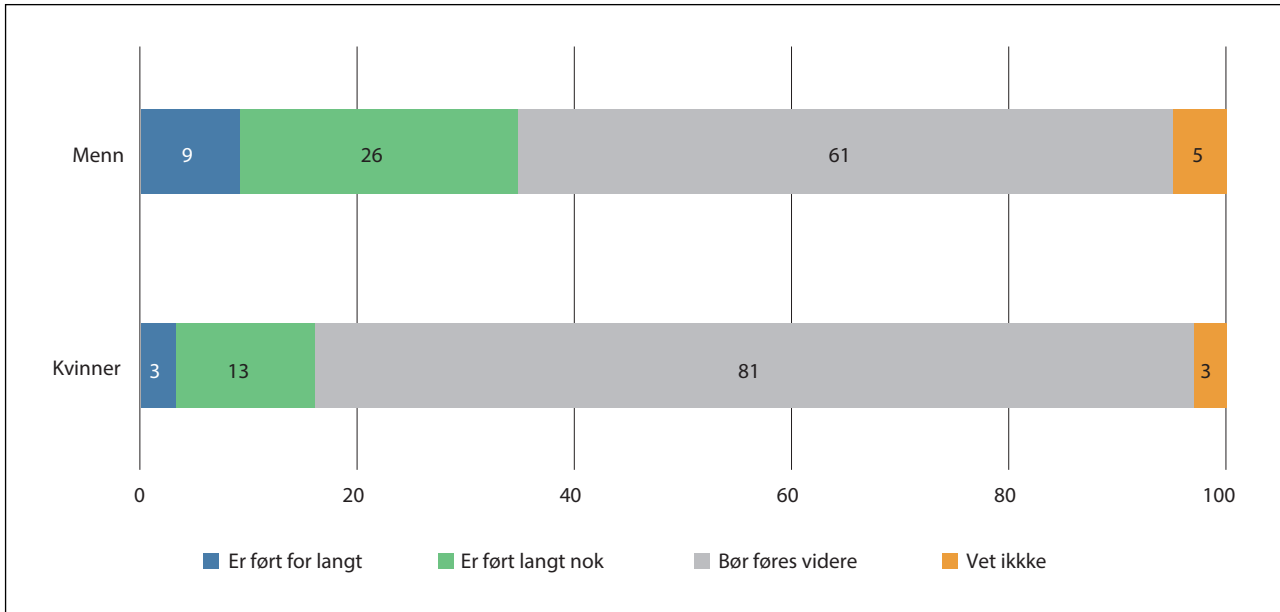
²⁵ (Kitterød & Teigen, 2021)

Figur 2.4 Tilfredshet med samfunnsområde: Likebehandling av menn og kvinner

Prosentandeler som tar stilling til spørsmålet «Hvor tilfreds er du med likebehandling av menn og kvinner i Norge i dag?», fordelt på kjønn og utdanningsbakgrunn

Kilde: Ljunggren, 2022

Figur 2.5 Syn på om likestillingen er ført for langt, langt nok, bør føres videre, eller vet ikke

Prosentandeler som svarer at likestillingen er ført for langt, er ført langt nok, bør føres videre eller, vet ikke, fordelt på kjønn.

Kilde: Core Survey 2023

ovenfor. I *CORE Survey 2022 – Likestillingsundersøkelsen*, ser bildet imidlertid noe annerledes ut.²⁶ Når vi sammenligner med tidligere analyser ser vi at oppslutningen om at likestillingen bør føres videre har økt over tid i befolkningen som helhet. Forskerne finner også at oppslutningen om at likestillingen bør føres videre øker blant menn, og er klart økende med alder. Det er imidlertid interessant at aldersprofilen er endret over tid. Andelen som mener at likestillingen er ført langt nok eller at likestillingen er ført for langt er i motsetning til tidligere nå høyere blant yngre enn blant eldre menn.

Den laveste andelen som mener at likestillingen bør føres videre, finner vi blant unge menn. Blant de yngste mennene, svarer 1 av 5 at likestillingen er ført for langt.

I en analyse av svarene fra CORE Survey 2022, skriver Teigen, Nygård og Kitterød at når

«yngre menn sjeldnere enn eldre svarer at likestillingen bør føres videre, kan [det] skyldes at mange unge menn opplever at det i dag er likestilling mellom kvinner og menn. Dessuten kan det reflektere at likestillingsdebatten i stor grad har vært kvinnesentrert. For mange yngre menn framstår da andre svaralternativ som at likestillingen er ført langt nok eller for langt, som å ta et forbehold til en likestillings-

politikk som har vært oppfattet som å skulle bedre kvinners situasjon og muligheter, uten at det nødvendigvis uttrykker en negativ holdning til likestilling som ideal.»²⁷

Noen av de samme utviklingstrekkene kan sees internasjonalt. En spørreundersøkelse gjennomført i 27 EU-land, har funnet at unge menn i høyere grad enn resten av befolkningen opplever kvinners rettigheter som en trussel mot sin egen posisjon. Unge menn har høyere sannsynlighet for å være enige i påstanden om at «å fremme kvinners og jenters rettigheter har gått for langt, fordi dette truer menns og gutters muligheter.»²⁸ Samtidig viser internasjonale holdningsundersøkelser tendenser til større ideologisk polarisering mellom menn og kvinner. Menn stemmer i økende grad på partier på høyresiden, og kvinner på partier på venstresiden. Forskjellene mellom kjønnene er større blant de yngre velgerne.²⁹

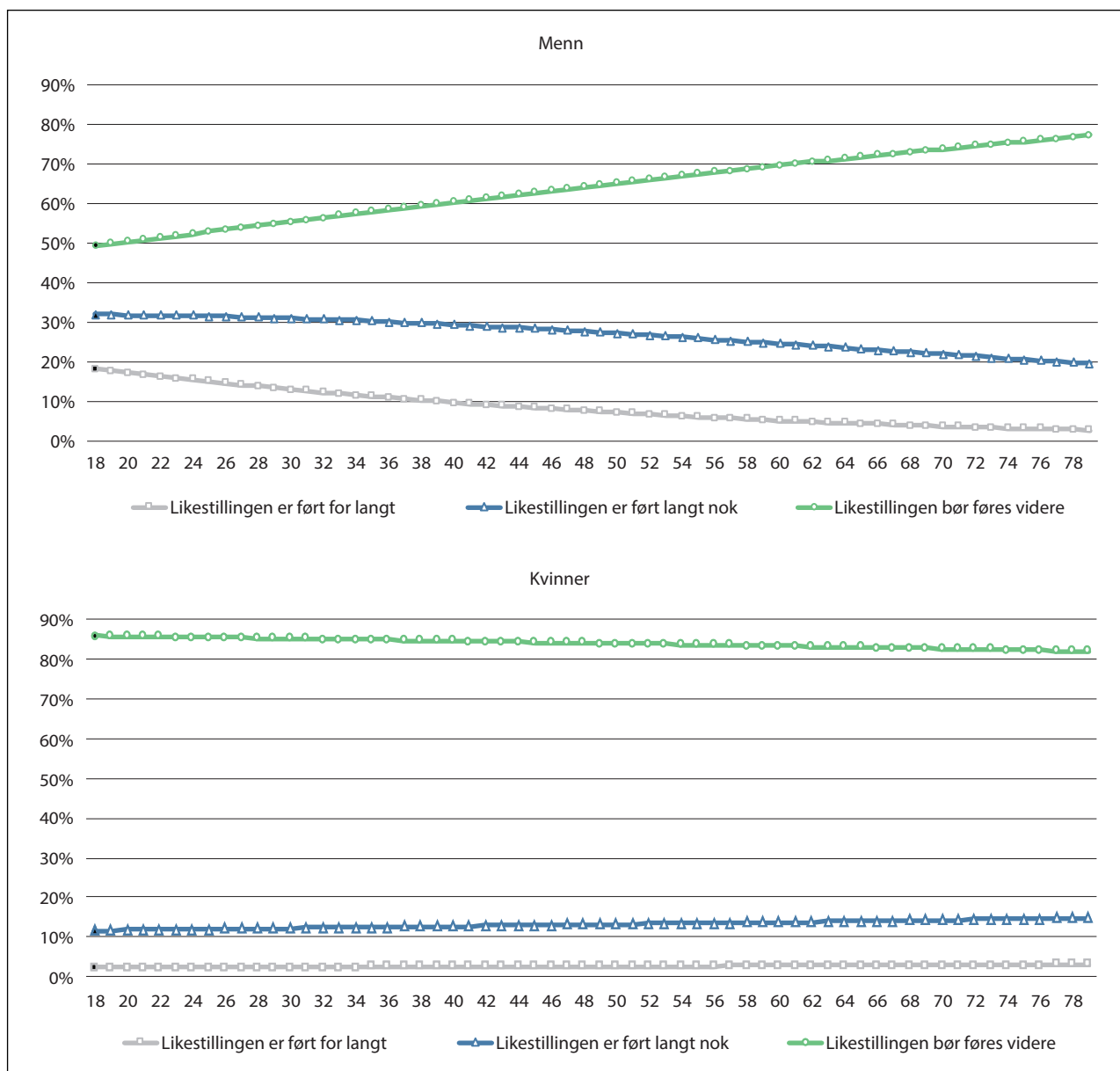
Samtidig er det utviklingstrekk i holdninger til kjønn og likestilling som peker i noe ulik retning. Det er for eksempel trekk som tyder på at kjønnsrollene blir opplevd som mindre rigide blant unge menn enn tidligere. På spørsmålet «Hvor vil du plassere deg på en skala, hvor 1 er veldig feminin og 7 er veldig maskulin?»³⁰, plasserer de fleste kvin-

²⁶ (Teigen et al., 2023)

²⁷ (Teigen et al., 2023)

²⁸ (Off, Charron & Alexander, 2022)

²⁹ (Burn-Murdoch, 2024)

Figur 2.6 Syn på påstanden «Likestillingen er ført for langt»

Prosentandeler som er enige i påstandene «Likestillingen er ført for langt», «Likestillingen er ført langt nok», «Likestillingen bør føres videre», menn og kvinner, fordelt på alder

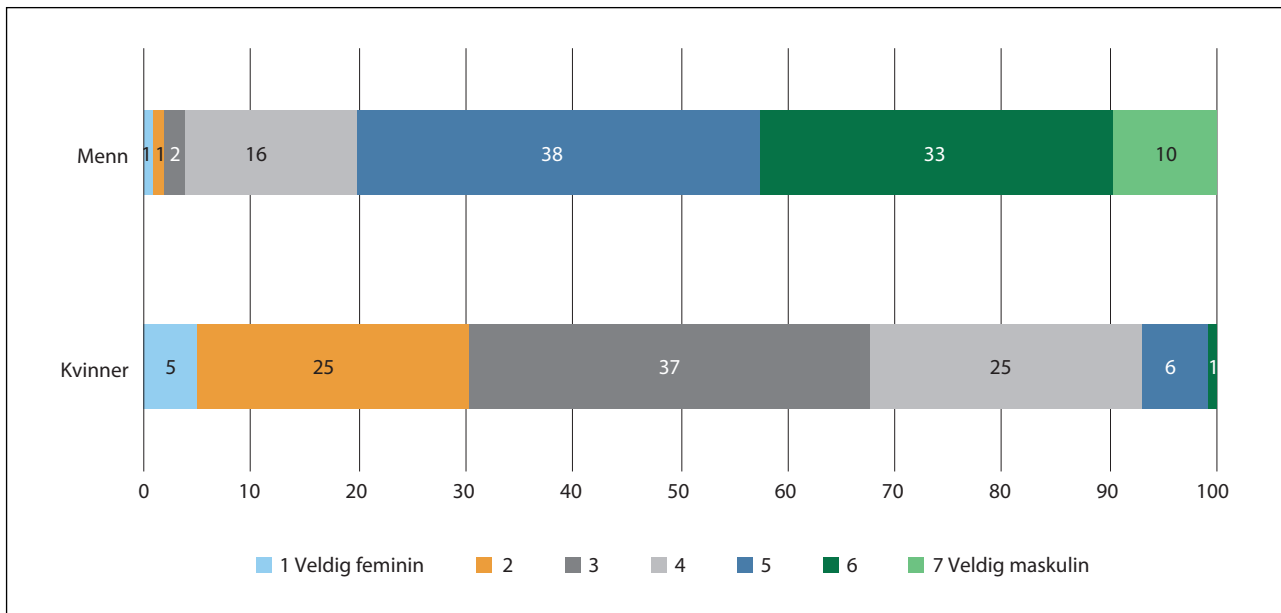
Kilde: Teigen et al., 2023

ner seg i den feminine enden av skalaen og de fleste menn seg i den maskuline enden. Samtidig er det slik at menn sjeldnere enn kvinner plasserer seg i midten av skalaen.

I en analyse av disse svarene fra CORE Survey 2022 som Institutt for samfunnsforskning har gjort for Mannsutvalget, ser vi at menn i de to yngste alderskategoriene (18–29 år og 30–44 år) i mindre grad plasserer seg mot den maskuline siden av skalaen enn menn i alderen 45–66 år. Menn med yrkesfaglig utdanning plasserer seg

lengre mot den maskuline siden enn menn med allmenn videregående utdanning, og menn bosatt utenfor Oslo og omegn plasserer seg lengre mot den maskuline siden av skalaen enn menn i Oslo og omegn. Det er i tillegg slik at menn som stemte på et borgerlig parti ved siste stortingsvalg, plasserer seg lengre mot den maskuline siden av skalaen enn menn som stemte på et parti på venstresiden.³⁰

³⁰ (Kitterød & Nygård, 2023)

Figur 2.7 Hvor vil du plassere deg på en skala, hvor 1 er veldig feminin og 7 er veldig maskulin?

Svar på spørsmålet «Hvor vil du plassere deg på en skala, hvor 1 er veldig feminin og 7 er veldig maskulin?», fordelt etter kjønn. Resultater fra bivariat analyse. Estimerte marginalverdier og signifikanstester. Svart, fet skrift = referanseverdi. Svart, vanlig skrift = signifikant forskjell. Hvit skrift = ikke-signifikant forskjell. Observasjoner med «Vet ikke» er ekskludert.

Kilde: Kitterød & Nygård, 2023

2.7 Kjønn og kjønnsroller

Kjønn er en grunnleggende inndeling i de fleste samfunn. Kjønn påvirker hvordan man forstår seg selv, hvordan man blir møtt av mennesker rundt seg, hva slags oppdragelse man får og hvilke muligheter man har i livet.

2.7.1 Kjønn som biologi

En umiddelbar og biologisk forståelse av kjønn kan være de to gjensidig utelukkende kategoriene «mann» og «kvinne». En slik definisjon av kjønn er knyttet til at to individer, kvinne og mann, skiller seg fra hverandre på en måte som gjør at de sammen kan reprodusere seg. Det er kvinner som føder og ammer barn. Utover dette har det vist seg mer komplisert å fastsette gjensidig utelukkende kriterier for hva forskjellen mellom kjønnene består i.³¹

2.7.2 Kjønnsideidentitet og kjønnsuttrykk

Kjønn er ikke bare noe man har, men noe man gjør. En måte å finne ut hva menn og kvinner leg-

ger i «mannlig» og «kvinnelig», er å undersøke hva menn og kvinner gjør.³²

Kjønnsuttrykk er et begrep som peker på hvordan vi uttrykker eget kjønn til resten av verden, for eksempel gjennom kroppsspråk, klær, hår, sminke, stemme og atferd. De fleste har et kjønnsuttrykk som blir oppfattet som klart mannlig eller klart kvinnelig, mens noen har et kjønnsuttrykk som skiller seg fra disse kategoriene. Hva som regnes som feminint og maskulint i et samfunn, avgjør hva det vil innebære å bryte med et kvinnelig og mannlig kjønnsuttrykk.

De fleste opplever at de passer inn i kategoriene gutt/mann eller jente/kvinne, men ikke alle. Kjønnsideidentitet handler om hvilket kjønn vi selv identifiserer oss med – altså en subjektiv opplevelse av eget kjønn.³³ De som identifiserer seg med det kjønn de ble tildelt ved fødselen, kalles ofte for cispersoner. De som ikke identifiserer seg med kjønn de ble tildelt ved fødselen, kalles transpersoner. Ikke-binær betyr «ikke todelt» og kan betegne en person som ikke opplever å passe inn i kategoriene mann eller kvinne. Noen ikke-binære opplever seg selv som både mann og kvinne, mens andre ikke opplever seg som noen av delene.

³¹ For et eksempel på en diskusjon om biologisk definisjon av kjønn, se Austad, 2018; Slagstad, 2018

³² (Butler 1990)

³³ Denne framstillingen er basert på Bufdir 2024a og Jessen, 2023

Begrepet *skeive* kan brukes som en samlebetegnelse for gruppen lesbiske, homofile, bifile og transpersoner. I denne gruppen kommer også personer med variasjon i kroppslig kjønnsutvikling, interkjønnpersoner, queerpersoner, og andre som bryter med tradisjonelle normer for kjønn og seksualitet.

2.7.3 Kjønnsnormer

Kjønnsnormer er forventninger vi har til andre eller oss selv, og forventninger vi oppfatter at andre har til oss, basert på kjønn. Når et sett av forventninger er rettet mot deg som mann i en gitt situasjon, er dette en del av det som gjerne kalles mansrollen. Disse forventningene er ikke statiske, men varierer mellom ulike kulturer og subkulturer og over tid. Menn lever livene sine innenfor samfunn som stadig er i endring, og forventningene til hva det innebærer å være mann endrer seg samtidig. De siste femti årene har det skjedd store endringer i hvilke muligheter menn har til å leve likestilte liv, og hvilke forventninger menn blir møtt med. Disse endringene dreier seg om både normer og strukturer.

Endringer i kjønnsroller ikke er unikt for vår tid, og historisk sett er det store variasjoner i kjønnsroller. Variasjoner har for eksempel gått fra et dominerende og krigersk mannsideal i antikken, til et ideal om en kontrollert og karakterfast mann i Vest-Europa på 1800-tallet.³⁴ Andre og mer hjemlige eksempler er hvordan oppfatningene om hvilke yrker som egner seg for menn og kvinner har endret seg de siste femti årene. Dette har åpnet for deltakelse i yrker som tidligere utelukkende ble innehatt av ett kjønn. Slike endringer viser at det er en sammenheng mellom kjønnsnormer og hvilke muligheter menn og kvinner har.³⁵

2.7.4 Forskning på menn og maskuliniteter

Kjønnsforskningen som oppsto samtidig med kvinnekampen på 1960- og 70-tallet hadde først og fremst fokus på kvinner. Denne forskningstradisjonen tok utgangspunkt i kvinners problemer og la ofte til grunn en forståelse om menns strukturelle makt over kvinner.³⁶ Denne forskningen problematiserte kjønne maktforhold som omfattet menn, og åpnet dermed for nærmere studier av menn som kjønn.³⁷

Kjønnsforskning som tar for seg menn og maskulinitet kalles maskulinitetsforskning, og har vokst fram som eget forskningsfelt siden 1980- og 90-tallet. Forståelser av hva som er typisk mannlige omtales i forskningen som maskulinitet. Maskulinitetsforskningen har blant annet sett på historiske endringer i menns liv og hvordan maskuline idealer har endret seg. Forskningsfeltet gir også analyser av maktforhold mellom menn, og mellom menn og kvinner. Tematisk spenner maskulinitetsforskningen fra å forstå nye farsroller i Norge, til hvordan menn forholder seg til sykdom.

Maskulinitetsforskningen bruker et kjønnsperspektiv på gutter og menn, noe som åpner for å forstå menn som noe mer enn en ensartet gruppe. En sentral innsikt fra maskulinitetsforskningen er at ulike måter å være mann på får ulik verdi og anerkjennelse i en gitt tid og samfunn. Et begrep for å beskrive dette ble først lansert av den australske maskulinitetsforskeren R.W. Connell. Den *hegemoniske maskuliniteten* er de strukturer og den praksis som legitimerer en bestemt gruppe menns dominerende posisjon i samfunnet.³⁸ Hegemonisk maskulinitet rettfærdiggjør underordningen av andre grupper av menn, og av kvinner. De hegemoniske maskulinitetsformene får betydning for menn som ikke faller inn under det hegemoniske maskulinitetsidealet. Maktforholdene mellom grupper av menn fører til at menn i mange sammenhenger lever med mannsidealiser som ikke nødvendigvis er i deres interesse.

Begrepet har blant annet blitt kritisert for å videreføre forenklete oppfatninger av hva som er maskulint, og å overse samspillet mellom kjønn og maktforskjeller som gjelder klasse og etnisitet.³⁹ Den sentrale innsikten som begrepet åpner for er likevel at det finnes ulike måter å være mann på, og at disse får ulik grad av makt og anerkjennelse i et samfunn.⁴⁰

Et sentralt poeng fra maskulinitetsforskningen er at maktrelasjonen mellom menn ofte utspiller seg i form av en utdefinering av grupper av menn som umandige. Mosse peker på at alternative måter å være mann på kan fungere som en kontrast og definere hva man selv *ikke* er, og på den måten bidra til å underbygge og styrke den dominerende gruppens oppfatning om egen mandighet.⁴¹ Den amerikanske sosiologen Michael Kimmel har beskrevet framveksten av den moderne vestlige maskuliniteten og dens ulike former gjen-

³⁴ (Ekenstam, 2006)

³⁵ (Ekenstam, 2006)

³⁶ (Lorentzen, 2011)

³⁷ (Nordberg, 2004)

³⁸ (Connell, 1995)

³⁹ (Christensen & Jensen, 2014)

⁴⁰ (Messerschmidt, 2016)

⁴¹ (Mosse, 1996)

nom industrialiseringen.⁴² I denne prosessen har markedet blitt menns arena, og idealet om menns rolle som eneforsørger har vokst fram. Å ta risiko kan gjøre en mann til en vinner som stiger i det mannlige hierarkiet, men på feil arena kan risikøsøking være skadelig eller i verste fall livsfarlig.

Forskning på maskulinitet og kriminalitet har også pekt på at gutter og menn som har begrenset med makt og ressurser på noen områder, kan bruke destruktiv atferd som vold, aggresjon og kriminalitet for å hevde sin mandighet. Dette har blitt kalt opposisjonsmaskulinitet eller cowboy-maskulinitet.⁴³

Maskulinitetsforskningen viser at måtene som menn forstår seg selv som menn på, blir påvirket av samfunnsstrukturer og normer som er i utvikling. Familien spiller en nøkkelrolle i endringene av ulike mansroller i etterkrigstiden, og forskning på menns forståelse av sin rolle i familien viser at det har skjedd en stor utvikling fram til vår tid.

Den norske sosiologen Øystein Gullvåg Holter har vært opptatt av bytteforholdet mellom arbeid og familie i sin forskning. Holter viser hvordan det skjeve bytte- og maktforholdet mellom omsorg (reproduksjon) og arbeid (produksjon) skaper ulikestilling.⁴⁴ Gjennom moderniseringen av samfunnet de siste 150 årene skilles menns lønnsarbeid ut fra en mer familiebasert produksjon i distriktene. Omsorgs- og husmorarbeid i hjemmet blir kvinners domene og får en lavere status enn menns inntektsarbeid. Denne statusforskjellen har fortsatt også etter at omsorgsarbeidet delvis er blitt profesjonalisert gjennom sykehjem, barnehage og så videre.⁴⁵

Lorentzen viser i sin studie om farskapets utvikling i Norge hvordan forståelsen av farskap har endret seg over tid. Han argumenterer for at den fjerne og autoritære farsfiguren egentlig er et historisk unntak når vi ser på perioden 1850–2012.⁴⁶ Farskapets historie i denne perioden kan deles inn i tre epoker. Den første, fra 1850 til 1927, var preget av et jordbrukssamfunn der fedre stort sett var hjemme, og familien var et arbeidsfelleskap. Lorentzen beskriver litterære uttrykk for en nær og tilstedeværende far i denne perioden, som var nesten like viktig som moren. Utover 1900-tallet skjer det en gradvis svekkelse av farens plass i familien, og den komplementære familien trer

fram. Morens husmorarbeid forherliges, og farens lønnsarbeid skaffer familiens inntekter. I perioden etter 1970 beskriver Lorentzen en ny fase, der det å være far blir en større og viktigere del av mange menns identitet.

Vår tids foreldreskap blir av en del forskere beskrevet som involvert og intensivt.⁴⁷ Dette innebærer at aktiv tidsbruk med barna, slik som lek, samtale og lesing, blir viktige mål for foreldreoppgaven, utover det praktiske omsorgsansvaret med mating, legging og stell. Relasjonene innad i familien er preget av en annen intimitet, og mange legger mer vekt på følelsesmessige bånd, subjektive opplevelser av tilhørighet og samhörighet. Flere studier viser at mange fedre har et ønske om tilhørighet og sterkere emosjonell involvering i egne barn, og at dette motiverer dem til å bli mer engasjerte i de praktiske gjøremålene i hverdagslivet. Aarseth peker på at de familiepolitiske ordningene som skulle få fedre til å ta sin del av ansvaret for familiens hverdagsliv, som fedrekvoten, har bidratt til å forløse og styrke et ønske hos fedre om en mer selvstendig og nær relasjon til barna, et ønske som for mange var der fra tidligere.⁴⁸

Samtidig er familie blitt noe man ikke på samme måte som tidligere kan forvente at varer. Oftung har undersøkt erfaringene til norske fedre etter skilsmisse. Han finner at skilsmissen påvirker fedrenes forståelse av seg selv som mann og far. I studien forteller blant annet flere av fedrene at de opplevde samlivsbruddet som et fall – men også at den nye omsorgssituasjonen kan gi ny mestring og trygghet i rollen som forelder. Flere av fedrene forteller at de etter bruddet tenker annerledes om hva som er meningsfullt og givende ved omsorgen og rollen de har i barnas liv. Andre av fedrene har historier om konflikt og at idealene om å være en god far etter et brudd ikke lar seg gjennomføre i praksis.⁴⁹

Studier av maskulinitet kan også vise hvordan forskjeller i makt og anerkjennelse mellom grupper av menn spiller sammen med forskjeller i etnisitet, klasse eller funksjonsnivå. For eksempel har Walle undersøkt cricketmiljøet i Oslo, og vist hvordan ulike maskulinitetsidealer og vennskaps- og intimitetspraksiser blir utøvd blant menn med pakistansk bakgrunn. Undersøkelsen finner blant annet at mennene, gjennom måten de involverer ungdom i cricket, utøver en mer omsorgsorien-

⁴² (Kimmel, 1996)

⁴³ (Jon, 2017; Messerschmidt, 1993)

⁴⁴ (Holter, 1997)

⁴⁵ (Holter, 2003)

⁴⁶ (Lorentzen, 2011)

⁴⁷ (Lareau, 2011)

⁴⁸ (Aarseth, 2018)

⁴⁹ (Oftung, 2009)

tert maskulinitet enn den som ofte blir framstilt som normen i norsk-pakistanske miljø.⁵⁰

En studie av hvordan mannlige polske innvandrere i Norge håndterer forskjeller mellom de rådende manssrollene i Norge og Polen, viser at mennene opplever å bli møtt med stereotypiske oppfatninger om polske menn. Dette kan være en fordel når stereotypien handler om at polske menn er spesielt arbeidsomme – noe som kan gi mennene et fortrinn når de for eksempel søker jobb i byggebransjen. Men det kan også være begrensende, ved at polske menn som arbeider i andre bransjer, som kultur- eller IT-bransjen, opplever forventninger om at de primært er i Norge for å jobbe i håndverkeryrker. De polske mennene har også ulike vurderinger av manssrollen i Norge. For eksempel kunne de polske innvandrer mennene som ikke har lang utdanning legge vekt på at de selv er mer mandige enn norske menn som de kan beskrive som myke, uansvarlige eller passive.⁵¹ På samme måte kan eldre menn som har innvandret til Norge fra Somalia oppleve et statusfall ved at det er ulike manssroller som gir status og anerkjennelse i de to samfunnene.⁵²

---

⁵⁰ (Walle, 2010)

⁵¹ (Fisher, 2024)

⁵² (Markussen, 2020)

Som denne korte gjennomgangen har vist, kan manns- og maskulinitetsforskningen bidra til å forstå ulike grupper av menns erfaringer, maktforholdene mellom menn og kvinner og maktforholdene mellom ulike grupper av menn. Forskningen viser også at kjønnsnormene som menn forholder seg til er i endring.

2.8 Oppsummering

Dette kapittelet har gitt en overordnet beskrivelse av norsk likestillingspolitikk, virkemidlene for gjennomføring av politikken, og hvordan politikken har utviklet seg fra å ha hovedfokus på kvinner og minoriteter til å også omfatte menn.

Kapittelet har vist at befolkningen i Norge i stor grad støtter opp om likestilling som ideal, og at de fleste mener likestillingen bør føres videre. Det er noen tegn til polarisering i spørsmål om kjønnslikestilling, hvor yngre menn i noe større grad enn tidligere mener at likestillingen er ført for langt.

Kapittelet har også gitt en overordnet presentasjon av begreper fra manns- og maskulinitetsforskningen som kan belyse ulike grupper av menns erfaringer, maktforholdene mellom menn og kvinner, og maktforholdene mellom ulike grupper av menn. Forskningen viser at kjønnsnormene som menn forholder seg til er i endring.

Kapittel 3

Mannsutvalgets likestillingsperspektiv og overordnede vurderinger

Dette kapitlet presenterer Mannsutvalgets perspektiv på likestilling. Utvalget beskriver hvilke forståelser av likestillingsbegrepet som ligger til grunn for utredningen, og argumenterer for at det er nødvendig med en utvidelse av likestillingspolitikken som også inkluderer gutter og menns utfordringer.

3.1 En likestillingspolitikk for alle

Mannsutvalget mener at gutter og menns likestillingsutfordringer må bli inkludert i likestillingspolitikken i større grad enn i dag.

Gjennom livsløpet møter gutter og menn likestillingsutfordringer på en rekke områder. På noen arenaer kommer menn som gruppe dårligere ut enn kvinner. Ensidig oppmerksomhet på gjennomsnittsforskjeller mellom menn og kvinner der menn kommer bedre ut enn kvinner, dekker over at det er store forskjeller mellom menn. Utvalget har identifisert flere områder der menn er i flertall blant dem som kommer dårligst ut. Denne kunnskapen må inngå i grunnlaget for likestillingspolitikken.

De likestillingspolitiske virkemidlene må utvikles og tas i bruk på nye måter. Mannsutvalget mener at det må tenkes nytt blant annet i arbeidslivs- og familiepolitikken, i helsevesenet, i skolen og i arbeidet mot vold. Det er behov for en likestillingspolitikk som forholder seg både til gutter og menn, og til flere ulikhetsdimensjoner samtidig.

3.1.1 Likestilling er et spørsmål om rettferdighet

Mannsutvalget legger til grunn at likestilling er et spørsmål om rettferdighet. Et likestilt og rettferdig samfunn er et samfunn der alle har mulighet, juridisk og faktisk, til samfunnsdeltakelse på like vilkår. Dette innebærer at kjønn, seksuell orientering, kjønnsuttrykk, etnisitet, alder, funksjons-

nivå, klassebakgrunn og andre forhold individet ikke rår over, ikke skal forringe den enkeltes levekår og livsmuligheter.

Samfunnsdeltakelse blir forstått som deltakelse i utdanning, arbeidsliv og politikk, men også i familieliv og sivilsamfunn. Like vilkår betyr også fravær av vold og tvang, av diskriminering, marginalisering og utestengning.

Utvalget er opptatt av å sikre likere muligheter og likere resultater på områder der menn har likestillingsutfordringer. Det er ikke et mål at alle kjønnsulikheter skal forsvinne, men at muligheter og resultater skal være rettferdig fordelt mellom kjønn.

Mannsutvalget legger til grunn at betydelige og systematiske skjevheter, eller resultatulikheter mellom menn og kvinner, kan være en indikator på ulike muligheter. Slike ulikheter kan være knyttet til biologiske forskjeller mellom kjønnene eller sosiale strukturer og kjønnsnormer. En likestillingsutfordring trenger ikke å være et resultat av direkte eller indirekte diskriminering. Et eksempel er kjønnsdelte utdanningsvalg: menn utdanner seg mye oftere enn kvinner til elektrikere og systemutviklere, mens kvinner mye oftere utdanner seg til helsefagarbeidere og barnehagelærere. Denne typen systematiske skjevheter kan forstås som en likestillingsutfordring fordi noen yrker er så tett koblet til ett kjønn at det utgjør en mye høyere terskel for det underrepresenterte kjønn å velge dem. Systematiske skjevheter i yrkesvalg vil også kunne opprettholde og forsterke kjønnsforskjeller i for eksempel inntekt eller mulighet til å gi omsorg til egne barn og familie.

Betydelige kjønnsforskjeller blant dem som kommer dårligst ut i befolkningen kan også være et tegn på en likestillingsutfordring. For eksempel har menn en lavere forventet levealder enn kvinner i alle inntektsgrupper, men forskjellen er særlig stor blant dem med 20 prosent lavest inntekt.

Videre kan begrensede kjønnsnormer forstås som en likestillingsutfordring uavhengig av om de kommer til uttrykk i målbare statistiske forskjeller mellom menn og kvinner.

Med dette tar utvalget utgangspunkt i forståelsen av likestilling som ble lansert av Likestillingsutvalget.¹ Dette utvalget pekte på fire betingelser for at alle skal kunne ha like vilkår for samfunnsdeltakelse:

- Individuell frihet eller autonomi: Enhver må så langt det er mulig gis frihet til å velge og handle i tråd med egne preferanser og overbevisninger.
- Sosioøkonomisk omfordeling: Fordelingen av materielle ressurser må være slik at alle sikres uavhengighet og adekvate uttryksmuligheter.
- Kulturell anerkjennelse: Mønstre for kulturell verdsetting må uttrykke lik respekt for alle deltagere. Samfunnet må ikke baseres på normer som systematisk nedvurderer noen kategorier av mennesker, for eksempel på bakgrunn av etnisitet, kjønn eller seksuell orientering.
- Politisk medbestemmelse: De politiske diskusjons- og beslutningsprosedyrene må inkludere alle.

Mannsutvalget mener denne forståelsen av samfunnsdeltakelse på like vilkår er et godt overordnet mål for likestillingspolitikken.

3.1.2 Likestillingspolitikken har endret Norge til et mer rettferdig samfunn

Likestillingspolitikken som har vært ført til nå, har vært med på å endre det norske samfunnet til et mer rettferdig samfunn. For å øke likestillingen har det vært riktig og nødvendig å vie særskilt oppmerksomhet til kvinner og minoriteters situasjon. Det er fortsatt nødvendig å videreføre dette arbeidet. Det samlede likestillingsarbeidet som er gjort av politiske bevegelser, interesseorganisasjoner og myndighetene har resultert i at både kvinner, skeive og personer med nedsatt funksjonsevne eller etnisk minoritetsbakgrunn har fått likere muligheter til å leve det livet de ønsker.

Likestillingspolitikken dreier seg riktignok i enkelte tilfeller om fordeling av knappe ressurser eller om å veie ulike grupper eller personers interesser opp mot hverandre. På kort sikt kan et kjønn eller en gruppe miste privilegier eller definisjonsmakten på enkelte områder.

I det store ser vi imidlertid at likestillingspolitikk er til fordel for de aller fleste. Likestillingspo-

litikk som har til hensikt å fremme kvinners stilling har også kommet menn til gode. Arbeidet for kvinners likestilling i arbeidslivet har for eksempel ført til at menn har fått større muligheter til å være likestilte foreldre.

Mannsutvalget mener at en framtidig likestillingspolitikk som i større grad inkluderer menn, ikke går på bekostning av kvinners likestilling. Det er snarere slik at en likestillingspolitikk som inkluderer menn, vil gi klare fordeler for alle i samfunnet.

3.1.3 Likestillingens blindsoner

Gjennomsnittsmannen har blitt forstått som normen som alle andre blir målt opp mot. Dette har ført til at det har utviklet seg en blindsoner for problemer som kun eller i hovedsak rammer menn og for forskjeller mellom menn. Menn med lite makt og dårlige betingelser har i liten grad vært en del av likestillingspolitikken nedslagsområde.

En viktig oppgave for Mannsutvalget er å beskrive områder der gutter og menn i gjennomsnitt kommer dårligere ut enn jenter og kvinner, og områder der gutter og menn er i flertall blant dem som kommer dårligst ut. Sosial ulikhet er en viktig faktor for å forstå forskjeller mellom menn, i tillegg til seksuell orientering, funksjonsevne, alder, etnisitet og andre forhold.

Historisk har menn vært overrepresentert i en rekke maktposisjoner og har som gruppe kommet bedre ut og hatt flere privilegier sammenlignet med kvinner. Menn er fremdeles i flertall i noen maktposisjoner, men ikke så mange som tidligere. Fordi likestillingen har endret samfunnet, har det skjedd endringer i maktreasjoner mellom kjønn og mellom grupper. Mannsutvalget mener at det trengs en likestillingspolitikk som også anerkjenner at kvinner i dag har sterkere posisjoner på mange samfunnsområder, og som identifiserer og tar tak i menns utfordringer.

De brede kategoriene *menn* og *kvinner* er sammensatt av flere svært ulike grupper. Mange likestillingsutfordringer skyldes flere faktorer – og er ofte et samspill mellom for eksempel kjønn og klasse. Det vil sjelden eller aldri være den samme gruppen som opplever likestillingsutfordringer på alle samfunnsarenaer samtidig. Et samspill av faktorer gjør at ulike grupper har privilegier og begrensninger i ulike situasjoner. Likestillingsutvalget beskrev behovet for en flerdimensjonal likestillingspolitikk, og konstaterte at politikken gjerne har forholdt seg til forskjellskapende dimensjoner som kjønn, klasse og etnisitet enkeltvis og ikke i sammenheng. De siste årene har det

¹ (NOU 2012: 15)

vært en stor utvikling på dette området. Mannsutvalget mener at likestillingspolitikken likevel må utvikles videre og i større grad enn tidligere synliggjøre og motvirke slike sammensatte likestillingsutfordringer.

3.1.4 Kjønnsroller og maskuliniteter

Mannsutvalget mener at det ikke bare er én bestemt måte å være mann på.

Det er åpenbare biologiske forskjeller mellom menn og kvinner, som særlig knytter seg til reproduksjon. På gruppenivå er det også gjennomsnittsforskjeller mellom kjønnene, for eksempel ved at gutter i gjennomsnitt utvikler språk- og leseferdigheter noe senere enn jenter. Mannsutvalget legger til grunn at kjønnsforskjellene kan ha et biologisk grunnlag, men at biologiske forskjeller alltid kommer til uttrykk i samspill med sosiale og kulturelle forhold. Det er heller ikke alle som identifiserer seg med sitt biologiske kjønn. Det er en grunnleggende frihet å være den man er, også når det gjelder kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk.

Utvalget mener innsikter fra kjønnsforskningen åpner for å forstå mer om variasjoner mellom menn og kvinner, og mellom menn. Hvilke kjønnsroller vi går inn i, blir også påvirket av samfunnsmessige strukturer og forventninger til oss som kjønn. For eksempel vil menns muligheter til å være likestilte omsorgspersoner være avhengig av hvordan omsorgsarbeid blir forstått og av hvordan samfunnet legger til rette for både lønns- og omsorgsarbeid. Fedrekvoten er et eksempel på at strukturelle endringer kan føre til at flere menn kan være menn på måter vi ikke har vært vant til fra før. Politiske tiltak har bidratt til å åpne for at mannrollen kan være en omsorgsrolle.

De aller fleste gutter både forstår og opplever seg selv som gutter. De hermer og lærer av andre gutter og menn, og de formes av kjønnskulturene de vokser opp i. En rekke tradisjonelle mannsfellesskap og aktiviteter skaper mening og tilhørighet i mange gutter og menns liv. De er derfor viktige å støtte opp om.

Noen menn føler seg ikke hjemme i tradisjonelle kjønnsroller. Gode rollemodeller kan vise at det finnes ulike måter å være mann på, og støtte opp under gutter og menns identitetsprosjekter.

Mange barn vokser opp med få mannlige rollemodeller. Mannsutvalget mener det er viktig at både gutter og jenter møter menn i ulike roller, for eksempel i barnehage og skole. Flere menn i disse yrkene vil gi barn en større variasjon av rollemodeller. Videre kan det å se flere menn i kvinnedominerende yrker gi gutter en mer naturlig vei til

arbeid i helse- og oppvekstsektoren. Dette er arenaer der menn i liten grad velger å jobbe i dag.

Vold og maktovergrep blir av noen forstått som maskulin oppførsel. Slike begrensninger av andres frihet til å leve sine liv rammer både menn og kvinner. Slike maskulinitetskulturer er langt fra noen hovedtendens. De må likevel tas på alvor.

Vi lever i en tid hvor demokrati og menneskerettigheter er under press rundt om i verden. De seneste årene har det i mange land vært en økende motstand mot kjønnslikestilling, og tendenser til økt polarisering. Denne utviklingen legger også begrensninger på menns handlings- og mulighetsrom. Grunnleggende menneskerettigheter og demokratiske verdier er avgjørende for at alle skal ha frihet til å leve de livene de ønsker.

3.1.5 Gutter og menn som er sårbare for utenforskap

Noen av utfordringene gutter og menn møter i samfunnet, henger sammen med sosial ulikhet og utenforskap. Dette kan manifestere seg både i objektive forhold som arbeidsledighet og sosial isolasjon, og i subjektive opplevelser av utenforskap. Utenforskap kan være en følelse av manglende anerkjennelse og inkludering, av å ikke være til nytte og av å være maktesløs i møte med samfunnet rundt seg.

Mannsutvalget mener en del av formene for utenforskap som særlig rammer gutter og menn ofte blir gjort til spørsmål om den enkeltes skyld og ansvar. Destruktiv atferd, som kriminalitet, rusmisbruk og vold, har i for stor grad blitt forstått som *problemer med gutter og menn* – altså at det er guttene eller mennene som er problemet. Mannsutvalget mener mye av menns destruktive atferd heller må forstås som et uttrykk for *gutter og menns problemer*. Disse problemene må bli tatt på alvor, og løses på samfunnsnivå.

Når unge menn har lavere valgdeltakelse enn unge kvinner, kan det være et uttrykk for at disse mennene opplever en avstand mellom sitt eget liv og samfunnsdebatten, og at deres bekymringer i liten grad blir adressert politisk. Noen gutter og menn mener likestillingen har gått for langt, og opplever at ytringsfriheten er begrenset av «politisk korrekthet» fordi de opplever at noen meninger ikke er legitime. For å motvirke en slik polarisering mener Mannsutvalget det er viktig at gutter og menns faktiske likestillingsutfordringer vies plass i samfunnsdebatten, med mål om å finne løsninger og treffende politiske tiltak.

Utvalget mener at utenforskap best kan forebygges ved å bygge inkluderende fellesskap for

alle, og arbeide for å sikre alle en god og stabil tilknytning til arbeidslivet og samfunnet. For å få til det, er det blant annet nødvendig med tiltak for å styrke gutters mestring i skolen, gi flere menn en trygg tilknytning til arbeidslivet, legge til rette for et likestilt foreldreskap og å skape trygge og inkluderende møteplasser i gutter og menns fritid. Tjenestene som er rettet mot dem som står i fare for å havne i utenforskap, må i større grad være i stand til å møte gutter og menns problemer og atferden som problemene kan føre til.

3.1.6 Likestillingspolitikkenes legitimitet

Det er viktig for likestillingspolitikkenes legitimitet at ingens likestillingsutfordringer blir oversett.

Dagens likestillingspolitikk inkluderer allerede flere grunnlag enn kjønn. Minoriteters erfaringer har utfordret gamle sannheter og brakt flere stemmer inn i likestillingsarbeidet.

Nå mener utvalget det er nødvendig å hente menns erfaringer inn i likestillingsarbeidet på en mer kraftfull måte.

Mannsutvalgets utredning viser områder der gutter og menn har særskilte utfordringer og kommer dårlig ut. Utvalget mener norsk likestillingspolitikk i større grad må forholde seg til – og besvare – disse utfordringene.

Del II

Situasjonsbeskrivelse og utvalgets vurderinger

Kapittel 4 Familieliv

4.1 Innledning

I den norske befolkningen er det høy oppslutning om likestilt arbeidsdeling i familien, om fars deltakelse hjemme og om far som likestilt omsorgsperson. Gjennom de siste tiårene har det skjedd en stor endring i hvor mye tid menn i snitt bruker på husholds- og omsorgsarbeid. Selv om menn og kvinners tidsbruk på lønnet og ulønnet arbeid har nærmet seg hverandre, er det fortsatt slik at menn bruker mindre tid på omsorgsarbeid enn kvinner. Dette gjelder også for omsorgsarbeid for egne barn.

Gjennom familiepolitikken er myndighetene med på å legge rammene for familielivet og omsorgsutøvelse. Foreldrepengerordningen er en viktig del av familiepolitikken, som har potensiale til å endre kjønnsdelingen i familien. Om lag 25 prosent av fedre mottar ikke foreldrepenger, sammenlignet med 18 prosent av mødre. I par der både far og mor mottar foreldrepenger, er det langt fra likedeling. I 2022 var det om lag 35 prosent av fedrene som tok ut mindre enn full fedrekvote. Dagens regler for foreldrepenger forskjellsbehandler menn og kvinner ved at det stilles andre krav til fars/medmors uttak av foreldrepenger enn til mor.

Det har de senere årene vært en utvikling mot at stadig flere foreldre velger delt bosted for barna sine etter samlivsbrudd, fra 8 prosent av barna i 2002 til nærmere 40 prosent i 2020. Tendensen er særlig sterk blant dem som har gått fra hverandre i de senere årene. Selv om andelen som bor fast hos far har økt i samme periode, er det fremdeles en høy andel av barna som hos mor og tilsvarende høy andel menn som er samværsfedre.

Hvilken bostedsordning foreldrene velger er i stor grad avhengig av om de har bodd sammen tidligere. Blant dem som har bodd sammen tidligere, har andelen barn som bor hos mor gått ned fra rundt 80 prosent i 2002 til nærmere 50 prosent i 2020. Blant foreldrene som ikke har bodd

sammen, er andelen som bor hos mor betraktelig høyere. Her bodde 80 prosent av barna hos mor i 2020.

Et mer likestilt samliv gir et mer likestilt foreldreskap etter samlivsbrudd. Det er mer sannsynlig å velge en delt løsning jo lengre foreldrene har bodd sammen og hvis foreldrene har hatt en tilnærmet lik fordeling av omsorgsarbeidet. Ved fastsetting av bo- og samværsordning blir det lagt stor vekt på status quo, og tiltak for et mer likestilt foreldreskap under samlivet vil dermed kunne lede til et mer likestilt foreldreskap etter samlivsbrudd.

I dag er det et mangfold av familieformer. Flere barn enn tidligere har likekjønnede foreldre, og mange barn vokser også opp i familier med ste- eller bonusforeldre som omsorgspersoner. Samtidig er det også stadig flere som bor alene. I de yngste og eldste aldersgruppene er det små kjønnsforskjeller, mens det i alderen 30-66 år er en høyere andel aleneboende menn enn kvinner. Enslige har dårligere helse og høyere dødelighet enn dem som er gifte og samboende. Det er særlig enslige med lav inntekt og lav utdanning som har høyere dødelighet enn befolkningen ellers. Forskjellen i levealder mellom gifte og ugifte har økt over tid. Det er også langt flere menn enn kvinner som ikke får barn.

4.2 Menn som omsorgspersoner i familien

Fra 1970 til i dag har det skjedd en betydelig endring i hvor mye tid menn og kvinner bruker på lønnet og ulønnet arbeid. Forskjellene i tidsbruk mellom kjønnene har blitt mindre. På 2000-tallet var endringen størst blant småbarnsfedre, som særlig har økt tiden de bruker på omsorgsarbeid. Likevel er det fortsatt kjønnede mønstre i tidsbruk, hvor menn i snitt bruker mindre tid på omsorgsarbeid enn kvinner.

4.2.1 Endringer i familiemønster

Det man gjerne tenker på som den moderne familien, har vokst fram samtidig med nasjonalstaten og industrisamfunnet. Gjennom store deler av 1900-tallet var kjernefamilien, med tydelige avgrensede roller hvor mor var hjemmeværende med omsorgsarbeid og far var lønnsarbeider og forsørger, den rådende familienormen. I dag har to-inntektsfamilien der begge foreldre tar del i både det lønnede og ulønnede arbeidet for familien tatt over som den rådende normen. Det har også blitt et større mangfold av familieformer.¹

De fleste i Norge bor sammen med andre. Den gjennomsnittlige husholdningen i Norge i dag består av 2,12 personer.²

Tidligere var det vanligste at foreldre var gift da de fikk barn sammen. Slik er det ikke lenger. I 2022 var i overkant av halvparten av mødrene samboende da barnet ble født, mens om lag 36 prosent var gift. Litt over 10 prosent av mødrene var registrert som enslige.³ Andelen som gifter seg er synkende. I 2022 giftet i overkant av 16 000 personer seg. Dette er en nedgang fra om lag 22 500 i 2016.

I dag er foreldre eldre når de får sitt første barn sammenlignet med tidligere. Gjennomsnittlig alder for første fødsel for menn var i 2022 på 32,2 og for kvinner 30,2.⁴ Barn har også færre søsken enn tidligere.⁵ Litt mer enn åtte av ti barnefamilier har ett eller to barn.

Det er flere barn enn tidligere som vokser opp med to foreldre av samme kjønn. Anslag viser at det er i overkant av 1 600 barn som vokser opp med likekjønnede foreldre i Norge i 2022.⁶ Det er langt flere barn som vokser opp med to mødre enn to fedre.

Blant barn som har foreldre som bor sammen når de blir født, opplever en betydelig andel at foreldrene flytter fra hverandre i løpet av barndommen. I 2019 opplevde nærmere 8 900 barn under 18 år at foreldrene tok ut skilsmisse, og om lag 11 100 barn opplevde at foreldrene tok ut separasjon. Disse tallene har vært relativt stabile de siste årene.⁷ Det finnes ikke tilsvarende tall for hvor

mange samboerpar med barn som gikk fra hverandre.

I 2022 bodde 77 prosent av barn under 18 år sammen med begge foreldrene. Det er et lite mindretall som ikke bor sammen med noen av foreldrene sine. En spørreundersøkelse fra SSB viser at det i 2020 var nærmere 40 prosent av barna med skilte foreldre som levde med delt bosted. Dette er en betydelig økning fra 8 prosent i 2002.⁸

Blant foreldrene til barn under 18 år, og som ikke bor sammen, har om lag 36 prosent flyttet sammen med en ny partner.⁹ En familie i dag består dermed ofte av både mine, dine og våre barn. Slike familieformer har også vært utbredt i andre tider gjennom historien, for eksempel ved gjengifte på grunn av høy kvinnekjønnedødelighet ved fødsler.

Om lag en femtedel av befolkningen bor alene. Årsakene til at folk bor alene er mange og uensartede. Det er omtrent like mange menn og kvinner som bor alene, men andelen varierer over ulike aldre på en ulik måte for menn og kvinner. Variasjonen er størst for kvinner. I underkant av 40 prosent av alle kvinner bor alene det året de fyller 21 år, og utover 20- og 30-årene synker andelen aleneboende gradvis fordi mange etablerer familie. Fra 40-årene øker andelen som bor alene igjen. For menn varierer andelen som bor alene mindre på tvers av ulike aldre, og det er opp mot 40 prosent av menn som bor alene tidlig i 20-årene, før andelen synker fram til begynnelsen av 30-årene. Deretter ligger andelen på et ganske stabilt nivå helt til de passerer 80 år, da andelen som bor alene øker.¹⁰ Denne stabiliteten innebærer imidlertid ikke nødvendigvis at det er de samme personene som bor alene gjennom livsløpet.

De fleste menn og kvinner får barn, men det er en økende andel som ikke får barn. I 2022 var 26 prosent av mennene i Norge ikke blitt fedre da de fylte 45 år. Denne andelen har økt fra 14 prosent i 1985. For kvinner har den tilsvarende andelen økt fra 9,5 prosent til 14,4 prosent i samme periode.¹¹

4.2.2 Endringer i farsrollen: omsorgsarbeid før og nå

Farsrollen har endret seg betydelig over tid. Men det er ikke nødvendigvis slik at den farsrollen vi kjenner fra etterkrigstiden er noe mer «vanlig» gjennom historien enn dagens farsrolle.

¹ (NOU 2017: 6)

² (SSB, 2023a)

³ (SSB, Tabell 05525)

⁴ (SSB, 2023b)

⁵ (NOU 2020: 14)

⁶ (Bufdir, 2023). Mest sannsynlig viser kildene kun et utvalg av barna som har likekjønnede eller lhbtq-foreldre og -foresatte.

⁷ (NOU 2020: 14)

⁸ (Vrålstad et al., 2023)

⁹ (Wiik, 2022)

¹⁰ (Sørlien, 2022)

¹¹ (SSB, 2023b)

Boks 4.1 Tidsbruksundersøkelser

Den viktigste kilden til informasjon om tidsbruk i den norske befolkningen er tidsbruksundersøkelsene fra SSB. Tidsbruksundersøkelsene er basert på dagbokoppføringer fra et representativt utvalg i befolkningen, hvor respondentene fører en form for dagbok over sine gjøremål og sitt samværsmønster i to døgn. Dagene er spredt over tolv måneder slik at vi får et gjennomsnittsbilde for hele året.

Resultatene rapporteres gjerne som gjennomsnitt per dag for den aktuelle gruppen. Gjennomsnittet dekker både dem som faktisk brukte tid på aktiviteten den dagen de førte dagbok, og dem som ikke brukte tid på aktiviteten.

Alle dager i året inngår i gjennomsnittet, altså både hverdager, helger og ferier.

Ofte vises i tillegg andelen som faktisk utførte den aktuelle aktiviteten på føringsdagen, samt gjennomsnittlig tidsbruk blant dem som utførte aktiviteten. Endringer i en gruppes gjennomsnittlige tidsbruk kan altså bunne i endringer i andelen utøvere og/eller endringer i tidsbruken blant utøverne.

Den første tidsbruksundersøkelsen i Norge ble gjennomført i 1971, deretter i 1980, 1990, 2000 og sist i 2010. SSB har gjennomført datainnsamling til en ny tidsbruksundersøkelse i 2022–2023. Resultatene fra denne vil bli offentliggjort i løpet av 2024.

Tidsbruksundersøkelsen fra SSB skiller mellom husholdsarbeid, inntektsgivende arbeid,

utdanning, personlige behov og fritid. Tallene for husholdsarbeid omfatter en rekke ulønnede gjøremål for egen og andres husholdning:

- Husarbeid, som omfatter matlaging, oppvask, rydding, rengjøring, vask og stell av tøy og lignende.
- Omsorgsarbeid, som omfatter aktiv omsorg for barn eller hjelpetrengende voksne. Dette er perioder der deltakerne noterer at stell, pass eller annen hjelp er den viktigste aktiviteten i et gitt tidsintervall.
- Vedlikeholdsarbeid, som omfatter stell av hage, stell av kjæledyr, oppussing, reparasjoner og vedlikehold.
- Kjøp av varer og tjenester, som omfatter innkjøp av varer, legebesøk, besøk på andre offentlige kontorer og lignende.
- Annet husholdsarbeid, som omfatter annet arbeid som utføres ulønnet for egen eller andres husholdning.
- Reiser i forbindelse med husholdsarbeid, som i hovedsak omfatter reiser knyttet til innkjøp og andre ærend.

Inntektsgivende arbeid omfatter også reisetid til og fra jobb og pauser på arbeidsplassen

En annen kilde for å si noe om kjønnsfordeling i tidsbruk på ulike oppgaver, er spørreskjemaer der respondentene anslår hvor mye tid de tror de bruker på ulike gjøremål, men uten at det er knyttet til en spesifikk dag.

Lorentzen viser hvordan forståelsen av farskap og fedres forhold til barn i Norge har endret seg gjennom historien, og hvordan en fjern og autoritær farsfigur egentlig er et historisk unntak når vi ser på perioden 1850–2012.¹²

Lorentzen deler farskapets histories inn i tre epoker. Den første, fra 1850–1927 representerer en periode der fedre stort sett var hjemme. I jordbrukssamfunnet var familien et arbeidsfellesskap med tydelig arbeidsdeling. Far hadde det overordnede ansvaret og makten over familien.

Utover 1900-tallet skjer det en gradvis endring av farens plass i familien. Med framveksten av det moderne skjer en klar splittelse mellom det offentlige (det mannlige) og det private (det kvin-

nelige), med en tydelig kjønnsdelt arbeidsfordeling i familien.

Med framveksten av husmoren mistet nærmest faren sin plass i hjemmet, ifølge Lorentzen. 1970-tallets kvinneopprør førte også med seg endringer og nye muligheter for menn. Gradvis ble både makten og arbeidsdelingen i familien likere.

I en studie av mannlige forsørgerideal i etterkrigstiden, utfordrer Slottemo det skarpe skillet mellom forsørger- og omsorgsarbeid, med Rana-samfunnets tungindustri på 1950-tallet som sosialt bakteppe.¹³ Slottemo argumenterer for at menneskets lønnsarbeid ikke bare må analyseres som en rettighet og makt, men også som en plikt og

¹² (Lorentzen, 2012)

¹³ (Slottemo, 2009)

omsorg. Mennene måtte forholde seg til noen sterke kulturelle normer som familieforsørgere: plikt til lønnsarbeid, omsorg ved forsørgelse og forventninger om tilstedeværelse i familien. For å lykkes med å leve opp til disse normene ble «det faste» i arbeidet viktig: fast arbeid, fast lønn og fast arbeidstid. Det signaliserte familiær ansvarlighet og hjemlig omsorg.

Sett fra fedrenes side lå det mye kjærlighet og omtanke i det å være en god familieforsørger. Slottemo mener at menns bånd til familien i denne perioden med sterk kjønnsarbeidsdeling har blitt for snevert tolket i tidligere forskning, og bruker begrepet «ansvarlighet» for å beskrive maskulinitetsnormer blant arbeiderklassemenn i etterkrigstiden.

4.2.3 Utvikling i tidsbruk

Samlet sett brukte menn i 2010 noe mer tid på inntektsgivende- og husholdsarbeid enn kvinner. Fra 1970 til 2010 økte tiden som menn i gjennomsnitt brukte på husholdsarbeid betraktelig. Kvinner har i samme periode doblet sin tidsbruk på inntektsgivende arbeid. Likevel var det fortsatt slik at menn i snitt brukte mer tid på inntektsgivende arbeid enn kvinner, og kvinner brukte mer tid på husholdsarbeid enn menn i 2010.¹⁴

I perioden 1970–2010 sett under ett, har kvinners tid til lønnsarbeid endret seg mer enn menns tid til ubetalt husarbeid og omsorg for barn.¹⁵

¹⁴ (SSB, Tabell 05994)

Samtidig har det vært en betydelig utvikling i menns tidsbruk, både når det gjelder vanlig husarbeid og omsorg for barn. Endringene har særlig vært stor blant småbarnsfedrene.

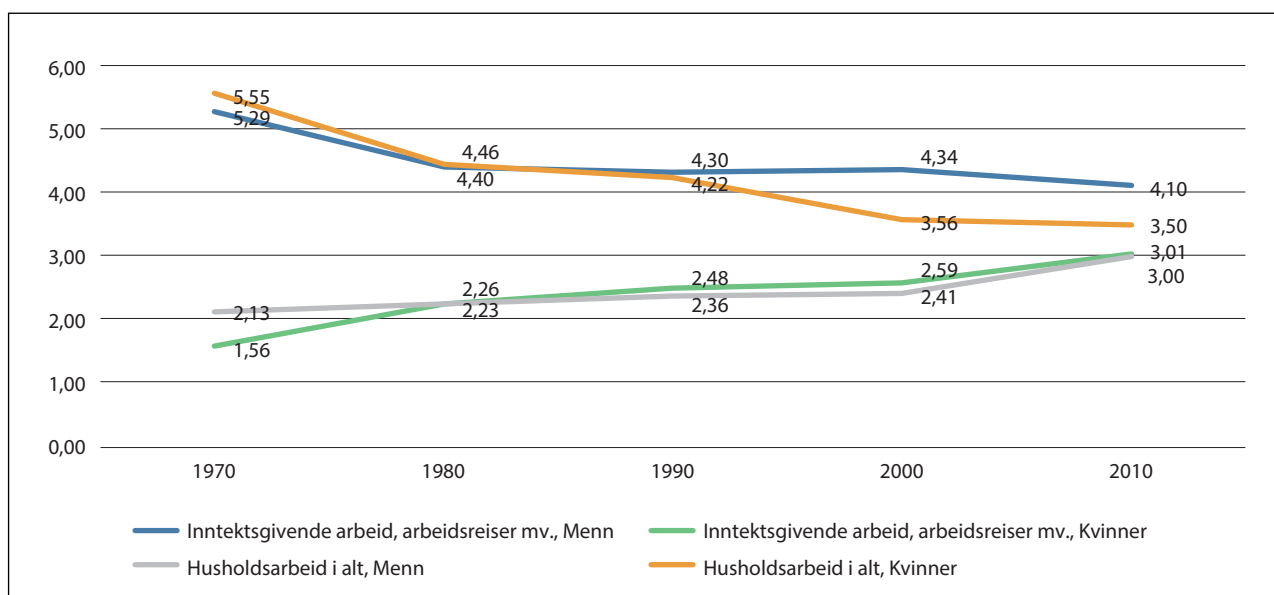
Samtidig er det fortsatt slik at fedre er langt mindre hjemme med barn de første leveårene enn mødre gjennom foreldrepengeordningen. I all hovedsak er det slik at menn tar ut kvoten forbeholdt far, mens mor tar ut sin kvote og fellesdelen.

4.2.4 Kjønnede mønstre i husholdsoppgaver

Når vi ser på de ulike formene for husholdsarbeid i tidsbruksundersøkelsen fra 2010, ser vi at menn og kvinner fordeler disse arbeidsoppgavene noe ulikt. I 2010 brukte menn mer tid på vedlikeholdsarbeid og mindre tid på husarbeid enn kvinner. Menn brukte mindre tid på omsorgsarbeid enn kvinner, men det er mindre forskjeller her enn for husarbeid og vedlikeholdsarbeid. For en del av de andre husholdsoppgavene, var det små kjønnsforskjeller i tidsbruk.

Menn og kvinner med barn bruker mer tid på flere av husholdsoppgaver enn dem uten barn, og omsorgsarbeid skiller seg naturligvis ut. Som for resten av befolkningen, har fordelingen av det inntektsgivende arbeidet og husholdsarbeidet blitt klart jevnere fordelt blant fedre og mødre fra 1970 til 2010. Fedre deltok mer i både det ordinære husarbeidet og i omsorgsarbeidet i 2010 enn før. Samtidig var det fremdeles en relativt tradisjonell

¹⁵ (Ellingsæter & Kitterød, 2021)

Figur 4.1 Menn og kvinners tidsbruk på arbeid

Tidsbruk på inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid, 1970–2010, timer og minutter, fordelt på kjønn.

Kilde: Tidsbruksundersøkelsen 2010, tabell 05994

Tabell 4.1 Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid. 2010. Gjennomsnitt per dag, timer og minutter

	Alle menn og kvinner		Gifte/samboende med barn 0-6 år	
	Menn	Kvinner	Fedre	Mødre
Husarbeid	0,59	1,49	1,06	2,00
Vedlikeholdsarbeid	0,38	0,20	0,45	0,12
Omsorgsarbeid	0,31	0,42	1,38	2,34
Kjøp av varer og tjenester	0,22	0,29	0,21	0,33
Annet husholdsarbeid	0,08	0,08	0,10	0,09
Reiser i samband med husholdsarbeid	0,22	0,22	0,30	0,29

Kilde: SSB, Tabell 05994; SSB, 2010

fordeling av mange av de typiske husholdsoppgavene i barnefamiliene.¹⁶

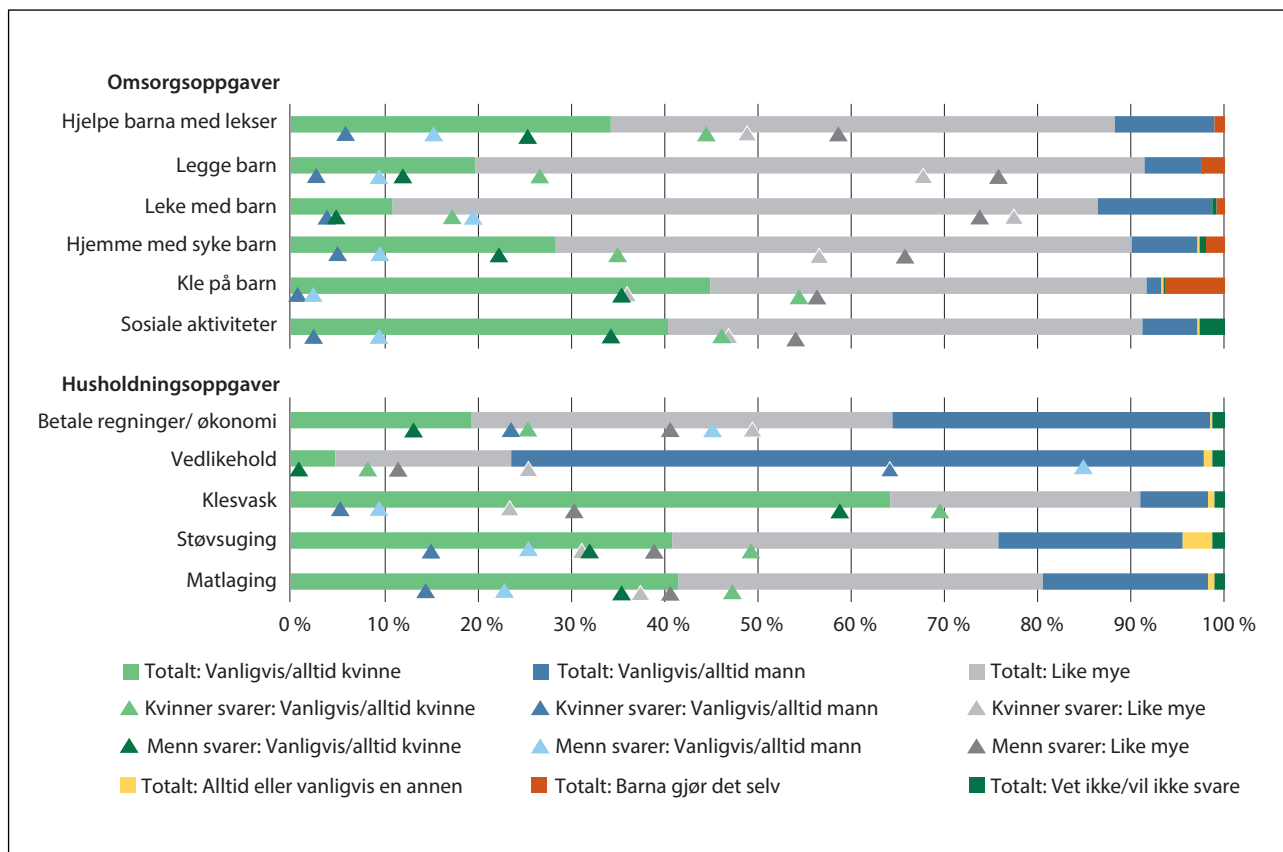
To nyere spørreundersøkelser¹⁷ viser mye av de samme tendensene, men antyder også at mange par med barn deler flere av oppgavene likt.

¹⁶ (Egge-Hoveid & Sandnes, 2013)

¹⁷ (Arnesen, 2023; Egeland, Pedersen, Nordberg & Ballo, 2021)

Disse undersøkelsene er ikke basert på dagbokføringer, og har heller ikke helt identiske kategorier som tidsbruksundersøkelsene fra SSB. De er dermed ikke direkte sammenlignbare.

I en spørreundersøkelse blant barnefamilier i Norge fra 2021, oppgir fedrene at de bruker mer tid på lønnet arbeid enn det mødrene gjør, mens mødrene oppgir at de bruker mer tid på ulønnet arbeid enn det fedrene oppgir.¹⁸ Fedrene brukte

Figur 4.2 Fordeling av husholdnings- og omsorgsoppgaver mellom menn og kvinner

Kilde: Arnesen 2023

signifikant mer tid enn mødrene på vedlikehold, mens mødrene brukte signifikant mer tid enn fedrene på aktivt samvær med barn (som å leke, lese, gjøre lekser sammen med barna), oppfølging av voksne familiemedlemmer, husarbeid innenørs og matlaging. Forskjellene mellom samboende og aleneboende foreldre når det gjelder tidsbruk på ulike aktiviteter er i de fleste tilfeller ubetydelige, med unntak av at aleneboende foreldre har mer egentid. Tidsbruken er nokså lik på en god del ulønnede arbeidsoppgaver, som transport, oppfølging av fritidsaktiviteter, handling og planlegging av måltider.

En analyse fra SSB fra 2023 viser også at menn i større grad enn kvinner gjør vedlikeholdsarbeid, mens kvinner gjør en større andel av husarbeidet enn menn.¹⁹ Når det gjelder omsorgsarbeid overfor barn, er det vanligst å dele disse oppgavene likt. I tilfeller hvor det ikke er likedelt, er det kvinnen som gjør mest. De omsorgsoppgavene som flest deler likt er å leke med barn og å legge barn.

Opgaver som gjelder organisering av familiehverdagen, slik som planlegging av felles sosiale aktiviteter og å betale regninger, deler rundt halvparten likt. Der disse oppgavene ikke fordeles likt, er det flere som oppgir at menn betaler regninger/har ansvar for økonomi enn omvendt, og kvinner som står for de sosiale aktivitetene. Dette arbeidet omtales gjerne som «det tredje skiftet», se del 4.2.11.

4.2.5 Fordeling av husholdsoppgaver blant likekjønnede par

Forskning på fordeling av det betalte og ubetalte arbeidet blant likekjønnede par er forholdsvis nytt, men i stadig utvikling.²⁰ En studie basert på kvantitative data fra sju vestlige land,²¹ viser at både mannlige og kvinnelige likekjønnede par fordeles det lønnede arbeidet nokså likt. Den samlede arbeidstiden er lengre blant mennene enn kvinnene. Når det gjelder husholdsarbeid, er dette mindre jevnt fordelt blant mannlige likekjønnede par enn blant de kvinnelige parene. Det er noe variasjon mellom land, og studien viser at i land som generelt er mer likestillingsorienterte, slik som Norge, er også fordelingen av arbeidet i de likekjønnede parene likere enn i andre land.

¹⁸ (Egeland et al., 2021)

¹⁹ (Arnesen, 2023)

²⁰ (Kitterød, 2022)

²¹ (van der Vleuten, Jaspers & van der Lippe, 2021)

4.2.6 Småbarnsfedre bruker stadig mer tid på omsorgsarbeid

Det har vært betydelige endringer i foreldres tidsbruk. På 2000-tallet var endringene størst blant småbarnsfedre. I 2010 brukte småbarnsfedrene færre timer til yrkesarbeid enn ved årtusenskiftet, og langt mer tid til oppgaver hjemme og omsorg for barn. Dette ses i sammenheng med utvidelsen av fedrekvoten i samme periode. Blant fedre med barn i alderen 7–19 år har det imidlertid vært forholdsvis små endringer fra 1980 til 2010 i tiden brukt til yrkes- og husholdsarbeid.

Økningen i småbarnsfedres husholdsarbeid fordeler seg på flere aktiviteter, men er størst når det gjelder omsorgsarbeidet. Fedre i 2010 brukte i gjennomsnitt over en halv time mer per dag på omsorgsarbeid enn fedre i 1980, og om lag 20 minutter mer per dag enn fedre i år 2000. I samme periode reduserte fedre tiden de brukte på yrkesarbeid.²²

Både fedre og mødre tilbringer betydelig mer tid med barna enn det som kommer fram gjennom registreringen av omsorgsaktiviteter. Fedre med barn i alderen 0-2 år bruker om lag fem timer og tre kvarter per dag sammen med barn, mens det aktive omsorgsarbeidet utgjør litt over en time og 30 minutter. Sammenligner vi fedre og mødres tidsbruk, er kjønnsforskjellene stort sett mindre når vi ser på den samlede tiden med barn enn når vi ser på det aktive omsorgsarbeidet.

Nyere undersøkelser tyder også på at fedre stadig tar større del i omsorgsoppgaver overfor barn.²³ Samtidig tar fedre en betydelig mindre del av foreldrepengeperioden enn mødre, og utfører dermed mindre omsorgsarbeid for barn de første leveårene.

4.2.7 Klasse, kjønn og tid til omsorg for barn

Utviklingen mot en mer familieinvolvert farspraksis har skjedd i alle utdanningsgrupper. Samtidig er det noen tydelige klasseforskjeller. En analyse²⁴ basert på data fra tidsbruksundersøkelsene fra 1980–2010, viser at fedre med grunnskole og videregående skole bruker minst tid på omsorgsarbeid, de med lang universitetsutdanning bruker mest tid, og de med kort universitetsutdanning er i en mellomposisjon. Det er også blant fedrene med lang universitetsutdanning hvor det har vært høyest endringstempo, særlig på 2000-tallet.

²² (Kitterød, 2012)

²³ (Arnesen, 2023; Egeland et al., 2021)

²⁴ (Ellingsæter & Kitterød, 2021)

Mønsteret er tydelig selv etter at det er kontrollert for partnerens utdanning og yrkesaktivitet. Forfatterne bak studien konkluderer derfor med at strukturelle betingelser og begrensninger synes å ha liten betydning, og knytter heller endringen til likestillingsidealer. Den gruppen som har økt sin tid på omsorgsarbeid, er den gruppen i denne fedrekohorten som i oppvekst, utdanning og arbeidsliv trolig har vært mest eksponert for ideer om likestilling. De høyt utdannede har oftere enn andre vokst opp med yrkesaktive mødre og erfaringer fra mer kjønnsbalanserte utdannings- og jobbkontekster. Disse erfaringene kan ha bidratt til å forme en forventning om likestilt farskap som det normale og vil derfor i mindre grad være avhengig av ytre faktorer. Det innebærer en farsrolle som på grunnleggende vis har brutt den symbolske koblingen mellom kjønn og arbeidsoppgaver.²⁵

En annen analyse, som er basert på data fra tidsbruksundersøkelsen fra 2010, bruker et klassebegrep som ser på både økonomisk og kulturell kapital. De finner at menn fra lavere (med yrker som førskole- og barneskolelærer, kontorarbeider, politi) og det forskerne omtaler som menn fra kulturelle/balanserte øvre middelklasse (yrker som lærer på videregående skole eller i høyere utdanning, lege, journalist) bruker mest tid med egne barn, mens fedre fra arbeiderklassen og økonomisk høyere middelklassefedre (yrker som direktør, administrerende direktør, teknisk salgsingeniør) bruker mindre tid enn andre menn. De «nye fedrene» finner vi altså blant fedre med middels eller høy kulturell kapital. Dette er en gruppe som består av dem som verken har mest kulturell eller mest økonomisk kapital, men likevel mye av begge deler (typisk godt betalte yrker som krever lang utdanning, som høystatusprofesjonene medisiner og psykologi).

For mødre ser det ikke ut som det er like sterke skiller i tidsbruk på barn på tvers av klasse. Forskerne peker på at dette kan ha sammenheng med både strukturer og normer innenfor ulike deler av arbeidslivet for menn, mens det ser ut til at kvinner møter normen om et «intensivt foreldreskap» på tvers av slike forskjeller. Normer for et tidsintensivt foreldreskap innebærer forventninger om at foreldre har mer tilstedeværelse og interaksjon med barna.²⁶

4.2.8 Holdninger til omsorgsarbeid

I dag er det flere indikasjoner på at likedelt forsørgelse mellom menn og kvinner har vokst fram som utbredt praksis og ideal i Norge, og normen om et «intensivt foreldreskap» omfatter både menn og kvinner, om enn på noe ulikt vis.²⁷ Holdningsundersøkelser viser at det er høy oppslutning i befolkningen om likestilt arbeidsdeling, fars deltakelse hjemme, far som likestilt omsorgsperson og mors yrkesaktivitet.²⁸

Likestillingsundersøkelsen CORE Survey viser at det er høy oppslutning om likedelt ansvar for ulike omsorgsoppgaver.

På spørsmål om det er mor eller far til en femåring som bør ha det daglige ansvaret for barnet, svarer det store flertallet (81 prosent) at mor og far bør ha like mye daglig ansvar. Det er flere som mener at mor bør ha mest ansvar (12 prosent) enn at far bør ha mest ansvar (3 prosent).

Flere menn enn kvinner mener at mor har et særlig ansvar. Flere kvinner enn menn mener at mor og far har like stort ansvar. Både blant menn og kvinner er det få som mener at far har et særlig ansvar.

På spørsmål om hvem som skal leke med barnet og ta del i fritidsaktiviteter, mener også det store flertallet at begge foreldre har like mye ansvar (89 prosent). Det er litt flere som mener at far bør ha et særlig ansvar (6 prosent) enn at mor bør ha et særlig ansvar (2 prosent). Det er ingen kjønnsforskjeller i svarene på dette spørsmålet.

Når det gjelder spørsmål om oppdragelse, eller nærmere bestemt hvem som skal lære barnet hvordan de skal oppføre seg, mener ni av ti at far og mor har like mye ansvar. Litt flere mener at far har et særlig ansvar (5 prosent) enn at mor har et særlig ansvar (3 prosent). Det er ingen betydelige kjønnsforskjeller i svarmønsteret på dette spørsmålet.

På spørsmål om hvem som bør ha tid til å lytte til barnet hvis det har problemer, oppgir også det store flertallet av respondentene at mor og far har et like stort ansvar (89 prosent). Omtrent like mange mener at mor bør ha mest tid som at far bør ha mest tid (henholdsvis 5 og 4 prosent). Det er små kjønnsforskjeller i svarmønstre.

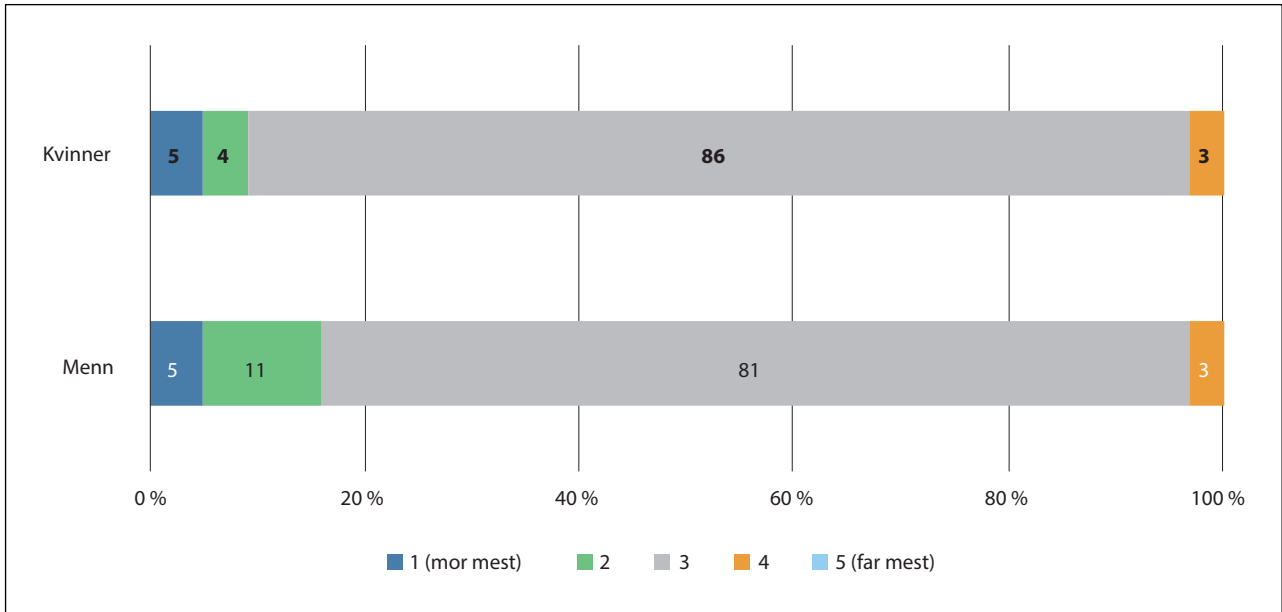
Det er noen forskjeller på tvers av kjønn og alder, men disse forskjellene er jevnt over små og kun signifikante for spørsmålet om daglig ansvar for barn.

²⁵ (Ellingsæter & Kitterød, 2021)

²⁶ (Ellingsæter, Kitterød & Hansen, 2022)

²⁷ (Ellingsæter & Kitterød, 2022)

²⁸ (Kitterød & Teigen, 2021)

Figur 4.3 Syn på hvem som bør ha det daglige ansvaret for barnet

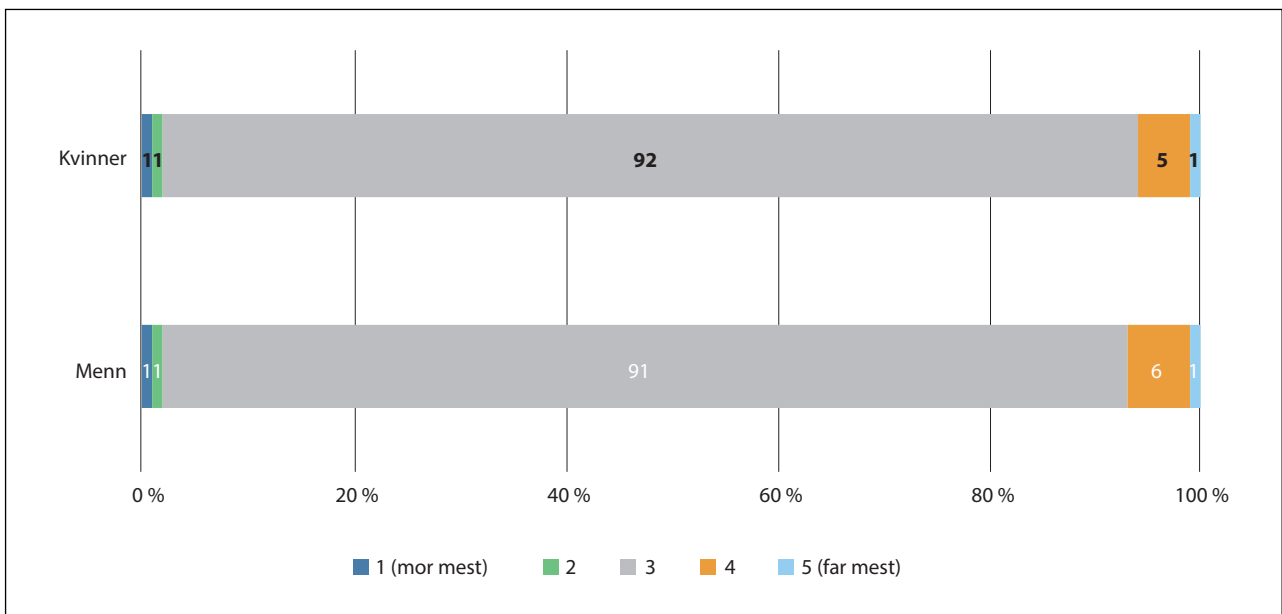
Oppfatning om påstanden «Tenk på en familie med en far og en mor som har et barn på fem år. Etter ditt syn, hvem av foreldrene bør ha det daglige ansvaret for barnet?», fordelt etter kjønn. Resultater fra bivariat analyse. Estimerte marginalverdier og signifikanstester. Svart, fet skrift = referanseverdi. Svart, vanlig skrift = signifikant forskjell. Hvit skrift = ikke-signifikant forskjell. Observasjoner med «Vet ikke» er ekskludert.

Kilde: Core Survey 2023

Alt i alt viser analyser av disse spørsmålene lite variasjon mellom ulike grupper i oppfatningen av hvordan foreldre bør fordele ulike omsorgsoppgaver for barn.

4.2.9 Farsrollen blant innvandrere

En undersøkelse av hvordan innvandrerforeldre med bakgrunn fra Somalia, Pakistan og Sri Lanka opplever foreldrerollen i en norsk kontekst, viser

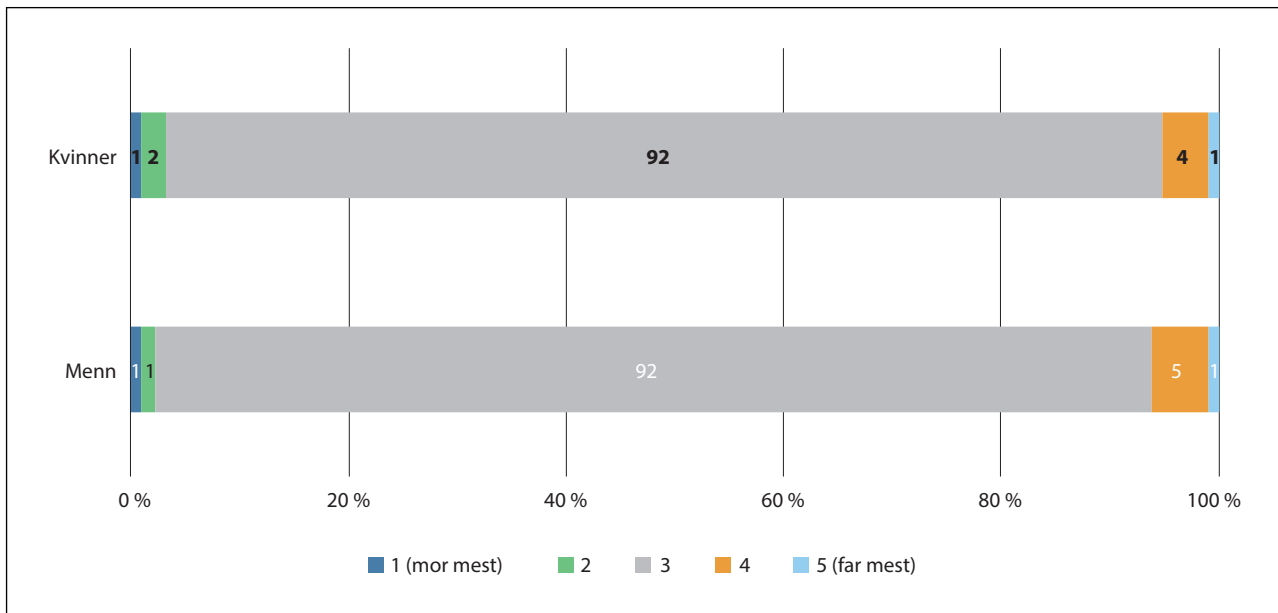

Figur 4.4 Syn på hvem som bør leke med barnet og ta del i fritidsaktiviteter

Oppfatning om påstanden «Tenk på en familie med en far og en mor som har et barn på fem år. Etter ditt syn, hvem av foreldrene bør leke med barnet og ta del i fritidsaktiviteter?», fordelt etter kjønn. Resultater fra bivariat analyse. Estimerte marginalverdier og signifikanstester. Svart, fet skrift = referanseverdi. Svart, vanlig skrift = signifikant forskjell. Hvit skrift = ikke-signifikant forskjell. Observasjoner med «Vet ikke» er ekskludert.

Kilde: Core Survey 2023

Figur 4.5 Syn på hvem som bør lære barnet hvordan det skal oppføre seg

Oppfatning om påstanden «Tenk på en familie med en far og en mor som har et barn på fem år. Etter ditt syn, hvem av foreldrene bør lære barnet hvordan det skal oppføre seg?», fordelt etter kjønn. Resultater fra bivariat analyse. Estimerte marginalverdier og signifikanstester. Svart, fet skrift = referanseverdi. Svart, vanlig skrift = signifikant forskjell. Hvit skrift = ikke-signifikant forskjell. Observasjoner med «Vet ikke» er ekskludert.

Kilde: Core Survey 2023

at foreldrene gjerne opplever at de mangler en del nødvendige verktøy i oppdragelsen.²⁹ Blant fedrene med bakgrunn fra Somalia, var det flere som fortalte at deres egen oppvekst var preget av fysisk avstraffelse, og av emosjonelt og fysisk fraværende fedre. Den somaliske morsrollen, som blir beskrevet som å være preget av nærhet, omsorg og husholdningsarbeid, kan ifølge forskerne være enklere å overføre til en norsk kontekst enn den somaliske farsrollen.

4.2.10 Ulønnet omsorgsarbeid for eldre, syke og funksjonshemmende

Levekårsundersøkelsen fra SSB viser at det er tilnærmet ingen kjønnsforskjell i andelen menn (16 prosent) og kvinner (17 prosent) som oppgir at de har ulønnet omsorgsarbeid for eldre, syke og funksjonshemmende.³⁰ Det er like stor andel menn og kvinner som oppgir at de regelmessig gir ulønnet hjelp til pleie- eller tilsynstrengende i egen husholdning (3 prosent), hjelp eller tilsyn til foreldre utenfor egen husholdning (7 prosent) og hjelp eller tilsyn til andre slektninger utenfor egen husholdning (6 prosent). Denne undersøkelsen

sier imidlertid ikke noe om hvor mye tid man bruker på dette.

En undersøkelse blant barnefamilier i Norge viste at det er en signifikant kjønnsforskjell i tidsbruk på oppfølging av voksne familiemedlemmer, hvor menn bruker mindre tid enn kvinner.³¹ Den nasjonale pårørendeundersøkelsen viser også at mannlige pårørende bruker mindre tid enn kvinnelige pårørende på pårørendearbeid, og det er også kjønnsforskjeller i hvilke omsorgsoppgaver menn og kvinner påtar seg.³²

Det ser ikke ut til å være slik at menn som bruker mer tid på omsorg for barn, også bruker mer tid på omsorg for foreldre.³³ Derimot er menn som praktiserer likedeling av husarbeid mindre tilbøyelige til å hjelpe foreldre enn menn med en mer tradisjonell arbeidsdeling der kvinnen gjør mest. Undersøkelsen tyder på at tilgjengelighet i form av tid har betydning ved at hjelp til foreldre er knyttet til lavere innsats på andre områder – ulønnet arbeid hjemme for menn og lønnet arbeid ute for kvinner.

Gitt at det stadig blir flere eldre i befolkningen, er dette en form for omsorgsarbeid vi kan forvente at det vil være et økt behov for framover.

²⁹ (Friberg & Bjørnset, 2019)

³⁰ (SSB, Tabell 10208)

³¹ (Egeland et al., 2021)

³² (Opinion, 2021)

³³ (Herlofson & Ugreninov, 2014)

4.2.11 Samlet arbeidstid og det tredje skiftet

Tidsbruksundersøkelser viser at menn og kvinner i gjennomsnitt har omtrent like lang samlet arbeidstid når både betalt og ubetalt arbeid regnes med, men at det er betydelige forskjeller mellom par der begge jobber heltid og der den ene jobber deltid eller ikke er yrkesaktiv.³⁴

Blant norske foreldrepar der både far og mor jobbet heltid i 2010, var det små forskjeller i tidsbruk når en ser det lønnede og ulønnede arbeidet under ett. I disse parene bruker fedre litt mindre tid på husarbeid enn mødre, men noe mer tid på lønnet arbeid. For par der far har full jobb mens mor jobber deltid, har far lengst samlet arbeidstid. Mødre gjør betydelig mer husarbeid enn fedre i slike par, men det veier likevel ikke opp for tiden fedre i disse parene bruker på lønnsarbeid. I par der far jobber heltid og mor ikke er yrkesaktiv, har fedre betydelig lengre arbeidstid enn mødre. Det samme synes også å gjelde for den lille gruppen av par der mor jobber heltid, mens far enten jobber deltid eller ikke er yrkesaktiv, men forskjellene er ikke signifikante for denne gruppen. I alle disse gruppene har ofte den hjemmeværende parten (eller mannen som jobber deltid) nedsatt helse, og kan dermed ikke forstås som hjemmeværende i tradisjonell forstand.³⁵

Tidsbruksundersøkelser er imidlertid lite egnet til å fange opp «det tredje skiftet».³⁶ Dette begrepet brukes for å beskrive planleggings- og koordineringsarbeidet i hjemmet, og kan også omfatte det emosjonelle og sosiale ansvaret for familien.³⁷ Denne typen arbeid kan være usynlig for den som ikke utfører det, men er helt nødvendig for at «familieprosjektets» medlemmer skal ha en hverdag med mat på bordet, rene klær i skapet og en meningsfull og innholdsrik fritid. Tidligere forskning på det tredje skiftet i norske familier har vist at det oftere er kvinner som tar ansvaret for at arbeid i hjemmet blir gjort og tar ansvar for å delegerer oppgavene, noe som resulterer i at mange kvinner blir trippelarbeidende, kontinuerlig kjemper på ansvaret og derfor sjelden klarer å slappe helt av. Samtidig er det klare tendenser til at menn tar stadig mer av dette ansvaret.

Det kan være vanskeligere å måle denne typen tidsbruk enn tid brukt på konkrete arbeidsoppgaver (lønnet og ulønnet). Undersøkelsen om tids-

bruk i barnefamilier fra AFI,³⁸ stilte spørsmål om hvem som tar ansvar for seks ulike oppgaver i familien, og brukte disse spørsmålene som en operasjonalisering av det tredje skiftet:

- Planlegge familiens sosiale aktiviteter
- Fikse kostymer til karneval eller penklær til spesielle anledninger
- Gaveinnkjøp
- Foreldremøter
- Ferieplanlegging
- Innkjøp av klær til barna

For alle seks oppgaver er det færre fedre enn mødre som svarer «jeg gjør mest», og flere fedre enn mødre som svarer «partner gjør mest». Det er viktig å påpeke at spørreundersøkelsen ikke er foretatt blant par, men det er «enighet» mellom mødrene og fedrene i utvalget om at mødrene generelt tar mer ansvar enn fedrene for denne type oppgaver. Det er imidlertid en større andel mødre som svarer «jeg gjør mest» enn andelen fedre som svarer «partner gjør mest» – for samtlige oppgaver.

På spørsmål om hvorfor mor tar størst ansvar for det tredje skiftet, oppgir noen av fedrene at de ikke rekker å tenke en tanke før mor allerede har gjort oppgaven. Andre foreldre forklarer det med ulike behov og personlighet eller at «det har bare blitt sånn». Forskerne bak rapporten oppsummerer med at de ikke har funnet noe godt svar på hvorfor mødrene i større grad enn fedrene tar på seg prosjektlederansvaret i familien. De peker på at dette kan henge sammen med at likestillingsdiskursen står så sterkt blant barnefamilier i Norge, og at det derfor er vanskelig for den enkelte å tematisere hvorfor fedre i liten grad påtar seg dette ansvaret.

En innvending til tidsbruksundersøkelser og til vektleggingen av kvinners merarbeid gjennom det tredje skiftet, handler om menns planlegging av og ansvar for familiens økonomi. Dette er heller ikke enkelt å kartlegge gjennom denne type undersøkelser.³⁹ Tradisjonelt har menn stått for den største delen av inntekten i familien, og mange menn har brukt mye tid og energi på å planlegge og håndtere familiens økonomi. En undersøkelse fra SSB⁴⁰ tyder på at det i dag er slik at de fleste familier deler ansvaret for å betale regninger og holde oversikt over økonomien likt (45 prosent). Fortsatt er det likevel slik at det er vanligere at menn (34 prosent) alltid/vanligvis gjør

³⁴ (Kitterød & Rønsen, 2016)

³⁵ (Kitterød & Rønsen, 2016)

³⁶ Det første skiftet viser da til det inntektsgivende arbeid, mens det andre skiftet er husholdningsarbeid.

³⁷ (Egeland et al., 2021)

³⁸ (Egeland et al., 2021)

³⁹ (Kitterød, 2022)

⁴⁰ (Arnesen, 2023)

dette enn at kvinner alltid/vanligvis gjør det (19 prosent).⁴¹

4.2.12 Familiepolitikk, normendringer og tidsbruk

Forskere peker på at familiepolitiske reformer har tilrettelagt for økt likestilling i familien, og at institusjonell endring har bidratt til nye betingelser og forventninger til farsrollen for nye generasjoner av fedre.⁴² Dette kommer til uttrykk i endringer i tidsbruk.

2000-tallet var et tiår med særlig omfattende familiepolitiske endringer med utvidelser i fedrekvoten og utbygging av barnehager. Dette kan bidra til å forklare den noe ujevne takten i endringer i tidsbruk.

Brandth og Kvande⁴³ bruker begrepet «den farsvennlige velferdsstaten» for å beskrive hvordan velferdsstaten, gjennom tiltak som fedrekvote, har vært en aktiv pådriver i denne endringsprosessen.

Samtidig kan det være mekanismer i møte med offentlige tjenester som bidrar til å begrense fedres rolle som omsorgspersoner. Basert på intervjuer med mødre og fedre som har hatt kontakt med barnevernstjenesten, beskriver Storhaug at fedre forteller om opplevelser av å ikke bli hørt når de gir uttrykk for sine meninger om hva som er best for barnet. En del fedre i studien forteller at de blir møtt med det de omtaler som «gammeldagse holdninger om at det er mødre som er den viktigste omsorgspersonen». Basert på gruppeintervjuer med ansatte i barnevernstjenesten, beskriver Storhaug at det finnes en dominerende forståelse om at relasjonen mellom mor og barn er mer selvfølgelig og naturliggjort enn relasjonen mellom far og barn.⁴⁴

4.3 Foreldrepermisjon og foreldrepenger

Foreldre har rett til permisjon i sammenheng med fødsel og etter fødsel. Foreldre har også rett til utbetaling av foreldrepenger i sammenheng med disse permisjonene. I 1993 innførte Norge, som før-

ste land i verden, en kvote reservert for far i foreldrepermisjonen. Målet var å styrke relasjonen mellom far og barn og å fremme en jevnere fordeling av arbeidet hjemme og ute blant foreldre.⁴⁵

I den offentlige debatten har det vært en forventning om at permisjon forbeholdt far vil gi en jevnere arbeidsdeling i par, og fedrekvoten blir ansett som et instrument for å fremme kjønnslikestilling i arbeidslivet og redusere kjønnsforskjeller i lønn.⁴⁶

4.3.1 Foreldrepengeordningen

Foreldrepenger er regulert i folketrygdlova § 14-5 til 14-16, og skal erstatte inntekt når foreldre er hjemme med barn etter fødsel eller ved adopsjon. Foreldrepengeordningen er en blanding av individuelle og familiebaserte rettigheter. I dette ligger det at hver av foreldrene har selvstendige rettigheter til foreldrepenger gjennom fedre⁴⁷ og mødrekvote, men også en fellesdel som kan deles fritt.

Det er tre krav som må være oppfylt for å få utbetalt foreldrepenger:

- hatt inntekt minst seks av de ti siste månedene
- tjent minst tilsvarende halvt grunnbeløp (per 2023 tilsvarte dette 55 739 kr i året)
- medlem av folketrygden

Det er blitt gjort flere endringer i foreldrepengeordningen siden den ble innført, blant annet med en innføring og senere utvidelse av kvote til far/medmor. I dag er foreldrepengeperioden tredelt.

Foreldre kan velge å ta ut foreldrepengene sammenhengende, dele det opp eller kombinere med arbeid. Man må ta ut foreldrepengene før barnet fyller 3 år. Stønadsperioden ved fødsel er 49 uker med full sats (100 prosent lønnskompensasjon) eller 59 uker med redusert sats (80 prosent lønnskompensasjon).

Ved 100 prosent lønnskompensasjon er mødrekvoten og fedrekvoten begge på 15 uker, mens fellesperiode som kan deles fritt mellom foreldrene er på 16 uker. Ved 80 prosent lønnskompensasjon, har begge foreldrene rett til 19 uker hver, og en fellesdel på 18 uker. I tillegg til dette får mødre 3 ukers permisjon før termin.

Den samlede utbetalingen ved 80 prosent er lavere enn ved 100 prosent lønnskompensasjon. Den forskjellen i foreldrepengeutbetalingen har

⁴¹ Det er verdt å merke seg at dette er den oppgaven der kjønne er mest uenig om hvem som gjør mest av en lang rekke med husholds- og omsorgsoppgaver. Både menn og kvinner mener at det er dem selv som i større grad enn partneren som betaler regninger og holder oversikt over økonomien.

⁴² (Ellingsæter & Kitterød, 2021)

⁴³ (Brandth, Kvande & Andersson, 2013)

⁴⁴ (Storhaug, 2015)

⁴⁵ (St.meld. nr. 70 (1991–92))

⁴⁶ (NOU 2008: 6; NOU 2012: 15)

⁴⁷ Denne framstillingen bruker gjennomgående *fedre* og *farskvote*, men de samme reglene gjelder for medmødre.

oppstått når kvotene i foreldrepengeperioden har blitt utvidet. Regjeringen har i Prop. 43 L (2023–2024) foreslått å utvide stønadsperioden med 80 prosent lønnskompensasjon fra 59 uker til 61 uker og en dag for å gjøre den samlede stønadsutbetalingen tilnærmet lik. Stortinget vedtok denne lovendringen i mars 2024.

Foreldrepengene skal dekke inntekten en vanligvis har opptil seks ganger grunnbeløpet (711 720 kroner i 2023). En del arbeidsgivere dekker også for lønn utover dette.

Engangsstønad

Hvis mor ikke har hatt tilstrekkelig inntekt det siste året, kan hun få en engangsstønad. For å få utbetalt engangsstønad, må man være medlem av folketrygden.

Engangsstønaden har ikke hatt et entydig uttalt mål, men har blant annet vært begrunnet i at også kvinner utenfor arbeidslivet skal ha rett til en ytelse i forbindelse med fødsel, at det skal dekke noe av utgiftene i forbindelse med fødsel og spedbarnstiden og som en kompensasjon for at far mister rett til foreldrepenge i familier der mor mottar engangsstønad.⁴⁸

Menn uten rett til foreldrepenge får i utgangspunktet ikke utbetalt engangsstønad. Far kan i noen tilfeller ha rett på engangsstønad dersom han:

- adopterer barn alene
- overtar eller har foreldreansvar for barnet når den andre forelder dør. Han må da ha hatt mindre samvær med barnet enn det som kalles vanlig samvær (barnelova § 43)
- overtar omsorgen for barnet når mor dør i forbindelse med fødselen eller omsorgsovertakelsen. Engangsstønad kan ikke allerede være utbetalt til moren
- har innen 56 uker etter barnet ble født eller adoptert overtatt omsorgen for barnet, med sikte på å overta foreldreansvaret alene

Engangsstønaden utbetales som et engangsbeløp og er skattefritt. Nivået på engangsstønaden fastsettes av Stortinget og følger dermed ikke grunnbeløpet. Engangsstønaden ligger i dag på 92 648 kroner per barn.

Fars rettigheter er betinget av mor

Når mor får engangsstønad, har ikke den andre forelder rett til fedre-/medmorkvote.

Fram til august 2022 har regelverket vært innrettet slik at fars rett til uttak av fellesdelen var avhengig av at mor gikk ut i aktivitet etter fødselen. Det har ikke vært et tilsvarende krav i forbindelse med mors uttak av fellesperioden.

Et nytt EU-direktiv om permisjonsrettigheter gjorde at far fikk selvstendig rett til foreldrepenge i en periode på åtte uker fra august 2022. I budsjettet for 2024 opphevet regjeringen aktivitetsplikten i ytterligere en periode på to uker, slik at fedre til sammen har rett på ti uker foreldrepermisjon uavhengig av mors aktivitet. Samtidig ble nivået på ytelsen redusert til å dekke 90 prosent av lønnen for åtte av disse ti ukene.

Like fullt er deler av fars uttak fortsatt til en viss grad betinget av mors inntekt før fødsel og aktivitet i etterkant. Dette rammer særlig partnere til kvinner som mottar engangsstønad og ikke går ut i aktivitet etter fødsel. Disse fedrene har kun rett til ti uker foreldrepermisjon og ikke fedrekvoten (15 uker) eller fellesdelen (16 uker) som andre fedre. Åtte av de ti ukene de har rett på, har også en lavere kompensasjonsgrad enn fedrekvoten.

Omsorgspermisjon i forbindelse med fødsel

Alle fedre og medmødre har rett til to ukers ulønnet omsorgspermisjon i forbindelse med fødsel. Arbeidsgivere i offentlig sektor og privat sektor med tariffavtale, kompenserer med lønn for disse ukene. Anslag viser at om lag 50 prosent av lønnstakere i privat sektor er dekket av tariffavtaler. Det er betydelige forskjeller i tariffdekning mellom bransjer og etter virksomhetene størrelse.⁴⁹

Foreldrepenge i de andre nordiske landene

I de andre nordiske landene har foreldrepengeordningen gjennomgått reformer i perioden 2016–2022. Med disse reformene har de innført individuelle og kjønnsnøytrale rettigheter, med en todeling av permisjonsperioden som utgangspunkt. Alle landene har ordninger der en del kan overføres til den andre forelder. Det varierer mellom landene hvor stor andel som kan overføres til den andre forelder.

I Sverige har hver forelder rett til 240 dager betalt permisjon, hvorav 90 ikke kan overføres til den andre forelder. På Island har hver av foreldrene rett til 6 måneder betalt permisjon, hvor 4,5 måned ikke kan overføres. I den finske modellen har hver av foreldrene rett til 160 dager med forel-

⁴⁸ (NOU 2017: 6)

⁴⁹ (Nergaard, 2022)

drepenger, hvorav 97 ikke kan overføres. I Danmark har hver av foreldrene rett på 24 uker permisjon, og 9 av disse kan ikke overføres til den andre.

Flere av landene har samtidig ordninger som gjør at ukene rett før og etter fødsel er forbeholdt mor (disse er ikke medregnet i fordelingen over). Noen av landene har også ordninger som åpner for at man kan overføre dager til andre nære personer. Totalt antall dager med foreldrepenger varierer mellom landene. Det samme gjelder lønnskompensasjon (70-90 prosent), men alle ligger lavere enn i Norge.

4.3.2 Bruk av foreldrepengeordningen

Tall fra 2022 viser at om lag 65 prosent av fedre tar hele fedrekvoten eller mer av foreldrepengeperioden.⁵⁰ En analyse fra SSB viser at om lag 25 prosent av fedre ikke mottar foreldrepenger i det hele tatt, sammenlignet med 18 prosent av mødre.⁵¹ Blant sysselsatte er det også kjønnsforskjeller: 81 prosent av de sysselsatte fedrene mottok foreldrepenger i 2017. Til sammenligning var det 96 prosent av de sysselsatte mødrene som mottok foreldrepenger.

Fordeling av permisjon mellom foreldre har sammenheng med utdanning, arbeidsmarkedsstatus, yrke, inntekt og landbakgrunn. Innvandrede fedre tar mindre permisjon enn norskfødte, noe som delvis kan forklares med botid og forhold ved yrkene og bransjene som mange innvandrere arbeider i.⁵² Det er også regionale forskjeller i uttak av foreldrepenger blant fedre. Fedre i Oslo har det høyeste uttaket og fedrene i Agder har det laveste.⁵³

Fedre som ikke mottar foreldrepenger eller som ikke tar ut hele eller deler av fedrekvoten

Det er en god del fedre som ikke mottar foreldrepenger eller ikke tar ut hele eller deler av fedrekvoten. For fedre som fikk barn i 2017, var det 14 prosent som tok ut mindre enn fedrekvoten og 25 prosent som ikke mottok foreldrepenger i det hele tatt.⁵⁴

Blant dem som ikke mottar foreldrepenger i det hele tatt, kan det være en del som ikke har rett

på foreldrepenger, mens det for andre kan være andre grunner.⁵⁵

Som beskrevet ovenfor, er det noen betingelser som må være oppfylt for å kunne motta foreldrepenger. For fedre handler dette både om egen inntekt før foreldrepengeperioden, men også hvorvidt mor mottar foreldrepenger eller engangsstønad og om hun går ut i aktivitet etter fødsel.

En analyse fra NAV viser at i underkant av 30 prosent av fedrene som fikk barn med mødre som mottok engangsstønad i 2019, hadde inntekt under 0,5 G i kalenderåret før fødsel.⁵⁶ De hadde altså ikke rett til foreldrepenger på selvstendig grunnlag. Analysen indikerer med andre ord at en høy andel av fedrene som mister rettigheter på grunn av at mor mottar engangsstønad, trolig hadde hatt rett til fedrekvote på selvstendig grunnlag hvis reglene var lagt opp slik. Blant fedrene der mor mottok foreldrepenger, var det i overkant av 5 prosent av fedrene som ikke hadde inntekt over 0,5 G i kalenderåret før fødsel. En relativt høy andel av fedrene der mor mottok engangsstønad, har selv lav inntekt (definert som under 3G) i kalenderåret før fødsel.

En nyere analyse fra SSB viser betydelige forskjeller mellom yrkesgruppene i andelen fedre som ikke tar ut foreldrepenger i det hele tatt.⁵⁷ Blant fedre som fikk barn i 2017 var det kun halvparten av fedrene som jobbet som renholdere som tok ut foreldrepenger, mot over 90 prosent i flere av de akademiske yrkesgruppene.

En analyse fra 2017 viser at fedres manglende rett til fedrekvote er nært knyttet til fars og mors yrkesaktivitet, som igjen henger sammen med utdanningsnivå og fødeland.⁵⁸ Andelen fedre som ikke har rett til fedrekvote, var nesten 40 prosent blant dem med lavest inntekt. Tilsvarende var andelen fedre som ikke har rett til fedrekvote på over 30 prosent når mor har lav inntekt. Det var lite regional variasjon når det gjelder rett til kvote, og ingen tydelige forskjeller knyttet til alder og antall barn. Andelen uten rett til fedrekvote var imidlertid høyere blant gifte enn blant samboende fedre. Dette kan henge sammen med at foreldre som er gift kan ha andre normer for samlivsform og en mer kjønnsdelt fordeling av forsørger- og omsorgsarbeid. Det kan også være økonomisk betinget; for familier hvor mors andel av den sma-

⁵⁰ (SSB, Tabell 09293)

⁵¹ (Engvik & Pettersen, 2021)

⁵² (Ellingsæter, Kitterød & Østbakken, 2019; Østbakken, Halrynjo & Kitterød, 2018)

⁵³ (Nav, 2020)

⁵⁴ (Engvik & Pettersen, 2021)

⁵⁵ I statistikken fra SSB som ligger åpent tilgjengelig er det ikke mulig å skille mellom fedre som ikke tar ut foreldrepenger fordi de ikke har rett, eller fedre som ikke tar ut foreldrepenger av andre grunner.

⁵⁶ (Hasane, 2020)

⁵⁷ (Engvik & Pettersen, 2021)

⁵⁸ (Kitterød, Halrynjo & Østbakken, 2017)

lede inntekten er lav, er det økonomisk rasjonelt om far tar lite eller ingen permisjon.

Den samme analysen viser at blant fedrene som har rett til uttak, men som likevel ikke tar ut hele eller deler av fedrekvoten, er det en overrepresentasjon av menn med kort utdanning, lav eller veldig høy inntekt og fedre som er født utenfor Norge.⁵⁹

Manglende eller begrenset bruk av fedrekvote varierer også mellom fedre som er ansatt i ulike bransjer. Selvstendig næringsdrivende tar kortere og sjeldnere permisjon enn lønnstakere.⁶⁰

En kvalitativ studie fra 2017 blant tolv fedre avdekker to hovedtyper av begrunnelser for at fedre ikke tar hele eller deler av fedrekvoten.⁶¹

- Opplevd risiko når det gjelder tilknytning til jobb, inntekt og karriere
- Problemer knyttet til NAV, som manglende informasjon og kompliserte søknadsskjemaer

I studien fant forskerne ingen indikasjoner på at begrenset permisjonsbruk handler om negative holdninger til fedrekvote eller tradisjonelle holdninger til farsrollen, verken blant fedre med høyere utdanning eller blant fedre uten høyere utdanning. Fedrene i denne studien fikk barn mellom 2012 og 2015.⁶² Søknadsskjemaer som den gangen var papirbaserte, er nå erstattet med digitale søknader. Brukere som har levert digital søknad er mer tilfreds med prosessen enn dem som har levert papirsøknad.⁶³

Fars uttak av foreldrepenger følger fedrekvoten

I par der både far og mor mottar foreldrepenger, er det langt fra likedeling. I all hovedsak er det slik at fedre tar ut fedrekvoten, mens mødre tar fellesperioden i tillegg til ukene avsatt til mor. Denne tendensen har vært relativt stabil gjennom snart tre tiår med fedrekvote i Norge. I 2022 var det i underkant av 65 prosent av alle fedre som tok ut full fedrekvote eller mer av foreldrepengerperioden.⁶⁴

Tall fra første halvår 2020 fra NAV⁶⁵ viser fordelingen av uttak blant fedrene som mottok foreldrepenger:

- 18 prosent tok ut mindre enn fedrekvotens lengde
- 64 prosent tok akkurat ut fedrekvotens lengde
- 18 prosent tok ut mer enn fedrekvoten

Generelt er det er liten variasjon i lengden på permisjonstiden blant fedrene som tar ut foreldrepermisjon, men noen forskjeller er det. Ledere tar for eksempel i snitt ut noen færre dager, og akademikere i snitt noen flere dager med foreldrepenger enn andre.⁶⁶

Tall fra 2021 viser at det er noen regionale forskjeller i uttak av fedrekvote. Agder (54 prosent), Vestfold og Telemark (58 prosent) og Innlandet (59 prosent) skiller seg ut med noe lavere andel enn resten landet som helhet (62 prosent) som tar ut full fedrekvote eller mer.⁶⁷

Ulønnet permisjon

Kjønnsforskjellene i uttak av den ulønnede permisjonen er enda større enn forskjellene i foreldrepengerperioden. Foreldrepengerundersøkelsen fra 2021 viser at 48 prosent av mødrene tok ulønnet permisjon i forlengelse av foreldrepengerperioden.⁶⁸ I gjennomsnitt tok mødrene rundt 16 uker ulønnet permisjon. Det har vært en kraftig økning i bruken av ulønnet permisjon i forlengelse av foreldrepengerperioden fra 2008 til 2021 for mødre.

Det har også vært en betydelig økning blant fedre, men fra et lavere utgangspunkt: fra 5 prosent i 2017 til 11 prosent i 2021. Varigheten på den ulønnede permisjonen fedre tok i 2021 var i gjennomsnitt 11 uker.

Årsaken til bruk av ulønnet permisjon i forlengelse av foreldrepengerperioden var oftest at foreldrene ønsket at barnet skulle være hjemme lengre og at mor tok ulønnet permisjon for å amme barnet. Det er også en god del som oppgir at de ikke fikk barnehageplass da de ønsket. I den samme perioden har det også blitt en større bevissthet om at det lønner seg økonomisk for de fleste å ta en dekningsgrad på 100 prosent i 49 uker med noen uker ulønnet permisjon, heller enn en redusert sats på 80 prosent i 59 uker. Dette er nå endret i budsjettet for 2024.

Fordeling av foreldrepenger blant likekjønnede par

En analyse av uttak av foreldrepenger blant likekjønnede par i Norge, viser at medmødre også til-

⁵⁹ (Kitterød et al., 2017)

⁶⁰ (Engvik & Pettersen, 2021; Kitterød et al., 2017)

⁶¹ (Kitterød et al., 2017)

⁶² (Kitterød et al., 2017)

⁶³ (Nyberg, Thorgersen, Holbæk-Hanssen, Otterbekk & Friis-Petersen, 2019)

⁶⁴ (SSB, Tabell 09293)

⁶⁵ Tall fra NAV etter forespørsel

⁶⁶ (Engvik & Pettersen, 2021)

⁶⁷ (Tuv, 2022b)

⁶⁸ (Bakken, 2022)

passer seg fedrekvoten på lignende vis som fedre.⁶⁹

Blant likekjønnede par er det vanligst at den fødende kvinnen tar hele fellesperioden, og det er kun er ti prosent av parene som deler foreldrepengerperioden helt likt. Det er samtidig flere medmødre enn fedre som tar ut mer enn kvoten. Samlet sett tar medmødre i snitt ut 2,5 uker mer av foreldrepengerperioden enn fedre.

Kjønnnet til mors partner har dermed en klar betydning for delingen av foreldrepengerperioden. Denne forskjellen kan bare i liten grad kan forklares med forskjeller i inntekt eller inntektsfordeling mellom likekjønnede og ulikekjønnede par.

Det er ikke gjort tilsvarende analyser av fordeling av foreldrepenger blant likekjønnede mannlige foreldrepar.

4.3.3 Syn på foreldrepengerordningen blant fedre

I Likestillingsundersøkelsen CORE Survey 2022 svarer 33 prosent av fedre at halvparten av foreldrepengerperioden bør være forbeholdt far, altså en høyere andel enn med dagens ordning og praksis. Like mange mener at fedrekvoten bør utgjøre omtrent en tredjedel. Kvinner er mer negative til en todeling av permisjonen, 22 prosent av kvinnene mener at omtrent halve bør være forbeholdt far, mens 35 prosent mener at omtrent en tredjedel bør være forbeholdt far.

Flertallet av fedrene i Foreldrepengerundersøkelsen fra NAV oppgir at de er fornøyde med sin del av foreldrepengerperioden, mens majoriteten av mødrene svarte at de ønsket å være lengre hjemme.⁷⁰ 76 prosent av mødrene oppga at de ønsket å være lenger hjemme, mens 20 prosent av fedre svarte det samme. 61 prosent av fedrene og 25 prosent av mødrene synes sin del av foreldrepengerperioden hadde vært passe lang. Nesten ingen mødre svarte at de kunne vært kortere hjemme (1 prosent), men dette gjaldt for 20 prosent av fedrene.

Et stort flertall av foreldrene oppgir at de kom fram til fordelingen i fellesskap. I de tilfellene hvor én bestemte mest, var det mor. 17 prosent av mødrene og 15 prosent av fedrene mente at det var mor som hadde bestemt mest, men at far også var med på avgjørelsen. Fire prosent av mødrene og seks prosent av fedrene mente at det var mor som hadde tatt avgjørelsen. De fleste svarte at det ikke var andre som påvirket fordelingen, men en

betydelig andel svarte at også at egen arbeidsgiver påvirket fordelingen, med noe overvekt av fars arbeidsgiver.

4.3.4 Fedrekvotens betydning for likestilling

Både fra Norge og andre land er det stor enighet om at øremerket permisjon øker fedres permisjonsbruk, men forskning gir noe ulike svar på hvorvidt fedrekvoten har bidratt til mer likestilling på sikt. Kitterød og Halrynjo har gjennomgått flere studier av effekten av fedrekvote, og gjennomgangen viser en klar sammenheng mellom fars permisjonsbruk og mors og fars tilpasning til arbeid og familie på sikt.⁷¹

Kvasi-eksperimentelle studier finner derimot små og til dels motstridende kausale effekter av innføring av fedrekvoten på foreldres familie- og yrkesarbeid. Andre studier tyder på at fedrekvoten har bidratt til større likedeling av familiearbeidet, men at både mødre og fedre bruker mer tid på barna, og at det dermed ikke har skjedd en omfordeling fra mor til far. Det kan argumenteres for at fleksibiliteten i foreldrepengerordningen kan bidra til å forklare hvorfor studiene avdekker få likestillingseffekter. Fleksibiliteten med tredelingen bidrar til at far fortsatt kan ta permisjon på måter som ikke fremmer en jevnere arbeidsdeling i hjemmet. Manglende selvstendige fedrekvotere rettigheter for far kan også ha betydning, ettersom par der mor har lav/ingen inntekt ikke er omfattet av reformene.⁷²

Kitterød og Halrynjo peker på et behov for mer kunnskap om hvordan permisjonen faktisk benyttes og hvor omfattende likedelingen av arbeidsoppgavene må være i barnets første leveår for å gi varige endringer i foreldres tilpasning til omsorg og yrkesarbeid, for å kunne si noe mer treffsikkert om fedrekvotens betydning for likestilling.⁷³

4.4 Samlivsbrudd og fordeling av ansvar for barn

4.4.1 Nye samlivsstrukturer

Reglene for fordeling av plikter og rettigheter for foreldre med felles barn og som ikke lever i samliv har lange historiske røtter. Rettsutviklingen på dette området har fulgt utviklingen i vanlige samlivs- og familieformer. Debatten har vært preget

⁶⁹ (Rudlende & Lima, 2018)

⁷⁰ (Bakken, 2023)

⁷¹ (Kitterød & Halrynjo, 2017)

⁷² (Kitterød & Halrynjo, 2019)

⁷³ (Kitterød & Halrynjo, 2017)

av moralske og prinsipielle motsetninger om privatlivets status, seksuell orientering, barnets autonomi, fedres ansvar og sosiale hensyn for mor og barn.

Fram til 1915 var retten til økonomisk bidrag fra far utenfor ekteskap avhengig av at faren vedkjente seg farskapet. Ugifte mødre og barna deres kunne derfor måtte leve uten økonomisk bidrag fra far. De Castbergske barnelover i 1915 innebar et stort sprang i utviklingen av barneretten i Norge, og gjorde barnet til et selvstendig rettssubjekt. Det offentlige tok ansvaret for å fastslå farskapet, og fedrene fikk plikt til å betale bidrag. Mødrene fikk også rett til underhold i tiden rundt fødselen hvis faren ikke betalte bidrag. Disse endringene hadde i hovedsak et sosialt formål ved å bote på barnets situasjon gjennom å gi barnet rettigheter ovenfor foreldrene.

For barn født i ekteskap, hadde mor ved samlivsbrudd fortrinnsrett på foreldreretten etter den såkalte morspresumpsjonen.⁷⁴ Barnets rett til samvær med begge foreldre når foreldrene ikke bodde sammen, ble for barn født innenfor ekteskap først fastsatt i en høyesterettsdom i 1940. For barn født utenfor ekteskap gjaldt ingen slik rett, men en adgang for den ene forelderen til å be om det.⁷⁵

Ved innføringen av barnelova i 1982 fikk alle barn rett til samvær med begge foreldre, og morspresumpsjonen ble fjernet fra loven.

Endringene i familiestrukturene de siste 50 årene har ført til at reglene knyttet til bosted og samvær med barn etter samlivsbrudd er aktuelle for langt flere barn og foreldre enn tidligere.

Foreldre som ikke bor sammen er en stor og sammensatt gruppe, og omfatter blant annet foreldre som aldri har truffet barnet, foreldre som ikke bor sammen når barnet blir født, og foreldre som flytter fra hverandre etter et kortere eller lengre samliv.⁷⁶ I 2022 bodde 77,2 prosent av barn under 18 år sammen med begge foreldrene. En del opplever også at foreldrene flytter fra hverandre etter at de har blitt voksne. Etter en økning i antallet skilsmisser i etterkrigstiden har økningen i antall skilsmisser flatet ut, og i 2022 sank antallet som skilte seg til det laveste siden midten av 1980-

tallet. I 2019 opplevde 8 892 barn under 18 år at foreldrene tok ut skilsmisse og 11 108 at foreldrene tok ut separasjon.⁷⁷ Det finnes ikke tilsvarende tall for hvor mange samboerpar med barn som gikk fra hverandre.

En familie i dag består ofte av både mine, dine og våre barn. Blant foreldre til barn under 18 år og som ikke bor sammen, har om lag 36 prosent flyttet sammen med en ny partner.⁷⁸

De siste 20 årene har det skjedd en betydelig utvikling i organiseringen av omsorgen for barn av foreldre som ikke bor sammen. Foreldre som ikke bor med barna sine, har mer samvær og langt flere barn har delt bosted enn for noen tiår siden.⁷⁹

En undersøkelse blant foreldre til barn med delt bosted fra 1990-tallet viste at mødrene syntes ordningen medførte at de ga avkall på «sin» tid med barna, mens fedrene syntes de fikk noe ekstra. Det var gjerne far som tok initiativet til delt bosted, og hvis mor samtykket var det fordi far hadde tatt mye ansvar hjemme før bruddet.⁸⁰ Utviklingen i retning av at flere fedre har samvær og flere barn har delt bosted, har skjedd parallelt med en endring av kjønnsrollemønstrene som har åpnet for at menn kan være fedre på nye og mer deltagende måter.⁸¹ Denne utviklingen kan ha sammenheng med en utvikling i normer for foreldreskap og oppfatningene om hva det innebærer å være far.⁸² Fedre tar med seg forventningene de stiller til seg selv under samlivet også etter et samlivsbrudd.⁸³ Spørreundersøkelser blant foreldre som ikke bor sammen, viser at måten foreldrene er foreldre på under samlivet, får betydning for tiden etter samlivsbrudd. Fedre som deltar mye i omsorgen for barn under samlivet, har oftere barn med delt bosted etter samlivsbrudd.⁸⁴ Disse holdningsendringene gjelder også mødre, som i valg av delt bosted kan legge vekt på rettferdighetsbetraktninger eller betydningen av relasjonen mellom faren og barnet.⁸⁵

⁷⁷ (NOU 2020: 14)

⁷⁸ (Wiik, 2022 tabell 3.6)

⁷⁹ (Wiik, 2022)

⁸⁰ (Kitterød, Lidén, Lyngstad & Wiik, 2016)

⁸¹ (Holter & Aarseth, 1993)

⁸² (Andreasson & Johansson, 2016; Cancian, Meyer, Brown & Cook, 2014; Kitterød, Lidén, Lyngstad & Wiik 2016).

⁸³ (Autonen-Vaaraniemi, 2010)

⁸⁴ (Kitterød & Wiik, 2017; Westphal, Poortman & van der Lippe, 2014)

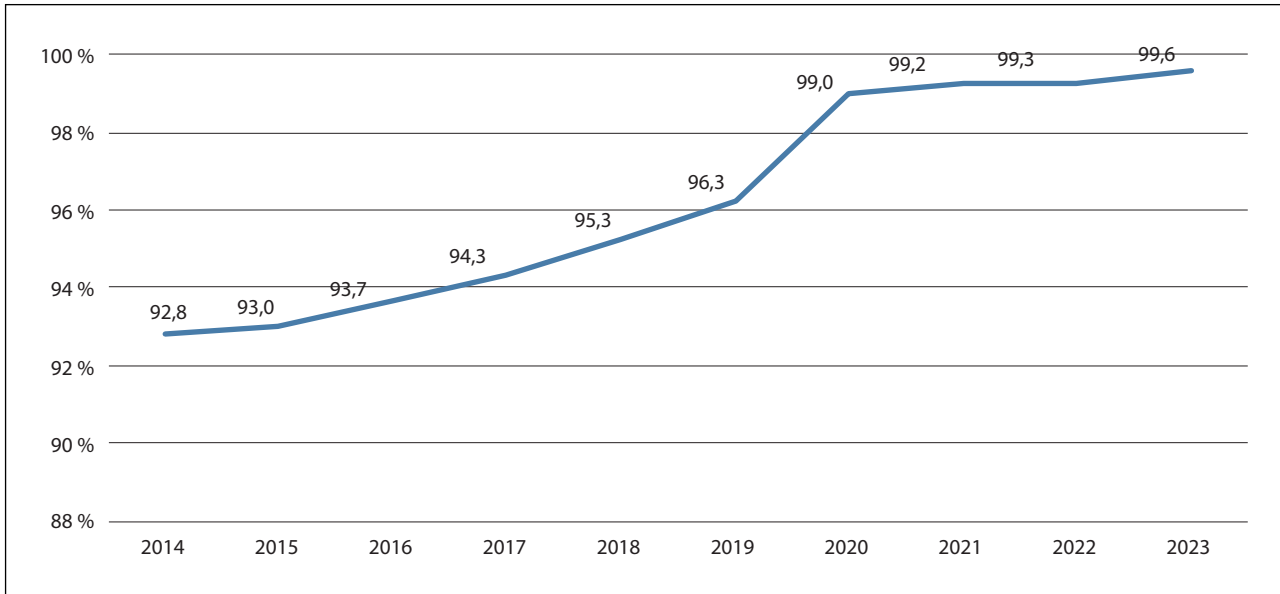
⁸⁵ (Ottosen, Stage & Jensen, 2011)

⁷⁴ Jf. Lov om ekteskap § 8 annet ledd annet punktum, som lød: «Er barnet lite, bør mora i regelen ha foreldremakta, om ikkje retten – eller fylkesmannen når foreldra er samde om å lata han taka avgjerda – kjem til at det er betre for barnet å vera hjå faren», se (Innst. O. nr. 30 (1980–81)).

⁷⁵ Lov 21. desember 1956 nr. 10 om born utanom ekteskap § 4

⁷⁶ (Møller et al., 2023)

Figur 4.6 Fedre som har foreldreansvar

Andel av fedre med familierelasjon til barnet som har foreldreansvar når barnet er 1 år

Kilde: Folkeregisteret

4.4.2 Utvikling i andel fedre som har foreldreansvar

Figur 4.6 viser at andelen fedre med familierelasjon til barnet og som har foreldreansvar ett år etter fødselen, har økt de siste ti årene. Økningen er særlig stor fra og med 2020, da reglene ble endret til at fedre til barn født uten at foreldrene bor sammen automatisk får foreldreansvar.

4.4.3 Utvikling i utbredelsen av ulike bostedsordninger

Statistisk sentralbyrå har de siste to tiårene foretatt spørreundersøkelser blant foreldre som ikke bor sammen. Undersøkelsene viser at det i denne perioden har skjedd en betydelig endring i hvilke bo- og samværsordninger foreldre som ikke bor sammen velger.⁸⁶

De fleste barn som bor med én forelder, bor hos mor. Av alle barn med foreldre som ikke bor sammen, oppga 54 prosent i 2020 at barnet bodde hos mor.⁸⁷ Denne andelen har gått klart ned fra 84 prosent i 2002, og har i stor grad skjedd til fordel for delt bosted. I 2020 oppga 39 prosent at de hadde delt bosted, en oppgang fra 8 prosent i 2002. Andelen som bor hos far har vært relativt stabil gjennom perioden, og variert mellom 8 prosent i 2012 og 6 prosent i 2020.⁸⁸

Foreldre som har bodd sammen velger i større grad delt bosted, sammenlignet med foreldre som ikke har bodd sammen.

I 2022 ble 10,6 prosent av barna født av en enslig mor.⁸⁹ Undersøkelsen om bo- og samværsordninger fra 2020 viser at blant de foreldrene som ikke har bodd sammen tidligere, er delt bosted langt mindre utbredt.⁹⁰ I denne gruppen er det 11 prosent som opplyser at barnet har delt bosted. Andelen som bor hos mor er 80 prosent, noe som er betydelig høyere enn blant barn av foreldre som har bodd sammen.

Blant foreldre som tidligere har bodd sammen, har andelen som opplyser at barnet bor mest hos mor gått ned fra 82 prosent i 2002 til 62 prosent i 2012, og deretter til 49 prosent i 2020.⁹¹ Andelen av foreldre som tidligere har bodd sammen og som opplyser at de praktiserer delt bosted, har samtidig gått betydelig opp. I 2002 hadde 9 prosent av disse barna delt bosted, og i 2020 var andelen økt til 43 prosent.⁹² Andelen som

⁸⁸ Prosentfordelingen som gjengis her er basert på gjennomsnitt av svarene fra far og mor. Det er ikke uvanlig at foreldre som besvarer undersøkelser om bosted rapporterer ulikt om omfanget av samværet. I gjennomsnitt oppgir for eksempel bostedsforeldre at samværet er lavere enn det samværsforeldre gjør. Der ikke annet er oppgitt vil det i det følgende angis gjennomsnittstall. For en nærmere analyse av disse ulikhetene, se blant annet Lyngstad et al., 2014a

⁸⁹ (SSB, Tabell 05525)

⁹⁰ (Wiik, 2022)

⁹¹ (Wiik, 2022)

⁹² (Wiik, 2022)

⁸⁶ (Lyngstad, Kitterød & Nymoene, 2014a, b; Wiik, 2022)

⁸⁷ (Wiik, 2022)

Tabell 4.2 Hvem bor barnet fast med, det vil si hvem har den daglige omsorgen?

	Delt bosted	Bor hos mor	Bor hos far	Bor hos andre
<i>Alle foreldre</i>	39	54	7	0
Svar fra fedre	43	48	10	0
Svar fra mødre	35	60	5	0
<i>Har bodd sammen</i>	43	49	7	0
Svar fra fedre	47	43	10	0
Svar fra mødre	39	57	5	0
<i>Har ikke bodd sammen</i>	11	80	6	2
Svar fra fedre	12	77	9	3
Svar fra mødre	11	84	4	2

Svar fra foreldresom har bodd sammen og foreldre som ikke har bodd sammen med barnets andre forelder. Prosent. Tallene er avrundet.

Kilde: Wiik, 2022 side 19

bor fast hos far har over den samme perioden vært stabil på 7-9 prosent.

At delt bosted blir mer og mer vanlig er også tydelig om man ser på svarene fra foreldre som nylig har gått fra hverandre. I 2020 svarte 53 prosent av de som hadde gått fra hverandre i løpet av de siste fire årene at barna har delt bosted. Blant de som gikk fra hverandre mellom 2011 og 2016, oppga 44 prosent det samme mot 31 prosent blant de som hadde gått fra hverandre før 2011.⁹³

Det er en sammenheng mellom det yngste barnets alder og valg av bostedsordning. Foreldre som har yngste barn i aldersgruppene 6-8 år og 12-14 år har en statistisk signifikant høyere sannsynlighet for å praktisere delt bosted.⁹⁴

Over 99 prosent av barn med delt bosted, flytter mellom foreldrene.⁹⁵ Det vanligste er å bo like mye hos hver av foreldrene, og det vanligste er at barnet bor hos hver av foreldrene i en uke av gangen. Dette varierer imidlertid noe med alder, og blant de yngre barna opp til og med 4 år, er det 19 prosent som er kortere hos de to foreldrene. Jo eldre det barn er, jo mer varierte blir løsningene, og blant barn som er 15-17 år bor 28 prosent hos foreldrene i inntil to uker.

Både nyere og eldre data fra Norge og andre land, viser en sammenheng mellom foreldrenes utdanning og valg av bostedsordning.⁹⁶ Tidligere

har foreldre med høyere universitets- og høgskoleutdanning vært de som i størst grad har begynt å praktisere delt bosted. Delt bosted har over tid blitt mer vanlig blant foreldre med små og store sosioøkonomiske ressurser.⁹⁷

Det er en er også en økende andel som velger delt bosted blant ikke-yrkesaktive foreldre, personer som jobber deltid og foreldre med lav inntekt.⁹⁸ Blant foreldre med innvandrerbakgrunn som har bodd sammen, er delt bosted mindre vanlig: 29 prosent av foreldre med innvandrerbakgrunn har valgt delt bosted, mot 46 prosent blant foreldrene uten innvandrerbakgrunn.

Analysen viser at det er mer sannsynlig å velge en delt løsning dersom foreldrene har bodd lenge sammen, og dersom foreldrene har hatt en tilnærmet lik fordeling av arbeidet med barnet i tiden de bodde sammen.⁹⁹ I 2020 svarte 58 prosent av foreldrene med delt bosted og som tidligere har bodd sammen at dette arbeidet ble fordelt likt, mot 38 prosent av foreldrene til barn som bor mest hos mor, og 48 prosent av barna som bor hos far.¹⁰⁰

Kontrollert for andre forhold, har også konflikter og reisevei stor betydning for hvilken bosteds-løsning som blir valgt.¹⁰¹ Det er klare forskjeller mellom hvilke samværsordninger som er vanlige blant foreldre med kort eller lang reiseavstand.

⁹³ (Wiik, 2022)

⁹⁴ (Wiik, 2022)

⁹⁵ (Wiik, 2022)

⁹⁶ (Kitterød et al., 2016; Lyngstad, Kitterød & Nymoen 2014a)

⁹⁷ (Lyngstad, Kitterød & Nymoen 2014a)

⁹⁸ (Wiik, 2022)

⁹⁹ (Møller et al., 2023)

¹⁰⁰ (Wiik, 2022)

¹⁰¹ (Møller et al., 2023)

Tabell 4.3 Grad av konflikt mellom foreldrene

	Delt bosted	Bor hos den ene
I stor grad	8	17
Til en viss grad	13	15
I liten grad	29	26
Ikke i det hele tatt	48	38
Uoppgitt	2	3

Bostedsordninger for barn og konfliktnivå mellom foreldrene fordelt på bosted. Svar fra foreldre som har bodd sammen med barnets andre forelder. Prosent.

Kilde: Wiik, 2022

En analyse av undersøkelsen i 2020 viser at blant barn av foreldre med gangavstand mellom hjemmene, er andelen som har delt bosted 65 prosent.¹⁰² Der reisetiden er på under en halv time er det 46 prosent som har delt bosted, mens 49 prosent bor hos mor. I disse gruppene er andelen som bor hos far relativt lav, henholdsvis 3 og 5 prosent. Foreldre som har mer enn to og en halv time reisetid mellom hverandre, oppgir sjelden at de praktiserer delt bosted.

En betydelig andel av foreldrene som ikke bor sammen, har ikke et konfliktfylt forhold. Tabell 4.3 viser andeler som oppgir ulik grad av konfliktnivå fordelt på bostedsordning.¹⁰³ Det er 48 prosent av delt bostedforeldrene og 38 prosent av foreldre der barnet bor hos den ene, som svarer dette. Det er om lag dobbelt så mange som svarer at det er et høyt konfliktnivå blant foreldre med delt bosted. Slår man sammen de som svarer at relasjonen til den andre forelderen er preget av konflikt «i stor grad» og «til en viss grad», er bildet av andelene som opplever konflikt noe likere. Det var 21 prosent av foreldre med delt bosted som oppga at foreldreforholdet var preget av konflikt til en viss grad eller mer, mens tilsvarende andeler for foreldre med fast bosted for barnet hos en forelder var 32 prosent.

Barn som bor hos en av foreldrene har i de aller fleste tilfellene et eget rom hos bostedsforeldren, men så mange som en av tre (35 prosent) med denne boformen har ikke eget rom hos samværsforelderen.¹⁰⁴ Andelen som har et eget rom hos samværsforelderen øker noe med alder, men 31 prosent av barn over 12 år som bor hos en av for-

eldrene har ikke eget rom hos samværsforelderen. Av barn med delt bosted har 80 prosent et eget rom hos begge foreldrene.

Bostedsordningene som foreldrene fastsetter holder seg relativt stabile over tid. SSBs undersøkelse av bo- og samværsordninger fra 2012 viser at hvis barnet tidligere har bodd fast hos mor, bodde det fortsatt hos mor på intervjudtidspunktet i 92 prosent av tilfellene.¹⁰⁵ Tilsvarende stabilitet for foreldre som har valgt delt bosted var 83 prosent, mens blant foreldre som tidligere valgte å la barnet bo fast hos far, bodde barnet fortsatt hos far i 71 prosent av tilfellene.

Foreldrene er mest fornøyde med bostedsordningen hvis barnet har delt bosted eller bor fast hos dem.¹⁰⁶ Tre av fire delt-bostedsforeldre (73 prosent) oppgir at de er svært fornøyde med bostedsordningen. Tilsvarende er 77 prosent av fedre som har barnet fast bosatt hos seg svært fornøyde, og om lag det samme gjelder bostedsmødre (73 prosent).

Undersøkelsen fra 2020 viser også at mange samværsforeldre gjerne vil ha mer samvær.¹⁰⁷ Av samværsfedrene ville 63 prosent ha mer samvær, mens 34 prosent var fornøyde. Blant samværs mødre ville 67 prosent ha mer samvær, mens 32 prosent var fornøyde med mengden samvær.

4.4.4 En tredjedel av samværeforeldre har ikke månedlig samvær

I 2020 var det 30 prosent av foreldrene som ikke bodde sammen med barnet som ikke hadde jevnlig månedlig samvær.¹⁰⁸ Halvparten av disse har enten ikke truffet barnet i det hele tatt etter samlivsbruddet (4 prosent), eller har truffet barnet, men ikke de siste 12 månedene (11 prosent).

Andelen som ikke har månedlig samvær har økt fra 20 prosent i 2012. Dette skyldes at antallet barn som lever med delt bosted har økt, og at en stor del av samværsforeldrene som i 2012 hadde jevnlig samvær nå har delt bosted.¹⁰⁹ De som ikke har jevnlig samvær utgjør dermed en større del av samværsforeldrene enn tidligere. Det gjør det vanskeligere å sammenligne denne gruppen i undersøkelsen fra 2020 med tidligere undersøkelser.¹¹⁰

¹⁰⁵ (Lyngstad et al., 2014b)

¹⁰⁶ (Wiik, 2022)

¹⁰⁷ (Wiik, 2022)

¹⁰⁸ (Møller et al., 2023)

¹⁰⁹ (Møller et al., 2023; Vrålstad et al., 2023)

¹¹⁰ (Møller et al., 2023)

¹⁰² (Møller et al., 2023)

¹⁰³ (Wiik, 2022)

¹⁰⁴ (Wiik, 2022)

Tabell 4.4 Samværsforeldre som ikke har eller har lite samvær. Resultater fra 2012 og 2020

		Aldri møtt barnet eller vært sammen siden samlivsbrudd	Hatt samvær med barn etter brudd, men ikke de siste 12 månedene	Har vært sammen med barnet i løpet av de siste 12 månedene, men ikke jevnlig månedlig samvær	Har jevnlig samvær	Totalt
2020	Svar fra samværsforelder	4	9	12	76	100
	Svar fra bostedsforelder	4	13	18	66	100
	Alle	4	11	15	70	100
2012	Svar fra samværsforelder	2	5	9	85	100
	Svar fra bostedsforelder	3	8	14	75	100
	Alle	3	6	12	80	100

Samværsforeldre som ikke har eller har lite samvær fordelt på bosted. Sammenligning av resultater fra 2012 og 2020. Prosent. Tallene er avrundet.

Kilde: Møller et al., 2023

Kontrollert for andre forhold, er lang reisevei og konflikt mellom foreldrene de viktigste grunnene til at foreldre og barn ikke har samvær.¹¹¹ De som har liten grad av konflikt eller ingen konflikt, har betydelig større sannsynlighet for å se barnet minst en gang i måneden. Det å ikke være yrkesaktiv gjør månedlig kontakt mellom foreldre og barn mindre sannsynlig. Hvorvidt foreldrene tidligere deltok omtrent like mye i omsorgsarbeidet med barnet har også betydning.¹¹²

Blant foreldre som har jevnlig samvær, er det betydelige variasjoner i hvor omfattende samvæ-

ret er. 34 prosent av samværsforeldrene har et samvær på 1-5 dager i en gjennomsnittsmåned, og en like stor andel har samvær mellom 6 og 9 dager. Tabell 4.5 viser en oversikt over hvor mye samvær samværsforeldrene som ikke bor sammen med barnet, men har jevnlig samvær, har rapportert å ha i løpet av en gjennomsnittsmåned i undersøkelsene fra 2012 og 2020.¹¹³

I perioden mellom 2002 og 2012 økte gjennomsnittet for månedlig samvær fra 6,5 dager til 8,6 dager.¹¹⁴ Fedre har et lavere gjennomsnittlig månedlig samvær enn mødre.¹¹⁵ Gjennomsnittlig

¹¹¹ (Vrålstad et al., 2023)

¹¹² (Vrålstad et al., 2023)

¹¹³ (Møller et al., 2023)

¹¹⁴ (Lyngstad et al., 2014a)

Tabell 4.5 Daglig samvær fordelt på bosted blant foreldre med jevnlig samvær

		1-5 dager	6-9 dager	10-13 dager	14 og flere dager	Totalt
2020	Svar fra samværsforelder	30	36	20	13	100
	Svar fra bostedsforelder	38	33	17	10	100
	Alle	34	34	19	11	100
2012	Svar fra samværsforelder	23	32	31	14	100
	Svar fra bostedsforelder	34	33	21	11	100
	Alle	29	32	26	12	

Daglig samvær fordelt på bosted 2012 og 2020. Prosent. Tallene er avrundet.

Kilde: Møller et al., 2023

antall dager med samvær har gått noe ned fra 2012 til 2020, da samværsforeldrene oppgir at de er sammen med barnet 8,1 dager i måneden, mens bostedsforeldrene oppgir at samværet er 7,1 dager.¹¹⁶

Resultatene viser at de som har lite samvær (definert som 10 dager eller mindre i en gjennomsnittsmåned) har lengre reisevei til bostedsforelderen og barna. Videre er barna eldre, og samværsforelder med barn over 11 år er overrepresentert blant dem med lite samvær. Det er også en overvekt av foreldre som har hatt en kort relasjon i denne gruppen.

Analysene viser også at foreldrenes utdanning og økonomi spiller en viss rolle. Jo lavere utdanning og jo dårligere økonomi, desto større er sannsynligheten for å ha lite samvær med barna.

4.4.5 Valg av bostedsordning – sammenhenger og effekter

Det finnes mye norsk og internasjonal forskning om hvordan ulike bo- og samværsordninger påvirker barn, og hva som bidrar til at ordningen fungerer godt for foreldre og barn. Det er for omfattende å redegjøre for disse resultatene i sin fulle bredde her. Dette kapittelet peker derfor på enkelte sentrale funn fra forskningen.

Det er flere metodiske utfordringer ved studier av effekten av ulike bostedsordninger.¹¹⁷ Livskvalitet, psykisk helse, helsevaner eller relasjoner mellom foreldrene blir påvirket av bo- og samværsordningene, samtidig som disse forholdene har betydning for valg og gjennomføring av bo- og samværsordning. Dette gjør det krevende å måle effekten av bo- og samværsordningene. Kulturelle forskjeller, ulik bruk av begreper og forskjellige rettslige ordninger mellom land, gjør det også vanskelig å sammenligne resultater mellom land.¹¹⁸ I mange studier er barna spurt om sine erfaringer kun en gang, og da etter samlivsbruddet, noe som gjør det krevende å måle effekter over tid.¹¹⁹

Blant forskere er det uenighet om hva disse usikkerhetene betyr for tolkningen av resultatene, og hvilke teoretiske perspektiver som bør tillegges vekt.

For de mindre barna er kunnskapsgrunnlaget om bostedsordning svakere enn for de eldre barna. I den tidligste delen av livet har tilknytningen til omsorgspersonene en særlig stor betydning for utvikling og etablering av et stabilt og trygt tilknytningsmønster til omsorgspersonene rundt seg.¹²⁰

Det er gjort flere studier som belyser skolebarns erfaringer med ulike bostedsordninger.¹²¹ Mange barn opplever det som en livsforandrende hendelse når foreldrene flytter fra hverandre.¹²² Flere barn med delt bosted trekker fram at en viktig grunn til å ha delt bosted, er at de får en nær hverdagsrelasjon til begge foreldrene.¹²³ Det er også barn som setter pris på fleksibiliteten ordningen åpner for, og muligheten til å inngå i ulike familiekonstellasjoner i de to hjemmene.¹²⁴ Flere studier viser at praktiske ulemper ved å skifte bosted kan oppleves som en belastning, som å måtte planlegge aktiviteter ut fra hvor de bor, eller å flytte klær og utstyr mellom hjemmene.¹²⁵

I en kunnskapsoppsummering fra 2022, tok Folkehelseinstituttet for seg forskningen på samværs- og bostedsordninger og hvordan de påvirker barn og unge.¹²⁶ Rapporten behandler flere sentrale problemstillinger, blant annet foreldre, barn og unges opplevelser av og preferanser for ulike ordninger. Resultatene antyder at enkelte faktorer, som foreldre-barn-relasjonen og graden av konflikt mellom foreldrene, er viktige for hvorvidt barn opplever delt bosted som positivt.

Kunnskapsoppsummeringen viser også til kvantitativ forskning om hvilke faktorer ved samværs- og bostedsordninger som kan assosieres med eller påvirke barn og unges livskvalitet og psykiske helse, tilknytning mellom barn og foreldre, og for samarbeid/konflikt mellom foreldre. I kunnskapsoppsummeringen er det pekt på at usikkerheter knyttet til metodene og analysene gjør det vanskelig å trekke sikre konklusjoner. Kvaliteten på samarbeidet mellom foreldrene kan påvirke både bostedsordning og barnets psykiske helse. I mange tilfeller ble forskjellene i psykisk helse hos barn med ulike bostedsordninger mindre eller borte når det ble korrigert for relasjonen mellom foreldrene.¹²⁷ Også familieforutsetninger,

¹¹⁵ (Lyngstad et al., 2014a)

¹¹⁶ (Vrålstad et al., 2023)

¹¹⁷ (Fransson, Bergström & Hjern, 2015; Johansen, Nøkleby, Langøien & Borge, 2022)

¹¹⁸ (Fransson et al., 2015)

¹¹⁹ (Johansen et al., 2022)

¹²⁰ (Fransson et al., 2015)

¹²¹ (Johansen, Borge, Bergsund, Lidal & Hval, 2023; Lidén & Kitterød, 2019)

¹²² (Johnsen, Litland & Hallström, 2018; Ottosen et al., 2011)

¹²³ (Lidén & Kitterød, 2019; Ottosen et al., 2011)

¹²⁴ (Ottosen et al., 2011)

¹²⁵ (Lidén & Kitterød, 2019)

¹²⁶ (Johansen et al., 2022)

som økonomi, hadde innvirkning på barnas psykiske helse. Det er også en studie som har funnet at en tilstedeværende far har betydning for skoleprestasjoner, helse og utvikling.¹²⁸

I en kunnskapsoppsummering om effekten av delt bosted på helse og livskvalitet, pekes det på at mange svenske studier viser at barn som bor med begge foreldre har bedre helse enn barn med foreldre som ikke bor sammen.¹²⁹ Med de metodiske begrensningene som ligger i tverrsnittstudier, peker forskningsresultatene likevel på at det ikke er noen studier som tyder på at barns helse blir verre med delt bosted enn med fast bosted hos den ene forelderen. I seks studier viser resultatene også at barn med delt bosted har *bedre* psykisk helse eller livskvalitet enn jevnaldrende som bor med én forelder.

De forskningsresultatene som undersøker effekter av ulike bostedsordninger for gutter og jenter viser litt ulike resultater. En undersøkelse blant unge i Sverige fant at kjønn i seg selv ikke forklarer eventuelle forskjeller mellom unge i ulike bostedsordninger.¹³⁰ Enkelte studier fra andre land, viser imidlertid at det kan være forskjeller i hvordan gutter og jenter reagerer på at foreldrene flytter fra hverandre. Resultatene varierer, men noen studier har funnet at risikoen for psykisk uhelse er større blant gutter.¹³¹

Konflikter mellom foreldre kan være belastende for barn. Omfattende og langvarige foreldrekonflikter utgjør en risiko for barns helse og utvikling.¹³² Belastningen øker hvis konflikter varer over tid og dominerer foreldrenes relasjon.¹³³ Konflikter mellom foreldrene har også stor innvirkning på hvordan barn opplever bostedsordningen.¹³⁴ Ottosen et al. finner konflikter både der delt bosted er valgt frivillig og pålagt av myndighetene.¹³⁵ I Stokkebekks studie valgte de yngre ungdommene oftere å holde seg unna konflikter og være tause, mens de eldre barna oftere tok posisjonen som den ansvarlige.¹³⁶ I flere studier beskriver barna at de opplever det vanskelig å snakke om bosted fordi de er

redde for å såre foreldrene.¹³⁷ Barn som føler lojalitet til begge foreldrene kan oppleve dette som konfliktfylt eller undertrykke sitt eget behov for stabilitet.¹³⁸

4.4.6 Menns opplevelse av samlivsbrudd og manglende kontakt med egne barn

For foreldre innebærer samlivsbruddet en stor livsendring, som også påvirker mulighetene til å ha en relasjon til barna.

Mannsutvalget har under arbeidet mottatt flere henvendelser fra menn som har erfaringer med samlivsbrudd og omsorg for barn. Flere beskriver en følelse av maktesløshet og fortvilelse over å miste kontakt med barna sine. Noen beskriver også mistillit til det offentlige tjenesteapparatet, og at samlivsbruddet har gjort dem skamfulle overfor omgivelsene.

I Oftungs studie av skilte fedre oppfattes selve samlivsbruddet som et «fall» hos de fleste av informantene.¹³⁹ Selv om de kanskje ikke trivdes i ekteskapet, var det et livsprosjekt som de hadde trodd på og som nå var gått i stykker. Etter samlivsbrudd må mange fedre og mødre flytte. Den nye situasjonen gir flere gjøremål i huset og de må etablere nye rutiner. Der foreldrene flytter fra hverandre etter at barnet er født, vil prosessen med samlivsbrudd falle sammen med den krevende prosessen med å finne ut av bosted og samvær med barnet.¹⁴⁰

I en norsk studie basert på intervjuer med fedre som hadde opplevd å ikke ha mulighet til å ha en relasjon til barnet, var det flere som opplevde at livet var blitt meningsløst.¹⁴¹ Flere opplevde at fravær av kontakt med barnet gjorde at de mistet seg selv, eller at det å miste rollen som forelder gjorde at de tapte sosial tilhørighet.

En dårligere bosituasjon kan i seg selv være med å på å gjøre samvær og kontakt med barna vanskeligere. Foreldre som ikke bor sammen med barna på daglig basis, får ikke den samme anledningen til å utøve foreldreskapet som tidligere.¹⁴² Samtidig endres rammene for omsorgen til barna, og noen samværsforeldre får mer *alene-tid* sammen med barna enn de hadde tidligere.

¹²⁷ (Johansen et al., 2022)

¹²⁸ (Sarkadi, Kristiansson, Oberklaid & Bremberg, 2008)

¹²⁹ (Fransson et al., 2015)

¹³⁰ (Låftman, Bergström, Modin & Östberg, 2014)

¹³¹ (Fransson et al., 2015)

¹³² (Johansen et al., 2023)

¹³³ (Moxnes, 2003)

¹³⁴ (Ottosen et al., 2011)

¹³⁵ (Ottosen et al., 2011)

¹³⁶ Stokkebekk et al. (54)

¹³⁷ (Lidén & Kitterød, 2019; Stokkebekk et al.)

¹³⁸ (Johnsen et al., 2018)

¹³⁹ (Oftung, 2009) jf. (Ekenstam 1998)

¹⁴⁰ (Oftung, 2009)

¹⁴¹ (Koskinen, Wallgren, Thorkildsen & Kaldestad, 2023)

¹⁴² (Oftung, 2009)

4.4.7 Menns møte med familievern

Foreldre som flytter fra hverandre, må møte til mekling om den framtidige bo- og samværsordningen, se 4.6.2. Å gjennomføre mekling er også en forutsetning for å fremme en sak for domstolene. Mekling er en samlebetegnelse på metoder for å løse spørsmål eller konflikter der partene får hjelp av en nøytral tredjepart til selv å løse eller håndtere konflikten.¹⁴³ Hensikten med mekling er å klargjøre partenes egen kontroll og ansvar for løsningene. Hvorvidt meklingen fungerer, er blant annet avhengig av om partene klarer å kommunisere og samarbeide med hverandre.¹⁴⁴

I evalueringen av familievernkontorene fra 2012 var det oppnådd avtale i 75 prosent av sakene ved avsluttet mekling.¹⁴⁵ I nesten halvparten av disse hadde foreldrene blitt enige allerede før mekling, og over 60 prosent av disse foreldrene oppga at meklingen bidro til at avtalen ble mer gjennomtenkt. Der foreldrene var samboere, hadde temaet samvær størst betydning, i tillegg til konflikt om barnas ønsker og behov. I ekteskaps-sakene hadde konflikt om både fast bosted og samvær betydning for avtaleinngåelse, i tillegg til økonomi.¹⁴⁶ I materialet fra 2012 var det flere tidligere samboere enn gifte som valgte delt bosted, noe som kan forklare forskjellene i konflikter i de to gruppene.

En spørreundersøkelse blant brukere av familievernkontorene fra 2017/2018 viste at menn og kvinner i gjennomsnitt var om lag like fornøyde med kontakten med familievernkontoret.¹⁴⁷ På en skala fra 0 til 100 viste kvinner en tilfredshet på 84, mens menns gjennomsnitt var 82. Hvordan andelen menn og kvinner fordeler seg på skalaen framkommer imidlertid ikke. Blant de som hadde oppsøkt familievernkontoret på grunn av en konflikt, opplevde 61 prosent at konflikten ble dempet av hjelpen de fikk.¹⁴⁸ For par som har gått i parterapi opplevde 73 prosent at kontakten med familievernkontoret dempet konflikten. Andelen som sier det samme er 64 prosent blant de som benyttet familieterapi. Brukerne av mekling opplevde i minst grad at familievernkontoret bidro til å dempe konflikt. Henholdsvis 31 prosent av de som var til mekling for å reise sak og 43 prosent av de som var til mekling ved samlivsbrudd, svarte at

hjelpen de fikk bidro til dempe konflikten. Det framgår ikke om menn og kvinner besvarte disse spørsmålene ulikt.

En undersøkelse fra 2011 blant foreldre som har vært til mekling, viste at mødre hadde en mer positiv oppfatning av både mekler og mekling enn fedrene.¹⁴⁹ I en undersøkelse om mekling mellom foreldre fra 1997 er det få signifikante forskjeller mellom menn og kvinner, men der de finnes synes det som at kvinner vurderer mekler mer positivt enn mennene.¹⁵⁰ Ådnanes setter disse resultatene i sammenheng med at mødre og fedre ofte møter til mekling med ulike interesser, og at resultatet av meklingen ofte blir at mor får den daglige omsorgen, mens far får samværsrett. Meklerens kjønn vil også gi en kjønnsbalanse i meklingsrommet.¹⁵¹

Om lag 30 prosent av de som tok kontakt med familiekontorene i 2021 var menn.¹⁵² Det er imidlertid ikke klart om dette skyldes ulikt ønske og vilje mellom menn og kvinner til å ha kontakt med familievernkontoret.

Familievernutvalget viser til at menn kan være mindre fornøyde med meklingen enn kvinner, og at familievernkontoret kan oppfattes som en kvinnearena. De viser til at rekruttering av mannlige ansatte og menns økte deltagelse i omsorg for barn vil gjøre at familievernet oppfattes som mer relevant for menn.¹⁵³ Familievernutvalget fremmet forslag om økt bevissthet om at familievernet også skal oppleves relevant for menn, men dette forslaget ble ikke nærmere konkretisert.¹⁵⁴

Mannsutvalget har hatt møte med ansatte fra Homansbyen og Enerhaugen familievernkontor i Oslo, og utvalgets sekretariat har møtt Familievernets spisskompetansemiljø for vold og høykonflikt.

Familievernkontoret pekte på at det er et visst konfliktnivå i de fleste av sakene som de er involvert i. Deres erfaring er at møtet mellom brukerne og familievernet preges av at menn og kvinner kan ha ulike posisjoner. I mekling opplever mange menn at de må kjempe for inntil femti prosent av samværstiden med barnet, mens kvinner kan oppleve at de skal ha barnet minst femti prosent av tiden. Det ble også beskrevet at det er en tendens at menn går inn i familievernet med en

¹⁴³ (NOU 2019: 20)

¹⁴⁴ (Jensberg, Ådnanes, Haugen, Rantalaiho & Husum, 2012)

¹⁴⁵ (Ådnanes, Haugen, Jensberg, Rantalaiho & Husum, 2011)

¹⁴⁶ (Jensberg et al., 2012)

¹⁴⁷ (Sentio Research Norge, 2018)

¹⁴⁸ (Sentio Research Norge, 2018)

¹⁴⁹ (Ådnanes et al., 2011)

¹⁵⁰ (Ekeland & Myklebust, 1997), her fra (Ådnanes et al., 2011)

¹⁵¹ (Ådnanes et al., 2011)

¹⁵² (SSB, Tabell 10600)

¹⁵³ (NOU 2019: 20)

¹⁵⁴ (NOU 2019: 20)

rettighetstankegang, mens kvinner snakker mer om omsorgsbehov.

Menn kan oppleve at tjenester som familievernet er kvinnes banehalvdel. I samtale med familievernkantoret viste medlemmer av Mannsutvalget til blandede erfaringer fra mekling i familievernet. Menn har opplevd at terapeuten tar kvinnens parti. Familievernkantoret viste til at det kan være vanskelig å løse saker der det er høy konflikt og partene posisjonerer seg. I slike saker kan terapeutene også oppleve at de blir tillagt posisjoner de selv ikke kjenner seg helt igjen i. Familievernet opplever at det har blitt en sterkere bevissthet om å møte begge foreldre upartisk. Kjønnbalanse blant de ansatte i familievernet ble trukket fram som én faktor som kan bidra til at tjenesten oppleves som upartisk. Noen familievernkantor forsøker løse disse utfordringene ved å arbeide på andre arenaer for å senke terskelen for at menn tar kontakt. Samtidig opplever de at de fleste av mennene som kommer til kontoret til kliniske samtaler, forteller at de opplever samtalen som positive. Det ble også påpekt at det har vært en endring over tid, og at de opplever betydelige forskjeller mellom generasjoner når det gjelder hvordan menn opptrer i møte med familiekantoret.

I samtalen med utvalget ble det også diskutert hvilke systemer som kan iverksettes for kvalitets sikring av familievernets tjenester, hvilke erfaringer familievernet har fra møter med familier med ulik klasse- og minoritetsbakgrunn og hvordan praksis i tjenesten kan variere mellom kommuner.

Familievernkantoret trakk fram at de har en økende andel skeive brukere, og at de ser mange av de samme samspillemønstrene blant likekjønnede som blant ulikekjønnede par.

4.4.8 Manglende etterlevelse av avtale om samvær – hindring, vegring og foreldrefremmedgjøring

I noen tilfeller oppstår det stans i samværet, også der foreldrene allerede er enige om en samværsavtale. Dette kan skyldes at samværsforelderen, eller bostedsforelderen ikke oppfyller avtalen, eller at barnet ikke ønsker samvær.

Når bostedsforelderen stanser avtalt samvær, kan det kalles samværs sabotasje eller *samværs hindring*. Samværs hindring kan oppfattes som et mer nøytralt begrep.¹⁵⁵ Begrepene reflekterer en uenighet mellom partene om hva som er årsaken eller motivet for at samværet stopper opp. I mange tilfeller vil stans i samværet føre til eller forsterke

konflikter mellom foreldrene. I disse sakene er det ofte vanskelig å få oversikt over de faktiske forholdene, og sakene kan preges av motstridende påstander og høyt konfliktnivå.¹⁵⁶ Praksis viser at samværet kan opphøre av mange forskjellige grunner, blant annet konflikter i forbindelse med samlivsbrudd, foreldrenes nye partner eller at barna blir eldre og endrer syn på hvor mye samvær de vil ha.¹⁵⁷ Påstander om at barnet er utsatt for vold, overgrep og mangelfull omsorg, kan være med på å skape tvil om det er barnets beste å fortsette samværet.

Spørsmålet om hvordan slike saker skal forstås, og hvor mange som opplever stans i samvær, er omstridt.¹⁵⁸ Forskingen kan ha en slagside, enten i retning av at foreldrefremmedgjøring er en diagnose som skal behandles, eller en livshendelse som skal håndteres.¹⁵⁹

Familievernets fagsystem, FADO har siden mai 2022 registrert saker med problematikk knyttet til stans i samvær. Data fra 2023, som kun tar for seg kliniske saker og ikke saker med mekling, viser at familievernkantorene i 2023 registrerte 999 avsluttede saker med barn som ikke vil ha samvær. Dette utgjorde 2,9 prosent av de 34 003 kliniske sakene som ble registrert som avsluttet i FADO i 2023.¹⁶⁰ Bufdir opplyser til Mannsutvalget at det ikke registreres årsaker til stans i samværet utover disse.

I en enkel undersøkelse blant ansatte i familieverntjenesten gjort av Bufetats spisskompetansemiljø for barn og unge i familievernet i 2021, svarte 28 prosent at det er flere saker enn tidligere hvor barn ikke vil ha samvær. På spørsmål om hvor ofte mekler/terapeut de siste 6 månedene hadde hatt mekling eller foreldresamarbeidssaker der det var et tema at en av foreldrene hadde stanset samværet, svarte om lag 38 prosent at de hadde opplevd dette 1-2 ganger de siste seks månedene. Ni prosent hadde opplevd det i 5-6 saker, mens om lag 4 prosent svarte at det hadde skjedd i 7 saker eller mer.¹⁶¹

En kartleggingsoversikt over forskning på barn som avviser en forelder fra 2021, viste at det meste av litteraturen om temaet er fra USA.¹⁶² Studiene fant at den underliggende motivasjonen bak foreldrefremmedgjøring varierer og at stans i

¹⁵⁶ (Bufdir, 2022d)

¹⁵⁷ (Steinsvåg, Stokkebekk & Frafjord, 2022)

¹⁵⁸ (Bjørnholt, 2022; Kaldestad et al., 2024)

¹⁵⁹ (Ames, Hestevik, Langøien & Rosness, 2021)

¹⁶⁰ Tallene er hentet ut fra FADO 11. januar 2024.

¹⁶¹ (Bufdir. b)

¹⁶² (Ames et al., 2021)

¹⁵⁵ (Bufdir, 2022d)

samværet kan oppstå på flere ulike måter. Studiene fant flere mulige sammenhenger mellom samværsvegning eller foreldrefremmedgjøring, og negative utfall, som for eksempel lav selvtilit, skyldfølelse, depresjon, tilknytningsproblemer, adferdsproblemer og rusbruk. Forfatterne av kartleggingsoversikten konkluderte med at det er behov for mer empirisk forskning på samværsvegning utover det som fins av forskning om foreldrefremmedgjøring.

4.4.9 Fedre i foreldretvister i domstolene

Hvorvidt foreldrenes kjønn spiller inn på rettens vurderinger i saker om barns bosted, er et spørsmål som har blitt reist flere ganger.¹⁶³

De fleste foreldretvistene som behandles i domstolen avsluttes i tingretten. Det føres ikke detaljert statistikk om foreldretvistsakene som behandles i tingrettene.¹⁶⁴ Det er foretatt flere undersøkelser av hvilken betydning foreldrenes kjønn har for avgjørelser i foreldretvister i lagmannsrett og høyesterett. Fram til dette nivået skjer det en seleksjon av sakene, og det er dermed ikke grunnlag for å tegne et bilde av hva som kjennetegner flertallet av sakene som kommer til domstolene.¹⁶⁵

Flere undersøkelser viser at det i mange dommer gis uttrykk for tvil i avgjørelsen; begge foreldrene er godt kvalifiserte omsorgspersoner, og det er lite som skiller dem fra hverandre.¹⁶⁶ Skjørten foretok en analyse av foreldretvister om bosted i noen utvalgte perioder mellom 1998 og 2015, og fant en relativt jevn fordeling i utfallet av sakene, med en mindre overvekt i favør av mor.¹⁶⁷ Søsken er delt i et lite antall saker. Adgangen til å fastsette delt bosted ble brukt i 1,4 prosent av sakene i 2012 og 1,7 prosent av sakene i 2015. Nyere studier av lagmannsrettsavgjørelser viser et lignende bilde, men undersøkelsene varierer i å vise en tendens i favør av mor¹⁶⁸ og far.¹⁶⁹

Skjørten foretok også en nærmere analyse av kjønnede mønstre i lagmannsrettsavgjørelsene fra

2015. Selv om at foreldrenes kjønn ikke ble eksplisitt vektlagt i begrunnelsene for valg av bosted mellom mor og far, er det noen mønstre i avgjørelsene som går i mor eller fars favør.¹⁷⁰ Det er likevel noen forskjeller i sakene. Av argumentene som legges til grunn for utfallet, skiller hensynet til risiko ved miljøskifte, barnas følelsesmessige tilknytning og hovedomsorg i samlivet seg ut som momenter som ofte blir lagt vekt på når mor får omsorgen. Hensynet til best samlet foreldrekontakt og stabilitet er momenter som oftere fører til utfall i favør av far. Tidligere undersøkelser har vist samme tendens.¹⁷¹ Skjørten peker på at disse trekkene ikke nødvendigvis innebærer at foreldrenes kjønn er tatt med i vurderingen av hva som er til det beste for barnet, men at de kjønnede mønstrene kan være et resultat av kjønnsnøytrale vurderinger. Et annet forhold er betydningen av en eventuell ny samlivspartner. Resultatene kan tyde på at far står sterkere hvis han har andre mulige omsorgspersoner rundt seg, men at dette ikke har noen stor betydning for vurderingen av mor.¹⁷²

4.5 Menn som lever utenfor kjernefamilien

En økende andel av nordmenn lever dagliglivet sitt utenfor husholdninger som består av en kjernefamilie. I befolkningen er det nå 1 027 942 personer som bor alene. Dette utgjør 18,8 prosent. Andelen som bor alene, har økt over tid.¹⁷³

Å bo alene kan være et ønske og et aktivt livsvalg. De fleste som bor alene oppgir å ha høy eller middels livskvalitet.¹⁷⁴

Mange finner fellesskap og nære relasjoner utenfor sin biologiske familie. *Den valgte familien* består av venner som ivaretar det samme behovet for nærhet og fellesskap som tradisjonelt har vært forbundet med kjernefamilien. Begrepet har særlig vært brukt om fellesskap blant skeive.¹⁷⁵

Målinger av hvor mange som bor alene, fanger ikke nødvendigvis opp endringer for den enkelte over tid. Mange kan for eksempel bo alene i én

¹⁶³ (Skjørten, 2021)

¹⁶⁴ Opplysning fra Domstolsadministrasjonen.

¹⁶⁵ (Skjørten, 2021)

¹⁶⁶ (Haugli, 2008)

¹⁶⁷ (Skjørten, 2021)

¹⁶⁸ (Martinsen, 2016) tok for seg 23 lagmannsrettsavgjørelser fra 2011 og fant at barnet skulle bo fast hos mor i 54 prosent av sakene, og fast hos far i 43 prosent av sakene.

(Dybfest, 2019) så på 63 foreldretvister for lagmannsrettene fra 2017 og 2018 og fant at barna fikk fast bosted hos mor i 59 prosent av sakene og fast bosted hos far i 36 prosent av sakene.

¹⁶⁹ (Haugli, 2008) tok for seg 57 lagmannsrettsavgjørelser fra 2002, og fant at barna skulle bo fast hos far i 58 prosent av sakene, og hos mor i 40 prosent av sakene.

¹⁷⁰ (Martinsen, 2016)

¹⁷¹ (Haugli, 2008; Skjørten, 2005)

¹⁷² (Martinsen, 2016)

¹⁷³ (SSB, Tabell 06071)

¹⁷⁴ (SSB, 2023c)

¹⁷⁵ (Gates, 2017)

fase av livet, og gruppen av aleneboende er ikke nødvendigvis stabil over tid.

Det er noen kjønnsforskjeller i hvem som bor alene og i hvilke livsfaser disse er i. Andelen menn og kvinner som er aleneboende er relativt like i aldersgruppen 16-29 år (23,7 prosent blant menn, og 21,7 prosent blant kvinner). I aldersgruppen 30-66 år er det høyere andel aleneboende blant menn (22,8 prosent) enn blant kvinner (16,5 prosent). I aldersgruppen over 67 år, er det betydelig lavere andel menn som bor alene (24,2 prosent) enn kvinner (42,7 prosent).¹⁷⁶

Tall fra 2016 viser at det er flere som bor alene blant dem med innvandrerbakgrunn (20 prosent) enn blant majoritetsbefolkningen (17 prosent). Det er store variasjoner mellom innvandrere med ulike landbakgrunn. Innvandrere fra Sverige (27 prosent), Danmark (27 prosent) og Finland (29 prosent) bor oftere alene, og det samme gjør innvandrere fra Somalia (20 prosent), Eritrea (26 prosent) og Etiopia (27 prosent).¹⁷⁷ Det er flere menn enn kvinner fra disse landene i Norge.¹⁷⁸

I de minst sentrale kommunene, bor det flere menn enn kvinner i alderen 15-49 år.¹⁷⁹ I dis-

triktspolitikken har det vært en bekymring for at kvinner flytter fra de minst sentrale kommunene. Demografiutvalget viser at både menn og kvinner flytter fra de minst sentrale kommunene, men at kvinnene flytter noen år tidligere enn mennene. «Mannsoverskuddet» i de minst sentrale kommunene kan forklares av at mannlige innvandrere flytter til kommunene som majoritetsnorske menn og kvinner flytter fra.

Arbeidsinnvandrere er typisk menn i alderen 25-44 år, som kommer til Norge uten ektefelle og barn. Denne gruppen av menn kan ha noen særskilte utfordringer med å etablere sosiale relasjoner i Norge. En relativt høy andel av arbeidsinnvandrere bosetter seg mer permanent i Norge og blir gjenforent med familiene sine fra hjemlandet. Arbeidsinnvandrere er oftere gift enn den øvrige befolkningen.¹⁸⁰

4.5.1 Livskvalitet og helse

De fleste som bor alene, oppgir å ha høy eller middels livskvalitet.¹⁸¹

Blant dem som bor alene, er det imidlertid en høyere andel enn i befolkningen ellers som oppgir at de har lav livskvalitet. De som har en kjæreste,

¹⁷⁶ (SSB, Tabell 06071)

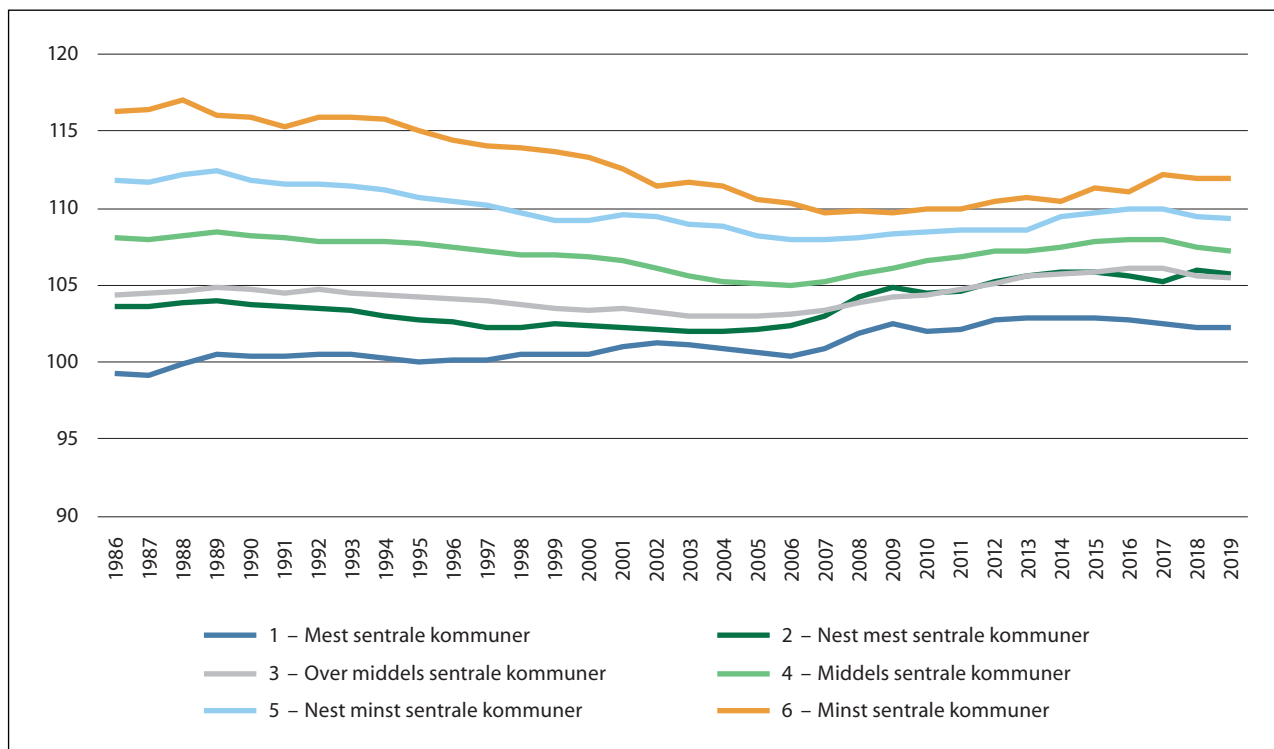
¹⁷⁷ (Wiik, 2022)

¹⁷⁸ (SSB, Tabell 05184)

¹⁷⁹ (NOU 2020: 15)

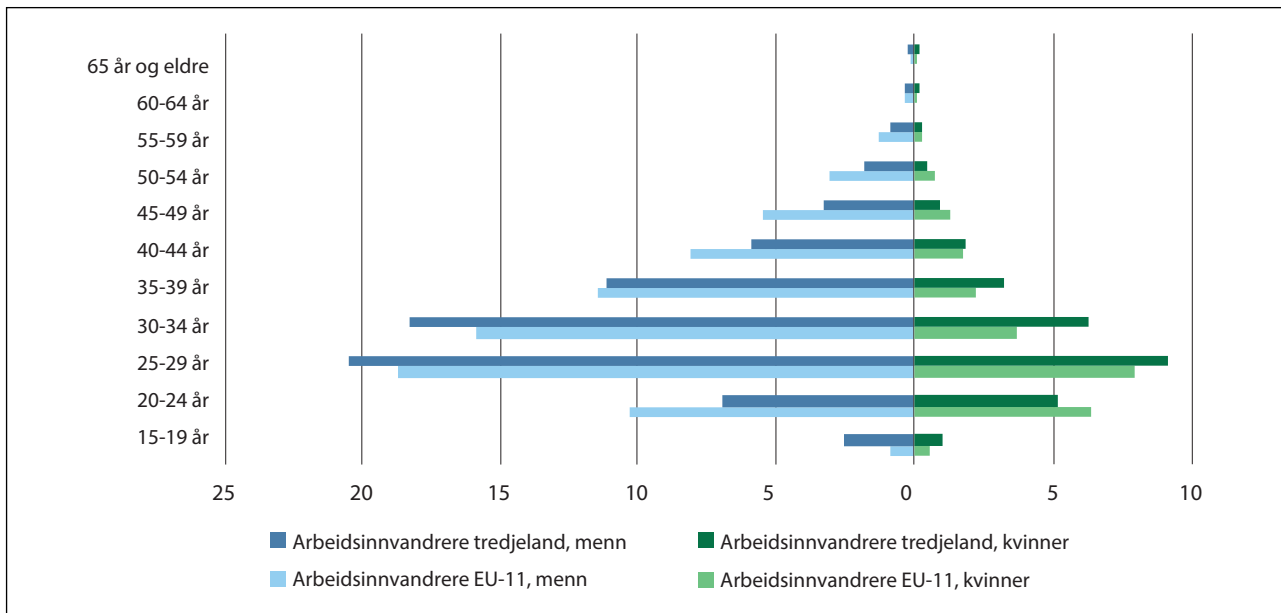
¹⁸⁰ (NOU 2022: 18)

¹⁸¹ (SSB, 2023c)

Figur 4.7 Kjønnskvotient (antall menn per 100 kvinner) fordelt etter sentralitet 1986–2020

Kilde SSB tabell 07459

Figur 4.8 Befolkningspyramide for arbeidsinnvandrere

Kilde: Steinkellner, 2022

er mer tilfredse med livet enn de som ikke har kjæreste. Blant hele befolkningen oppgir 28,4 prosent å ha lav livskvalitet. Blant enslige som har kjæreste oppgir 31 prosent å ha lav tilfredshet, mens andelen er 40,8 blant dem som bor alene og ikke har kjæreste.¹⁸² Blant personer som oppgir at de ikke er heterofile, er det en høyere andel (41,2 prosent) som har lav tilfredshet enn blant personer som oppgir at de er heterofile (27,3 prosent). Menn er gjennomgående mindre tilfredse med sine sosiale relasjoner enn kvinner, og forskjellen i tilfredshet er spesielt stor i aldersgruppene 30-44 år og 45-66 år.¹⁸³

Enslige har dårligere helse og høyere dødelighet enn dem som er gifte og samboende. Det er særlig enslige med lav inntekt og lav utdanning, som har høyere dødelighet enn befolkningen ellers.¹⁸⁴ Forskjellen i levealder mellom gifte og ugifte har økt over tid.¹⁸⁵

Helsefordelene ved å være gift eller samboende kan forklares på ulike måter. De som har høy utdanning og inntekt, har også høyere sannsynlighet for både å ha god helse og for å finne en partner. Det kan være økonomiske fordeler ved å være gift eller ha samboer, og det kan være at partnere gir hverandre emosjonell støtte, motivasjon for å ha en sunn livsstil, større sosialt nett-

verk og større sannsynlighet for å oppsøke helsehjelp.¹⁸⁶

4.5.2 Barnløse menn

Det å ikke ha barn kan være både et aktivt og frivillig valg, eller en uønsket situasjon som følger av at man ikke har noen å få barn sammen med.

Vi vet at det er flere menn enn kvinner som er barnløse, og kjønnsforskjellen i andelen barnløse øker over tid. I 2022 var 30,8 prosent av mennene i Norge ikke blitt fedre da de fylte 40 år. Denne andelen har økt fra 14,7 prosent i 1985. For kvinner har den tilsvarende andelen økt fra 9,3 prosent til 16,8 prosent i samme periode.¹⁸⁷

Gruppen av menn som er barnløse er svært sammensatt, men en undersøkelse av hva som kjennetegner barnløse menn i Norge, peker på at det er dårlig helse og lav inntekt som er sterkest korrelert med å være barnløs. Blant menn som ikke har fått barn ved fylte 50 år, er om lag halvparten aleneboende. Blant menn som er fedre, er denne andelen 12,8 prosent. Undersøkelsen bygger på registerdata, og den publiserte studien inkluderer ikke tilsvarende tall for kvinner. Mennene som ikke har fått barn, har kortere utdanning enn dem som har blitt fedre: 40 prosent har kun fullført grunnskole, sammenlignet med 29,5 prosent blant fedre. Mennene som ikke har fått

¹⁸² (Tuv, 2022a)

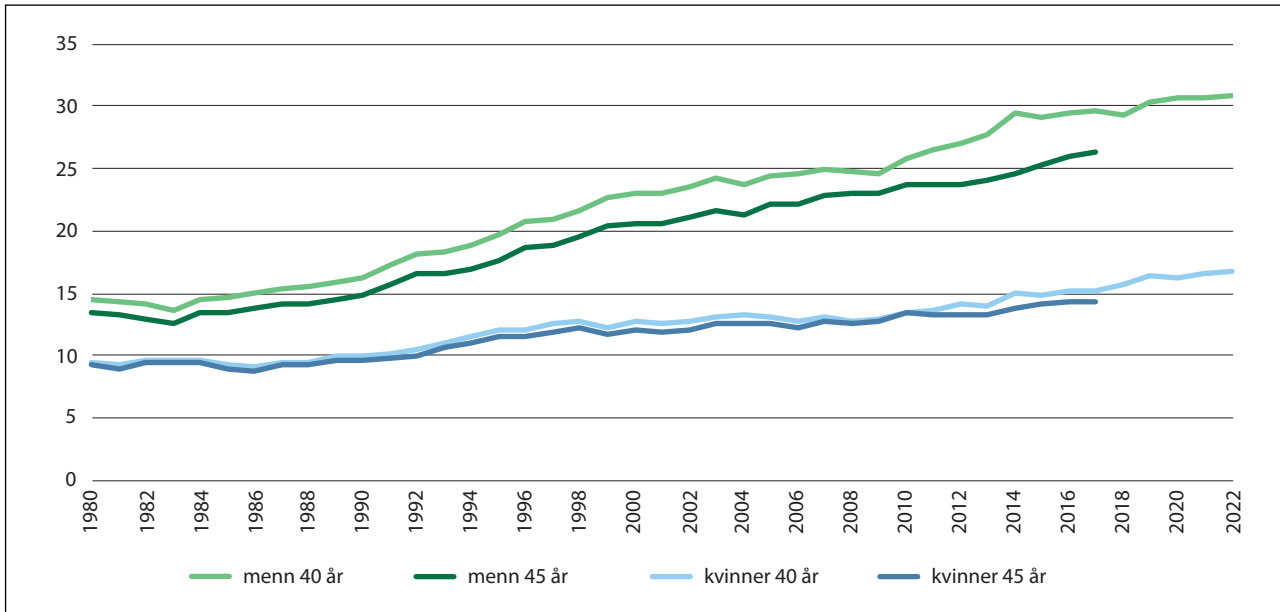
¹⁸³ (Gram, 2023)

¹⁸⁴ (Zahl, Rognerud & Strand, 2003)

¹⁸⁵ (Kravdal, Grundy & Keenan, 2018)

¹⁸⁶ (Kravdal, Wörn & Reme, 2023)

¹⁸⁷ (SSB, 2023b)

Figur 4.9 Andel barnløse ved 40 og 45 års alder

Prosentandel barnløse menn og kvinner, 1980–2022

Kilde: befolkningsstatistikk (fødte) SSB

barn har lavere inntekt enn fedre (i gjennomsnitt 493 000 kr. per år for de barnløse, mot 724 700 kr. per år for fedrene). De som var uføretrygdet innen de fylte 25 år, har større sannsynlighet for å være barnløse når de fyller 50 år. Denne studien tyder på at det er menn med lav inntekt og dårlig helse som har lavere sannsynlighet for å bli fedre. Sannsynligheten for å være barnløs mann er større for bosatte i Oslo enn resten av landet.¹⁸⁸

En faktor som forskningen har pekt på at kan spille inn i pardannelse, er at noen kvinner kan vurdere menns potensiale som livspartnere og fedre med utgangspunkt i evnen til å være en forsørger for familien. Det finnes en viss støtte i forskningen for dette. Menn med lenger utdanning (og dermed potensiale for høyere inntekt) er sjeldnere barnløse enn menn med kortere utdanning. Samtidig er det slik at menn med lav utdanning oftere har barn med mer enn én kvinne.¹⁸⁹ En norsk intervjuundersøkelse av hva menn og kvinner i etableringsfasen sier at de ønsker i en langsiktig partnerrelasjon, finner at kvinner ønsker en mann som er ressurssterk, med utdanning, som er i arbeid og som er økonomisk stabil. Mennene i undersøkelsen ga uttrykk for at de ønsker en kvinne som har like mye eller høyere utdanning og inntekt som dem selv, og var mer tilbøyelige til å tåle asymmetri den andre veien.¹⁹⁰

¹⁸⁸ (Grasdahl & Lommerud, 2019)

¹⁸⁹ (Lappegård, Rønsen & Skrede, 2011)

4.6 Politikk og pågående prosesser

4.6.1 Overordnet om familiepolicen

Familiepolicen er offentlig politikk som retter seg mot familier.¹⁹¹ Det er ingen entydig avgrensning av hva som regnes som familiepolicen. Familiepolicen har særlig blitt brukt om støtteordninger til barnefamilier, som barnetrygd, foreldrepenger og kontantstøtte, og tjenester som barnehager. I et slikt perspektiv kan familiepolicen forstås som en del av velferdspolitikken. Familiepolicen kan også omfatte lovgivning som regulerer ekteskapsinngåelse, samlivsbrudd, farskap, barns bosted, samvær, arv og lignende. Samtidig er det også andre politikkområder som påvirker familiene, for eksempel boligpolitikk eller arbeidslivspolitikken.

Den norske familiepolicen har mange likhetstrekk med familiepolicen i de andre nordiske landene. I de nordiske velferdsstatene ble endringene i familiene som startet på 1970-tallet i større grad enn i mange andre land besvart med politiske reformer. Den nordiske modellen omtales som en forsørger-omsorgsmodell. Et trekk ved denne modellen er at det offentlige har tatt ansvar for deler av omsorgen for barn og eldre. Norge var imidlertid senere ute enn Danmark og Sverige med å tilrettelegge for yrkesaktive mødre,

¹⁹⁰ (Pettersen & Døving, 2023)

¹⁹¹ (Ellingsæter, 2019)

særlig gjaldt det utbyggingen av barnehageplasser. Et annet særtrekk med den nordiske familiepolitikken, er at den ikke bare legger til rette for at mødre skal kunne jobbe, men også for at fedre skal ta del i omsorgsarbeidet.¹⁹²

Lovregulering av familien vokste fram med nasjonalstaten. Da fikk staten større makt over forhold som tidligere var regulert av kirke, slekt og lokalsamfunn. Siden familiepolitikken spede start, har det vært – og er fremdeles – tydelige politiske skillelinjer.¹⁹³

I tiden etter andre verdenskrig endret familiepolitikken karakter: fra selektiv støtte til familier i nød til en universelle tiltak for alle barnefamilier.¹⁹⁴ Innføringen av universell barnetrygd fra og med barn nummer to i 1946 ble, symbolet på denne politikken. Et viktig mål var å heve levestandarden til barnefamilien. På denne tiden dominerte én-forsørgerfamilien, med far ute i arbeid og mor hjemme.

Støtten til barnefamilier økte fra 1970-årene, da barnetrygden også omfattet det første barnet og enslige mødre fikk barnetrygd for ett ekstra barn. Samtidig skjedde det en betydelig endring i kvinners yrkestilknytning. Store grupper av kvinner gikk ut i arbeidslivet fra 1970-tallet, på tross av et mangelfullt familiepolitisk system. Samtidig skjedde det et systemskifte i familiepolitikken: Kvinner gikk ut i arbeidslivet, og det ble iverksatt tiltak som støttet opp under dette ved å foreta en omfordeling av barneomsorg fra mor til far innad i familien, og fra familien til det offentlige. Dette gjorde at det familiepolitiske systemet lenge forble «tosporet», ettersom det tradisjonelle sporet som la til rette for én-forsørgerfamilien også ble videreført.¹⁹⁵

Gjennom 1980-årene var det en betydelig vekst i småbarnsmødres yrkesaktivitet. Dette gjorde at den tidligere motsetningen mellom de hjemmeværende mødrene og de yrkesaktive mødrene «i større og større grad framsto som en skinnmotsetning»,¹⁹⁶ ettersom det nå var få som var hjemmевærende særlig lenge.

Fedrekvoten, som ble innført i 1993, markerte et nytt kapittel i familiepolitikken. Det startet en prosess som normaliserte menns omsorg for barn, og det har blitt argumentert for at den norske velferdsstaten med dette også ble en farsvennlig stat. Ordningen møtte betydelig motstand på

Stortinget. Dette førte blant annet til innføringen av kontantstøtten i 1998, som tilrettela for at familiene kunne velge å la en av foreldrene være hjemme med små barn. Ulike syn på disse to ordningene har ført til at de både har blitt kuttet og utvidet siden innføringen, avhengig av hvem som har sittet i regjering. Samtidig har det gjennom denne perioden blitt større politisk enighet om foreldrepermisjon og fedrekvote.¹⁹⁷

Oppmerksomheten om betydningen av barnehager kom senere til Norge enn til de andre nordiske landene, og skjøt for alvor fart fra midten av 2000-tallet. Da ble barnehagen etablert som en universell sosial rettighet for alle barn fra ett år og fram til skolealder. Heltidsarbeid og selvforsørgelse for kvinner var nye normen. Ved slutten av 2010-tallet kan man ane konturene av en ny fase i familiepolitikken, med det likestilte foreldreskapet som norm.¹⁹⁸

Dagens familiepolitikk har som mål å støtte opp om flere familieformer. Da partnerskapsloven ble innført i 1993, fikk homofile for første gang rett til å registrere sitt partnerskap i Norge. Ved endring av ekteskapsloven i 2008 ble det gitt adgang til å inngå ekteskap for personer av samme kjønn i Norge. Partnerskapsloven ble samtidig opphevet.

4.6.2 Rettslige rammer for bosted og samvær

Dette delkapitlet gir en oversikt over de sentrale rettsreglene i barnelova om barn av foreldre som ikke bor sammen og hvordan rettstilstanden har utviklet seg over tid. Dagens regler framgår av kapittel 5, 6 og 7 og 8 i lov om barn og foreldre (barnelova). Oversikten er ikke ment å være uttømmende. Det arbeides for tiden med utforming av ny barnelov, som per april 2024 ikke er sendt på høring. En grundig redegjørelse for rettsutvikling og gjeldende rett finnes blant annet i Barnelovutvalgets sluttrapport.¹⁹⁹

Foreldreansvar

Foreldreansvar er «rett og plikt til å ta avgjerder for barnet i personlege tilhøve» gi barnet «omsut og omtanke» fra den eller de som har foreldreansvaret, jf. barnelova § 30. Foreldreansvar medfører beslutningsmyndighet i avgjørelser om vergemål, medisinsk behandling, utstedelse av pass,

¹⁹² (Ellingsæter, 2019)

¹⁹³ (Ellingsæter, 2019)

¹⁹⁴ (Ellingsæter, Hatland, Haave & Stjernø, 2020)

¹⁹⁵ (Ellingsæter et al., 2020)

¹⁹⁶ (Ellingsæter et al., 2020)

¹⁹⁷ (Ellingsæter et al., 2020)

¹⁹⁸ (Ellingsæter et al., 2020)

¹⁹⁹ (NOU 2020: 14)

valg av type skole, samtykke til adopsjon, navnevalg, samtykke til ekteskapsinngåelse, innmelding i trossamfunn, samtykke til medisinske inngrep og flytting utenlands.²⁰⁰

Foreldreansvaret er avgrenset av barnets rett til selvbestemmelse.²⁰¹ I tillegg kommer de beslutningene som tilligger den barnet bor med, og den som barnet er sammen med. Dermed er reglene for foreldreansvar særlig relevante for foreldre som ikke bor sammen, men som har felles foreldreansvar.

Fastsettelse av foreldreansvar er regulert ulikt for foreldre som er gift eller ugift når barnet blir født. Hvis foreldrene er gift eller bor sammen når barnet blir født, har de foreldreansvaret sammen. Fra 2020 gjelder dette også barn av foreldre som ikke bor sammen når barnet blir født, men i slike tilfeller kan moren eller faren innen ett år fra barnet blir født gi melding om at de ikke ønsker at far skal ha foreldreansvar.²⁰²

Fram til 2020 hadde ikke far automatisk foreldreansvar hvis foreldrene ikke bodde sammen da barnet ble født. Strandbakkenutvalget vurderte i 2008 at foreldreansvar til begge foreldre ville være naturlig ut fra et generelt prinsipp om at barnets forhold til foreldrene i utgangspunktet bør være uavhengig av det rettslige og faktiske forholdet mellom foreldrene. Samtidig pekte utvalget på at et likestilt foreldreskap ikke kan skje på bekostning av barnets beste.²⁰³ Et flertall i utvalget ville ikke endre reglene for foreldreansvar for denne gruppen, mens mindretallet mente at en endring som ivaretok ulike tilfeller bør være mulig.

Da endringen til dagens ordning ble gjennomført fra og med 2020, ble det begrunnet av hensynet til likestilt foreldreskap og barnets behov for en far, også i tilfeller der foreldrene ikke bor sammen.²⁰⁴

Et flertall i Barnelovutvalget går inn for å tilbakeføre reglene om foreldreansvar for foreldre som ikke bor sammen, og viser til at slike tilfeller kan være svært ulike, og at adgangen til å la moren melde fra om at hun vil ha foreldreansvaret uinndert kan ha bidratt til å styrke morspresumpsjonen i loven.²⁰⁵ Utvalget uttaler blant annet:

En aktiv felles forvaltning av foreldreansvaret forutsetter etter flertallets syn et minimum av

samarbeid og fellesskap rundt foreldrerollen, og det er grunn til å anta at mange av dem som ikke lever sammen når barnet blir født, ikke er i en slik situasjon.

Ved samlivsbrudd der begge foreldrene har hatt foreldreansvar, fortsetter de normalt å ha foreldreansvar med mindre de avtaler noe annet, jf. barnelova § 34 annet ledd. Hvis foreldrene ikke er enige om at de skal ha felles foreldreansvar, kan saken avgjøres av domstolen jf. lovens § 56. Denne avgjørelsen skal rette seg etter hva som er til det beste for barnet.²⁰⁶

Bosted og samvær når foreldrene ikke bor sammen

I utgangspunktet har foreldrene avtalefrihet i fastsettelsen av hvor barnet skal bo, jf. barnelova § 36 første ledd. Bufdir har utviklet en digital foreldresamarbeidsavtale som foreldrene kan benytte seg av.²⁰⁷ I denne kan foreldrene gjøre egne tilpasninger, og blant annet bestemme at avtalen skal revurderes etter en viss tid.

Barnet kan etter samlivsbrudd bo hos begge foreldrene, eller den ene av dem. Slik reglene om fastsettelse av bosted utenfor domstolsbehandling er utformet i dag, er det ingen føringer om at den ene ordningen er foretrukket foran den andre, selv om det etter en lovendring i 2015 ble foretatt en endring slik at «fast hos begge» er nevnt før «ein av dei».

I følge barnekonvensjonen og Grunnloven § 104 skal barnets beste legges til grunn i alle avgjørelser som berører barn.²⁰⁸ Videre framgår det av barnekonvensjonen at barn ikke skal adskilles fra foreldre dersom ikke hensynet til barnets beste gjør det nødvendig.²⁰⁹ I barnelova er dette særskilt presisert for avgjørelser som knytter seg til foreldreansvar, flytting, bosted og samvær jf. barnelova § 48.

Hvis barnet bor fast hos den ene er utgangspunktet at barnet har rett til samvær også med den andre forelder. Hvor omfattende samværet skal være er det opp til foreldrene å avtale, men avgjørelsen må være til barnets beste. Avhengig av alder skal barnet få lov til å uttale seg og ha innflytelse på avgjørelsen. Barnelova definerer også hvor omfattende samværet skal være dersom det

²⁰⁰ (NOU 2020: 14)

²⁰¹ (NOU 2020: 14)

²⁰² Se barnelova §§ 34 og 35

²⁰³ (NOU 2008: 9)

²⁰⁴ (Prop. 161 L (2015–2016))

²⁰⁵ (NOU 2020: 14)

²⁰⁶ (NOU 2020: 14)

²⁰⁷ (Bufdir. b)

²⁰⁸ FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989 artikkel 3 nr. 1

²⁰⁹ FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989 artikkel 9

avtales «vanleg samværsrett», som innebærer samvær en ettermiddag i uken med overnatting, annenhver helg, til sammen tre uker i sommerferien, og annenhver høst-, jule-, vinter- og påskeferie. I vurderingen av hvor omfattende samværet skal være, skal det blant annet tas hensyn til at barnet får best mulig samlet foreldrekontakt, hvor gammelt barnet er, tilknytning til nærmiljøet, reisestandard og «barnet ellers». Domstolen kan beslutte at det ikke skal gjennomføres samvær, for eksempel i situasjoner hvor barnet har vært utsatt for overgrep eller hvor det er fare for at barnet vil utsettes for overgrep.²¹⁰

I tidligere vurderinger av hva som skal være lovens utgangspunkt for fastsetting av barnets bosted og samvær, har foreldrenes avtalefrihet blitt ansett som et viktig prinsipp. Flertallet i Strandbakkenutvalget argumenterte for å ikke ha et utgangspunkt om bosted, og uttalte at: «For å sikre full avtalefrihet for foreldrene bør det ikke legges føringer i lovteksten – den bør være helt nøytral og sidestille en løsning der barnet bor fast hos en av foreldrene med en løsning der barnet har delt bosted.»²¹¹

Barnelovutvalget kommer heller ikke med forslag om en foretrukket bostedsløsning for barn etter samlivsbrudd. Det vises til forskning om barn og bostedsordninger, og det pekes på at denne ikke gir klare svar på at delt bosted alltid er den beste løsningen for alle barn.²¹² Barnelovutvalget skriver at:

Uavhengig av forskningsresultater vil det alltid også være utfordringer knyttet til overføring av gruppebasert kunnskap til hvert enkelte barn og hver enkelt familie. Det vil finnes mange ulike svar på hvordan foreldreoppgaven kan videreføres best mulig etter en skilsmisse. Studiene og teoriene kan imidlertid være viktige som bakgrunn for vurderinger i de konkrete enkeltsakene, der et godt hverdagsliv for det enkelte barn er målet. Det er etter utvalgets syn viktig å huske på at det normative spørsmålet om delt fast bosted er om det er best for et barn å bo fast hos en forelder og ha samvær med den andre, eller om det er best for et barn å bo fast hos begge foreldrene. Spørsmålet er om det vil være til barnets beste å ha to likeverdige foreldre med lik foreldremyndighet og ha tilnærmet like mye tid med begge foreldrene, eller om det vil være til barnets beste å ha ett hjem og like mye eller varierende tid med forel-

drene. Utvalget mener et viktig utgangspunkt er at det ikke finnes ett riktig svar på disse spørsmålene for alle barn.»²¹³

Utvalget peker også på behovet for flere uavhengige studier for å kunne påvise årsakssammenhenger mellom boordninger og ulike utfall for barna, og hva som er viktige forutsetninger for bostedsordninger: «Spesielt barns erfaringer og deres råd til andre barn er etter utvalgets syn viktig å få frem.»²¹⁴

Et av utvalgsmedlemmene i utvalget har gitt en særmerknad, og trekker fram de positive funnene i favør av delt fast bosted. Her vises det blant annet til:

[...] en metastudie av 60 enkeltundersøkelser (Nielsen 2018) hvor det fremkommer at barn med delt fast bosted skårer bedre på en rekke faktorer enn de som bor fast hos en av foreldrene, også når foreldrene har store konflikter. Dette forklares med at fordelene ved å ha et tett og nært forhold til begge foreldrene veier tyngre enn foreldrenes konflikter. Høyt konfliktnivå mellom foreldrene brukes ofte som et argument mot delt fast bosted. Men delt fast bosted vil kunne ha et potensial for å redusere konfliktnivået ved at foreldrene må samarbeide tettere til beste for felles barn. Endelig vises til [(Meland & Furuholmen 2020)] gjennomgår en rekke forskningsresultater og konkluderer med at mest mulig foreldrekontakt er til det beste for barnet.

Kompetanse og myndighet for bostedsforelder og samværsforelder

Hvis den ene forelderen har barnet boende hos seg, har dette betydning for hvilke avgjørelser som ligger til hver av de to foreldrene. Utover de beslutningene som ligger til foreldreansvaret, har den som barnet bor fast hos myndighet til å fatte «avgjerder som gjeld vesentlige sider av omsuta for barnet», jf. barnelova § 37. Dette innebærer om barnet skal gå i barnehage og om barnet skal flytte innad i Norge.

Spørsmålet om hvilken begrensning som kan og bør gjelde for innenlands flytting har vært drøftet flere ganger. Bakgrunnen er blant annet at en flytting vil kunne gjøre gjennomføring av samvær vanskeligere for samværsforelderen. Et flertall i Strandbakkenutvalget gikk inn for at avgjørelsen om å flytte med barnet skulle legges inn under

²¹⁰ (NOU 2020: 14)

²¹¹ (NOU 2008: 9)

²¹² Se også ovenfor under 4.4.5.

²¹³ (NOU 2020: 14)

²¹⁴ (NOU 2020: 14)

foreldreansvaret.²¹⁵ Dette ble imidlertid ikke fulgt opp politisk, men det ble i stedet innført en frist for bostedsforeldren til å varsle om flyttingen, jf. barnelova § 42a. Hvis foreldrene ikke er enige om flyttingen, må den av foreldrene som vil flytte med barnet kreve mekling. Familievernkontorene behandlet i 2022 til sammen 388 meklingsaker om flytting.

Barnelovutvalget har gått inn for at foreldre skal kunne reise sak om flytting med barnet innad i landet, på samme måte som det i dag er mulig å reise sak om flytting ut av landet.²¹⁶ Utvalget delte seg imidlertid i et flertall og et mindretall når det gjelder spørsmålet om hvorvidt det fortsatt skal ligge til bostedsforelderens avgjørelseskompetanse å bestemme hvor i landet barnet skal bo.²¹⁷ Flertallet gikk inn for å endre regelen om flytting innenlands slik at avgjørelsen ligger til foreldreansvaret. I vurderingen ble det vist til at det allerede ligger under foreldreansvaret å avgjøre om barnet skal flytte ut av landet, og at forskjellen på innenlandsflytting og flytting til utlandet ikke behøver være så stor. Flytting innenlands kan medføre lang reisevei og høye kostnader å opprettholde kontakt: «For samværsforelderen, som også skal betale bidrag, kan reise og oppholdsutgifter i seg selv føre til at det blir helt begrenset samvær.» Flertallet viser også til at tilsvarende løsning er valgt i Sverige og Finland.

Utvalget viser også til innspill om at det at bostedsforelderen flytter med barnet uten at partene er enige er en kime til foreldrekonflikter, og at dette i praksis gjør samvær svært vanskelig. Flertallet vurderte at regler om varsling og mekling før flytting ikke ivaretok samværsforeldrens interesser på en tilstrekkelig måte, og viste også til hensynet til likestilt foreldreskap. Samtidig mente flertallet at det er åpenbart at ikke enhver flytting er noe foreldrene behøver å være enige om, og mente at det sentrale er om flyttingen er av vesentlig betydning for om bostedsordningen som er avtalt eller bestemt av retten kan fortsette.

Mindretallet gikk inn for å la myndigheten til å flytte med barnet innenlands ligge hos bostedsforelderen.²¹⁸

Domstolens kompetanse i spørsmålet om bosted

Foreldre som ikke kommer fram til bo- eller samværsordning kan reise sak for domstolen, jf. bar-

nelova § 56. I 2022 kom det inn 2 592 saker etter barnelova til tingretten.²¹⁹ Dette antallet har holdt seg relativt stabilt de siste fem årene. Det foreligger ingen helhetlig oversikt over utfallene i sakene som føres i tingrettene. Domstolenes saksbehandlingssystem er et støtteverktøy for gjennomføring av saker i domstolene, og ikke et statistikkverktøy. Dette gjør at det er begrensede muligheter til å hente ut informasjon om hvem som får bosted, eller hvilken rolle barnevernet eller andre offentlige instanser har spilt i sakene.²²⁰

En barnefordelingssak som er fremmet for domstolen skal behandles etter reglene i barnelovas kapittel 3. Som hovedregel skal det gjennomføres et saksforberedende møte med partene. I 2019 ble dette gjort i 66 prosent av foreldretvistene. I en undersøkelse foretatt av Riksrevisjonen, opplyste alle unntatt en av tingrettene som ble intervjuet at de i stor grad oppnår enighet i de saksforberedende møtene. Riksrevisjonens rapport viser også at det i 2018 ble avholdt hovedforhandling i 40 prosent av de behandlede foreldretvistene.²²¹ Domstolen kan også sende saken tilbake til mekling, og retten kan oppnevne en sakkyndig.²²² Dersom saken kommer til behandling i retten, skal det som hovedregel avgjøres at barnet skal bo hos den ene av foreldrene. Hvilken av foreldrene det vil være best for barnet å bo fast sammen med, skal vurderes konkret for det enkelte barnet. Hensyn som vektlegges i vurderingen er blant annet barnets tilknytning og kontakt med hver av foreldrene, barnets eget ønske, best samlet foreldrekontakt, foreldrenes og barnets personlige egenskaper, tid til barnet (daglig omsorg) og eventuell risiko ved miljøskifte.²²³

Etter en endring i 2010 ble det åpnet for at domstolen kan idømme delt bosted hvis det er «særlige grunner» for en slik løsning, se barnelova § 36. I forarbeidene er det pekt på at dette blant annet innebærer at foreldrene bor i nærheten av hverandre og at de må kunne samarbeide godt om barnet. Det er ikke tilstrekkelig at foreldrene anses å være like gode omsorgspersoner for barnet eller at barnet er like knyttet til begge foreldrene. Hvis det er tvil om hvorvidt delt bosted er til barnets beste, må domstolen avgjøre at barnet skal bo fast hos den ene forelderen og

²¹⁵ (NOU 2008: 9)

²¹⁶ (NOU 2020: 14)

²¹⁷ (NOU 2020: 14)

²¹⁸ (NOU 2020: 14)

²¹⁹ (Tingrettene, 2022)

²²⁰ Opplysning fra Domstoladministrasjonen til Mannsutvalget

²²¹ (Riksrevisjonen, 2019)

²²² Barnelova § 61

²²³ (NOU 2020: 14)

ha samvær med den andre.²²⁴ Domstolens avgjørelse kan tvangsfullbyrdes.

I både Sverige og Finland kan domstolen fastsette delt bosted.²²⁵ I Danmark kan foreldre med felles foreldreansvar avtale at barnet skal bo fast hos en av dem, eller at barnet skal ha delt fast bosted.²²⁶ Hvis foreldrene ikke blir enige om barnets bosted, er det Familieretshuset eller familieretten som treffer avgjørelse om at barnet skal bo fast hos en av dem.²²⁷

Tidligere vurderinger av domstolens kompetanse

Spørsmålet om revidering av reglene om bosted har vært oppe flere ganger, blant annet i 1998,²²⁸ 2008,²²⁹ 2015²³⁰ og 2020.²³¹

I Barnefordelingsprosessutvalget gikk flertallet i 1998 inn for at domstolene ikke burde få myndighet til å pålegge delt bosted for barn når foreldrene ikke er enige om en slik løsning. Det ble særlig vist til at det mellom foreldre i en slik situasjon etter alt å dømme var et så høyt konfliktnivå at delt bosted ikke vil kunne fungere til barnets beste. Mindretallet viste til at det ikke kan utelukkes at det i særlige tilfeller kan være slik at delt bosted vil være best for barnet, og gikk derfor inn for at domstolen burde ha denne adgangen dersom det forelå «særlige høve».²³²

Et flertall i Strandbakkenutvalget mente at det tidligere regelverket hindret domstolen fra en konkret vurdering som domstolen er nærmest og best egnet til å foreta.²³³ Flertallet mente at noen forutsetninger normalt må være til stede for at delt bosted skal være en god bostedsløsning til barnets beste, men at det ikke grunnlag for å si at det aldri vil kunne være til barnets beste med delt bosted. Det ble blant annet pekt på tilfeller hvor foreldrene har avtalt eller praktisert delt bosted både forut for og under rettergangen:

Dersom retten i et slikt tilfelle finner det ønskelig at ordningen skal fortsette og samtidig mener at forutsetningene for dette er til stede selv om foreldrene har brakt saken inn for rettsapparatet,

*mener flertallet at retten ikke bør fratras muligheten til å avsi en dom i tråd med dette. [...] Flertallet vil også peke på at et høyt konfliktnivå mellom foreldrene under en rettssak ikke nødvendigvis medfører at det også er umulig med et konstruktivt samarbeid etter at dom er avsagt. I en rettsprosess vil engasjementet ofte være stort, og ikke sjelden vil partene være opptatt av å skjule både saksrelevante svakheter og forhandlingsvilje overfor den andre. Men når dom først foreligger kan det ikke utelukkes at noen foreldre lojalt vil innrette seg etter denne og velge å sette barnets behov og interesser i fremste rekke.*²³⁴

Flertallet delte seg for øvrig i to grupper der den ene mente at særlige grunner burde nevnes i loven, mens den andre mente at dette ikke var nødvendig.

Mindretallet i utvalget mente at konfliktnivået i saker som kommer til retten normalt vil være høyt:

*Ikke sjelden er samarbeidsklimaet mellom foreldrene i disse sakene dårlig. Mindretallet mener at det i disse sakene ikke vil være til barnets beste med delt bosted, og at domstolene derfor ikke har behov for en adgang til å kunne idømme denne bostedsløsningen. All forskning tyder på at en ordning med delt bosted forutsetter at foreldrene kan samarbeide på det praktiske plan, og at de må ha en viss vilje og evne til å kunne gjennomføre en ordning med delt bosted.*²³⁵

Mindretallet mente at det ikke var grunn til å tro at konflikter ville gå seg til eller at idømmelse av delt bosted kan bidra til å dempe konflikten mellom foreldrene:

*Å skille ut hvilke foreldre som vil klare å etterleve dommen og hvilke som ikke vil klare det, fremstår som særs krevende – for ikke å si umulig. Det må antas at flere barn vil lide og ha det strevsomt i fasen rett etter at en slik dom er avsagt. Rettsferdighetshensyn og likestilling må ikke få overskygge hensynet til barnets beste.*²³⁶

²²⁴ (Ot.prp. nr. 104 (2008–2009))

²²⁵ (NOU 2020: 14)

²²⁶ Forældreansvarsloven §§ 17 og 18 a

²²⁷ Forældreansvarsloven § 17 første ledd

²²⁸ (NOU 1998: 17)

²²⁹ (NOU 2008: 9; Ot.prp. nr. 104 (2008–2009))

²³⁰ (Prop. 161 L (2015–2016))

²³¹ (NOU 2020: 14)

²³² (NOU 1998: 17)

²³³ (NOU 2008: 9)

Da adgangen til å idømme delt bosted ble innført i 2010, var den ment som en snever unntaksregel. I forarbeidene uttalte departementet at dersom foreldrene ikke er enige, er det strengere krav til visshet om at vil være til barnets beste enn hva

²³⁴ (NOU 2008: 9)

²³⁵ (NOU 2008:9)

²³⁶ (NOU 2008:9)

som er nødvendig ved tildeling av delt fast bosted til den ene forelderen.²³⁷ I forarbeidene til lovendringen ble det pekt på at et kriterium om barnets beste alene i dette tilfellet vil kunne innebære en fare for at delt bosted idømmes i større utstrekning enn det er grunnlag for. I forarbeidene heter det:

Departementet vil særlig vise til at vedvarende foreldrekonflikter av fagfolk blir framhevet som en vesentlig årsak til at barn får til dels alvorlige problemer etter samlivsbrudd. På bakgrunn av at det vil ha formodningen for seg at konfliktnivået er høyt når en sak havner i retten, vil det som et utgangspunkt måtte antas at forutsetningene for at delt bosted skal være til barnets beste ikke foreligger i disse tilfellene. Det kan også være vanskelig å forutse hvordan konfliktnivået vil utvikle seg i etterkant av rettssaken. På bakgrunn av at det anses å være særlig belastende for barn å leve med delt bosted dersom forutsetningen om godt foreldresamarbeid ikke foreligger, mener departementet at domstolen må ha en stor grad av sikkerhet for at delt bosted vil være til barnets beste før dette idømmes.²³⁸

Et flertall i Barnelovutvalget gikk i 2020 inn for å fjerne kravet til at det skal være særlige grunner til å fastsette delt bosted, og viser til at en vurdering av hensynet til barnets beste i hvert enkelt tilfelle er tilstrekkelig. Flertallet viser også til at det ikke er krav om «særlige grunner» for å for å bestemme en mer eller mindre omfattende samværsordning med noenlunde de samme samarbeidsutfordringene som er forbundet med delt bosted.²³⁹ Mindretallet går inn for å beholde kravet om «særlige grunner» for å idømme delt fast bosted, og viser til den høye graden av tilpasning og samarbeidsevne mellom foreldrene som kreves ved en slik ordning.

Familievernkontorets virksomhet

Staten har ansvar for å sørge for at det finnes familievernkontorer som er tilgjengelige for dem som har behov for tjenesten.²⁴⁰ Familievernets organisering og tidligere omorganisering er grundig beskrevet i Familievernutvalgets rapport.²⁴¹

²³⁷ (Ot.prp. nr. 104 (2008–2009))

²³⁸ (Ot.prp. nr. 104 (2008–2009))

²³⁹ (NOU 2020: 14)

²⁴⁰ (NOU 2019: 20)

²⁴¹ (NOU 2019: 20)

Mekling

Gifte eller samboende foreldre som skal flytte fra hverandre og som har barn under 16 år, må møte til mekling i saker som gjelder fast bosted og/eller samvær. Meklingsplikten gjelder også før det reises sak om foreldreansvar, flytting, hvor barnet skal bo fast eller om samvær.²⁴² Dersom saken er brakt inn for domstolen, kan retten velge å sende saken tilbake til mekling hvis dette alternativet ikke anses tilstrekkelig utprøvd.²⁴³

I 2021 ble det gjennomført om lag 11 100 meklinger i forbindelse med samlivsbrudd. Det ble registrert at foreldrene inngikk avtale i forbindelse med meklingen i 65 prosent av sakene.²⁴⁴ I tillegg var det også om lag 6 560 meklinger ved foreldretvister. Det ble også registrert 36 meklingssaker som ble tilbakesendt fra retten, og 388 meklingssaker om flytting.

Det er betydelig færre menn enn kvinner blant meklerne. Andelen menn som var ansatt ved familievernkontorene med universitets- eller høgskoleutdanning, var i 2022 på om lag 30 prosent.²⁴⁵

Formålet med mekling mellom foreldre som skal flytte fra hverandre, er å komme fram til en skriftlig avtale om foreldreansvaret, hvor barnet skal bo fast og om samvær. Et viktig prinsipp i mekling er at partene selv har ansvar både for problemet og løsningen, og at de opplever avtalen som sin egen.²⁴⁶ Foreldrene kan selv avgjøre hvor lang periode avtalen skal vare, eller om den skal evalueres på et senere tidspunkt. Undersøkelser viser at meklingen er konfliktdependende for svært mange par.²⁴⁷

Før meklingen svarer foreldrene på spørsmål som kartlegger konfliktnivået mellom foreldrene. Hensikten er at tilbudet blir tilpasset konfliktnivået. Data fra Familievernets fagsystem (FADO), viser at i 2023 ble over 40 prosent av sakene registrert med lav grad av konflikt, og 20 prosent med middels grad av konflikt. I 17 prosent av alle meklingene ble konfliktnivået kategorisert som høyt, og 17,4 prosent av sakene ble kategorisert som risikosaker.²⁴⁸

Begge foreldrene må møte til en times mekling hos en godkjent mekler, normalt ved et fami-

²⁴² Barnelova § 51

²⁴³ Barnelova § 61

²⁴⁴ (SSB, Tabell 10939)

²⁴⁵ (NOU 2019: 20)

²⁴⁶ (NOU 2019: 20)

²⁴⁷ (NOU 2019: 20)

²⁴⁸ Tallene er hentet ut fra FADO 11. januar 2024. FADO er et levende fagsystem og tall hentet ut på andre tidspunkt vil kunne avvike noe fra disse tallene.

lievernkontor. Etter dette kan foreldrene få en meklingsattest, uavhengig av om de har kommet fram til en skriftlig avtale.²⁴⁹ Høykonfliktsaker kan gis et eget forløp, såkalt prosessmekling, som blant annet innebærer flere meklingstimer.²⁵⁰ I 2021 ble slik mekling gitt i 4 850 saker.²⁵¹ Mekler skal gi foreldrene informasjon om meklingsordningen og om aktuelle regler i barnelova når foreldre ikke bør sammen.²⁵² Mekleren har informasjonsplikt, og i henhold til rundskriv for mekling skal mekleren blant annet informere om bostedsløsninger og de viktigste økonomiske konsekvensene av avtalen.²⁵³

Hvis foreldrene ikke har kommet fram til en avtale etter første meklingstime, skal mekler oppfordre dem til å ta imot tilbud om mekling i tre timer til. Foreldre kan få tilbud om mekling i inntil syv klokketimer.²⁵⁴

Familievernutvalget har foreslått at foreldre som går fra hverandre fremdeles skal møte til en obligatorisk time, men at denne skal kalles foreldresamtale. Deretter kan foreldre som ønsker det velge å gå videre til mekling. Foreldrene skal etter forslaget måtte møte til mekling seks ganger før de kan reise sak for retten. Dette forslaget støttes av Barnelovutvalget.²⁵⁵

Familievernutvalget skriver at: «[...] flere meklingstimer i familievernnet er en nøkkel til at flere konflikter mellom foreldre løses ved familievernkontorene. Utvalget foreslår og tiltak for å styrke meklingsordningen i høykonfliktsaker. Bant annet kan det å styrke barneperspektivet i saker med særlig høy konflikt, kunne bidra til dette.»²⁵⁶

Utvalget peker videre på at: «Unntak vil være alvorlige saker der det er mistanke om vold, overgrep eller annen omsorgssvikt mot barnet, saker hvor den ene av forelderen ikke møter til mekling, eller i andre saker der meklerens skjønn tilsier at partene står fastlåst, og at krav om ytterligere mekling ikke vil kunne bidra til at saken løses i familievernnet.»²⁵⁷

Familievernutvalget vurderte også innspill om at familievernnet bør gis myndighet til å gi avtaler tvangskraft, for eksempel ved at mekler har myndighet til å fatte midlertidige beslutninger når for-

eldrene ikke blir enige og det er faglig gode begrunnelser for at saken bør løses uten domstolsbehandling. Familievernutvalget mente imidlertid at å innføre myndighetsfunksjoner i meklingen vil underminere det særegne ved mekling som metode. Familievernnet er også i all hovedsak et frivillig tilbud.

Kliniske saker

I tillegg til mekling i slike saker, tilbyr familievernkontorene rådgivning og behandling ved konflikter eller kriser for par og familier, såkalt kliniske saker.²⁵⁸

Familievernnet har også utdrettet virksomhet om familierelaterte tema i form av veiledning, informasjon og kurs, og undervisning mot andre tjenester og publikum.²⁵⁹ Dette gjør at familievernkontorene håndterer til dels svært ulike former for konflikt mellom foreldrene, fra situasjoner der kjærlighetslivet til foreldrene er i ferd med å brytes opp og oppmerksomheten har vært knyttet til andre konflikter enn de som gjelder barna, til situasjoner der samlivet har vært oppløst i lang tid og konflikter om bosted- og samvær kan ha pågått lenge.

Familievernkontorene har mulighet til å registrere hvilke problemstillinger som ble reist i sakene når de avsluttes i dagsystemet FADO. I 2023 avsluttet familievernkontorene om lag 34 000 saker. Av disse ble 1 821 saker registrert som risikosaker.²⁶⁰ I FADO kan de ansatte ved kontorene også registrere problemstillinger som har vært reist i sakene. Her er det mulig å huke av på flere problemstillinger i hver sak. Av sakene som ble behandlet i 2023 ble det registrert «ingen aktuelle problemstillinger» i om lag 23 500 saker. Vold i parrelasjonen ble registrert i 2 150 saker, og vold i relasjonen mellom foreldre og barn i om lag 2 000 saker.²⁶¹

4.6.3 Økonomi

Økonomiske spørsmål kan ha stor praktisk og prinsipiell betydning for mange foreldre etter et samværsbrudd. I første rekke vil dette gjelde de direkte overføringene mellom foreldrene i form av

²⁴⁹ Barnelova § 54.

²⁵⁰ Tallene er hentet ut fra FADO 11. januar 2024.

²⁵¹ (Bufdir, 2022)

²⁵² Forskrift om mekling etter ekteskapsloven og barneloven

²⁵³ (Bufdir, 2021a)

²⁵⁴ (Bufdir, 2021)

²⁵⁵ (NOU 2020: 14)

²⁵⁶ (NOU 2019: 20)

²⁵⁷ (NOU 2019: 20)

²⁵⁸ (Bufdir, -a)

²⁵⁹ (NOU 2019: 20)

²⁶⁰ Tallene er hentet ut fra FADO 11. januar 2024.

²⁶¹ Systemet har en generell definisjon av vold, og det kan være forskjell i hvordan saksbehandlere i familievernnet tolker definisjonen. Tallene gir en indikasjon på antall saker der de ulike temaene har vært aktuelle, men må tolkes med forsiktighet.

barnebidrag, men også andre økonomiske overføringer, som barnetrygd, skatt, overgangsstønad og ulike trygdeordninger kan ha betydning. I det følgende redegjøres det for økonomiske ordninger som har sammenheng med utforming og endring av bo- og samværsavtaler.

Både fagmiljøer ved familievernkontorer og enkeltpersoner som Mannsutvalget har vært i kontakt med, opplever at de økonomiske ordningene mellom foreldre som ikke bor sammen er en kilde til konflikt. Uenighetene kan oppstå i forbindelse med fastsetting eller ved spørsmål om endring av bo- og samværsavtale. Det er ikke uvanlig at foreldrene tillegger hverandre økonomiske motiver for ønske om en bestemt samværsløsning. Konflikter ved stans av samvær eller utprøving av nye ordninger kan ta tid, noe som kan føre til at en av partene opparbeider seg bidragsgjeld.²⁶²

Barnebidrag

Utgangspunktet for fastsettelse av barnebidrag er at begge foreldrene har plikt til å forsørge barnet etter økonomisk evne når barnet selv ikke har midler til det. Denne plikten gjelder også dersom man ikke bor sammen med barnet, og bidraget forvaltes normalt av den forelderen som barnet bor med. Bidragsplikten varer i utgangspunktet til barnet fyller 18 år. Barnebidrag er i utgangspunktet et privat forhold mellom foreldrene, og de kan avtale og betale bidraget seg imellom uten innblanding fra det offentlige.²⁶³

Grunnloven § 104 tredje ledd annet punktum sier at statens myndigheter «skal legge forholdene til rette for barnets utvikling, herunder sikre at barnet får den nødvendige økonomiske [...] trygghet, fortrinnsvis i egen familie.»

Barnekonvensjonen setter i flere bestemmelser rammer for lovgivers utforming av regler om forsørgelse. Blant annet gir artikkel 27 uttrykk for at offentlige myndigheter og barnets foresatte har et delt ansvar for å sikre barnets levestandard gjennom økonomiske virkemidler, men at det er foreldrene som har det primære ansvaret. Staten skal sørge for at foreldrenes eller andre foresattes plikt til å yte økonomisk bistand til barnet blir gjennomført slik at midlene kommer barnet til gode.

Hvis foreldrene ikke blir enige om størrelsen på bidraget, kan de be NAV fastsette beløpet. Rammeverket for dagens ordning ble innført i for-

bindelse med en større omlegging av bidragssystemet i 2003.²⁶⁴ Størrelsen på barnebidraget settes ut fra sjablonmessige beregninger av hva underhold av barnet koster. Underholdskostnaden øker med barnets alder.

Barnebidraget blir avkortet for samvær mellom samværsforelderen og barnet. Fradraget er ment å dekke løpende utgifter under samværet, utgifter som bidragsmottaker antas å spare. Hensikten med denne ordningen er å hindre detaljdiskusjoner knyttet til samvær, og ordningen åpner for fleksibilitet og utprøving av samværsordninger.²⁶⁵ Fradraget øker jo mer samvær samværsforelderen har med barnet. Samværsklasse 1 gjelder ved samvær på 2 til 3 netter i gjennomsnitt per måned, klasse 2 ved samvær på 4 til 8 netter, klasse 3 ved samvær på 9 til 13 netter og klasse 4 ved samvær på 14 til 15 netter.²⁶⁶ Ved delt bosted skal det legges til grunn at foreldrene har like store utgifter til barnet per dag barnet bor fast hos foreldrene.²⁶⁷ Størrelsen på fradraget beregnes med utgangspunkt i de samme kostnadstallene som er lagt til grunn ved beregningen av forbruksutgiftene i kostnaden.²⁶⁸ For et barn i alderen 6-10 år var fradraget pr. 1. juli 2023 på henholdsvis kroner 407, 1 348, 3 112 og 3 907 for samværsklassene 1, 2, 3 og 4. Det forutsettes at samværsforelderen dekker barnets løpende forbruk til mat, drikke, helse- og hygieneartikler, lek og fritid og transportutgifter under samværet. Bostedsforelderen dekker de øvrige utgiftene til barnets underhold, som for eksempel utgifter til klær og sko.²⁶⁹

Den største endringen i fradragsbeløpene i de ulike klassene er ved mer eller mindre enn 9 netter per måned. Dette skyldes at barnets boutgifter ikke tas med i beregningen av samvær etter samværsklasse 1, 2 og 3. Samværsforeldre som har samvær opp til 9 netter betaler dermed for deler av bokostnadene hos bostedsforelderen, og får ikke trukket fra bokostnader for den tiden barnet har samvær. Fra og med samværsklasse 3 regnes bokostnadene inn i fradraget.

²⁶⁴ (Ot.prp. nr. 43 (2000–2001))

²⁶⁵ (Ot.prp. nr. 43 (2000–2001))

²⁶⁶ Forskrift om fastsetjing og endring av fostringstilskot § 9. Barnelovutvalget har foreslått en overgang til en beregning basert på det faktiske samværet. I begrunnelsen for forslaget vises det til at samværsklassene kan oppleves som for grovinndelte, særlig i de tilfellene der avtalt samvær ligger i nedre eller øvre grense i et intervall, slik at bare små endringer i samvær vil gi store utslag. samværsfradraget.

²⁶⁷ Forskrift om fastsetjing og endring av fostringstilskot § 8

²⁶⁸ (Nav, 2003)

²⁶⁹ (NOU 2020: 14)

²⁶² (Bufdir, 2022)

²⁶³ (NOU 2020: 14)

Da bidragsordningen ble endret i 2003, var i utgangspunktet ikke bokostnader regnet inn i samværsfradraget, uavhengig av hvor omfattende samværet var.²⁷⁰ Departementet uttalte at:

Etter departementets oppfatning er boutgifter en naturlig del av forsørgelsesutgiftene til barnet. Barnets behov for bosted kan sikres best ved å samle utgiftene til ett sted. En bidragsfastsettelse basert på at barnet har to bosteder, vil gi svært høye boutgifter med tilhørende konsekvenser for bidragsnivået. Departementet forutsetter altså at den av partene barnet bor fast hos har behov for en større bolig enn om vedkommende var alene.²⁷¹

Det ble også forutsatt at en innføring av bokostnader for barnet i begge hjem ville innebære at boutgiftene i to boliger ble tatt med i utregningen av barnets samlede boutgifter, noe som ville gi en svært høy underholdskostnad.

Senere er boutgifter regnet med i samværsfradraget for de laveste samværsklassene. I forbindelse med evalueringen av ordningen i 2008, uttalte departementet at det ved offentlig fastsettelse av bidrag bør:

[...] tas hensyn til økte boutgifter den bidragspliktige har som følge av samvær med barnet, særlig der samværet har et visst omfang. Barnet har krav på en rimelig bostandard også hos samværsforelderens, og dette vil gi et riktigere bilde av partenes reelle utgifter. Departementet vil beregne økte boutgifter den bidragspliktige har som følge av samvær inn i samværsfradraget for samværsklassene 2, 3 og 4. I samværsklasse 1 er samværet så lite at bostedsforelderens boutgifter prioriteres. Ved å ta inn boutgiftene også i samværsfradraget vil disse utgiftene følge barnet. Boutgiftene bør være avhengig av barnets alder.» Dette ble senere endret til samværsklasse 3 og 4 fordi «[...] beregninger viser at et økt samværsfradrag kan gi negative konsekvenser for forsørgelsen av barnet.²⁷²

Høringsinstansene hadde ulike oppfatninger om saken, og det ble pekt på flere ulike modeller for beregning av fradrag for samvær og/eller boutgifter. Barneombudet trakk fram at de hadde fått meldinger om at samværsfradragsordningen

bidro til å øke konfliktene knyttet til samvær og at det burde vurderes andre ordninger for å øke samværet. Subsidiært mente ombudet at boutgiftene burde regnes med fra i klasse 3 og 4, og gikk inn for å innføre fradraget for klasse 3 og 4.

Ved en forskriftsendring som gjaldt fra 2009, ble boutgifter regnet med i fradrag for samværsklasse 3 og 4.

Departementet viste i denne forbindelse til at: «[...] nye beregninger viser at et økt samværsfradrag kan gi negative konsekvenser for forsørgelsen av barnet. Dette gjelder særlig der foreldreøkonomien er vanskelig og samværet forholdsvis lite»²⁷³

Overgangsstonad

Overgangsstonad, stonad til barnetilsyn og stonad til skolepenger er trygdeordninger som kan gis til enslige foreldre i en periode på inntil tre år. Hensikten med overgangsstonad er å sikre inntekt for personer som har aleneomsorg for barn, og å gi midlertidig hjelp til selvhjelp slik at de kan bli i stand til å forsørge seg selv ved eget arbeid.

Reglene for tildeling og fastsettelse av disse stonadene framgår av kapittel 15 i lov om folketrygd (folketrygdloven). Av disse er det særlig overgangsstonad som har økonomisk betydning. For å få overgangsstonad må man blant annet være «enslig mor eller far» og ha «aleneomsorgen for barn». Dette innebærer at det stilles krav til hvem man bor sammen med, og at man må ha minst 60 prosent av den daglige omsorgen.²⁷⁴ I tillegg er det et aktivitetskrav i form av krav om minst 50 prosent yrkesrettet aktivitet (arbeid, arbeidssøker, utdanning eller etablere egen virksomhet). Full overgangsstonad utgjør 2,25 ganger grunnbeløpet årlig, noe som tilsvarer 266 895 kroner pr. 1. mai 2023. Støtten blir avkortet mot inntekt.

Enslige forsørgere kan også motta stonad til barnetilsyn på grunn av utdanning eller arbeid, og denne støtten gis uavhengig av retten til overgangsstonad.

I mars 2023 mottok til sammen 12 802 personer overgangsstonad og/eller stonad til barnetilsyn. Av disse er kun 5 prosent menn.²⁷⁵ En oversikt fra 2018 viser at om lag 2 000 personer som fikk overgangsstonad begynte på utdanning i 2018, og av disse var 97 prosent kvinner.²⁷⁶ Kvin-

²⁷⁰ Forskrift om fastsettning og endring av fostringstilskot § 9 fjerde ledd

²⁷¹ (Ot.prp. nr. 43 (2000–2001))

²⁷² (Ot.prp. nr. 69 (2007–2008))

²⁷³ (Ot.prp. nr. 69 (2007–2008))

²⁷⁴ (Nav, 2024a)

²⁷⁵ (Nav, 2023)

²⁷⁶ (Steskal & Holmås, 2020)

neandelen var også tilsvarende høy i 2004. Andelen med innvandrerbakgrunn hadde i samme periode økt fra 8,5 prosent til 32 prosent. Andelen av enslige forsørgere med overgangsstonad som fullførte videregående opplæring de begynte på ligger på om lag 50 prosent, mens for høyere utdanning er fullføringsgraden om lag 30 prosent. Dette er lavere enn den generelle fullføringen.²⁷⁷ Videre er det store forskjeller i hvor mange som kommer i arbeid etter fullført utdanning. Andelen er betydelig høyere for de lengste utdanningene, som sykepleiefag eller lærerutdanninger.²⁷⁸

4.6.4 Ordninger for å tilrettelegge for omsorgsarbeid

Det finnes flere ordninger som tilrettelegger for at arbeidstakere får mulighet til å utøve omsorg, og en del av disse er avgrenset til omsorg for personer i den nære familien. Arbeidsmiljøloven §12-10 annet ledd slår fast at arbeidstaker har rett til permisjon i inntil 10 dager hvert kalenderår for å gi nødvendig omsorg til nære familiemedlemmer. Denne rettigheten er begrenset til å dreie seg om omsorgsarbeid for foreldre, ektefelle, samboer eller registrert partner. Den samme rettigheten gjelder ved nødvendig omsorg for funksjonshemmet eller kronisk sykt barn fra og med kalenderåret etter at barnet fylte 18.

Ordningen med omsorgspenger (sykt barn-dager) gir rett til å være borte fra jobb når barnet, eller den som passer barnet, er syk. Ordningen er rettet mot dem som har omsorgen for barnet (det vil si at barnet bor fast hos deg, og at dere har samme folkeregistrerte adresse), og gir rett på 10 dager per kalenderår (15 dager ved omsorg for mer enn to barn). Arbeidsgiver dekker 10 dager med omsorgspenger per kalenderår, og kan kreve refusjon fra NAV for det antall dager som overstiger 10.

En del andre ordninger åpner for at arbeidstakere yter omsorg for personer utenfor den nærmeste familien.

Ordningen med pleiepenger for syke barn er rettet mot dem som må være borte fra jobb for å ta vare på et barn som har kronisk sykdom, langvarig sykdom eller nedsatt funksjonsevne. Pleiepen-ger gis som oftest til foreldre, men ifølge NAV kan andre kan ha rett til pleiepenger hvis de helt eller delvis har omsorgen for barnet i perioden de søker pleiepenger. Dette kan for eksempel være venner, voksne søsken, besteforeldre, tante eller

onkel.²⁷⁹ Menn utgjør i underkant av 40 prosent av mottakerne av ordningen.²⁸⁰

Arbeidsmiljøloven §12-10 første ledd slår fast at arbeidstakere som pleier nærstående i hjemmet i livets slutfase har rett til permisjon i 60 dager. Etter søknad, inkludert legeerklæring og samtykke fra pasienten, kan NAV utbetale pleiepenger i inntil 60 arbeidsdager.²⁸¹ Det er pasienten selv som bestemmer hvem som er nærmeste pårørende, og man kan utpeke flere nærmeste pårørende dersom det er hensiktsmessig.²⁸²

4.7 Utvalgets vurderinger

Mannsutvalget mener at

- mange menn har for dårlige rammebetingelser for å yte omsorg i familien
- foreldrepermisjonsordningen legger ikke til rette for likestilt foreldreskap
- regler og praksis for fordeling av ansvar for barn ved samlivsbrudd støtter ikke opp om likestilt foreldreskap
- familiepolitikken tar for lite hensyn til nye familieformer

Mange menn har for dårlige rammebetingelser for å yte omsorgsarbeid i familien

Mannsutvalget legger til grunn at menn er like gode omsorgspersoner som kvinner. Utvalget mener samfunnet må legge til rette for at menn og kvinner har de samme mulighetene til både å forsørge seg selv og familien gjennom arbeid og til å være omsorgspersoner.

Fordeling av inntekts-, husholds- og omsorgsarbeid i familien henger blant annet sammen med kjønnsnormer og dynamikker i det private familielivet. Selv om inntektsgivende arbeid for å forsørge familien kan være motivert av omsorg, mener utvalget at likestilling også forutsetter endringer i ansvarsfordelingen av omsorgsoppgaver i familien.

Noen menn har dårligere rammebetingelser for å yte omsorgsarbeid i familien. Dette henger for eksempel sammen med klasse, hvilke yrker og næringer man jobber i, hvor man bor, og tilknytning til arbeidslivet. Menn som jobber i for eksempel reindrift, fiske eller andre primærnæringer, og selvstendig næringsdrivende, kan ha spesielle

²⁷⁹ (Nav, 2024b)

²⁸⁰ (Helde, 2023)

²⁸¹ (Helsedirektoratet, 2019)

²⁸² (Helsedirektoratet, 2018)

²⁷⁷ (Steskal & Holmås, 2020)

²⁷⁸ (Steskal & Holmås, 2020)

utfordringer med å kombinere lønns- og omsorgsarbeid. Dette ser vi også når det gjelder uttak av foreldrepenger.

Definisjonene som brukes i forskning og statistikk, kan bidra til å usynliggjøre mye av omsorgsarbeidet som menn gjør. Det samme gjelder for hvordan vi forstår «det tredje skiftet», og hvordan dette operasjonaliseres i forskningen. Mange menn bruker for eksempel mye tankevisdom på forhold ved familiens økonomi. Utvalget forstår dette som en form for usynlig arbeid i familien, med en parallell til det å planlegge gaveinnkjøp, holde oversikt over familiens kalendre og andre gjøremål som kvinner oftere tar på seg. Utviklingen mot likestilling i familien innebærer også at både menn og kvinner får nye forståelser av hva som er «omsorg». Det er viktig at denne typen oppgaver også inkluderes i studier av det tredje skiftet.

Utvalget ser samtidig et behov for å skille mellom ulike typer lønnet og ulønnet arbeid i statistikk og forskning, nettopp for å få fram kjønnsforskjellene i disse oppgavene. Utvalget mener at en jevnere fordeling av omsorgsarbeid og forsørgerarbeid vil gagne alle.

Foreldrepermisjonsordningen legger ikke til rette for likestilt foreldreskap

Utvalget vurderer at fedres/medmors tilgang til foreldrepermisjon er helt sentralt for likestilling i familien. Dagens ordning likestiller ikke mor og far/medmor som omsorgspersoner ved å stille andre krav til far/medmor enn til mor for uttak av foreldrepenger. Ut fra et rettferdighetsperspektiv er dette problematisk.

I all hovedsak er det slik at menn tar ut fedrekvoten, mens kvinner tar ut mødrekvoten og fellesdelen. Utvalget mener at fellesdelen i dagens ordning ikke oppleves som et reelt alternativ for mange fedre, og at det er behov for et tydeligere signal og tilrettelegging fra det offentlige om en mer likedelt permisjonstid.

Regler og praksis for fordeling av ansvar for barn ved samlivsbrudd støtter ikke opp om likestilt foreldreskap

Flere og flere foreldre som flytter fra hverandre, avtaler delt bosted for barna. Utvalget mener dette er en positiv utvikling, som blant annet henger sammen med endringer i normer for foreldreskap og at flere par har mer likestilte samliv. Utvalget mener derfor at det er helt avgjørende å styrke ordninger for et mer likestilt foreldreskap blant par som bor sammen.

Blant barn av foreldre som ikke lever sammen, bor en stor overvekt av barna hos mor. Kjønnsskjevhet i hvem som er samværsforeldre, er knyttet til kjønnsroller og ulike forventninger til og forestillinger om mødre og fedre som omsorgspersoner og gir menn færre muligheter til å delta i familielivet. For mange fedre vil et samlivsbrudd innebære at de går fra å ha jevn kontakt med barna i felles hjem, til å ha ingen eller liten kontakt en stor del av tiden. For mange samværsforeldre er dette en belastende situasjon, og et flertall av samværsforeldrene ønsker seg mer samvær med barna sine.

Mannsutvalget mener foreldrene i utgangspunktet bør ha avtalefrihet når de skal finne fram til en bo- og samværsavtale for sitt barn, men det er flere ting som tyder på at friheten i realiteten er begrenset på måter som kan utgjøre en likestillingsutfordring for menn.

Familievernkontorer beskriver at de i meklingen observerer en kjønnsubalanse, der menn opplever at de kan få maksimum 50 prosent av tiden med barnet, mens kvinner kan oppleve at de skal ha barnet minimum 50 prosent.

Mannsutvalget mener at reglene for domstolens adgang til å fastsette barns bosted opprettholder og forsterker de ulike forventningene fedre og mødre har når de kommer til mekling. Etter dagens ordninger er det en høy terskel for at domstolen skal idømme delt fast bosted, noe som fører til at resultatet av domstolens behandling ofte blir at den ene av foreldrene bor med barnet, mens den andre får samvær.

Utvalget mener at det offentliges oppfølging av foreldre som ikke skal leve sammen, må ta hensyn til at bruddet gjør at det oppstår en annen, og for mange ny, omsorgssituasjon sammenlignet med når begge foreldrene bor sammen med barnet. Tidligere praksis i hjemmet vil uansett ikke kunne videreføres. Familievernkontoret bør ha en aktiv rolle, og det må være mer tid til å veilede foreldrene til å forstå og rette opp i kjønnsbalansen mellom dem.

Utvalget mener at en jevnere kjønnsbalanse og mangfold blant de ansatte i familieverntjenesten er viktig for å skape et likeverdig tilbud for alle, uavhengig av kjønn, klasse, geografi, minoritetsstatus, kjønnsidentitet og seksuell orientering. Utvalget er opptatt av at familievernet skal ha systemer for evaluering av erfaringer fra familiernes møter med tjenesten, for å følge med på om tjenesten treffer alle brukerne like godt. Dette er også viktig for å avdekke vold og strukturer som ellers kan være vanskelige å se.

Antallet fedre som ikke bor sammen med mor, og som har foreldreansvar ett år etter fødselen, har gått opp etter at automatisk foreldreansvar ble innført i 2020. Barnelovutvalget har foreslått at fedre som ikke bor sammen med barnets mor, ikke automatisk skal få foreldreansvar for barnet de er far til. Mannsutvalget mener at flest mulig fedre bør ha det formelle ansvaret for barnet som foreldreansvar innebærer, noe som gir et godt utgangspunkt for å skape nære relasjoner mellom alle fedre og barna deres.

Familiepolitikken tar for lite hensyn til nye familieformer

Utvalget legger til grunn en bred forståelse av omsorgsarbeid, som ikke bare er avgrenset til omsorg for egne barn, men også omsorgsarbeid for eldre familiemedlemmer og personer utenfor kjernefamilien.

Det er flere måter å organisere livet på enn rundt den biologiske kjernefamilien. Dette handler både om at nye familieformer bestående av «dine, mine og våre barn» har blitt mer utbredt, og om at stadig flere mennesker bor alene. Mange opplever også at de har en sterkere tilhørighet til «den valgte familien» enn til sin biologiske familie. Mannsutvalget mener at familiepolitikken også må orientere seg mot og støtte opp om disse.

Med en aldrende befolkning vil samfunnet ha et stort behov omsorgsarbeid i tiden framover. Mannsutvalget mener at det finnes et omsorgspotensial som kan mobiliseres hvis flere får mulighet til å yte omsorg for flere av menneskene rundt seg – ikke bare for den nærmeste, biologiske familien. Mannsutvalget mener derfor at rettigheter og tilpasninger i arbeidslivet bør utvides til å dekke omsorgsarbeid også for personer utenfor den biologiske familien.

Kapittel 5

Utdanning

5.1 Innledning

De første leveårene er en viktig periode for læring. I dag går de aller fleste barn i Norge i barnehage. Der møter gutter og jenter ulike forventninger, og de bruker til dels også tiden i barnehagen ulikt.

Gutter presterer i snitt svakere på skolen enn jenter, men det er også betydelig overlapp mellom gutter og jenter. Kjønnsforskjellene er relativt små i begynnelsen av grunnskolen, men utvikler seg deretter i gutters disfavør, særlig i tenårene. I 10. klasse får gutter i gjennomsnitt dårligere karakterer enn jenter i alle fag, bortsett fra kroppsøving.

Utdanningsvalgene gutter og jenter tar på videregående og i høyere utdanning er til dels svært kjønnsdelte. På videregående er særlig yrkesfagene svært kjønnskjevte. Det er færre gutter enn jenter som velger utdanningsprogrammer på videregående som gir generell studiekompetanse til høyere utdanning.

Det er flere gutter enn jenter som faller fra videregående opplæring. De som ikke har fullført videregående opplæring har senere større sannsynlighet for å ikke være i jobb eller høyere utdanning, ha lavt betalt arbeid og være de første som mister jobben i dårlige tider.

Det er også færre gutter enn jenter som tar høyere utdanning. På mange studieretninger er kjønnsfordelingen svært skjev.

Det er viktig å se på menns utfordringer med et blikk for forskjeller mellom menn. For eksempel er det langt færre menn med funksjonsnedsettelser som tar høyere utdanning enn andre menn. Kjønn virker videre sammen med familiebakgrunn, innvandrerbakgrunn og bosted for skoleprestasjoner og utdanningsvalg. Det er en klar sammenheng mellom foreldrenes utdanningsbakgrunn og barns skoleprestasjoner, gjennomføring av videregående opplæring og deltakelse i høyere utdanning. For grunnskolepoeng er kjønnsforskjellen like stor blant dem med lav og høy utdanning, mens det for frafall fra videregående skole varierer med foreldrenes utdanningsnivå. Ung-

dom med foreldre uten høyere utdanning velger mer kjønnsstradisjonelt enn ungdom med foreldre med høyere utdanning, og denne sammenhengen er sterkere for gutter enn for jenter.

5.2 Barnehage

Barnehagen er en viktig arena for barn – både for utviklingen i barnehageårene, men også som forberedelse til skolen. Det å gå i barnehage gir en rekke positive konsekvenser for det enkelte barn og det er sosialt utjevnerende i et samfunnsperspektiv. Samtidig er barnehagen et sted hvor kjønnsforskjeller opprettholdes og reproduseres. Gutter og jenter bruker delvis tiden i barnehagen ulikt og blir møtt med ulike forventninger.

De siste 40 årene har det vært en stor økning i andelen barn som går i barnehage. I 1980 gikk 20 prosent av alle barn i alderen 1 til 5 år i barnehage, mens tilvarende tall for 2022 var i overkant av 90 prosent. Når vi ser på de eldste barna i aldersgruppen 3 til 5 år, er det hele 97 prosent som går i barnehagen i dag.¹

En noe lavere andel minoritetsspråklige barn går i barnehage enn andre, men her har det vært en økning over tid.

Det er små fylkesvise forskjeller i barnehagedeltakelse, med Agder som fylket med lavest andel barn i barnehage. Vi har ikke kunnskap som tilsier at det er kjønnsforskjeller i hvem som går i barnehage.

5.2.1 Rammene for barnehager

Som hovedregel har barn rett på barnehageplass det året de fyller ett år, når foreldre har søkt om plass.² Barnehagen er et kommunalt ansvar, mens den enkelte barnehagen drives enten av kommunene, ideelle organisasjoner eller private aktører. Staten regulerer barnehagene gjennom lover og

¹ (SSB, 2024a)

forskrifter. Innenfor disse rammene, er barnehagehverdagen preget av mye frilek.

Lov om barnehager (barnehageloven)³ er retningsgivende for den daglige driften og den pedagogiske tilretteleggingen i barnehagene. Barnehagelovens formålsparagraf slår fast at barnehagen skal ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling. Barna skal blant annet lære å ta vare på seg selv og naturen, og utvikle grunnleggende kunnskaper og ferdigheter. Barnehagen skal fremme demokrati og likestilling og motarbeide alle former for diskriminering.

Det er også en rekke forskrifter som utfyller reglene i barnehageloven, blant annet forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver.⁴ Her er lovens bestemmelser nærmere utdypet. Rammeplanen spesifiserer at:

«Barnehagen skal bygge sin virksomhet på prinsippet om likestilling og ikke-diskriminering og bidra til at barna møter og skaper et likestilt samfunn. Alle skal ha like muligheter til å bli sett, hørt og oppmuntret til å delta i fellesskap i alle aktiviteter i barnehagen. Personalet må reflektere over sine egne holdninger for best mulig å kunne formidle og fremme likeverd og likestilling.»

Kilde: Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver

UngIDag-utvalget viste at likestilling var godt ivaretatt i de overordnede styringsdokumentene for barnehagen⁵, men at det likevel er svakheter med likestillingsarbeidet i praksis. Utvalget fant at barnehagene til en viss grad har arbeidet med likestilling og normkritisk pedagogikk⁶, men at dette arbeidet i liten grad er systematisk og langsiktig, og at mange ansatte mangler kompetanse for å ivareta et kjønnsperspektiv i arbeidet sitt.

² Barn som fyller år innen utgangen av august, skal ha plass fra august. De barna som fyller år i en av de tre påfølgende månedene, skal ha barnehageplass innen utgangen av bursdagsmåneden. Barn som er født i desember har krav på barnehageplass først i august i det påfølgende året. Det er mulig å få plass i barnehage ut over hovedopptaket også, men det krever at det er ledig plass i barnehagen.

³ (Kunnskapsdepartementet, 2006b)

⁴ (Kunnskapsdepartementet, 2006a)

⁵ (NOU 2019: 19)

⁶ En normkritisk pedagogikk skal utfordre kjønnsstereotype og heteronormative oppfatninger, gjennom å utfordre tradisjonelle måter å være, gjøre og forstå kjønn på.

5.2.2 Kjønnstereotyper i barnehagen

Tidligere studier og funn fra ulike utviklingsprosjekter viser at barnehager bidrar til å opprettholde kjønnstereotyper og møter barn ulikt basert på kjønn. Denne forskjellsbehandlingen, selv ved lik atferd, kan få konsekvenser for voksenkontakt, trivsel og språkutvikling.⁷

En studie finner for eksempel at gutter blir omtalt som tøffe og sterke, og jenter som søte. De ansatte har også lavere forventinger til at guttene skal klare seg selv, være stille og vente på tur sammenlignet med jentene.⁸ Utviklingsprosjekter om kjønn og likestilling viser at gutter får mer hjelp enn jenter, men blir også oftere irettesatt og de voksne holder seg mer på avstand til guttene enn jentene. Personalet foreslår ulike aktiviteter for gutter og jenter.⁹ Det meste av denne forskningen og utviklingsprosjektene er fra en god del år tilbake i tid, og det kan ha skjedd endringer på dette området i senere tid.

5.2.3 Barnehagen er en viktig arena for læring

Studier viser at det er kjønnsforskjeller i utviklingen av kognitive, sosiale og emosjonelle ferdigheter allerede i barnehagealder. Jenter har i gjennomsnitt bedre språkforståelse og bedre selvregulering og planmessighet, mens gutter i gjennomsnitt har bedre romforståelse enn sine jevnaldrende av motsatt kjønn.¹⁰

Barn er svært mottagelige for læring i de første barneårene. Flere studier tyder på at det er en positiv effekt av å gå i barnehage når det gjelder språkutvikling, kognitive evner og hvordan barn gjør det videre i utdanning og i arbeidslivet.¹¹ Effekten er størst for svakt presterende barn, barn med minoritetsbakgrunn og barn fra lavinntekts hjem og med foreldre med lavere utdanning.

Når det gjelder kunnskap om hvorvidt effekten av å gå i barnehage er størst for gutter eller jenter, er det ikke et entydig svar på dette i forskningen. Det er sprikende studier når det gjelder tidlige intervensjoner og hvorvidt barnehage tilbud av høy kvalitet treffer kjønnene likt eller ulikt. Det er dermed ikke grunnlag for å si at bar-

⁷ (NOU 2019: 3)

⁸ (Meland & Kaltvedt, 2019)

⁹ (NOU 2019: 19)

¹⁰ (NOU 2019: 3)

¹¹ (Dearing, Zachrisson, Mykletun & Toppelberg, 2018; Drange & Havnes, 2018; Drange, Havnes & Sandsør, 2016; Havnes & Mogstad, 2011, 2015)

nehagene i dag bidrar til å utjevne kjønnsforskjeller i ferdigheter ved skolestart. Det er heller ikke grunnlag for å si at det at stadig flere barn går i barnehage har bidratt til å øke kjønnsforskjellene i ferdigheter for de minste barna.

5.2.4 Spesialpedagogisk hjelp i barnehage

Det har vært en jevn økning i antallet barn som får spesialpedagogisk hjelp i barnehagen de siste ti årene. I 2020 fikk nesten 9 300 barn spesialpedagogisk hjelp i barnehagen. Andelen som får spesialpedagogisk hjelp øker med alder. Samtidig er det en lavere andel som får spesialundervisning på 1. trinn enn som får spesialpedagogisk hjelp i barnehagen.¹²

I 2020 var 72 prosent av dem som får spesialpedagogisk hjelp i barnehagen gutter. Overvekten av gutter er større i aldersgruppen 3–5 år enn blant de yngste barna. Samme år var det 350 seksåringer med utsatt skolestart i barnehage som fikk spesialpedagogisk hjelp. Av disse er 72 prosent gutter.¹³

5.2.5 Overgang fra barnehage til skole

Overganger i utdanningsløpet er kritiske faser, og overgangen fra barnehage til skole har betydning for barns trivsel, utvikling og læring. Overgangen innebærer en stor endring i barns hverdag, fra mye frilek til en mer organisert hverdag. Dette kan oppleves som større for gutter enn jenter, ettersom gutter i mindre grad enn jenter velger skolerettede aktiviteter når det er frilek i barnehagen¹⁴ og at de i gjennomsnitt skårer lavere på ferdigheter som selvregulering.¹⁵ Særlig stor vil overgangen være for de barna som er født sent på året, da de rent faktisk er yngre enn mange av de andre barna.

Overgang mellom barnehage og skole er regulert i barnehageloven og opplæringsloven. Sammen med foreldrene, har barnehage og skole et ansvar for en trygg og god overgang fra barnehage til skole.

De fleste skoleeiere, skoleledere og lærere, opplever at samarbeidet om overgang er godt mellom barnehage og skole, men det er betydelig variasjon i hvor systematisk dette arbeidet er, og hvilke typer aktiviteter og samarbeidsformer som benyttes.¹⁶ Godt over halvparten av førsteklasse-

lærere oppgir at deres skole har et årshjul for rutiner ved samarbeid om overgangen mellom barnehage og skole, men det er også en betydelig andel av lærerne som ikke har kjennskap til, eller ikke er involvert i dette planarbeidet. Det store flertallet av lærerne svarer at de har et fast opplegg rundt skolestarterne, og eksempler på aktiviteter er overgangsmøte mellom barnehage og skole, besøksdag før skolestart, faste besøksdager gjennom hele skole- og barnehageåret, førskoleuker over lengre varighet eller fadderordninger. Flere har også uformelle skolebesøk i løpet av våren, der målet er at barna skal få leke i skolegården og bli kjent med uteområdet rundt skolen. Svært få oppgir at de har ordninger med overgangslærere, der en ansatt ved barnehagen følger barna over til skolen og er der sammen med barna utover høsten.

Det ser særlig ut til at samarbeidet om overgang fra barnehage til skole er en utfordring i de største kommunene, der hver enkelt barnehage og skole må forholde seg til mange skoler og barnehager.¹⁷

5.3 Grunnskole

5.3.1 Rammene for grunnskolen

Grunnskolen er et kommunalt ansvar som reguleres gjennom opplæringsloven. I Norge har alle barn rett og plikt til tiårig grunnskoleopplæring fra det kalenderåret det fyller seks år. Det er imidlertid mulig å få utsatt eller tidligere skolestart etter en sakkyndig vurdering.

I opplæringslovens formålsparagraf heter det at opplæringen blant annet skal fremme verdier som demokrati, likestilling og vitenskapelig tenkemåte, og utvikle elevenes kunnskap, ferdigheter og holdninger slik at de kan mestre egne liv og delta i arbeid og i fellesskap.

UngIDag-utvalget vurderte at det er stor avstand fra målformuleringene i styringsdokumenter og læreplaner om likestilling til den enkelte lærer som i sitt daglige virke skal prioritere likestilling opp mot mange andre viktige mål og oppgaver i skolehverdagen. I tillegg pekte de på at det er mye som tyder mye på at skolens ansatte mangler kunnskap og kompetanse om hvordan de kan bidra til å bryte kjønnsstereotyper og tradisjonelle kjønnsroller.¹⁸

¹² (Utdanningsdirektoratet, 2023b)

¹³ (Utdanningsdirektoratet, 2023b)

¹⁴ (Fidjeland, Rege, Solli & Størksen, 2023)

¹⁵ (Borgonovi, Ferrara & Maghnoju, 2018)

¹⁶ (Bjørnstad, Myrvold, Dalland & Hølland, 2022)

¹⁷ (Bjørnstad et al., 2022)

¹⁸ (NOU 2019: 19)

Opplæringen skal tilpasses den enkelte elevs evner og forutsetninger. Tidlig innsats på 1. til 4. trinn er lovfestet og skolen skal sørge for at elever som står i fare for å bli hengende etter i lesing, skriving eller regning får et eget intensivt opplæringsopplegg.

En studie viser at satsningen på tidlig innsats og på ferdighetene lesing, skriving og regning har gjort at de yngste elevene har fått en lengre skoledag siden 1990-tallet.¹⁹ Den totale undervisningstiden i skolen økte drastisk i årene 1990 til 2008, og økningen er ujevnt fordelt mellom ulike fag og ulike trinn. Økningen har vært klart størst på 1. til 4. trinn, og halvparten av timetallsøkningen kom i fagene matematikk og norsk. I perioden studien omfatter, økte timetallet fra 6 327 til 7 686 timer, altså en økning på 1 359 timer. Siden har også det totale timetallet økt ytterligere, til 7 894 for skoleåret 2023/2024 for grunnskolen.

En evaluering av innføringen av skolestart for 6-åringer i 1997 viser at det har blitt mer varierte arbeidsformer og mer uteskole i første klasse når en sammenligner undervisningen i 2021 med undervisningen i 2001.²⁰ Samtidig har leken blitt mer organisert, og det er større fokus på bokstavlæring og grunnleggende regneferdigheter. Lærerne selv opplever at en er på vei mot mer elevaktivitet og lek i klasserommet for de yngste barna. I samme tidsrom har profesjonssammensetningen på 1. trinn endret seg betydelig, og det er langt færre førskolelærere i dag enn på starten av 2000-tallet.

SFO

Totalt går syv av ti barn på 1.-4. trinn på SFO. Seks av ti barn på 1. trinn har hel- eller deltidsplass på SFO. Deltakelsen faller gradvis fra trinn til trinn og kun 14 prosent av alle 4. klassinger har hel- eller deltidsplass på SFO. I 2022 hadde 58 prosent av elevene på 1. trinn heltidsplass på SFO, mens kun 12 prosent av 4. klassingene hadde heltidsplass. I store kommuner deltar flere barn i SFO enn i små kommuner.

Prisen for en SFO-plass bestemmes lokalt. Gjennomsnittlig månedlig foreldrebetaling er 2 870 kroner for en heltidsplass og 1 820 kroner for en deltidsplass. I 2022 ble det innført 12 timer gratis SFO per uke i 1. trinn. Dette bidro til en økning i andelen førsteklasinger som går på SFO.²¹

Fram til 2021 var det få overordnede rammer for SFO. En evaluering fra 2018 viste stor variasjon både mellom og innad i kommuner i hvordan tilbudet var utformet.²² De begrensede retningslinjene gjorde at kommuner på ulikt vis fylte SFO med innhold, eller ikke hadde særskilte planer for SFO i det hele tatt. Pris og moderasjonsordninger varierte også betydelig.

I 2021 ble det innført nasjonal rammeplan for SFO.²³ Rammeplanen presiserer og utdyper SFOs verdigrunnlag, og beskriver hva innholdet i ordningen skal være. Den gir rom for lokale variasjoner, men legger overordnede føringer. I rammeplanen for SFO står det eksplisitt at «SFO skal fremme demokrati, motarbeide alle former for diskriminering og bygge sin virksomhet på prinsippet om likestilling og likeverd. SFO skal bidra til at barn møter og ser verdien av et likestilt samfunn der alle har mulighet til å bli sett og hørt».

I Norge finnes ingen opplæring eller utdanning knyttet til SFO og det er heller ikke kompetansekrav tilknyttet jobb i SFO. Det er stor variasjon i utdanningsnivå blant de ansatte i SFO rundt om i landet. SFO har tradisjonelt vært preget av en høy andel ansatte med lavere eller ingen utdanning, men dette bildet ser ut til å være i endring.²⁴

5.3.2 Kjønnforskjeller i skoleprestasjoner i grunnskolen

Det er tydelige kjønnforskjeller i skoleprestasjoner i grunnskolen, men det er også betydelig overlapp mellom kjønnene. Flertallet av både gutter og jenter mestrer skolen. Kjønnforskjellene i skoleprestasjoner er små i starten av grunnskolen, men utvikler seg deretter i gutters disfavør, særlig i tenårene. I 10.klasse får gutter i gjennomsnitt lavere karakterer enn jenter i alle fag unntatt kroppsøving. Gutter med foreldre med lav utdanning og gutter som har innvandret, har lavere gjennomsnittskarakterer enn andre gutter. Gutter er også i flertall blant dem som får spesialundervisning i grunnskolen.

Det er generelt høy trivsel i skolen og relativ små kjønnforskjeller når det gjelder trivsel og mestring. Gutter har i snitt noe høyere trivsel enn jentene og oppgir i noe større grad enn jenter at de opplever å mestre skolearbeidet, mens det er noe lavere gjennomsnittskåre for gutter enn jenter når det gjelder motivasjon for skolearbeid.

¹⁹ (Djupepedal, 2022)

²⁰ (Bjørnstad et al., 2022)

²¹ (Utdanningsdirektoratet, 2022b)

²² (Wendelborg et al., 2018)

²³ (Utdanningsdirektoratet, 2021b)

²⁴ (Wendelborg et al., 2018)

Nasjonale prøver og internasjonale standardiserte tester

Nasjonale prøver er obligatoriske prøver som gir informasjon om elevenes ferdigheter i lesing, regning og engelsk. De nasjonale prøvene er avgrenset til noen grunnleggende ferdigheter og speiler ikke fagenes innhold i sin helhet på samme måte som standpunkt karakterer. Prøvene gjennomføres på høsten i 5., 8. og 9. trinn.²⁵

Gutter gjør det bedre på nasjonale prøver i regning i hele grunnskolen, mens det i lesing er en gradvis økende kjønnsforskjell i jentenes favør.²⁶ Guttenes fortrinn i regning ligger stabilt fra barneskolen til 9. trinn, mens kjønnsforskjellen i gutters ufordel i lesing øker noe gjennom grunnskolen. I ungdomsskolen forbedrer jenter gjennomgående sine resultater sammenlignet med gutter, både i lesing og regning, selv om gutter fortsatt gjør det bedre i regning. I engelsk gjør guttene det noe bedre enn jentene når vi ser på resultater i 5. trinn, mens det ikke er noen kjønnsforskjeller på ungdomstrinnet.

I 2023 presterte jenter i snitt i 2,4 skalapoeng mer enn guttene i lesing, mens guttene presterte i snitt 2,9 skalapoeng mer enn jentene i regning. Kjønnsforskjellene var større i 2023 enn i 2022.²⁷

Resultatene fra de nasjonale prøvene er delt opp i mestringsnivåer.²⁸ Det kan være særlig viktig å se nærmere på de laveste mestringsnivåene på ungdomstrinnet, fordi det sier noe om hvilke elever det er som strever med grunnleggende ferdigheter etter flere års skolegang. I regning er det en høyere andel jenter på de to laveste mestringsnivåene, mens det er en høyere andel gutter på de to laveste mestringsnivåene i lesing.

I 2023 var 15,6 prosent av guttene på ungdomstrinnet på det aller laveste mestringsnivået i lesing, mens andelen for jenter var på 9,2 prosent. Det var en nedgang for både gutter og jenter fra 2022 til

²⁵ Fra 2022 er de nasjonale prøver laget etter den nye lærerplanen Kunnskapsløftet 2020. Målingen av utvikling over tid starter derfor på nytt og det er tatt i bruk en ny målemetode, og resultatene er ikke direkte sammenlignbare med resultatene fra tidligere år. Den nye metoden vil fange opp mindre endringer på et tidligere tidspunkt, og vi forventer å se noe større variasjon i nasjonalt gjennomsnitt framover enn tidligere. For å kunne vurdere om endringer mellom år er et uttrykk for en trend, trenger vi resultater fra minimum tre år. Det er ikke nasjonale prøver i engelsk på 9. trinn.

²⁶ (NOU 2019: 3)

²⁷ (Utdanningsdirektoratet, 2023e)

²⁸ De nasjonale prøvene er delt opp i fem mestringsnivåer på ungdomstrinnet, der 1 er det laveste og 5 er det høyeste.

Tabell 5.1 Gjennomsnittlig skalapoeng nasjonale prøver 2023

	Lesing		Regning	
	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter
5. trinn	49	50	51	48
8. trinn	48	50	50	47
9. trinn	52	55	55	52

Kilde: Utdanningsdirektoratet, 2023c, Utdanningsdirektoratet, 2023d

2023. Samme år var 10,6 prosent av guttene og 14,8 prosent av jentene på ungdomstrinnet på det aller laveste mestringsnivået i regning.²⁹

Det er en overvekt av jenter på det høyeste mestringsnivået i lesing, og en høyere andel gutter på de høyeste mestringsnivåene i regning. I 2023 var det 7 prosent av guttene og 9,8 prosent av jentene som befant seg på det høyeste mestringsnivået i lesing på ungdomstrinnet. Samme år var det 11,7 prosent av guttene og 5,8 prosent av jentene som befant seg på det høyeste mestringsnivået i regning.

Stoltenbergutvalget viser at det er et lignende mønster på tvers av land når vi ser på standardiserte internasjonale tester. Tester av leseferdigheter viser at kjønnsforskjellen i leseferdigheter øker betydelig fra barneskolen til ungdomsskolen, men at kjønnsforskjellen igjen minker i starten av 20-årsalderen.³⁰ Med noen få unntak gjelder dette for de aller fleste OECD-land, inkludert Norge. Tester av regneferdigheter viser et noe annet mønster.³¹ I de fleste land var ikke kjønnsforskjellene i regning statistisk signifikante da elevene var 10–11 år. Selv om de økte fram til 15–16 års alder, var det først når elevene var 28–29 år gamle at guttene gjorde det vesentlig bedre enn jentene i regning. Selv om det er store likheter i det faglige rammeverket for ferdigheter i disse undersøkelsene, er det også forskjeller mellom testene som gjør at sammenligninger mellom dem må gjøres med noen forbehold.

Grunnskolepoeng

Grunnskolepoeng er gjennomsnittet for undervisningsfag med standpunkt- og eksamenskarakter i

²⁹ (Utdanningsdirektoratet, 2023e)

³⁰ PIRLS 10-11 år, PISA 15-16 år og PIAAC 21-22 år.

³¹ TIMSS 10-11 år, PISA 15-16 år og PIAAC 27-28 år.

10. klasse multiplisert med 10. Grunnskolepoeng danner grunnlag for opptak til videregående skole.

I 2023 hadde gutter i snitt 40,5 grunnskolepoeng, mens jentene hadde 44,5.³² Fram til 2022 har gjennomsnittlig grunnskolepoeng økt for både gutter og jenter, men økningen har vært noe høyere for jenter.³³ Siden 2015 har kjønnsforskjellene vært på rundt 4,5 poeng i jentenes favør.³⁴ Det er betydelig overlapp i fordelingen av grunnskolepoeng for gutter og jenter. De fleste elever, både gutter og jenter, har mellom 30-50 grunnskolepoeng. Samtidig er det en høyere andel gutter i hele nedre del av fordelingen, det vil si blant dem som har under gjennomsnittet i poeng, og en lavere andel gutter i den øvre delen av fordelingen. Kjønnsforskjellene finnes altså i hele karakterfordelingen, men er tydeligst blant dem med de laveste og høyeste karakterene. Gutter utgjør rett i underkant av 70 prosent av elevene med mellom 10-30 grunnskolepoeng, mens vi finner den samme andelen jenter blant elevene med 50 grunnskolepoeng eller mer.

Gutter får lavere standpunkt- og eksamenskarakterer i alle fag med unntak av kroppsøving.³⁵ Kjønnsforskjellene er størst i norsk hovedmål og sidemål, og minst i matematikk. Kjønnsforskjellen

er gjennomgående mindre målt etter eksamenskarakterer enn standpunkt karakterer, og enda mindre på nasjonale prøver.

Elever som mangler grunnskolepoeng

Elever som mangler karakterer i mer enn halvparten av fagene får ikke beregnet grunnskolepoeng. I 2023 var det 5107 elever, noe som tilsvarer 7,8 prosent av elevene, som ikke fikk beregnet grunnskolepoeng. Blant elevene som mangler grunnskolepoeng er det små kjønnsforskjeller, og gutter utgjør 53 prosent av denne gruppen.

Gutter som har innvandret er overrepresentert blant elever som mangler grunnskolepoeng. Dette henger blant annet sammen med at dette er en gruppe hvor en del elever har bodd relativt kort tid i Norge.

Av elevene uten grunnskolepoeng i skoleåret 2021-22 har den største andelen, 44 prosent, foreldre med utdanning på videregående nivå eller lavere, mens 36 prosent har foreldre med utdanning på universitets- og høyskolenivå.³⁶

5.3.3 Sammenheng mellom kjønn, andre bakgrunnsfaktorer og skoleprestasjoner

Både for gutter og jenter er det en sterk sammenheng mellom foreldrenes utdanningsbakgrunn og barnas skoleprestasjoner.³⁷ SSB bruker en fire-

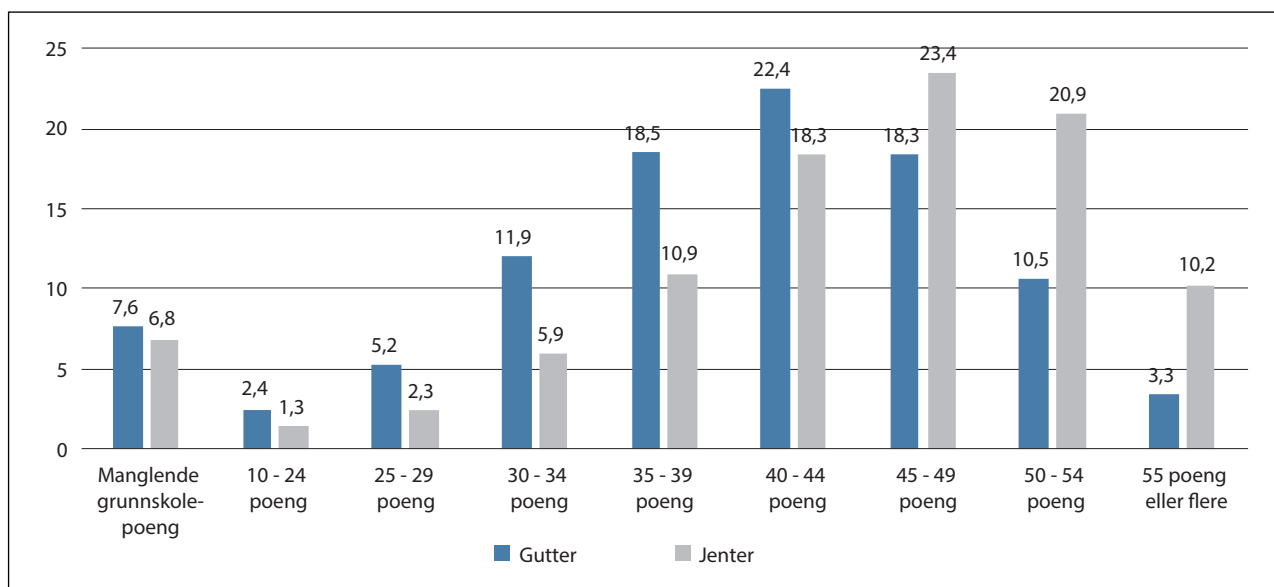
³² (SSB, Tabell 07495)

³³ Siden eksamen ble avlyst i 2020, 2021 og 2022 er det for disse årene kun basert på standpunkt karakterer, og er derfor ikke sammenlignbare med grunnskolepoeng fra andre skoleår.

³⁴ (Perlic, 2019)

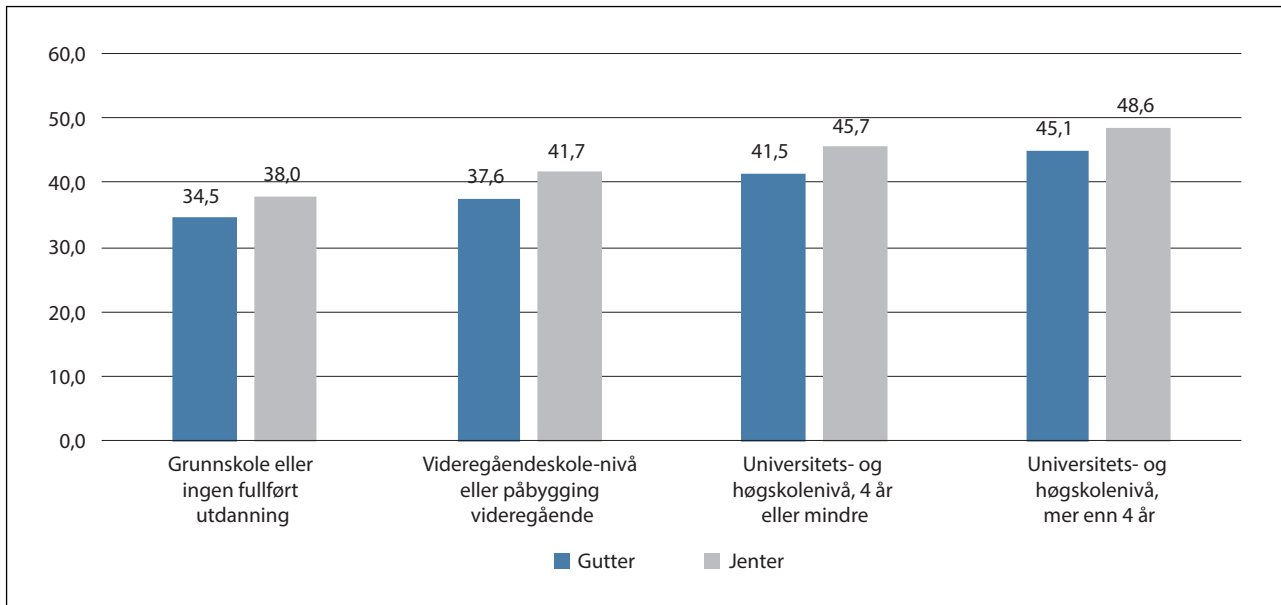
³⁵ (SSB, Tabell 07496)

³⁶ (Utdanningsdirektoratet, 2022e)

Figur 5.1 Grunnskolepoeng, 2022

Grunnskolepoeng blant gutter og jenter, i prosent
Kilde: SSB, Tabell 11688

Figur 5.2 Gjennomsnittlig grunnskolepoeng, 2023

Gjennomsnittlig grunnskolepoeng etter kjønn og utdanningsnivå
Kilde: SSB, Tabell 07495

deling av foreldrenes utdanningsnivå: grunnskole, videregående skole, kort universitets- og høyskoleutdanning og lang universitets- og høyskoleutdanning. Hvis vi ser på ytterpunktene av disse, er det slik at det for både gutter og jenter er rundt 10 grunnskolepoeng i forskjell mellom elevene som har foreldre med grunnskole som høyest fullførte utdanning og de med foreldre med fire år eller mer på universitets- og høyskolenivå.

For alle utdanningsnivåer gjør guttene det svakere enn jenter når vi ser på grunnskolepoeng, og

³⁷ (SSB, Tabell 07496)

foreldrenes utdanningsnivå påvirker gutter og jenter relativt likt. Gutter har gjennomsnittlig lik grunnskolepoengskår som jenter med foreldre med et hakk lavere utdanningsnivå enn dem selv. Dette innebærer at gutter med foreldre uten høyere utdanning i snitt kommer dårligere ut enn andre: de gjør det dårligere enn jenter med samme familiebakgrunn, og dårligere enn gutter fra høyere sosiale lag.

Gutter med innvandrerbakgrunn³⁸ gjør det i snitt svakere på skolen enn andre elever, og det er omtrent like store kjønnsforskjeller blant innvandrere, norskfødte med innvandrerforeldre og i

Tabell 5.2 Grunnskolepoeng, etter kjønn, innvandringskategori, 2023

	Jenter	Gutter	Differanse
Innvandrere	40,5	37,0	3,5
Innvandrere fra EU/EØS, USA, Canada, Australia og New Zealand	43,1	39,3	3,8
Innvandrere fra Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania unntatt Australia og New Zealand, og Europa utenom EU/EØS	39,0	35,6	3,4
Norskfødte med innvandrerforeldre	43,2	38,9	4,3
Norskfødte med innvandrerforeldre fra EU/EØS, USA, Canada, Australia og New Zealand	46,1	40,5	5,6
Norskfødte med innvandrerforeldre fra Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania unntatt Australia og New Zealand, og Europa utenom EU/EØS	42,8	38,6	4,2
Den øvrige befolkning	45,0	41,1	3,9

den øvrige befolkningen.³⁹ I 2023 hadde gutter som selv har innvandret i snitt 37,0 grunnskolepoeng, mens norskfødte gutter med innvandrerforeldre hadde 38,9 grunnskolepoeng. Til sammenligning var snittet for gutter uten innvandrerbakgrunn 41,1 grunnskolepoeng.

Det er betydelige forskjeller mellom ulike grupper av innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre etter landbakgrunn.

5.4 Videregående opplæring

De aller fleste elever starter direkte i videregående opplæring etter at de er ferdige på grunnskolen. I 2021 gikk 97,3 prosent av elevene som avsluttet grunnskolen direkte over til videregående opplæring.⁴⁰

Gutter og jenter velger til dels svært ulike retninger i videregående opplæring, særlig på yrkesfag. På de studieforbereende programmene er det en overvekt av jenter, men kjønnsforskjellene er langt mindre enn på de fleste av yrkesfagene.

Når vi ser på elevene som går på programmer som gir generell studiekompetanse er det mindre kjønnsforskjeller i karakterer enn i 10. klasse. Dette er imidlertid en mer selektert gruppe, og det er færre gutter enn jenter på disse programmene.

De aller fleste fullfører videregående opplæring på normert tid, og det har vært en økning i gjennomføring over tid. Likevel er det fortsatt relativt mange som faller fra underveis. Langt flere gutter enn jenter faller fra i videregående opplæring. Både gutter og jenter har høyere frafall på yrkesfag enn studieforbereende programmer.

5.4.1 Rammene for videregående opplæring

Videregående opplæring er et fylkeskommunalt ansvar og er regulert i opplæringsloven.

Ungdom som har fullført grunnskolen eller tilsvarende opplæring, har etter søknad rett til tre års heltids videregående opplæring. Dette kalles ungdomsretten, og gjelder fra eleven har fullført

³⁸ I SSBs statistikk skiller de mellom innvandrere og norskfødte med innvandrerbakgrunn. Innvandrere er definert som personer som selv har innvandret til Norge, og som er født i utlandet av utenlandsfødte foreldre og fire utenlandsfødte besteforeldre. Norskfødte med innvandrerforeldre er personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre, og som har fire utenlandsfødte besteforeldre. SSB bruker betegnelsen «personer med innvandrerbakgrunn». Som en samlebetegnelse når de snakker om begge disse gruppene.

³⁹ (SSB, tabell 13715)

⁴⁰ (SSB, Tabell 11964)

grunnopplæringen og ut skoleåret som begynner når man fyller 24 år. Voksne etter 24 år kan også søke videregående opplæring etter voksenretten.

I henhold til opplæringsloven har søkere rett til inntak til ett av tre alternative utdanningsprogram på videregående trinn 1 som de har søkt på, og til to års videregående opplæring innenfor det utdanningsprogrammet man kommer inn på. Der som det til et utdanningsprogram på første trinn melder seg flere søkere enn antall plasser, skal plassene fordeles etter poengsum basert på karakterer. Utover dette kan fylkene bestemme inntaksreglene. Mens noen fylker har inntak basert på nærskoleprinsippet/geografisk styrt, er det i andre fylker basert på karakterer fra grunnskolen, eller en kombinasjon av begge deler. I mange fylker er det i praksis geografisk inntak. Det er først og fremst i og rundt de største byene det er sterk konkurranse om de mest populære utdanningsprogrammene og skolene.

I dag er det 15 forskjellige utdanningsprogram, fem studieforbereende og ti yrkesfaglige. De studieforbereende programmene gir grunnlag for å studere på universitetet og høyskole, og tar normalt 3 år å gjennomføre. De yrkesfaglige programmene gir kompetanse til å gå ut i yrkeslivet. De tar normalt mellom 3 og 5 år, hvor den vanligste oppbyggingen er 2 år på skole og 2 år i lære. Man kan også ta påbygging til generell studiekompetanse etter Vg2 på yrkesfag, eller etter å ha fullført fag- og yrkesopplæringen.

Elever på yrkesfag har selv ansvar for å søke læreplass og det er lærebedriften som avgjør hvem som får innvilget læreplass i bedriften. Elever med rett til videregående opplæring, men som står uten tilbud om læreplass når formidlingen er avsluttet, kan få tilbud om alternativ opplæring i skole. Opplæringen i skole avsluttes vanligvis med praktisk fag- eller svenneprøve, den samme prøven som for lærlinger.

5.4.2 Kjønnsdeling i videregående opplæring

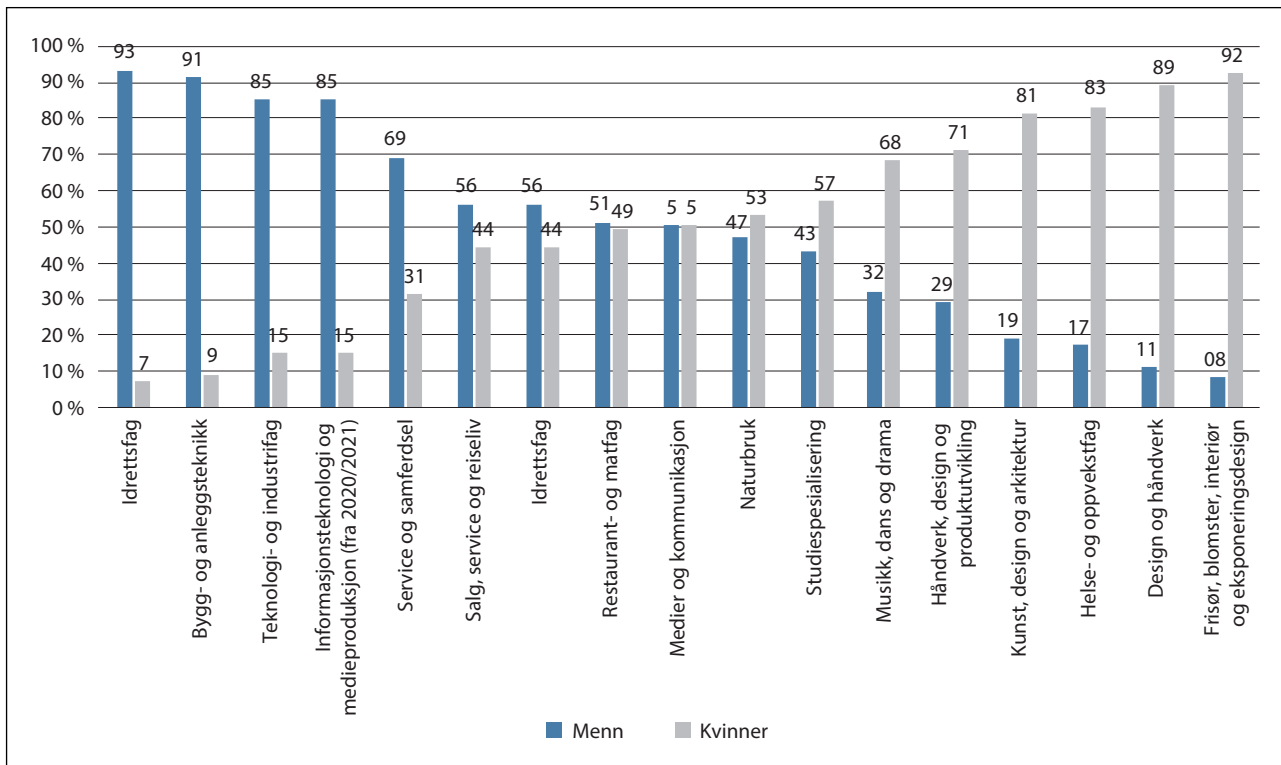
Litt over halvparten av alle elever i videregående opplæring tar studieforbereende programmer. Gutter utgjorde 45 prosent av elevene på studieforbereende vg1 i 2021–2022.⁴¹ Det store flertallet av disse går på studiespesialisering. Her utgjør gutter om lag 43 prosent av elevene.⁴²

På yrkesfaglige videregående utdanninger er valgene fortsatt svært kjønnsstradisjonelle. De

⁴¹ (Utdanningsdirektoratet, 2022e)

⁴² (SSB, Tabell 13159)

Figur 5.3 Utdanningsvalg i videregående opplæring

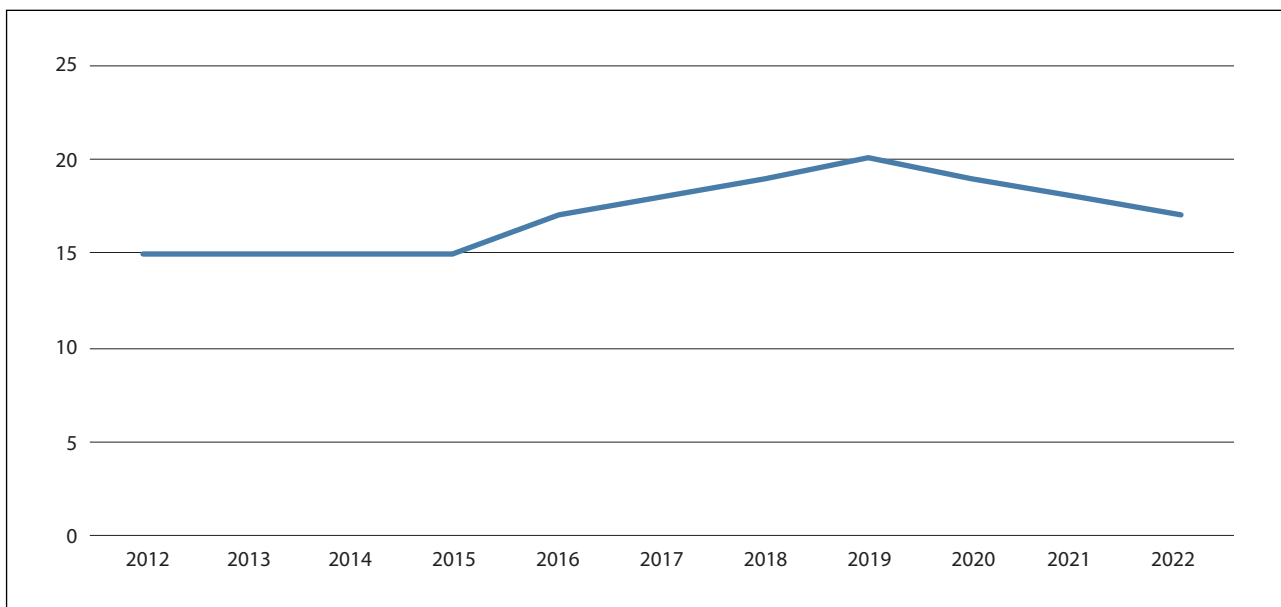
Utdanningsvalg i 2021 i prosent, etter kjønn

Kilde: Bufdir, basert på SSB, Videregående opplæring og annen videregående utdanning, Tabell 13159.

fleste yrkesfagene har enten gutte- eller jentedomnans. For eksempel utgjør gutter rundt 90 prosent av elevene på elektro og datateknologi og bygg- og anleggsteknikk, mens det i helse- og oppvekstfag, frisør, blomster, interiør og ekspone-

ringsdesign og kunst, design og arkitektur er godt under 20 prosent gutter.

Av de yrkesfaglige utdanningsprogrammene der gutter er i mindretall, er helse- og oppvekstfag det desidert største programmet målt etter antall

Figur 5.4 Gutter på helse- og oppvekstfag

Prosentandel gutter på helse- og oppvekstfag på vgs i perioden 2012–2022

Kilde: SSB, Tabell 13159

elever, og som utdanner til en sektor med stort behov for personell framover. Mens det var om lag 20 200 jenter som gikk på helse- og oppvekstfag på videregående i 2023, var det tilsvarende tallet for gutter litt under 3700. På helse- og oppvekstfag var det en trend mot høyere gutteandel i en del år, men det har vært en liten nedgang siden 2020.⁴³

5.4.3 Kjønnforskjeller i skoleresultater i videregående opplæring

Det er vanskeligere å finne sammenlignbare mål for skoleresultater i videregående enn i grunnskolen, siden det er større variasjon i retning og fag i videregående. En sammenligning av karakterpoeng mellom gjennomsnitt i grunnskolepoeng for elever som får generell studiekompetanse, vil ikke gi et korrekt bilde fordi det bare er en del av elevene fra grunnskolen som begynner på linjer som gir studiekompetanse. Dessuten er det skjev kjønnsfordeling, hvor jenter utgjør omtrent 60 prosent av elevene. Sammenligning av de elevene som går på studieforbereidende og dermed får generell studiekompetanse, kan imidlertid si noe om kjønnforskjeller i kvalifiseringen til høyere utdanning.

Stoltenbergutvalget viste at det er mindre kjønnforskjeller blant dem som får generell stu-

⁴³ (SSB, Tabell 13159)

diekompetanse enn når vi ser på kjønnforskjeller i grunnskolepoeng. I 2017 hadde jentene i snitt 44 poeng, mens guttene hadde 42 poeng. Av alle elever som oppnår studiekompetanse er det er langt flere gutter enn jenter nederst i karakterfordelingen.⁴⁴

5.4.4 Spesialundervisning

Det er færre som får spesialundervisning i videregående opplæring enn i grunnskolen. Til sammen 4 700 elever fikk spesialundervisning i videregående opplæring i 2020–21, noe som tilsvarer 2,5 prosent av elevene.⁴⁵ Det er noen svakheter i denne statistikken, og andelen med spesialundervisning kan være høyere enn de registrerte dataene tilsier. I en evaluering av spesialundervisning i videregående opplæring, fant Nifu at andelen elever med spesialundervisning var rundt fire prosent, altså en god del høyere enn de offisielle tallene. 61 prosent av elevene med spesialundervisning var gutter.⁴⁶

Det er flere trekk ved videregående opplæring som kan forklare det lave nivået sammenlignet med grunnskole, som frafall, mindre klasser og at

⁴⁴ (NOU 2019: 3)

⁴⁵ (Utdanningsdirektoratet, 2021a)).

⁴⁶ (Markussen, Carlsten, Grøgaard & Smedsrud, 2019)

Tabell 5.3 Trivsel i videregående trinn 1

Indikator – Spørsmål	Gutt		Jente	
	Snitt	Antall besvart	Snitt	Antall besvart
Trivsel	4,3	30 501	4,2	28 934
Støtte fra lærer	4,2	29 730	4,1	28 324
Støtte hjemmefra	4	29 427	4	28 228
Vurdering for læring	3,6	28 289	3,4	27 091
Læringskultur	4	29 665	4	28 289
Mestring	4	26 796	3,8	26 995
Motivasjon	3,7	30 246	3,6	28 770
Elevdemokrati og medvirkning	3,6	28 398	3,6	27 196
Felles regler	4,2	29 310	4,2	27 894
Utdanning og yrkesveiledning (videregående)	3,6	29 314	3,4	28 150
Faglig utfordring	4,3	30 213	4,4	28 748

utdanningsvalg i større grad er basert på elevenes interesser.⁴⁷

5.4.5 Trivsel, læringsmiljø og mobbing

Elevundersøkelsen viser at elever i videregående generelt har høy grad av trivsel og at de har et godt læringsmiljø.

I videregående opplæring er det færre elever som oppgir at de blir mobbet enn på grunnskolen. Det er en noe høyere andel gutter enn jenter som oppgir at de blir mobbet.

Det er en høyere andel elever som rapporterer om mobbing på yrkesfag enn studieforbereende programmer, og her er det en høyere andel jenter enn gutter som opplever mobbing.

Det varierer noe fra år til år hvilke av de yrkesfaglige utdanningsprogrammene som har hatt høyest andel mobbing. I 2021 var andelen er klart høyest på utdanningsprogrammene salg, service og reiseliv og bygg- og anleggsteknikk.⁴⁸

5.4.6 Gjennomføring i videregående opplæring

Over tid har det vært en økning av elever som gjennomfører videregående opplæring. Dette gjelder for både gutter og jenter, men gutter fullfører fortsatt i langt mindre grad enn jenter. For perio-

den 2015–2021, var det en høyere andel jenter (85 prosent) enn gutter (76 prosent) som fullførte videregående i løpet av en 5/6-års periode.⁴⁹

Andelen elever som gjennomførte videregående opplæring på normert tid var på 64 prosent blant gutter og 74 blant jenter for samme periode. Forskjellen mellom gutter og jenter som fullfører på normert tid har vært stabil på rundt ti prosentpoeng siden 2016.

Ser man på gjennomføring innen ti år etter oppstart, er det flere som fullfører videregående opplæring, særlig på yrkesfag.⁵⁰ Etter ti år er også kjønnsforskjellen i gjennomføring noe redusert. Dette må sees i sammenheng med at det er flere gutter enn jenter som tar yrkesfag, hvor det er mer vanlig å bruke lenger tid på gjennomføring.

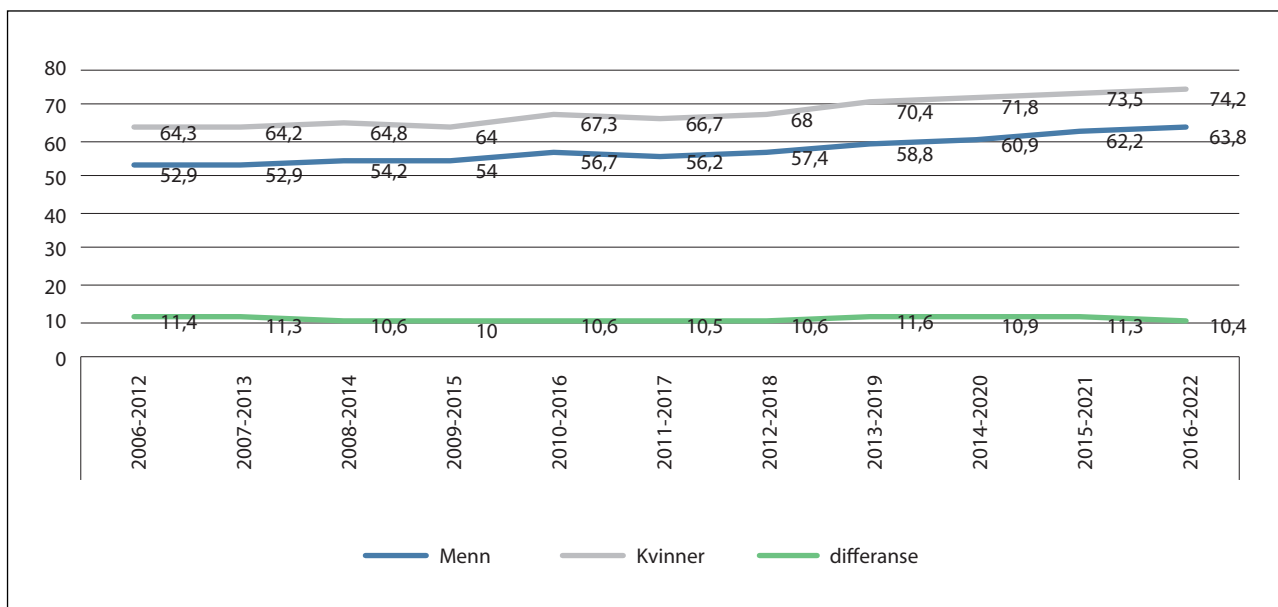
Det er også stor variasjon i hvor langt i opplæringsløpet ungdommene som ikke gjennomfører kommer. Noen slutter i løpet av det første året, noen kommer helt til de skal avlegge eksamener, fag- eller svennebrev. Andre slutter i overgangen fra Vg2 til lære. Andelen som slutter er lavere jo lenger ut i utdanningsløpet man kommer. Mange av dem som slutter på yrkesfag, gjør dette i overgangen mellom Vg2 og Vg3. En analyse viser at sannsynligheten for å være i arbeid er større jo lengre man har kommet i videregående opplæring, sammenlignet med det å kun ha grunnskole.

⁴⁷ (NOU 2019: 3)

⁴⁸ (Utdanningsdirektoratet, 2022a)

⁴⁹ Fem år for studieforbereende programmer, og seks år for yrkesfaglige programmer.

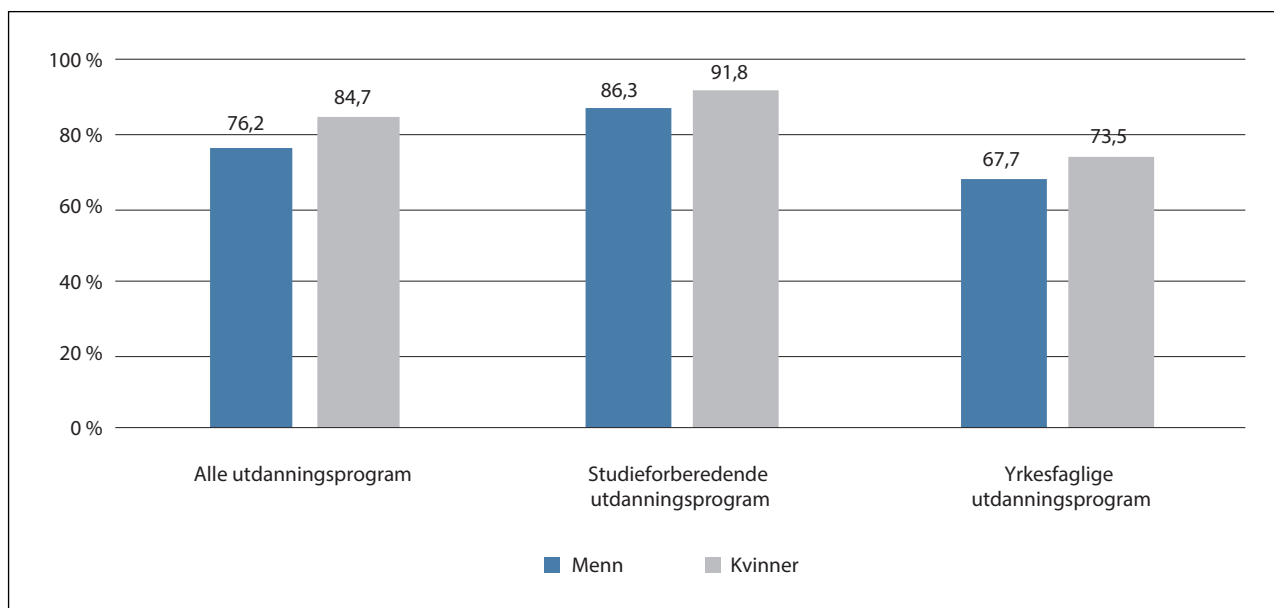
⁵⁰ (SSB, Tabell 12960)

Figur 5.5 Fullført med studie- eller yrkeskompetanse på normert tid

Andel menn og kvinner med fullført studie- eller yrkeskompetanse på normert tid, i prosent

Kilde: SSB, Tabell 12970

Figur 5.6 Andel som har fullført videregående opplæring i løpet av fem/seks år

Prosentandel som fullførte videregående opplæring i løpet av perioden 2015–2021, etter kjønn og utdanningsprogram
Kilde: SSB, Tabell 12970

Et unntak fra dette er de som kun har fullført Vg1 yrkesfag.⁵¹

Elever med svake skoleresultater faller fra i betydelig større grad enn andre. Andre sentrale faktorer som har sammenheng med frafall er minoritetstilhørighet, sosial bakgrunn, utdanningsprogram og bostedsfylke.⁵²

Det er langt høyere frafall på yrkesfag enn studieforberedende program. Dette gjelder for begge kjønn, men blant annet fordi det er et flertall av gutter på yrkesfag er det et høyere antall gutter som faller ut. Det er også en god del variasjon i frafall mellom de ulike yrkesfaglige programmene. Dette kan henge sammen med at programmene har ulikt elevgrunnlag, og at tilgangen på læreplasser varierer mellom yrkesfagene.⁵³

Overgangen til læretid er en sårbar fase for frafall, og mangelen på læreplass har blitt omtalt som et strukturelt hinder for gjennomføring av videregående opplæring.⁵⁴ Det er forskjeller mellom utdanningsprogram og mellom fylker når det gjelder sjanser for å få læreplass. Elever med foreldre med grunnskole som høyeste fullførte utdanning, elever med innvandrerbakgrunn og elever med svake karakterer har lavere sannsynlighet for å få læreplass enn andre.⁵⁵

De siste tre årene har rundt 20 000 gutter og 9 000 jenter søkt læreplass hvert år. Det er en høyere andel gutter (82,5 prosent) enn jenter (76,3 prosent) av søkere som har fått en godkjent lærekontrakt i løpet av et kalenderår.⁵⁶ Ettersom gutter er i flertall på yrkesfag og som søkere av læreplass, er det i antall likevel flere gutter enn jenter som ikke har lærekontrakt.

Regionale forskjeller i frafall

Det er regionale forskjeller i gjennomføring av videregående opplæring. Det er høyest andel som gjennomfører i Sogn og Fjordane, og lavest andel i Finnmark.⁵⁷ I Finnmark fullførte 65 prosent av guttene enten på normert eller mer enn normert tid, sammenlignet med 72 prosent i hele landet. Det er også i Finnmark vi finner den største kjønnsforskjellen i gjennomføring i videregående, med 11,6 prosentpoengs differanse. Minst er forskjellen i tidligere Oppland fylke, der kjønnsforskjellen i gjennomføring er på 4,7 prosentpoeng.

Det er flere forhold som kan bidra til å forklare de regionale forskjellene i gjennomføring, som fordelingen mellom studieforberedende og yrkesfaglige utdanningsprogrammer, tilgang på lære-

⁵¹ (Markussen, 2016b)

⁵² (Markussen, 2016b)

⁵³ (NOU 2018: 15).

⁵⁴ (Markussen, 2016b)

⁵⁵ (Bratholmen & Ekre, 2020; Utdanningsdirektoratet, 2019, 2022e)

⁵⁶ (Utdanningsdirektoratet, 2022d)

⁵⁷ (Utdanningsdirektoratet, 2022c)

plasser, skolekvalitet⁵⁸ og svekket skoleengasjement og identifikasjon med skolen.⁵⁹

I distriktene kan det være et problem at man må reise eller flytte langt for å gå på den linjen man ønsker. Gjennom kvalitative intervjuer trekker ungdom i Finnmark fram tre aspekter som kan gjøre det vanskelig å flytte hjemmefra som 16-åringer: mye ansvar, tungt å komme inn i et nytt sosialt miljø og økonomi. På den andre siden kan det også være slik at en del velger å bo hjemme, men ikke gå på det programmet de egentlig skulle ønske, og dermed har lav motivasjon. Kvantitative analyser finner ikke at de som bodde på hybel hadde større sannsynlighet for å falle fra enn de som bor hjemme.⁶⁰

Selv om forskjellene stadig blir mindre, er det fortsatt høyere frafall blant elever i samiske områder enn i øvrige områder nord for Saltfjellet og resten av landet.⁶¹ I de samiske områdene ser vi det samme mønsteret som for resten av landet, det er høyere frafall blant gutter enn jenter, og

flere som faller fra på yrkesfag enn studieforberedende programmer. Som i resten av landet er det også sammenheng mellom resultater fra grunnskolen og foreldrenes utdanningsnivå for frafall i samiske områder.

Sammenheng mellom kjønn, andre bakgrunnsfaktorer og frafall

Både for gutter og jenter er det en klar sammenheng mellom foreldrenes utdanningsnivå og hvorvidt de selv fullfører videregående opplæring, men sammenhengen er sterkere for gutter enn for jenter. Dette er særlig tydelig blant dem med foreldre med lavest utdanningsnivå. Gutter med foreldre med grunnskole som høyeste fullførte utdanning, fullfører videregående opplæring i betydelig mindre grad enn andre.

Blant elever med foreldre med grunnskole eller ingen fullført utdanning, er kjønnsforskjellen på 12 prosentpoeng når vi ser på hvem som fullfører videregående i løpet av 5/6 år etter påbegynt løp. Blant elever med foreldre med universitets- eller høyskoleutdanning er kjønnsforskjellen på fem prosentpoeng.

Gutter med innvandrerbakgrunn fullfører videregående i lavere grad enn den øvrige befolkningen, og det er en større kjønnsforskjell i gjennomføring blant elever med innvandrerbakgrunn enn blant andre elever.⁶² Gutter som er født i

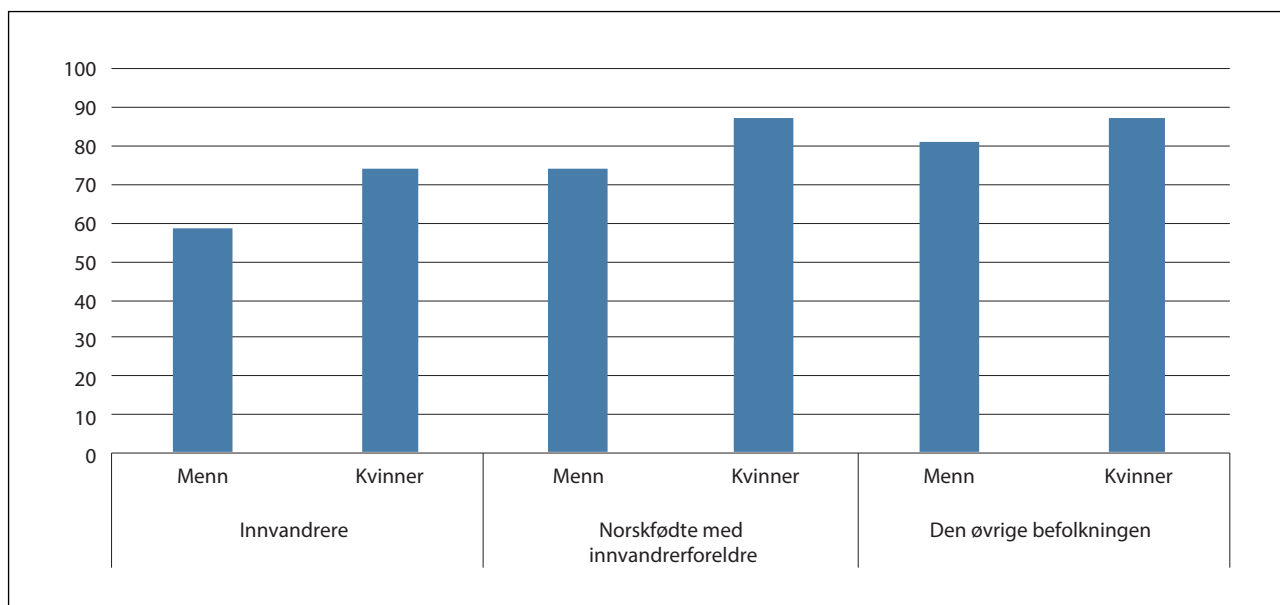
⁵⁸ (Falch & Strøm, 2013)

⁵⁹ (Markussen, 2016a)

⁶⁰ (Markussen, 2016a)

⁶¹ (Bufdir, 2022). Ettersom etnisitet ikke registreres i offisielle registre finnes det ikke systematisk statistikk over utdanning i den samiske befolkningen. Statistisk sentralbyrå lager statistikk ut fra en geografisk tilnærming med vekt på samiske bosettingsområder nord for Saltfjellet, omtalt som STN-området. Statistikken sier noe om befolkningen som bor i området, og ikke om samer generelt. Øvrige områder nord for Saltfjellet brukes som sammenligningsgrunnlag i mye av den samiske statistikken.

⁶² (SSB, Tabell 12969)

Figur 5.7 Gjennomført videregående opplæring etter 5/6 år etter innvandrerbakgrunn

Prosentandel som fullførte videregående opplæring i løpet av perioden 2016–2022, etter kjønn og innvandrerbakgrunn

Kilde: SSB, Tabell 12969

Norge med utenlandske foreldre gjennomfører videregående opplæring i større grad enn gutter som selv har innvandret, men i mindre grad enn gutter uten innvandrerbakgrunn.

Jenter som har innvandret gjennomfører også videregående opplæring i mindre grad enn andre jenter. Norskfødte jenter med innvandrerforeldre gjennomfører videregående opplæring på lik linje med jenter uten innvandrerbakgrunn, i motsetning til norskfødte gutter med innvandrerforeldre.

Landbakgrunn har i ulik grad betydning for gjennomføring av videregående opplæring. Elevenes grunnskolepoeng og botid i Norge har også noe å si for hvordan de presterer i skolesystemet.⁶³ Mange unge innvandrere har foreldre med lavere utdanning og lavere inntekt enn gjennomsnittet. Dette kan også være en delforklaring på innvandrernes lavere sannsynlighet for å gjennomføre videregående opplæring.⁶⁴

Videre viser analyser at elever med innvandrerbakgrunn har vanskeligere med å få læreplass, særlig guttene. Dette forklares delvis med karakterer og fravær, men analysene peker også på manglende nettverk og mulig diskriminering.⁶⁵

5.5 Fagskoleutdanningene

Fagskolene er regulert gjennom lov om høyere yrkesfaglig utdanning. En fagskoleutdanning er en kort, yrkesrettet utdanning som vanligvis varer fra et halvt til to år på heltid. Fagskoleutdanning er en høyere yrkesfaglig utdanning og ligger på nivå over videregående opplæring. Opptak til fagskole krever normalt enten fag-/svennebrev eller treårig yrkesfaglig opplæring som er relevant for studiet.

Fagskolene har en desentralisert struktur og undervisningen foregår ofte tilrettelagt slik at en kan jobbe ved siden av studiene. Fagskoleutdanning er en tett knyttet til arbeidslivet, og skal være praksisnær og imøtekomme behovet for kvalifisert arbeidskraft i samfunnet.

De siste årene har veksten i antall studenter ved fagskolene vært betydelig, og større enn i høyere utdanning. Kvinneandelen har vært økende de siste årene, men det er fortsatt flere menn enn kvinner på fagskolene. I 2023 var det 14 545 menn og 12 100 i kvinner som studerte ved

fagskolene, altså en kjønnsfordeling på 55 prosent menn og 45 prosent kvinner.⁶⁶

Det er flere som velger å studere på fagskole i distriktene enn i sentrale strøk, og det er også en høyere gjennomføring blant studenter fra distriktet enn fra sentrale kommuner.

De ulike utdanningene på fagskolenivå er også kjønnsdelte, og kjønnsfordelingen følger i stor grad det samme mønsteret som programfagene på videregående. Naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag utgjør den største faggruppen på fagskolene, og her er menn i stort flertall. Den neste største faggruppen, helse-, sosial- og idrettsfag, er derimot kvinnedominert. Kjønnsdelingen er sterkere i distriktene enn i mer sentrale strøk.⁶⁷

5.6 Høyere utdanning

Utdanningsnivået i befolkningen har økt betydelig siden etterkrigstiden, og særlig blant kvinner. På begynnelsen av 1970-tallet var 60 prosent av studentene i høyere utdanning menn, mens de i dag utgjør 40 prosent av studentmassen. Kjønnsfordelingen har holdt seg stabil de siste 20 årene når vi ser på bachelor- og masternivå under ett.

På mange av studiene med høye karakterkrav, er det en overvekt av kvinner, men menn utgjør også mindretallet av studenter på flere kvinnedominerte utdanninger uten høye karakterkrav. Over tid har det vært en tendens til at kvinner i økende grad har valgt enkelte mannsdominerte fag, mens det ikke har vært samme tendens blant menn til å velge kvinnedominerte fag. Det har riktignok blitt et høyere antall menn på utdanninger som barnehagelærer og sykepleie, men andelen menn har ikke endret seg da antallet studenter på disse fagene har gått opp.

5.6.1 Rammene for høyere utdanning

Høyere utdanning er regulert gjennom lov om universiteter og høyskoler (UH-loven). Formålet til loven er å legge til rette for undervisning, forskning og formidling ved institusjonene og bidra til en miljømessig, sosialt og økonomisk bærekraftig utvikling. Loven gjelder statlige og private universiteter, vitenskapelige høyskoler og høyskoler som har fått akkreditering.

Faglig frihet og ansvar er viktige prinsipper i styringen av høyere utdanning. Dette innebærer

⁶³ (Steinkellner, 2017)

⁶⁴ (IMDi, 2021)

⁶⁵ (Utdanningsdirektoratet, 2019)

⁶⁶ (DBH Fagskolestatistikk)

⁶⁷ (Næss, 2023)

blant annet at utdanningsinstitusjonene har stor frihet til å forme sitt eget faglige og verdimessige grunnlag, at den enkelte som forsker og underviser har et betydelig selvstendig ansvar. For enkelte utdanninger fastsetter Kunnskapsdepartementet nasjonale rammeplaner.

I dag deles akademiske grader inn i tre nivåer som bygger på hverandre: lavere grad (de fleste med normert studietid på tre år), høyere grad (de fleste med normert studietid på to år) og doktorgradsnivå (normert til tre år).

For å studere ved høyere utdanningsinstitusjoner kreves det som regel generell studiekompetanse. Videre er det flere studier som har spesielle opptakskrav, som for eksempel bestemte fag fra videregående, hatt relevant praksis eller bestått en opptaksprøve. Ved studier der det er konkurranse om plassene, blir søkerne rangert etter karakterer og eventuelle andre tilleggspoeng og poeng fra opptaksprøver. Søkere kan bli tatt opp gjennom førstegangsvitnemål eller ordinær kvote. I kvote for førstegangsvitnemål får en ikke med eventuelle tilleggspoeng for folkehøyskole, høyere utdanning, militærtjeneste, alderspoeng, nye fag eller fag som er forbedret etter videregående. 50 prosent av alle studieplassene gis i kvote for førstegangsvitnemål, 50 prosent gis i ordinær kvote.

Det er også alternative veier til høyere utdanning for de som har tatt yrkesfag og ikke oppnår generell studiekompetanse, som 23/5-regelen, yveien og opptak på bakgrunn av realkompetanse.

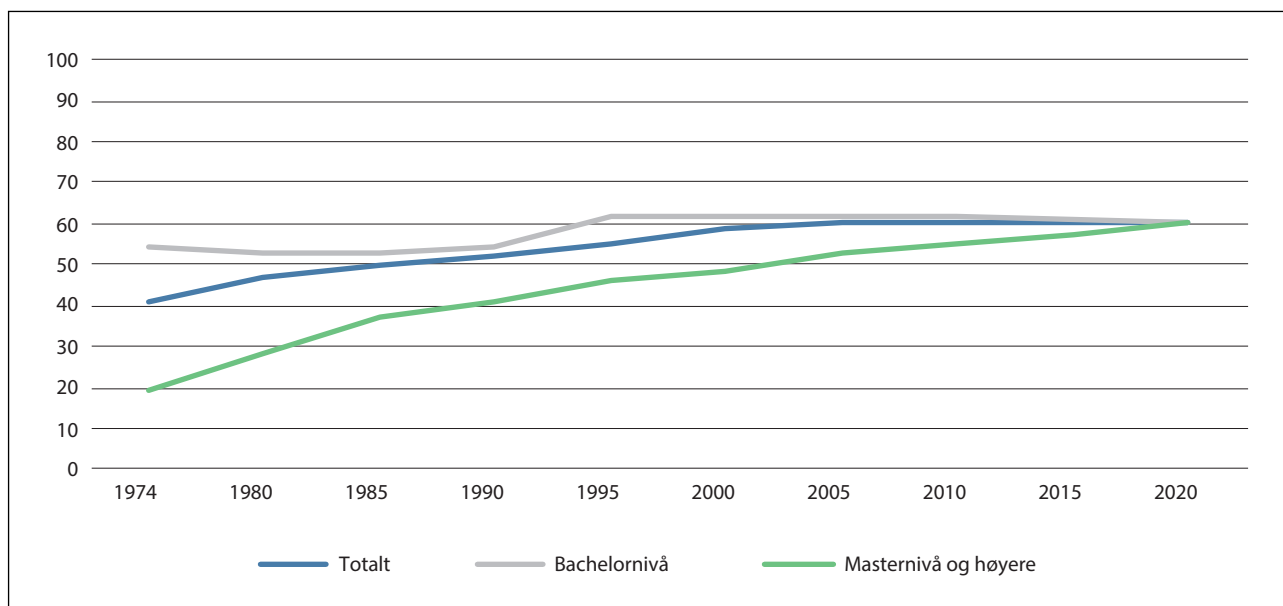
5.6.2 Kjønnfordeling i høyere utdanning

På begynnelsen av 1970-tallet var 60 prosent av studentene i høyere utdanning menn, mens 40 prosent var kvinner. I dag er det omvendt. Kjønnfordelingen har holdt seg stabil de siste 20 årene når vi ser på høyere utdanning under ett. På lavere nivå (dagens bachelornivå) stabiliserte kjønnfordelingen seg midt på 1990-tallet, mens på høyere nivå (dagens masternivå eller høyere) har utviklingen vært jevnt økende de siste 45 årene fra 19 prosent kvinner i 1974 til 60 prosent kvinner i dag.⁶⁸ På de seksårige profesjonsutdanningene er i overkant av 70 prosent kvinner. Disse studentene utgjør en lav andel av alle studenter i høyere utdanning – rundt tre prosent.⁶⁹

Menn utgjorde 39,8 prosent av alle søkerne til høyere utdanning i 2023. Kjønnfordelingen har vært relativt stabil de siste årene, men med en svak nedgang i andelen menn de seneste årene. Kjønnfordelingen i opptaket speiler kjønnfordelingen i søkertallet. Menn utgjorde 38,7 prosent av personene som fikk tilbud om opptak i 2023. Antallet som søker og blir tatt opp til høyere utdanning har gått opp over tid for både menn og kvinner, men det er betydelige forskjeller i hvilke utdanningsprogram menn og kvinner søker seg til.⁷⁰

⁶⁸ (Core, 2022)

⁶⁹ (Reisel, Skorge & Uvaag, 2019)

Figur 5.8 Andel kvinner i høyere utdanning 1974–2021

Andel i prosent
Kilde: Core, 2022

Kvinner gjennomfører også høyere utdanning i større grad enn menn, bortsett fra på de toårige masterutdanningene. Blant kvinner ved 3-årige bachelorutdanninger fullførte 76 prosent innen to år etter normert tid, mot 65 prosent av menn. På de femårige masterutdanningene fullførte 62 prosent av mennene og 69 prosent av kvinnene innen to år etter normert tid. For masterutdanninger på 1½- og 2-år er det tilnærmet ingen kjønnsforskjeller.⁷¹

5.6.3 Høyere utdanning i ulike aldersgrupper

I dag er det færre menn enn kvinner som har utdanning på universitets- og høgsolenivå på inn-til fire år når vi ser på alle personer over 16 år. Tidligere har det vært en større andel menn enn kvinner med universitets- og høgsolenivå på mer enn fire år, men fra 2022 er det for første gang en like høy andel menn og kvinner i befolkningen under ett som har utdanning på dette nivået.

I de yngre aldersgruppene, er gapet mellom menn og kvinner større.⁷² Dette vil gjøre at de kjønnsforskjellene vi ser i utdanningsnivå i befolkningen under ett i dag, vil bli større i årene framover. I aldersgruppen 30-39 år har de fleste som tar høyere utdanning rukket å fullføre denne. Også i denne aldersgruppen er det en betydelig høyere andel av kvinnene som har høyere utdanning.

5.6.4 Sammenheng mellom kjønn, andre bakgrunnsfaktorer og høyere utdanning

Barn av foreldre med høyere utdanning tar oftere selv høyere utdanning enn de som har foreldre med utdanning på grunnskole- og videregående nivå. Dette gjelder både menn og kvinner, og det er betydelige kjønnsforskjeller på alle utdanningsnivå. Når man sammenligner menn og kvinner med samme bakgrunn, er det færre menn som tar høyere utdanning enn kvinner. Det betyr at gutter med foreldre med grunnskole som høyeste fullførte utdanningsnivå i særlig grad skiller seg ut med lav andel som tar høyere utdanning. Samtidig er det verdt å merke seg at de med foreldre med utdanning på grunnskolenivå er den gruppen som har hatt størst økning i andelen som tar høyere utdanning de siste 20 årene.⁷³

Gutter med innvandrerbakgrunn i alderen 19 til 34 år studerer i mindre grad enn gutter uten innvandrerbakgrunn.⁷⁴ Norskfødte gutter med innvandrerforeldre i samme aldersgruppe studerer derimot i større grad enn sine jevnaldrende uten innvandrerforeldre. Den samme tendensen gjelder for jenter.

Det er betydelige regionale forskjeller i andelen som har høyere utdanning. Det er en lavere andel som tar høyere utdanning blant dem som er oppvokst i distriktene, og særlig menn fra distriktene peker seg ut. Dette kan henge sammen med andre faktorer, som sosial bakgrunn, og det er ikke nødvendigvis bostedet i seg selv som er årsaken. Forskjellen i andel menn fra de minste distriktskommunene som tar høyere utdanning og til menn fra Oslo og omkringliggende kommuner, er på 12 prosentpoeng.

Blant dem som starter i høyere utdanning, skiller også menn fra distriktene seg ut ved at de i

⁷⁰ Det var særlig høye søker- og opptakstall i 2020 og 2021 under pandemien. Søker tallene er nå mer tilbake på nivå med tiden før pandemien, mens det for opptakstallene har vært en betydelig økning fra før pandemien også i 2022 og 2023.

⁷¹ (SSB, 2023a)

⁷² (SSB, Tabell 09599)

⁷³ (Grendal, 2022)

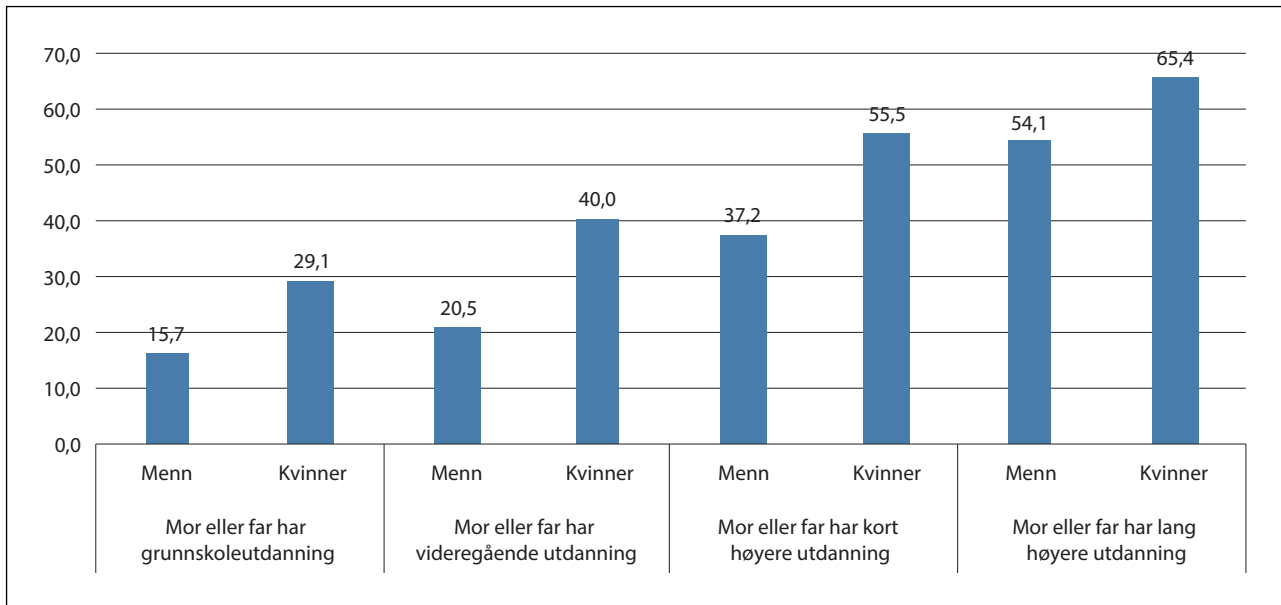
⁷⁴ (SSB, Tabell 08091)

Tabell 5.4 Utdanningsnivå blant menn og kvinner i Norge, ulike aldersgrupper

	Hele befolkningen (16 år og over)	30–39 år	25–29 år
Menn med kort universitets- og høgsolenivå	20,3 %	24,0 %	27,7 %
Kvinner med kort universitets- og høgsolenivå	30,3 %	38,2 %	44,7 %
Menn med lang universitets- og høgsolenivå	11,6 %	17,6 %	12,2 %
Kvinner med lang universitets- og høgsolenivå	11,6 %	23,2 %	17,7 %

Kilde: SSB, Tabell 08921

Figur 5.9 Andel 19-24-åringer som studerer ved universitet eller høyskole

Prosentandel 19-24-åringer som studerer ved universitet eller høyskole, etter kjønn og foreldrenes utdanningsbakgrunn
Kilde: SSB, Tabell 09218

mindre grad gjennomfører universitets- og høyskoleutdanning. Mens 56 prosent av mannlige studenter fra de minst sentrale kommunene fullfører en grad etter 8 år, gjelder dette 63 prosent av mannlige studenter fra de mest sentrale kommunene. Andelen kvinner som fullfører er ikke på samme måte avhengig av oppvekstkommune.⁷⁵

Det er færre som har høyere utdanning i samiske områder enn i øvrige områder nord for Saltfjellet og i hele landet. Som i resten av landet har det vært en økning i andelen med høyere utdanning det siste tiåret. I alle deler av landet er det flere kvinner enn menn som har høyere utdanning. I samiske områder nord for Saltfjellet er forskjellen mellom menn og kvinner noe større enn i resten av landet.⁷⁶

Blant unge voksne med nedsatt funksjonsevne er andelen som tar høyere utdanning klart lavere enn i befolkningen for øvrig. Av personer med nedsatt funksjonsevne har 40 prosent ikke utdanning utover grunnskolen, mot 24 prosent i befolkningen totalt. Det er noe høyere andel menn (42 prosent) enn kvinner (38 prosent) med funksjonsnedsettelse som ikke har utdanning utover grunnskolen.⁷⁷

5.6.5 Kjønsdeling i høyere utdanning

Høyere utdanning er preget av mannsdominerte og kvinnedominerte fag. Svært mange av fagene har en langt skjevare kjønnssammensetning enn i høyere utdanning sett under ett. Det er kun primærnæringsfag og økonomiske og administrative fag som er relativt kjønnsjevne når vi ser på de store utdanningskategoriene. Det er en særlig lav andel menn innenfor lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk og helse-, sosial- og idrettsfag.

Når vi ser på enkeltfag, er det også store kjønnsforskjeller. Det er særlig lav andel menn innenfor utdanningene veterinær, barnevern, sykepleie og sosionom. Andelen menn er størst på treårig ingeniørutdanning og maritim informasjonsteknologi og trafikklærer.

På psykologi utgjorde menn 24 prosent av studentene som ble tilbudt plass i 2023. På medisin utgjorde menn 30 prosent, og på juss 34 prosent.⁷⁸

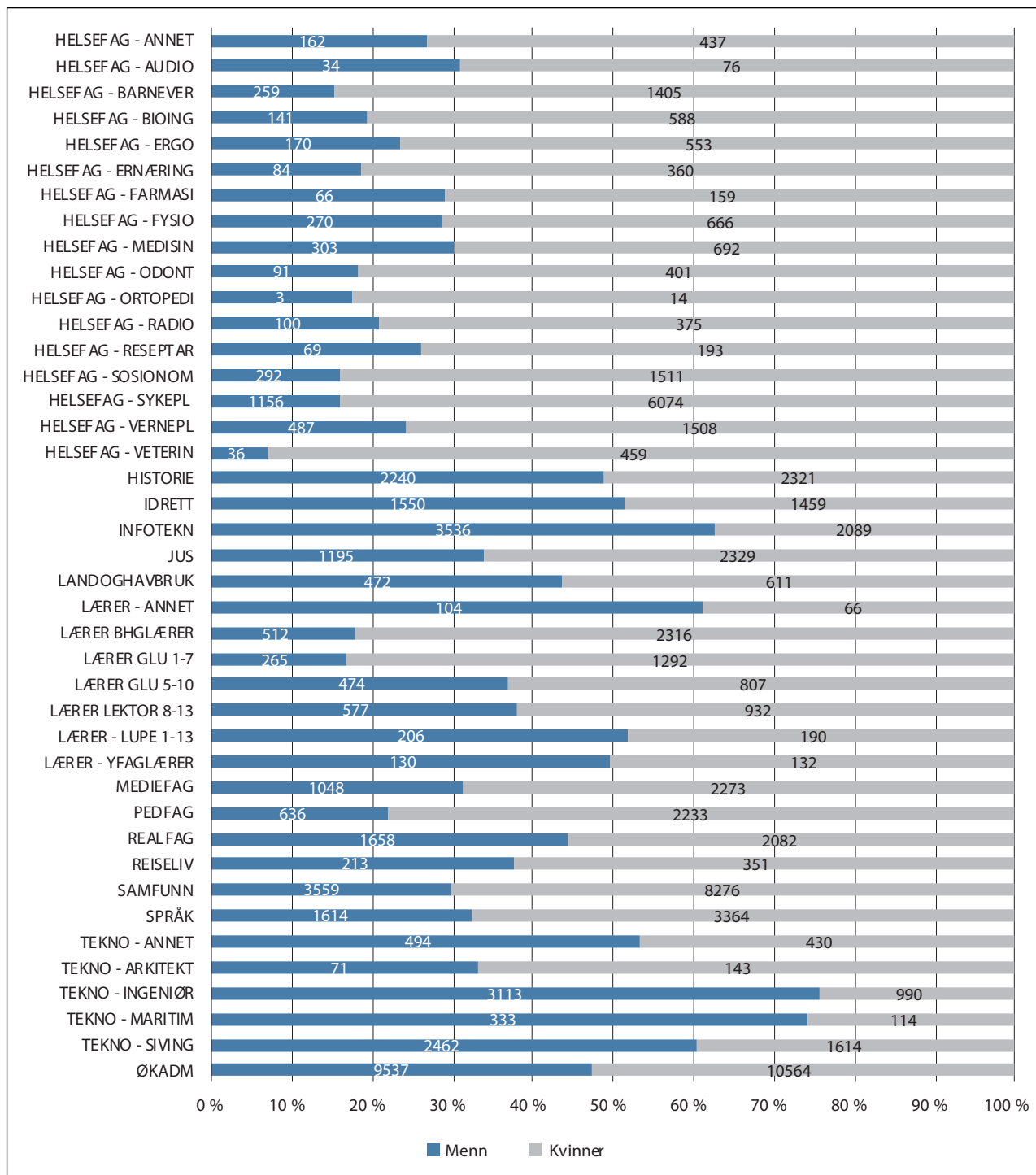
Den høye kvinneandelen i høyere utdanning henger blant annet sammen med det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Mange av de yrkene der kvinner er i flertall krever høyere utdanning. I 2020 gikk til sammen en tredjedel av alle kvinnelige studenter på fagene førskolelærer, pleie og omsorg, lærerutdanningene (allmennlærer, pedagogikk, videreutdanning for lærere), psykologi og

⁷⁵ (Fredborg, 2023)

⁷⁶ (Bufdir, 2022)

⁷⁷ (Bufdir, -d)

⁷⁸ (Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse, 2023)

Figur 5.10 Søkere til høyere utdanning med tilbud om studieplass i 2023

Kjønnsfordeling blant søkere med tilbud om studieplass, fordelt på utdanningsområde og -type

Kilde: Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse & Samordna opptak, 2023

sosialfag. Simuleringer viser at dersom det hadde vært kjønnsbalanse på disse største kvinnedominerte fagene, ville det vært tilnærmet kjønnsbalanse i høyere utdanning.⁷⁹

5.6.6 Endringer over tid

Over tid har flere tidligere mannsdominerte fagområder fått en jevnere kjønnsfordeling, slik som økonomiske og administrative fag. Videre har en del tidligere mannsdominerte fag blitt kvinnedominert, slik som juss, psykologi og medisin. Ser vi på de historisk mannsdominerte faggruppene

⁷⁹ (Core, 2022)

samlet, har de i dag i gjennomsnitt 50 prosent kvinner.⁸⁰

Kvinner har i økende grad valgt enkelte mannsdominerte og kjønnsbalanserte fag, mens det ikke har vært samme tendens blant menn til å velge kvinnedominerte fag.⁸¹

Juridiske fag og utdanninger innen elektrofag, mekaniske fag og maskinfag var de største mannsdominerte fagene i 1974. Disse fagene har utviklet seg ulikt. Elektrofag, mekaniske fag og maskinfag er fremdeles mannsdominert, men kvinneandelen har økt også på disse utdanningene. Juridiske fag har derimot hatt en sterk økning i kvinneandelen i løpet av perioden. Kvinneandelen i de historisk kjønnsjevne fagene har gått opp fra 50 prosent til 70 prosent i samme periode. Her er det særlig lærerutdanningene og sosialfag som trekker kvinneandelen opp. De to største kvinnedominerte faggruppene, barnehagelærerutdanninger og pleie- og omsorgsfag, har hatt en relativt stabil andel menn de siste 45 årene. Den har endret seg mindre på pleie- og omsorgsfag enn på barnehagelærerutdanningene. Andelen menn i de historisk kvinnedominerte faggruppene har økt fra 10 prosent til 20 prosent fra 1974 til 2020.

Dette bildet – preget av både stillstand og endring – gjør at vi både har et «gammelt og vedvarende» problem der en del utdanninger forblir svært kvinne- og mannsdominerte, som tekniske ingeniørutdanninger og helsefagutdanninger på bachelornivå, og et «nytt» problem med en utvikling mot at en del av de konkurransepregede/høystatus utdanningene «skifter kjønn» og blir kvinnedominerte, som medisin, jus og psykologi.

5.7 Opplæring blant yrkesaktive

En høy andel yrkesaktive menn og kvinner i alderen 18-69 år deltar i en form for opplæring.⁸² Samlet sett er andelen menn lavere enn for kvinner, og dette mønsteret har vært stabilt over flere år. Dette har blant annet sammenheng med det kjønnsdelte arbeidsmarkedet, ettersom ulike yrker har ulike tradisjoner og krav til opplæring gjennom yrkeslivet.

Deltakelse i videre opplæring varierer også med utdanningsnivå. De med utdanning på grunnskolenivå deltar i mindre grad enn personer med utdanning på videregående nivå, mens personer

med utdanning på universitets- eller høyskolenivå deltar i størst grad. Det er også lavere andel som deltar i opplæring blant dem som jobber i privat næringsliv enn i det offentlige, og blant dem som har jobbet deltid over lang tid, og blant fast ansatte. Eldre deltar mindre grad enn yngre.⁸³

Det mest utbredte er uformell utdanning som kurs, seminarer og konferanser der opplæring er hovedformålet med deltagelse, samt privattimer og forelesninger/foredrag som ikke inngår i en formell utdanning og veiledning. Blant de yrkesaktive var det 62 prosent menn og 66 prosent kvinner som har deltatt i ikke-formell utdanning i løpet av de siste 12 månedene. En høy andel av denne opplæringen foregår i betalt arbeidstid.⁸⁴

Det er langt færre som har deltatt i formell utdanning de siste 12 månedene i samme aldersgruppe. Formell utdanning rommer all offentlig godkjent utdanning som leder til formell kompetanse, og inkluderer blant annet grunnskole, videregående opplæring, utdanning på høyskole eller universitet og videreutdanning. Det er noe flere yrkesaktive kvinner enn menn som oppgir at de har deltatt i formell utdanning de siste 12 månedene, 13 prosent av kvinner og 11 prosent av menn.⁸⁵

Blant sysselsatte som har deltatt i opplæring, er det de som har høyest utdannelse som i størst grad har fått tilbud om eller bedt om opplæring. Blant de som ikke har deltatt, er det en større andel som har bedt om opplæring enn andelen som har fått tilbud om det, og det gjelder spesielt for grupper med lav utdanning.⁸⁶

Menn oppgir i noe mindre grad enn kvinner at de er motivert til å delta i mer formell utdanning eller ikke-formell opplæring.⁸⁷

5.8 Årsaker til kjønnsforskjeller i utdanning

I denne delen ser vi på mulige årsaksforklaringer til kjønnsforskjeller i utdanning – både når det gjelder kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp, men også når det gjelder utdanningsvalg. Disse temaene behandles hver for seg, men henger også sammen. For eksempel har skoleprestasjoner betydning for hvilke muligheter gutter og jenter har til å velge utdanningsprogram

⁸⁰ (Core, 2022)

⁸¹ (Core, 2022)

⁸² (SSB, Tabell 14098)

⁸³ (Anker-Nilssen, 2022)

⁸⁴ (SSB, Tabell 14098)

⁸⁵ (SSB, Tabell 14098)

⁸⁶ (Anker-Nilssen, 2022)

⁸⁷ (SSB, 2023b)

på videregående og studier i høyere utdanning. Det er flere av de samme faktorene som går igjen for å forklare kjønnsforskjellene i skoleprestasjoner, utdanningsløp og utdanningsvalg, som gjennomsnittlige kjønnsforskjeller hos barn og unge i utvikling, kjønnsstereotyper, forhold ved arbeidsmarkedet og trekk ved skole- og utdanningssystemet.

5.8.1 Årsaker til kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp

Forskning på utdanningsforskjeller har i liten grad hatt årsaker til kjønnsforskjeller som problemstilling,⁸⁸ og Stoltenbergutvalget konkluderte med at kunnskapsgrunnlaget ikke er sterkt nok til å si sikkert hva som er årsakene til kjønnsforskjellene i skoleprestasjoner og i utdanningsløpet. Samtidig fant de at det er flere årsakshypoteser som har støtte i forskningslitteraturen.

Det er solid vitenskapelig belegg for gjennomsnittlige forskjeller i hvor tidlig gutter og jenter utvikler ferdigheter og personlighetstrekk som er viktige for skoleprestasjoner.⁸⁹ Studier av disse forskjellene har imidlertid i begrenset grad hatt skoleprestasjoner som utfall.

Konsistente kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner er dokumentert gjennom mer enn 100 år, spesielt for barn i barne- og ungdomsskolealder. Kjønnsforskjellene er forholdsvis konsistente over tid, land, skolesystemer, politiske systemer og sosiale grupper. Det kan indikere at biologisk betingete gjennomsnittsforskjellene mellom gutter og jenter er en underliggende driver. Samtidig er det stor variasjon blant gutter og blant jenter, og stor overlapp mellom kjønnene både i ferdigheter, personlighetstrekk og skoleprestasjoner. Biologisk kjønn er ikke entydig som forklaring. Årsakene til kjønnsforskjeller i skolen er beskrevet som komplekse, mangfoldige og befinner seg på ulike nivå.⁹⁰ Flere av utfallsmålene vi har sett på i dette kapittelet, som skoleprestasjoner, frafall i videregående opplæring og deltakelse i høyere utdanning, henger dessuten sammen, og har sammenheng med mange av de samme bakgrunnsfaktorene. For eksempel viser studier at karakterer fra tiende klasse har stor betydning for gjennomføring av videregående skole, og at både karakterer og frafall henger sammen med familiebakgrunn. I forskningen har det blitt trukket fram ulike forklaringer, som kjønnsforskjeller i barns

utvikling og modning og hvor sårbare kjønnene er for miljøpåvirkninger, samt kjønnsroller og kjønnsdelingen i arbeidsmarkedet.

Kognitiv utvikling, sosiale ferdigheter, selvregulering og modning

Det er en sterk sammenheng mellom generelt kognitivt evnenivå og skoleprestasjoner.⁹¹ Det er ikke belegg for å hevde at gutter generelt har lavere kognitive evner, eller at intelligens kan forklare kjønnsforskjellene i skoleprestasjoner. En rekke studier viser at gutter i snitt har bedre romlige ferdigheter, mens jenter er bedre i språk.⁹² Forskningen underbygger at jenter er mer kognitivt utviklet i småbarnsalderen, men at dette utjevnes sent i tenårene eller etter 20 års alder.⁹³ Ulik modenhetsutvikling kan dermed være en mulig forklaring på kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner. Det har vært ulike syn på denne modningshypotesen i forskningen. Dette skyldes blant annet at modenhet kan være vanskelig å måle.⁹⁴ Modenhet må også sees i sammenheng med når på året barn er født. Det er forskjeller i modenhet som skyldes alder innenfor samme årskull.

Det er godt dokumentert at ferdigheter i språk, lesing og matematikk, og egenskaper som selvregulering, henger sammen med skoleprestasjoner.⁹⁵ Flere studier finner kjønnsforskjeller i ikke-kognitive ferdigheter, som sosiale ferdigheter og selvregulering, og at dette har sammenheng med skoleprestasjoner.⁹⁶ Generelt har jenter for eksempel bedre selvregulering og impuls kontroll enn gutter. Samtidig mangler det studier som undersøker årsakssammenhengen mellom slike ikke-kognitive faktorer og skoleprestasjoner.

Stoltenbergutvalgets kunnskapsoppsummering viste at det er kjønnsforskjeller fra første leveår i utviklingen av ferdigheter og personlighetstrekk som spiller en rolle for skoleprestasjoner, men forskningen har i begrenset grad hatt skoleprestasjoner og utdanning som utfall. På dette området har det kommet nye resultater siden 2019 som styrker hypotesen om at gjennomsnittlige kjønnsforskjeller i barns utvikling spiller en rolle for skoleprestasjoner.⁹⁷ En ny litteratur-

⁸⁸ (NOU 2019: 3)

⁸⁹ (NOU 2019: 3; Reeves 2022)

⁹⁰ (Wollscheid, Hjetland & Rogde, 2018)

⁹¹ (NOU 2019: 3)

⁹² (Hirnstein, Stuebs, Moè & Hausmann, 2023; Hyde & Linn, 1988)

⁹³ (Brandlistuen, Flatø, Stoltenberg, Helland & Wang, 2021; NOU 2019: 3)

⁹⁴ (Krumsvik, 2021)

⁹⁵ (Mammadov, 2022)

⁹⁶ (Wollscheid et al., 2018)

⁹⁷ (Torvik et al., 2021)

gjennomgang viser at det er stor variasjon i forskningslitteraturen angående sammenhengen mellom pubertet og selvregulering.⁹⁸ Noen studier finner at tidlig pubertet er assosiert med svakere skoleprestasjoner. Det er for eksempel godt dokumentert at tidlig første menstruasjon er assosiert med svakere skoleprestasjoner. Noen nyere studier som bruker pubertetsskalaer og vekstspurt som indikatorer for pubertet, finner ingen tydelig sammenheng mellom modningstakt og skoleprestasjoner for gutter. I den grad de finner en sammenheng, er det at tidlig modning har negative konsekvenser for skoleprestasjoner.⁹⁹

Seksuell modenhet og sosiale utfall er mindre studert hos gutter enn hos jenter. En studie fra Finland fant at ung alder ved første ejakulasjon var assosiert med bedre utdanningsresultater.¹⁰⁰ En britisk studie fant at sen pubertet blant gutter var assosiert med senere kognitiv utvikling, etter å ha justert for prepubertale kognitive ferdigheter.¹⁰¹ Denne studien var imidlertid basert på 1958-kohorten som var forut for kvinners fortrinn i utdanningsløpet i Storbritannia.

Det er betydelige kjønnsforskjeller i ferdigheter før barn begynner på skolen.¹⁰² Dette kan ha sammenheng med at gutter og jenter bruker tiden sin i barnehagen ulikt. Når det er innslag av mye frilek i barnehagen, er det en tendens til at jenter velger aktiviteter som gjør dem mer forberedt til skolen enn det gutter gjør. Tidligere forskning har vist at jenter interagerer mer med de voksne i barnehagen, mens gutter i større grad bruker tiden på mer spontan og fysisk lek, skifter rakst oppmerksomhet mellom aktiviteter og samhandler med voksne i mindre grad enn jentene. Dette tyder på at gutter kan være mindre deltakende i mange av de stimulerende læringsaktivitetene jenter virker tilbøyelige til å delta i på eget initiativ.

Et prøveprosjekt fra Agder med et strukturert opplegg for lekbasert læring, viser blant annet at barna som tok del i førskoleopplegget skåret høyere i matte og selvregulering på slutten av barnehageåret. Denne læringsgevinsten var blitt enda større på slutten av 1. trinn i skolen, og det var barn i de barnehagene som opprinnelig bidro minst til barns læring som hadde størst lærings-

gevinst.¹⁰³ Dessuten var det i all hovedsak guttene som hadde nytte av førskoleopplegget.¹⁰⁴

Sosioøkonomiske forhold

Internasjonale studier viser at gutter i større grad enn jenter blir påvirket av familiens sosioøkonomiske status og av dårlige oppvekstforhold.¹⁰⁵ Blant elever med lav sosioøkonomisk status er det større kjønnsforskjeller i gutters disfavor.

Stoltenbergutvalget påpeker imidlertid at disse funnene ikke nødvendigvis kan overføres til norske forhold, og at det er sprikende resultater i nordiske studier. I Norge er kjønnsforskjellen i grunnskolepoeng like stor blant elever som har foreldre med lavt og høyt utdanningsnivå, mens det for frafall er slik at sammenhengen mellom foreldrenes utdanningsnivå og gjennomføring av videregående opplæring er sterkere for gutter enn for jenter – altså at det er større kjønnsforskjeller blant dem med foreldre uten høyere utdanning enn dem med høyere utdanning.

Kjønnsroller og kjønnsstereotypiske oppfatninger i skole og barnehage

Kjønnsroller og kjønnsstereotypiske oppfatninger kan også ha en sammenheng med kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner, og hva slags oppfølging elever som sliter på skolen får. Helga Aune knytter kjønnsforskjellene i skolerresultater til kjønnsroller. Hun argumenterer for at kjønnsrollene fører til ulike læringsmuligheter og at dette utgjør en form for strukturell diskriminering hvor forskjellsbehandlingen er en ubevisst del av undervisningsformer og pedagogikk som stiller ulike forventninger og krav til gutter og jenter. Dette bidrar til at ikke alle barn får like muligheter til å øve og lære.¹⁰⁶

Skandinaviske studier tyder på at gutter og jenter blir møtt ulikt i barnehagen selv ved lik atferd, og at dette påvirker voksenkontakt, trivsel og språkutvikling.¹⁰⁷ Internasjonale studier viser også at gutter ble møtt med lavere forventninger av lærerne og deres oppførsel ble vurdert som mer negativ enn jentenes.¹⁰⁸

Det er også noen internasjonale studier som tyder på at elevenes innsats på skolen kan være

⁹⁸ (França, Segura, Dias, Miranda & Pompeia, 2022)

⁹⁹ (Suutela et al., 2022)

¹⁰⁰ (Koivusilta & Rimpela, 2004)

¹⁰¹ (Koerselman & Pekkarinen, 2018)

¹⁰² (Fidjeland et al., 2023)

¹⁰³ (Rege et al., 2021)

¹⁰⁴ (Fidjeland et al., 2023)

¹⁰⁵ (Wollscheid et al., 2018)

¹⁰⁶ (Aune, 2019)

¹⁰⁷ (NOU 2019: 3)

¹⁰⁸ (Wollscheid et al., 2018)

påvirket av kjønnsstereotyper, som for eksempel at skoleaktiviteter er «feminine» og dermed ikke passer for gutter.¹⁰⁹ I nyere nordiske studier er slike holdninger nokså fraværende, og i den grad den finnes, gjelder de ikke spesifikt for gutter.¹¹⁰

Det finnes ingen bestemmelser knyttet til arbeid med likestilling eller kjønnsstereotyper for SFO. NOVA har gjennomført en kunnskapsoppsummering som viser at det heller ikke finnes studier av SFO med kjønns- og likestillingsperspektiv.¹¹¹ UngIDag-utvalget skriver i sin utredning at det derfor er gode grunner til å anta at kompetansen og bevisstheten omkring kjønn og likestilling på SFO er utilstrekkelig, og at dette kan bidra til å opprettholde og reprodusere kjønnsstereotyper.¹¹²

Skolerelaterte årsaker

Stoltenbergutvalget viste at det er flere forhold i skolen som har betydning for skoleprestasjoner, men at det er mindre utforsket hvordan disse relaterer seg til kjønn. Samtidig peker de på tre områder der det ifølge deres vurdering er et særlig potensial for å redusere kjønnsforskjellene:

- Et bevisst forhold til og rammer rundt lekser, styrket kompetanse og innhold i skolefritidsordningen, og bedre oppfølging fra foreldre. Bakgrunnen for dette er at gutter og jenter bruker tiden sin ulikt utenom skoletid, der jenter gjør mer lekser og leser mer, noe som kan påvirke skoleresultater.
- Tiltak for å heve svakt presterende elever. Ettersom gutter er overrepresentert blant dem som gjør det dårligst i skolen, kan tiltak for å heve denne gruppen bidra til å redusere kjønnsforskjeller.
- Arbeidet med det psykososiale miljøet. Gutter som blir utsatt for mobbing kan være i særlig risiko for svake skoleprestasjoner. Økt helsefaglig kompetanse har vist like positive resultater for begge kjønn, men gutter benytter seg av tilbudet i mindre grad enn jenter. Det kan tyde på at bruk av flerfaglig kompetanse i skolen har potensial til å utjevne kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner dersom fagarbeiderne når fram til guttene.

Kjønnsforskjellene i skoleprestasjoner henger også sammen med vurderingsform. Som vist tidli-

gere i kapittelet, er det større forskjeller i standpunkt karakterer enn til eksamen og nasjonale prøver. Det er flere måter å tolke dette på. Det kan være at standpunkt karakterer i større grad enn de andre vurderingsformene også gjenspeiler sosiale ferdigheter, aktivitet i klasserommet, arbeid med lekser og innsats over tid. Ubevisst forskjellsbehandling kan også forekomme. Det er også noe forskning som peker i retning av at gutter gjør det bedre i prøvesituasjoner med mer konkurranse.¹¹³ Det er ikke forskning som tilsier at lærernes kjønn har betydning for kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner.¹¹⁴

Forhold ved arbeidsmarkedet

Mange kvinnedominerte yrker som sosionom, barneskolelærer og sykepleier krever høyere utdanning, mens mannsdominerte yrker med sammenlignbar lønn som hovedregel krever videregående opplæring. Gutter og jenter kan derfor ha ulik motivasjon for å gjøre det godt på skolen.

En analyse av norske forhold viser at den relative avkastningen av høyere utdanning er større for kvinner enn for menn.¹¹⁵ Dette har blant annet sammenheng med det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. En del mannsdominerte yrker som krever yrkesfag på videregående rekrutterer til jobber i det private arbeidslivet og har relativt god lønn. Flere av de kvinnedominerte yrkene krever høyskoleutdanning, og disse arbeidsplassene er i hovedsak i det offentlige og har relativt lav lønn. Det kan derfor være at gutter og jenter tilpasser seg ulike karakterkrav for ulike yrker, og at kjønnsforskjellene i karakterer delvis kan forklares av at gutter og jenter gjør ulike pragmatiske vurderinger.

En annen studie finner at gutter på yrkesfaglige utdanningsprogrammer har lavere sannsynlighet for å gjennomføre videregående opplæring i perioder med et godt arbeidsmarked enn i dårlige tider.¹¹⁶ Studien finner ingen tilsvarende effekt for jentene. Dette kan forklares med kjønnsforskjeller i utdanningsvalgene, der de guttedominerte programmene er mer konjunkturutsatte og i større grad rekrutterer til privat næringsliv, enn de jentedominate programmene som i større grad rekrutterer til offentlig sektor.

Disse resultatene forklarer i større grad kjønnsforskjellene i den øvre delen av fordelingen, men

¹⁰⁹ (Wollscheid et al., 2018)

¹¹⁰ (Nielsen, 2021)

¹¹¹ (Seland, Persson & Eriksen, 2019)

¹¹² (NOU 2019: 19)

¹¹³ (NOU 2019: 3)

¹¹⁴ (Wollscheid et al., 2018)

¹¹⁵ (Runa Brandal Myklebust; Seehuus, 2021)

¹¹⁶ (Simson, 2014)

kan i mindre grad forklare overvekten av gutter blant de lavest presterende.

5.8.2 Årsaker til kjønnsforskjeller i utdannings- og yrkesvalg

Det har vært mye forskning på individuelle faktorer som kan forklare kjønnsforskjellene i utdannings- og yrkesvalg. Interesser, preferanser og personlige egenskaper er trukket fram i denne forskningen.¹¹⁷ Slike ulike interesser og preferanser kan forstås som biologisk betingede gjennomsnittsforskjeller mellom kjønnene, som uttrykk for stereotypiske oppfatninger, som betinget av strukturelle forhold, eller kombinasjoner av disse tre. Noen studier har som formål å avklare om det er medfødte kjønnsforskjeller i tendenser til interesser og preferanser, som typisk handler om at menn er orientert mot teknikk, mens kvinner er mer fellesskapsorientert, mens andre studier tar for seg sosiale forventninger til gutter og jenters interesser og preferanser. En del internasjonale studier peker i retning av at både gutter og jenter velger ut fra de fagene de gjør det best i (relative fortrinn), og at guttene generelt velger mer ut fra et ønske om en godt betalt jobb.

Institusjonelle forhold, som trekk ved utdanningssystemet og arbeidsmarkedet, har også betydning for kjønnsdelingen i utdannings- og yrkesvalg.

Det har vært mindre oppmerksomhet om strukturelle faktorer for kjønnsforskjeller i utdanningsvalg. Det som finnes av forskning på dette, antyder at både familiebakgrunn, innvandrerstatus og bosted påvirker kjønnsdelingen i utdannings- og yrkesvalg.¹¹⁸

Forskning om individuell variasjon knyttet til kjønn, inkludert mulige biologisk betingete gjennomsnittlige forskjeller på gruppenivå, bør også omfatte strukturelle forhold slik at man kan vurdere betydningen av de ulike faktorene, og samspill mellom dem.

Lønn og status

Betydningen av lønn og status er trukket fram i deler av litteraturen om hvorfor menn i mindre grad har gått inn i kvinnedominerte fag. Devalueringstesen¹¹⁹ peker på at ferdigheter, roller og egenskaper som har blitt definert som feminine fortsatt blir devaluert, både når det gjelder lønn

og status. Lønn og status i mannsdominerte yrker som krever høyere utdanning, har skapt sterke insentiv for kvinnene til å bevege seg inn i disse utdanningene og yrkene. Det er ikke er de samme insentivene for menn for å gå inn i kvinnedominerte yrker.

En utredning om rekruttering av menn til helse- og omsorgssektoren, trekker fram at yrkene i denne sektoren oppfattes som lavt lønnet, og forbindes med lav status og slitsomme og krevende arbeidsforhold. Utredningen peker på at gutter i snitt oppgir at de er noe mer opptatt av lønn og status, og at dette dermed kan forklare noe av kjønnsforskjellen i denne sektoren. Gutter mangler med andre ord insentivene til å krysse de kjønnede barrierene i arbeidslivet, som det jenter har hatt.¹²⁰

Lav lønn og status ble også trukket fram på et møte Mannsutvalget arrangerte med aktører som jobber for å rekruttere flere gutter og menn til kvinnedominerte yrker. I tillegg ble det pekt på at det for *noen* av de kvinnedominerte yrkene også er en utfordring at mange har et inntrykk av at disse er lavere lønnet det de er. I 2022 var for eksempel gjennomsnittlig månedslønn for sykepleiere på 51 020, 49 020 for grunnskolelærere og 43 590 for førskole-/barnehagelærere. Til sammenligning var gjennomsnittlig månedslønn for alle sysselsatte i Norge på 53 150.¹²¹

Stereotypiske oppfatninger snevrer inn gutters handlingsrom

Oppfatninger om at noen yrker passer bedre for ett bestemt kjønn på grunn av at kjønnene har ulike ferdigheter og egenskaper, kalles ofte for stereotypiske oppfatninger om kjønn. Disse oppfatningene har konsekvenser for hva gutter og jenter tenker selv om hva de er gode til og passer til, og dermed for hva slags utdanningsvalg de tar.¹²²

Det har vært en endring over tid der gutters og jenters prestasjoner i realfag har blitt likere, og der kjønnsstereotypiene knyttet til realfag har blitt svakere. Forskningen finner ikke en lignende utjevning når det gjelder kjønnsforskjeller i verbale ferdigheter og fellesskapsorienterte egenskaper og preferanser, som ofte assosieres med kvinner. En konsekvens av denne ujevne utviklingen er at jenters utdanningsvalg typisk er preget av flere målsettinger, både instrumentelle og felles-

¹¹⁷ (Reisel et al., 2019)

¹¹⁸ (Reisel et al., 2019)

¹¹⁹ (England, 2010)

¹²⁰ (Proba, 2020)

¹²¹ (SSB, 2024b)

¹²² (Ridgeway, 2011; Ridgeway & Correll, 2004)

skapsorienterte, mens gutters utdanningsvalg i gjennomsnitt har mer ensidige målsettinger.¹²³

Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet påvirker også utdannings- og yrkesvalg. Når et yrke er svært dominert av ett kjønn, kan det bidra til å opprettholde stereotype forestillinger om hvem som passer inn i utdanningen eller yrket. Ungdommer som skal velge utdanning påvirkes av tradisjoner og normer for hva som er passende for gutter og jenter, og hva som er populært. I tillegg velger både gutter og jenter utdanning på et tidspunkt i livet hvor kjønnsidentiteten er sårbar, og hvor det er kan være vanskelig å stikke seg ut og gjøre utradisjonelle valg.¹²⁴

Når kvinner har inntatt et større spekter av utdanninger og yrker, har også en del stereotypiske oppfatninger om kvinner mistet noe av sitt fotfeste, mens vi ikke ser dette i samme grad for gutter. Internasjonale studier har vist at dette særlig gjelder forestilling om menn som mindre fellesskaps- og omsorgsorienterte. Studier blant norske studenter på kjønnsdelte utdanninger viser at kvinnene blir vurdert til å passe til en større variasjon av profesjonsroller enn menn.¹²⁵

Lite erfaringer med tradisjonelle kvinnetypiske aktiviteter

Manglende erfaring og kunnskap om tradisjonelle kvinnetypiske aktiviteter har også blitt trukket fram som en mulig forklaring på hvorfor gutter i mindre grad enn jenter går inn i yrker rettet mot barn og helse- og omsorgsyrker. Jenter har ofte mer erfaring med små barn enn gutter, gjennom barnevakt og deltidsjobber, og dette kan påvirke sannsynligheten for å velge denne typen yrker.¹²⁶

Mannlige sykepleierstudenter har typisk vært i saniteten i militæret, og mange mannlige grunnskolelærere har jobbet et «friår» i barnehage og SFO.¹²⁷ Dette er mindre utforsket, men erfaringer med rekruttering av menn til lærerutdanning¹²⁸ og helse- og omsorgssektoren¹²⁹ peker i denne retningen.

Forskningen viser også at tidspunktet for utdanningsvalg spiller en rolle: desto senere et utdanningsvalg tas, desto større er sjansen for å velge kjønnsutypisk. Dette kan både skyldes at

flere eldre menn har erfaring med denne typen jobber enn yngre, men også at eldre menn i mindre grad er i en fase der det er sårbart å velge på tvers av etablerte kjønnsnormer.¹³⁰

Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og trekk ved utdanningssystemet

Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner kan også være en av årsakene til kjønnsdelte utdanningsvalg. På utdanninger der karakterer er utslagsgivende for hvilke utdanninger ungdom kan søke og komme inn på, vil kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner ha konsekvenser for valg av utdanning. Dette gjelder for noen av utdanningene med lav andel menn, men ikke alle. Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner kan også påvirke frafall, som igjen påvirker utdanningsvalg, og omvendt.

Forskningen peker på to ulike mekanismer når det gjelder betydningen av karakterer. Gutter og jenter har en tendens til å velge utdanningsløp i tråd med sine relative styrker.¹³¹ Gutter gjør det i gjennomsnitt bedre i tekniske/numeriske fag enn i teoretiske fag og språkfag, og jenter gjør det i gjennomsnitt bedre i teoretiske fag og språkfag enn i tekniske/numeriske fag. Men gutter og jenter med samme akademiske styrker velger fremdeles ikke likt, og det er ikke kjønnsforskjell i mattekarakterer som skulle tilsi at kvinner i mindre grad velger realfag.

Samtidig kan kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner også være en konsekvens av forventninger til kjønnsdelte utdanningsvalg.¹³² Hvis gutter i gjennomsnitt sikter mot utdanninger som ikke krever gode karakterer, vil dette ha konsekvenser for motivasjonen for å jobbe på skolen. Analyser av PISA-data viser at gutter i gjennomsnitt både jobber mindre hardt på ungdomsskolen enn jenter, at de i mindre grad mener det er viktig å jobbe hardt på skolen, og at kjønnsforskjellene i innsats er større i Norge enn i sammenlignbare land. En mulig grunn til at kjønnsforskjellene i innsats er større i Norge enn i mange andre land, kan være at det norske arbeidsmarkedet fremdeles tilbyr godt betalte jobber innenfor de mannsdominerte yrkesfagene, og at avkastningen av høyere utdanning er svakere enn i mange andre land på grunn av den sammenpressede lønnsstrukturen.

Utdanningssystemet er også av betydning for kjønnsforskjeller i utdannings- og yrkesvalg, og det ser ut til at innretningen av utdanningssys-

¹²³ (Reisel et al., 2019)

¹²⁴ (Jensen & Øistad, 2019)

¹²⁵ (Myklebust, 2020a)

¹²⁶ (Myklebust et al., 2019)

¹²⁷ (Myklebust, 2020b; Myklebust et al., 2019)

¹²⁸ (Myklebust et al., 2019)

¹²⁹ (Proba, 2020)

¹³⁰ (Myklebust et al., 2019)

¹³¹ (Reisel et al., 2019)

¹³² (Reisel et al., 2019)

temet har større betydning for gutter enn jenter.¹³³ Flere internasjonale studier viser at menn velger mer kjønnsstypiske utdanninger og yrker i utdanningssystemer med et stort innslag av yrkesfaglige utdanninger på videregående skolenivå, enn i utdanningssystemer der tilgangen til yrkesfaglige utdanninger er mindre. Generelt er yrkesfagutdanningene mer kjønnsdelte enn studier i høyere utdanning, og dermed vil utdanningssystemer der en større andel av elevene går yrkesfaglige løp også ha en tendens til å være mer kjønnsdelte. Samtidig er det viktig å påpeke at disse studiene også finner at yrkesfagutdanning beskytter mot arbeidsløshet for både gutter og jenter.

Gjennomføring på kvinnedominerte studier

Kjønnsbalansen i en del av de kvinnedominerte yrkene blir enda skjevare enn det rekrutteringen til studiene skulle tilsi, fordi mennene i større grad enn kvinner faller fra disse studiene. En studie viser at mannlige studenter på de kvinnedominerte profesjonsutdanningene sykepleie, grunnskolelærer, barnehagelærer, fysioterapeut og sosialarbeidere i mindre grad fullfører utdanningen enn sine kvinnelige medstudenter.¹³⁴ Generelt er det noe lavere gjennomføring blant menn enn kvinner på bachelornivå, men kjønnsforskjellen ser ut til å være noe større på disse utdanningene enn treårige studier generelt.

Studien finner ikke en sammenheng mellom karakterer fra videregående skole og gjennomføring blant mannlige studenter, og heller ikke en systematisk sammenheng mellom kvinneandelen i utdanningen og studiegjennomføring blant menn. Faglig interesse ved studiestart påvirker studentenes gjennomføring positivt, og dette gjelder for begge kjønn. Samtidig viser resultatene at mannlige studenter har en svakere faglig interesse ved studiestart enn kvinnene. Faglig interesse kan dermed bidra til å forklare noe av kjønnsforskjellene i studiegjennomføring. Høy alder øker sjansen for at mannlige studenter gjennomfører studiet.

Studien omfatter relativt få studier og studenter. Det er derfor behov for flere studier, som også undersøker andre faktorer. Blant annet kan det tenkes at kjønns sammensetning blant forelesere og praksisveiledere påvirker menns studiegjennomføring, men det har ikke denne studien undersøkt.

Når det er veldig få studenter av et kjønn på en utdanning, kan dette også ha betydning for gjennomføring. Det å være i mindretall, og da særlig i kritisk mindretall, gjør noe med studiemiljøet. En nordisk studie som har sett på mannlige sykepleierstudenters utdanningsmiljø, fant at mangel på mannlige fellesskap kunne føre til økt grad av fremmedgjøring.¹³⁵ På møte mellom Mannsutvalget og aktører på feltet, var det flere som trakk fram at innretningen på studiet, for eksempel undervisningsmaterialet, kan være fremmedgjørende for en del gutter.

Strukturelle faktorer påvirker gutters utdannings- og yrkesvalg

Foreldrenes utdanning påvirker barnas utdanningsvalg.¹³⁶ Ungdom med foreldre uten høyere utdanning velger mer kjønnsstradisjonelt enn ungdom med foreldre med høyere utdanning, og denne sammenhengen er sterkere for gutter. Barn av innvandrere velger derimot noe mindre kjønnsstradisjonelle sammenlignet med majoritetsbefolkningen. Det er behov for mer forskning for å forklare disse sammenhengene.

Det er også undersøkelser som tyder på at utdanningsvalgene generelt er mer kjønnsdelte i mindre sentrale strøk, og at dette ser ut til å henge sammen både med mulighetene på de lokale arbeidsmarkedene og med mer tradisjonelle holdninger til kjønn og kjønnsroller utenfor de store byene.¹³⁷ Det er forsket relativt lite på dette i norsk sammenheng.

5.9 Politikk og pågående prosesser

Lovverket og utdanningspolitikken er kjønnsnøytral, og det er ikke noen formell forskjellsbehandling av kjønnene gjennom lovverk og politikk. Likestilling er også løftet fram som en grunnleggende verdi i lovverk, rammeplaner og læringsplaner for barnehagen og skolen. Gjennom aktivitets- og redegjørelsesplikten i likestillingsloven har alle offentlige myndigheter på utdanningsfeltet plikt til å jobbe for likestilling og hindre diskriminering i sitt arbeid.

Innenfor utdanningspolitikken har det vært en del oppmerksomhet om likestillingsutfordringer, men mange av tiltakene har vært kortvarige og lite systematiske. Samtidig er det flere innsatser

¹³³ (Reisel et al., 2019)

¹³⁴ (Abrahamsen, 2020)

¹³⁵ (Reform – ressurscenter for menn, 2021)

¹³⁶ (Reisel et al., 2019)

¹³⁷ (Reisel et al., 2019)

som har som hensikt å motvirke mange av de utfordringer vi beskriver i dette kapitlet, som kvaliteten i grunnskolen og frafall i videregående opplæring, men hvor det ikke nødvendigvis er en eksplisitt oppmerksomhet knyttet til kjønn og kjønnsforskjeller.

I det følgende presenterer vi et utvalg prosesser og tiltak som har hatt og har betydning for arbeidet med å redusere kjønnsforskjeller i utdanning, uavhengig om dette har vært et uttalt mål for arbeidet. Presentasjonen over prosesser og tiltak er ikke uttømmende.

5.9.1 Utdanning i velferdssamfunnet

Utdanning i Norge er en viktig del av velferdssamfunnet. Utdanning er obligatorisk og gratis for barn og ungdom mellom 6 og 16 år, mens ungdom mellom 16 og 19 år har lovfestet rett til tre års videregående opplæring. Alle barn har rett til barnehageplass, med en målsetting om at de skal være tilgjengelige for alle barn og uavhengig av foreldrenes økonomi. Prisen for barnehageplass varierer mellom kommuner, men med en makspris og ordninger for familier med lav inntekt. Det samme gjelder for skolefritidsordninger. Høyere utdanning er også gratis på de statlige utdanningsinstitusjonene, og gjennom Lånekassen er det etablert ordninger for lån og stipend til studenter.

Barnehageutbygging og utdanningsreformer

I flere tiår var etterspørselen etter barnehageplasser langt større enn tilbudet. Med barnehageforliket på starten av 2000-tallet ble barnehageutbyggingen betydelig trappet opp, og i 2009 ble det innført rett til barnehageplass for barn i alderen ett-fem år. I dag går om lag 93 prosent av alle barn i alderen 1-5 år i barnehage, og 97 prosent av alle barn i alderen 3-5 år. Til sammenligning gikk rundt 10 prosent av barn i barnehagealder i barnehagen ved innføring av den første barnehageloven i 1975.¹³⁸

Utbyggingen av skole og utdanning i Norge er preget av en rekke reformer de siste 30 årene.¹³⁹ Siden da har utdanningssystemet vokst, og skolegangen blitt forlenget med innføring av rett til videregående opplæring for alle i 1994, og 10-årig grunnskole med oppstart for 6-åringer i 1997. Særlig fra 2000-tallet har det vært en økt internasjonal oppmerksomhet om kunnskap som sam-

funnsstrategisk nøkkelressurs, noe som også har preget utviklingen i Norge. Dette kommer særlig til uttrykk i Kunnskapsløftet i 2006. Det har blitt innført internasjonale tester som PISA-undersøkelsen, som har blitt vanlige referanserammer for kvalitet i nasjonale skoleordninger.

5.9.2 Innsats i barnehagen

Siden den betydelige utbyggingen av barnehageplasser på 2000-tallet, har diskusjonene dreid seg mot innhold og kvalitet i barnehagetilbudet, samt bemanning, kompetanse og styring og finansiering. Barnehagen har blitt tillagt en større rolle som det første trinnet i utdanningsløpet. Ulike evalueringer viser at det er betydelige kvalitetsforskjeller mellom barnehager.¹⁴⁰

I stortingsmeldingen *Tett på – tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO*¹⁴¹ i 2019–2020, beskrev den daværende regjeringen sine ambisjoner for å heve kvaliteten i barnehagene, og viste til ulike tiltak for å oppnå dette. Noe av bakgrunnen for stortingsmeldingen var Stoltenbergutvalgets rapport om kjønnsforskjeller i utdanningsløpet. Blant tiltakene som vises til i stortingsmeldingen med relevans for barnehagene, var å utrede mulige tiltak for bedre informasjonsoverføring mellom utdanningsnivåer og tjenester for å gi barn og elever best mulige overganger, fremme språkarbeidet i barnehagen og over tid skjerpe forskriftskravet til pedagogisk bemanning i barnehagen.

Høsten 2022 la regjeringen fram en revidert kompetansestrategi, *Kompetanse for fremtidens barnehage. Revidert strategi for kompetanse og rekruttering 2023–2025*. I strategien har regjeringen formulert et mål om at minst 50 prosent av de ansatte skal være barnehagelærere og minst 25 prosent av de ansatte skal være barne- og ungdomsarbeidere. Disse målsettingene ble oppjustert i en ny strategi for barnehagesektoren fra 2023, *Barnehagen for en ny tid: Nasjonal barnehagestrategi mot 2030*.¹⁴²

Formålet med strategien er at alle barn i Norge skal ha tilgang til et likeverdig barnehagetilbud av høy kvalitet. I innledningen til strategien vises det til at fellesskolen skal gi alle barn like rammer for opplæringen, blant annet uavhengig av kjønn. Det vises også til en målsetting om å rekruttere og beholde menn både i barnehagelærerutdanningene og blant ansatte. Det vises til at det nasjonale

¹³⁸ (NOU 2017: 6)

¹³⁹ (Jarning, 2022)

¹⁴⁰ (Kunnskapsdepartementet, 2023; NOU 2017: 6)

¹⁴¹ (Meld. St. 6 (2019–2020))

¹⁴² (Kunnskapsdepartementet, 2023)

prosjektet skal få flere til å velge barnehagelærer- og lærerutdanningen 1.-7., som er lagt til Høyskolen på Vestlandet. I strategien understreker regjeringen viktigheten av at tidligere innsats i utdanningsløpet, som i barnehagen, bør prioriteres langt høyere enn tidligere. Flere av tiltakene i strategien kan være av betydning for kjønnsforskjeller i ferdigheter i barnehagealder, som kompetanseheving blant de ansatte, og tilrettelegging for at flere skal gå i barnehage gjennom lav maksimalpris og gode moderasjonsordninger.

5.9.3 Innsats i grunnskolen

Siden 2000-tallet har tidlig innsats vært et viktig prinsipp i barnehage og grunnskole.¹⁴³

I nyere strategier og stortingsmeldinger innebærer tidlig innsats at problemer og vansker skal oppdages og følges opp så tidlig som mulig. Til grunn for dette ligger det en forståelse om at grunnlaget for utvikling og læring blir lagt i barnas første leveår, og at læring i de første årene øker sannsynligheten for en god utvikling videre.¹⁴⁴ Et notat fra Utdanningsforbundet påpeker imidlertid at forskningen på tidlig innsats viser at hva det innebærer fremstår som uklart, og at begrepet er utydelig.¹⁴⁵ Det er også fremmet kritikk mot at fokuset på tidlig innsats og satsing på ferdighetene lesing, skriving og regning har ført til lengre skoledager for de minste elevene.¹⁴⁶

Stortingsmeldingen *Tett på – tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO* beskriver flere tiltak for å styrke den tidlige innsatsen i skolen. Noen av disse tiltakene kan også kobles til å redusere kjønnsforskjeller i skolen. Meldingen viser blant annet til at kommunene skal få mulighet til å prøve ut nye modeller for fleksibel skolestart, opprettelse av et senter for forskning på spesialpedagogikk og inkludering, utredning av mulige løsninger for å få bedre statistikk og data om barnehage og skole, flere tiltak rettet mot pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT) og innføring av rammeplan for SFO.

I samme periode har det også vært mye oppmerksomhet om lærerens rolle. I kjølvannet av kunnskapsløftet ble «rollen som sjef for klasserommet tydeliggjort», og etterfulgt av en satsing på lærerrollen.¹⁴⁷ I 2015 ble det lagt fram en strategi for videreutdanning av lærere, og i 2017 ble

grunnskolelærerutdanningen forlenget til en fem-årig integrert masterutdanning.

De siste årene har praksis i skolen fått mer plass i de offentlige diskusjonene. I partiprogrammene for 2021–2025 har flere av partiene ulike formuleringer om at skolen må bli mer praktisk og variert,¹⁴⁸ og det er trukket fram som et satsingsområde i regjeringsplattformen.¹⁴⁹ Regjeringen har varslet at den skal legge fram en ny stortingsmelding om 5.–10. trinn i 2024. Bakgrunnen for stortingsmeldingen er psykiske plager og stress blant ungdom, mye skjermtid, svake skoleresultater og at mange elever sliter med skolemotivasjon.

5.9.4 Innsats mot frafall i videregående opplæring

Det har vært mye oppmerksomhet på frafall, og det er iverksatt flere nasjonale satsinger for at flere elever skal gjennomføre videregående opplæring. Blant disse er fullføringsreformen,¹⁵⁰ som ble vedtatt av Stortinget i 2021 etter stortingsmeldingen *Fullføringsreformen – med åpne dører til verden og fremtiden*. Arbeidet med fullføringsreformen har en tidshorisont på ti år og omfatter om lag 100 tiltak. Tiltakene spenner fra regelverk og rettigheter, til innhold, organisering og kompetanse.¹⁵¹ Ett av grepene var å ta bort tidsbegrensningen på retten til VGO og gi alle rett til opplæring fram til studie- eller yrkeskompetanse.

Regjeringen følger opp reformen, og har signalisert at den blant annet vil arbeide videre med å utvide både ungdom og voksnes rett voksne til å fullføre og bestå, og til å rekvalifisere seg. Regjeringen ønsker også å satse på kvalifisering og formidling til læreplasser, gjøre elevene mer studieforberedt og at videregående opplæring skal også være tilrettelagt for voksne.

Samfunnskontrakten for flere læreplasser

En *Samfunnskontrakt for flere læreplasser* ble for første gang signert i 2012. Våren 2016 forlenget de største arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjonene, Kunnskapsdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet avtalen. Den avtalen som nå er signert gjelder for perioden 2022–2026, og er signert av Kunnskapsdepartementet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, NHO, LO, Virke, Arbeidsgiverforeningen

¹⁴³ (Utdanningsforbundet, 2018)

¹⁴⁴ (Kunnskapsdepartementet, 2023; Meld. St. 6 (2019–2020))

¹⁴⁵ (Utdanningsforbundet, 2018)

¹⁴⁶ (Djupedal, 2022)

¹⁴⁷ (Bakken, Heggen & Helland, 2022)

¹⁴⁸ (Tankesmien Agenda, 2023)

¹⁴⁹ (Arbeiderpartiet & Senterpartiet, 2021)

¹⁵⁰ (Meld. St. 21 (2020–2021))

¹⁵¹ (Utdanningsdirektoratet, 2024)

Spekter, Unio, Maskinentreprenørenes Forbund, YS, Norges Rederiforbund og KS.

Samfunnskontrakten for flere læreplasser danner et systematisk og målrettet grunnlag for samarbeid mellom partene i arbeidslivet og nasjonale myndigheter om læreplasser. Partene er enige om å jobbe for at alle som er formelt kvalifisert, skal sikres en læreplass. Formelt kvalifisert er den som oppfyller vilkårene for formidling til opplæring i bedrift etter gjeldende lov og forskrifter.¹⁵²

UngInvest

UngInvest er et fylkeskommunalt læringstilbud for elever i alderen 16-24 år som har behov for annen videregående opplæring enn ordinært skoletilbud. Målet med tiltaket er å rekruttere og beholde ungdommer i videregående opplæring, slik at flere ungdommer kvalifiserer seg for sitt fremtidige arbeidsliv.

UngInvest har i dag fem avdelinger i Buskerud og to i Rogaland. I Nordland ble et lignende tilbud etablert i 2019. I Trøndelag og Agder er det gjort vedtak om å utrede en etablering også der. Buskerud fylkeskommune har også etablert et nasjonalt vitensenter for styrkebasert læring ved UngInvest AIB. Alle avdelingene har praktiske verksteder, og et teoretisk verksted hvor man kan få opplæring i norsk, matematikk, engelsk, samfunnsfag med mer. Opplæring bygger på videregående skoles utdanningsprogram og nasjonale læreplaner. I tillegg benyttes utplassering i arbeidslivet. UngInvest legger til rette for at ungdommene kan ta opp igjen fag fra grunnskolen og bistår med privatisteksamen.

I 2021 ble det gjennomført en relativ enkel oppsummering og drøfting av tidligere evalueringer og analyser av UngInvest.¹⁵³ Denne fant blant annet at tiltaket førte til en stor forbedring i antallet som fullfører videregående og at en stor andel fortsatt er i utdanning. Oppsummeringen viser også at andelen som er i arbeid er større enn forventet for gruppen, at arbeidslivstilknytningen forblir høy, og at tiltaket fører til sosial inklusjon, samt personlig og sosial utvikling hos de unge. Resultatene er ikke brutt ned på kjønn.

Steigen-modellen

I Steigen er det utviklet et utdanningstilbud tett koplet på det lokale næringslivet. Unge får mulighet til å ta utdanning der de bor, og de opparbei-

der seg kompetanse som er relevant for arbeidsmarkedet på hjemstedet. Modellen ble etablert i 2014, og ble en permanent ordning fra 2017.

Steigen-modellen er en modell for videregående opplæring der elevene er utplassert i bedrift fra første dag. Den gir en tilpasset fagopplæring med mer læretid enn vanlige lærlinger har. Elevene er sikret læreplass i fire år og får lønn i bedriften fra oppstart. Elever i Steigen-modellen er på skolen to dager i uka det første året, og omtrent en dag i måneden det andre året. Resten av tida tilbringes i en eller flere bedrifter som betalte lærlinger. Elevene får all opplæring i programfag i bedriften. Fellesfag undervises på skolen.

Fylkeskommunen har finansiert en egen koordinator som rekrutterer bedrifter til ordningen, er kontaktlærer for elevene som er ute i bedrift og har jevnlig kontakt med bedriftene for å sikre at opplæringen er i tråd med gjeldende krav og retningslinjer.

Erfaringene fra Steigen er at modellen bidrar til å hindre frafall i videregående opplæring og øke yrkesfagenes status.¹⁵⁴ Dette er viktig i distriktskommuner med behov for yrkesfaglig kompetanse. Erfaringene tilsier videre at dersom man skal klare å utvikle et differensiert utdanningstilbud tilpasset lokale og regionale behov, er dialog og samarbeid mellom lokalt, regionalt og nasjonalt nivå avgjørende. Politiske grep som kan lette tilgangen til nedenfra og opp-initiativer fra distriktskommuner og lokalt næringsliv, vil trolig bidra til å sikre en utdannings- og kompetansepolitikk som er bedre tilpasset lokale behov.

Lærekandidatordningen

Lærekandidatordningen ble innført som en erkjennelse av at ikke alle har mulighet for å oppnå studie- eller yrkeskompetanse, og at videregående opplæring skal ha tilbud også til denne delen av ungdomskullene. Lærekandidatordningen er en parallell til lærlingordningen. Elevene skal gå to år i skole og avslutte opplæringen sin i bedrift. Å være lærekandidat i stedet for lærling innebærer at man ikke har som mål å nå alle læreplanmål, man har en redusert læreplan. Ved slutten av opplæringstiden i bedrift går lærekandidatene opp til en kompetanseprøve. Når de består, oppnår de grunnkompetanse og de får et kompetansebevis. En evaluering av ordningen fant at lærekandidater med de laveste karakterene fra tiende klasse, kommer bedre ut med hensyn til kompetanseoppnåelse enn elever med spesialun-

¹⁵² (KS, 2021)

¹⁵³ (Ness, 2021)

¹⁵⁴ (Brastad et. al, 2021)

dervising og sammenlignbare yrkesfagelever i ordinære løp.¹⁵⁵ Dette funnet indikerer at lære-kandidatordningen kan være gunstig for en del elever med svakt prestasjonsgrunnlag fra tiende klasse, og at mange lavprestasjonselever i ordinære utdanningsprogrammer kunne hatt fordel av dette tilbudet.

5.9.5 Innsats for å motvirke kjønnsdeling i utdanning og yrker

I forbindelse med UngIDag-utvalget ble det utarbeidet en kunnskapsoppsummering som blant annet så på tiltak for å motvirke kjønnsdelte utdanningsvalg.¹⁵⁶ I rapporten er det kartlagt tiltak som er satt i verk for å påvirke kjønnsdelte yrkes- og utdanningsvalg fra og med barnehage og opp til og med høyere utdanning i perioden 2008–2018. Få av tiltakene som er gjengitt i rapporten har blitt evaluert, og dokumentasjonen av de ulike tiltakene er begrenset. Dette gjør det vanskelig å si noe om hvilke tiltak som faktisk har effekt.

De fleste av tiltakene i rapporten faller inn under syv kategorier: mål i rammeplaner, rekruttering av det underrepresenterte kjønn til stillinger i barnehage og skole, tiltak for å bevisstgjøre personell på kjønnssegregering, kampanjer for å endre inntrykket av eksisterende fag og studier, rollemodellbesøk på utdanningsinstitusjoner, utdanningsveiledning og opprettelse av nettverksgrupper for det underrepresenterte kjønn i kjønnskjøve studieretninger i høyere utdanning og positiv særbehandling.¹⁵⁷

Fordelingen av tiltak på tvers av barnehage, grunnskole, videregående og høyere utdanning ser nærmest ut som en omvendt pyramide: jo høyere utdanningsnivå, jo større og flere tiltak.¹⁵⁸

Når det gjelder tiltak som særlig er rettet mot gutter, viser rapporten blant annet til en hospiteringsordning for ungdomsskolegutter i barnehager, guttedager på helse- og sosialfaglige utdanninger for å rekruttere flere menn, *Ole-prosjektet* i Ålesund som går ut på å beholde menn på sykepleierutdanning, og et nasjonalt prosjekt hvor menn i alderen 25–55 år som mottar egnet ytelse fra NAV får tilbud om et komprimert utdanningsløp fram til fagbrev som helsefagarbeider gjennom *Menn i helse*.¹⁵⁹

Siden rapporten kom har det kommet noen nye tiltak spesielt rettet mot gutter og menn:

- Høyskolen på Vestlandet fått ansvar for et nasjonalt prosjekt for å få flere menn til å velge barnehagelærerutdanningen og grunnskolelærerutdanningen 1-7. trinn.¹⁶⁰
- *Hvor er mine brødre?* som er en del av Oslo-Mets Storbybarn-satsing, har som mål å få flere flerkulturelle gutter og menn til å utdanne seg til omsorgsykker rettet mot barn og unge.¹⁶¹
- *Gutter og helsefag* ved Universitetet i Tromsø for å rekruttere flere menn til helsefag i regionen.¹⁶²

5.9.6 Kjønnspoeng og kjønnskvalitet

Søkere til høyere utdanning kan få inntil to tilleggspoeng på grunn av kjønn på studier der det er betydelig kjønnsubalanse. Det er studieinstitusjonene selv som søker om å kunne gi tilleggspoeng, og søknadene behandles av Kunnskapsdepartementet. Det betyr at selv om man kan få kjønnspoeng for en type studie, for eksempel sykepleie, ved noen høyskoler og universitet, gjelder ikke dette alle studiesteder som tilbyr sykepleierutdanning. Institusjonene får kun bruke kjønnspoeng i en avgrenset periode, og de må redegjøre for at andre tiltak for å bedre kjønnsbalansen ikke har gitt resultat for å få innvilget bruk av kjønnspoeng.¹⁶³

Da de første utdanningene i Norge fikk kjønnspoeng på 1980-tallet, var det bare kvinner som kunne få tilleggspoeng. Etter en lovendring 2018 ble også menn inkludert, og utdanninger hvor menn er betydelig underrepresentert, fikk mulighet til å gi kjønnspoeng.

I dag får menn ett tilleggspoeng ved profesjonsstudiet i psykologi ved fire utdanningsinstitusjoner, og to tilleggspoeng ved åtte andre utdanninger innen veterinærmedisin, dyrepleie, sykepleie, barnevernspedagog, toll, vareførsel og grensekontroll, bioingeniør. Kvinner får to kjønnspoeng ved 12 utdanninger.¹⁶⁴

Andelen menn som har fått tilbud gjennom opptaket i 2023 har gått ned på 10 av de 12 studie-tilbudene der menn får ekstrapoeng, sammenlignet med tall fra de to foregående årene. Ved to av studiestedene som gir tilleggspoeng til menn, har andelen menn steget betydelig de siste årene.¹⁶⁵

¹⁵⁵ (Markussen, Grøgaard & Hjetland, 2018)

¹⁵⁶ (Reisel et al., 2019)

¹⁵⁷ (Reisel et al., 2019)

¹⁵⁸ (Reisel et al., 2019)

¹⁵⁹ (Reisel et al., 2019)

¹⁶⁰ (Myhre, 2020)

¹⁶¹ (Sandgrind, 2022)

¹⁶² (Universitetet i Tromsø, 2023)

¹⁶³ (Kunnskapsdepartementet, 2017)

¹⁶⁴ (Samordna opptak, 2023)

Kjønns-poeng virker bare hvis det er mange nok søkere av det underrepresenterte kjønn. Det har også best effekt på studier der det er vanskelig å komme inn og der begge kjønn har tilnærmet like gode karakterer. Det har også blitt tatt til orde for at tilleggspoeng kan ha en viktig signaleffekt, men at det også må ses i sammenheng med andre virkemidler.¹⁶⁶

Det har blitt stilt spørsmål ved lovligheten av bruk av kjønns-poeng, ettersom det innebærer en forskjellsbehandling på grunn av kjønn. Kunnskapsdepartementet vurderte dette sist høsten 2020, og konkluderte da med at forskriften ikke er i strid med likestillingsregelverket eller EUs likestillingsdirektiv.¹⁶⁷

I 2022 la Opptaksutvalget fram til forslag til ny modell for opptak til høyere utdanning, hvor de blant annet foreslo at tilleggspoeng for kjønn fjernes. Utvalgets flertall anbefalte at det heller innføres kjønnskvoter på fag med svært skjev kjønnsfordeling.¹⁶⁸

5.10 Utvalgets vurderinger

Mannsutvalget mener at

- innretningen på grunnskolen bidrar til at gutter stiller svakere enn jenter
- det er for lite systematikk i hvordan barnehagene forbereder barna på skolestart
- kjønnsforskjellene i skoleprestasjoner fører til mindre handlingsrom for gutter
- kjønnsforskjeller i utdanningsvalg bidrar til å opprettholde stereotyper og et kjønnskjøvt arbeidsmarked

Innretningen på grunnskolen bidrar til at gutter stiller svakere enn jenter

Mannsutvalget mener at kjønnsforskjellene i skole og utdanning er en samfunnsutfordring som må løses. Innretningen på grunnskolen bidrar til at flere gutter enn jenter får lave grunnskolepoeng, og til at færre gutter enn jenter får høye grunnskolepoeng. For å redusere kjønnsforskjellene i utdanning må vi ha en skole som møter alle barn på deres premisser, uavhengig av kjønn. Utvalget mener at læring gjennom aktivitet – den kroppsliggjorte læringen – er viktig for læring og mestring. Utvalget mener derfor at utdanningslø-

pet bør være mer fleksibelt, og at skolehverdagen bør være mer variert og praktisk innrettet enn i dag. Dette kan bidra til å gi mindre kjønnsforskjeller.

Utvalget mener at også SFO er en viktig læringsarena for barn, og at det er uheldig at det er så store variasjoner i SFO-tilbudet rundt om i landet. Det bør utarbeides tydeligere føringer for innhold og kompetansekrav for de ansatte som sikrer likebehandling, og som motvirker opprettholdelse og reproduksjon av kjønnsstereotyper.

Utvalget mener at forskjeller i grunnskolen kan påvirke gutters muligheter i videregående skole og i høyere utdanning. Det kan også tenkes å føre til andre uønskete kjønnsforskjeller gjennom livsløpet og bidra til større sosial ulikhet i samfunnet.

Det er for lite systematikk i hvordan barnehagene forbereder barna på skolestart

Mannsutvalget har inntrykk av at mange barnehager jobber godt med temaer knyttet til likestilling og kjønn og gir barn et godt grunnlag for videre skolegang. Samtidig mener utvalget at det er for stor variasjon mellom barnehagene i dag. Det er uheldig at gutter i mindre grad enn jenter bruker tiden i barnehagen på lek og aktiviteter som kan gjøre dem forberedt til skolen. Utvalget mener at barnehagene i større grad kan bidra til å utjevne kjønnsforskjeller i gutter og jenters utgangspunkt for skolehverdagen enn det som er tilfellet i dag.

Kjønnsforskjellene i skoleprestasjoner fører til mindre handlingsrom for gutter

I dagens system har karakterer fra 10. klasse betydning for hvilke studieprogrammer og skoler ungdom kommer inn på i videregående opplæring. Dette er særlig utfordrende i og rundt de største byene, der konkurransen om skoleplasser er mest uttalt. Videre er inntaket til høyere utdanning i stor grad basert på karakterer, og mange av studiene med høye opptakskrav har i dag en sterk overvekt av kvinner. Mannsutvalget mener det er bekymringsfullt at det er betydelig flere gutter enn jenter som ikke gjennomfører videregående opplæring.

Utvalget mener det er behov for tiltak som bidrar til å løfte de svakeste elevene, slik at flere får anledning til å fullføre et videregående opplæringsprogram som interesserer dem. Utvalget understreker betydningen av at likestillingsutfordringene må sees på helhetlig, og at tidlig innsats for å få flere til å fullføre videregående opplæring

¹⁶⁵ (Tønnessen, 2023)

¹⁶⁶ (Tønnessen, 2023; Tønnessen & Larsen, 2023)

¹⁶⁷ (Prop. 1 S (2021–2022))

¹⁶⁸ (NOU 2022: 17)

kan bidra som et forebyggende tiltak mot andre utfordringer som arbeidsledighet, helseutfordringer, rus og utenforskap.

Kjønnsforskjeller i utdanningsvalg bidrar til å opprettholde stereotyper og et kjønnskjevt arbeidsmarked

Kjønnsdelte utdanningsvalg bidrar til å opprettholde et kjønnsdelt arbeidsmarked, med forskjeller i lønn, arbeidstid og arbeidsbelastning. Samtidig forsterker det kjønnsdelte arbeidsmarkedet gutter og jenters utdanningsvalg og reproducerer kjønnsstereotyper.

Innsatsen fra myndighetene for at flere unge skal velge utradisjonelt i skolen og høyere utdanning, har i liten grad vært koordinert, og lokale ildsjeler har drevet små tiltak med knappe ressurser. Det har særlig vært få og begrensede tiltak rettet mot gutter. Mannsutvalget mener derfor at denne innsatsen må styrkes betydelig, gjennom et helhetlig og langsiktig arbeid.

Mannsutvalget mener det er viktig å motarbeide kjønnsbalanse i utdanninger, fordi det blant annet begrenser den enkeltes valgmuligheter. Når en utdanning eller et yrke er dominert av ett kjønn, kan det legge begrensninger på ungdom, fordi det er mindre attraktivt eller vanskelig å velge annerledes enn andre rundt en. Mens jenter over tid har gått inn i mange utdanninger og

yrker som tidligere var mannsdominerte, har ikke gutter og menn endret mønster på samme måte. Utvalget ser dette i sammenheng med at det er lavere lønn i mange kvinnedominerte yrker, enn i sammenlignbare yrker der menn er, eller har vært, i flertall.

Kjønnsforskjeller i utdanningsvalg fører også med seg andre likestillingsutfordringer, som mangel på likeverdige offentlige tjenester. Utvalget mener det er viktig at barn og unge også får tilgang på mannlige rollemodeller, og at det er uheldig med en så tydelig kvinnedominans i yrkesgruppene som skal forme barn og unge i oppveksten. Mannsutvalget mener at gutter og menn er likeverdige omsorgspersoner med jenter og kvinner, og ønsker å motvirke forestillingen om at kvinner er bedre skikket til omsorgsykker enn menn. Utvalget mener derfor det er viktig med målrettet innsats for å trekke flere menn til kvinnedominerte utdanninger som kvalifiserer til disse yrkene.

Utvalget mener ikke at formålet med tiltak for å bryte med kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg skal være at det er akkurat like mange menn og kvinner i alle typer yrker. Derimot er det et mål at det skal være et reelt handlingsrom til å velge utdanning og yrker etter egenskaper og interesser, og at hva du velger, ikke skal være avhengig av hvilket kjønn du har.

Kapittel 6

Arbeidsliv

6.1 Innledning

Økonomisk uavhengighet er en viktig forutsetning for samfunnsdeltakelse på like vilkår, og et arbeidsliv som inkluderer flest mulig er det viktigste grunnlaget for dette. Det er høy sysselsetningsgrad i Norge sammenlignet med andre land rundt oss, og generelt små kjønnsforskjeller i sysselsetting.

Dette kapittelet tar for seg arbeidslivsforhold der menn kommer særlig dårlig ut, og er ikke en beskrivelse av likestillingsutfordringene i arbeidslivet som helhet.

Det er betydelige kjønnsforskjeller når vi ser på hvor menn og kvinner arbeider. Kun 13 prosent av sysselsatte menn jobber i kvinne-dominerte næringer, og motsatt. De største mannsdominerte næringene i Norge i dag er industri og bygg- og anleggsnæringen. Innenfor helse- og sosialfaglige yrker og undervisning er det lav andel menn. Arbeidsinnvandrere er i stor grad menn.

Menn og kvinner har ulike rammer for å få til balanse mellom arbeid og familieliv. Dette henger sammen med arbeidsdeling i familien, men også med det kjønnsdelte arbeidslivet. Selv om lover og regelverk skal legge til rette for en god familie- og arbeidslivsbalanse, er det forskjeller i normer og forventninger mellom ulike virksomheter, næringer og sektorer. Forskning tyder på at vektleggingen av familievennlige arbeidslivsnormer er lavere på mannsdominerte arbeidsplasser enn på arbeidsplasser der kvinner er i flertall.

Ettersom arbeidslivet i Norge er kjønnsdelt, er det også en del kjønnsforskjeller når det kommer til hvilke arbeidsmiljøutfordringer menn og kvinner er mest utsatt for. Det er en høyere risiko for kjemisk- og fysisk arbeidsmiljøeksponering i næringer hvor menn er særlig overrepresentert sammenlignet med i andre næringer. Menn, og særlig menn i mannsdominert næringer, har også en høyere risiko for arbeidsrelaterte sykdommer og arbeidsskader enn gjennomsnittet, og en betydelig høyere risiko for arbeidsskadedødsfall. Det har vært mindre oppmerksomhet om psykiske

plager og det psykososiale arbeidet i deler av mannsdominerte bransjer sammenlignet med andre typer arbeidsmiljøfaktorer.

Arbeidsinnvandrere kan være særlig utsatt for sosial dumping og arbeidslivskriminalitet, og de jobber i bransjer hvor graden av fagorganisering og tariffavtaler er lavere enn i andre bransjer.

6.2 Sysselsetting

6.2.1 Høy sysselsetting i Norge

De siste 50 årene har yrkesdeltagelsen økt betydelig blant kvinner, men sunket noe blant menn. I 4. kvartal 2023 var sysselsettingen¹ på 68,6 prosent i aldersgruppen 15-74 år. Menn har en høyere sysselsetting enn kvinner; 71,1 prosent av menn og 66 prosent av kvinner var registrert som sysselsatt i 2023.² Når en ser på aldersgruppen 20-66 år, er sysselsetningsgraden høyere. I 4. kvartal 2022 var 79,9 prosent av mennene og 75,0 prosent av kvinnene i denne aldersgruppen sysselsatt.³

Sammenlignet med EU/EØS-land, er det en høy andel av personene i arbeidsfør alder som er i arbeid i Norge.⁴ Det samme gjelder når vi sammenligner med OECD-land. Sysselsettingen i Norge er særlig høyere blant yngre, eldre, og blant kvinner sammenlignet med andre land. Norge kommer noe dårligere ut dersom man ser på gruppen 20-64 år, men også for disse er sysselsettingen i Norge relativt høy sammenlignet med EU/EØS-land.

Det har vært en nedgang i sysselsettingen blant unge i Norge, og det skyldes i stor grad at

¹ SSB følger anbefalingen fra den internasjonale arbeidsorganisasjonen ILO og definerer sysselsatte som utførte inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i referanseuken, samt personer som har et slikt arbeid, men som var midlertidig fraværende pga. sykdom, ferie, lønnet permisjon e.l. Personer som er inne til førstegangsmilitær- eller sivilteneste og personer på sysselsettingstiltak med lønn fra arbeidsgiver klassifiseres også som sysselsatte.

² (SSB, Tabell 06445)

³ (SSB, Tabell 09837)

⁴ (Horgen, 2023)

flere tar mer utdanning, og at færre kombinerer utdanning og arbeid.⁵

Siden 1990-tallet har sysselsettingen vært relativt stabil for alle med gjennomført videregående eller høyere utdanning. Blant personer uten fullført videregående skole, har det derimot vært en betydelig nedgang i sysselsettingen.⁶

Fullført videregående opplæring er viktig for sysselsetting, og dette ser ut til å ha blitt viktigere over tid. En analyse fra Institutt for samfunnsforskning⁷ viser at det har vært en markant nedgang i sysselsettingen blant unge voksne med grunnskole som høyeste fullførte utdanningsnivå de siste 30 årene. Sysselsettingsgraden er fortsatt høyere for menn enn kvinner i denne gruppen. Det er imidlertid flere menn enn kvinner som ikke gjennomfører videregående opplæring, og unge menn har derfor i større grad enn kvinner blitt påvirket av den synkende sysselsettingen i denne gruppen. De som er i jobb og har grunnskole som høyeste utdanningsnivå skiller seg også ut med langt lavere inntektsvekst enn andre utdanningsgrupper de siste årene.⁸

Menn med nedsatt funksjonsevne har betydelig lavere sysselsettingsgrad enn menn i resten av befolkningen. Blant personer med nedsatt funksjonsevne i alderen 15-66 år var 40,6 prosent sysselsatt i 2020, sammenlignet med 73,4 prosent i befolkningen ellers. I motsetning til i resten av befolkningen, er det tilnærmet ingen kjønnsforskjeller i sysselsetting blant personer med nedsatt funksjonsevne.⁹

Det er en lavere sysselsettingsgrad blant menn som har innvandret enn blant andre menn. Blant mannlige innvandrere var sysselsettingsgraden i aldersgruppen 20-66 år på like rundt 73 prosent i 2022. Blant innvandrere er det en høyere andel menn enn kvinner som er sysselsatt.¹⁰ Det er betydelige forskjeller etter landbakgrunn.

En levekårsundersøkelse blant skeive i Norge fra 2021¹¹ finner at det ikke er noe forskjell mellom heterofile, homofile og bifile menn som oppgir å ha arbeid som hovedbeskjeftigelse når man kontrollerer for bakgrunnsfaktorene alder, inntekt og utdanningslengde. Andelene med lønnet arbeid som hovedbeskjeftigelse var lavere blant transpersonene enn blant cispersoner.

⁵ (NOU 2021: 2)

⁶ (Core, 2023b)

⁷ (NOU 2021: 2) (Core, 2023b)

⁸ (Core, 2023b)

⁹ (SSB, Tabell 09338)

¹⁰ (SSB, Tabell 09837)

¹¹ (Anderssen, Eggebø, Stubberud & Holmelid, 2021)

6.2.2 Heltid, deltid og midlertidige stillinger

De fleste ansatte i Norge er fast ansatt i heltidsstillinger. Deltid er langt mindre utbredt blant menn enn kvinner. I aldersgruppen 20-64 år var andelen som jobber deltid 12,2 prosent blant menn, og 29,5 prosent blant kvinner i 2023.¹²

En del av dem som jobber deltid ønsker å jobbe mer og forsøker å få lengre arbeidstid. Det betyr at de er undersysselsatt. I 2023 utgjorde det 22 pr. 1 000 menn og 44 pr. 1 000 kvinner. De siste 15 årene har disse tallene vært relativt stabile, men med en betydelig oppgang under pandemien. I 2023 var tallene tilbake til nivåene før pandemien.¹³

Det er også noe høyere andel som er midlertidig ansatt blant kvinner enn blant menn i aldersgruppen 20-66 år. 7,6 prosent av kvinner og 5,1 prosent av menn hadde midlertidige stillinger i 4. kvartal 2023.¹⁴ Midlertidig ansettelse er mye mer utbredt blant yngre arbeidstakere, og i de yngste aldergruppene er kjønnsforskjellene små.

6.2.3 Personer utenfor arbeidslivet

Ved fjerde kvartal 2023 var det 16,2 prosent av mennene og 21,8 prosent av kvinnene i aldersgruppen 20-66 år som sto utenfor arbeidsstyrken.¹⁵ Andelen arbeidsledige¹⁶ er rundt 3 prosent, og det er tilnærmet ingen kjønnsforskjeller.¹⁷

Blant dem som står utenfor arbeidslivet er en stor andel under helserelevante inntektssikringsordninger, som sykemelding og uføretrygd. Det er en høyere andel uføretrygdde kvinner (12,8 prosent i 2022) enn menn (8,6 prosent i 2022) i aldersgruppen 18-67 år. Graden av uføretrygd er

¹² (SSB, Tabell 13890)

¹³ (SSB, Tabell 04555)

¹⁴ (SSB, Tabell 05611)

¹⁵ I AKU definerer SSB som personer utenfor arbeidsstyrken som personer som verken er sysselsatte eller arbeidsledige. Dette omfatter altså personer som verken jobber eller aktivt forsøker å skaffe seg jobb. Gruppen inkluderer også personer som har vært eller forventer å være permittert i mer enn tre måneder og som ikke oppfyller kriteriene for å bli definert som arbeidsledige.

¹⁶ I AKU definerer SSB arbeidsledige som er personer som ikke utførte betalt arbeid og som aktivt forsøkte å skaffe seg arbeid i løpet av de siste fire ukene og som kunne ha påtatt seg arbeid i løpet av referanseuka eller de to påfølgende ukene. Alle de tre kriteriene må være oppfylt samtidig. Personer som har vært eller forventer å være permittert i mer enn tre måneder regnes også som arbeidsledige dersom de oppfyller kriteriene om søking og tilgjengelighet.

¹⁷ (SSB, Tabell 05110)

høyest i de øverste aldersgruppene. I de senere årene har det imidlertid vært en utvikling mot en større andel uføre i de yngre årsklassene, mens trenden er synkende blant de eldre. Blant de yngste er menn noe oftere uføre enn kvinner, men fra slutten av 20-årene endrer dette seg, og kvinner er etter hvert langt oftere uføre enn menn.¹⁸ I 2023 var det en like høy andel menn som kvinner i aldersgruppen 15-29 år som sto utenfor arbeid, opplæring og utdanning (6,4 prosent). De siste 15 årene har det vært en svak overvekt av kvinner.¹⁹

Det er flere mulige årsaker som kan bidra til å forklare at de med lav utdanning oftere blir uføre.²⁰ Personer som blir uføre i ung alder får gjerne kort utdanning. Både medfødt sykdom eller lidelse og tidlig uførhet kan gjøre det vanskelig å gjennomføre et utdanningsløp. En økende andel unge blant de uføre vil derfor kunne medvirke til at flere uføre har lav utdanning. For personer som blir uføre senere i livet, kan i tillegg belastende yrker være en medvirkende årsak.

Vi vet at tilknytningen til arbeidslivet påvirker helsen, og at en god tilknytning til arbeidslivet påvirker helsen på en positiv måte.²¹ Arbeidsledighet er en sykdomsfremkallende faktor for både menn og kvinner, men ser ut til å ramme menn oftere og på en annen og sterkere måte enn kvinner. En registerstudie som tar for seg perioden 2000–2017 viser at arbeidsledige menn blir innlagt på sykehus i større grad enn arbeidsledige kvinner, og når mennene først kommer seg tilbake i jobb, har de et høyere sykefravær. Dødeligheten er også høyere blant de arbeidsledige mennene.²² I en litteraturgjennomgang om sammenheng mellom arbeidsledighet og selvmord, viser flere av studiene en signifikant samvariasjon mellom sysselsettingsrate og selvmordsrate i større grad for menn enn for kvinner.²³ Gjennomsnittsalderen blant arbeidsledige menn som dør ved selvmord er lavere enn for menn generelt, og selvmordstanker rapporteres selv etter kort tids ledighet.

6.2.4 Unge utenfor arbeid, opplæring og utdanning

NEET («Not in Education, Employment, or Training») er en rate som måler unge i aldersgruppen 15-29 år som står utenfor arbeid, opplæring og

utdanning. Indikatoren har som hensikt å måle andelen unge som ikke har noen aktivitet som forventes å fremme framtidig yrkeskarriere. Den omfatter både unge som ønsker arbeid og de som ikke er aktuelle for arbeid, for eksempel fordi de er for syke.²⁴

Ulike målinger gir noe ulike anslag på størrelsen på denne gruppen. Arbeidskraftundersøkelsen fra SSB tilsier at andelen unge i Norge som ikke er i arbeid, opplæring eller utdanning var på 7,4 prosent i 2021, noe som er lavt sammenlignet med andre europeiske land. Andelen har vært stabil siden 2006. Det er en liten, men noe høyere andel menn i NEET-gruppen. I den aktuelle aldersgruppen var 7,5 prosent av menn og 7,3 av kvinner NEET i 2021. Tidligere har tendensen vært motsatt, med en liten overvekt av kvinner.²⁵

En annen måling basert på registerdata fra 2022, finner at denne gruppen utgjorde 9,3 prosent av befolkningen i alderen 15-29 år, og finner en annen kjønnsfordeling enn Arbeidskraftundersøkelsen. Andelen NEET blant menn i denne statistikken er 9,2 prosent, mot 9,7 prosent for kvinner.²⁶

NEET-gruppen er en mer selektert gruppe i Norge sammenlignet med andre land, ettersom den omfatter færre personer. Det er også en tendens til at de som havner i denne kategorien i Norge har større utfordringer enn i andre OECD-land.²⁷ En litteraturgjennomgang av norske publikasjoner om NEET-gruppen²⁸ viser at en høy andel unge utenfor arbeid, opplæring og utdanning i Norge mottar helserelaterte ytelser, har dårligere psykisk helse og er lavt utdannet, sammenlignet med europeiske NEETs. I litteraturgjennomgangen vises det også til en rekke faktorer tidlig i livet som øker sannsynligheten for at man på et senere tidspunkt står utenfor skole og arbeidsliv. Tydelige risikofaktorer for å bli NEET er lav sosioøkonomisk status og familiebakgrunn, avbrutt skolegang, dårlig psykisk helse, og psykososiale problemer, i tillegg til å ha mottatt tiltak fra barnevernet. Flere av disse risikofaktorene kan imidlertid henge sammen med hverandre. Det å ha innvandret er også en risikofaktor for å bli NEET, men her er det store variasjoner knyttet til opprinnelsesland og alder for ankomst til Norge.

Litteraturgjennomgangen viser også til unges egne fortellinger om det å havne utenfor. Psykoso-

¹⁸ (SSB, Tabell 11828)

¹⁹ (SSB, Tabell 09858)

²⁰ (Normann, 2023)

²¹ (Smith, Skogen, Knudsen, Klungsøyr & Vedaa, 2022)

²² (Heggebø, 2022)

²³ (Nilsen, 2020)

²⁴ (NOU 2021: 2)

²⁵ (SSB-d.)

²⁶ (SSB, Tabell 13556)

²⁷ (OECD, 2018)

²⁸ (Fyhn, Radlick & Sveinsdóttir, 2021)

siale problemer er dominerende i de unges fortellinger om hva som har ført dem inn i en uønsket situasjon. De unge løfter særlig fram manglende tilhørighet i viktige relasjoner, for eksempel i form av omsorgssvikt, trøblete familiebakgrunn, brudd i kontakt med foreldre, mobbing i skoleårene, manglende tilhørighet blant jevnaldrende og ensomhet. Mange unge forteller også, i sammenheng med eller uavhengig av disse forholdene, om en negativ spiral av manglende mestring og lav selvfølelse. Videre forteller de om det de anser som mangelfull oppfølging av skole eller NAV, og at dette kan bidra til å akselerere prosessen i retning av frafall og utenforskap. Når det gjelder å komme seg inn i arbeid, opplæring eller utdanning igjen, vektlegger litteraturen basert på de unges egne fortellinger betydningen av støttende relasjoner med voksne som bistår med å finne veien videre, og som legger til rette for mestring.

Syssettingsutvalget²⁹ peker på at en kortvarig periode som NEET neppe er bekymringsverdig, men at det er uheldig dersom denne perioden blir langvarig. Utvalget viser i denne forbindelse til forskning som peker på at ledighet i ungdomstiden kan ha langvarige negative konsekvenser. En analyse fra OECD³⁰ viser at omtrent én tredjedel av de som havner i NEET-kategorien før fylte

24 år, var det i mer enn ett år, og at det er overvekt av menn i denne gruppen.

6.2.5 Lønnsforskjeller mellom menn og kvinner

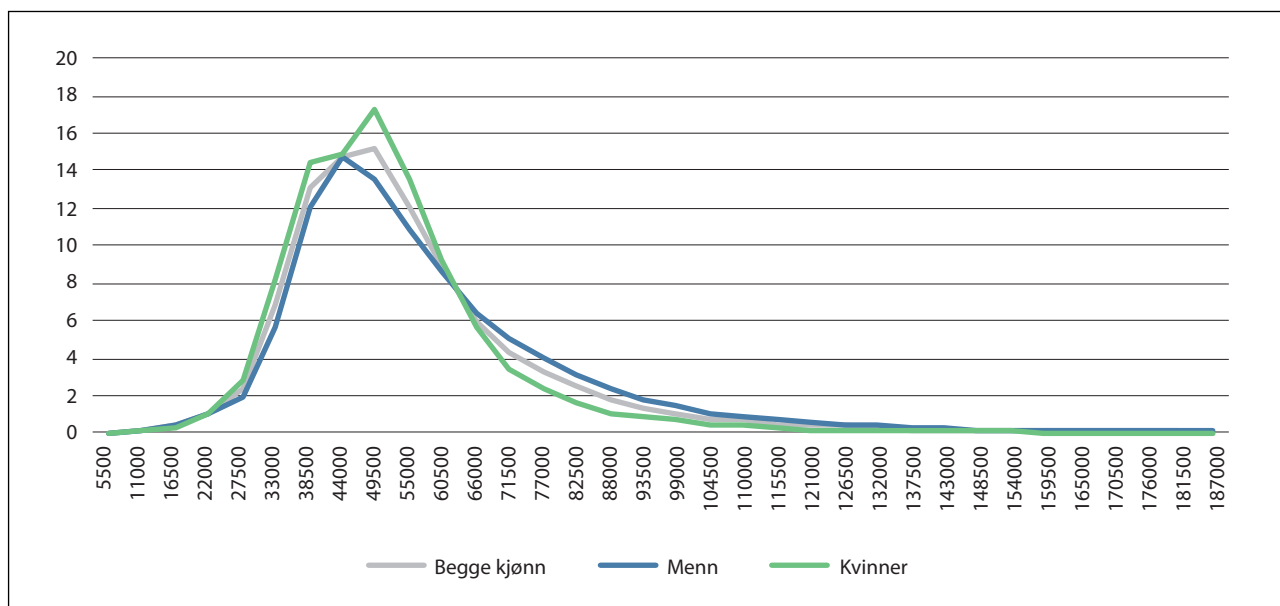
Menn tjener i gjennomsnitt mer enn kvinner. Når man sammenligner månedslønnen for menn og kvinner i Norge i 2022, og omregner de deltidsansattes lønn til hva de ville tjent i fulltidsstillinger, ser man at kvinners inntekt i gjennomsnitt utgjorde 87,6 prosent av menns inntekt. Disse lønnsforskjellene skyldes i hovedsak at det er flere høytlønnede menn enn kvinner, at kvinner er overrepresentert i offentlig sektor, og at menn oftere jobber fulltid.

Blant de med høyest lønn, er det langt flere menn enn kvinner. Hvis man sammenligner lønnsnivået uten å inkludere de 10 prosent best betalte i befolkningen, blir lønnsforskjellene mellom menn og kvinner mindre; kvinner tjener da i gjennomsnitt 94,6 prosent av menns lønn. En betydelig del av lønnsforskjellene mellom kvinner og menn skyldes med andre ord at en mindre gruppe av menn har høyere lønninger enn resten av befolkningen.

En annen måte å beregne kjønnsforskjellene i lønn, og som i mindre grad blir påvirket av at det er flere menn blant de høytlønnede, er å sammenligne medianinntektene til menn og kvinner. Når alle lønninger blir sortert i stigende rekkefølge, er medianlønnen den midterste i rekken. Når lønns-

²⁹ OECDs tall over NEET er høyere enn AKU-tallene fra SSB fordi de baserer seg på ulikt tallgrunnlag og har ulikt måletidspunkt.

³⁰ (OECD, 2018)

Figur 6.1 Fordeling av månedslønn blant menn og kvinner

Prosentvis fordeling av månedslønn per heltidsekvivalent i 2023, etter kjønn.

Kilde: Fløtre, 2022

forskjeller blir målt i median, hadde kvinner i 2022 93,5 prosent av menns lønn.

Lønnsforskjellene mellom menn er større enn lønnsforskjellene mellom kvinner. Dette skyldes at det er flere menn blant de høyest lønnede i befolkningen (se figur 6.1).

Det er også slik at kvinner oftere jobber i deltidstillinger, hvor lønnen ofte er lavere enn i fulltidstillinger.

En annen viktig forklaring på at menn og kvinner har ulik lønn, er at menn og kvinner jobber i ulike deler av arbeidslivet. Kvinner arbeider oftere i offentlig sektor, hvor lønnsnivået generelt sett er lavere enn i privat sektor.³¹

6.3 Kjønnssdeling i arbeidsmarkedet

Kjønnssdelingen på det norske arbeidsmarkedet er betydelig – det vil si at menn og kvinner arbeider i ulike sektorer, næringer, bransjer og stillinger. Kjønnsssegregeringen i Norge er likevel noe lavere i Norge enn de fleste land i Europa.

Når man snakker om det kjønnssdelte arbeidsmarkedet, skiller man gjerne mellom kjønnssdelingen på tvers av og kjønnssdelingen innad i sekto-

rer, bransjer og yrker. Kjønnssdeling innad handler om at ett kjønn dominerer i toppstillinger, mens kjønnssdelingen på tvers handler om at menn og kvinner jobber i ulike yrker, sektorer og bransjer.³² I denne utredningen vil utvalget først og fremst konsentrere seg om kjønnssdelingen på tvers, ettersom det er her man ser den tydeligste likestillingsutfordringen for menn.

6.3.1 Kjønnssdelte sektorer, næringer og yrker

Menn er i størst grad sysselsatt i privat sektor; 82 % av sysselsatte menn arbeider i privat sektor, mot 52% av kvinnene i 2020.³³ I offentlig sektor utgjør menn et klart mindretall av de ansatte, på rundt 30 prosent.³⁴ Det er grunnskole og helse- og omsorgsyrkene i kommunesektoren som bidrar til den høye kvinneandelen i offentlig sektor. Kvinner med barn har høyere sannsynlighet for å arbeide i offentlig sektor sammenlignet med kvinner uten barn, og denne forskjellen øker med antall barn. Det er ikke samme tendens for menn med barn.³⁵

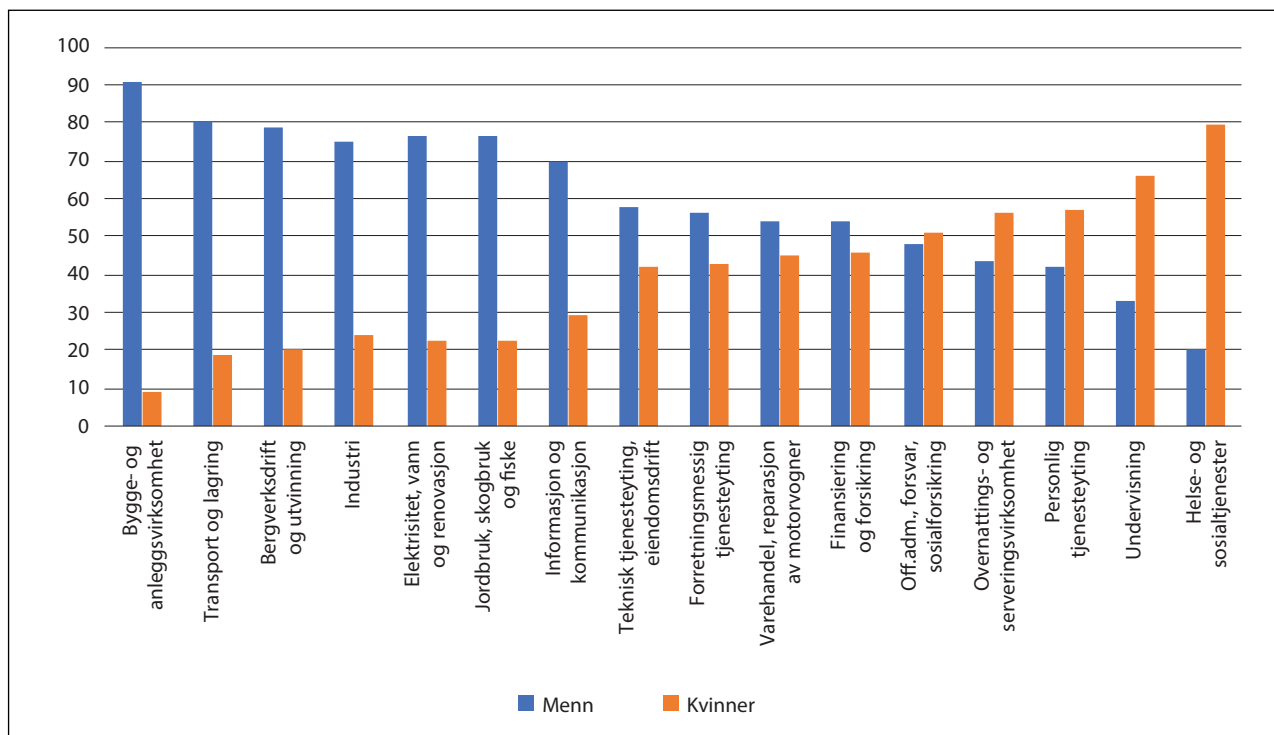
³² (Reisel, Skorge & Uvaag, 2019)

³³ (SSB, Tabell 09791)

³⁴ (SSB, 2024)

³⁵ (Schøne, 2015)

³¹ (Fløtre, 2022)

Figur 6.2 Kjønnssfordeling i næringslivet

Kjønnssfordeling på tvers og innad i næringer, i prosent

Kilde: Bufdir, 2022b, Kvinnedominerte og mannsdominerte næringer, basert på SSB tabell 07984

De største næringene i Norge er bygg og anlegg, industri, varehandel, undervisning og helse- og sosialtjenester. Av disse er alle unntatt varehandel, kjønnsdelte næringer.³⁶ Kun 13 prosent av kvinner jobber i mannsdominerte næringer, og 13 prosent av sysselsatte menn jobber i kvinnedominerte næringer. Menn jobber i størst grad i bygg- og anlegg og industrien, men sperrer seg også utover på en lang rekke andre næringer. En svært høy andel kvinner jobber innenfor undervisning, helse og sosial.³⁷

Innenfor den brede kategorien undervisning, er 35 prosent av de ansatte menn. Når vi ser nærmere på hvor disse mennene jobber, er det slik at menn utgjør rundt 12 prosent av de ansatte i barnehager, mens de i grunnskolen utgjør om lag 25 prosent.³⁸ Innenfor helse og sosialtjenester utgjør menn 20 prosent av de ansatte. Menn som har innvandret bryter i noen grad med dette kjønns mønsteret, ved at de i større grad enn andre menn arbeider i helse- og omsorgsykker. Både menn og kvinner som har innvandret jobber i større grad enn majoritetsbefolkningen i de delene av helse- og omsorg som har lavest status og lønn.³⁹ Et tradisjonelt kvinneyrke som i dag har jevn kjønnsbalanse, er renholderyrket. Det er særlig økt rekruttering av menn med innvandrerbakgrunn til dette yrket som har bidratt til denne endringen. Denne

tendensen er spesielt tydelig i Oslo, hvor menn med innvandrerbakgrunn i 2014 utgjorde 40 prosent av de ansatte i dette yrket.⁴⁰

Kjønnsdelingen er også betydelig i et flertall av yrkesgruppene.⁴¹ En lav andel av de sysselsatte jobber i et yrke som er utypisk for det kjønnnet de tilhører.

Kjønnsdelingen på arbeidsmarkedet varierer noe mellom ulike aldersgrupper.⁴² Kjønnsdelingen er lavest blant arbeidstakere som er rundt 30 år, og størst blant de eldste. Dette mønsteret henger sammen med at eldre arbeidstakere har valgt mer kjønnsdelte yrker enn yngre arbeidstakere, men også at kjønnsdelingen øker gjennom livsløpet, også blant de yngre aldersgruppene.

Når vi ser på utviklingen over tid, har kjønnsdelingen etter sektorer økt, mens kjønnsdelingen etter næring har holdt seg relativt stabil.⁴³ Bildet er noe mer sammensatt når vi ser på yrker. Noen yrker har fått jevnere kjønnsbalanse. Blant annet har noen høystatusyrker som sivilarkitekt og universitets- og høyskolelektor, blitt mindre mannsdominerte. Noen omsorgsykker som sykepleier og førskolelærer, har blitt noe mindre kvinnedominerte. Men samtidig har tradisjonelle kvinneyrker som sosionom og barnevernspedagog blitt mer kvinnedominerte, og et tradisjonelt mannsdominert yrke som dataingeniør har blitt mer mannsdominert.

³⁶ (Reisel et al., 2019) Varehandel er også kjønnsdelt når vi ser nærmere på hvem som jobber hvor. For eksempel er det stor overvekt av kvinner i forhandlere av klær og sko, mens det er overvekt av menn blant bilforhandlere.

³⁷ (SSB, Tabell 09791)

³⁸ (Bufdir, 2022a)

³⁹ (Østbakken, Orupabo & Nadim, 2022)

⁴⁰ (Orupabo & Nadim, 2020)

⁴¹ (Reisel et al., 2019)

⁴² (Reisel et al., 2019)

⁴³ (Jensen & Øistad, 2019)

Tabell 6.1 Endringer i andelen menn og kvinner i utvalgte yrkesgrupper i perioden 1996–2010

Yrker som har blitt				
Mindre mannsdominerte	Mindre kvinnedominerte	Kjønnsjevne	Mer kvinnedominerte	Mer mannsdominerte
Administrative direktører	Spesialistsykepleier og jordmødre	Medisinske yrker	Sosionomer, barneverns- og pedagoger	Dataingeniør og teknikere
Sivilarkitekter, ingeniører og tilsv. yrker	Sykepleier og vernepleier	Butikkmedarbeidere, selgere m.v.	Økonomimedarbeidere og andre tallbehandlere	
Universitets- og høyskolelektorer, lærere	Førskolelærere		Lavere saksbehandling innen offentlig administrasjon	
Lager, transport- og funksjonærer	Pleie- og omsorgspersonale			
	Rengjørings- og andre husholdsykker			

Kilde: Tabell V27 i Jensberg et. al., 2012

6.3.2 Diskriminering av menn ved ansettelse

En gjennomgang av syv utenlandske felteksperimenter som er gjennomført for å undersøke kjønnsdiskriminering i ansettelser, finner at menn som søker jobb i kvinnedominerte bransjer har lavere sannsynlighet for å bli innkalt til intervju. Undersøkelsen finner ingen tilsvarende diskriminering av kvinnelige jobbsøkere i mannsdominerte yrker.⁴⁴ Da studiene som danner grunnlag for gjennomgangen stammer fra Spania, Australia, Kina, USA, Storbritannia og Sverige, er ikke resultatene nødvendigvis direkte overførbare til norske forhold. En tilsvarende undersøkelse fra 2023 som har sett på studier over en periode på 44 år, finner at diskrimineringen av menn ikke har blitt redusert over tid på samme måte som for kvinner.⁴⁵ Disse resultatene stammer også hovedsakelig fra land utenfor Norden.

En norsk studie finner at sannsynligheten for å bli innkalt til intervju er 25 prosent lavere for søkere med pakistanske navn, sammenlignet med likt kvalifiserte søkere med norske navn. Studien finner at både menn og kvinner med innvandrerbakgrunn diskrimineres i ansettelsesprosesser, men effekten av innvandrerbakgrunn er langt større for menn enn for kvinner. Mannlige søkere med pakistanske navn har 41 prosent mindre sjanse for å bli innkalt til intervju, mens tilsvarende tall for kvinner med pakistanske navn er 17 prosent. Kjønnsforskjellene i diskriminering reduseres imidlertid når kjønnssegregerte yrker holdes utenfor analysene.⁴⁶

6.3.3 Arbeidsinnvandring, sosial dumping og det kjønnsdelte arbeidsmarkedet

Tre av fire arbeidsinnvandrere er menn, og arbeidsinnvandrere utgjør en betydelig del av arbeidstakerne i flere mannsdominerte bransjer. Arbeidsinnvandrere kan være særlig utsatt for sosial dumping og arbeidslivskriminalitet.

Gruppen av arbeidsinnvandrere i Norge består både av bosatte og jobbspndlere. Til sammen utgjør de 11 prosent av de sysselsatte i Norge. Arbeidsinnvandrere utgjør en betydelig del av arbeidstakerne i store mannsdominerte bransjer, som bygg og anlegg, industri og transportbransjen. I tillegg jobber mange arbeidsinnvandrere innenfor overnatting og servering, jordbruk og fiskeindustrien.⁴⁷

⁴⁴ (Birkelund, Janz & Larsen, 2021)

⁴⁵ (Schaerer et al., 2023)

⁴⁶ (Midtbøen & Rogstad, 2012)

Mange av arbeidstakerne som kommer til Norge, har lite kjennskap til regelverket for arbeidslivet her, og dette øker risikoen for å bli utsatt for dårlige arbeidsvilkår. Arbeidstakere som ikke kjenner norsk lønnsnivå, norske regler for arbeidstid og arbeidsmiljø, eller norske skatteregler, vil lettere kunne akseptere ulovlige arbeidsforhold eller bli lurt til å tro at deres arbeidsforhold følger norsk standard. Manglende språkferdigheter kan også gjøre dem sårbare for å bli utnyttet.⁴⁸

6.4 Arbeidsmiljø på mannsdominerte arbeidsplasser

Ettersom arbeidslivet i Norge er kjønnsdelt, er det også en del kjønnsforskjeller når det kommer til hvilke arbeidsmiljøutfordringer menn og kvinner er mest utsatt for.

Arbeidsmiljø viser til forholdene ved en arbeidsplass, og handler om hvordan man planlegger, organiserer og utfører arbeidet. Å legge til rette for et godt arbeidsmiljø innebærer å fremme positive faktorer som bidrar til økt jobbmotivasjon, produktivitet og balanse mellom arbeid og privatliv, samtidig som man forebygger negative helsekonsekvenser som følge av arbeidet. Statens arbeidsmiljøinstitutt, Stami, skiller mellom psykososiale faktorer, organisatoriske faktorer, kjemiske og biologiske eksponeringer, mekaniske eksponeringer og fysiske eksponeringer.⁴⁹

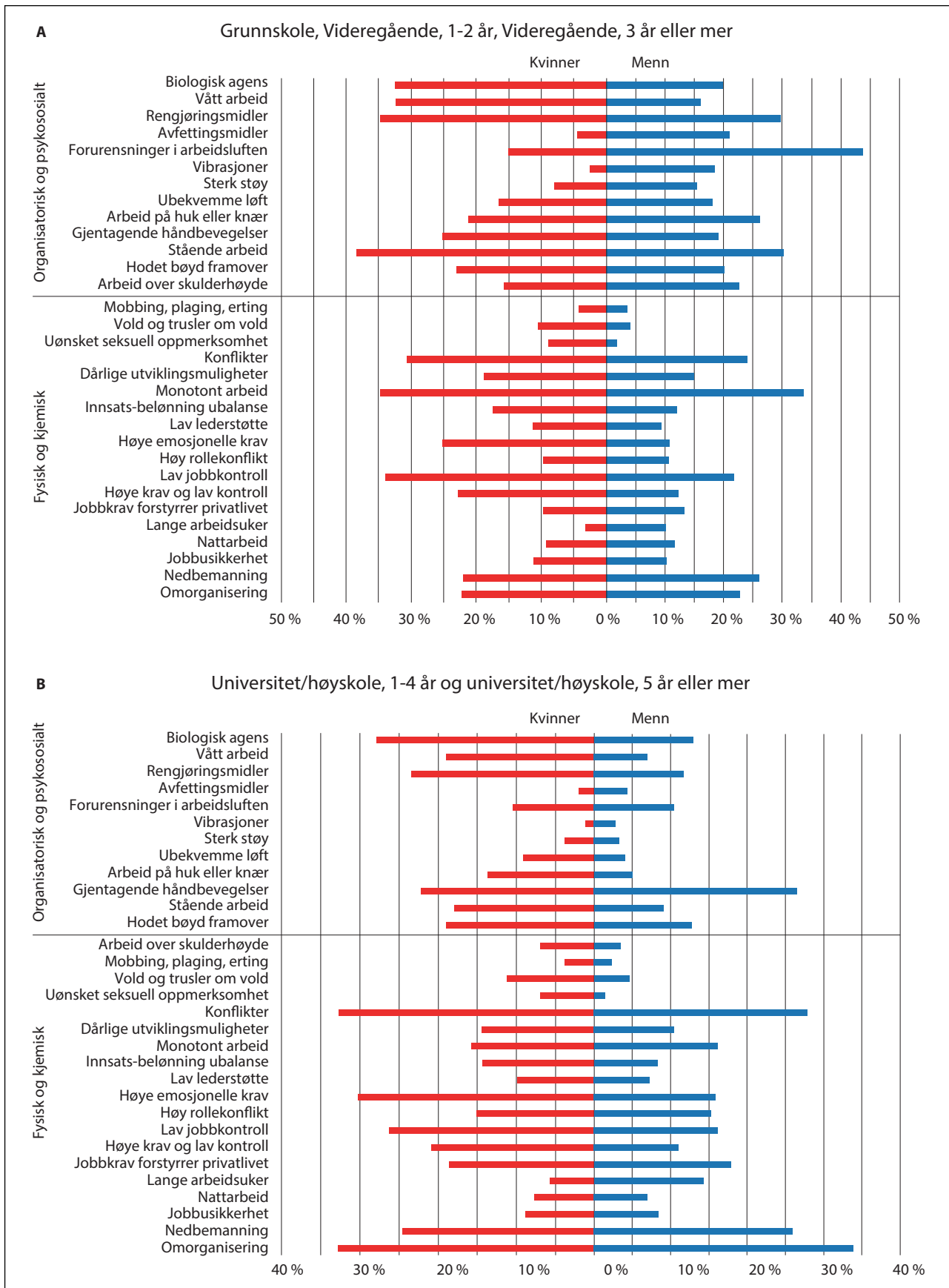
Arbeidsmiljøutfordringer varierer mellom både næringer og yrker. Næringer hvor menn er særlig overrepresentert har en høyere risiko for kjemisk- og fysisk arbeidsmiljøeksponering. Det er hovedsakelig menn sysselsatt i manuelle yrker som er særlig eksponert for potensielt helseskadelige arbeidsmiljøforhold. Utsatthet varierer også med utdanningsnivå: Det er først og fremst menn med utdanning opp til og med videregående nivå som er utsatt, mens menn med høyere utdanning er langt mindre utsatt.

Fysiske arbeidsmiljøfaktorer som sterk støy, vibrasjoner, og arbeid i kalde og varme omgivelser, forekommer oftere blant menn og i yngre aldersgrupper. Det er også vanligere i næringer som fiske/jordbruk/skogbruk/akvakultur, industrien og bygg- og anlegg enn blant andre arbeidstakere og næringer. Det har vært en svak ned-

⁴⁷ (Berge, Andreassen & Køber, 2022)

⁴⁸ (NOU 2022: 18)

⁴⁹ (Stami, 2022)

Figur 6.3 Arbeidsmiljøutfordringer

Utsatthet for arbeidsmiljøutfordringer etter kjønn og utdanningsnivå.

Kilde: Stami 2022

gang i forekomsten av sterk støy og arbeid i varme omgivelser de siste 20 årene.⁵⁰

Andelen som blir eksponert for mekaniske arbeidsmiljøfaktorer har samlet sett også gått ned de siste 20 årene, men eksponering er fortsatt utbredt i deler av arbeidslivet. Særlig høy forekomst av flere mekaniske eksponeringer finner vi i bygg- og anleggsyrker, yrker innenfor jordbruk og skogbruk, og innenfor barnehage og helse- og omsorgsyrker, i tillegg til enkelte serviceyrker. Sysselsatte i den yngste aldersgruppen (17–24 år) og de med kort utdanning har gjennomgående høyere forekomst av slike eksponeringer.

For en del psykososiale arbeidsmiljøfaktorer, som trusler, vold og uønsket seksuell oppmerksomhet, er menn mindre utsatt enn kvinner.⁵¹ Det at kvinner i større grad enn menn blir rammet av trusler og vold på jobb, henger sammen med at kvinner oftere jobber i utsatte yrker. Både menn og kvinner som jobber i kvinneedominerte yrker, er mer utsatt for vold og trusler enn andre. I mannsdominerte yrker er omfanget av slike hendelser langt mindre, og nivået er omtrent det samme blant menn og kvinner. Når vi ser på uønsket seksuell oppmerksomhet, er kvinner derimot mer utsatt enn menn, uavhengig av yrke.⁵²

3,5 prosent av alle ansatte rapporterer at de minst én gang i måneden blir utsatt for mobbing på arbeidsplassen. Det er relativt små kjønnsforskjeller, men noe høyere andel blant kvinner enn menn. Mobbing forekommer i nær sagt alle nærings- og yrkesgrupper, men omfanget varierer. Flere mannsdominerte yrker, som byggearbeider, bonde/fisker og lager- og transportarbeider er blant de yrkene med høyest andel mobbing, men også flere kvinneedominerte yrker peker seg ut med høyere andeler som opplever mobbing.⁵³

6.4.1 Trakassering og seksuell trakassering

Kravene til psykososialt arbeidsmiljø i arbeidsmiljøloven § 3 ble endret fra 1. januar 2024 ved at definisjonen av trakassering og seksuell trakassering som tidligere bare har ligget i likestillings- og diskrimineringsloven ble tatt inn i arbeidsmiljøloven.

Trakassering er definert som handlinger, unnlatelser eller ytringer som virker eller har som formål å virke krenkende, skremmende, fiendtlige,

nedverdiggende eller ydmykende. Trakassering på grunn av kjønn, graviditet, foreldrepermisjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, politisk syn, fagforeningsmedlemskap, alder eller kombinasjoner av dette er forbudt.

Seksuell trakassering er enhver form for uønsket seksuell oppmerksomhet som har som formål eller virkning å være krenkende, skremmende, fiendtlig, nedverdiggende, ydmykende eller plagsom. For å være trakassering etter loven, må oppmerksomheten være av en viss alvorlighetsgrad.⁵⁴

Folkehelseinstituttet utarbeidet i 2022 en oversikt over forekomst av seksuell trakassering i Norge.⁵⁵ Hovedfunnene fra rapporten er at omfanget av seksuell trakassering varierer mellom ulike yrkesgrupper: fra om lag 1 prosent blant ingeniører til om lag 20 prosent blant sykepleiere. Kvinner er mer utsatt for seksuell trakassering enn menn på alle arenaene. Yngre er mer utsatt enn eldre. Det er flest menn som utøver seksuell trakassering, men blant menn som blir seksuelt trakassert er det flest kvinner som trakasseres. Det å bli utsatt for seksuell trakassering kan føre til lavere tilfredshet med livet, ubehag, mistrivsel på arbeidsplassen og oppsigelse. Rapporten konkluderer med at offentlige myndigheter og andre sektorer bør arbeide systematisk for å forebygge og redusere omfanget.

En studie basert på en svensk arbeidsmiljøundersøkelse med 40 000 deltakere viser at kjønnsubalansen ved manns- eller kvinneedominerte arbeidsplasser forsterkes på grunn av seksuell trakassering. De viser også at opplevd trakassering øker sjansen for å slutte i jobben. Risikoen er større for kvinner, men effekten gjelder også for menn.

Forskerne gjennomførte et eksperiment, hvor deltagerne skulle vurdere om de var interesserte i en jobb etter å ha fått presentert sider ved jobbkulturen. Både menn og kvinner var i langt større grad skeptiske til arbeidsplasser der deres eget kjønn hadde høy risiko for å bli seksuelt trakassert. Trakassering av motsatt kjønn hadde ikke denne effekten. Det kan tyde på at det ikke er det prinsipielle som er problemet, men utsiktene til selv å bli et offer.⁵⁶

I 2018 gjennomførte Sykepleien en spørreundersøkelse om seksuell trakassering og overgrep

⁵⁰ (Stami, 2021)

⁵¹ (With, 2018)

⁵² (With, 2018)

⁵³ (Stami, 2021)

⁵⁴ (Prop. 81 L (2016–2017))

⁵⁵ (Jacobsen Jardim, Gaustad, Langøien & Næss, 2022)

⁵⁶ (Folke & Rickne, 2022)

blant medlemmer av Norsk Sykepleierforbund. Undersøkelsen fikk over 20 000 svar.

Menn som har besvart undersøkelsen, oppgir rundt dobbelt så ofte som kvinner at de har blitt utsatt for seksuell trakassering eller overgrep fra kolleger, ledere eller andre ansatte de siste 12 månedene. Mens 2,8 prosent av kvinnene svarer bekræftende på dette spørsmålet, er det tilsvarende tallet for menn 5,5 prosent. Blant menn under 30 år, er det 9,1 prosent som oppgir at de har blitt seksuelt trakassert eller opplevd overgrep fra andre ansatte. På spørsmålet «Hvilket kjønn hadde personen(e) som stod bak trakasseringen/overgrepet», svarer 88,7 prosent av kvinnene og 22,8 prosent av mennene, at det var en mann. Blant menn som oppgir å ha vært utsatt for trakassering/overgrep fra andre ansatte, svarer i 77,2 prosent at det var en kvinne som sto bak. På spørsmålet «Ble noen varslet om hendelsen?», svarer 22,1 prosent av kvinnene og 12,6 av mennene «Ja». Menn oppgir også å være mindre fornøyde med arbeidsplassens håndtering av saken.⁵⁷

#Metoo-bevegelsen har bidratt til økt oppmerksomhet og bevissthet om seksuell trakassering, og holdningsundersøkelser tyder på at det har skjedd et skifte de senere årene.

I en sak som ble behandlet i desember 2020, tok Høyesterett stilling til hva som kan anses som seksuell trakassering. Saken gjaldt en kvinne i begynnelsen av 20-årene som var eneste kvinnelige ansatte ved et mekanisk verksted, og som hadde opplevd ubehagelige hendelser fra kunder ved verkstedet. En kunde hadde lagt hendene på nedre del av kvinnens rygg, under genseren på bar hud, mens hun satt på gulvet og arbeidet. Ved en senere anledning skal han ha stukket fram en hånd og latt som om han ville ta henne i skrittet. En annen kunde hadde opptil flere ganger i uken oppholdt seg nær henne, og ved flere anledninger stukket fingrene i midjen og kilt henne. Selv om hun gjentatte ganger ba ham slutte, hadde han fortsatt. Ved ett tilfelle klappet han henne på baken. Høyesterett konstaterte at begge forholdene er i nedre sjikt av det som kan ansees som seksuell trakassering. Retten la vekt på at kundene har gitt kvinnen uønsket seksuell oppmerksomhet, og viste til kvinnens subjektive opplevelser og at hun var i en sårbar situasjon. Hun var eneste kvinne på arbeidsplassen, og kunne ikke uten videre avslutte arbeidet for å komme unna situasjonen. Relasjonen mellom henne og den første kunden hadde innslag av maktforskjeller, og den andre kundens handlinger gjentok seg også

⁵⁷ (Bergsagel, 2018)

etter hun flere ganger ga ham beskjed om å slutte.⁵⁸

Likestillings- og diskrimineringsombudet har uttalt at saken gir god veiledning for Diskrimineringsnemnda i saker som gjelder seksuell trakassering.⁵⁹

I en omdiskutert avgjørelse tok Diskrimineringsnemnda i desember 2020 stilling til en klage fra en mannlig ansatt som gjaldt seksuell trakassering på arbeidsplassen. Mannen skiftet til arbeidsklær i bedriftens garderobe, da hans leder kom forbi. Lederen nærmet seg mannen bakfra, og dro boksershortsen hans ned med begge hender slik at den gled noe ned. Mannen trakk den raskt opp igjen, og de er uenige om hvor langt ned boksershortsen ble dratt. Nemnda la til grunn at dette var å forstå som seksuell oppmerksomhet etter lovens definisjon, at den utvilsomt var uønsket, og at den ble begått av en overordnet på arbeidsplassen. Når nemnda likevel under tvil ikke vurderte at handlingen skal forstås som seksuell trakassering, var det fordi handlingen var enkeltstående og at de to kjente hverandre godt etter å ha jobbet sammen flere år. Nemnda konstaterte at «uønskede enkelthendelser som spiller på bluferdighet og seksualitet, kan i slike situasjoner forekomme, og fremstår ikke som ekstraordinært.»⁶⁰

6.4.2 Arbeidsrelaterte sykdommer, arbeidsskader og dødsulykker på arbeidsplassen

Menn, og mer spesifikt menn i mannsdominerte næringer, har en høyere risiko for arbeidsrelaterte sykdommer og arbeidsskader enn gjennomsnittet, og en betydelig høyere risiko for arbeids-skadedødsfall.

Arbeidsrelaterte sykdommer

Det kan være vanskelig å identifisere sykdommer som er forårsaket av arbeid, men ulike kilder kan gi et visst inntrykk av omfanget og hvem som rammes. Man regner med at det er en viss under-rapportering av arbeidsrelaterte sykdommer, og antall meldte sykdommer må derfor anses som minimumstall.⁶¹

En kilde til kunnskap er Arbeidstilsynets register for arbeidsrelatert sykdom (RAS). Til sammen er det snakk om 13 500 tilfeller, og gene-

⁵⁸ (HR-2020-2476-A, 2020)

⁵⁹ (LDO, 2021)

⁶⁰ (Diskrimineringsnemnda, 2020)

⁶¹ (Stami, 2021)

relt har det vært en markant nedgang de siste årene. Nesten 80 prosent av alle tilfellene i perioden 2014–2019 i RAS, er menn. Om lag 70 prosent av tilfellene gjelder personer som er 45 år eller eldre. Støyskader (sykdommer i øret-/ørebensknute) er den klart største sykdomsgruppen og utgjør rundt halvparten av alle meldingene. Deretter følger muskel- og skjelettsykdommer, psykiske lidelser og hudsykdommer.

Det er samme tendens for kjønnsfordeling når vi ser på arbeidsmedisinske utredninger fra Pasientregisteret ved STAMI, hvor omtrent 75 prosent av utredningene gjelder menn. Over 60 prosent av de som utredes er 50 år eller eldre.⁶² De vanligste diagnosegruppene i Pasientregisteret er luftveissykdommer som kols og astma, svulster (hovedsakelig lungekreft), hudsykdommer og sykdommer i nervesystemet.

Psykiske plager

Psykiske plager og sykdommer er en viktig årsak til sykefraværet i den norske befolkningen. Psykiske plager kan forårsakes eller forverres av arbeidsmiljøet, og da særlig av organisatoriske og psykososiale faktorer. Det har vært mindre oppmerksomhet om psykiske plager og det psykososiale arbeidet i deler av mannsdominerte bransjer sammenlignet med andre typer arbeidsmiljøfaktorer.

Om lag 22 prosent av sysselsatte oppgir at de har opplevd psykiske plager den siste måneden, og rundt halvparten av disse mener plagene helt eller delvis skyldes jobben. Det er ingen nevneverdig kjønnsforskjell i hvor stor andel som har arbeidsrelaterte psykiske plager. Det er kun en marginal kjønnsforskjell i søvnvansker som skyldes jobben. Andelen som føler seg psykisk utmatet etter arbeid er imidlertid høyere blant kvinner (26 prosent) enn blant menn (18 prosent).

Forekomsten av psykiske plager, både samlet sett og relatert til arbeidet, er høyest i aldersgruppen 25–34 år og lavest i aldersgruppen 55–66 år. Det er betydelige forskjeller mellom ulike yrkesgrupper, både når det gjelder psykiske plager generelt og plager som kan relateres til jobben. I yrkesgruppene profesjonell kunstner, kokk/kjøkkenassistent og lege/psykolog er andelen som oppgir at de har psykiske plager som kan relateres til jobben høyere enn i andre yrker, og om lag hver femte sysselsatt eller flere innen disse yrkesgruppene oppgir dette.⁶³

⁶² (Stami, 2021)

⁶³ (Stami, 2021)

Arbeidsskader

Arbeidsskader er en fysisk skade som skyldes en plutselig og uventet ytre hendelse i arbeidssammenheng. Det er en høyere andel menn enn kvinner som rapporterer om arbeidsskader. Arbeidsskader rammer ofte unge mennesker, og unge menn og utenlandske arbeidstakere er særlig utsatt. Risikoen varierer betydelig mellom ulike yrker og næringer.

Arbeidsskader antas å utgjøre om lag 11 prosent av alle skadetilfeller i Norge. Det finnes flere mulige kilder til informasjon om arbeidsskader. Beregninger av omfanget av arbeidsskader i Norge varierer betydelig ut fra hvilken datakilde som legges til grunn. Årlig meldes i overkant av 20 000 arbeidsskader til NAV, men det er antatt at det reelle tallet er langt høyere. Ifølge Levekårsundersøkelse om arbeidsmiljø (LKU-A) utsettes årlig om lag 1,5 prosent av sysselsatte for en arbeidsskade med sykefravær. Det tilsvarer om lag 39 000 personer. Data fra SSBs arbeidskraftundersøkelse (AKU) tyder på at tallet kan ligge rundt 100 000, men dette inkluderer også skader uten fravær. Den registerbaserte statistikken fra SSB om arbeidsskader viser også at menn (8,0 per 1000 ansatt) har litt høyere risiko for arbeidsskader enn kvinner (7,4 per 1000 ansatt), men kjønnsforskjellene er nokså små. De fleste datakilder indikerer en nedadgående tendens i forekomsten av arbeidsskader.

Menn og kvinner har omtrent samme risiko for skader med kort fravær (tre dager eller mindre), mens det er en kjønnsforskjell når det gjelder skader med fravær på mer enn tre dager. Kvinner har høyere skaderisiko enn menn i aldersgruppene over 55 år, mens menn har høyest skaderisiko i alle de andre aldersgruppene. Det er størst skaderisiko for menn i alderen 20–24 år (11 meldte skader per 1000 ansatte). Disse forskjellene har vært relativt stabile over tid.⁶⁴

Dødsulykker på arbeidsplassen

Det er nesten bare er menn som omkommer i dødsulykker på arbeidsplassen. I perioden 2015–2019 var 97 prosent av alle som døde i arbeidsulykker menn. Bygg og anlegg, transport og lagring, industri og jordbruk peker seg ut som næringene med flest dødsulykker. Analyser av arbeidsskadedødsfallene i næringene bygg og anlegg, industri, landbruk og transport viser at ulykker med kjøretøy i bevegelse er den vanligste ulyk-

⁶⁴ (Stami, 2021)

kestypen i disse næringene, med unntak av industri. Dessuten er ulike typer kjøretøy og anleggsmaskiner involvert i andre ulykkestyper, og samlet sett er kjøretøy involvert i nesten halvparten av alle dødsulykkene.

Utenlandske arbeidstakere er sterkt overrepresentert blant dem som dør på arbeidsplassen. Dette kan blant annet ha sammenheng med at det er en stor andel utenlandske arbeidstakere i risikofylte bransjer, eller de kan ha en annen sikkerhetskultur og risikoforståelse. En annen årsak kan være språkproblemer. Utenlandske arbeidstakere som dør på grunn av arbeidsskadedødsfall har ofte korte ansettelsesforhold og er midlertidig ansatt.⁶⁵

I et langsiktig perspektiv har det vært en markant nedgang i dødsfall på arbeidsplassen. I 1970-årene var det rundt 100 arbeidsskadedødsfall årlig, på en tid hvor tallet på sysselsatte også var langt lavere enn i dag. Etter noen år med tilsynelatende utflating på begynnelsen av 2000-tallet har det de senere årene igjen vært en nedgang i ulykestallet. I 2022 var det i overkant av 30 dødsulykker på arbeidsplasser i Norge. Gjennomsnittet for årene 2012–2022 er 47.⁶⁶

6.5 Rammer for menns omsorgsarbeid: Balanse mellom jobb og familieliv

Forventninger til arbeidstakerne og rammer i arbeidslivet påvirker mulighetene for omsorgsutøvelse i familien. I gjennomsnitt bruker menn mer tid på lønnet arbeid enn kvinner, mens kvinner bruker mer tid med barn og husarbeid. Når vi ser på det lønnede og ulønnede arbeidet under ett, er det ikke store kjønnsforskjeller i tidsbruk mellom foreldrepar der begge jobber heltid. Dette er nærmere beskrevet i kapittel 4 om familieliv.

Diskusjoner om balanse mellom jobb og familie har ofte tatt utgangspunkt i kvinners utfordringer, og har i stor grad dreid seg om tilgang til arbeidsliv for kvinner med forpliktelser på hjemmebane. Utfordringene for menn har i mindre grad vært oppe til diskusjon. For eksempel har det vært lite oppmerksomhet om rammene i en del mannsdominerte bransjer, som i liten grad legger til rette for deltakelse i familielivet. I det følgende vil vi konsentrere oss om arbeid-familiebalanse i et mannsperspektiv.

Opplevelsen av at kravene på jobben går ut over privatlivet, er noe mer utbredt i yrkesgrup-

per som kjennetegnes av lange arbeidsuker og arbeidstid på tidspunkt som ikke er lett å forene med hjemme- og familieliv.⁶⁷

Det er generelt små forskjeller i holdninger til likestilling på tvers av klasse⁶⁸, men mulighetene til å leve likestilte liv kan variere mellom arbeidstakere i ulike deler av arbeidsmarkedet, og mellom manns- og kvinnedominerte næringer.

6.5.1 Framvekst av et tidsintensivt foreldreskap for fedre

En idé om at kjernen i fars omsorgsrolle ikke bare skulle bestå av inntektsgivende arbeid, men også av deltagelse i husarbeid og oppdragelsen av barna, vokste i Norge fram sammen med framveksten av kvinnebevegelsen utover 1970- og 80-tallet.⁶⁹ Historisk sett har riktignok modellen med én mannlig forsørger per husholdning vært relativt kortvarig, og begrenset til tiårene rett etter andre verdenskrig. I dag er en likedeling av forsørgelse og omsorg mellom menn og kvinner det dominerende normative idealet, og også langt på vei praksis.⁷⁰ Samtidig var det fortsatt slik i 2010⁷¹ at kvinner brukte mer tid med barn enn menn, selv om menn brukte mer tid på samvær med barn enn de gjorde på 80-tallet.

I Vest-Europa har det blitt gitt økende oppmerksomhet mot betydningen de tidligste årene har for barnets utvikling. Normene for foreldreskap har gått i retning av å fremme et tidsintensivt foreldreskap, det vil si mer tilstedeværelse og interaksjon med barna. Disse normene treffer mødre og fedre i alle sosioøkonomiske lag av befolkningen, men blant fedrene etterlevs de i noe større grad i middelklassen enn blant andre.⁷²

6.5.2 Krysspress mellom jobb og familie

Jobb-familie-balanse er et uttrykk for forholdet mellom tiden vi har til rådighet og overskuddet vi har til plikter og forventninger på ulike arenaer. En opplevd ubalanse kan skyldes at man jobber lange dager, at man bruker mye tid på å tenke på jobben utenfor arbeidstid, eller at arbeidet tar så

⁶⁵ (Stami, 2021)

⁶⁶ (SSB, 2023a)

⁶⁷ (Stami, 2021)

⁶⁸ (Ljunggren, 2022)

⁶⁹ (NOU 1991: 3)

⁷⁰ (Ellingsæter & Kitterød, 2022)

⁷¹ Den siste tidsbruksundersøkelsen er mer enn ti år gammel SSB gjennomførte datainnsamling til en ny tidsbruksundersøkelse i 2022–2023.

⁷² (Ellingsæter, Kitterød & Hansen, 2022)

mye av overskuddet at man ikke orker å gjøre ting i fritiden. Men en slik ubalanse kan også komme av mange oppgaver eller høye krav på hjemmebane.

En høy andel foreldre oppgir at de kjenner på et krysspress mellom jobb og familieliv. En undersøkelse tyder på at andelen som opplever krysspress er høyere blant kvinner (48 prosent) enn menn (38 prosent).⁷³ Mødre oppgir i større grad enn fedre at de opplever stress i hverdagen.⁷⁴ Dette kan tolkes som et uttrykk for at mødre i større grad enn fedre tar «prosjektlederansvaret» i familien, ofte omtalt som «det tredje skiftet». På spørsmål om jobbkraav forstyrer privatlivet, er det små kjønnsforskjeller: om lag 15 prosent av både menn og kvinner oppgir at de opplever dette.⁷⁵

Hvordan menn og kvinner opplever forholdet mellom jobb og familieliv, avhenger blant annet av hvem spørsmålene omfatter og hvordan spørsmålene stilles.

Opplevelsen av at kravene på jobben går ut over privatlivet, er noe mer utbredt i yrkesgrupper som kjennetegnes av lange arbeidsuker og arbeidstid på tidspunkt som ikke er lett å forene med hjemme- og familieliv, hvor særlig toppleder, bonde/fisker og lege/psykolog peker seg ut.⁷⁶ Det er også mer utbredt blant dem med utdanning på universitets- og høyskolenivå enn blant andre arbeidstakere. Opplevelsen av at kravene på jobben går utover privatlivet er minst utbredt i aldersgruppen 17-24 år (7 prosent) og den eldste aldersgruppen 55-64 år (12 prosent). I de øvrige aldersgruppene varierer andelen mellom 15 og 17 prosent.

En kunnskapsoppsummering⁷⁷ fra 2017 av forskning på sammenhengen mellom jobb-familie-ubalanse og helse, konkluderer med at det er en mulig sammenheng mellom jobb-familie-konflikt og økt risiko for dårlig psykisk helse, dårligere selvrappportert helse og søvnproblemer.

6.5.3 Arbeidstid og arbeidstidsordninger legger rammer for omsorgsarbeid i familien

Lange arbeidsuker, overtid og arbeid utenom ordinær arbeidstid er relatert til økt opplevd ubalanse mellom arbeid og privatliv.⁷⁸

⁷³ (Steen, 2022)

⁷⁴ (Egeland, Pedersen, Nordberg & Ballo, 2021)

⁷⁵ (Steen, 2022)

⁷⁶ (Stami, 2021)

⁷⁷ (Nilsen, Skipstein, Østby & Mykletun, 2017)

Det er en relativt liten andel av alle arbeidstakere som har lange arbeidsuker, som er definert som at faktiske arbeidstid er 48 timer eller mer per uke. Det er betydelig flere menn enn kvinner som arbeider mer enn 48 timer i uka. Det er en klar overvekt blant dem som jobber i privat sektor, og særlig i mannsdominerte næringer som sjøfart/luftfart, jord-/skogbruk/fiske/akvakultur og utvinning av olje/gass.⁷⁹

Andelen som jobber overtid er høyere blant menn enn kvinner. Blant heltidsansatte var det drøye 11 prosent av mennene og om lag 8 prosent av kvinnene som jobbet overtid i 2018. Overtidsbruken har sunket blant både menn og kvinner. Av de som jobber overtid er det vanligst med 5 overtidstimer i uka. De yrkene der det er mest utbredt med overtid blant de heltidsansatte, er elektrikere, maskinarbeidere og maskinoperatører. I tillegg er det mye overtidbruk blant transportarbeidere.⁸⁰

En noe høyere andel kvinner enn menn arbeider skift/turnus: 29 prosent blant kvinner, 23 prosent blant menn i 2019. Det er vanligere å jobbe utenom dagtid blant kvinner (31 prosent) enn blant menn (17 prosent). Det er særlig utbredt med skift/turnusarbeid og arbeid utenom ordinær dagtid innenfor næringer som sykehjem/pleie- og omsorgsinstitusjon, hjemmetjenesten, sjøfart/luftfart, overnatting/servering og passasjertransport. Det er langt mer utbredt blant yngre enn eldre. Personer med universitets- eller høyskoleutdanning på mer enn fem år jobber i langt mindre grad skift/turnus enn andre.⁸¹

Blant dem som jobber natt, er det små kjønnsforskjeller når vi ser på andelen som oppgir at de har regelmessig nattarbeid (4,3 prosent blant kvinner og 5,4 prosent blant menn i 2019). Det er en noe høyere andel menn (13 prosent) enn kvinner (9,7 prosent) som oppgir at de har nattarbeid av og til. Det er mindre utbredt med nattarbeid blant dem med høyere utdanning på 5 år eller mer enn dem med mindre utdanning enn dette.⁸²

6.5.4 Kjønsdelt arbeidsliv og familievennlige arbeidslivsnormer

Selv om lover og regelverk skal legge til rette for familie- og arbeidslivsbalanse, er det forskjeller i normer og forventninger i ulike virksomheter og

⁷⁸ (Stami, 2022)

⁷⁹ (Stami.-a)

⁸⁰ (Lien, 2019)

⁸¹ (Stami, 2022)

⁸² (Stami.-b)

sektorer. Forskning⁸³ tyder på at vektleggingen av familievennlige arbeidslivsnormer er lavere i privat sektor, hvor menn er i flertall, enn i offentlig sektor.

For kvinner og i kvinnedominerte yrker blir arbeidsorganiseringen i større grad tilpasset familieforpliktelser, for eksempel gjennom deltidsarbeid i omsorgssektoren.⁸⁴ Kvinner taper på dette i form av lønn og karrieremuligheter. Deltid er mye mindre utbredt for menn og i mannsdominerte næringer. Den manglende oppmerksomheten på balanse mellom arbeid og familieliv i mannsdominerte næringer kan ha konsekvenser for familielivet. Utfordringene med å kombinere familie og arbeidsliv får altså ulike utslag for menn og kvinner.

Det er også betydelige forskjeller på hvor enkelt det er å kombinere jobb med familieliv mellom ulike mannsdominerte næringer. En gjennomgang av et utvalg forskningsbidrag som på ulike måter omhandler menn som forsørgere, tyder på at både menn i øvre middelklassejobber og i arbeiderklassejobber tilpasser sitt forhold til lønnsarbeidet til forsørger- og omsorgsansvaret. For menn i øvre middelklassejobber er det viktigste å sørge for fast jobb og en «tilstrekkelig lønn». Det å få barn framstår ikke som noe som vil hindre eller sinke dem i karrieren, men det forsterker behovet for høyere inntekt. Studiene i gjennomgangen viser videre at det for menn i arbeiderklassejobber kan være vanskelig å finne en jobb som er forenlig med omsorgsansvaret for et lite barn og barnehagens åpningstider, og som gir tilstrekkelig økonomisk trygghet for en familie.⁸⁵

6.6 Politikk og pågående prosesser

Lovverket i arbeidslivspolitikken er kjønnsnøytralt, og det er ikke noen formell forskjellsbehandling av kjønnene i lov eller forskrift. Gjennom aktivitets- og redegjøringsplikten har alle offentlige myndigheter plikt til å jobbe for likestilling og hindre diskriminering i sitt arbeid. Videre har alle arbeidsgivere et lovpålagt ansvar for å arbeide for likestilling og hindre diskriminering på arbeidsplassen.⁸⁶

Likestillingsperspektivet i arbeidslivspolitikken har i stor grad handlet om utfordringer som

særlig rammer kvinner, som ufrivillig deltid og mangel på likelønn. Menns utfordringer har i mindre grad blitt tematisert i et likestillingsperspektiv. Samtidig er det innsatser innenfor arbeidsliv som har som hensikt å motvirke flere av de utfordringene vi beskriver i dette kapittelet, men hvor ikke det er et eksplisitt fokus på kjønn og likestilling.

6.6.1 Kjennetegn ved norsk arbeidsliv

Arbeidslivet i Norge og de andre nordiske landene er preget av at vi har universelle velferdsordninger som skal sikre innbyggerne tjenester og inntekt, og samarbeidet mellom partene i arbeidslivet. Dette omtales ofte som den nordiske modellen. De nordiske landene kjennetegnes av høy sysselsetting og relativt små inntektsforskjeller sammenlignet med de fleste andre OECD-land. Økonomien i de nordiske landene er små og preget av omfattende utenlandshandel. I Norden er det også en høy grad av fagorganisering, både på arbeidstaker- og arbeidsgiversiden, men den er høyere i Sverige, Danmark og Finland enn i Norge.⁸⁷

Trepartssamarbeidet og fagorganisering i norsk arbeidsliv

Trepartssamarbeidet betegner samarbeidet mellom organisasjoner som representerer arbeidsgivere og arbeidstakere (*partene*) og staten. Trepartssamarbeid er en viktig del av den norske samfunnsmodellen, og omfatter i hovedsak arbeidslivsspørsmål som lønn og andre reguleringer av arbeidslivet.

Arbeidsgruppe for likestilling i arbeidslivet er et organisert samarbeid mellom hovedorganisasjonene i arbeidslivet og regjeringen. Arbeidsgruppen diskuterer sentrale utfordringer knyttet til likestilling i arbeidslivet og drøfter og utarbeider mulige tiltak.

Sterke kollektive institusjoner i form av høy organisasjonsgrad og høy avtaledekning, er viktig for at den norske og de nordiske arbeidslivsmoellene kan sikre et arbeidsliv uten for store forskjeller. Arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjoner har sammen en sentral rolle i å utforme rammevilkårene for arbeidsmarkedet.

Tariffavtalene er en sentral del av den nordiske modellen. Avtalene regulerer lønns- og arbeidsvilkår for de ansatte som er dekket av avtalen, noe som gir mulighet til å sikre like vilkår

⁸³ (Birkelund & Sandnes, 2003; Halrynjo, 2007)

⁸⁴ Møte mellom Mannsutvalget og NHO

⁸⁵ (Ellingsæter & Kitterød, 2022)

⁸⁶ (Kultur- og likestillingsdepartementet, 2017)

⁸⁷ (Ødegård, 2012)

både innenfor og på tvers av virksomheter. Det er også tariffavtalene som sikrer grunnlaget for at det velges tillitsvalgte blant de ansatte.

Det er store forskjeller i organisasjonsgrad mellom privat og offentlig sektor i Norge, og mellom ulike bransjer. Kvinner er i større grad enn menn organisert i arbeidstakerorganisasjoner. Dette kan forklares med at flere menn jobber i privat sektor der organisasjonsgraden er lavere. I offentlig sektor er tariffdekningen 100 prosent. Organisasjonsgraden blant ansatte med høyere utdanning er på 84 prosent og økende. Også for ansatte med videregående utdanning er organisasjonsgraden høy, med 68 prosent organisert.

Den laveste organisasjonsgraden finner vi blant arbeidere i privat service (handel, overnatting, servering, transport, vakt, renhold m.m.). Her er også tariffdekningen lav med 37 prosent.

I industri, olje og bergverk har organisasjonsgraden gått ned fra 62 til 57 prosent siden 2003, men tariffdekningen har holdt seg på 77 prosent.

For arbeidere i bygg- og anleggsbransjen har tariffdekningen gått ned fra 47 prosent til 38 prosent siden 2003. Organisasjonsgraden er også redusert fra 34 til 30 prosent.

Innvandrere med kortere enn 10 års botid jobber i større grad i det uorganiserte arbeidslivet. Det har vært en særlig markant nedgang i privat vareproduksjon, hvor andelen som jobber i bedrift med tariffavtale gått ned fra 59 prosent i 2003 til 38 prosent i 2020. I samme perioden har andelen innvandrere med kort botid økt kraftig i disse bran-

sjene, fra 3 til 12 prosent. Dette kan for en stor grad forklares med arbeidsinnvandring etter EU-utvidelsene i 2004.⁸⁸

Det organiserte arbeidslivet har spesielt stor betydning for arbeidstakere med svak forhandlingsmakt.

6.6.2 Likestilling

Arbeidsgivers plikt til å arbeid for likestilling og mot diskriminering

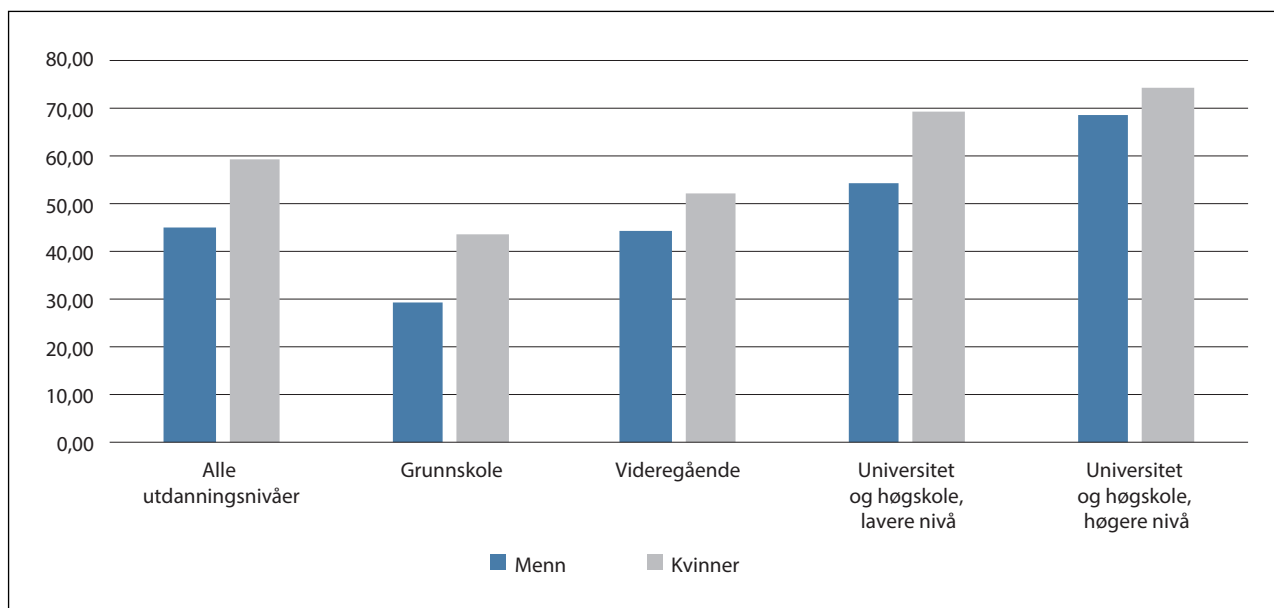
Etter likestillings- og diskrimineringsloven, har alle arbeidsgivere en plikt til å iverksette tiltak og jobbe forebyggende for å fremme likestilling og motvirke diskriminering. Som det er redegjort for i kapittel 2, bleplikten styrket fra 2020.

Plikten varierer mellom offentlige-, og store og små private virksomheter. For arbeidsgivere i offentlige virksomheter og private virksomheter med flere enn 50 ansatte⁸⁹, innebærer plikten at de skal:

- Jobbe med likestilling og diskriminering gjennom en lovbestemt metode, herunder annethvert år kartlegge lønn og ufrivillig deltid (aktivitetsplikt)
- Redegjøre for likestilling i årsberetning/-rapport (redegjøringsplikt)

⁸⁸ (Alsos & Nergaard, 2023)

⁸⁹ Den samme plikten gjelder for arbeidsgivere i private virksomheter med mellom 20 og 50 ansatte, hvis en av partene på arbeidsplassen krever det.

Figur 6.4 Andel av sysselsatte som er medlem av en fagforening eller arbeidstakerorganisasjon

Andel i prosent, etter kjønn og utdanningsnivå

Kilde: SSB.-b

Disse arbeidsgiverne er pålagt å jobbe for økt likestilling og mot diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og kombinasjoner av disse grunnlagene. Arbeidet skal minimum omfatte områdene rekruttering, lønns- og arbeidsvilkår, forfremmelse og utviklingsmuligheter, tilrettelegging og mulighet for å kombinere arbeid og familieliv. De skal også jobbe for å hindre trakassering, seksuell trakassering og kjønnsbasert vold.

Redegjøringsplikten innebærer at det i årsmeldingen redegjøres for kjønnsforskjeller i antall ansatte totalt, midlertidig ansatte, deltidsansatte og uttak av foreldrepermisjon (gjennomsnitt antall uker og/eller antall). Annethvert år er de samme arbeidsgiverne pålagt å redegjøre for lønnsforskjeller mellom menn og kvinner totalt og på ulike stillingsnivå/-grupper, kjønnsfordeling på ulike stillingsnivåer/grupper og kjønnsforskjeller i ufri-villig deltid.⁹⁰

Plikten inneholder altså en rekke bestemmelser som er relevante for menns likestilling. Dette gjelder særlig arbeidsgivers plikt til å jobbe aktivt for de ansattes mulighet til å kombinere arbeid og familieliv, og redegjøringsplikten for uttak av foreldrepermisjon.

Tidligere evalueringer har vist at aktivitets- og redegjøringsplikten i liten grad har blitt fulgt opp i praksis. En analyse fra 2023⁹¹, viser at redegjøringsarbeidet var forbedret i de femti største norske virksomhetene etter at plikten ble styrket. Samtidig er det tidlig å si akkurat hvordan styrkingen av plikten vil bli fulgt opp i praksis mer generelt, og hva slags effekt det vil ha. Det er også uvisst i hvilken grad arbeidsgiverne vil være oppmerksomme på menns likestillingsutfordringer sammenlignet med andre grupper med et diskrimineringsvern.

Buudir har utarbeidet en digital veileder til plikten. I veilederen kan arbeidsgivere finne eksempler på spørsmål en kan stille seg for å kartlegge om arbeidsplassen fremmer eller hemmer likestilling. Her trekker Buudir for eksempel fram viktigheten av å få oversikt over strukturer som kan hindre muligheten til å kombinere arbeid og familieliv, om det stilles like forventninger til menn og kvinner knyttet til omsorgsoppgaver, arbeidsgivers forventninger til de ansattes tilgjengelighet og så videre. Veilederen fanger opp flere av like-

stillingsutfordringene som menn kan oppleve i arbeidslivet.

Regjeringens strategi for et mer likestilt utdannings- og arbeidsmarked

Strategi for et mer likestilt utdannings- og arbeidsmarked beskriver regjeringens politikk for et mer likestilt utdannings- og arbeidsmarked for perioden 2021–2024.⁹² Strategien omhandler det regjeringen anser som den største likestillingsutfordringen i arbeidslivet; det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Regjeringen legger fram to hovedmål: flere menn i kvinne-dominerte næringer og flere kvinner i mannsdominerte næringer. Strategien inneholder en rekke tiltak som sorterer under de overordnede temaene:

- Videreutvikle Buudir som fagdirektorat for likestilling
- Bedre kjønnsperspektivet i karriereveiledningen
- Legge til rette for rollemodell og nettverkstiltak
- Fortsette regionalt arbeid med likestilling
- Fortsette forskningsbasert kunnskapsgrunnlag på likestillings- og diskrimineringsområdet

Stortingsmelding om seksuell trakassering

Regjeringen arbeider med en stortingsmelding om seksuell trakassering. Meldingen skal peke ut retningen for det framtidige arbeidet mot seksuell trakassering. Den skal omfatte seksuell trakassering i ulike bransjer i arbeidslivet, skole og utdanning og på barn og voksnes fritidsarenaer, samt omhandle seksuell trakassering på nett. Meldingen vil gjøre rede for utfordringer og foreslå tiltak. Regjeringen tar sikte på å legge fram meldingen i 2024.⁹³

6.6.3 Kompetansepolitikk

I 2022 utga Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir) en rapport med oppdatert kunnskap om fremtidige kompetansebehov.⁹⁴ I rapporten fremkommer det at behovet for arbeidskraft med høyere utdanning er stort i Norge i dag, og at etterspørselen vil øke fram til 2040. Helse og omsorg trekkes fram som en sektor med gjennomgående stor økning i etterspørselen etter arbeidskraft. Det er også i denne yrkes-

⁹⁰ (Buudir, 2021a)

⁹¹ (Core, 2023a)

⁹² (Departementene, 2021a)

⁹³ (Kultur- og likestillingsdepartementet 2022)

⁹⁴ (Anker-Nilssen, Berg, Medin, Størset & Tkachenko, 2022)

gruppen vi finner det største misforholdet mellom tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft.

Dette gjenspeiles i NAVs bedriftsundersøkelse⁹⁵ fra 2023 hvor det fremkommer at det rapporteres om størst mangel på arbeidskraft innenfor helse- og sosialtjenestene. Mangelen er estimert til 14 600 personer.

Sykepleie er yrket som trekkes fram med desidert størst mangel på arbeidskraft, både på kort og på lang sikt. I 2022 manglet det 5900 sykepleiere, og dette tallet anslås å være 20 000 i 2040. Det økende behovet for sykepleiere vil ikke kunne dekkes med dagens antall studieplasser.

Den nest største mangelen er etter bygg- og anleggsarbeidere. Det har vært en betydelig bedring fra 2022, da mangelen ble estimert til 11 500 personer, men fortsatt estimerer NAV en mangel på 6 750 personer. Dette gjelder særlig tømrere og snekkere, elektrikere og rørleggere og VVS-montører. Industrierbeid er yrkesgruppen hvor med tredje størst mangel på arbeidskraft, estimert til en mangel på 6 600 personer.

Meld. St. 14 (2022–2023) *Utsyn over kompetansebehovet i Norge* beskriver mangelen på arbeidskraft med helsefaglig bakgrunn og stadfester viktigheten av å sørge for at landet som helhet har en stabil tilgang på ansatte med helsefaglig kompetanse. Regjeringen uttrykker eksplisitt en forventning om at utdanningsinstitusjonene skal prioritere helsefag, herunder sykepleierutdanningene, i sin dimensjonering. Av mulige tiltak trekkes fleksible og desentraliserte studietilbud innenfor eksempel sykepleie fram. Dette kan, ifølge meldingen, gi mindre sentrale områder bedre tilgang på nødvendig kompetanse og det vil kunne gjøre det mulig for flere å studere.

Regjeringen viser også til at det i 2022 ble inngått en avtale mellom regjeringen og KS for å øke kvalitet og kapasitet i praksis i kommunene for helse- og sosialfagsstudenter. Avtalen skal bidra til bedre samarbeid mellom utdanningsinstitusjoner og kommunene for å etablere flere praksisplasser i helse- og omsorgstjenesten. Det presiseres videre at det er nødvendig å arbeide for at sykepleierne blir stående lenger i jobb, at de forblir i yrket og at sykepleiernes kompetanse brukes på en effektiv måte i helsetjenestene.⁹⁶

I stortingsmeldingen omtales også mangelen på bygg- og anleggsarbeidere, og utfordringen knyttes blant annet til mangel på søkere til utdanningene, svingninger i konjunkturer, mangel på

læreplasser og manglende verdsettelse av fagbrev i arbeidslivet.

Regjeringen beskriver behov for et kraftfullt løft for fag- og yrkesopplæringen, blant annet gjennom å styrke oppfølgingen av ungdom i overgangen fra skole til læretid. I 2023 styrket regjeringen fylkeskommunes arbeid for flere læreplasser med rundt 460 millioner kroner. Satsingen retter seg både mot elever som allerede fra vg1 har risiko for ikke å få læreplass, og mot elever som går vg3 fagopplæring i skole. Satsingen er en oppfølging av *Samfunnskontrakten for flere læreplasser (2022–2026)*.

6.6.4 Arbeidsmiljø

Lovverk, tilsyn, veiledning og kontinuerlig oppbygging av ny kunnskap er viktige virkemidler i myndighetenes arbeid for å sikre et godt arbeidsmiljø.⁹⁷ Arbeidsmiljøloven er den grunnleggende loven for arbeidslivet i Norge. Loven inneholder blant annet regler om arbeidsmiljø, stillingsvern, arbeidstid, permisjon, ansettelse og avslutning av arbeidsforhold.

I arbeidsmiljøloven § 10-2 nummer 3 heter det at arbeidstaker har rett til fleksibel arbeidstid dersom dette kan gjennomføres uten vesentlig ulempe for virksomheten. § 10-2 nummer 4 sier at arbeidstaker har rett til redusert arbeidstid når helsemessige, sosiale eller andre vektige velferdsgrunner tilsier det, dersom arbeidstidsreduksjonen kan gjennomføres uten vesentlig ulempe for virksomheten. Ansvar for barn blir forstått som vektige velferdsgrunner. Når søknader om fleksibel eller redusert arbeidstid blir avslått, kan de bringes inn for tvistenemnd.

Arbeidstilsynet fører tilsyn og gir veiledning etter loven. Historisk har det vært mest oppmerksomhet om de fysiske og de sykdomsfremkallende faktorene for arbeidsmiljøet. I dag er saksområdet bredere og omfatter blant annet også psykososiale faktorer.⁹⁸ Det er et arbeid i gang med å utarbeide en forskrift om psykososialt arbeidsmiljø.⁹⁹

Det forebyggende arbeidsmiljøarbeidet er en sentral del av avtalen om et inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen). IA-avtalen er en intensjonsavtale mellom regjeringen og partene i arbeidslivet. Den første avtalen ble inngått i 2001, og nåværende avtale løper ut 2024. Gjennom arbeidsmiljøsatsingen i IA-avtalen, bidrar Arbeidstilsynet, Havindustritilsynet, STAMI og Arbeids- og velferdsetaten

⁹⁵ (Myklathun, 2023)

⁹⁶ (Meld. St. 14 (2022–2023))

⁹⁷ (Prop. 1 S (2022–2023))

⁹⁸ (Innstrand, Jakhelln & Langård, 2021)

⁹⁹ (Havindustritilsynet, 2023)

til utvikling av kunnskap, kompetanse og verktøy om forebyggende arbeidsmiljøarbeid til virksomhetene. Det er også etablert bransjeprogrammer i syv bransjer, som ledes av hovedorganisasjonene i arbeidslivet.¹⁰⁰

6.6.5 Sosial dumping og arbeidslivskriminalitet

Sosial dumping innebærer at utenlandske arbeidstakere som utfører arbeid i Norge får vesentlig dårligere lønns- og arbeidsvilkår enn norske arbeidstakere. Arbeidslivskriminalitet omfatter ulike handlinger som bryter med norske lover om lønns- og arbeidsforhold, trygder, skatter og avgifter. Lovbruddene er ofte utført organisert, på måter som utnytter arbeidstakere eller virker konkurransevridende og undergraver samfunnsstrukturen.¹⁰¹

Regler om helse, miljø og sikkerhet gjelder for alle som jobber i Norge. Viktige bestemmelser med betydning for arbeidsforholdet gjelder også for utenlandske arbeidstakere gjennom arbeidsmiljølovens regler om utsendte arbeidstakere. For noen næringer er lønns- og arbeidsvilkår i tariffavtalene allmenngjort. Det betyr at alle som arbeider i næringen har krav på lønns- og arbeidsvilkår som følger av disse bestemmelsene.

Arbeidstilsynet har bygg og anlegg som et av sine prioriterte områder for forebygging, blant annet fordi sosial dumping er utbredt i deler av denne næringen. I tillegg til myndighetenes kontroll- og tilsynsinnsats, gjøres det omfattende tiltak for å forebygge og bekjempe sosial dumping og arbeidslivskriminalitet fra partene i de aktuelle næringene, og gjennom ulike samarbeidstiltak mellom partene og myndighetene.

Regjeringen la i 2022 fram *Handlingsplan mot sosial dumping og arbeidslivskriminalitet*.¹⁰² Handlingsplanen omtaler tiltak regjeringen vil gjennomføre for å forebygge og bekjempe sosial dumping og kriminalitet i arbeidslivet.

Regjeringen la i 2015 fram den første *strategien mot arbeidslivskriminalitet*. Strategien ble revidert og oppdatert i 2017, 2019 og sist i 2021.¹⁰³ Arbeidet med strategien gjennomføres i dialog med hovedorganisasjonene i arbeidslivet, og inneholder ulike tiltak for å forhindre og bekjempe arbeidslivskriminalitet.

6.7 Utvalgets vurderinger

Mannsutvalget mener at

- kjønnsdelingen i arbeidslivet fører til ulike rammer og handlingsrom for menn og kvinner
- rammene for å kombinere arbeid og familieliv er for dårlige i en del mannsdominerte yrker
- det er særskilte utfordringer knyttet til arbeidsmiljø og arbeidsforhold på en del mannsdominerte arbeidsplasser
- trakassering i arbeidslivet er et problem

Kjønnsdelingen i arbeidslivet fører til ulike rammer og handlingsrom for menn og kvinner

Mannsutvalget mener at kjønnsdelingen i arbeidslivet fører til ulike rammer og handlingsrom for menn og kvinner, og at dette er en likestillingsutfordring. Mens flere kvinner har inntatt flere mannsdominerte arbeidslivsarenaer, har ikke menn på samme måte beveget seg ut av kjønnsstradisjonelle mønstre. Dette utgjør et likestillingsproblem på flere måter, både strukturelt og individuelt.

Forskjeller i arbeidslivsbetaingelser har betydning for kjønnsdelingen i arbeidslivet. Samfunnets høye verdsetting av arbeid og ferdigheter i flere av yrkene som tradisjonelt sett har vært mannsarbeid, har skapt sterke insentiv for kvinner til å bevege seg inn i en del av disse utdanningene og yrkene. Det er ikke de samme insentivene for menn til å gå inn i en del tradisjonelt kvinnedominerte yrker.

Mannsutvalget mener det er nødvendig med strukturelle grep for å bedre lønn og skape flere heltidsstillinger og karrieremuligheter innenfor mange kvinnedominerte yrker. Utvalget viser i den forbindelse blant annet til forslag fra helsepersonellkommisjonen om flytting av arbeidsoppgaver nedover i stillingshierarkiet, som igjen kompenseres med høyere lønn.

Kjønnsdelingen i arbeidslivet legger strukturelle begrensninger på individers handlingsrom. Et kjønnsdelt arbeidsliv kan begrense den enkeltes frihet til å velge yrke uavhengig av kjønn, blant annet fordi det kan være vanskelig å gå inn i et yrke der det er få av samme kjønn som en selv.

Fra et brukerperspektiv kan det også være uheldig at det innenfor mange tjenester er vanskelig å møte noen av samme kjønn som en selv, for eksempel i skole og helsevesenet. Kjønnsdelingen kan videre ha negative konsekvenser for arbeidsmiljøet, både der menn er i sterkt flertall, og der kvinner er det.

¹⁰⁰ (Prop. 1 S (2022–2023))

¹⁰¹ (Arbeids- og inkluderingsdepartementet, 2024)

¹⁰² (Departementene, 2022)

¹⁰³ (Departementene, 2021b)

Rammene for å kombinere arbeid og familieliv er for dårlige i en del mannsdominerte yrker

Mannsutvalget mener rammene for å kombinere forsørgerrollen med omsorgsrollen i familien er for dårlige i en del mannsdominerte næringer, og at dette er en likestillingsutfordring. I en del yrker blir det kompensert for dette i form av lønn, men utvalget mener at disse mennene taper på andre arenaer, særlig i familielivet.

Kostnadene for menn kommer på hjemmebane ved at de i for stor grad er *for* familien, men i for liten grad er *i* familien. Dette kommer spesielt til syne etter skilsmisser, hvor menn, og særlig menn i familier som har hatt en ujevn fordeling av forsørger- og omsorgsarbeidet i familien, kan komme dårligere ut med tanke på fordeling av bosted og samvær med egne barn. Utvalget vurderer dette blant annet som et resultat av for lite oppmerksomhet og for lite kunnskap om menns reelle muligheter til arbeidstilpasninger som er forenelige med familieliv.

Mannsutvalget mener det er et stort potensial på mannsdominerte arbeidsplasser for å jobbe for en bedre balanse mellom jobb og familie, og at dette blant annet handler om å endre kultur og normer. På mannsdominerte arbeidsplasser har vi heltids- og overtidskultur med lite tilrettelegging for omsorgsforpliktelser.

For ansatte som har fleksitid og mulighet for hjemmekontor, er det større mulighet til å tilpasse arbeidstiden individuelt etter familiens behov. Dette er ikke uproblematisk fordi det i stor grad fører til at grensen mellom arbeid og familietid blir uklart eller forkyvet. På arbeidsplasser hvor arbeidet må gjøres med fysisk oppmøte til bestemte tider, er det vanskeligere å få til individuelle løsninger. Manglende strukturelle tiltak gjør at normer og kultur får større betydning. Individuer som ønsker en bedre balanse, må reise individuelle krav.

Mannsutvalget vurderer behovet for innsats for bedre balanse mellom jobb og familie som størst der arbeidets krav og organisering i utgangspunktet er minst fleksibelt for individuelle løsninger. Innsatsen bør for eksempel rettes mot

- arbeidsplasser hvor ansatte må være på arbeidsplassen i hele arbeidstiden (tilstedeværelse)
- arbeidsplasser hvor ansatte jobber utover normalarbeidsdagen (skift og turnus)
- arbeidsplasser hvor ansatte må bo på/ved arbeidsplassen i arbeidsperioden
- arbeidsplasser hvor det forventes overtid i tillegg til avtalt arbeidstid

- arbeidsplasser hvor arbeidstiden ikke er forutsigbar
- arbeidsplasser som er svært kjønnsdelte

Tilrettelegging for jobb-familie-balanse et innsatsområde som må styrkes og systematiseres. Det bør iverksettes tiltak som støtter opp under et likestilt foreldreskap. Trepertssamarbeidet og aktivitets- og redegjøringsplikten kan være nyttige inn ganger til dette arbeidet.

Det er særskilte utfordringer knyttet til arbeidsmiljø og arbeidsforhold på en del mannsdominerte arbeidsplasser

82 prosent av menn jobber i privat sektor, hvor både organisasjonsgraden og tariffdekningen har gått ned de siste årene. Dette rammer særlig de med svakest individuell forhandlingsposisjon, som innvandrere og ansatte med lav formell kompetanse. Mannsutvalget mener at et organisert arbeidsliv er grunnlaget for trygge lønns- og arbeidsforhold, og at det er behov for å styrke det organiserte arbeidslivet i bransjer med lavere organiseringsgrad.

Det store flertallet av arbeidsinnvandrere er menn. Sosial dumping og arbeidslivskriminalitet svekker arbeidsmiljøet og arbeidsforholdene i mange mannsdominerte bransjer.

Innenfor rammene av Mannsutvalgets arbeid har det ikke vært anledning til å gjøre noen grundig kartlegging av arbeidsinnvandreres situasjon. Utvalget viser derfor til Midtbøenutvalget (NOU 2022: 18), som foreslo en rekke tiltak for å bedre arbeidsinnvandrernes integrering i det norske arbeids- og samfunns livet.

Manuelle yrker hvor menn er særlig overrepresentert, har en høyere risiko for kjemisk og fysisk arbeidsmiljøeksponering. Videre er det nesten utelukkende menn som dør på arbeidsplassen. Det har vært en betydelig innsats for å bedre det fysiske arbeidsmiljøet på flere mannsdominerte arbeidsplasser, men denne innsatsen må bli mer treffsikker. Samtidig er det også på høy tid å løfte det psykososiale arbeidsmiljøet høyere opp på agendaen.

Trakassering i arbeidslivet er et problem

Arbeidsplassene må settes i stand til å forebygge og løse trakasseringssaker gjennom systematisk HMS-arbeid. Arbeidet er særlig viktig for dem som rammes, men trakassering skaper et utrygt arbeidsmiljø for alle ansatte. Derfor er det avgjørende at trakasseringen ikke bare blir behandlet

som et individuelt problem, men som et felles arbeidsmiljøspørsmål på linje med fysiske risikofaktorer i arbeidsmiljøet.

Arbeid mot trakassering handler om kulturrendringer og bevisstgjøring og bør etter utvalgets syn omfatte alle former for trakassering enten det er mobbing, kjønnstrakassering, rasisme, homofobi eller seksuell trakassering. Trakassering har med ulikhet i makt å gjøre og arbeidet må identifisere dem som er i en posisjon som gjør dem særlig utsatte.

Seksuell trakassering er en likestillingsutfordring som i størst grad rammer kvinner, og det er flest menn som utøver trakassering. Mannsutvalget understreker samtidig at seksuell trakassering også kan ramme menn, og at dette kan være vanskelig for den utsatte å varsle om. Det kan gjelde i både kvinne- og mannsdominerte bransjer.

Kapittel 7

Fritid

7.1 Innledning

Dette kapittelet tar for seg gutter og menns deltakelse i fritidsaktiviteter som frivillig arbeid, idrett, kulturaktiviteter, friluftsliv, fritids- og ungdomsklubber, skjermbruk og gaming, og fritid i pensjonistlivet.

Over tid har både menn og kvinner i Norge fått mer fritid, og de fleste er tilfredse med egen fritid. Samtidig er det forskjeller i hva menn og kvinner gjør på fritiden. Menn bruker i gjennomsnitt mer tid på frivillig arbeid, og er aktive i andre deler av frivilligheten enn kvinner. Menn gjør oftere frivillig arbeid i idretten, og særlig i forbindelse med oppfølging av aktivitetene til egne barn. Det er også kjønnsforskjeller i hvilke kulturtilbud menn og kvinner benytter seg av; menn går for eksempel oftere på idrettsarrangementer, og sjeldnere på museum, teater og konsert enn kvinner. Det er flere menn enn kvinner som driver med idrett, jakt og fiske.

Blant både menn og kvinner, er det sosioøkonomiske forskjeller i hvem som deltar i frivillig arbeid og organiserte fritidsaktiviteter. Det er personer med høyere inntekt, lengre utdanning og tilknytning til arbeidslivet som er mest aktive. Deltakelsen i organiserte fritidsaktiviteter er lavest blant barn og unge fra lavinntektsfamilier.

7.1.1 Verdien av fritid

Fritid kan defineres som den tiden som er igjen etter at lønnsarbeid, hjemmearbeid, skole/utdanning, søvn, mat og personlig pleie er trukket fra.¹

Fritid er verdifullt for den enkelte og for samfunnet på flere måter. Fritidsaktiviteter oppleves gjerne som meningsfulle i seg selv, det er derfor man velger å bruke tid på dem.

Det vi gjør på fritiden kan styrke den enkeltes ressurser. Ved å gjøre frivillig arbeid kan man bygge nettverk og vennskap som er nyttige i

arbeidslivet, man kan bli skolert i politisk påvirkningsarbeid og kan settes bedre i stand til å påvirke samfunnet rundt seg.² Dette gjelder også for barn og unge. Idrett og fritidsaktiviteter er viktige arenaer for læring og utvikling, hvor man kan lære nye ferdigheter og vokse som menneske. Samtidig er det mange fritidsaktiviteter som krever at man allerede har økonomiske og andre ressurser til rådighet.

Aktivitetene som folk gjør på fritiden tilfører også verdi til samfunnet. Gjennom frivillig arbeid blir det løst samfunnsoppgaver som ellers ville ha krevd privat eller offentlig finansiering. SSB har anslått at verdien av det ulønnede arbeidet i frivillige organisasjoner i Norge i 2018 var 78 milliarder kroner og at arbeidet utgjorde over 140 000 årsverk.³

Aktivitetene vi gjør på fritiden har også en særlig verdi ved at de er arenaer for å oppleve fellesskap og tilhørighet. Frivilligheten er også med på å opprettholde viktige fellesverdier som kommer hele samfunnet til gode. Den *sosiale kapitalen* i samfunnet beskriver de formene for tillit, normer og nettverk som gjør felles samhandling enklere og mer effektiv.⁴ Det høye nivået av sosial kapital og tillit i Norge blir gjerne sett som en forutsetning for å bevare et velferdssamfunn med høy grad av universelle velferdsordninger. I samfunn der folk har mindre tillit til hverandre og til samfunnsinstitusjonene, vil det være vanskelig å opprettholde universelle velferdsordninger.⁵ Frivillige organisasjoner har også vært sentrale i oppbyggingen av velferdsstaten, blant annet ved at frivillige organisasjoner har påtatt seg å løse velferdsoppgaver som senere har blitt en del av det offentlige velferdstilbudet. Et sterkt sivilsamfunn er med på å opprettholde et høyt nivå av sosial kapital.⁶

² (Hvinden & Norges forskningsråd, 2005)

³ (SSB, 2020)

⁴ (Putnam, 1993)

⁵ (Segaard & Wollebæk, 2011)

⁶ (Segaard & Wollebæk, 2011)

¹ (Vaage, 2012)

7.2 Kjønn og fritid

Menn og kvinner i Norge har omtrent like mye tilgjengelig fritid. Tidsbruksundersøkelsen fra 2010 viser at menn oppgir å ha marginalt mer fritid enn kvinner: 6 timer og 18 minutter for menn og 6 timer og 11 minutter for kvinner per dag.⁷

En kunnskapsoppsummering som ble laget til UngIDag-utvalget, viser at det er tydelige kjønnsforskjeller i hvilke fritidsaktiviteter gutter og jenter deltar i. Forskerne bak denne oppsummeringen konkluderte med at det ikke foreligger forskning som tyder på at gutter eller jenter systematisk blir holdt utenfor enkelte fritidsaktiviteter. De legger til grunn at kjønnsdelingen av fritids-

⁷ (SSB, 2012)

feltet for barn og unge i stor utstrekning gjenspeiler personlige og autonome valg.

Samtidig peker rapporten på at individuell frihet og autonomi til å treffe egne valg blant annet utfordres av kjønnsdelingen i idretten og de kjønnsnormer, holdninger og praksiser som denne kjønnsdelingen ser ut til å skape.⁸

7.3 Tilfredshet med fritiden

Ifølge Livskvalitetsundersøkelsen fra 2023 er de fleste fornøyde med fritiden de har til rådighet. I undersøkelsen er det spurt om hvor fornøyde folk er med tiden de har til rådighet til å gjøre ting de

⁸ (Seland, Persson & Eriksen, 2019)

Tabell 7.1 Tid brukt til ulike aktiviteter en gjennomsnittsdag blant alle, etter kjønn (timer og minutter)

	Menn			Kvinner		
	1970	1990	2010	1970	1990	2010
Fritid i alt	5,21	6,21	6,18	4,59	6,01	6,11
Idrett og friluftsliv	0,32	0,37	0,34	0,25	0,25	0,29
Underholdning og kulturbruk	0,09	0,15	0,11	0,05	0,11	0,10
Sosialt samvær	1,31	1,49	1,11	1,54	2,09	1,27
Lesing	0,47	0,40	0,28	0,36	0,38	0,35
Fjernsynsseing	1,10	1,36	2,01	0,53	1,14	1,41

Merk at tallene er oppgitt i timer og minutter. 0,50 betyr her 50 minutter, ikke en halv time (30 minutter). 2,30 er 2 timer og 30 minutter

Kilde: Statistisk sentralbyrå, tabell 05994

Tabell 7.2 Tilfredshet med fritid til rådighet

	Befolkningen i alt		Enslig, bor uten barn, i alt		Enslig, uten kjæreste		Enslig, med kjæreste	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
Tilfredshet med fritid til rådighet, gjennomsnitt	6,7 ¹	6,9	6,4 ¹	7,0	6,4 ¹	7,1	6,7	6,6
Andel personer med lav tilfredshet (0-5)	29,7	28,6	34,0	28,2	35,0	27,2	31,4	32,1
Andel personer med middels tilfredshet (6-8)	43,8	40,2	43,7	38,1	44,1	37,4	42,6	41,1
Andel personer med høy tilfredshet (9-10)	26,5	31,3	22,2	33,7	20,9	35,4	26,1	26,8
Antall svar	8 690	9 255	2 431	2 686	1 795	2 126	636	560

¹ Signifikant forskjell mellom menn og kvinner, 1 % nivå.

Kilde: Livskvalitetsundersøkelsen 2023. Statistisk sentralbyrå

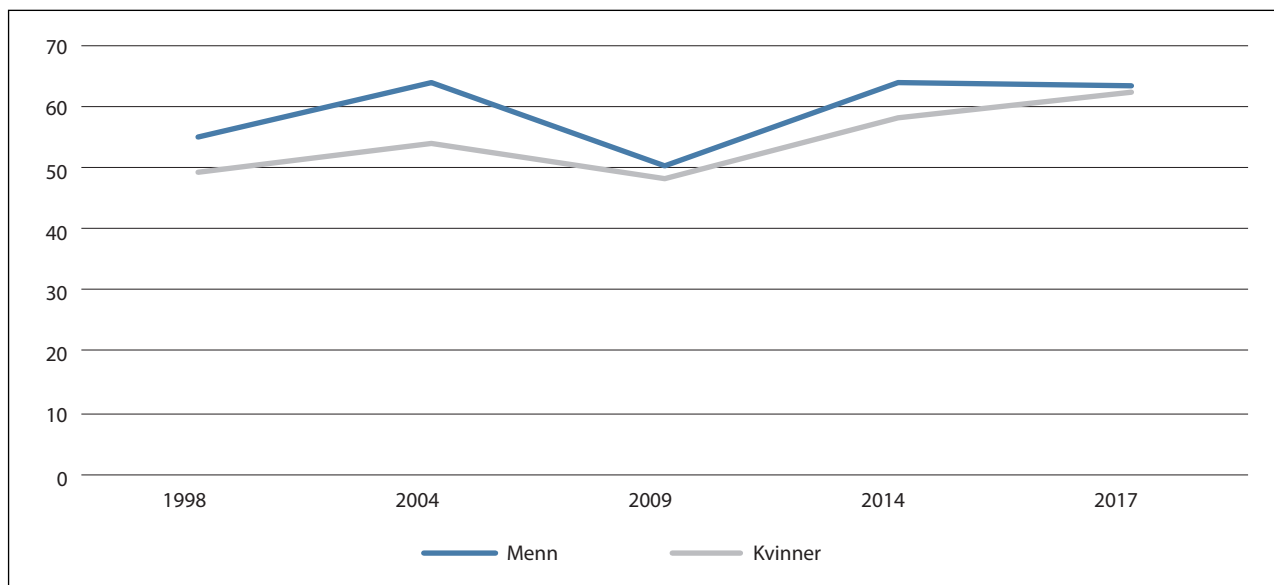
liker, på en skala fra 0 (ikke fornøyd i det hele tatt) til 10 (svært fornøyd).

Det er små forskjeller mellom menn og kvinner som grupper. Menn svarer i gjennomsnitt 6,7 på skalaen, mens kvinner svarer 6,9. Det er litt lavere andel menn som svarer 9 eller 10 på skalaen: 26,5 prosent av mennene, mot 30,3 prosent av kvinnene.

For alle grupper i befolkningen er det dem med høy inntekt som oftest rapporterer høy tilfredshet med fritiden. I tillegg er pensjonister den

gruppen som er mest tilfreds med fritiden (8,4 for menn og 8,7 for kvinner).

En gruppe som skiller seg ut som lite fornøyd med fritiden, er enslige menn uten kjæreste. I denne gruppen svarer 35 prosent at de har lav tilfredshet med fritiden. Dette er lavere enn nivået blant enslige kvinner (27,2 prosent har lav tilfredshet), og lavere enn menn i befolkningen totalt (29,7 prosent har lav tilfredshet).

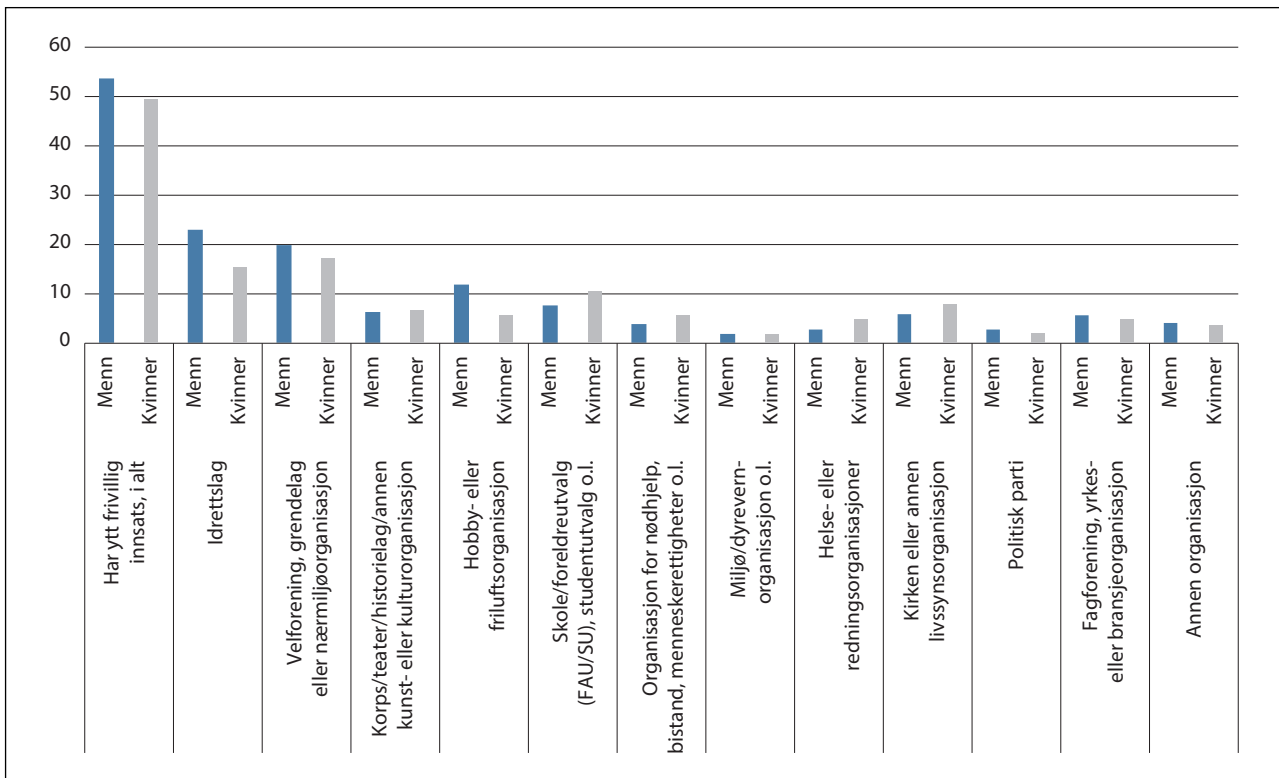
Figur 7.1 Andel som har gjort frivillig arbeid de siste fire ukene

Prosentandel som svarer at de har deltatt i frivillig arbeid de siste fire ukene i 1998, 2004, 2009, 2014 og 2017, fordelt på kjønn.
Kilde: Fladmoe, Sivesind & Arnesen, 2018

Figur 7.2 Timebruk på frivillig arbeid de siste fire ukene

Gjennomsnitt antall timer brukt på frivillig arbeid de fire siste ukene i i 1998, 2004, 2009, 2014 og 2017, fordelt på kjønn
Kilde: Fladmoe, Sivesind & Arnesen, 2018

Figur 7.3 Frivillig innsats i ulike organisasjoner

Prosentandel som har gjort frivillig arbeid i ulike organisasjoner i løpet av de siste 12 månedene, etter type organisasjon og kjønn
Kilde: Statistisk sentralbyrå, tabell 13811

7.4 Frivillig arbeid

Undersøkelser av frivillig arbeid i Norge og resten av Skandinavia har over tid vist at andelen som utfører frivillig arbeid er høyere blant menn enn blant kvinner, men kjønnsforskjellene har minsket de siste årene. I levekårsundersøkelsen fra SSB i 2022 var det relativt små kjønnsforskjeller i frivillig arbeid. Her svarte 54 prosent av mennene og 49 prosent av kvinnene at de har utført frivillig arbeid i løpet av de siste 12 månedene. Forskjellen er statistisk signifikant.⁹ I en befolkningsundersøkelse fra 2017 svarte 63 prosent av både menn og kvinner i Norge at de hadde utført frivillig arbeid i løpet av de siste 12 månedene. I 2004 var det 10 prosentpoeng flere menn enn kvinner som hadde deltatt i frivillig arbeid.

Blant dem som gjør frivillig arbeid, bruker mennene i gjennomsnitt mer tid på arbeidet enn kvinner. I undersøkelser fra 1998 og fram til 2017 har dette mønsteret vært noenlunde stabilt. Mennene som hadde gjort frivillig arbeid i løpet av de siste fire ukene, svarte i snitt at de brukte 14,6 timer. Tilsvarende antall timer for kvinnene var

12,5. Menn oppgir om lag to timer mer frivillig arbeid i løpet av den siste måneden enn det kvinner gjør.

Det er kjønnsforskjeller i hvem som deltar i ulike deler av frivilligheten; menn er mer aktive i foreninger som dreier seg om arbeids- og næringsliv, kultur, fritid, og særlig idrett. Kvinner deltar mer i velferds-, tros- og livssynsforeninger.¹⁰

7.5 Forskjeller i frivillig arbeid

For hele befolkningen henger nivået av frivillig arbeid sammen med inntekt, utdanning og arbeidstilknytning. Både blant menn og kvinner er det dem som har høy inntekt og lang utdanning som har størst sannsynlighet for å gjøre frivillig arbeid.¹¹ Deltakelse i frivillige organisasjoner henger også sammen med helse; det er først og fremst personer som i utgangspunktet har god helse og livskvalitet som engasjerer seg i frivillige organisasjoner.¹²

¹⁰ (Fladmoe et al., 2018)

¹¹ (Fladmoe et al., 2018)

¹² (Fladmoe & Folkestad, 2017)

⁹ (SSB, Tabell 13811)

Personer med innvandrerbakgrunn er mindre aktive i organisasjonslivet enn majoritetsnordmenn.¹³ En undersøkelse av forskjellene i frivillig deltakelse blant etniske minoriteter og befolkningen for øvrig, har funnet at det ikke er etnisk minoritetsbakgrunn i seg selv som er avgjørende for om man deltar i organisasjonslivet. Forskjellene kan i hovedsak forklares med at innvandrere i gjennomsnitt har lavere inntekt. Det er nivået av utdanning og samlet husholdningsinntekt, og det å være gift, som har signifikant positiv effekt på om man gjør frivillig arbeid.¹⁴

En undersøkelse blant ungdom i Oslo fra 2017 fant at det er små forskjeller mellom minoritets- og majoritetsgutter i nivået av deltakelse i politikk og organisasjonsliv. Gutter med minoritetsbakgrunn deltar i omtrent samme grad som gutter med majoritetsbakgrunn.¹⁵

Nivået av frivillig arbeid henger også sammen med hvilken livsfase man er i. Det er personer i alderen 35-49 år som i størst grad utfører frivillig arbeid. De som har barn gjør mer frivillig arbeid, ofte i forbindelse med barnas fritidsaktiviteter.¹⁶ Blant dem som bruker mest tid og penger i frivillige organisasjoner, er det litt flere menn enn kvinner.¹⁷

En undersøkelse av samfunnsengasjement og frivillig deltakelse blant ungdom i Oslo finner at gutter har et noe lavere nivå av politisk engasjement enn jenter. Det er en tendens til at ungdommers politiske engasjement og valgdeltakelse har økt over tid, og at denne økningen har vært større for jenter enn for gutter.¹⁸

En sammenligning av nivået av frivillig deltakelse blant ungdom i Norge i 1998 og 2009 fant at unge menn hadde lavere grad av deltakelse i 20-årene og fram til midten av 30-årene sammenlignet med kvinner.¹⁹ Dette frafallet fra frivillig deltakelse var spesielt tydelig blant unge menn med kort utdanning. Den lave deltagelsen i frivillig arbeid blant unge menn kan henge sammen med at mye av det frivillige arbeidet som gjøres i Norge er knyttet til barns fritidsaktiviteter.²⁰

Også fra samiske miljøer blir det beskrevet en tendens til at gutter og unge menn er mindre aktive i det organiserte sivilsamfunnet og politikken enn jenter og unge kvinner.²¹

Det finnes lite forskning på frivillig arbeid blant personer med funksjonsnedsettelse.²² En studie basert på data fra 2009 finner at graden av frivillig deltakelse er omtrent lik blant personer med og uten funksjonsnedsettelse i de fleste

¹³ (Eimhjellen, Espebren & Nærland, 2021)

¹⁴ (Eimhjellen & Seggaard, 2010)

¹⁵ (Ødegård & Fladmoe, 2017)

¹⁶ (Folkestad, Christensen, Strømsnes & Selle, 2015)

¹⁷ (Fladmoe, Eimhjellen, Sivesind & Arnesen, 2019)

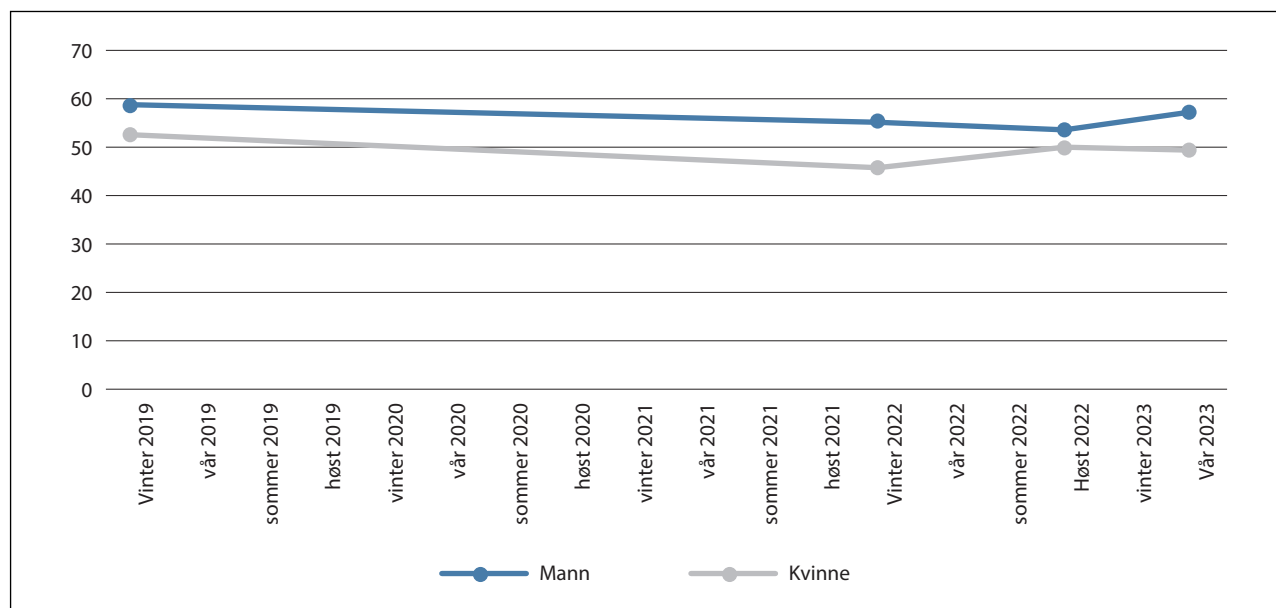
¹⁸ (Ødegård & Fladmoe, 2017)

¹⁹ (Aars, Nordø, Wollebæk & Christensen, 2011)

²⁰ (Wollebæk & Sivesind, 2010)

²¹ Innspill i møte med Sametinget 30. mai 2023

²² (Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming, 2023)

Figur 7.4 Andel som har deltatt i frivillig innsats siste 12 måneder for minst én organisasjon

Prosentandel som har deltatt i frivillig innsats for minst én organisasjon i 2019, 2022 og 2023, fordelt på kjønn.

Kilde: Arnesen, Enjolras, Fladmoe, Hansen & Sivesind, 2023

typer organisasjoner. Andelen blant personer med funksjonsnedsettelse som er aktive i idretten, er lavere enn i resten av befolkningen. Når det gjelder frivillig arbeid, er det ingen kjønnsforskjeller blant personer med funksjonsnedsettelse.²³ De som har noen begrensninger på grunn av funksjonsnedsettelse deltar mindre (14 prosent har drevet organisert idrett det siste året), og de som har store begrensninger deltar minst (9 prosent). Denne statistikken skiller ikke mellom menn og kvinner med funksjonsnedsettelse.²⁴

7.6 Idrett

Den organiserte idretten i Norge har historisk sett vært mannsdominert, og har hatt bånd til både forsvaret og arbeiderbevegelsen. Idrettsbevegelsene har vært en del av nasjonsbyggingen og mannlig identitet, og normer for maskulinitet har vært sentrale i forståelsen av idrettsfellesskapet.²⁵

Tall fra 2021 viste at om lag 20 prosent av befolkningen har drevet med organisert idrett i løpet av det siste året. Denne andelen er høyere blant menn (25 prosent) enn blant kvinner (18 prosent). Blant barn og unge opp til 16 år er kjønnsforskjellene små, men menn fortsetter i større grad enn kvinner med organisert idrett når de blir eldre.²⁶

Den organiserte idretten engasjerer mange, men ikke alle. Om lag 20 prosent av befolkningen har aldri deltatt i organisert idrett. Andelen er lavere blant menn (16 prosent) enn blant kvinner (24 prosent). Blant dem som har grunnskoleutdanning, er det en høyere andel som aldri har deltatt i organisert idrett (23 prosent) enn blant dem som har universitets-/høyskoleutdanning (17 prosent).²⁷ Denne statistikken skiller ikke mellom menn og kvinner med ulik utdanning.

Studier tyder på at ungdommenes motivasjon for å delta i organisert idrett varierer med kjønn: gutter virker mer motivert av konkurranse og å være sammen med venner, mens jentene trener fordi de ønsker å oppnå noe for seg selv, for eksempel god helse, en slank kropp eller overskudd i hverdagen.²⁸

For barn og unge er fotball, håndball og ski de mest populære idrettene, men andelen som spiller

fotball er mer enn dobbelt så høy blant gutter som blant jenter. Flere av fritidsaktivitetene for barn og unge har en klar kjønnsubalanse, for eksempel er det en betydelig overvekt av gutter som driver med motorsport og kampsport.²⁹

Menn er oftere på idrettsarrangementer enn kvinner. I årene før koronapandemien oppga om lag 60 prosent av mennene at de hadde gått på idrettsarrangement minst en gang i løpet av det siste året. Den største andelen av disse hadde vært på fotballarrangement. Blant dem som har deltatt på fotballarrangement er det en høyere andel som har grunnskoleutdanning (60 prosent) enn som har universitets-/høyskoleutdanning (46 prosent).³⁰

Barrierer for å delta i idrett

En analyse av kostnadene ved å delta i organisert idrett i Norge i 2018–2019 fant at kostnaden for et barn i 9-års alder var om lag 3 600 kroner per sesong. For ungdom i 15-års alder var kostnaden om lag 9 600 kroner per sesong. Analysen peker på at kostnadsnivået er høyere i profesjonaliserte idrettslag, som har midler til å ansette administrative medarbeidere og betalte trenere. Dette finner man oftere i by- eller bynære kommuner. Basert på analysen ble det estimert at 2 prosent av barna i Norge ikke har mulighet til å delta i fritidsaktiviteter av økonomiske grunner.³¹

Ekspertgruppen om barn i fattige familier påpeker i sin sluttrapport at de ikke er kjent med forskning på hvilke tiltak som kan øke deltakelsen i fritidsaktiviteter for barn fra fattige familier. Manglende deltakelse kan for eksempel skyldes økonomiske barrierer, manglende informasjon eller lite attraktive tilbud i nabolaget. Ekspertutvalget mener det er behov for mer forskning som kan avdekke hvordan disse barrierene kan reduseres mest mulig effektivt.³²

En analyse av barrierer for deltakelse i organisert idrett for personer med funksjonsnedsettelse, peker på at de lokale idrettslagene gjerne behøver støtte og veiledning i hvordan de kan legge til rette for at utøvere med funksjonsnedsettelse deltar i idretten. Analysen peker også på at personer med funksjonsnedsettelse ofte ikke føler at idretten er *for dem*, og at gode rollemodeller kan ha en stor effekt på viljen til å engasjere seg i idrett.³³

²³ (Eimhjellen, 2011)

²⁴ (Bekkengen, 2022)

²⁵ (Olstad, 2022)

²⁶ (Bekkengen, 2022)

²⁷ (Bekkengen, 2022)

²⁸ (Seland et al., 2019)

²⁹ (Seland et al., 2019)

³⁰ (Bekkengen, 2022)

³¹ (Oslo Economics, 2020b)

³² (Ekspertgruppen om barn i fattige familier, 2023)

Den nasjonale levekårsundersøkelsen blant skeive, finner at homofile menn sjeldnere er medlem av en idrettsforening (4 prosent) enn heterofile menn (17 prosent).³⁴

7.7 Kulturaktivitet

Det er kjønnsforskjeller i hvilke kulturtilbud norske menn og kvinner benytter seg av. Kulturtilbud kan for eksempel være museum, kino, teater, konsert, idrettsarrangement eller boklesing. Med unntak av idrettsarrangementer, er det færre menn enn kvinner som opplyser at de har brukt et kulturtilbud det siste året.

De største kjønnsforskjellene gjelder boklesing. I 2021 svarte 60 prosent av mennene at de leste en bok i løpet av året, mot 76 prosent blant

Tabell 7.3 Bruk av ulike kulturtilbud, etter kjønn 2021. Prosent

	2021	
	Menn	Kvinner
Kino	40	41
Folkebibliotek	31	42
Bok	60	76
Museum	29	29
Kunstutstilling	15	21
Konsert	21	25
Festival	8	7
Teater/musikal	15	18
Opera	2	3
Ballett-/danseforestilling	4	7
Idrettsarrangement	32	26
Tros-/ livsynsmøte	17	21

Prosentandel som oppgir å ha brukt ulike kulturtilbud i løpet av de siste 12 månedene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå tabell 13503

³³ (Oslo Economics, 2020a)

³⁴ (Anderssen, Eggebø, Stubberud & Holmelid, 2021)

kvinnene.³⁵ Det er også kjønnsforskjeller i hvem som leser høyt for barn: 16 prosent av mennene oppgir at de leste en bok for et barn, mot 23 prosent blant kvinner.³⁶

I tillegg foregår det betydelig arbeid i det frivillige kulturlivet, som i kor, musikk, amatørteater og lignende.

7.8 Fritids- og ungdomsklubber

Fritidsklubber og ungdomshus er viktige møteplasser for unge. Fritidsklubbene kan fungere som en arena hvor ulike deler av tjenesteapparatet kommer i kontakt med, og i posisjon til å følge opp spesielt utsatte ungdommer.³⁷

I 2022 var det 673 kommunale fritidssentre i Norge.³⁸

I 2022 var det 70 kommuner som ikke har etablert slike åpne møteplasser for ungdom.

Egenrapporteringer fra de kommunale fritidsklubbene og ungdomshusene viser at gutter utgjør om lag 57 prosent av brukerne. Rapporteringen viser også at ungdom med minoritetsbakgrunn og med lavere sosioøkonomisk bakgrunn oftere bruker fritidsklubbene enn andre grupper.³⁹ Denne forskjellen er spesielt tydelig i Oslo.⁴⁰ Blant ungdom i distriktene, definert som kommuner med få innbyggere og lange avstander, er det flere som bruker fritidsklubber enn blant ungdom ellers i landet.⁴¹

Erfaringer fra sektoren viser at de økonomiske rammevilkårene er uforutsigbare og at flere fritidsklubber har blitt vurdert nedlagt på grunn av kommuneøkonomien de senere årene. Ifølge en kartlegging fra Ungdom og Fritid oppga om lag halvparten av fritidsklubbene at de ble foreslått nedlagt eller kuttet i 2020. I 2022 var det tre av fire fritidsklubber som svarte det samme. I

³⁵ (SSB, Tabell 13503)

³⁶ (Bekkengen, 2022)

³⁷ (Ungdom og Fritid, 2023)

³⁸ (SSB, Tabell 12063)

³⁹ (Ungdom og Fritid, 2023)

⁴⁰ (Andersen & Seland, 2019)

⁴¹ (Bakken, 2020)

Tabell 7.4 Antall kommunale fritidssentre i Norge

		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Kommunale fritidssenter (antall)	Hele landet	657	656	648	672	667	625	648	673
	Landet uten Oslo	600	599	591	611	608	580	585	610

Kilde: Statistisk sentralbyrå, tabell 12063

om lag 80 prosent av tilfellene var det kommune-økonomi som ble oppgitt som årsak til at klubbene ble foreslått nedlagt eller kuttet.⁴²

I motsetning til kulturskole og folkebibliotek, er ikke fritidsklubber og ungdomshus tjenester som kommunene er lovpålagt å tilby.

7.9 Friluftsliv

Det er om lag like mange menn og kvinner som oppgir å ha deltatt i friluftaktiviteter i løpet av et år. Ifølge Statistisk Sentralbyrå oppgir 97,7 prosent av mennene og 96,4 prosent av kvinnene å ha deltatt i en friluftaktivitet i løpet av et år.

Menn deltar oftere på enkelte typer friluftaktiviteter.⁴³ En del av disse aktivitetene – slik som jakt, fiske og sanking av bær eller sopp – er ikke

⁴² (Ungdom og Fritid, 2023)

⁴³ (SSB, Tabell 13372)

bare fritidsaktiviteter, men også matauk og bidrag til familien. Dette er også aktiviteter som bidrar til opprettholdelse av kultur og tradisjonskunnskap.

Statistikken om den norske befolkningens friluftsliv inkluderer ikke rekreasjonskjøring i utmark, som kjøring med snøskuter, ATV, UTV, vannskuter og båt. Dette er likevel aktivitet som er viktig for mange menn, særlig unge menn i distriktene.

Kjønnsforskjellene er spesielt tydelige når det gjelder jakt og fiske. Mer enn en halv million nordmenn er oppført i Jegerregisteret. Av disse er 9 av 10 menn.⁴⁴ To tredjedeler av jegerne er menn over 40 år.⁴⁵

Menn som går på jakt beskriver gjerne jakta som en maskulin aktivitet, og legger vekt på betydningen av det mannlige felleskapet.⁴⁶

⁴⁴ (Steinset, 2021)

⁴⁵ (Rundtom & Steinset, 2016)

⁴⁶ (Borgen & Skogen, 2013)

Tabell 7.5 Deltatt på ulike fritidsaktiviteter siste 12 måneder, etter friluftslivsaktivitet og kjønn

	Andel personer (prosent)	
	2021	
	Menn	Kvinner
Deltatt i friluftaktiviteter, i alt	97,7	96,4
Gåtur i parker eller naturomgivelser i nærheten av bolig	91,4	93,6
Fottur i fjell, skog eller mark, i alt	84,3	79,7
Sykkeltur	29,5	24,4
Skitur i fjell, skog eller mark, i alt	39,8	37,4
Stått på alpinski, snowboard, randonee, eller lignende	21,2	15,6
Fisket	51,1	30,3
Båttur, i alt	52,5	44,1
Gått på skøyter utendørs	13,6	15,2
Ridetur på hest	2,4	5,3
Badet utendørs	62,9	60,7
Jakt	12,0	3,1
Bær- eller sopptur	35,0	48,3
Klatret utendørs	6,9	4,9
Overnattet ute i naturen	30,0	23,7
Deltatt i organiserte friluftslivsaktiviteter	7,0	5,6
Antall personer som svarte	3 129	2 902

Kilde: Statistisk sentralbyrå, tabell 13372

7.10 Skjermbruk og gaming

Mye av det sosiale livet foregår digitalt, og blant ungdommer i Norge er det dokumentert store kjønnsforskjeller i skjermvaner.

Norske gutter bruker internett i gjennomsnitt 211 minutter per dag, mens jenter bruker 227 minutter per dag. Barn og unge i Norge bruker mer tid på internett enn barn og unge i andre europeiske land. Tall fra EU Kids Online-undersøkelsen fra 2020, viser at norske barn i alderen 9 til 16 i gjennomsnitt bruker 219 minutter hver dag på internett. Dette er mer enn en time mer i daglig bruk enn gjennomsnittet for de 19 landene som omfattes av undersøkelsen (167 minutter per dag). Forskjellene mellom gutter og jenters tidsbruk er noenlunde like i alle landene som er omfattet av undersøkelsen.⁴⁷

Om lag 70 prosent av norske gutter mellom 9 og 17 år forteller at de spiller dataspill daglig. Blant jentene gjelder dette bare 16 prosent. Sammenlignet med gutter og jenter i samme aldersgruppe i andre europeiske land, ligger norske gutter høyere enn EU-gjennomsnittet på 56 prosent, og norske jenter ligger betydelig lavere enn snittet i EU, som er på 29 prosent.⁴⁸

Gaming kan være en viktig sosial arena. En kvalitativ undersøkelse av norske gutter som spiller mye dataspill, peker på at spillingen er en

arena også for gutter som ellers har lite sosial omgang. Gjennom gaming forteller guttene at de opplever et brorskap med sine medspillere, og det sosiale rommet knyttet til spilling åpner for andre typer samtaler mellom gutter og unge menn enn det de har ellers. Undersøkelsen beskriver guttenes holdning til gaming og skolearbeid som en *ubekymret letthet*: guttene forteller selv at de ikke opplever de samme prestasjonsforventningene som jevnaldrende jenter.⁴⁹

I Medietilsynets undersøkelse av barn og unges medievaner fra 2022 svarer seks av ti i aldersgruppen 9 og 18 år at spilling er sosialt og en måte å ha kontakt med venner på. Rundt halvparten forteller at de har fått nye venner gjennom spill. Mange legger også vekt på at spillingen gir dem læring og bedre engelskferdigheter. Dette gjelder for både gutter og jenter. Samtidig svarer en høyere andel gutter enn jenter i aldersgruppen 9 til 16 år at de har opplevd å bli utestengt fra gaming/spill. Utestengelse er noe mer vanlig blant de yngste guttene enn i andre grupper: Blant ni og ti-åringene rapporterte ti prosent av guttene mot syv prosent av jentene som spiller om dette.⁵⁰

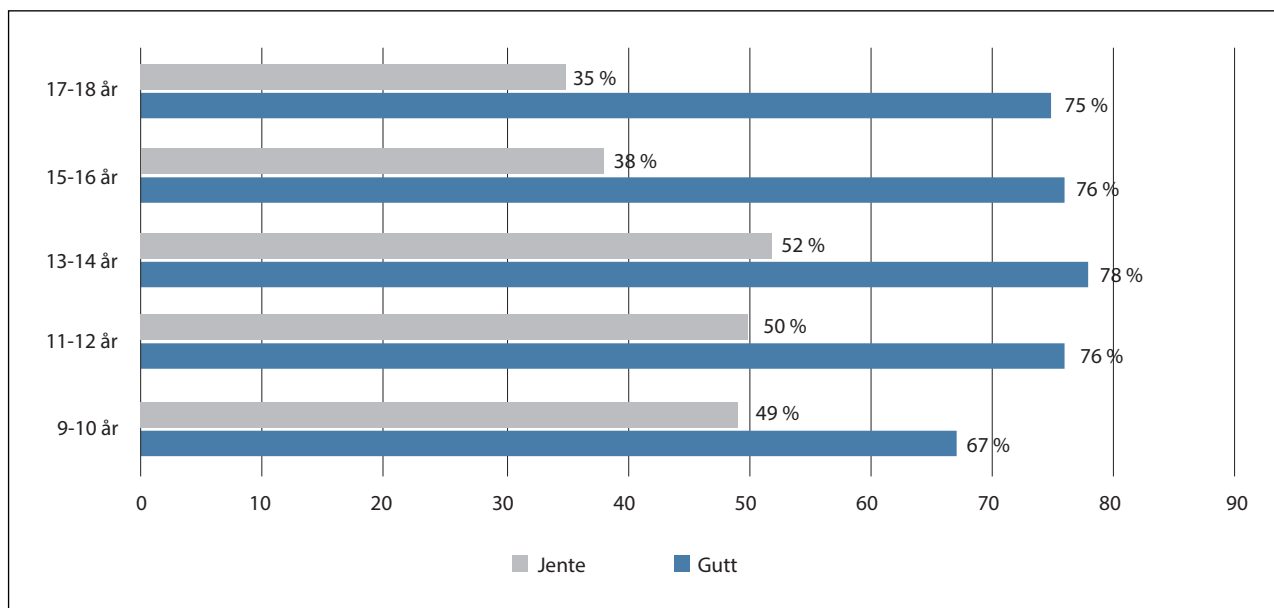
En del undersøkelser viser at gaming-miljøet også kan være kjennetegnet av grov humor, kjønnsstereotyper og en omgangsform hvor jenter opplever å bli hetset. Medietilsynet gjennomførte i 2022 en undersøkelse blant ungdom med fokus-

⁴⁷ (Smahel et al., 2020)

⁴⁸ (Smahel et al., 2020)

⁴⁹ (Moberg & Vogt, 2022)

⁵⁰ (Medietilsynet, 2022c)

Figur 7.5 Gaming som sosial arena

Prosentandel som svarer at de er enige i påstanden «gaming er sosialt/gjør at jeg har kontakt med venner», fordelt på kjønn.

Kilde: Medietilsynet 2022a

gruppediskusjoner og dybdeintervjuer om holdninger til hatefulle ytringer. Her kommer det fram at mange gutter mener omgangsformen på nettet er preget av at ting som i andre kontekster ville blitt sett på som rasisme eller homofobi blir sagt på tull eller «på kødd». Ungdommene beskriver selv dette som en omgangsform som kan få dem til å gire hverandre opp og prestere bedre, men også at det blir sagt ting som oppleves som sårende.⁵¹

Det er undersøkelser som peker på at jenter opplever trakassering og seksuell trakassering når de spiller.⁵² Dette kan handle om forventninger og sosiale belønninger hvor gutter og menn oftere blir ansett som *ekte gamere*.⁵³ Kvinnelige gamere opplever også mer eksplisitt hets og trakassering som rettes mot dem på grunn av deres kjønn.⁵⁴

Det finnes lite forskning på kjønn i norsk gamingkultur, men feltet er i utvikling. I 2023 startet en forskergruppe med utgangspunkt i Universitetet i Bergen forskningsprosjektet *Understanding Male Gamers*, med mål om å kartlegge menns subjektive opplevelser av spill som en sosial arena og hvordan menn opplever økt mangfold i spillverden.⁵⁵ Samme år startet Likestillingssenteret på Hamar prosjektet «Trygge gaminngrom» for å innhente informasjon fra ulike deler av spillmiljøet og avdekke diskriminerende praksis og hva som kan bidra til et mer inkluderende spillmiljø for barn og unge.

7.11 Fritid og pensjonistliv

Arbeidsplassen kan være en viktig arena for opplevelse av tilhørighet og mestring, og er for mange en verdifull sosial arena. Overgangen fra arbeidsliv til pensjonistliv kan medføre et tap av fellesskap.

De aller fleste i Norge går ut av arbeidslivet i løpet av 60-årene: Ved 62 år utgjorde alderspensjonistene 27,4 prosent av den mannlige befolkningen i samme aldersgruppe i 2022, ved 65 år utgjorde de 45 prosent og ved 67 års alder var 89,9 av alle menn i Norge alderspensjonister. For kvinner var det 11,7 prosent som var alderspensjonister ved 62 år, 21,2 prosent ved 65 års alder og 89,2 ved 67 års alder.⁵⁶

⁵¹ (Medietilsynet, 2022b)

⁵² (Prøitz, Langeland, Steinnes & Mainsah, 2022)

⁵³ (Arneberg & Hegna, 2018)

⁵⁴ (Ask, Svendsen og Karlstrøm, 2016)

⁵⁵ (Universitetet i Bergen, 2023)

⁵⁶ (SSB, Tabell 11724)

For mange er pensjonisttilværelsen noe de har sett fram til og som de trives i, mens andre opplever denne overgangen som mer vemodig. Livskvalitetsundersøkelsen fra SSB indikerer at de fleste eldre har høy subjektiv livskvalitet, og pensjonister er blant gruppene som skiller seg ut ved at de skårer bedre enn befolkningen på mange av indikatorene for livskvalitet. Både blant mannlige og kvinnelige pensjonister er det en høyere andel enn i resten av befolkningen som svarer at de er svært tilfredse med livet, og som opplever sine sosiale relasjoner som støttende og givende.⁵⁷

For noen medfører imidlertid det å gå ut av arbeidslivet et fall i livskvalitet, og dette kan særlig gjelde dem som har hatt en sterk identitet knyttet til arbeidet sitt.⁵⁸

En del av aktivitetstilbudene som er rettet mot pensjonister oppleves ikke som relevante for menn. En kartlegging som Reform – ressursenter for menn gjennomførte ved to aktivitetssentre i 2018, fant at menn i mindre grad opplever aktivitetstilbudet ved sentrene som relevante for seg. En del av mennene som ble intervjuet i undersøkelsen fortalte at de var knyttet til sitt yrke og arbeidsliv, og at overgangen til pensjonisttiden kunne være preget av passivitet. Flere ønsket seg egne møteplasser for menn.⁵⁹

7.12 Politikk og pågående prosesser

Norge har i internasjonal sammenheng høy grad av deltakelse i den organiserte frivilligheten, og den offentlige politikken er innrettet slik at den gir stor grad av autonomi til frivilligheten og kultursektoren.

Den statlige kulturpolitikken tar utgangspunkt i at kulturen skal være fri, med personlig engasjement og frivillighet som grunnlag. De overordnede kulturpolitiske målene er et fritt og uavhengig kulturliv som skaper kunst- og kulturuttrykk av ypperste kvalitet, fremmer dannelse og kritisk refleksjon, tar vare på og formidler kulturarv, skaper og formidler et kulturtilbud som blir opplevd som relevant og som representerer befolkningen, er tilgjengelig for alle og oppmuntrer den enkelte til å oppleve og delta i kulturaktiviteter, tilbyr møteplasser og bygger fellesskap, fornyer seg og viser evne til omstilling, har internasjonal gjennomslagskraft og fremmer interkulturell forståelse.

⁵⁷ SSB Livskvalitetsundersøkelsen 2023, detaljerte tabelluttrekk levert til Mannsutvalget

⁵⁸ (Holter & Aarseth, 1993)

⁵⁹ (Reform, 2019)

ing, styrker norsk språk, de samiske språkene, de nasjonale minoritetsspråkene og norsk tegnspråk som grunnleggende kulturbærere (jf. Meld. St. 8 (2018–2019) *Kulturens kraft – Kulturpolitikk for framtida*). Midler til kunst- og kulturformål bevilges i hovedsak over Kultur- og likestillingsdepartementets budsjett, og den største delen går til institusjoner som mottar fast årlig driftstilskudd. Statlige tilskudd forvaltes av Kulturdirektoratet.

Den statlige frivillighetspolitikken har som overordnet mål at det skal være bred deltakelse i frivilligheten. Et grunnleggende prinsipp er at det er frivilligheten, og ikke staten, som skal sette målene for frivilligheten. Virkemidlene i politikken er primært tilskudd som støtter opp om en sterk og uavhengig sektor. Forenklingsreformen legger til rette for enkel, forutsigbar og åpen tilskuddsforvaltning, og en samordna og effektiv frivillighetspolitikk. Sivilsamfunnet omfatter idrett, kultur, tro og livssyn, friluftsliv, nasjonale minoriteter, humanitær assistanse, sosialt arbeid, nærmiljøengasjement og politisk påvirkning (jf. Meld. St. 10 (2018–2019) *Frivilligheita – sterk, sjølvstendig, mangfaldig – Den statlege frivillighetspolitikken*).

Fritidsklubber og ungdomshus er ikke tjenester som kommunene er lovpålagt å tilby. Kommunene er pålagt å tilby musikk- og kulturskole og folkebibliotek.

Forskjellene i hva menn og kvinner i Norge gjør på fritiden sin, har i liten grad vært tema i likestillingspolitikken. Innsatsen for å utjevne forskjeller i graden av deltakelse har særlig fokusert på utjevning av sosial ulikhet blant ungdom.

Høsten 2023 satte regjeringen i gang å utarbeide en handlingsplan for deltakelse i kultur-, idretts- og friluftslivsaktiviteter for barn og unge. Handlingsplanen skal være klar sommeren 2024. Delmål som foreslås for planen er å få mer kunnskap om driverne til sosial ulikhet i deltakelse, få ned prisene og kostnadsdrivere på aktiviteter og gi god og tilgjengelig informasjon om aktiviteter og tilbud. Innsatsområder som er skissert er likestilling og forebygging av diskriminering, rammevilkår for organisasjonene som skaper aktiviteten, medvirkning, nye tilbud og former for samhandling.⁶⁰

Gjennom Fritidserklæringen har regjeringen, kommunene, frivilligheten og andre aktører forpliktet seg til å jobbe for at alle barn kan delta i fritidsaktiviteter med andre.⁶¹

7.13 Utvalgets vurdering

Mannsutvalget mener at

- en del fritidsaktiviteter og møteplasser som er viktige i mange gutter og menns liv, får for lite anerkjennelse.
- høye kostnader ved å delta i idrett og fritidsaktiviteter kan være en barriere for deltakelse.
- det trengs et stort mangfold av fellesskapsarenaer, slik at flest mulig kan finne gode fellesskap og rollemodeller.

En del fritidsaktiviteter og møteplasser som er viktige i mange gutter og menns liv, får for lite anerkjennelse

Kulturell anerkjennelse er en viktig betingelse for likestilling. Mannsutvalget mener at en del av gutter og menns fellesskapsarenaer får for lite anerkjennelse og har lav status, og utvalget er opptatt av å anerkjenne verdien av møteplasser hvor mange gutter og menn i dag finner mening og fellesskap. Arenaene for fellesskap i idretten, kulturlivet, håndverk, og friluftsliv, jakt og fiske, er med på å gi følelse av mening og verdifulle fellesskap i mange gutter og menns liv, over hele landet.

Mannsutvalget mener at gaming og nettbaserte fellesskap kan være viktige sosiale arenaer for mange, særlig gutter og unge menn. Gamingkulturen kan ha noen uheldige utslag, for eksempel ved at omgangsformen kan være preget av hets og trakassering. Utvalget er samtidig opptatt av at gaming blir anerkjent som en verdifull arena for selvutfoldelse, mestring og vennskap for mange gutter.

Rekreasjonskjøring i utmark er en viktig fellesskapsarena for mange gutter og menn, særlig i distriktene. Denne aktiviteten kan imidlertid ha uheldige utslag, for eksempel ulovlig kjøring i utmark. Utvalget er likevel opptatt av å anerkjenne at disse fellesskapene og miljøene er viktige for mange gutter og menn.

Fordi menn som gruppe i gjennomsnitt har færre nære relasjoner enn kvinner, mener utvalget det er et særlig behov for å sikre fellesskapsarenaene som fritidsaktiviteter representerer for menn. Fritiden kan gi verdifulle erfaringer med mestring og fellesskap, som kan være viktige for å forebygge utenforskap. Menns opplevelse av fellesskap og tilhørighet kan utspille seg på mange forskjellige arenaer, på ulike tidspunkt i livet.

Mange menn har en sterk identitet knyttet til arbeid, og det å stå utenfor arbeidslivet kan føre til tap av mening og fellesskap. Mannsutvalget mener at dette kan gjøre det utfordrende for en del menn når de går over i pensjonisttilværelsen. Derfor vil det være viktig å tilrettelegge for meningsfulle akti-

⁶⁰ (Kultur- og likestillingsdepartementet, 2023)

⁶¹ (Fritidserklæringen, 2023)

viteter der pensjonister kan få brukt sin kompetanse og møtt andre mennesker. En del mannsfellesskap kjennetegnes ved at man gjør noe praktisk sammen. Utvalget er opptatt av at *skulder-til-skulder*-fellesskap, som jakt eller håndverk, kan fylle en viktig plass i menns sosiale liv. En annen viktig arena for mange gutter og menn er den organiserte idretten, hvor mange deltar enten som utøvere av idrett på fritiden eller som del av et supportermiljø.

Utvalget er bekymret for at menn bruker enkelte kulturtilbud mindre enn kvinner, for eksempel for kjønnsforskjellene som gjelder lesing på fritiden. Utvalget mener det er grunn til å undersøke hva menn går glipp av ved sitt lavere uttak av kulturelle goder.

Høye kostnader ved å delta i idrett og fritidsaktiviteter kan være en barriere for deltakelse

Klasse er en viktig dimensjon ved gutter og menns deltakelse i fritidsaktiviteter. Muligheten til å delta i meningsfulle fritidsaktiviteter og oppleve meningsfulle sosiale relasjoner blir påvirket av hvordan de økonomiske ressursene i samfunnet er fordelt. Mannsutvalget mener at fritidsaktiviteter i kulturlivet og idretten må være reelt tilgjengelige for alle samfunnslag, og gjennom hele livsløpet.

Kostnadene ved å delta i organisert idrett og fritidsaktiviteter kan føre til at økonomiske forskjeller blir en barriere for deltakelse. Utvalget mener at de kommunale fritidsklubbene utgjør viktige møteplasser for ungdom, og er en tjeneste som i særlig grad treffer gutter med minoritetsbakgrunn og fra lavinntektsfamilier. Mannsutvalget mener det er viktig å sikre forutsigbare rammebetingelser for fritidsklubbene og at alle får et tilfredsstillende fritidstilbud.

Det trengs et stort mangfold av fellesskapsarenaer, slik at flest mulig kan finne gode fellesskap og rollemodeller

Mannsutvalget mener at det er behov for et stort mangfold av fellesskapsarenaer, slik at flest mulig

kan finne gode fellesskap og rollemodeller. Ved å delta i idrett, kulturlivet og fritidsaktiviteter sammen med andre, kan gutter og unge menn også møte gode rollemodeller. Normer for maskulinitet er ikke statiske, og mansroller kommer til uttrykk på forskjellige måter innenfor ulike former for fellesskap. For å skape rom for ulike måter å leve livet sitt som mann på, er utvalget opptatt av at arenaer der menn deltar må være inkluderende og åpne. Utvalget vil understreke at det er viktig å motarbeide hets og trakassering av skeive og minoriteter.

Utvalget er opptatt av at det til en viss grad finnes en motsetning mellom identitetsbaserte fellesskap og inkludering. For eksempel kan en del gutte- og mannsfellesskap oppleves som ekskluderende for menn som bryter med en tradisjonell maskulinitet. For dem som opplever å være annerledes enn folk rundt seg, kan et smalt og identitetsbasert fellesskap være nødvendig for å bygge seg en trygg arena for selvtutfoldelse. De skeive organisasjonene fyller ofte en slik funksjon. Fordi identitetsbaserte fellesskap bygges ved å avgrense seg mot andre identiteter og fellesskap, kan de også virke ekskluderende. Dette gjelder både for arenaene som preges av tradisjonelle måter å være mann på, og møteplasser hvor andre mansroller er gjeldende. Mannsutvalget mener derfor at det er behov for et mangfold av arenaer og møteplasser.

Samtidig er utvalget opptatt av at gutter og menns opplevelser av fellesskap og tilhørighet innebærer relasjoner med folk av flere kjønn. Det er ikke kun behov for rene gutte- og mannsfellesskap.

Menns opplevelse av tilhørighet og fellesskap blir påvirket av normer for maskulinitet. Den sosiale defineringen av hva som er akseptert som mannlighet, er gjerne noe som skjer i relasjon mellom menn. Mannlige fellesskap vil dermed kunne oppleves som inkluderende for noen, men ekskluderende for andre.

Kapittel 8

Helse

8.1 Innledning

Menn lever i gjennomsnitt kortere enn kvinner. Flere menn enn kvinner dør av kreft, og flere menn enn kvinner dør av hjerte- og karsykdommer før de fyller 75 år. Rus, ulykker, og selvmord bidrar til mange dødsfall blant menn gjennom voksenlivet.

Forskjellene i forventet levealder mellom menn og kvinner er mindre nå enn for noen tiår tilbake, men fremdeles dør mange menn tidlig av sykdommer og tilstander som kan forebygges.

Både biologiske og sosiale faktorer påvirker helsen. Forskjeller mellom hvordan større grupper menn og kvinner lever livene sine, er med på å skape ulikheter i helse mellom menn og kvinner, og mellom grupper av menn.

De sosiale ulikhetene i helse er på flere områder større for menn enn for kvinner. Inntekt og utdanning henger sammen med forventet levealder for både menn og kvinner, men sammenligner man menn og kvinner med lik inntekt eller utdanning, kommer mennene dårligere ut.

Det er likheter, men også forskjeller, i de helseutfordringene som menn og kvinner møter. Blant annet har kvinner samlet sett en høyere grad av selvrapporterte plager og større sykdomsbelastning på grunn av ikke-dødelige sykdommer. Forskjellene i helseutfordringer blant menn og kvinner, og de manglene som er og har vært i behandling og oppfølging av kvinners sykdommer, må ikke stå i veien for å ta på alvor det helse-tapet menn lider gjennom tidlig debut av alvorlig sykdom og tidlig død.

Temaet menns helse er bredt, og reiser en rekke problemstillinger som kunne vært behandlet nærmere. Det er store kunnskapshull når det gjelder menns helseutfordringer, hva som skaper dem og hva som skal til for å bedre helsesituasjonen for menn. Basert på tiden og ressursene som har vært til rådighet, har Mannsutvalget prioritert enkelte temaer, mens andre er utelatt. Utvalget mener at det overordnede bildet som tegnes av menns fysiske, psykiske og seksuelle helse i

Norge tilsier at det må iverksettes flere tiltak for å bedre menns helse.

Helse henger tett sammen med de øvrige temaene utvalget behandler. Dette gjør at deler av årsakene, men også deler av løsningene, på menns helseproblemer ligger i tiltak i sektorer utenfor helsevesenet. Flere av tiltakene som foreslås på andre områder enn helsesektoren vil være blant de mest effektive for å bedre helse blant menn.

8.2 Kjønn og helse

Verdens helseorganisasjon (WHO) definerer helse vidt; som en tilstand av fullstendig fysisk, psykisk og sosialt velvære, og ikke bare fravær av sykdom eller lidelser.¹ Helse viser til akutt sykdom, men også for eksempel kroniske lidelser eller økt mottagelighet for sykdom. Den enkeltes psykiske helse omfatter opplevelsen av trivsel, og at man er i stand til å mestre vanlige belastninger i livet, finne glede i arbeid og aktivitet, og til å delta og bidra i samfunnet. Også seksuell helse, forstått som fysisk, mental og sosialt velvære relatert til seksualitet, er en del av helsebegrepet.²

Dette kapittelet beskriver variasjoner og trender i helseutfordringer på gruppenivå. I hovedsak tar vi for oss forskjeller mellom menn og kvinner, og forskjeller mellom menn. For å identifisere forskjeller mellom ulike grupper må man undersøke bakenforliggende faktorer, og hvordan disse påvirker hele eller deler av befolkningen.³ Utvalget legger til grunn at helse, på befolkningsnivå, blir til i et samspill mellom biologiske, individuelle og sosiale årsaker.⁴

Kjønn er både en biologisk og en sosial kategori, også når det kommer til helse. Biologisk kjønn defineres av biologiske faktorer som ytre og

¹ (World Health Organization, 1948)

² (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017)

³ (Rose, 2001)

⁴ (Dahlgren & Whitehead, 2021)

indre genitalier, gener, kromosomer og kjønns-hormoner. Sosialt kjønn er knyttet til normer og strukturer som påvirker hvordan man lever livet sitt. Det kan være vanskelig å skille kjønn som biologisk betinget og kjønn som sosial kategori fra hverandre som årsaksfaktorer i tolkningen av helseforskjeller mellom kjønn.

I Norge lever menn i gjennomsnitt kortere enn kvinner, mens kvinner er oftere sykemeldt og har flere legebesøk enn menn. En større del av kvinners sykdomsbyrde skyldes belastning som følge av sykdommer og lidelser man ikke dør av. At kvinner på mange områder har en dårligere helse, mens menn i gjennomsnitt lever kortere har blitt omtalt som et overlevelsesparadoks eller et kjønnsparadoks i helse.⁵ Hvor store forskjeller det er mellom menn og kvinner når det kommer til sykkelighet er blant annet avhengig av hvordan sykkelighet måles. I Europa er det store variasjoner i menn og kvinners helsevaner, helseutfall og levealder.⁶ Det er også vist at både levevaner og helseforskjeller mellom kjønnene varierer etter som man ser på ulike aldergrupper eller sammenligner forekomst i ulike land eller over tid.⁷ Slike analyser kan gjøre at man må se på gamle forklaringsmodeller på nytt. Et godt eksempel er hjerteinfarkt, hvor forskjellen i forekomst mellom menn og kvinner lenge ble forklart med ulike biologi og hormoner. Sammenligninger av variasjoner i grupper og land over tid viser imidlertid at andre faktorer, som for eksempel røyking, har stor betydning.⁸

Variasjoner i menn og kvinners helseatferd, som er atferd og levevaner med særlige helsemessige følger, kan forstås som et uttrykk for hvordan menn og kvinner handler i tråd med det de opplever som kjønnsnormer.⁹ Kjønnede handlingsmønstre, for eksempel knyttet til alkoholbruk eller risikoatferd, kan ha innvirkning på helsen.¹⁰ Strukturelle forskjeller mellom menn og kvinner får betydning for helsen på gruppenivå. For eksempel vet vi at flere av de store næringene i arbeidsmarkedet er dominert av ett kjønn, noe som fører til systematisk ujevn fordeling av risikofaktorer mellom menn og kvinner. For eksempel er andelen arbeidsulykker relativt lik for menn og kvinner, både når det gjelder de som fører til langt og kort fravær fra arbeidet i etterkant.¹¹ Det er

imidlertid nesten utelukkende menn som dør i arbeidsulykker.¹²

Menn og kvinner kan ha ulike tilbøyelighet til å oppsøke helsehjelp, og til å oppgi hvilke sykdommer de har og ikke har ved selvrapporing.¹³ Dette kan bidra til å gjøre det vanskelig å sammenligne menn og kvinners helse. Videre er det vist at eldre kvinner og yngre menn sjeldnere deltar i spørreundersøkelser om helse.

8.3 Sosiale helseforskjeller

Det er betydelige forskjeller i helse mellom grupper med ulike sosioøkonomisk status.¹⁴ Forskjellene er tydelige når man ser på grupper med ulike utdanning og inntekt, men også når man ser på migrasjonsbakgrunn, og familie- og boforhold.¹⁵ Denne delen av kapittelet peker på noen mulige forklaringer på sosiale helseforskjeller, og på hvordan kjønn og sosiale forskjeller sammen påvirker helsen. Flere av de relevante risikofaktorene, som for eksempel forskjeller i røyking og ulykker, vil bli behandlet under kapittel 8.8.

8.3.1 Sosiale forskjeller i helse oppstår på ulike måter

Det er ulike forklaringsmodeller for sammenhengen mellom helse og sosioøkonomisk status. Årsaker til sosiale forskjeller i helse henger sammen og forsterker hverandre.

Et minimum av inntekt er avgjørende for å ha de grunnleggende ressursene som er nødvendige for å utvikle og opprettholde en god helse.¹⁶ Dessuten vil høyere lønn, over hele lønnspekteret, gi bedre mulighet til å leve sunt.

Sosiale helseforskjeller kan også henge sammen med at ulike sosiale grupper har ulike helsevaner. Mennesker i ulike sosiale lag kan ha forskjellige levevaner. For eksempel gir røyking og type arbeid utslag i forskjeller i helse på gruppenivå. Sosiale grupper kan også ha ulike identitetsmarkører som fremmer helse eller bidrar til sykdom.

Psykososiale årsaker kan også forklare sosiale helseforskjeller.¹⁷ Det å vokse opp i en familie

⁵ (Schei & Bakketeig, 2007)

⁶ (Alberts et al., 2014; Austad, 2006)

⁷ (Schmitz & Lazarević, 2020)

⁸ (Lawlor, Ebrahim & Smith, 2001)

⁹ (Weber et al., 2019)

¹⁰ (Courtenay, 2000a)

¹¹ (SSB, Tabell 10914)

¹² (Arbeidstilsynet)

¹³ (Oksuzyan, Juel, Vaupel & Christensen, 2008)

¹⁴ (Syse et al., 2022)

¹⁵ (Fuchs, 2004)

¹⁶ (Dahl, Bergsli & van der Wel, 2014)

¹⁷ (Dahl et al., 2014)

med lav sosioøkonomisk status gir en høyere risiko for å bli diagnostisert med somatiske og psykiske lidelser i voksen alder, og sammenhengen er størst for muskel- og skjelettlidelser, skader og depresjon.¹⁸ Det å føle seg fattig i forhold til andre kan føre til stress og dårlig selvbilde, noe som igjen kan gi psykiske problemer og lite helsefremmende atferd.

Sosiale og biologiske påvirkningsfaktorer vil virke sammen over tid.¹⁹ Den sosiale ulikheten i helse gjennom livsløpet kan forklares gjennom at dårlig helse i barndommen påvirker helsen som voksen, men også gjennom at dårlig helse påvirker den enkeltes mulighet til å skaffe seg utdanning eller inntekt.²⁰

8.3.2 Menn og sosiale helseforskjeller

Figur 8.1 viser at menn har en kortere forventet levealder enn kvinner ved 40-års alder langs hele inntektsskalaen. En registerstudie som tok for seg alle som bodde i Norge i perioden fra og med 2005 til og med 2015, viste at inntekt har betydning for levealder, og at lav inntekt får større utslag for menns forventede levalder.²¹ Figuren viser at levalderen stiger jo høyere inntekten er i husholdningen. Denne trenden gjelder både menn og kvinner. Det er imidlertid en betydelig større for-

skjell i forventet levealder mellom menn og kvinner i gruppen med 20 prosent lavest inntekt. Forskjellen mellom de som tjener mest og de som tjener minst er derfor betydelig større blant menn (13,8 år) enn blant kvinner (8,4 år). I undersøkelsen hadde den prosentilen menn som tjente minst en forventet levealder på 70,2 år.²²

Det er betydelige forskjeller i levealder mellom ulike utdanningsgrupper, og forskjellene er størst for menn. Ser man på perioden 2015–2021, er forskjellen i forventet levealder mellom gruppen med grunnskole og de med høyere utdanning 6,9 år for menn, og 6 år for kvinner.²³ Forskjellen i levealder mellom kvinner med grunnskoleutdanning og menn med høyere utdanning er 3,1 år. Menn med grunnskoleutdanning har en forventet levealder som er 9,8 år kortere enn kvinner med lang utdanning.

En registerstudie fra Storbritannia viser at den sosiale forskjellen i helse mellom utdanningsgruppene er relativt lik for menn og kvinner, men at det er kjønnsforskjeller i hvordan helseproblemene slår ut.²⁴ Arbeidstilknytning virker også å ha en større innvirkning på menns helse, mens familietilknytning har større betydning for kvinnene.

Forventet levealder for gruppene med grunnskole, videregående og høy utdanning har gått opp siden 1960-tallet, samtidig som forskjellen

¹⁸ (Evensen et al., 2021)

¹⁹ (Dahl et al., 2014)

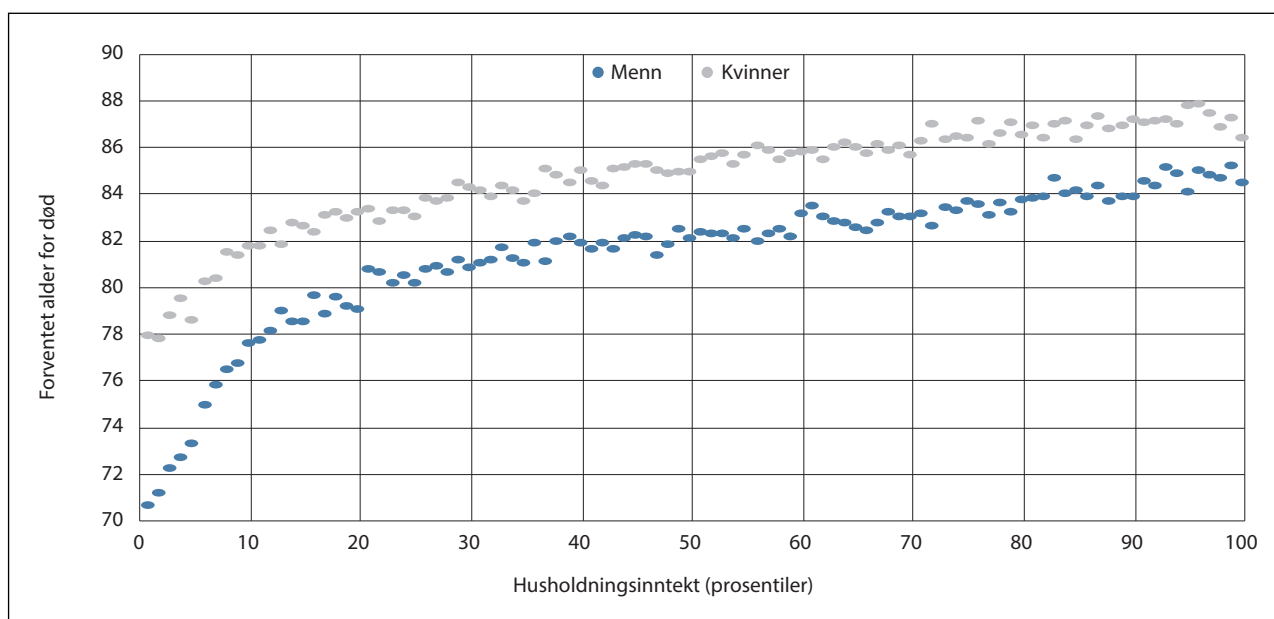
²⁰ (Dahl et al., 2014)

²¹ (Kinge et al., 2019)

²² (Helsedirektoratet, 2021a)

²³ (Dødsårsaksregisteret)

²⁴ (Matthews, Manor & Power, 1999)

Figur 8.1 Forventet levealder ved 40-års alder etter husholdningens inntekt 2011–2015

Kilde: Kinge et al., 2019

mellom dem har økt. Gjennom hele perioden har gruppene med høyere utdanning levd lenger enn de med lavere utdanning. Etter 2000 har den høyere dødeligheten blant menn med lav utdanning blitt noe redusert, noe som i hovedsak skyldes en reduksjon i dødeligheten knyttet til hjerte- og karlidelser og lungekreft i gruppene av menn med lavere utdanning.²⁵ De sosiale forskjellene i levealder er likevel fremdeles forårsaket av hjerte- og karsykdom, men også av lungekreft og lungesykdom.²⁶ For kvinner har forskjellene økt fram mot et mulig fall i 2020.²⁷ Denne økningen skyldes i første rekke lungekreft, KOLS og hjerte- og karsykdom.²⁸

I Norge er forskjellen i forventet levealder mellom grupper med høy og lav utdanning noe mindre enn gjennomsnittet for OECD-land.²⁹ Dette gjelder både for menn og kvinner. Siden det er færre med kort utdanning i Norge sammenlignet med mange andre land, omfatter disse forskjellene relativt sett en mindre andel av befolkningen enn i mange andre land.

En god tilknytning til arbeidslivet påvirker helsetilstanden på en positiv måte.³⁰ Arbeidsledighet er en sykdomsfremkallende faktor for både menn og kvinner. Det er også en sammenheng mellom gjeld og psykiske helseplager, som for eksempel depresjon. Risikoen for psykiske helseutfordringer øker ved usikret gjeld og misligholdt boliglån.³¹

I en norsk studie fra 2020 spurte fastleger i en periode på fire uker pasientene om økonomiske og finansielle problemer. Undersøkelsen viste at 11 prosent opplevde finansielle problemer som følge av sykdommen, og 9 prosent oppga at helseproblemene utløste økonomiske bekymringer.³² Fastlegene opplevde at det å spørre pasienter om økonomiske problemer gjorde at flere fikk oppfølging for økonomiske problemer.

Flere studier viser at arbeidsledighet fører til ulike sykdommer for menn og kvinner. En registerstudie fra Norge fra perioden 2000–2017 viser at sykehusinnleggelse er mer vanlig blant arbeidsledige menn enn kvinner i samme situasjon, og at dødeligheten også er høyere blant de arbeidsledige mennene.³³

En litteraturgjennomgang om sammenhengen mellom arbeidsledighet og selvmord, viser at flere studier finner en sterkere sammenheng mellom sysselsettingsrate og selvmordsrate for menn enn for kvinner.³⁴ Gjennomsnittsalderen blant arbeidsledige menn som dør ved selvmord er lavere enn for menn generelt, og menn rapporterer om selvmordstanker selv etter kort tids ledighet.

En registerstudie basert på data fra Norge har vist at enslige har dårligere helse og høyere dødelighet enn dem som er gifte og samboende. Det er særlig enslige med lav inntekt og lav utdanning, som har høyere dødelighet enn befolkningen ellers.³⁵ Disse sammenhengene er tydeligere for menn enn kvinner. Forskjellen i levealder mellom gifte og ugifte har økt over tid.³⁶

8.4 Fysisk helse

8.4.1 Dødelighet og levealder

Menn lever i gjennomsnitt betydelig kortere enn kvinner. I 2023 var forventet levealder 81,4 år for menn og 84,6 år for kvinner.³⁷ I 2020 var dødeligheten i aldergruppen under 75 år på 266 per 100 000 blant menn, mens den dødeligheten for kvinner i samme aldergruppe var på 176 per 100 000.³⁸ Den høye dødeligheten for menn fram til alderdommen, gjør at det er færre menn enn kvinner som blir gamle. Basert på dødeligheten i 2022, vil 76 695 pr 100 000 av guttene født dette året leve så lenge at de rekker å fylle 75 år, mens det samme vil gjelde 83 826 av jentene.³⁹

Forventet levealder for både menn og kvinner i Norge har økt betraktelig siden 1900. Menn har gjennom hele denne perioden hatt, en kortere levealder enn kvinner, men både forskjellen og årsakene har endret seg over tid. Fra 1880-årene var hovedårsakene til menns kortere levealder spedbarnsdød og død blant gutter og menn i alderen 15-29 år.⁴⁰ Dødeligheten i disse aldersgruppene gikk deretter noe tilbake, og kjønnsforskjellen i levealder var på et sitt laveste nivå på 1920-tallet. Forskjellen i levealder skjøt deretter fart, og ble særlig stor fra 1960-tallet, da kvinners levealder fortsatte å øke, mens menns sto stille i flere tiår. Denne utviklingen skyldtes særlig en økning i

²⁵ (Strand et al., 2014)

²⁶ (Strand et al., 2014)

²⁷ (Syse et al., 2022)

²⁸ (Strand et al., 2014)

²⁹ (OECD, 2023, s. 51 2017)

³⁰ (Smith, Skogen, Knudsen, Klungsøyr & Vedaa, 2022)

³¹ (Holte, 2020)

³² (Ose, Bøyum, Kaspersen, Vestad & Gjelsvik, 2020)

³³ (Heggebø, 2022)

³⁴ (M. Nilsen, 2020)

³⁵ (Zahl, Rognerud & Strand, 2003)

³⁶ (Kravdal, Grundy & Keenan, 2018)

³⁷ (SSB-a)

³⁸ (Dødsårsaksregisteret)

³⁹ (SSB, Tabell 07902)

⁴⁰ (Maiolo, Keilman & Gjertsen, 2023)

antall menn som døde av hjerte- og karsykdom når de var i 50- og 60-årene.⁴¹ Dette hang blant annet sammen med endringer i menns levevaner, som førte med seg økt tobakksbruk og flere bilulykker. Siden andre halvdel av 1980-tallet har forventet levealder for menn økt, og forskjellen mellom kjønnene blitt mindre. Dette skyldes blant annet fall i dødelighet av hjerte- og karsykdom blant menn under 70 år.⁴² Den forventede levealderen er høy i Norge sammenlignet med andre land, og Norge var i tiårene etter den andre verdenskrig helt i verdenstoppen. Dette har endret seg noe, etter at det har vært en sterkere økning i levealderen i andre land.⁴³

Både menn og kvinner opplevde en økt dødelighet under koronapandemiens siste del, sammenlignet med gjennomsnittet av årene 2015 til 2019.⁴⁴ Overdødeligheten i 2022 er beregnet til 11,5 prosent, noe som tilsvarer 4 682 flere dødsfall enn forventet. En stor del av disse kan tilskrives Covid-19. En overvekt av disse ekstra dødsfallene, 58,9 prosent, var menn.⁴⁵ Dette førte til at forventet levealder i 2022 falt for både menn og kvinner, med en reduksjon på 0,7 år for menn og 0,4 år for kvinner sammenlignet med 2021.⁴⁶ En lignende utvikling har også skjedd i andre land, blant annet USA.⁴⁷ Forventet levealder kom med dette tilbake til 2017-nivå. I 2023 økte levealderen igjen, og kom opp på nivået fra 2019.⁴⁸

Det er geografiske forskjeller i levealder, og forskjellene er større blant menn enn blant kvinner. Finnmark og deler av Østlandet har høyest dødelighet, mens Vestland fylkene har lavest. Forskjellen mellom kommuner og bydeler er imidlertid større enn forskjellene mellom fylker.⁴⁹ Det er lite som tyder på at det er forskjell i levealder mellom den samiske befolkningen og majoritetsbefolkningen.⁵⁰

Den demografiske utviklingen fram mot 2050 går i retning av en aldrende befolkning, der flere lever lenger, andelen eldre blir større enn i dag, og der flere bor i sentrale strøk.⁵¹ Flere og flere

⁴¹ (Maiolo et al., 2023)

⁴² (Bævre, 2023)

⁴³ (Bævre, 2023)

⁴⁴ (Knudsen et al., 2023)

⁴⁵ (Knudsen et al., 2023)

⁴⁶ Forventet levealder for kvinner falt med 0,2 prosent i 2021 (Haug, 2023)

⁴⁷ (Yan et al., 2024)

⁴⁸ (SSB.-a)

⁴⁹ (Bævre, 2023)

⁵⁰ (Krane, 2021)

⁵¹ (NOU 2020: 15)

Boks 8.1 Begrepsforklaringer

- Tapte leveår er et mål på dødelighet basert på alder ved dødsfall. Jo tidligere et dødsfall skjer i livet, jo flere tapte leveår vil det forårsake. Antall forventede gjenstående leveår da dødsfallet inntraff beregnes etter en referansetabell for dødelighet. Tapte leveår forkortes til YLL etter det engelske «Years of Life Lost».
- Ikke-dødelig helsetap er produktet av sykdommens forekomst i befolkningen og sykdommens alvorlighetsgrad uttrykt ved en såkalt helsetapsvekt. Helsetapsvekten er et tall mellom 0 (helt frisk) og 1 (død) som uttrykker størrelsen på helsetapet forbundet med sykdommen eller skaden. Ikkedødelige helsetap forkortes til YLD etter den engelske «Years Lived with Disability».
- Helsetapsjusterte leveår er summen av tapte leveår og ikke-dødelige helsetap, og reflekterer derfor den totale sykdomsbyrden. Helsetapsjusterte leveår forkortes til DALY etter den engelske «Disability-Adjusted Life Years».

Kilde: FHI

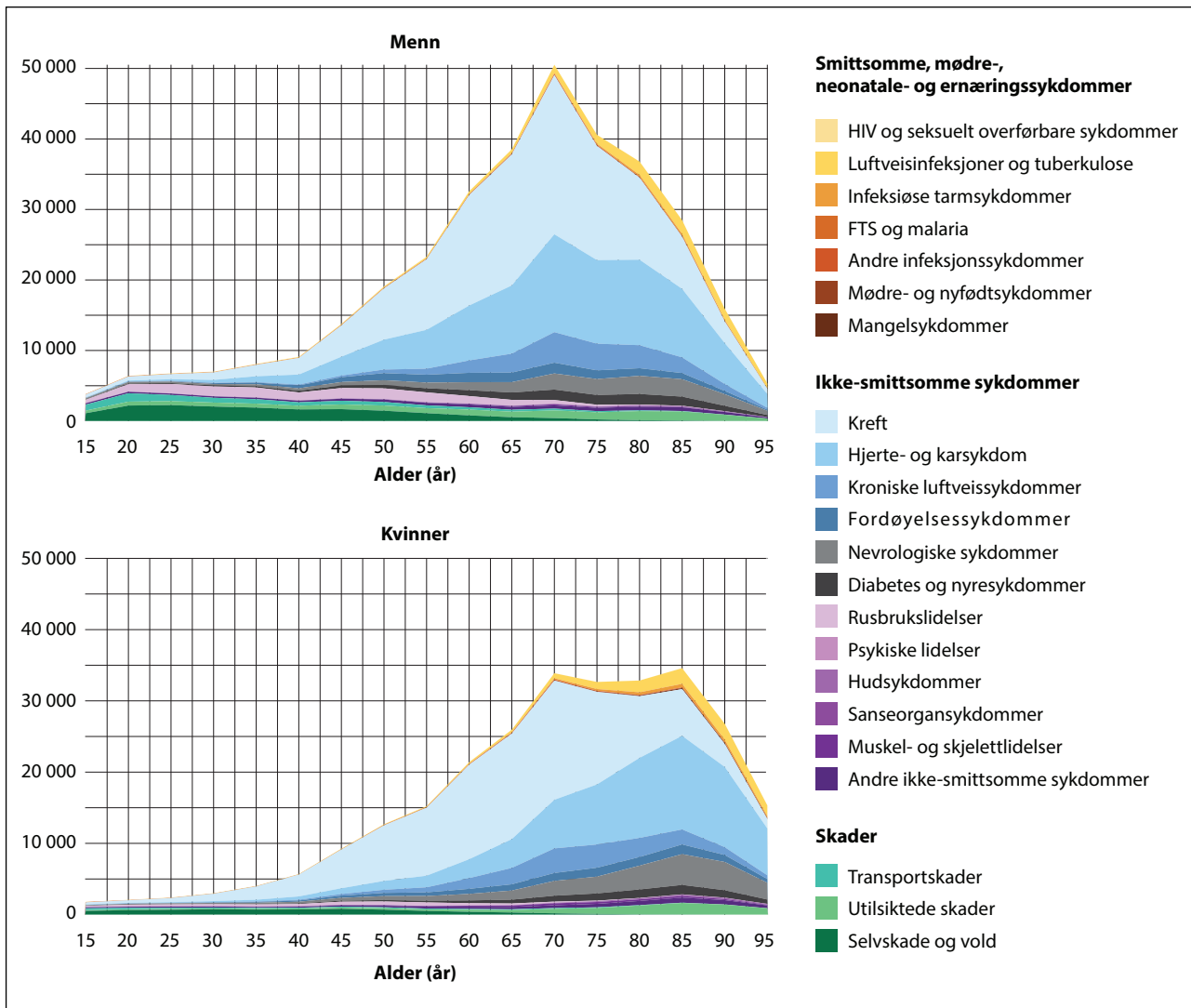
overlever nå sykdommer som tidligere hadde høy dødelighet. Dette skaper nye betingelser, både for livene menn lever, men også for innretningen av helsevesenet.⁵²

8.5 Menn og kvinners sykdomsbyrde

En måte å analysere den totale belastningen av sykdom og lidelser i en gruppe, er å lage beregninger av tapte leveår (YLL) og ikke-dødelig helsetap (YLD). Beregninger av sykdomsbyrde i Norge gjøres som en del av et internasjonalt samarbeid, og gjør det mulig å sammenligne land og planlegge forebyggende innsats.⁵³ Fordi Norge har et godt utbygget helsevesen med gode rutiner for registrering, er resultatene knyttet til dødelighet og dødsårsaker sikre. I det følgende vil vi peke på kjønnsforskjeller i årsaker til sykdomsbyrde, med særlig vekt på tapte leveår i aldersgruppene 15-49 år og 50-74 år.

⁵² (NOU 2023: 4)

⁵³ (Folkehelseinstituttet, 2019b, c)

Figur 8.2 Antall tapte leveår (YLL) i 2019 for menn og kvinner etter aldersgruppe fra 15 år

Årsakslisten er basert på årsaker på nivå 2 i GBD sitt årsakshierarki og er komplett. Data er fra GBD2019, så listen inkluderer ikke effekten av COVID-19 pandemien på dødelighet.

Kilde: Global Burden of Disease, 2019

Det samlede helsetapet for menn og kvinner målt i helsetapsjusterte leveår (DALY) over livsløpet er relativt likt. Men det er både ulike årsaker og ulike risikofaktorer som gir sykdomsbyrde for henholdsvis menn og kvinner, og sykdomsbyrden fordeler seg noe ulikt utover livsløpet. De sykdomsgruppene som fører til størst helsetap for menn er kreftsykdommer (19,8 prosent), hjerte- og karsykdommer (15,5 prosent), muskel- og skjelettlidelser (7,9 prosent), psykiske lidelser (7,3 prosent) og utilsiktede skader (6,4 prosent).⁵⁴

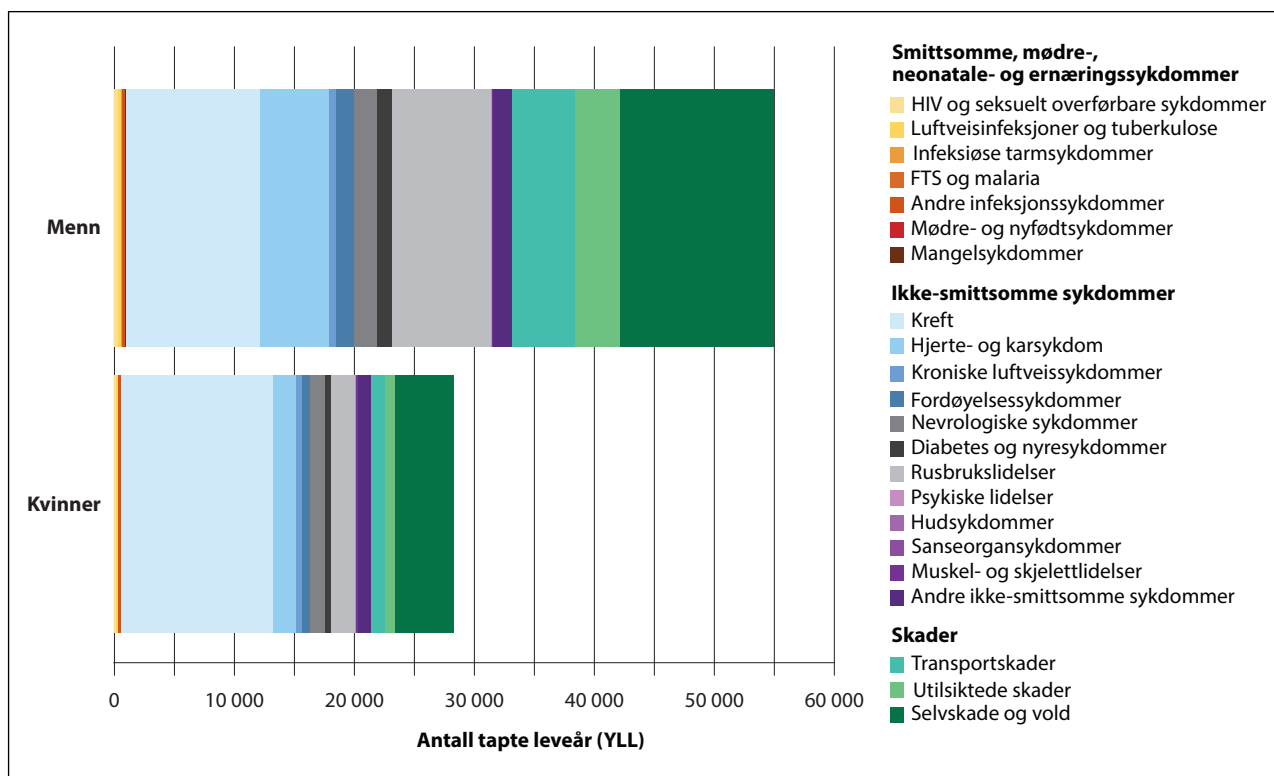
En viktig forskjell mellom menn og kvinners sykdomsbyrde, er at tapte leveår utgjør en større

del av helsetapsjusterte leveår for menn. Til sammen 52,3 prosent av menns sykdomsbyrde er en følge av tapte leveår, mens andelen er 41,7 prosent for kvinner.⁵⁵ For kvinner utgjør dermed belastninger man ikke dør av, ikke-dødelig helsetap, en større andel av reduksjonen av helsetapsjusterte leveår. Figur 8.2 viser antall tapte leveår (YLL) for menn og kvinner. Når det kommer til antall friske leveår er kjønnsforskjellene mindre. I 2019 ble forventete friske leveår for barn født dette året beregnet til 71,0 år for gutter og 71,6 år for jenter.⁵⁶

⁵⁴ (Folkehelseinstituttet, 2024)

⁵⁵ (Folkehelseinstituttet, 2024)

⁵⁶ (World Health Organization)

Figur 8.3 Årsaker til antall tapte leveår hos menn og kvinner i aldersgruppen 15-49 år

Kilde: Global Burden of Disease, 2019

8.5.1 Flere menn dør av ytre årsaker i den første delen av voksenlivet

Dødeligheten er høyere blant menn enn kvinner gjennom den første delen av voksenlivet.

Figur 8.3 viser både hvilke årsaker som bidrar til flest antall tapte leveår for menn og kvinner i aldersgruppen 15-49 år, og at helsetapet som følge av tapte leveår er betydelig høyere blant menn enn kvinner i denne aldersgruppen.

Den høye dødeligheten blant unge voksne og voksne menn knytter seg særlig til årsaker som selvskaade, vold, ulykker, hjerte- og karsykdom og rus. Innenfor disse dødsårsakene er menn klart overrepresentert i forhold til kvinner.

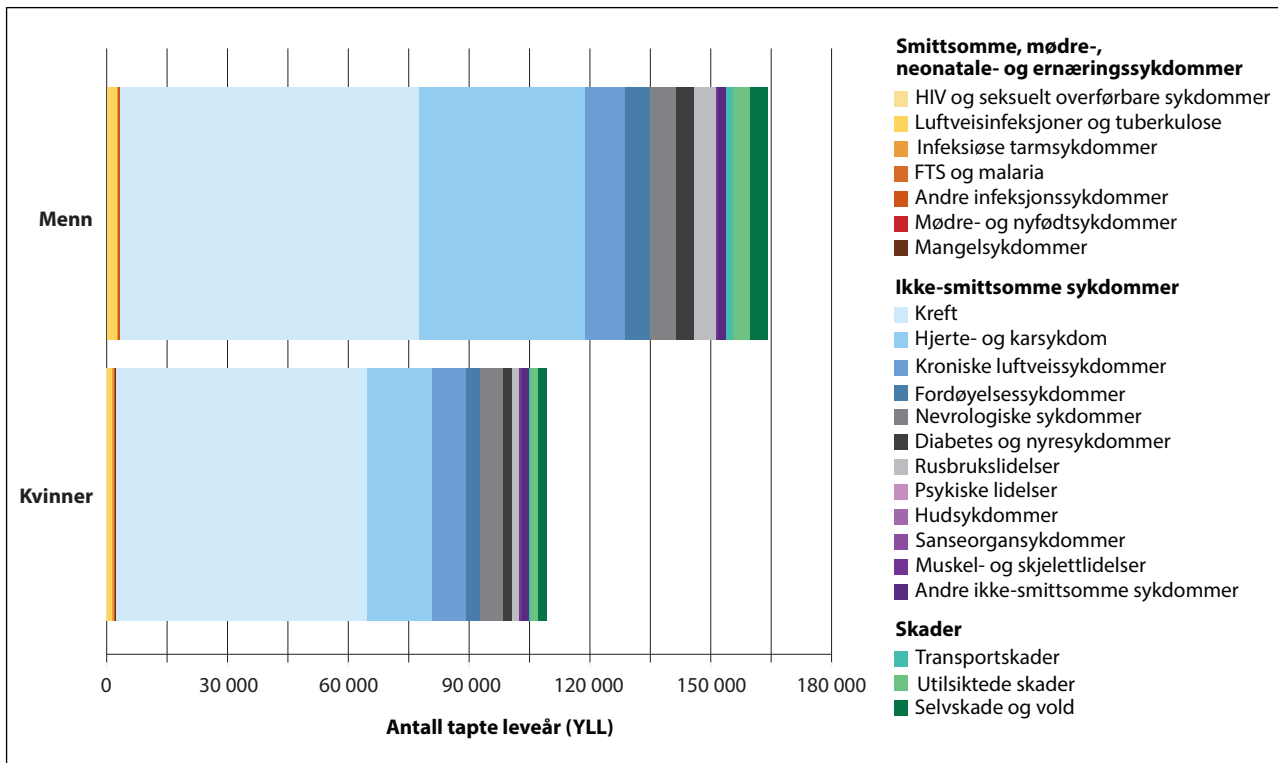
8.5.2 Flere menn dør før de fyller 75 år

Det er ikke-smittsomme sykdommer⁵⁷ som tar flest liv i Norge, både blant menn og kvinner.⁵⁸ Siden 2015 har tidlig død som følge av disse sykdommene blitt redusert.⁵⁹ Menn i aldersgruppen 50-74 år har flere tapte leveår enn kvinner, og dette skyldes blant annet tidlig død som følge av ikke-smittsomme sykdommer, som hjerte- og karsykdom og kreft.

⁵⁷ Begrepet «ikke-smittsomme sykdommer» brukes om kroniske sykdommer som skyldes en kombinasjon av genetik, miljø og personlig livsstil. (World Health Organization)

⁵⁸ (Raknes & Sveen, 2022)

⁵⁹ (Folkehelseinstituttet, 2023)

Figur 8.4 Årsaker til antall tapte leveår hos menn og kvinner i aldersgruppen 50-74 år.

Kilde: Global Burden of Disease, 2019

8.6 Ikke-smittsomme sykdommer

8.6.1 Hjerte- og karsykdommer

Hjerte- og karsykdommer er den nest vanligste dødsårsaken blant både menn og kvinner, og en av sykdomsgruppene som bidrar til flest helsetapjusterte leveår.⁶⁰ Hjerte- og karsykdom bidrar også til sosiale helseforskjeller i levealder.

En av de mest fremtredende kjønnsforskjellene knyttet til hjerte- og karsykdom er at sykdommen inntreffer tidligere for menn enn kvinner. I gjennomsnitt oppstår sykdommer som hjerteinfarkt, hjerneslag og atrieflimmer henholdsvis 8 år, 4 år og 7 år tidligere for menn enn kvinner.⁶¹

Lenge var den samlede andelen av dødsfall knyttet til hjerte- og karsykdommer betydelig høyere enn i dag.⁶² Figur 8.5 viser at dødeligheten knyttet til hjerte- og karsykdom har gått ned etter 1970.⁶³ Den høye dødeligheten blant menn i begynnelsen av perioden var en viktig årsak til den store kjønnsforskjellen i dødelighet fram til 1980-tallet. Nedgangen i tidlige dødsfall som følge

av hjerte- og karsykdom, særlig blant yngre menn, er en viktig årsak til at forskjellene i levealder mellom menn og kvinner har gått ned. Tidlig død som følge av hjerte- og karsykdom rammer likevel fremdeles en betydelig høyere andel menn enn kvinner.

Det samlede omfanget av behandlingen av disse sykdommene er betydelig. I 2020 ble om lag 115 000 menn og 88 000 kvinner innlagt på sykehus eller mottok poliklinisk behandling med en hjerte- og karsykdom som hoveddiagnose. Antallet som legges inn med hjertesvikt for første gang er fallende, noe mer blant menn enn kvinner.

Den positive utviklingen i dødeligheten som følge av hjerte- og karsykdom skyldes blant annet at det er flere som mottar behandling eller får forebyggende legemidler. Fra 45-årsalderen er det en overvekt av menn som mottar slik behandling.⁶⁴ At dødeligheten går ned og flere får poliklinisk behandling eller bruker forebyggende legemidler, er med på å øke antallet som lever med hjertesykdom.

De geografiske forskjellene knyttet til død av hjerte- og karsykdommer har over tid jevnet seg noe ut. Menn i Nord-Norge er, og har lenge vært,

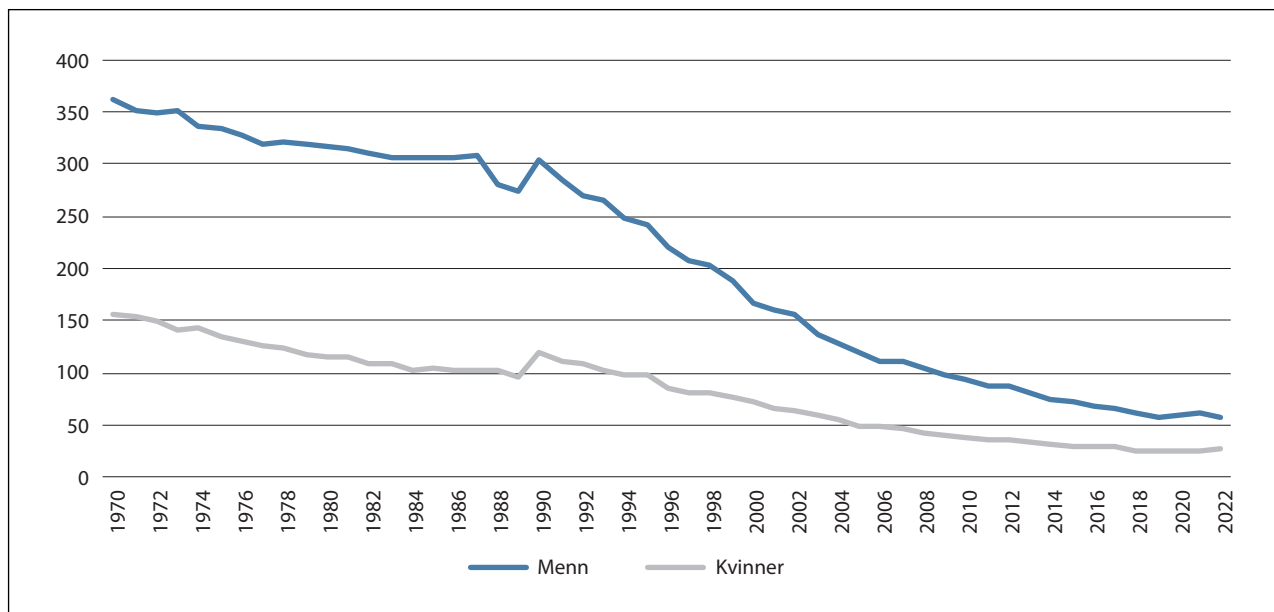
⁶⁰ (Øverland, 2018)

⁶¹ (Ariansen, Selmer, K & Kvåle, 2021)

⁶² (Ariansen et al., 2021)

⁶³ (Ariansen et al., 2021)

⁶⁴ (Ariansen et al., 2021)

Figur 8.5 Dødelighet av hjerte- og karsykdom blant menn og kvinner under 75 år

Aldersstandardiserte rater for dødsfall av hjerte og karsykdommer. Antall døde per 100 000 innbyggere under 75 år for menn og kvinner i perioden 1970 til 2022.

Kilde: Dødsårsaksregisteret

den gruppen i landet som har høyest dødelighet av disse sykdommene.

8.6.2 Kreft

Menn har høyere risiko enn kvinner for å bli rammet av kreft.

I 2022 var det 5 848 menn og 5 273 kvinner som døde av kreft.⁶⁵ Den gjennomsnittlige levealderen for personer som dør av kreft er 76 år. I 2021 var kreft årsaken til 221,0 døde per 100 000 blant menn, mens den tilsvarende raten for kvinner var 164,7.⁶⁶

Aldersstandardisert dødelighet av kreft steg fram til 1996, men har siden blitt redusert med om lag en fjerdedel. Det er dermed et langt høyere antall som lever med, eller har blitt friske av sin kreftsykdom.⁶⁷ For både menn og kvinner som får kreft er det om lag tre fjerdedeler som er i live fem år etter diagnostidspunktet.

I 2022 ble det diagnostisert 38 265 tilfeller av kreft i Norge. Av disse var et klart flertall av tilfellene diagnostisert hos menn, 20 487 tilfeller, mot 17 778 hos kvinner. Dette utgjør 711,7 tilfeller per 100 000 hos menn, mot 566,8 hos kvinner.⁶⁸ Menn

har oftere enn kvinner fjernspredning på diagnostidspunktet.⁶⁹

Blant personer under 75 år, var det i 2019 registrert 1 168 nye krefttilfeller blant menn per 100 000, og 1 049 blant kvinner.⁷⁰ Forekomsten er høyere blant kvinner i alderen 25–44 år enn for menn i den samme aldersgruppen, noe som blant annet skyldes en høy forekomst av bryst- og livmorhalskreft blant kvinner.⁷¹

De vanligste kreftformene blant menn i perioden 2018–2022 var prostatakreft (26,4 prosent), lungekreft (8,9 prosent) og tarmkreft (7,8 prosent).⁷² Blant kvinner utgjorde brystkreft 22,5 prosent av tilfellene, etterfulgt av lungekreft (10 prosent) og tarmkreft (9,7 prosent).

Menn har høyere risiko for å få de vanligste av kreftformene som kan ramme både menn og kvinner. I 2022 var risikoen høyere både for tarmkreft (1,1 ganger så høy risiko) og lungekreft (1,2 ganger så høy risiko).⁷³ Størst forskjell i risiko er det for strupesvelgkreft (5,3 ganger høyere risiko), kreft i brysthinne, lungehinne mm. (4,9 ganger

⁶⁵ (Dødsårsaksregisteret)

⁶⁶ (NORDCAN) Standardiseringen er foretatt ved bruk av NORDCANs nordiske standardpopulasjon basert på befolkningen i Norden i 2000

⁶⁷ (Kreftregisteret, 2023a)

⁶⁸ (Kreftregisteret, 2023) Standardiseringen er foretatt ved bruk av norsk standard, som er basert på den norske befolkningen i 2014

⁶⁹ (Kreftregisteret, 2023a)

⁷⁰ (Kreftregisteret)

⁷¹ (Kreftregisteret)

⁷² (Kreftregisteret, 2023a)

⁷³ (Kreftregisteret, 2023a, tabell 5.1)

høyrere risiko) og strupekreft (4,6 ganger høyere risiko for menn.

Arbeidsrelaterte krefttilfeller ble i 2010 anslått å stå for 3 prosent av krefttilfellene for menn, og 0,1 prosent av krefttilfellene for kvinner.⁷⁴ Det er blant annet klart at det å være brannkonstabel er forbundet med risiko for enkelte kreftformer.⁷⁵ Sammenhengen mellom arbeid og kreft kan være direkte, for eksempel knyttet til eksponering for miljøgifter eller nattarbeid. Yrkesrelaterte effekter kan også oppstå i samvirke med at yrket for mange inngår i en livstil forbundet med risiko for kreft, som for eksempel tobakk- eller alkoholbruk.⁷⁶

En aldrende befolkning gjør at forekomsten av kreft er ventet å øke i fremtiden.⁷⁷ Dette henger både sammen med at befolkningen blir eldre, men også at diagnostiseringsverktøyene blir bedre og at flere overlever kreftsykdommen.

Prostatakreft

Prostatakreft rammer kun menn, men er likevel den hyppigste forekomne kreftformen av all kreftsykdom sett under ett. I 2022 rammet denne sykdommen 5 474 personer, noe som tilsvarer 183,6 tilfeller per 100 000.⁷⁸ Prostatakreft utgjorde dette året 14,3 prosent av alle krefttilfeller, og 26,7 prosent av krefttilfeller blant menn. I 2022 døde 895 menn av prostatakreft, og av disse var 337, om lag 1 av 3, under 80 år.⁷⁹

Årsakene til prostatakreft er ikke klarlagt, men for en mindre del av tilfellene er det en arvelig risiko. Forekomsten har firedoblet seg i etterkrigstiden, men dette har i første rekke sammenheng med at befolkningen har blitt eldre. Prostatakreft er en sykdom som i hovedsak rammer menn i 60- og 70-årene, og median alder for påvist prostatakreft er 70 år.⁸⁰ Median alder for død er 83 år.⁸¹

Avhengig av hvordan kreften har utviklet seg når den blir oppdaget, behandles prostatakreft med aktiv overvåkning, kirurgisk behandling og/eller strålebehandling.⁸² Fordi prostatakreften kan utvikle seg sakte, går en betydelig andel av

pasientene på aktiv overvåkning i flere år, før de enten blir behandlet eller dør av andre årsaker. Blant pasienter på aktiv overvåkning overføres mer enn 50 prosent til aktiv behandling i løpet av 10 år.⁸³ De vanligste bivirkningene som følge av kirurgi og strålebehandling er erektil dysfunksjon og andre seksuelle bivirkninger.⁸⁴ Mange av disse pasientene som opplever dette får en betydelig redusert seksuell livskvalitet.⁸⁵

Fordi overlevelsen for prostatakreft er så god som den er, lever over 59 000 menn med pågående eller kurert prostatakreft.

Mange tilfeller av prostatakreft blir oppdaget som følge av en PSA-prøve. Dette er en blodprøve som kan vise indikasjon på sykdom i prostata, blant annet kreftsykdom.

Det er ikke igangsatt systematisk screening for prostatakreft ved bruk av PSA-prøve. Dette skyldes blant annet at det ikke er påvist at screening vil gi økt totaloverlevelse. Det er også potensielle ulemper forbundet med screening fordi det vil avdekke mange krefttilfeller der behandling kan medføre unødvendige bivirkninger uten at levetiden forlenges. I Nasjonal faglig retningslinje er det gitt anbefalinger om bruk av PSA.⁸⁶ Blant annet heter det at menn uten symptomer eller kjent risiko kan testes i samråd med lege, basert på nøktern informasjon om potensielle fordeler og ulemper. Det er også anbefalt at PSA ikke foretas for å avdekke tidlig kreft hos menn som ikke er kandidater for kurativt rettet lokalbehandling på grunn av høy alder eller forventet levetid under 10 år. Det er likevel flere grupper og tilstander der det er anbefalt å foreta PSA-testing. PSA skal alltid tas hvis en enkel undersøkelse i endetarmen gir mistanke om prostatakreft. Slike tilfeller skal også henvises til urolog, uavhengig av PSA-nivå. Dette gjelder også ved symptomer eller funn som gir mistanke om avansert kreft, og for menn med metastaser fra ukjent utgangspunkt. Menn med påvist genfeil som gir økt risiko for behandlingstrengende prostatakreft bør testes årlig fra 40 års alder.

Det mangler oppdatert kunnskap om utbredelsen av PSA-testing i Norge. I 2011 ble 524 959 PSA tester analysert i Norge, og det ble avdekket store geografiske forskjeller i antall tester per innbyggere.⁸⁷ Det er tidligere vist at en testpraksis som den som brukes Norge, har en sosial slagside

⁷⁴ (Eggen et al., 2010)

⁷⁵ (Kreftregisteret, 2024)

⁷⁶ Mange krefttilfeller som oppdages i dag kan skrive seg fra arbeidsforhold og eksponeringer som ligger langt tilbake i tid.

⁷⁷ (Larsen & Kjerpeseth, 2023)

⁷⁸ (Kreftregisteret, 2023a)

⁷⁹ (Kreftregisteret, 2023a)

⁸⁰ (Kreftregisteret, 2023a)

⁸¹ (Kreftregisteret, 2023b)

⁸² (Helsedirektoratet, 2023a)

⁸³ (Kreftregisteret, 2023b)

⁸⁴ (Helsedirektoratet, 2023b)

⁸⁵ (Donovan et al., 2016)

⁸⁶ (Helsedirektoratet, 2023c)

⁸⁷ (Bredablikk et. al., 2013)

med henblikk på dødelighet som følge av prostatakreft.⁸⁸

Heller ikke i Sverige er det innført screeningprogram for prostatakreft. Her har likevel behovet for mer kunnskap om hvordan PSA-testing kan organiseres og formidles til befolkningen ført til at det i flere regioner er innført forsknings- og utviklingsprosjekter som innebærer organisert og strukturert PSA-testing.⁸⁹

8.7 Egenvurdert fysisk helse

I Livskvalitetsundersøkelsen undersøker SSB hvordan nordmenn selv vurderer sin egen helse. De aller fleste av de som svarte på undersøkelsen fra 2023, både kvinner (50,9 prosent) og menn (47,1 prosent) er middels fornøyd med egen fysiske helse. Om lag 15 prosent av både menn og kvinner har høy tilfredshet med sin egen fysiske helse, mens noe flere kvinner (37,3 prosent) enn menn (33,4 prosent) er lite tilfredse med helsen. Dette bidrar til at gjennomsnittsskåren for menn er 6,3 på en skala fra 1 til 10, mens det for kvinner er 6,1.⁹⁰ På oppdrag fra Mannsutvalget har SSB foretatt utvidede analyser av materialet fra Livskvalitetsundersøkelsen. Disse analysene viser at denne forskjellen er signifikant.

Det er variasjoner i tilfredsheten med den fysiske helsen hvis man sammenligner hele befolkningen med minoritetsgrupper. Innvandrere er mer tilfredse med egen fysisk helse enn den øvrige befolkningen.⁹¹ I Levekårsundersøkelsen blant innvandrere er det færre kvinner enn menn som vurderer sin egen helse som god. Denne undersøkelsen tyder på at det er større forskjell i menn og kvinners egenvurderte helse blant innvandrere enn i den øvrige befolkningen.

Skeive oppgir betydelig lavere tilfredshet med egen fysisk helse enn den heterofile befolkningen. Hele 45 prosent oppgir at de har lav tilfredshet med egen fysisk helse, mot 34 prosent i den øvrige befolkningen. Levekårsundersøkelsen blant skeive⁹² tyder på at det er særlig noen grupper av skeive som kommer dårlig ut når det gjel-

der egenvurdert helse. Det er kun marginale forskjeller mellom heterofile og homofile menn i hvordan de vurderer egen helse, og mellom heterofile og lesbiske kvinner. Dette tyder på at seksuell orientering for disse gruppene har liten betydning for hvordan man opplever helsen sin. Derimot skiller bifile menn og kvinner og transpersoner seg ut, ved at signifikant færre i disse gruppene vurderte egen helse som god.

Levekårsundersøkelsene om helse fra SSB⁹³ viser at personer med nedsatt funksjonsevne vurderer sin egen helse som langt dårligere enn andre. Forskjellene i vurderingen av egen helse mellom menn og kvinner i denne gruppen er mindre tydelig enn i resten av befolkningen, med en del variasjon i tallene fra år til år.

Når det gjelder den samiske befolkningen finnes det lite systematisk statistikk, men tall fra SAMINOR-undersøkelsen viser at det er små forskjeller i hvordan den samiske befolkningen vurderer egen helse sammenlignet med den øvrige befolkningen.⁹⁴

8.8 Risikofaktorer

Forskjeller i hvordan menn og kvinner lever livene sine vil kunne gi utslag i kjønnsforskjeller i helse. I det følgende vil vi peke på kjønnsforskjeller knyttet til kjente risikofaktorer for sykdom og tidlig død.

I det følgende vises det også til betydningen av ulike risikofaktorer for sykdomsbyrde hos menn og kvinner. Beregninger av sykdomsbyrde kan gi et anslag på hvilken betydning ulike risikofaktorer har for belastninger som følge av sykdom og tidlig død. Disse beregningene har noen svakheter. Risikofaktorer med best evidens og godt tallgrunnlag, som for eksempel tobakk, vil gjøre store utslag.⁹⁵ Beregninger av sykdomsbyrde inkluderer heller ingen sosioøkonomiske risikofaktorer. Heller ikke genetiske faktorer tas med i beregningene.

En betydelig andel av den beregnede sykdomsbyrden for menn er knyttet til røyking, alkohol, kosthold, fysisk aktivitet, overvekt, høyt blodtrykk, blodsukker og blodkolesterol.⁹⁶ Disse faktorene er med på å påvirke forekomsten av ikke-smittsomme sykdommer, som hjerte- og karsyk-

⁸⁸ (Hugosson et al., 2018)

⁸⁹ (Socialstyrelsen, 2018)

⁹⁰ (SSB, Tabell 13762)

⁹¹ Dette er i motsetning til i levekårsundersøkelsen blant innvandrere, (Vrålstad & Wiggen, 2017), som viser at det er færre innvandrere som vurderer helsen sin som god enn i befolkningen ellers. Datainnsamlingsmetode og -tidspunkt, samt hvordan spørsmål er ordlagt (spurt om helse generelt) kan ha påvirket hvordan undersøkelsene ble besvart.

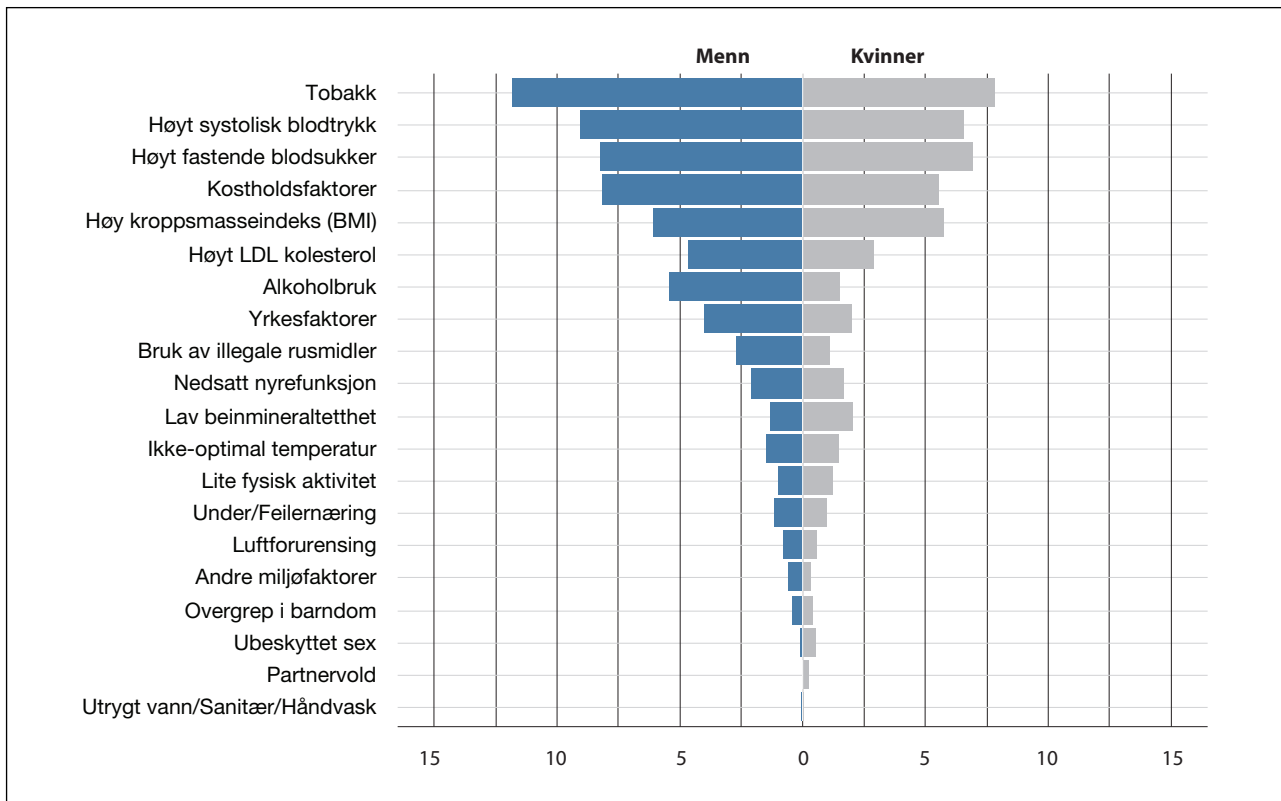
⁹² (Anderssen, Eggebø, Stubberud & Holmelid, 2021)

⁹³ (Bufdir-d)

⁹⁴ Tall fra SAMINOR-undersøkelsen viser at det er små forskjeller i hvordan den samiske befolkningen vurderer egen helse sammenlignet med den øvrige befolkningen

⁹⁵ (Folkehelseinstituttet, 2019c)

⁹⁶ Se også (Meld. St. 15 (2022–2023))

Figur 8.6 Risikofaktorer som fører til helsetapsjusterte leveår (DALY) hos menn og kvinner

Prosentandel av antall helsetapsjusterte leveår (DALY) hos menn og kvinner i 2019 som kan tilskrives ulike risikofaktorer, alle aldre

Kilde: Global Burden of Disease, 2019

dommer, kreft, diabetes og kols. Dette er sykdommer som i mange tilfeller kan forebygges eller utsettes. Blant annet fordi mange av de mest alvorlige sykdommene utvikler seg over tid, kan det ta lang tid før forebyggingsarbeid får effekt.

Det er ulike faktorer som bidrar til helsetap hos unge menn og kvinner. Sammenligner man helsetapsjusterte leveår i aldergruppen mellom 15 og 49 år, tegner det seg relativt ulike bilder, både knyttet til hvilke risikofaktorer som er de mest fremtredende, og omfanget av helsetap. Unge menn er overrepresentert ved helsetap som følge av narkotika, alkohol, arbeid og tobakk (se figur 8.7).

En undersøkelse fra Kreftregisteret så på betydningen av kjente risikofaktorer med dokumentert sterk eller sannsynlig sammenheng med risiko for kreft, og forekomst av utvalgte kreftformer.⁹⁷ Rapporten inkluderer ikke faktorer som miljøforurensning, og heller ikke eksponering fra arbeidsmiljø. Beregningene viser at røyking forårsaker 16,9 prosent av krefttilfellene blant menn og 12,2 prosent blant kvinner. Kosthold forårsaket henholdsvis 4,3 prosent blant menn, og 3,6 pro-

sent blant kvinner. Alkoholinntak forårsaket en større andel av krefttilfellene blant kvinner (2,7 prosent) enn blant menn (1,4 prosent). For flere av de andre, betydningsfulle risikofaktorene er kjønnsforskjellene mindre. UV-eksponering forårsaket 8 prosent av krefttilfellene for begge kjønn, mens overvekt og fedme forårsaket henholdsvis 3,4 og 3,5 prosent av krefttilfellene blant menn og kvinner.

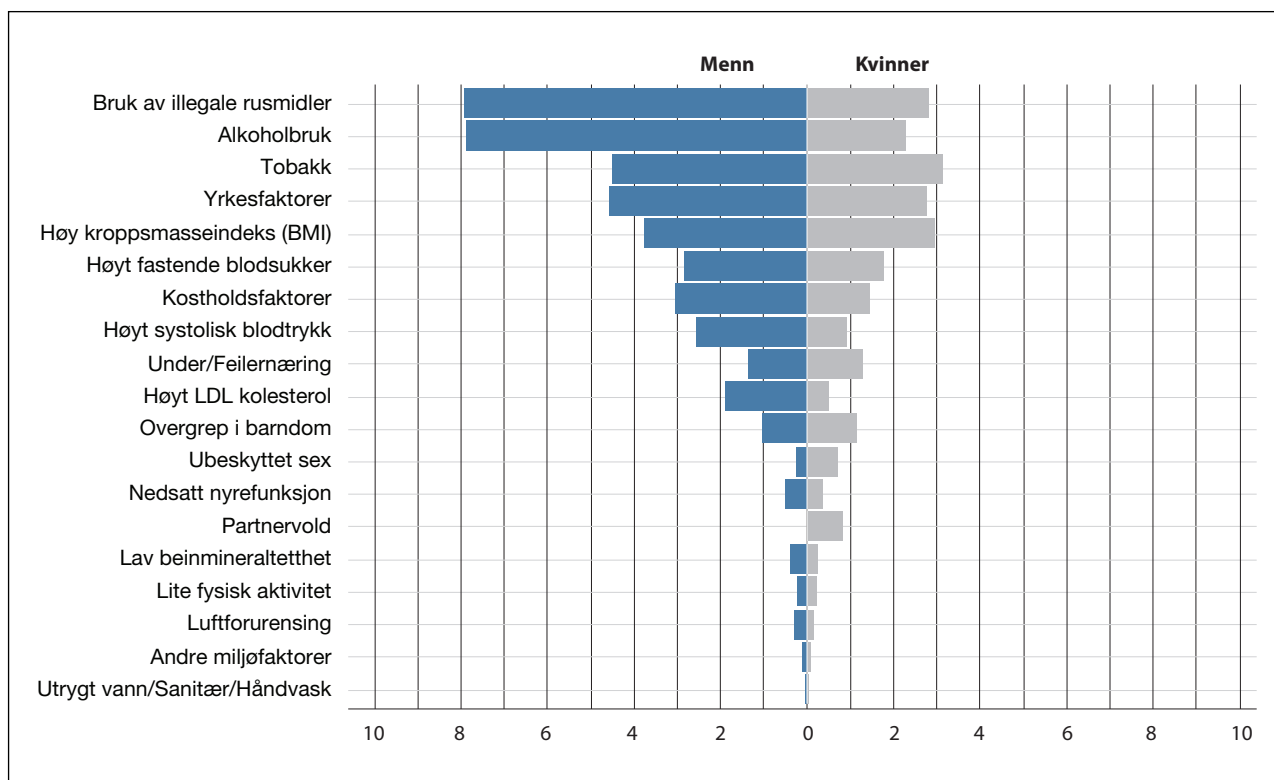
Beregningene viste at dersom man fjernet disse risikofaktorene, ville røykeslutt for menn gi størst effekt. Teoretisk sett ville dette forebygget over 3 200 krefttilfeller, noe som er langt flere enn for kvinner (1 992 tilfeller). Men også for UV-eksponering, kosthold og overvekt/fedme, er det et større potensiale for forebygging blant menn enn kvinner.⁹⁸

8.8.1 Rus

Det vanligste rusmiddelet i Norge er alkohol. I 2022 oppga 8 av 10 i alderen 16-79 år at de har drukket alkohol i løpet av det siste året.⁹⁹ Menn

⁹⁷ (Berstad et al., 2023)

⁹⁸ (Berstad et al., 2023)

Figur 8.7 Risikofaktorer som fører til helsetapsjusterte leveår (DALY) hos menn og kvinner i aldersgruppen 15-49 år

Prosentandel av antall helsetapsjusterte leveår (DALY) hos menn og kvinner i 2019 som kan tilskrives ulike risikofaktorer i aldersgruppen 15-49 år. Risikofaktoren «Ikke-optimal temperatur» er tatt ut

Kilde: Global Burden of Disease, 2019

drikker alkohol både mer og oftere enn kvinner. I perioden 2012–2022 drakk menn i gjennomsnitt 35,2 centiliter alkohol i løpet av siste 4 uker, mens kvinner i gjennomsnitt drakk 17,4. I undersøkelser om rusbruk i Norge opplyser 42 prosent av mennene at de drikker alkohol ukentlig, mot 29 prosent blant kvinner.¹⁰⁰ Det er også vanligere blant menn å drikke 6 eller flere alkoholenheter på én gang.¹⁰¹

Eldre drikker oftere enn yngre, og personer med høyere utdanning og inntekt drikker oftere enn befolkningen ellers. Personer som er gifte eller samboende drikker oftere enn personer som er ugifte, skilte og enker/enkemenn.

Risikofylt drikking er mer utbredt blant yngre og blant menn.¹⁰² Alcohol Use Disorders Identification Test (AUDIT) er et screeningsverktøy som ofte benyttes til å kartlegge alkoholkonsum med potensial for negative konsekvenser og/eller som på sikt kan være avhengighetsskapende. En undersøkelse av alkoholbruk i den norske befolk-

ningen i 2022, viste at 20,5 prosent av mennene og 8,4 prosent av kvinnene hadde et drikkemønster som tilsa at de var i en gruppe med forhøyet risiko og hadde behov for oppfølging. De fleste av disse var i den laveste risikokategorien, men 2,1 prosent av mennene og 0,6 prosent av kvinnene var i de høyeste risikokategoriene.¹⁰³

Høyt alkoholkonsum har negative konsekvenser, både for den enkelte og på samfunnsnivå. Det er forbundet med økt voldelighet, økt seksuell vold og økt forekomst av trafikkulykker. Høyt alkoholkonsum har også negative konsekvenser for den enkeltes helse, blant annet gjennom økt risiko for kreft.

Helserisikoen ved alkohol er spesielt høy for personer i lavinntektsgrupper.¹⁰⁴

Forbruket av alkohol er ujevnt fordelt i befolkningen. En kartlegging av mønstre i alkoholkonsum i Norge, finner at de ti prosentene som drikker mest står for halvparten av det totale konsumet. De som drikker mest alkohol i befolkningen, er oftere menn som bor alene i sentrale strøk.¹⁰⁵

⁹⁹ (Bergsvik, Bye, Christiansen & Rossow, 2023)

¹⁰⁰ (SSB, 2024)

¹⁰¹ (Bergsvik et al., 2023)

¹⁰² (Bergsvik et al., 2023)

¹⁰³ (Bergsvik et al., 2023)

¹⁰⁴ (Degerud et al., 2018; Babor et al., 2022)

¹⁰⁵ (Bye & Rossow, 2021)

Menn er sterkt overrepresentert som misbrukere av illegale rusmidler i Norge. Mens 35,5 prosent av menn i alderen 16 til 30 år oppga at de har brukt cannabis, gjaldt det samme for 27,7 prosent av kvinnene i samme aldergruppe. For sentralstimulerende stoffer, som kokain, amfetamin og ecstasy, er det det i aldersgruppene mellom 16 og 64 år omlag dobbelt så mange menn som rapporterer om slik bruk noen gang. Om lag tre ganger så mange menn som kvinner rapporterer om bruk av kokain og amfetamin siste 12 måneder.¹⁰⁶

Antallet registrerte narkotikautløste dødsfall i 2022 var 321.¹⁰⁷ Av disse var 68 prosent menn. Menn utgjør om lag 70 prosent av de narkotikarelaterede dødsfallene de siste årene. Gjennomsnittsalderen til de som dør av narkotikautløste årsaker er lavere for menn (43,0 år) enn for kvinner (49,4 år).¹⁰⁸ En kartlegging av dødsårsaker i Norge i 2015, fant at overdoser var den nest vanligste dødsårsaken blant menn under 50 år.¹⁰⁹ Dødsårsaksregisteret fanger ikke opp alle dødsfall som kan knyttes til narkotikabruk, ettersom dødsårsaken kan være vold, ulykker, eller ulike sykdommer knyttet til rusmiddelbruken.¹¹⁰

Det er også kjønnsforskjeller i bruken av dopingmidler. Det er langt flere menn enn kvinner som bruker anabole steroider.¹¹¹

8.8.2 Tobakk

Forskjeller i røykevaner er en svært viktig årsak til både helseforskjeller mellom menn og kvinner, og ulike røykemønstre bidrar også til sosiale forskjeller i helse.

Det var lenge slik at det var flere menn enn kvinner som røykte daglig.¹¹² Røykingen blant menn nådde et toppunkt rundt 1950, da over 60 prosent av menn røykte. I tiden som fulgte valgte mange menn å slutte å røyke, først i gruppen med lang utdanning. Samtidig steg antallet kvinner som røykte. Røyking blant kvinner nådde sin maksimale utbredelse på 1970-tallet, cirka 15–20 år etter menn.

I 2023 oppga 8 prosent av menn og 8 prosent av kvinner som røykte daglig.¹¹³

Det er store sosiale ulikheter i hvem som røyker. Det er vanligere å røyke blant de med kort, enn blant de med lang utdanning. I gruppen med lavest utdanning er det flere menn enn kvinner som røyker. 20 prosent av menn med grunnskoleutdanning røykte daglig i 2023, mot 17 prosent av kvinnene i denne gruppen.¹¹⁴ For personer med videregående utdanning var det henholdsvis 9 og 11 prosent som svarte det samme. Blant personer med høyere utdanning var det 3 og 2 prosent som røykte daglig.

Blant personer med innvandringsbakgrunn er det flere som røyker daglig enn i resten av befolkningen. To undersøkelser fra 2005 og 2016 viste at menn med innvandringsbakgrunn ikke sluttet å røyke i samme grad som resten av befolkningen. I 2016 røykte 13 prosent av den mannlige befolkningen daglig, mens blant menn som har innvandret fra Tyrkia røykte 36 prosent, Polen 35 prosent, Vietnam 30 prosent, Kosovo 27 prosent, Irak 26 prosent og Iran 23 prosent. Andelen kvinner med bakgrunn fra de samme landene som røykte daglig var lavere.¹¹⁵

Andelen som røyker av og til har ikke gått ned på samme måte som dagligrøykingen, og utgjør derfor i dag en større andel av røykerne enn tidligere. I 2022 var det like mange som røykte av og til som røykte daglig.¹¹⁶ Andelen som røyker av og til er høyest blant unge menn. Blant unge voksne i alderen 16-24 har økningen av de som røyker av og til vært betydelig, og i 2022 oppga 19 prosent blant menn og 13 prosent blant kvinner i denne aldersgruppen at de røykte av og til.¹¹⁷ I befolkningen over 44 år er det ingen kjønnsforskjeller, og blant disse røyker 5,9 prosent av både menn og kvinner av og til.

Etter hvert som antall røykere har blitt redusert, har antall brukere av snus økt. Her er det en klar overvekt av mannlige brukere. Om lag 20 prosent av voksne menn og litt over 5 prosent av voksne kvinner bruker snus daglig. Snusbruk er vanligere blant unge voksne enn blant eldre. 25 prosent av menn og 15 prosent av kvinner i alderen 16-24 år bruker snus daglig.¹¹⁸

8.8.3 Overvekt

Det finnes ingen fullstendig oversikt over overvekt i befolkningen, men de undersøkelsene som

¹⁰⁶ (Gjersing 2023)

¹⁰⁷ (Gjersing, 2023)

¹⁰⁸ (Gjersing, 2023)

¹⁰⁹ Knudsen et al. 2017, sitert av (Gjersing, 2018)

¹¹⁰ (Gjersing, 2018)

¹¹¹ (Folkehelseinstituttet, 2021)

¹¹² (Vedøy & Sæbø, 2023)

¹¹³ (SSB, Tabell 05307)

¹¹⁴ (SSB, Tabell 11426)

¹¹⁵ (Vrålstad & Wiggen, 2017)

¹¹⁶ (Vedøy & Sæbø, 2023)

¹¹⁷ (Vedøy & Sæbø, 2023)

¹¹⁸ (Folkehelseinstituttet, 2019a)

foreligger tyder på at flere menn enn kvinner er overvektige. Andelen som har overvekt har de siste 50 årene økt betraktelig for begge kjønn. Folkehelseundersøkelsen fra 2021, som baserer seg på et landsrepresentativt utvalg av den voksne befolkningen, viser en gjennomsnittlig kroppsmasseindeks (BMI) for menn på 26,5 kg/m², og at andelen med overvekt og fedme var på 59 prosent (BMI på 25 eller mer). Blant kvinner var gjennomsnittlig BMI noe lavere, 25,6 kg/m², og andelen med overvekt og fedme blant kvinner var på 47 prosent.

Tall fra Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag (HUNT) viser at et flertall i alderen 40-49 år har overvekt eller fedme, og at dette gjelder om lag tre fjerdedeler av mennene, mot i overkant av halvparten av kvinnene, med henholdsvis ca. 77 prosent og 58 prosent.¹¹⁹ Fedme og overvekt forekommer hyppigere blant personer med lav utdanning.

8.8.4 Vold og ulykker

Det er flere menn enn kvinner som dør som følge av ulykker.

De siste 50 årene har det vært en kraftig reduksjon i dødelighet som følge av ulykker både for menn og kvinner. I 1971 var det 93,6 per 100 000 menn som døde på grunn av ulykker. I 2022 hadde antallet falt til 52,1 per 100 000 menn,

¹¹⁹ (Meyer & Bergh, 2023)

en nedgang på over 40 prosent. For kvinner gikk dødeligheten i den samme perioden ned fra 54,8 til 31,5 døde per 100 000.¹²⁰

Det er en betydelig overvekt av menn som dør eller blir hardt skadet i trafikken i Norge. Av 116 personer som ble drept i trafikken i 2022 var det 86 menn.¹²¹ Mens det blant kvinner er en relativt jevnt fordeling i døde i trafikken i aldergruppene over 18 år, er det større forskjeller mellom menn. For eksempel døde 12 menn og 5 kvinner i aldersgruppen mellom 16 og 24 år i 2022. I aldersgruppen 55-64 år døde 21 menn og 3 kvinner.

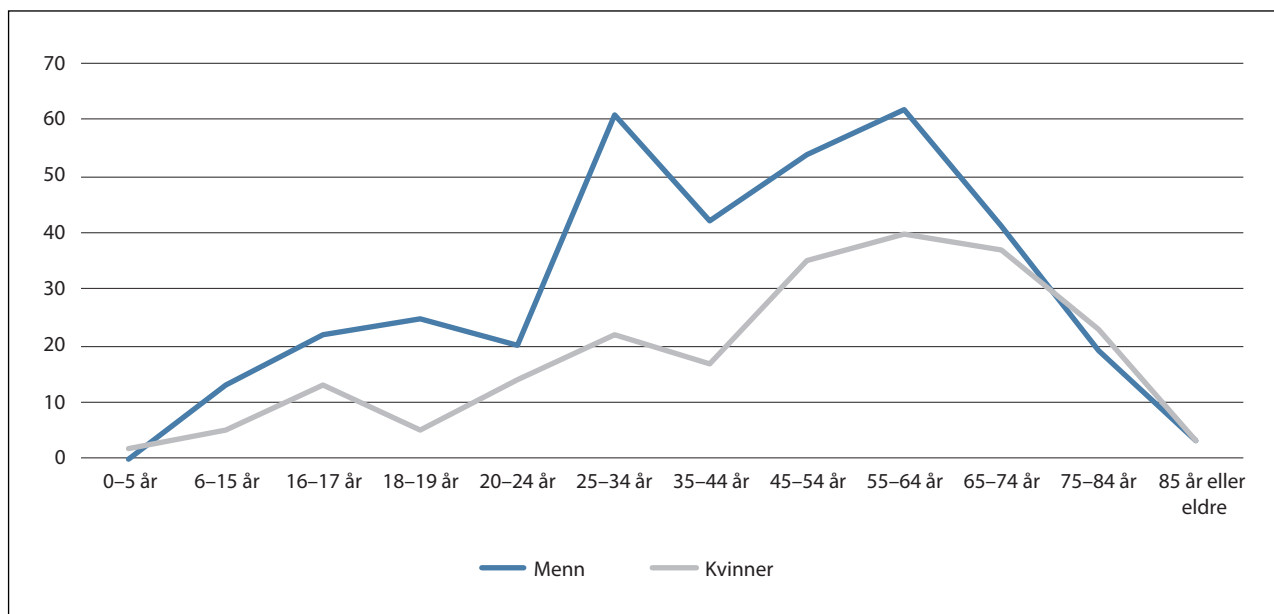
Menn utgjorde om lag 62 prosent av de 578 som ble hardt skadet i trafikken i 2022. Kjønnforskjellen er betydelig gjennom hele voksenlivet, både for drepte og hardt skadde, men antallet menn som blir drept i trafikken er særlig høyt i aldersgruppen 55-64 år. Figur 8.8 viser også at kjønnforskjellen mellom menn og kvinner som blir hardt skadet er svært høy i alderen 25-34 år.

Det er betydelig flere menn enn kvinner som drukner. I 2022 var det 89 personer som druknet i Norge, og av disse var 76, eller 85 prosent, menn.¹²² Denne kjønnforskjellen har holdt seg stabil over tid. Et særlig høyt antall drukninger skjer i aldersgruppen over 61 år, og denne gruppen utgjorde 42 prosent av de som druknet i 2022. Av disse var 92 prosent menn.

¹²⁰ (Dødsårsaksregisteret)

¹²¹ (SSB, Tabell 09000)

¹²² (Redningsselskapet, 2023)

Figur 8.8 Hardt skadde i trafikken

Antall hardt skadde i trafikken i 2022 etter kjønn og alder

Kilde: SSB, Tabell 09000

Andelen arbeidsulykker er relativt lik for menn og kvinner, både når det gjelder ulykker som fører til langt og kort fravær fra arbeidet i etterkant.¹²³ Det er imidlertid nesten bare menn som dør i arbeidsulykker. I bygg- og anleggsbransjen er det større overvekt av skader blant menn enn hva menns overrepresentasjon i næringen skulle tilsi. Skadehyppigheten er 2,2 ganger høyere for menn enn for kvinner, og 96 prosent av skadetilfellene gjelder menn.¹²⁴

Om lag halvparten av menn i Norge oppgir at de har vært utsatt for fysisk vold i voksen alder. Denne andelen har holdt seg stabil over tid.¹²⁵ Menns utsatthet for vold er nærmere beskrevet i kapittel 9.

8.9 Psykisk helse

God psykisk helse er knyttet til en opplevelse av å ha det bra og fungere i dagliglivet, med muligheter til å virkeliggjøre sine talenter, mestre vanlige belastninger i livet, finne glede i arbeid og aktivitet, samt delta og bidra i samfunnet.¹²⁶ God psykisk helse knytter seg både til biologiske faktorer, miljøpåvirkning og opplevelsen av tilhørighet til et større fellesskap.

Lettere former for psykisk uhelse betegnes som *psykiske plager*. Dette kan være opplevelser av belastning i form av nedstemthet eller uro, og er plager som til dels er innenfor normale variasjoner. Hvis plagene blir sterkere og mer varige, og ikke minst hvis de er til hinder for vanlige funksjoner, går tilstanden over til å betegnes som en *psykisk lidelse*. Tilstanden tilfredsstillende da kriteriene for en *psykiatrisk diagnose*.¹²⁷ Psykiske lidelser omfatter blant annet sykdommer som angstlidelser, schizofreni, alvorlig depresjon, fobi og rusbrukslidelser.¹²⁸ Ulike psykiske plager og lidelser kan gi svært ulike symptomer, noe som være med på å påvirke om man selv eller omgivelsene oppfatter at man har behov for hjelp.

Psykiske lidelser er biologisk og sosialt betinget, men for de fleste psykiske lidelser er ikke årsaksmekanismene endelig klarlagt. Heller ikke forskjeller i forekomst av psykiske plager eller lidelser blant menn og kvinner er fullt ut forstått. Det er imidlertid flere ting som tyder på at det er

et samspill mellom biologiske og miljømessige forhold også her.¹²⁹ Det er også klare sammenhenger mellom psykisk helse og opplevelser og erfaringer, som for eksempel omsorgssvikt i oppveksten eller traumer. Hormoner kan ha en viss psykoaktiv virkning; østrogen har en viss beskyttende effekt mot schizofreni, og testosteron kan være med å bidra til økt aggressivitet.

8.9.1 Befolkningsundersøkelser og psykisk helse

Det er vanskelig å vite sikkert hvordan den psykiske helsen i en befolkning er på et gitt tidspunkt eller i løpet av en periode. En måte å undersøke den psykiske helsen i en befolkning, er å bruke kliniske spørreskjema som spør etter symptomer på psykiske lidelser i en større del av befolkningen.¹³⁰ Norske og internasjonale undersøkelser viser at mellom 16 og 22 prosent av den voksne befolkningen blir rammet av psykiske lidelser i løpet av en 12-månedersperiode.¹³¹ Befolkningsundersøkelser i Europa og USA viser at kjønnsforskjellene i symptomer på psykiske lidelser varierer mellom ulike lidelser.

I Norge viser data fra Helseundersøkelsen i Trøndelag (HUNT) at det i perioden 1995–2019 har skjedd en betydelig økning i aldersgruppen 13–40 år som har psykiske plager i form av symptomer på angst og depresjon. Denne økningen er særlig tydelig i perioden etter 2006.¹³² For aldersgruppene over 40 år var det nedgang eller ingen endring.

For menn i alderen 20–29 år økte andelen med symptomer på depresjon fra 3,9 prosent i 1995–1997 til 10,2 i 2017–2019, og utviklingen var relativt lik for kvinner.¹³³ I aldersgruppen 30–39 var det en sterkere økning for menn enn kvinner. Det var 6,9 prosent av både menn og kvinner i denne aldersgruppen som hadde symptomer på depresjon i begynnelsen av perioden, og i 2017–2019 hadde andelen økt til 11,6 prosent av mennene og 8,9 prosent av kvinnene.

Symptomene på angst økte sterkest blant kvinner. I 1995–1997 viste 11,9 prosent av menn og 15,5 prosent av kvinner i alderen 20–29 symptomer på angst, og dette steg til 19 og 32 prosent i 2017–19.

¹²³ (SSB, Tabell 10914)

¹²⁴ (Mostue, Glas, Gravseth & Goffeng, 2023) side 16

¹²⁵ (NKVTS, 2023) og (Hjemdal & Thoresen, 2014)

¹²⁶ (Malt & Aslaksen, 2022)

¹²⁷ (Malt, 2023)

¹²⁸ (Reneflot et al., 2018)

¹²⁹ (S. Dahl, 2005)

¹³⁰ (Reneflot et al., 2018)

¹³¹ (Reneflot et al., 2018)

¹³² (Krokstad et al., 2022; Reneflot et al., 2018)

¹³³ (Krokstad et al., 2022). For kvinner i aldersgruppen 20–29 år var det 4,2 prosent som hadde symptomer på depresjon i 1995–1997, og 10,7 prosent i 2017–2019

I Ungdata-undersøkelsen i 2022 ble gutter og jenter spurt om hvor plaget de hadde vært av seks ulike symptomer på psykiske plager i løpet av den siste uken.¹³⁴ Til sammen 8 prosent av guttene på ungdomsskolen og 11 prosent av guttene på videregående skole krysset av på at de var «ganske mye plaget» på disse spørsmålene. Det har vært en økning i disse andelene i perioden fra 2010, da henholdsvis 7 og 9 prosent svarte det samme. Blant jenter har disse andelene økt jevnt i perioden 2010–2022, fra 16 prosent til 23 prosent på ungdomsskolen og fra 26 til 29 prosent på videregående.¹³⁵

8.9.2 Registrerte psykiske symptomer

Kjønnsforskjeller i behandlingen av psykiske plager og lidelser i helsetjenesten kan reflektere ulik sykkelighet, men også ulik bruk av helsetjenester. Nedenfor under kapittel 8.11.3 gis en fremstilling av forskning om hva som hindrer menn i å oppsøke helsehjelp, blant annet for psykiske symptomer. Befolkningsundersøkelser viser også at mange som har psykiske plager eller lidelser ikke kommer til behandling. En norsk studie som blant annet er basert på diagnostiske intervjuer, viste at det ikke var registrert en diagnose på en betydelig andel av de som hadde opplevd psykiske plager og lettere psykiske lidelser.¹³⁶ Hvor mange som hadde vært i kontakt med helsevesenet med plagene sine varierte betydelig mellom ulike lidelser. En svært lav andel av de som tilfredsstilte diagnostekriteriene for alkoholbrukslidelse hadde blitt registrert med en diagnose. Kun 3 prosent var registrert med en alkohollidelse i primærhelsetjenesten og 7 prosent i spesialisthelsetjenesten. Om lag 35 prosent av de som tilfredsstilte kriteriene for en depresjonsdiagnose var registrert med denne lidelsen i primærhelsetjenesten, og 15 prosent hadde også fått en depresjonsdiagnose i spesialisthelsetjenesten. For angstlidelser var de samme tallene henholdsvis 21 og 17 prosent.

Det er flere kvinner enn menn som er i kontakt med helsetjenesten om sin psykiske helse. I 2020 var om lag 15 prosent av menn og 22 prosent av kvinner registrert med psykiske symptomer og plager i primærhelsetjenesten. Videre var 5 prosent av alle menn og 7 prosent av alle kvinner i

kontakt med spesialisthelsetjenesten for psykiske lidelser.¹³⁷

Ser man på personer under 18 år, ble 10,9 prosent av gutter og 12,5 prosent av jenter registrert med en diagnosekode for psykiske lidelser i primærhelsetjenesten i 2022. Guttene utgjør et flertall av de registrerte fram til 12 års alder. Her har det skjedd en økning fra henholdsvis 7,6 prosent for gutter og 7,3 prosent for jenter i 2010.

I 2022 ble om lag 6 prosent av unge under 18 år behandlet for en psykisk lidelse i spesialisthelsetjenesten. Også her er gutter i flertall fram til 12 år. Dette skyldes at gutter oftere diagnostiseres med lidelser som debuterer tidlig i livet, som for eksempel ADHD, autismspekterforstyrrelser og atferdsforstyrrelser.

I perioden fra 2010 har andelen som får en psykiatrisk diagnose nær doblet seg blant jenter. Den har også steget blant gutter, og i 2022 var det en høyere andel gutter over 16 år som ble diagnostisert med depresjon eller angst enn i 2010. Det er ikke klart om disse endringene er uttrykk for økt sykkelighet, eller om det er andre forhold som gjør at flere søker helsehjelp for disse plagene.

For ADHD var andelene med diagnosen relativt stabil hos begge kjønn og i alle aldersgrupper i perioden 2010–2020. Andelene har siden økt hos begge kjønn i aldersgruppene fra 6 år og oppover. Økningen er særlig markant for jenter, men i gruppen 0-15 år er det fremdeles en klar overvekt av gutter som får diagnosen. Det er også et klart flertall gutter som diagnostiseres med autismspekterforstyrrelser. Andelen som får diagnosen er økende, særlig blant gutter under 11 år, og jenter i tenårene.¹³⁸

Blant voksne varierer andelen menn og kvinner som er i kontakt med primærhelsetjenesten mellom de ulike psykiske lidelsene.¹³⁹ Til sammen 7 prosent av menn og 12,1 prosent av kvinner var i kontakt med primærhelsetjenesten for en depressiv lidelse i perioden 2011–2015. Når det gjelder angstlidelser var 3,4 prosent av menn og 5,4 prosent av kvinner i kontakt med primærhelsetjenesten.

For mer alvorlige psykiske lidelser er kjønnsforskjellene mindre, men et flertall av de som for eksempel får behandling for schizofreni er menn. I årene 2011–2015 var 0,5 prosent av menn og 0,4 prosent av kvinner i kontakt med primærhelsetjenesten på grunn av schizofreni. I spesialisthelsetjenesten er kjønnsforskjellen for denne diagno-

¹³⁴ «Følt at alt er et slit», «hatt søvnproblemer», «følt deg ulykkelig, trist eller deprimert», «følt håpløshet med tanke på framtida», «følt deg stiv eller anspent» og «bekymret deg for mye om ting», se (Bakken, 2022)

¹³⁵ (Bakken, 2022)

¹³⁶ (Torvik et al., 2018)

¹³⁷ (Tesli et al., 2023)

¹³⁸ (Bang et al., 2024)

¹³⁹ (Reneflot et al., 2018)

sen større. I samme periode mottok 0,4 prosent av menn og 0,2 prosent av kvinner poliklinisk- eller dagbehandling for denne diagnosen.

Det er flere menn enn kvinner som blir tvangsinnlagt i psykiatrien, men kjønnsforskjellene varierer noe i ulike aldergrupper. I 2022 ble 262,2 menn per 100.000 tvangsinnlagt i aldersgruppen 23-29 år, mens den tilsvarende raten for kvinner var 134,6.¹⁴⁰ Etter fylte 50 år var kjønnsforskjellene mindre. Antallet pasienter som har vedtak om tvungen psykisk helsevern uten døgnopphold følger et lignende mønster. Her er kjønnsforskjellen størst i alderen 23-39 år, og i denne aldergruppen er mer enn dobbelt så mange av pasientene menn.¹⁴¹

Antallet døgnbehandlinger i Norge går stadig ned. I 1990 var det 7 745 senger i det psykiatriske helsevernet mens det i 2022 var 3 624.¹⁴² Samtidig har antallet utskrivninger i det psykiske helsevernet gått opp. I 1990 var det 20 259 utskrivninger, og i 2017 var tallet oppe i 54 065. I 2022 var tallet redusert noe, til 45 088. Selv om noen pasienter stadig er lenge på psykiatriske sykehus, så er de fleste opphold blitt kortere og kortere. Utviklingen innen tverrfaglig spesialisert rusbehandling viser samme tendens.¹⁴³

8.9.3 Livskvalitet i ulike deler av befolkningen

Hvert år siden 2020 har Statistisk sentralbyrå gjennomført Livskvalitetsundersøkelsen, som av gir et bilde av både opplevd livskvalitet og livsbetaingelser. I 2023 ble undersøkelsen sendt ut til et representativt utvalg på 40 000, og til sammen 45 prosent besvarte undersøkelsen.¹⁴⁴ For å supplere dataene som er tilgjengelige i SSBs statistikkbank, har Mannsutvalget bestilt detaljerte statistikkstabeller fra for å belyse kjønnsforskjeller i opplevd livskvalitet blant ulike grupper av befolkningen.

I livskvalitetsundersøkelsen i 2023 oppga menn i gjennomsnitt en noe lavere tilfredshet med livet enn kvinner.

På en skala fra 0 (lav tilfredshet) til 10 (høy tilfredshet) på spørsmålet «Alt i alt, hvor fornøyd er du med livet ditt for tiden?», lå gjennomsnittet for menn på 6,8 mot 6,9 for kvinner. Analysene som er

foretatt av SSB for Mannsutvalget viser at denne forskjellen er signifikant.¹⁴⁵

Svarene for menn og kvinner fordeler seg noe ulikt over skalaen, og i gruppen som svarer at de at de har en høy tilfredshet med livet er det flere menn enn kvinner. 23,8 prosent av mennene og 21,8 prosent av kvinnene som svarte på denne undersøkelsen er i denne gruppen.

Det er variasjoner i livskvalitet mellom ulike grupper, og livskvalitet på ulike områder varierer etter både livssituasjon og levekår. Blant annet varierer livskvaliteten i ulike aldersgrupper. På flere indikatorer oppgir yngre at de er mindre tilfredse med livet enn eldre. Ser man svarene på spørsmålet om tilfredshet med livet, skiller også menn seg signifikant fra kvinner i aldersgruppene 25-44 og 45-66 år. Her er gjennomsnittet henholdsvis 6,4 og 6,8 for menn mot 6,6 og 7,0 for kvinner.

Personer med lavere utdanning oppgir mindre tilfredshet på livet og flere andre livskvalitetsmål enn de som har høyere utdanning og inntekt. Analysene foretatt av SSB for Mannsutvalget viser at det er signifikante forskjeller mellom menn og kvinner dersom man både ser på kjønn og utdanning. Menn med videregående skole har i gjennomsnitt en signifikant lavere tilfredshet med livet enn kvinner med samme utdanningsbakgrunn (henholdsvis 6,7 og 6,9). Også menn som bare har grunnskole har en lavere tilfredshet enn kvinnene i samme gruppe, men her er ikke forskjellen signifikant. Blant personer med universitets- og høyskoleutdanning over 4 år er det menn som i gjennomsnitt har en signifikant høyere tilfredshet med livet enn kvinner (henholdsvis 7,3 og 7,1).

Menn er i gjennomsnitt mer tilfreds med sin psykiske helse enn kvinner. I 2023 svarte 26,7 prosent av menn at de har lav tilfredshet med sin psykiske helse. Tallet for kvinner var 28,4. Det gjennomsnittlige svaret for menn som gruppe var 6,9 på en skala fra 1 til 10, og for kvinner var gjennomsnittet 6,8. Analysene fra SSB viser at denne forskjellen er signifikant.

Aldersgruppen 18-24 år har de laveste skårene for tilfredshet med psykisk helse. 38,6 prosent av mennene og 47,5 prosent av kvinnene i denne aldersgruppen svarer at de har lav tilfredshet med sin psykiske helse. Dette er både en høyere andel og en større kjønnsforskjell enn i de eldre aldersgruppene. Aldersgruppen 67-79 år skiller seg ut ved at det er den eneste der det er flere menn enn kvinner som oppgir at de har lav tilfredshet med den psykiske helsen (henholdsvis 17,1 og 14,5

¹⁴⁰ (Helsedirektoratet, 2023i)

¹⁴¹ (Helsedirektoratet, 2023j)

¹⁴² (Helsedirektoratet, 2023g; SSB, Tabell 04511)

¹⁴³ (Helsedirektoratet, 2023h)

¹⁴⁴ (Grimstad & Støren, 2023; SSB, Tabell 13762; SSB, Tabell 13763)

¹⁴⁵ Signifikans på 1-prosentnivå

prosent). Denne forskjellen er ikke statistisk signifikant.

Dersom man ser på samlivsform er det flere signifikante forskjeller mellom menn og kvinners vurdering av sin egen psykiske helse. Analysene foretatt av SSB viser blant annet at menn som er enslige og ikke har kjæreste, eller er enslige og bor uten barn, i gjennomsnitt har en signifikant lavere tilfredshet med sin psykiske helse sammenlignet med kvinner i samme situasjon.

Når vi ser nærmere på indikatoren for psykisk helse, er det også betydelige forskjeller mellom ulike grupper av befolkningen. Innvandrere skårer i gjennomsnitt dårligere på halvparten av indikatorene for livskvalitet sammenlignet med befolkningen for øvrig. Dette gjelder både for menn og kvinner. Norskfødte med innvandrerforeldre skårer dårligere enn befolkningen i alt på 2 av 12 livskvalitetsindikatorer, og ikke bedre enn befolkningen i alt på noen av indikatorene.¹⁴⁶

Nesten halvparten av de skeive oppga lav tilfredshet med egen psykisk helse, mot 25 prosent i den øvrige befolkningen. Dette kan sees i sammenheng med funn fra levekårsundersøkelsen blant skeive i Norge.¹⁴⁷ I denne studien oppga flere lhbt-personer et høyere psykisk lidelsesstrykk enn henholdsvis heterofile personer og cispersoner, og dette gjaldt spesielt bifile menn og kvinner og transpersoner.

Når det gjelder personer med nedsatt funksjonsevne, viser tall fra Livskvalitetsundersøkelsen i 2021 at 43 prosent oppgir at de har lav tilfredshet med egen psykiske helse, sammenlignet med 26 prosent i hele befolkningen samme år.¹⁴⁸ Her er det ingen signifikante forskjeller mellom kjønnene.¹⁴⁹

Det er små forskjeller mellom hvordan innvandrere og befolkningen ellers vurderer sin egen psykiske helse i Livskvalitetsundersøkelsen, og det er ingen signifikante forskjeller mellom kjønn.¹⁵⁰ Andre undersøkelser tyder på at psykiske plager er mer utbredt blant innvandrere enn befolkningen ellers.¹⁵¹ Undersøkelser blant innvandrere og samer tyder på at det er en sammen-

heng mellom erfaringer med diskriminering og dårligere psykisk helse.¹⁵²

8.9.4 Selvmord

Det er betydelig flere menn enn kvinner som begår selvmord. Av de 610 personene som valgte å avslutte sitt eget liv i 2022, var 436 menn og 174 kvinner. Det utgjorde henholdsvis 16,3 og 6,7 dødsfall per 100 000.¹⁵³

Selv om selvmord er en relativt sjelden dødsårsak, er det en betydelig dødsårsak blant yngre menn.¹⁵⁴ I aldergruppen 20-29 år døde 70 menn av selvmord i 2022, mot 31 kvinner. I aldersgruppen 30-39 år døde 68 menn av selvmord, mens 26 kvinner gjorde det samme. Selv om antallet selvmord er betraktelig høyere blant unge menn enn blant unge kvinner, er den andelen selvmord utgjør av det totale antallet dødsfall i disse aldersgruppene relativt likt mellom menn og kvinner.¹⁵⁵ Dette skyldes at det samlet sett er flere dødsfall blant menn i disse aldersgruppene. At flere unge menn enn unge kvinner tar sitt eget liv, gjør at tapte leveår som følge av selvmord i ung alder er høyere for menn enn for kvinner. I de eldre aldersgruppene er kjønnsforskjellene mindre. I aldersgruppen 40-49 år utgjør selvmord 17 prosent av dødsfallene blant menn (mot 10 prosent for kvinner), og i aldersgruppen 50-59 er tilsvarende andeler henholdsvis 6 og 3 prosent.¹⁵⁶ Blant eldre menn er selvmord en langt mindre dominerende dødsårsak, men antall selvmord pr 100 000 i aldersgruppen over 75 år er betydelig høyere blant menn enn blant kvinner.¹⁵⁷

Selvmordstallene i Norge har vært relativt stabile i de siste 20 til 30 årene, etter at de gikk ned fra et betydelig høyere nivå i 1980- og begynnelsen av 1990-årene. Denne nedgangen skyldes i stor grad at det er færre menn som begår selvmord. I perioden 1986 til 1989 var det for eksempel 23,4 per 100 000 menn som avsluttet sitt eget liv, mot 16,9 i årene 2017–2021.¹⁵⁸ I årene 1991–2009 gikk antallet selvmord med skytevåpen ned, og denne nedgangen kan knyttes til strengere våpenlovgivning.¹⁵⁹ Det har vært en svak, men

¹⁴⁶ Norskfødte med innvandrerforeldre er imidlertid en ung gruppe, og unge generelt oppgir dårligere livskvalitet enn eldre. Sammensetningen av de to gruppene, innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, er også ulik når det kommer til andre forhold som landbakgrunn

¹⁴⁷ (Anderssen et al., 2021)

¹⁴⁸ (Bufdir)

¹⁴⁹ (Grimstad & Støren, 2023)

¹⁵⁰ (Grimstad & Støren, 2023)

¹⁵¹ (Kjøllesdal et al., 2019)

¹⁵² (Hansen, 2015; Kjøllesdal et al., 2019)

¹⁵³ (Dødsårsaksregisteret)

¹⁵⁴ (Dødsårsaksregisteret)

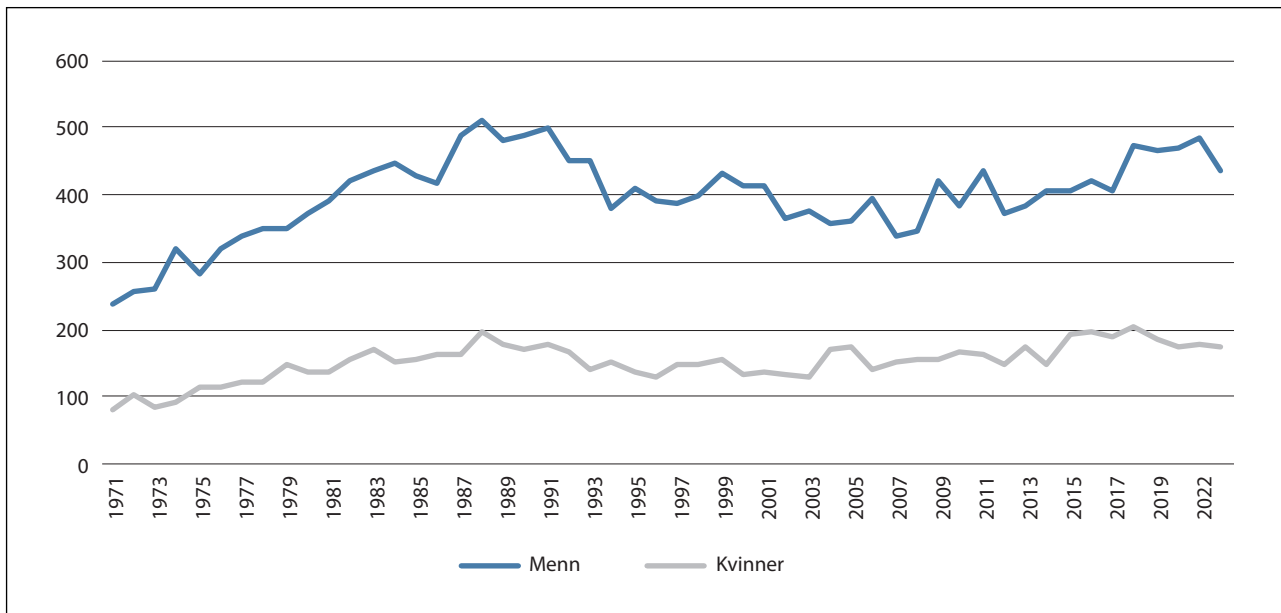
¹⁵⁵ For kvinner er andelen selvmord av alle dødsfall i de samme aldersgruppene henholdsvis 37 og 21 prosent

¹⁵⁶ (Dødsårsaksregisteret)

¹⁵⁷ (K Stene-Larsen et al., 2022)

¹⁵⁸ (Dødsårsaksregisteret)

¹⁵⁹ (Gjertsen, Leenaars & Vollrath, 2014)

Figur 8.9 Selvmord i Norge 1971–2022

Antall selvmord i Norge i perioden 1971–2022 fordelt på kjønn
Kilde: Dødsårsaksregisteret

signifikant økning i antall selvmord i Norge mellom 2010 og 2019. I 2022 var det 50 færre som begikk selvmord sammenlignet med året før, men nedgangen er innenfor det som er forventet ut fra trenden i årene 2010–2019.¹⁶⁰

Hyppigheten av selvmord i befolkningen som helhet er i dag relativt lik i Norge og land i Europa, Nord-Amerika og Australia.¹⁶¹ I de fleste land er det en overvekt av menn som tar sitt eget liv, men kjønnsforskjellen er betydelig høyere i Europa enn i andre deler av verden.¹⁶² Kjønnsforskjellene er imidlertid mindre i Norge og andre nordeuropeiske land, enn for eksempel i land i Øst-Europa.¹⁶³

En kunnskapsoppsummering av internasjonale studier viser at eldre menn hadde en høyere selvmordsrate enn eldre kvinner, og at eldre menn benytter metoder med høyere dødelighet. Gifte, og særlig gifte menn, hadde en lavere selvmordsrisiko enn eldre enkemenn/enker, separert/ skilt og aldri-gifte.¹⁶⁴ Det er flere og sammensatte årsaker til at flere menn enn kvinner tar sitt eget liv. Stor usikret gjeld, spillavhengighet samt plutselige økonomiske problemer, er eksem-

pler på økonomiske forhold som er relatert til økt selvmordsrisiko. En rekke somatiske sykdommer gir også en betydelig økt selvmordsrisiko, særlig alvorlige sykdommer, og særlig hos eldre menn.

I forskningen er det også pekt på at et høyere nivå av aggresjon, impulsivitet og alkoholmisbruk blant menn, i tillegg til tilgang til våpen og en tendens til å benytte voldsommere metoder, kan være med på å bidra til et høyere antall selvmord blant menn. Stereotypiske kjønnsrollemønstre kan gjøre det vanskeligere for menn enn for kvinner å søke hjelp.¹⁶⁵

Selvmordsforsøk

Estimater kan tyde på at det er flere selvmordsforsøk blant kvinner enn blant menn, men disse estimatene varierer og er forbundet med stor usikkerhet.¹⁶⁶ En europeisk studie som undersøkte alvorlighetsgraden i selvmordsforsøk hos menn og kvinner, fant at menn var i flertall i gruppen som foretok de mest alvorlige selvmordsforsøkene.¹⁶⁷ Blant menn som gjennomfører selvmord, er det også en høyere andel som bruker voldsomme metoder, sammenlignet med kvinner.¹⁶⁸

¹⁶⁰ (Strøm, Sveen, Guttorm Raknes, Slungård & Fagerås, 2023)

¹⁶¹ (Stene-Larsen et al., 2022)

¹⁶² (Varnik, 2012)

¹⁶³ (Stene-Larsen et al., 2022; Varnik, 2012)

¹⁶⁴ (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl.-a)

¹⁶⁵ (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl.-a-b)

¹⁶⁶ (Reneflot et al., 2018)

¹⁶⁷ (Freeman et al., 2017)

¹⁶⁸ (Qin, 2022)

For både menn og kvinner er det en klar sammenheng mellom psykiske lidelser og selvmord. En internasjonal metastudie konkluderte med at risikoen for å dø av selvmord er åtte ganger så høy for personer med en psykisk lidelse, sammenlignet med personer som ikke har en psykisk lidelse.¹⁶⁹ En annen metastudie viste at det forelå en underliggende psykisk lidelse ved opp mot 9 av 10 selvmord. Undersøkelsen viste betydelige kjønnsforskjeller mellom hvilke psykiske lidelser som er assosiert med økt risiko for selvmord. Særlig personlighetsforstyrrelse og alkohol- eller rusmisbruk er viktige faktorer hos menn.¹⁷⁰

Det er sammensatte årsaker bak selvmord. Både samfunnsmessige, kulturelle, kontekstuelle, relasjonelle, sosiodemografiske, økonomiske, biologiske og psykologiske faktorer kan ha betydning.¹⁷¹ Utover kjønnsdimensjonen, er en økt risiko for selvmord assosiert med lav utdanning eller inntekt, familiehistorikk med selvmord, psykiske lidelser, alkohol og rusmisbruk, manglende sosialt nettverk, økonomiske vanskeligheter og tidligere selvmordsforsøk.

De som tar sitt eget liv har langt høyere kontaktrate med helsetjenesten enn befolkningen for øvrig.¹⁷² Andelen som har hatt slik kontakt er imidlertid høyere blant kvinner enn blant menn; 80 prosent av menn og 89 prosent av kvinner som tar livet sitt hadde vært hos fastlegen året forut for selvmordet, mens 35 prosent av mennene og 46 prosent av kvinnene vært hos fastlegen måneden forut for selvmordet.

Eldre studier tyder også på at selvmord og selvmordstanker forekommer oftere i den samiske befolkningen enn i befolkningen i Nord-Norge ellers. Dette gjaldt særlig unge samiske menn.¹⁷³

Levekårsundersøkelsen blant skeive i Norge i 2020¹⁷⁴, viser at det er høyere forekomst av selvmordstanker og -forsøk blant skeive enn blant heterofile. Blant bifile og homofile menn er andelen som har hatt selvmordstanker noen gang i løpet av livet signifikant høyere sammenlignet med heterofile menn etter kontroll for bakgrunnsfaktorer. På samme måte var andelen blant bifile og homofile menn som i løpet av hele livet hadde

gjort selvmordsforsøk signifikant høyere sammenlignet med heterofile menn.

8.10 Seksuell helse

Seksuell helse kan defineres som fysisk, mentalt og sosialt velvære relatert til seksualitet, og er ikke begrenset kun til fraværet av sykdom, dysfunksjon eller svakhet.¹⁷⁵ Seksualitet er både en del av den enkeltes kropp og identitet, samtidig som seksuell aktivitet er en del av den enkeltes samspill med andre mennesker. Normer for hvordan seksualitet bør, eller ikke bør, komme til uttrykk, er en sentral del av kultur og samfunn.¹⁷⁶

Seksualitet og seksuell helse er en viktig del av våre liv, og seksuell helse hører inn under helsebegrepet sammen med den fysiske og psykiske helsen. God seksuell helse er en ressurs og en beskyttelsesfaktor som fremmer livskvalitet.¹⁷⁷ En forutsetning for god seksuell helse er en positiv og respektfull tilnærming til seksualitet og til seksuelle relasjoner, og muligheten til å ha gode og trygge seksuelle erfaringer.

Siden 1970-tallet er det blitt større rom for å snakke om og gi uttrykk for egen seksualitet. Denne seksuelle frigjøringen henger blant annet sammen med utviklingen av likestilling for kvinner. Mens kvinners lyst tidligere var tabubelagt og menn ble forventet å alltid ha lyst på sex, er det nå en større åpenhet for at seksualitet er mer sammensatt både for menn og kvinner.¹⁷⁸ Den seksuelle frigjøringen har ført til at det i dag er en større åpenhet om kvinners seksualitet og seksuelle problemer. Det er mindre åpenhet om menns seksualitet, og menns forhold til egen seksualitet kan i større grad bære preg av tradisjonelle kjønnsroller. Dette innebærer blant annet en forventning til den mannlige seksualiteten i form av seksuell aggressivitet, heteronormativitet, pågåenhet og virilitet.¹⁷⁹ Menns seksualitet blir i mindre grad beskrevet som positiv og er i større grad forbundet med former for seksualitet som kan oppfattes negativt.¹⁸⁰

Denne formen for maskulinitet gjenspeiles blant annet i pornografisk materiale, som igjen kan påvirke brukernes oppfatninger om sex.¹⁸¹

¹⁶⁹ (Too et al., 2019), her fra (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl-a)

¹⁷⁰ (Arsenault-Lapierre, Kim & Turecki, 2004), her fra (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl-a)

¹⁷¹ Reneflot og Stene-Larsen, Upubl-a)

¹⁷² (Hauge, Stene-Larsen, Grimholt, Øien-Ødegaard & Reneflot, 2018)

¹⁷³ (Budfir, 2023)

¹⁷⁴ (Anderssen et al., 2021)

¹⁷⁵ (World Health Organization)

¹⁷⁶ (Aars, 2011)

¹⁷⁷ (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017)

¹⁷⁸ (Aars, 2011)

¹⁷⁹ (Kimmel, 2012)

¹⁸⁰ (Saastad, 2022)

¹⁸¹ (Sun, Bridges, Johnson & Ezzell, 2016)

Menn er overrepresentert som konsumenter av pornografi.¹⁸² Gutter er yngre enn jenter første gang de ser porno.¹⁸³ Menn er også overrepresentert i statistikken over personer som kjøper sex.¹⁸⁴ Reform – ressurscenter for menn har gjennom sitt samtaletilbud til personer som kjøper sex erfart at flere av deres brukere er preget av ulike former for hyperseksualitet, som overforbruk av pornografi og avhengighet til sexkjøp.¹⁸⁵

Forventningene til mannlig seksualitet kan påvirke menns seksuelle helse, og føre til at menn undertrykker eller skjuler sin egen seksualitet, for eksempel hvis de opplever usikkerhet rundt egen seksualitet. Skeive menn og personer med normbrytende kjønnsuttrykk oppleve særskilte problemer med å leve ut sin seksualitet, fordi den kan oppfattes som å bryte med normer for maskulinitet.

Metoo-bevegelsen har satt søkelyset på seksuelle krenkelser i maktrelasjoner. Blant menn har det også oppstått en diskusjon, og for noen også en usikkerhet, om hvordan seksualiserte handlinger kan og bør forstås.¹⁸⁶

8.10.1 Seksuell vold og trakassering

Menn som har blitt utsatt for seksuell vold kan ha vansker med å gjenkjenne det som har hendt med dem som overgrep.¹⁸⁷ Kjønnsnormer for menns seksualitet kan føre til seksuell atferd som er skadelig for andre, eller at menn underrapporterer overgrep de er utsatt for. I NKVTS sin omfangsundersøkelse fra 2022 svarte 3 prosent av de spurte mennene at de har opplevd voldtekt ved makt og tvang eller seksuell omgang der de ikke har vært i stand til å motsette seg handlingen.¹⁸⁸ Omfanget av menn som har vært utsatt for mindre alvorlige former for overgrep er høyere. I en undersøkelse om seksuell trakassering blant videregående elever i Sør-Trøndelag oppga 25 prosent av guttene i studien å ha opplevd minst en form for seksuell tvang eller fysisk trakassering.¹⁸⁹

Forsker Torbjørn Herlof Andersen hevder at gutter og menn utsatt for seksuelle overgrep er omfattet med en «sosialt og betinget taushet», og

kaller dette en institusjonell usynliggjøring av menn. Han viser til at den første norske dommen mot en kvinne for voldtekt av en mann først kom i 2004.¹⁹⁰

Utvalget beskriver seksuell vold nærmere i kapittel 9.

8.10.2 Seksuell dysfunksjon på grunn av sykdom, aldring eller medisinerbruk

Kunnskap om menns seksuelle helse tilhører urologifaget i Norge. Urologien befatter seg med læren om nyrene, urinveiene og de mannlige kjønnsorganene.¹⁹¹ Andrologi er læren om menn, de mannlige hormoners funksjon, menns fruktbarhet og sykdommer, samt utviklingsfeil i de mannlige kjønnsorganene.¹⁹² Andrologi er ikke en godkjent legespesialitet i Norge.

Mange menn vil kunne oppleve permanente problemer med ereksjon eller andre seksualfunksjoner, ofte som følge av sykdom, aldring eller medisinerbruk. Nedsatt seksuell funksjon kan være en betydelig påkjenning, og for noen vil det kunne utfordre opplevelsen av å være mann.¹⁹³ En rekke diagnoser og lidelser kan føre til at menns seksualfunksjon bli redusert eller bortfaller. Eksempler på dette er hjertelidelser, diabetes, tarmkreft og ulike former for psykiske lidelser. Tapet av seksualfunksjon kan skyldes sykdommen i seg selv, eller ha sammenheng med bivirkninger av medisiner.

Seksuell dysfunksjon er blant de vanligste resultatene av å få, eller bli behandlet for, prostatakreft. Dette kan gi seg utslag i ereksjonssvikt eller vannlatingsproblemer. Disse bivirkningene kan påvirke den psykiske helsen, både når det gjelder selvfølelse og selvtillit, men også gi utfordringer med identiteten som mann.¹⁹⁴ Spesialisthelsetjenesten, fastlegene og kommunehelsetjenesten har ansvar for behandling og oppfølging av pasienter med prostatakreft.^{195, 196} Det er betydelige variasjoner i hvilke tjenester menn med prostatakreft mottar ved tap av seksualfunksjon, blant annet på grunn av forskjeller i kompetanse mellom sykehusene.¹⁹⁷

¹⁸² (Universitetet i Oslo, 2022)

¹⁸³ (Medietilsynet, 2022)

¹⁸⁴ (Schei & Stigum, 2010)

¹⁸⁵ (Reform, 2024)

¹⁸⁶ (Groes, 2023)

¹⁸⁷ (Reform & FMSO, 2017)

¹⁸⁸ (Dale, Aakvaag, Strøm, Augusti & Skauge, 2023)

¹⁸⁹ (Bendixen & Kennair, 2014)

¹⁹⁰ (T. H. Andersen, 2012)

¹⁹¹ (Tveter, 2019)

¹⁹² (Svendsen, 2019)

¹⁹³ (SOU 2014: 6)

¹⁹⁴ (Schantz Laursen, 2017)

¹⁹⁵ (Helsedirektoratet, 2022)

¹⁹⁶ (Helsedirektoratet, 2021b)

¹⁹⁷ (Reform)

8.11 Bruk av helsetjenester

Både frekvens i bruk av helsetjenester og kjønnsforskjeller varierer betydelig mellom land. Det er en internasjonal trend at menn bruker helsevesenet mindre enn kvinner.¹⁹⁸ Norge har både en relativt høy bruk av helsetjenester og moderate kjønnsforskjeller sammenlignet med mange andre land. Bruk av helsetjenester påvirkes for eksempel av tilbudet som er tilgjengelig og av at forskjellige grupper i befolkningen kan ha ulike terskler for å oppsøke helsetjenester.

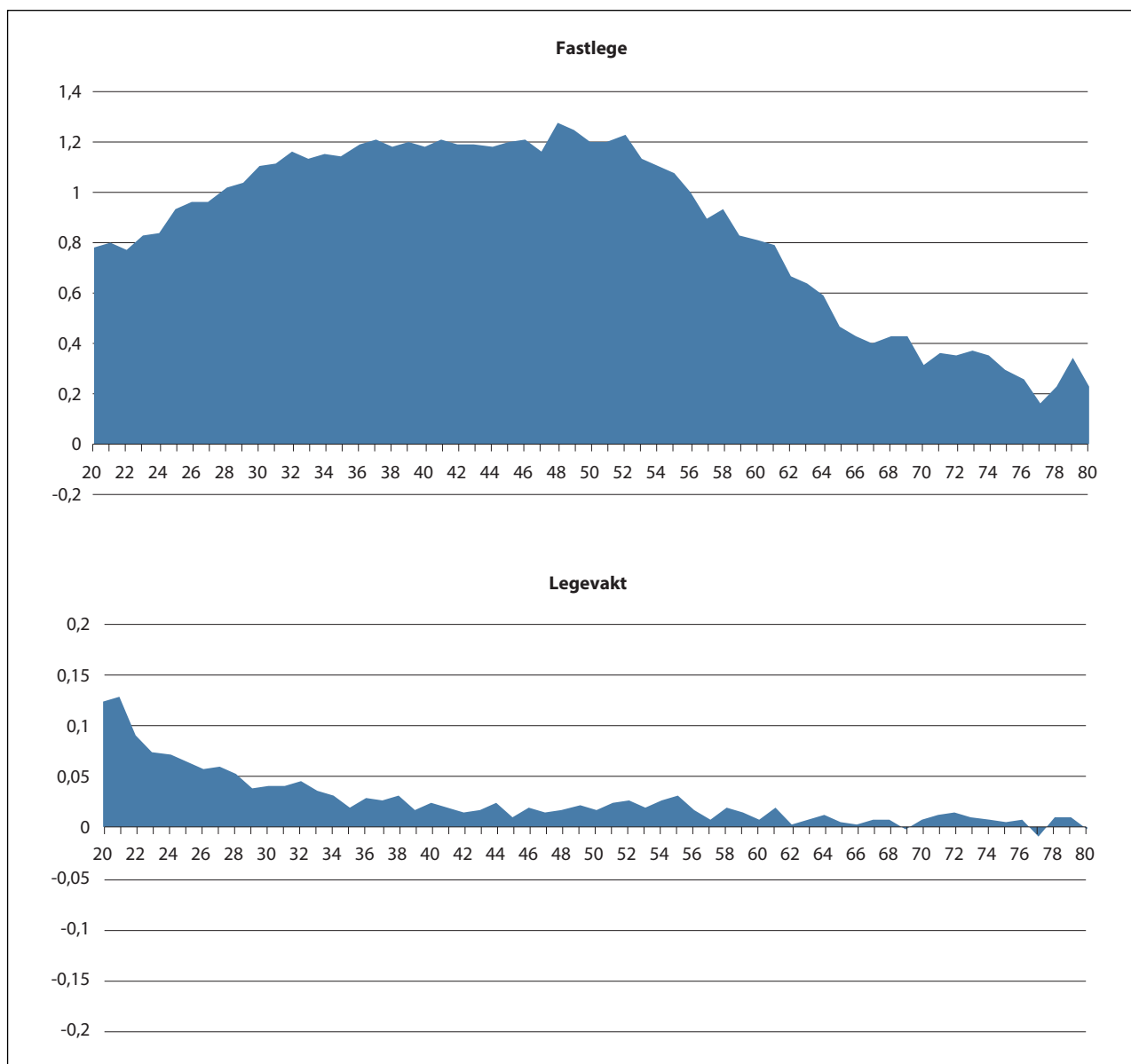
¹⁹⁸ (Directorate-General for Health Consumers, 2011)

8.11.1 Primærhelsetjenesten

På oppdrag for Mannsutvalget har FHI fortatt en registerbasert undersøkelse av kjønnsforskjeller i bruk av primærhelsetjenesten.¹⁹⁹ Undersøkelsen omfatter konsultasjoner hos fastlege og legevakt for alle i alderen 20-80 år som var registrert bosatt i Norge i perioden 2010–2019.

I analysene er konsultasjoner som gjelder prevensjon og svangerskap tatt ut av grunnlagsmaterialet. Undersøkelsen viser at det likevel er store kjønnsforskjeller i bruken av primærhelsetje-

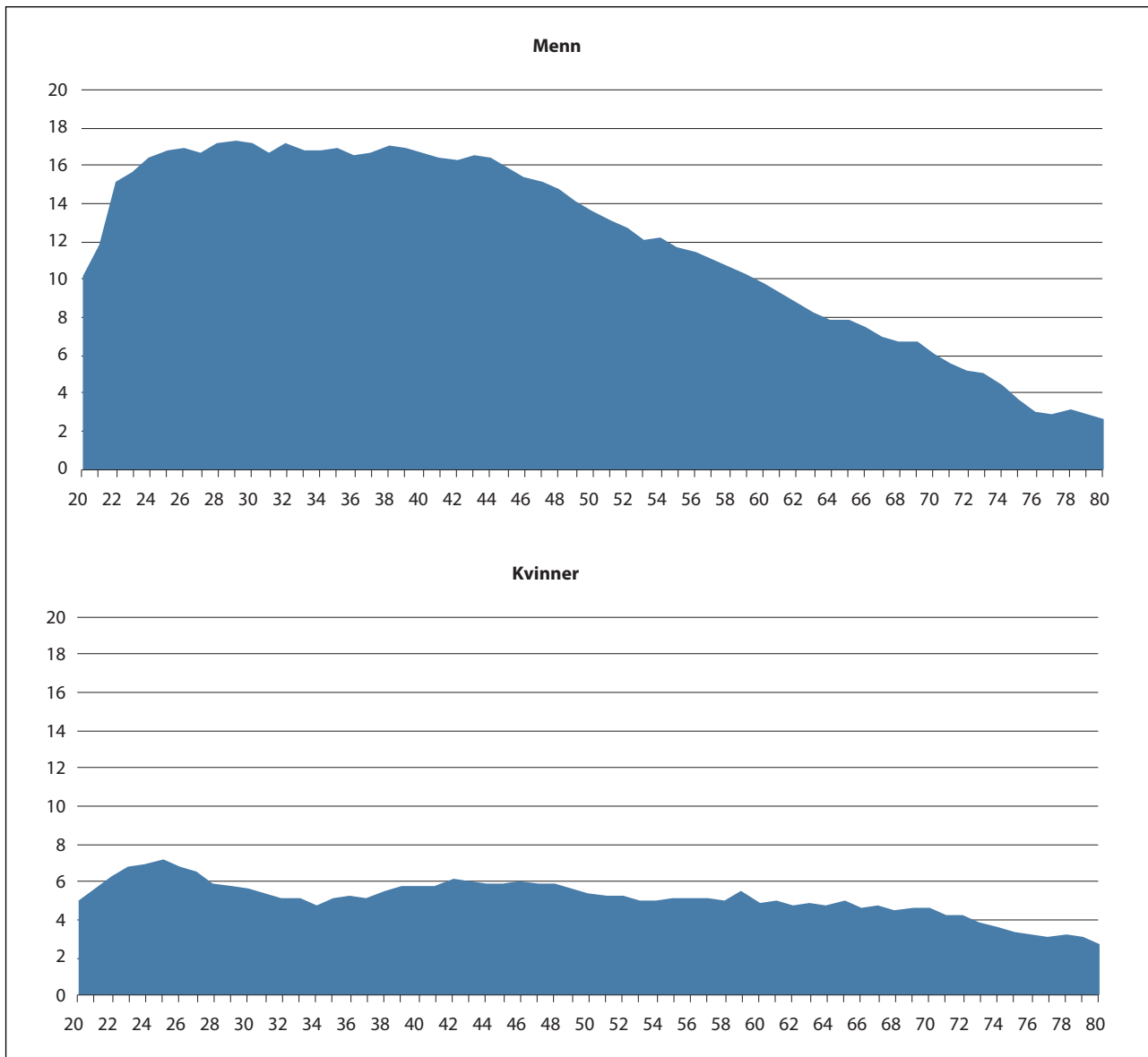
¹⁹⁹ (Skyrud, Qureshi & Gjefsen, 2024)

Figur 8.10 Kjønnsforskjell i helsetjenestebruk i primærhelsetjenesten

Differansen i antall konsultasjoner per innbygger fra 20 til 80 år mellom menn og kvinner for henholdsvis fastlege og legevakt i 2019

Kilde: KUHR, Folkeregisteret

Figur 8.11 Innbyggere som ikke bruker fastlege eller legevakt

Prosentandel i alderen 20 til 80 år som ikke bruker fastlege eller legevakt i løpet årene 2017–2019 etter alder.

Kilde: KUHR, Folkeregisteret

nesten, og at menn over hele livsløpet i gjennomsnitt har færre konsultasjoner hos fastlege og legevakt enn kvinner. I 2019 hadde menn i gjennomsnitt 1,22 færre konsultasjoner hos fastlege i løpet av året, og om lag like mange legevaktkonsultasjoner som kvinner. Bruken av helsetjenester har vært relativt stabil i perioden 2010-2019, og fordelingen mellom menn og kvinner har endret seg lite over perioden.

Figur 8.10 viser forskjellen mellom menn og kvinner i bruk av henholdsvis fastlege og legevakt for hvert alderstrinn. Menn har rundt 1,4 konsultasjoner i gjennomsnitt ved 20 års alder, mens kvinner har rundt 2,1. I begge grupper er det deretter en jevn økning med alder. For fastlegebesøk er det

nær konstant forskjell i bruken fra om lag 30 til 50 års alder har kvinner i gjennomsnitt over en årlig konsultasjon mer enn menn. Ved 60 års alder har menn i gjennomsnitt 2,8 konsultasjoner, mens kvinner har 3,7 konsultasjoner. For legevakt er kjønnsforskjellene små. Det er også en betydelig kjønnsforskjell i gruppen som ikke bruker helsetjenesten i løpet av et år. I aldersgruppen mellom 20 og 50 år er det 33 prosent av menn som ikke hadde en konsultasjon hos fastlege eller legevakt i 2019. For kvinner er den samme andelen 19 prosent.

I tillegg til gjennomsnittsforskjeller, viser resultatene at menn har en lavere sannsynlighet for å bruke helsetjenester enn kvinner i alle alders- og utdanningsgrupper, både blant norsk-

fødte og med annen landbakgrunn og blant personer med og uten partner.

Også over tid er andelen menn som ikke har kontakt med primærhelsetjenesten høyere blant menn enn blant kvinner. Figur 8.11 viser at blant menn mellom 20 og 50 år var det over 16 prosent som ikke brukte fastlege eller legevakt i perioden 2017-2019. Det samme gjaldt om lag 6 prosent av kvinnene. Forskjellene synker med alder, og først opp mot 80 års alder er andelen menn og kvinner som ikke bruker helsetjenesten den samme.

Personer med lang utdanning har en høyere sannsynlighet for å ikke bruke helsetjenester enn personer med kort utdanning. Menn med lang utdanning har ytterligere forhøyet sannsynlighet for ikke å bruke primærhelsetjenester sammenlignet med kvinner med høy utdanning.

Undersøkelsen viser videre at det er en høyere andel som ikke har brukt primærhelsetjenesten blant menn med innvandrerbakgrunn enn blant norskfødte med norskfødte foreldre.

Det å ha en partner reduserer sannsynligheten for å ikke bruke helsetjenesten sammenlignet med å ikke ha en partner, og denne korrelasjonen er enda høyere for menn. Blant menn uten registrert partner eller ektefelle er det nær 20 prosent som ikke har brukt primærhelsetjenester de siste tre årene. For menn med registrert partner eller ektefelle er det mindre enn 8 prosent i denne gruppen. Etter sivilstand finner vi også store forskjeller blant kvinner, men forskjellen er på under 4 prosentpoeng.

8.11.2 Lavterskeltilbud

Lavterskeltilbud er en måte å innrette tjenester, og omfatter forskjellige tjenester i både offentlig og privat regi. Under 8.12.3 er det gitt en nærmere presentasjon av flere av lavterskeltilbudene som er relevante for menn. Det typiske for lavterskeltilbud er at pasienter eller brukere ikke nødvendigvis trenger henvisning eller timebestilling for å oppsøke tjenestene eller delta på aktivitetene som tilbys.²⁰⁰

Det kan være en glidende overgang mellom lavterskeltilbud med formål om å behandle, forebygge eller rehabiliterer, og fritidstilbud.²⁰¹

Det er kjønnsforskjeller i bruk av flere lavterskeltilbud. En svensk undersøkelse knytter det å være mann med en lavere sannsynlighet for å bruke primærhelsetjenesten til livsstilsrådgivning.²⁰² Tall fra en undersøkelse av tilbudet Rask

psykisk helsehjelp antyder at om lag 1/3 av brukerne er menn.²⁰³

Det er også en betydelig kjønnsforskjell knyttet til bruk av svartjenester på telefon eller chat, som er en viktig del av lavterskeltilbudet for psykisk helse. For hver mann som tok kontakt med hjelpetelefonen til Mental Helse i 2022 var det to kvinner som gjorde det samme – 34 prosent av innringerne var menn.²⁰⁴ I bruken av Mental Helses chattetjeneste er dominansen av kvinner større, her var 26 prosent av brukerne menn. Det samme mønsteret gjelder også for chattetjenester for unge. I 2022 var det for eksempel 16 prosent gutter som chattet med Alarmtelefonen for unge.²⁰⁵

Fontenehus Norge opplyser at deres tilbud på landsbasis brukes like mye av menn som kvinner (henholdsvis 48 prosent kvinner, 48 prosent menn, og 4 prosent andre). Det er ikke gjort særtilpassede tiltak for å oppnå denne kjønnsbalansen, og ansatte og brukere mener at dette blant annet kan skyldes den arbeidsorienterte tilnærmingen i tilbudet som gis.

Ung.no er en offentlig informasjonskanal for ungdom i alderen 13–20 år som gir informasjon om det unge måtte lure på gjennom innhold på nettsiden, informasjon på sosiale medier og gjennom en spørsmål- og svartjeneste. Ung.no har de siste årene hatt stor økning i spørsmål fra ungdom. I 2022 ble det sendt inn 109 000 spørsmål – en økning på 4,5 prosent fra året før. Antall besøk var på over 22 millioner, en økning på 3 prosent fra 2021.²⁰⁶

Fra 2019 til og med mars 2023 har ungdom sendt inn 399 000 spørsmål til ung.no. Av disse er 109 300 spørsmål, 28 prosent, sendt inn av gutter. Kjønnsfordelingen har vært stabil over år. Ung.no får spørsmål fra gutter og jenter i alle aldre, men de skiller seg noe fra hverandre ved at det er færre spørsmål fra de yngste guttene. Det er videre en høyere andel gutter enn jenter som oppgir at de er 20 år.

De fem største temaene på ung.no er kropp, sex, helsa di, psykisk helse og følelser, og utdanning. Det er likevel tydelige kjønnsforskjeller innenfor ulike tema. Guttene skiller seg ut sammenlignet med jentene ved at de har større andel spørsmål om sex (11 prosent av guttene hadde

²⁰² (Lundin Gurné, Svensson, Björkman, Lidén & Jakobsson, 2023)

²⁰³ (Knapstad, Lervik, Sæther, Aarø & Smith, 2020)

²⁰⁴ (Mental helse, 2023)

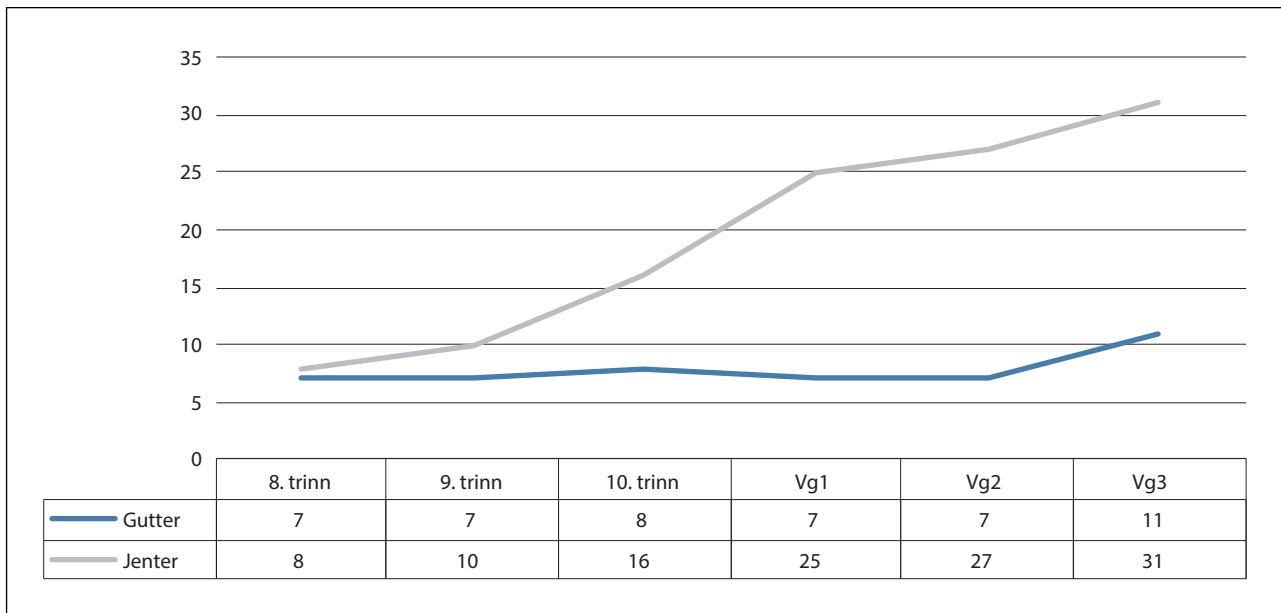
²⁰⁵ (Alarmtelefonen for barn og unge)

²⁰⁶ (Bufdir, 2023e)

²⁰⁰ (Helsedirektoratet, 2023e)

²⁰¹ Se kapittel 7

Figur 8.12 Prosentandel som har besøkt Helsestasjon for ungdom på ulike klassetrinn

Kilde: Bakken et. al, 2016

spørsmål knyttet til dette temaet, for jenter er tallet 7 prosent), lov og rett (6 prosent av guttene mot 1,5 prosent av jentene), rusmidler (4,5 prosent av guttene mot 2 prosent av jentene) og førerkort (4,2 prosent av guttene mot 0,2 prosent av jentene). På den andre siden har gutter langt færre spørsmål om psykisk helse og følelser sammenlignet med jentene, 6,5 prosent av spørsmålene fra gutter var knyttet til dette temaet mot 12 prosent hos jentene. Ung.no påpeker at til tross for disse forskjellene, stiller gutter og jenter i det store og hele samme type spørsmål.²⁰⁷

Tall fra Ungdata-undersøkelsen fra 2022 viser at det er kjønnsforskjeller i bruk av skole- og ungdomshelsetjenester. På videregående skole oppgir 40 prosent av jentene at de har brukt skolehelsetjenestene i løpet av det siste året, mens det tilsvarende tallet for gutter var 15 prosent.²⁰⁸ I samme aldersgruppe er det om lag 8 prosent av guttene som har brukt helsestasjon for ungdom i løpet av det siste året, mens tre ganger så mange, 27 prosent, av jentene har gjort det samme.²⁰⁹

Publisert materiale fra Ungdataundersøkelsen fra 2014–2015 gir mer detaljerte opplysninger om utviklingen i ungdoms bruk av Helsestasjon for ungdom etterhvert som de blir eldre. Undersøkelsen viser noe lavere andeler som har brukt helsestasjonen enn i ungdataundersøkelsen fra 2022,

men illustrerer at mens andelen gutter som besøker helsestasjonen er relativt jevn gjennom årene, er jenters bruk kraftig stigende jo eldre elevene blir.²¹⁰

Den vanligste grunnen for å oppsøke skolehelsetjenesten, både for gutter og jenter, er «fysisk helse». Det er flere jenter som oppgir at de kommer på grunn av problemer knyttet til familie, trivsel og vennskap, og seksuell eller psykisk helse.²¹¹ For seksuell helse er andelen som oppgir dette som grunn om lag dobbelt så høy for jenter som for gutter.²¹² Andelen som har brukt helsestasjon for ungdom eller skolehelsetjenesten er høyest blant ungdom fra familier med lav sosioøkonomisk status, og da særlig blant jenter. Forfatterne av Ungdatarapporten peker på at jentene bruker både denne og alle andre former for helsetjenester i større grad enn gutter, og at dette kan være et uttrykk for at helsetjenesten fanger opp reelle kjønnsforskjeller i helse.

Mannsutvalget har hatt møte med Sex og samfunn, som blant annet driver et gratis helsetilbud til personer under 25 år. De opplever det som et problem at menn ikke tar kontakt med dem, for eksempel for å bli testet for seksuelt overførbare sykdommer. En av årsakene til dette kan være at prevensjonsveiledning opptar en stor andel av

²⁰⁷ (Bufdir, 2023e)

²⁰⁸ (Bakken, 2022)

²⁰⁹ (Bakken, 2022)

²¹⁰ (Bakken, Frøyland & Sletten, 2016)

²¹¹ (Bakken et al., 2016)

²¹² (Bakken et al., 2016)

konsultasjonene, og at jenter og kvinner dermed har flere anledninger til å oppsøke helsehjelp.

8.11.3 Årsaker til forskjeller i helsetjenestebruk

Det kan være kulturelle årsaker til at kvinner bruker helsetjenester oftere enn menn. At menn bruker helsevesenet i mindre grad enn kvinner kan forstås som et resultat av måten menn lever ut mannsrollen på, blant annet gjennom å bagatellisere og benekte symptomer og helseproblemer.²¹³

Menns bruk av helsetjenestene kan være knyttet til selvbilde og oppfattelse av egen kropp. I hvilken grad man oppfatter eller tolker symptomer på sykdom kan være avhengig av den enkeltes for- og selvforståelse.²¹⁴ I en norsk kvalitativ studie om trøtthet, var det mange menn som framstilte seg som avgrenset fra kroppen.²¹⁵ Mange led av typiske stress-symptomer som de ikke snakket med andre om, heller ikke familien. Forskerne bak undersøkelsen peker på at menn kan ha vanskeligere med å vise følelser, og streve med en selvbeherskelse som kommer til uttrykk som en splittelse mellom kropp og psyke.²¹⁶ Lignende funn beskrives også av flere menn i en dansk intervjuundersøkelse, der flere ytret et ønske om å gå til legen selv om de ikke er syke for å få bekreftet at man er frisk.²¹⁷ Det er også flere som var redde for å gå til legen uten at det er noe som virkelig er galt.

Hvorvidt en sykdom eller lidelse er forbundet med tabu kan ha betydning for hvordan den enkelte forholder seg til egne symptomer. Kreft var tidligere forbundet med stigma og myter om at sykdommen var smittefarlig. I dag er den allmenne forestillingen om denne sykdommen en annen. Dette skyldes blant annet en større åpenhet blant helsepersonell og pasienter knyttet til brystkreft for kvinner. Dette har blant annet gitt seg utslag i en større oppmerksomhet blant kvinner rettet mot symptomer på sykdom.²¹⁸

En kunnskapsoppsummering om barrierer for å søke hjelp forut for selvmord, peker på at det kan være flere grunner til at menn kan være mindre tilbøyelige til å søke hjelp for psykiske vansker enn kvinner.²¹⁹ Holdninger og stigma synes

å ha større betydning enn økonomiske og praktiske hindre. Flere kvalitative studier peker mot at menns oppfatninger av det å være mann bidrar til å hindre hjelpsøking for psykiske helseplager.²²⁰ En studie som undersøkte barrierer for hjelpsøking hos unge menn som tidligere hadde vært i kontakt med helsetjenestene, fant at mennene kjente på stigma, skam og svakhet i situasjoner der de måtte søke hjelp, og at det å snakke om følelsene i samtalerapi ble opplevd som uvant og ubehagelig.²²¹ Flere studier med etterlatte etter selvmord tyder også på at den avdøde hadde dekket over selvmordrisikoen og behovet for hjelp. De etterlatte tolket dette som en frykt hos den avdøde for å bli sett på som svak, og bidro til et negativt mønster der de til slutt ikke fikk den hjelpen de hadde behov for.²²² Lignende funn er også gjort i en studie med etterlatte etter selvmord der den avdøde ikke hadde en kjent psykisk lidelse.²²³

Flere kvalitative studier viser at personer i menns nære sosiale nettverk spiller en viktig rolle i å legge til rette for å søke hjelp for psykiske vansker.²²⁴ En studie viste også at tilgjengelig mannlig behandling hadde betydning.²²⁵

I en studie som undersøkte barrierer for hjelpsøking hos voksne menn og kvinner med alvorlige selvmordstanker, ble det funnet at mennene i mindre grad enn kvinnene opplevde et behov for hjelp.²²⁶ Flere menn fryktet også at det å søke hjelp ville medføre stigma. Økonomi og utfordringer med logistikk ble også undersøkt i studien, men det var flere kvinner enn menn som oppga at disse faktorene var viktige barrierer for hjelpsøking.

I en studie av unge menn med depresjon, beskrev deltagerne at de slet med evnen, viljen og muligheten for å delta i behandling.²²⁷ Et hyppig mønster var at de gikk med plagene over tid, men at de gradvis kom til en aksept av at de hadde problemer og derfor oppsøkte hjelp. Prosessen med å

²¹³ (Courtenay, 2000b)

²¹⁴ Se for eksempel (R. S. Andersen, Vedsted, Olesen, Bro & Søndergaard, 2009)

²¹⁵ (Lilleaas & Widerberg, 2001)

²¹⁶ (Lilleaas, 2006)

²¹⁷ (Forun for mænds sundhed, 2016)

²¹⁸ (Kreftforeningen 2020)

²¹⁹ (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl.-b)

²²⁰ Blant annet (Grace, Richardson & Carroll, 2016; Mahalik & Dagirmanjian, 2019; Roy, Tremblay & Robertson, 2014), her fra (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl.-b)

²²¹ (Rice, Telford, Rickwood & Parker, 2018), her fra (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl.-b)

²²² (Olliffe et al., 2020), her fra (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl.-b)

²²³ (Rasmussen, Hjelmeland & Dieserud, 2018), her fra (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl.-b)

²²⁴ (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl.-b)

²²⁵ (Rice et al., 2018), her fra (Reneflot, Upubl.)

²²⁶ (Kuramoto-Crawford, Han & McKeon, 2017), her fra (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl.-b)

²²⁷ (Wirback, Forsell, Larsson, Engström & Edhborg, 2018), her fra (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl.-b)

oppsøke hjelp ble imidlertid forsinket av stereotypiske kjønnsroller. For å oppnå endring krevdes blant annet nytenking rundt normer for maskulinitet, og å akseptere og uttrykke symptomer på hvordan man hadde det.

Det er en sosial ulikhet i hindringene for bruk av psykiske helsetjenester. En studie har vist at unge menn med lav sosioøkonomisk status har lavere sannsynlighet for å gjenkjenne egne psykiske helseproblemer enn unge kvinner i samme situasjon, og at unge menn i mindre grad oppsøkte lege for slike problemer.²²⁸

Det kan være vanskelig å finne fram til informasjon om lavterskeltilbud eller tilbud som er særskilt rettet mot menn. Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO), har foretatt en undersøkelse av profileringen av de 17 kommunale tilbudene som er rettet mot menn.²²⁹ Av disse var det bare fire som var mulig å finne på kommunenes hjemmesider, og der var de svært kortfattet beskrevet. LDOs undersøkelse viser også at ingen av de om lag 70 kommunene som har opprettet tilbudet *Rask psykisk helsehjelp* har et særlig fokus på å øke andelen av menn som tar kontakt. LDO peker på flere forhold ved tilbudene de undersøkte som kan bidra til å hindre potensielle pasienter til å henvende seg til lavterskeltilbud. Blant annet var det enkelte steder kun mulig å opprette kontakt via e-skjema med krav om bank-ID, eller det var vanskelig å finne informasjon om når eller hvordan det kunne oppnås telefonkontakt. Hvis terskelen for å ta kontakt allerede er høy, vil slike forhold bidra til å begrense hvem som tar kontakt.

8.12 Politikk og pågående prosesser

8.12.1 Kjønn, helse og politikk

Spørsmålet om sammenhengen mellom kjønn helse har i stor grad dreid seg om kvinners helseutfordringer, og på hvilken måte det offentlige virkemiddelapparatet har vært innrettet for å oppdage og behandle uhelse blant kvinner.

Spørsmålet om kvinners helse ble utredet av Kvinnehelseutvalget i 1999²³⁰ og 2023.²³¹ Kvinnehelseutvalget i 1999 ble opprettet blant annet med bakgrunn i endringer som følge av kvinners økende deltagelse i samfunn og arbeidsliv. Utvalgene så både på biologi, sykdom, helsevesen,

forskning, rettigheter, levekår og livskvalitet, og viste hvordan disse sammen er med på å påvirke og legge grunnlaget for kvinners helse.

Kvinnehelseutvalget fra 2023 legger i sin rapport vekt på at kvinners helse har lav status, at mangelfull samordning gir dårligere helsetjenester, en sviktende kunnskapsbro er et hinder for at kunnskap når fram til tjenestene og at kvinners stemmer får for lite gjennomslag. På noen områder peker utvalget på at sentrale rapporter viser at kjønnsperspektivet ikke blir tematisert systematisk i kunnskapsgrunnlaget, for eksempel i folkehelsearbeidet på nasjonalt nivå. En kartlegging gjennomført av Folkehelseinstituttet på oppdrag fra utvalget, viser at det ikke systematisk vurderes effekt av kjønn på behandlingsutfall og effekt av behandling.²³²

Det er planlagt at Kvinnehelseutvalgets rapport skal følges opp med en kvinnehelsestrategi.²³³

I det offentlige ordskiftet har det de senere årene vært en økende oppmerksomhet rettet mot menns helseutfordringer. Det er særlig pekt på kjønnforskjeller knyttet til fysisk og psykisk helse²³⁴, men også sammenhenger mellom mannsrolle og helseutfall.²³⁵ Menns helse har i de senere årene blitt løftet fram i en likestillingssammenheng.²³⁶

8.12.2 Folkehelsepolitikk

Folkehelse er helsetilstanden i en avgrenset befolkning, land eller region, men er noe mer enn summen av helsetilstanden til de enkelte innbyggerne. Begrepet tar også opp i seg økonomiske, fysiske, psykiske og miljømessige forhold som påvirker helsetilstanden.²³⁷ Dette betyr at mange av faktorene som påvirker eller fremmer god helse ligger utenfor helsetjenesten.

Det er særlig fem prinsipper som har blitt tillagt stor vekt i utformingen av folkehelsepolitikken. Det er prinsippene om utjevning, «helse i alt vi gjør»²³⁸, føre-var, bærekraftig utvikling og medvirkning.²³⁹

²³² (Østbø, Vist & Løchen, 2022)

²³³ (Prop. 1 S (2023–2023))

²³⁴ (Meland & Furuholmen, 2022)

²³⁵ (Gjelsvik, 2023)

²³⁶ Se for eksempel (Saastad, 2022) og (Meland & Furuholmen, 2023)

²³⁷ (Nylenna, Braut & Thelle, 2023)

²³⁸ (Prop. 90 L (2010–2011); Nylenna, Braut & Thelle, 2023)

²³⁹ (Prop. 90 L (2010–2011))

²²⁸ (Klineberg, Biddle, Donovan & Gunnell, 2011), her fra (Reneflot og Stene-Larsen, Upubl.-b)

²²⁹ (LDO, Upubl.)

²³⁰ (NOU 1999: 13)

²³¹ (NOU 2023: 5)

Folkehelsemeldingen fra 2023 legger til grunn seks hovedinnsatsområder for folkehelsearbeidet: samfunnsskapte vilkår for god helse, levevaner og forebygging av ikke-smittsomme sykdommer, psykisk helse og livskvalitet, vern mot helsetrusler og rett til et miljø, kommunikasjon og innbyggjerdialog og forebyggende arbeid i helse- og omsorgstjenesten.²⁴⁰ Utjevning av sosiale helseforskjeller er trukket fram som et særlig satsningsområde i Hurdalsplattformen.²⁴¹ Regjeringen legger opp til å jevne ut sosiale forskjeller, og legger til grunn at universelle tiltak vil treffe alle, men vil virke best for de som trenger det mest.²⁴²

På noen områder er sammenhengen mellom årsaksfaktorene og effekten på helsen sammensatte og komplekse, mens andre har en mer direkte innvirkning på helsen (figur 8.13).

Selv om flere av menns helseutfordringer blir adressert innenfor pågående helsepolitikk og folkehelsearbeid, er det en manglende oppmerksomhet for utfordringer som rammer enkelte kjønn. Det er påpekt av Kvinnehelseutvalget at dette gjelder både i regjeringens folkehelsemeldinger til Stortinget, Helsedirektoratets veileder «Systematisk folkehelsearbeid» og et utvalg av kommunale folkehelsestrategier.²⁴³

Forebygging

Tiltak for å bedre folkehelsen kan deles i befolkningsrettede tiltak som retter seg mot alle, og tiltak rettet mot høyrisikogrupper.²⁴⁴ Alkoholpolitikken er et eksempel på et område der myndighetene bruker befolkningsrettede tiltak, som salsg-

begrensninger og alkoholavgifter, samtidig som skadelig alkoholbruk kan fanges opp og behandles av helsetjenesten og andre aktører.²⁴⁵

Kommunens helsefremmende og forebyggende innsats foregår også gjennom blant annet tjenester i skole, helsestasjon og svangerskaps- og barselomsorg jf. lov om kommunale helse- og omsorgstjenester § 3-2. I planleggingen av folkehelsearbeidet kan kommunene blant annet benytte seg av statistiske verktøy som utarbeides av FHI.²⁴⁶

Handlingsplan for forebygging av selvmord 2020–2025 ble lansert i 2020, og med denne ble det innført en nullvisjon for selvmord i Norge.²⁴⁷

Planen tar blant annet for seg åpenhet om selvmord i befolkningen²⁴⁸, både knyttet til egne selvmordstanker, og om man bekymret for noen. Det er særlig problematisert at mange kan ha høy terskel for å søke hjelp ved behov, særlig blant menn. Planen inneholder flere tiltak for å gi god hjelp og gode behandlingsforløp for mennesker med selvmordsrisiko. Det er utformet veiledningsmaterieell til kommuner, blant annet for at kommunene selv skal kunne utarbeide egne handlingsplaner om selvmord og selvskading. Videre er finansieringsordningen for Rask psykisk helsehjelp lagt om for å få flere kommuner til å etablere denne ordningen.²⁴⁹

Det er også utviklet regionale folkeopplysningskampanjer med nasjonal overbygning, som skal bidra til å øke befolkningens kunnskap om selvmord og depresjon, redusere stigma og å få flere til å søke hjelp eller våge å handle dersom de

²⁴⁰ (Meld. St. 15 (2022–2023))

²⁴¹ (Regjeringen, 2021)

²⁴² (Meld. St. 15 (2022–2023))

²⁴³ (NOU 2023: 5)

²⁴⁴ (Rose, 2001)

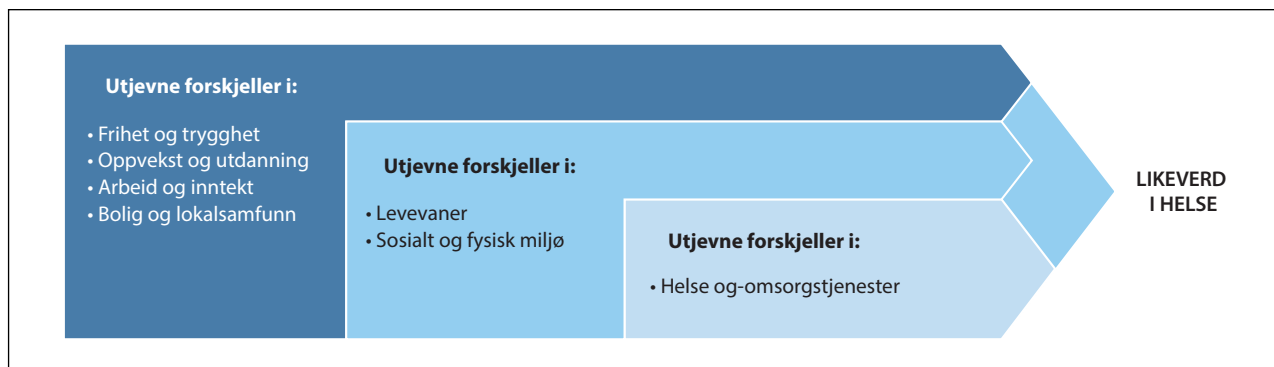
²⁴⁵ (Departementene, 2021)

²⁴⁶ (Folkehelseinstituttet)

²⁴⁷ (Departementene, 2020)

²⁴⁸ (Departementene, 2020)

²⁴⁹ (Departementene, 2020) og vurdering av oppfølgingen i (Helse- og omsorgsdepartementet, 2023)

Figur 8.13 Årsakskjede mellom innsatsområder og helse

Kilde: Folkehelseinstituttet

er bekymret for noen.²⁵⁰ Det er utviklet nasjonalt kampanjemateriell rettet mot ulike grupper, men særlig mot menn i alderen 40-60 år.²⁵¹ Blant annet er det laget en film om å snakke om selvmordstanker. Filmen er utformet med sikte på å nå menn, ved at den viser menn og steder mange menn skal kunne kjenne seg igjen i.²⁵² Materiellet er testet i et panel med menn og i en nasjonal ressursgruppe. I tillegg er de regionale delene av kampanjen utviklet av RVTS i samarbeid med lokale aktører.²⁵³ Kampanjen er tenkt utformet som en flernivåintervensjon, hvor tjenestene samtidig vil forberedes på at de kan få flere henvendelser om selvmord. Samtidig er det kjøpt annonseplasser med informasjon rettet mot menn. Erfaringene fra dette arbeidet viser at flere menn ser kampanjemateriellet enn det som er vanlig ved andre kampanjer, og at den nasjonale landingssiden på helsenorge.no, fikk 30 000 flere besøkende enn vanlig i kampanjeperioden i region Midt, fra oktober til desember 2022.²⁵⁴

I handlingsplanen er det også vist til unges menns behov for kompetanse til å håndtere krav og forventninger som møter dem, både i skolen og ellers i livet, og det er vist til faget Folkehelse og livsmestring som ble innført i 2020.

8.12.3 Helsetjenesten

I Norge har alle rett til likeverdige helsetjenester, uavhengig av kjønn eller andre diskrimineringsgrunnlag.²⁵⁵ Skeieutvalget peker på at offentlig forvaltning har en plikt til å sørge for at det ytes likeverdige tjenester, og at denne følger både av forbudet mot indirekte diskriminering og av likebehandlingsprinsippet for forvaltningen.²⁵⁶ Pasient- og brukerrettighetsloven har til formål å bidra til å sikre befolkningen lik tilgang på tjenester av god kvalitet ved å gi pasienter og brukere rettigheter overfor helse- og omsorgstjenesten jf. lov om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven) § 1-1.

Regjeringens overordnede mål for helse- og omsorgspolitikken er:

1. God helse og mestring i befolkningen, uavhengig av sosial bakgrunn

2. Gode pasientforløp og rask tilgang til tjenester i hele landet
3. Helse- og omsorgstjenesten er et attraktivt arbeidssted i et livslangt karriereløp
4. Bærekraftig og rettferdig ressursbruk
5. Helse- og omsorgssektoren er forberedt i møte med kriser og katastrofer²⁵⁷

Primærhelsetjenesten er svært bredt anlagt, og består blant annet av allmennleger, legevakt, helsestasjon og skolehelsetjenester, samt pleie- og omsorgstjenester. Ansvar for disse tjenestene er lagt til kommunene, som er pålagt å sørge for å gi nødvendig helsehjelp til de som oppholder seg i kommunen. Kommunene prioriterer og organiserer forskjellige tjenester. I kommunens oppfølging er både fastlege, psykolog, NAV-kontoret, psykisk helse- og rustjeneste og en rekke ulike tilbud i helse- og omsorgstjenesten viktige aktører i i oppfølgingen av den enkelte. Kommunen kan også tilby en rekke mer eller mindre spesialiserte former for tiltak, som for eksempel ulike botilbud, dagsentre, mestringskurs eller egne tilbud i rusomsorgen.

I mange tilfeller vil fastlegen være den første i helsetjenesten som innbyggere er i kontakt med i forbindelse med helseplager. Fastlegene har en avgjørende rolle i oppfølgingen av den enkeltes helse, og ved å henvise videre til utredning i spesialisthelsetjenesten.

De senere årene har det vært tydelige utfordringer i fastlegeordningen, blant annet knyttet til rekruttering av nye fastleger. I 2023 sto 220 000 pasienter på en fastlegeliste uten fast tilknyttet fastlege.²⁵⁸ Det er en klar sammenheng mellom det å ha den samme fastlegen over tid og god helse. Bruk av legevakt, antallet sykehusinnleggelser og total dødelighet er lavere jo lengre man har hatt den samme fastlegen.²⁵⁹

Spesialisthelsetjenesten skal ivareta de oppgavene som ligger utenfor den kompetansen og utstyret primærhelsetjenestene har tilgjengelig. Tjenesten er organisert gjennom statlige helseforetak, og tilbudet omfatter blant annet somatiske og psykiatriske sykehus, distriktpspsykiatriske sentre, laboratorietjenester, ambulansetjenester og privatpraktiserende spesialister.²⁶⁰

²⁵⁰ Se mål 2 i (Departementene, 2020) og vurdering av oppfølgingen i (Helse- og omsorgsdepartementet, 2023)

²⁵¹ Se beskrivelse av oppfølging av tiltak 4 (Helse- og omsorgsdepartementet, 2023)

²⁵² (Helsedirektoratet, 2023f)

²⁵³ Som for eksempel (RVTS Sør)

²⁵⁴ Opplysning fra Helsedirektoratet

²⁵⁵ (NOU 2023: 5)

²⁵⁶ (NOU 2012: 15)

²⁵⁷ (Prop. 1 S (2023–2023))

²⁵⁸ (NOU 2023: 4), se også (Ekspertutvalg for gjennomgang av allmennlegetjenesten, 2023)

²⁵⁹ (Sandvik, Hetlevik, Blinkenberg & Hunskaar, 2022). Se også (Nilsen, 2022)

²⁶⁰ (Nylenna, 2020)

Lavterskeltilbud

Lavterskeltilbud kan inngå som en del av kommunens samlede helse- og omsorgstjenestetilbud til befolkningen, som innbefatter for eksempel råd og veiledning, helsetilbud, arbeids- og aktivitetstilbud, møteplass for sosialt fellesskap og psykologhjelp. Det typiske for lavterskeltilbud er at pasienter eller brukere ikke trenger henvisning eller timebestilling for å oppsøke tjenestene eller for å delta på aktivitetene som tilbys.²⁶¹ Tilbudet er ofte gratis. En viktig funksjon vil være å veilede videre til andre tjenester. Fordi kommunene velger å løse innretningen av tjenestetilbudet på ulike måter, varierer det hvilket lavterskeltilbud som tilbys.

Lavterskeltilbud kan rette seg mot store grupper i befolkningen med generelle fysiske eller psykiske helseutfordringer, eller små grupper som er i krise eller har spesifikke behov. Jo lengre rusproblemer eller psykiske lidelser varer, desto vanskeligere er det å hindre at de blir kroniske eller kommer tilbake. På individnivå vil forebyggende tiltak ta sikte på å lindre plagene, sikre et bedre forløp og forhindre tilbakefall.²⁶²

Rask psykisk helsehjelp (RPH) er et kommunalt tilbud som tilbyr korttidsbehandling for personer over 16 år med mild til moderat angst, depresjon, begynnende rusproblemer eller søvnvansker.²⁶³ Det er ikke nødvendig med henvisning, og tilbudet gis i form av veiledet selvhjelp, kurstilbud, individuelle samtaler og gruppebehandling.

Det er i dag om lag 70 kommuner som har etablert tilbud om RPH, men ingen av disse har egne tilbud rettet mot menn. Tilbud i RPH gis flere steder i samarbeid med andre kommunale tjenester. Det er også ulike tilbud for å hjelpe personer med helseutfordringer ut i arbeid. Som et ledd i oppfølgingen av Meld. St. 23 (2022–2023) *Opptrappingsplan for psykisk helse (2023–2033)*, skal Arbeids- og velferdsdirektoratet og Helsedirektoratet skal jobbe for å få til et mer integrert samarbeid mellom Arbeids- og velferdsetaten og Rask psykisk helsehjelp.²⁶⁴

I Meld. St. 23 (2022–2023) *Opptrappingsplan for psykisk helse 2023–2033* er det fremmet flere forslag med mål om å bedre tilgjengeligheten og kapasiteten i det psykiske helsetilbudet.²⁶⁵ Blant disse er å legge til rette for tilgjengelige tilbud i

kommunene ved å utrede fordeler og ulemper med ulike alternativer for likeverdige kommunale lavterskeltilbud. Regjeringen ønsker også å utrede lovfesting av retten til lavterskeltilbud og muligheten for å utvide målgruppen som får hjelp av RPH.

Mannsutvalget har hørt erfaringer fra Ekstrainnsats for ungdom i Oslo, som er et lavterskeltilbud innenfor Rask psykisk helsehjelp i Bydel Stovner. Tilbudet retter seg mot aldersgruppen 13–24 år, og brukerne er unge som av ulike årsaker ikke henvender seg til eller har nytte av ordinære tilbud. Tilbudet er særlig rettet mot unge med lav grad av sosial støtte, foreksempel i form av svak sosioøkonomisk bakgrunn eller lite støtte fra foreldre. Psykologene bak tilbudet oppfatter at jo mindre sosial støtte ungdommene har, jo mindre klarer de å nyttiggjøre seg de ordinære tjenestene som gis i Rask psykisk helsehjelp eller i spesialisthelsetjenesten. Tilbudet har bygget opp tillit blant de lokale ungdommene gjennom oppsøkende arbeid og samarbeid med tjenester som bibliotek, skoler, ungdomsklubber, jobbsenter for unge, ungdomsklubb og uteteam. Teamet opplever at en viktig årsak til at så mange oppsøker tilbudet, er at det er lokalt forankret slik at unge kjenner til tilbudet, samtidig som at varighet og aktuelle samarbeidende aktører tilpasses den tilpasses individuelt. I 2023 var det 83 unge som fikk hjelp gjennom tilbudet. Det tillitsskapende arbeidet har også bidratt til at antallet i den aktuelle aldersgruppen som oppsøker RPH på vanlig måte har økt, fra 24 i 2018, til 183 i 2023.

Frisklivssentraler er et tverrfaglig lavterskeltilbud, som kan ta sikte på forebygging av sykdom, begrense sykdomsutvikling, eller som en del av en pågående behandling.²⁶⁶ Helsedirektoratet anbefaler at kommunene etablerer Frisklivssentraler²⁶⁷, og det var i 2019 var det etablert Frisklivssentraler i 60 prosent av kommunene, noe som dekket 80 prosent av befolkningen.²⁶⁸ Alle kan selv ta kontakt med Frisklivssentralen, eller henvises dit fra fastlege eller NAV, enten man har sykdom eller økt risiko for sykdom, eller trenger støtte til å endre levevaner og mestre ulike helseutfordringer. Om lag halvparten av brukerne av Frisklivssentralene i 2019 hadde oppsøkt tjenesten på egenhånd. En kartlegging viser at bruken av Frisklivssentraler er økende, men at det kun er en fjerdedel av brukerne på landsbasis som er menn.²⁶⁹

²⁶¹ (Helsedirektoratet, 2023e)

²⁶² (Helsedirektoratet, 2014)

²⁶³ (Meld. St. 23 (2022–2023))

²⁶⁴ (Meld. St. 23 (2022–2023))

²⁶⁵ (Meld. St. 23 (2022–2023))

²⁶⁶ (Thonstad, Ekornrud & Stølan, 2020)

²⁶⁷ (Helsedirektoratet, 2017)

²⁶⁸ (Thonstad et al., 2020)

Fontenehus er et gratis dagtilbud til mennesker med psykiske helseutfordringer, uten krav til henvisning. I tillegg er det ikke krav til oppmøte.²⁷⁰ De som bruker Fontenehus kalles medlemmer. Tilbudet gis ikke i form av terapi eller behandling, men gjennom arbeid og løsning av oppgaver i fellesskap. Det er også et sted man kan være sammen, både på hverdager og i forbindelse med høytider. Fontenehusene samarbeider med lokale arbeidsgivere, og støtter også medlemmer til studier og ordinær jobb. Fontenehus Norge er fontenehusenes nasjonale samarbeidsorganisasjon. Det er gitt offentlig støtte til fontenehus siden 2012.

Det er flere lokale lavterskeltilbud som helt eller delvis retter seg mot menns helse. Reform – ressurscenter for menn har flere samtaletilbud til menn, blant annet et tilbud til menn som kjøper sex.

Helsestasjon for ungdom (HFU) er et lavterskeltilbud for ungdom som kommunene er pålagt å tilby som en del av helsestasjonene. Tilbudet skal gis til ungsom opp til 20 år, men kan utvides til også å omfatte unge opp til 25 år. I Helsedirektoratets anbefaling for tjenesten heter det at hensikten med tjenesten blant annet er å fremme trivsel og mestring, forebygge uønskede svangerskap, forebygge og behandle seksuelt overførbare infeksjoner, samt forebygge og avdekke psykiske plager og lidelser.²⁷¹ Helsestasjon for ungdom er beskrevet som en «døråpner» til andre tjenester, organisasjoner, nettsteder og lokale tilbud.

Det er gitt en sterk anbefaling om at HFU ved behov bør sette i verk tiltak for å nå gutter i større grad.²⁷² Dette kan gjøres ved å sørge for at gutter kjenner til tilbudet, og å gi særskilt informasjon om tilbud og problemstillinger som er relevant for gutter, som for eksempel gratis kondomer, lett tilgjengelig testing for klamydia og faktabrosjyrer som appellerer til gutter. Av andre muligheter nevnes å ha egne guttekøer eller guttedager, «guttekonferanser» eller temakvelder for gutter, og å ansette mannlig helsepersonell. Det er gitt egne anbefalinger om at tilbudet bør profileres på en måte som appellerer til gutter, blant annet gjennom språk, bilder og farger som viser at det er rom for å snakke om ulike temaer på helsestasjonen.

Det er få kommuner som har opprettet egne helsestasjonstilbud for gutter. Av kommunene som har et helsestasjonstilbud²⁷³, var det bare

som 6,7 prosent som hadde egne tilbud for spesifikke målgrupper. Av disse opplyste de fleste at de hadde et eget tilbud for gutter, som regel i form av egne åpningstider.²⁷⁴

Mannsutvalget har også vært i samtale med Helsestasjon for gutter i Oslo, som er et tilpasset lavterskeltilbud som tar for seg psykiske, seksuelle og fysiske helseutfordringer, men også sosiale og følelsesmessige problemer som mobbing og utenforskap. Tilbudet er ment for gutter i Oslo kommune, men det er en tilstrømming fra andre kommuner. På generell basis oppfatter de at gutter har et trangere rom for emosjonelle uttrykk enn jenter. Gutter i ungdomsskolealder kan uttrykke følelser i form av sinne eller rastløshet. For å bistå gutter til å komme i posisjon til å håndtere vanskelige følelser, begynner ofte hjelpen med å strukturere tilværelsen og snakke om søvn, måltider og lignende. Det er også opprettet et samarbeid med et treningsstudio i nærheten for gutter som har uro i kroppen.

Et av punktene i handlingsplanen for forebygging av selvmord, er at det er satt i gang et arbeid med å gjøre helsestasjons- og skolehelsetjenesten mer digitalt tilgjengelig. Det er bevilget midler til å ferdigstille arbeidet med en utvidelse som vil gjøre det mulig for ungdom som er 16 år og eldre å gjennomføre digitale konsultasjoner med helse-sykepleier (DigiHelsestasjon–ungdomsløsningen). Denne løsningen var under pilotering høsten 2023. Det eventuelle tilbudet vil bli implementert i en allerede etablert løsning som per juli 2023 var brukt i 157 kommuner.

Telefontjenester, chat og andre elektroniske svartjenester, i kombinasjon med digital informasjon, har en viktig funksjon i lavterskeltilbudet til ungdom. Flere tjenester er drevet av bruker- og interesseorganisasjoner, og gir mulighet for erfaringsdeling og likepersonstøtte. Noen av tilbudene er rettet mot barn og unge, som Alarmtelefonen for barn og unge, og Røde kort sin tjeneste, *Kors på halsen*. Andre tjenester er rettet mot spesifikke grupper, som skeive.²⁷⁵

8.13 Utvalgets vurderinger

Mannsutvalget mener at

- for mange menn dør en for tidlig død. Mange dødsfall blant menn kan forebygges. Det må

²⁶⁹ (Thonstad et al., 2020)

²⁷⁰ (Fontenehus)

²⁷¹ (Helsedirektoratet, 2023d)

²⁷² (Helsedirektoratet, 2023d)

²⁷³ 85,3 prosent av kommunene har et helsestasjonstilbud i egen kommune eller i samarbeid med en nabokommune.

²⁷⁴ (Sex og samfunn, 2021)

²⁷⁵ (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017)

nedsattes et mannshelseutvalg for å få mer kunnskap om menns helseutfordringer og kjønnsforskjeller i helse.

- prostatakreft er den kreftformen som tar flest liv, og det må utredes om det bør innføres et nasjonalt screeningsprogram.
- helsetjenestene er i for liten grad utformet med et kjønnsperspektiv.
- arbeidet for å forebygge selvmord må forsterkes og gis en enda tydeligere innretning mot menn.

For mange menn dør en for tidlig død

Mannsutvalget mener at det er en likestillingsutfordring at menn i Norge lever kortere enn kvinner. Det er store kjønnsforskjeller knyttet til tidlig død og forekomst av flere alvorlige sykdommer, og sosioøkonomiske forskjeller har større innvirkning på menns enn kvinners helse. Mannsutvalget legger til grunn at likestilling forutsetter at alle, uavhengig av kjønn, skal ha like muligheter til god helse og livskvalitet, og til et likeverdig offentlig tjenestetilbud.

Å undersøke helse i et kjønnsperspektiv har langt på vei vært ensbetydende med å undersøke kvinners helse. Mannsutvalgets overordnede gjennomgang av menns helse viser tydelige helseutfordringer for menn.

Tidlig død og helsetap blant menn kan forebygges. Mannsutvalget mener at befolkningsrettede tiltak må forsterkes, og at kjønnsforskjeller må tas med i utformingen av folkehelsepolitikken. Fordi menn på flere områder kommer dårligst ut, vil tiltak rettet mot hele befolkningen i mange tilfeller utjevne kjønnsforskjellene mellom menn og kvinner. Samtidig må det iverksettes tiltak rettet mot høyrisikogrupper blant menn.

For at innsatsen for å redusere kjønnsforskjeller i helse skal bli bedre, er det behov for mer kunnskap om menns helse. Det trengs mer kunnskap om hvordan samfunnet og helsevesenet bør organiseres for å redusere kjønnsforskjeller. Det er også vesentlig med økt innsikt og forståelse for hvordan mannsperspektivet kan ivaretas i det generelle og forebyggende folkehelsearbeidet, og i helse- og omsorgstjenestene.

Prostatakreft er den kreftformen som tar flest liv, og det må utredes om det bør innføres et nasjonalt screeningsprogram

Prostatakreft er den hyppigst forekomne kreftformen, og rammer et høyt antall menn.

Mannsutvalget mener at det må gjøres mer for å oppdage prostatakreft på et tidlig stadium. Systematisk befolkningsbasert screening kan være et nyttig virkemiddel for å bekjempe kreftsykdom, og er i bruk for flere andre kreftformer. Det er ikke igangsatt screening for prostatakreft i Norge, blant annet fordi man ikke vet om dette tiltaket vil gi økt totaloverlevelse. Screening har også noen ulemper, for eksempel ved at man kan avdekke krefttilfeller der behandling kan føre til bivirkninger uten at levetiden forlenges.

For å besvare spørsmålet om screening bør velges som strategi for å redusere dødeligheten som følge av prostatakreft, mener Mannsutvalget at det bør opprettes en nasjonal, tverrfaglig ekspertgruppe som kan evaluere situasjonen i Norge i dag og legge til rette for pilotprosjekter med befolkningsbasert utprøving. Denne utredningen bør også undersøke relevante helsemessige og helseøkonomiske effekter ved ulike modeller av et screeningprogram.

Det må anlegges et kjønnsperspektiv i utformingen av helsetjenester

Det må være en målsetting at flere menn oppsøker helsehjelp når de har symptomer på sykdom. Gjennom store deler av livsløpet bruker menn helsetjenester i mindre grad enn kvinner. Dette gjelder også når konsultasjoner i forbindelse med svangerskap holdes utenfor. Det er flere forhold som tyder på at mange menn ikke oppsøker helsetjenesten når de ut fra et medisinsk ståsted burde gjøre det.

Gutter og menn mangler en inngangsdør til helsevesenet tidlig i livet. Helsetilbudet knyttet til prevensjonsveiledning bidrar til at jenter og kvinner allerede fra tidlig alder har en grunn til å oppsøke helsetjenesten for hjelp og veiledning. I tillegg kommer kontakt med helsetjenesten i forbindelse med svangerskap og barsel. Det er derfor nødvendig å øke kompetansen i helsetjenesten for å fange opp og forebygge sykdom blant menn. Dette gjelder også på spesialiserte områder som andrologi. Tjenestene må bli bedre rustet til å fange opp tegn til uhelse når de er i kontakt med menn. Helsevesenet må innrette seg slik at det blir lettere for menn med tabubelagte helseproblemer å få hjelp.

En bedre tilrettelegging for menns bruk av helsevesenet vil kunne bidra til større åpenhet rundt menns fysiske, psykiske og seksuelle helse.

Mannsutvalget mener at psykisk uhelse for mange kan forebygges ved å styrke mulighetene for sosiale fellesskap. Gode relasjoner mellom mennesker er en forutsetning for en god fysisk og

psykisk helse. Skolegang, deltakelse i arbeidslivet og fritidsaktiviteter er viktige fellesskapsarenaer for gutter og menn, men blir særlig viktige for dem som opplever at de mangler mennesker rundt seg eller noen å snakke med.

Arbeidet for å forebygge selvmord må forsterkes og gis en enda tydeligere innretning mot menn

Hvert år velger over dobbelt så mange menn som kvinner å ta sitt eget liv. Innsatsen for å forebygge

selvmord er i utvikling og skjer på flere områder samtidig. Mannsutvalget mener at arbeidet med å forebygge selvmord bør styrkes. Psykiske plager og lidelser blant menn har lenge vært i en blindsoner. Menn kan være mer tilbakeholdne med å søke hjelp for psykiske plager fordi det oppleves som et uttrykk for svakhet. Helsevesenet har en jobb å gjøre for å legge bedre til rette for menn som trenger psykisk helsehjelp, og for å tilpasse seg slik at menn oppfatter at tilbudene også er til for dem.

Kapittel 9

Vold

9.1 Innledning

Vold skaper ufrihet, utrygghet og urettferdighet. Å leve med vold eller trusler om vold er uforenelig med å leve et fritt liv.

Det finnes ulike former for vold, og vold blir utøvd på forskjellige arenaer. Mannsutvalget legger til grunn at det ofte er en sammenheng mellom voldsutøvelse, voldsutsatthet og kjønn. Konteksten som volden blir utøvd i er avgjørende for å forstå hvordan kjønn og vold henger sammen.

Menn er oftere utsatt for flere former for vold, særlig den fysiske volden som foregår utenfor familien. Halvparten av menn i Norge oppgir at de har opplevd å bli utsatt for fysisk vold en eller flere ganger i løpet av livet. Disse formene for vold har i mindre grad vært forstått som en likestillingsutfordring, og har heller ikke vært mål for likestillingspolitiske virkemidler.

Kvinner er oftere utsatt for grov vold i nære relasjoner og seksuell vold. Den som er utsatt for disse formene for vold har gjerne følelsesmessige bånd til voldsutøveren, og kan i tillegg være økonomisk og materielt avhengig av voldsutøveren på måter som gjør det svært vanskelig å bryte forholdet. Disse formene for vold, inkludert partnerdrap, er alvorlige samfunnsproblemer som må møtes med målrettede tiltak.

Både menn og kvinner kan oppleve alle former for vold. Utsatthet for vold handler ikke bare om kjønn, men også om maktulikhet og om å være i marginaliserte posisjoner. Mannsutvalget mener at arbeidet mot vold må være helhetlig, og rette seg mot både utøvere og utsatte for vold. Menn er overrepresentert blant utøvere av grov vold både mot menn og kvinner. Det betyr ikke at menn flest er voldelige.

Det er behov for å jobbe systematisk mot voldskulturer og med voldsutøvere.

Samfunnets forståelse av vold henger sammen med kjønnsnormer. Det finnes implisitte forventninger om at gutter og menn er mer voldsomme, voldelige og aggressive enn jenter og kvinner. På samme måte som det man i dag anerkjenner som

vold i nære relasjoner tidligere har blitt bagatellisert som «husbråk», virker noe av volden som rammer gutter og menn utenfor familien å bli bagatellisert som slåssing mellom menn. Forventningene om at menn skal kunne tåle, eller selv håndtere, vold de blir utsatt for kan gjøre det særlig vanskelig for enkelte grupper av menn å oppsøke hjelp.

Enkelte grupper av menn er mer utsatte for vold. Dette gjelder menn som har vokst opp med levekårsutfordringer, og noen grupper av minoriteter.

Dette kapitlet gir en overordnet beskrivelse av ulike former for vold, hvordan vold og kjønnsnormer henger sammen, og presenterer statistikk over menns utsatthet for ulike typer av vold i Norge. Kapitlet beskriver menns erfaringer både som utsatte og utøvere av vold. Deretter følger en kort redegjørelse av myndighetenes politikk for å bekjempe vold.

9.2 Forståelser av vold

Det finnes ulike definisjoner på vold. Verdens helseorganisasjon (WHO) definerer vold som forsettlig bruk, eller trussel om bruk, av fysisk makt eller tvang, rettet mot en selv, andre enkeltpersoner eller en gruppe, som enten resulterer i, eller har høy sannsynlighet for å resultere i, død, fysisk eller psykisk skade, eller mangelfull utvikling.¹

En annen vanlig definisjon er gitt av Isdal: enhver handling rettet mot en annen person som skader, smerter, skremmer eller krenker, og får denne personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutter å gjøre noe den vil. Isdal skiller mellom fem hovedgrupper av vold:²

1. Fysisk vold betraktes gjerne som den mest grunnleggende og vanlige voldsformen. Volden kan ta form av et vidt spekter av handlinger

¹ (NKVTS, 2023)

² (Isdal, 2018)

- som strekker seg fra å dytte, klype eller holde, til å slå, sparke, bruke våpen eller drepe.
2. Seksuell vold betraktes gjerne som den mest psykologisk nedbrytende voldsformen, fordi den rammer oss på det mest private og sårbare. Den kan spenne fra seksuell trakassering og krenkelser, via press til seksuelle handlinger, til voldtekt og seksuell tortur.
  3. Materiell vold er rettet mot gjenstander, men har til hensikt å skade, skremme eller krenke et annet menneske. Det kan for eksempel være å slå i stykker et møbel for at andre skal bli skremt eller påvirket. Dette virker gjerne skremmende eller lammende, særlig hvis den utøves av noen som tidligere har utøvd fysisk vold.
  4. Psykisk vold kan ta ulike former: degraderende og ydmykende atferd, trusler, kontroll, utagerende sjalusi, isolering og emosjonell vold. Handlingene utøves innenfor rammene av et nært forhold, og har til hensikt å påføre noe vondt eller ubehagelig eller å få den andre til å føle seg liten, uviktig eller dårlig.
  5. Latent eller underliggende vold er vold som virker bare i kraft av sin mulighet, ved at det er vold som kan skje plutselig og uten forvarsel. Dette kan for eksempel være i nære relasjoner der det tidligere har forekommet vold, og risikoen for ny vold blir en vedvarende livsbetingelse.

Det er også vanlig å skille mellom vold som er utøvd mellom familiemedlemmer og partnere, og vold som blir utøvd av fremmede eller bekjente.³ I denne utredningen skiller vi mellom ikke-familier vold og vold i nære relasjoner.

Begrepet vold i nære relasjoner brukes om vold og overgrep som rettes mot familiemedlemmer, herunder samlivspartnere, barn, søsken og foreldre, eller andre som lever i stabile bofelleskap.⁴ Æresrelatert vold som kjønnslemlestelse, tvangsekteskap og negativ sosial kontroll faller også inn under dette begrepet.⁵

Vold rammer menn og kvinner ulikt. Det er godt dokumentert at flere menn blir utsatt for alvorlig fysisk vold utenfor eget hjem, mens flere kvinner enn menn utsettes for seksuelle overgrep og alvorlig partnervold.⁶ Dette kapittelet vil

beskrive disse kjønnsforskjellene i mer detalj, og legge særlig vekt på de voldsformene som oftere rammer menn.

9.2.1 Vold og maskulinitet

Forventninger om at maskulinitet er forbundet med vold kan komme til uttrykk på forskjellige måter, og preger menns erfaringer både som ofre og utøvere av vold. I en oppsummering av hva et maskulinitetsperspektiv kan tilføre kriminologien, skriver Nina Jon at det ligger kulturelle forventninger til at mansrollen innebærer «en evne til å både få og gi juling».⁷

Når det gjelder utøvelse av vold, kan det være sosiale forventninger til at gutter og menn er, bør eller kan være mer voldsomme og voldelige enn jenter og kvinner.

For eksempel har Ekenstam og Nordberg undersøkt menns erfaringer med vold, og beskriver situasjoner hvor forskerne har vært vitne til lekeslåssing og hardhendte «hilsingsritualer» mellom gutter og menn, som forskerne gjerne ville kategorisert som vold. Denne hverdagslige, normaliserte volden som inngår i noen gutter og menns måte å være sammen på kan se voldelig og voldsom ut. Den oppleves og tolkes likevel ikke som vold av dem som opplever den. I intervjuene kaller guttene og mennene selv ikke dette for vold. Voldsbegrepet er for dem forbeholdt den uprovoserte og grove fysiske volden.⁸

Når det gjelder det å være utsatt for vold, kan det være sosiale forventninger til at gutter og menn er – eller bør være – tøffere og mer robuste enn jenter og kvinner.

Studier av menn som har vært ofre for vold, både i nære relasjoner⁹ og for ikke-familier-vold,¹⁰ viser at mannlige volds ofre har vanskelig for å beskrive volden de har opplevd som *vold*, og at de opplever å bli begrenset av sosiale forventninger til hva som er en akseptabel og mandig respons på vold og trusler om vold.

De sosiale fellesskapene mellom menn, og normene for vold og aggresjon som kommer til uttrykk her, kan også være en faktor i voldsutøvelsen. Et perspektiv fra voldsforebygging i en amerikansk kontekst, som er utviklet av Jackson Katz, legger vekt på nettopp betydningen av *tilskuerne* til volden («bystander approach») i tillegg til de to

³ (Dale, Aakvaag, Strøm, Augusti & Skauge, 2023)

⁴ (Hjemdal & Thoresen, 2014)

⁵ (Kunnskapsdepartementet, 2021) Forholdet mellom straffeloven og handlinger som blir definert som negativ sosial kontroll blir utredet av et lovutvalg oppnevnt av Arbeids- og inkluderingsdepartementet. Utvalget leverer sin utredning i april 2024.

⁶ (Dale et al., 2023)

⁷ (Jon, 2017)

⁸ (Zackariasson, 2008)

⁹ For eksempel (Proba, 2017) og (Rosten, 2020)

¹⁰ (Johansen, 2007)

rollene som *voldsutøver* og *voldsutsatt*. I denne metoden er det et sentralt poeng å legge fra seg en forståelse av at vold bare er voldsutøverens ansvar. Både menn og kvinner som er tilskuere til ulike grader av vold og overgrep, kan ifølge Katz komme til å bidra til å bagatellisere eller normalisere den kjønnete volden.¹¹

9.3 Menn er særlig utsatt for fysisk vold

9.3.1 Selvrapportert vold

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) har kartlagt omfanget av vold i den norske befolkningen ved befolkningsrepresentative kvantitative spørreundersøkelser og finner at menn og kvinner er utsatt for ulike typer vold.

I intervjuene som studien er basert på brukes ikke begreper som vold, voldtekt eller overgrep. I stedet spør man om folks erfaringer med å ha blitt utsatt for ulike handlinger. Å ha blitt utsatt for slag med knyttneve eller hard gjenstand, blitt sparket, tatt kvelertak på, banket opp og/eller truet med våpen blir i studien kategorisert som grov fysisk vold. Mindre alvorlig fysisk vold inkluderer å ha blitt kløpet, klort, lugget eller slått med flat hånd. Betegnelsen «mindre alvorlig» fysisk vold, viser til det fysiske skadepotensialet ved handlingen, men opplevelsen kan likevel være svært krenkende og vond for den som er utsatt. I denne utredningen opererer Mannsutvalget i stedet med begrepene *grov vold* og *mindre grov vold*. Dette er for å understreke at skadepotensialet, vurdert etter tap av

¹¹ (Katz, 2018)

mening med livet og krenking av integritet, kan være stort også når voldsformen ikke er fysisk. Utvalget legger til grunn at alvorlighetsgraden vil være avhengig av konteksten som volden utøves i og hvordan den som er utsatt reagerer på den.

Den mest utbredte formen for vold i Norge er den grove fysiske volden. Ifølge NKVTS rapporterer nesten halvparten av mennene i Norge (46 prosent) å ha vært utsatt for minst én type grov fysisk vold etter fylte 18 år.¹²

Da NKVTS gjennomførte en tilsvarende undersøkelse i 2014, oppga 44 prosent av mennene at de hadde vært utsatt for min én type grov fysisk vold etter fylte 18 år.¹³

Blant kvinner er det en lavere andel som oppgir å ha vært utsatt for disse formene for vold. I omfangsundersøkelsen fra 2023 gjaldt dette 29 prosent av kvinnene. I undersøkelsen fra 2014 gjaldt det 22,5 prosent av kvinnene.

I de fleste tilfellene av fysisk vold som rammer menn, er gjerningspersonen noen som den utsatte ikke kjenner fra før. Omfangsundersøkelsen fra 2023 fant at blant mennene som hadde blitt utsatt for vold, oppga 75 prosent at gjerningspersonen var ukjent. Undersøkelsen spør ikke konkret om hvor volden ble utøvd, men basert på andelen ukjente utøvere kan man anta at vold mot menn oftere forekommer i det offentlige rom, som for eksempel på utelivsarenaer eller på gaten.

På samme måte som for den voksne befolkningen, finner omfangsundersøkelser blant barn og unge at gutter er mer utsatt enn jenter for fysisk

¹² (Dale et al., 2023)

¹³ (Hjemdal & Thoresen, 2014)

Tabell 9.1 Alvorlig fysisk vold etter fylte 18 år

Voldstyper	Totalt (n=4295)		Kvinner (n=2100)		Menn (n=2195)	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Slått med knyttneve eller hard gjenstand	1055	25	275	13	780	36
Sparket deg	619	14	228	11	391	18
Tatt kvelertak på deg	434	10	172	8	262	12
Banket deg opp	337	8	95	5	242	11
Truet deg med våpen	446	10	146	7	300	14
Angrepet deg fysisk på andre måter	672	16	324	15	348	16
Alvorlig fysisk vold samlet ¹	1626	38	618	29	1008	46

Antall og prosentandel som forteller at de har opplevd ulike typer fysisk vold etter fylte 18 år, fordelt på kjønn. Tabellen viser antallet (n) i hver gruppe og prosentandel innen hver gruppe.

¹ Andel med minst ett ja-svar på voldstypene

Kilde: Dale et al., 2023

vold på andre arenaer enn i familien. I UngVold-undersøkelsen fra 2023 svarte om lag 23 prosent av guttene mellom 16 og 19 år at de hadde erfart trusler om vold fra en jevnaldrende, og en like stor andel hadde minst én erfaring med fysisk vold.

Blant jenter oppga 14 prosent tilsvarende erfaringer. Det er både likheter og forskjeller i hvem jenter og gutter oppgir som utøvere av volden. Om lag to tredeler av begge kjønn svarte at voldsutøveren var en venn eller bekjent. Gutter rapporterte imidlertid langt oftere (30 prosent) enn jenter (12 prosent) at volden ble utført av ukjente ungdommer. Samtidig peker rapporten på at også jenter utsettes for fysisk vold fra jevnaldrende, og at også gutter utsettes for seksuell vold og vold fra kjærester. Forskerne påpeker at et kjønnsperspektiv på slike krenkelser må unngå å skape blindsoner hvor man ikke ser volden som unge utsettes for.¹⁴

Den nasjonale trygghetsundersøkelsen finner at andelen menn som opplyser at de har vært utsatt for et lovbrudd er noe høyere enn for kvinner. Det er også kjønnsforskjeller i hvilke typer lovbrudd menn og kvinner utsettes for. Det er en høyere andel menn som har vært utsatt for tyveri, ran og innbrudd, mens flere kvinner har vært utsatt for seksuell vold. Yngre er mer utsatte enn eldre.¹⁵

En annen norsk undersøkelse finner ikke de samme kjønnsforskjellene når det gjelder fysisk vold. Ifølge undersøkelsen *Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten* (UEVO-undersøkelsen)¹⁶ er det like stor andel gutter (19 prosent) som jenter som forteller at de har vært utsatt for noen form for vold. Det er like stor andel (4 prosent) blant begge kjønn som svarer at de har opplevd alvorlig vold som slag med knyttneve eller hard gjenstand, spark og juling. Blant begge kjønn svarte 15 prosent at de har opplevd mindre alvorlig vold som lugging, klyping, det å bli ristet, eller slått med flat hånd. Betrakkelig flere jenter enn gutter oppga å ha vært utsatt for seksuelle overgrep, henholdsvis 8 og 4 prosent.

Det finnes begrenset med forskning på utsatt-het blant personer med funksjonsnedsettelse, men tilgjengelig forskning indikerer at denne gruppen er mer utsatt for vold, trusler og overgrep enn befolkningen generelt.¹⁷ Se også beskrivelse av grupper som er særlig utsatt for vold 9.6.

9.3.2 Anmeldte voldssaker

I anmeldte saker som omhandler vold og mishandling, er det flere menn enn kvinner blant ofrene. I 2020 ble om lag 16 000 menn utsatt for politianmeldt vold og mishandling. Dette utgjør 6,4 per tusen personer i befolkningen, en andel som har vært stabil de siste 20 årene. For kvinner er andelen 5,4 per tusen.¹⁸ Det har vært en svak økning i antallet anmeldte voldslovbrudd i tiårsperioden 2007 til 2018, men når tallene beregnes per 1 000 innbyggere for perioden 2007 til 2018 er de stabile.¹⁹

9.3.3 Omfang av vold internasjonalt

Det er vanskelig å gi presise anslag på omfanget av vold i et samfunn. Kriminalstatistikken viser for eksempel bare en oversikt over de lovbruddene som blir anmeldt eller fanget opp gjennom politiets arbeid. Det er også forskjeller i nivået av anmeldelser, lovverk og politimetoder i ulike land og ulike normer som vil påvirke hvor mange lovbrudd som blir registrert.

Statistikken som er enklest å sammenligne mellom land, er antallet drepte per hundre tusen innbyggere.

Det er stor variasjon i drapsraten mellom ulike land, og Norge har i internasjonal sammenheng lav drapsrate: om lag 0,5 per 100 000 innbyggere. Dette er lavere enn verdensgjennomsnittet (5,8 per 100 000 innbyggere), og lavere enn gjennomsnittet for Europa (2,2 per 100 000 innbyggere).²⁰

Menn utgjør om lag 80 prosent av drapsfrene på verdensbasis. I Norge er det om lag like mange menn og kvinner som blir ofre for drap hvert år. I perioden 2012–2021 var 53 prosent av drapsfrene menn. Denne fordelingen har vært noenlunde stabil over tid.²¹ I landene med høyest drapsrate, er det særlig unge menn som blir offer for drap. Denne volden henger ofte sammen med gjeng- og narkotikakriminalitet. I landene med lavest drapsrate, er kjønnsforskjellen mindre, og en større andel av drapene skjer i nære relasjoner.²²

9.3.4 Konsekvenser av vold

Vold har store konsekvenser, både for den enkelte og for samfunnet.

¹⁴ (Frøyland, 2023)

¹⁵ (Løvgren, Høgestøl & Kotsadam, 2022)

¹⁶ (Hafstad & Augusti, 2019)

¹⁷ (Bufdir d.)

¹⁸ SSB tabell 08638 og 08635

¹⁹ (Folkehelseinstituttet, 2022)

²⁰ (United Nations Office on Drugs and Crime 2023)

²¹ (Politiet, 2023a)

²² (United Nations Office on Drugs and Crime 2023)

Å bli utsatt for vold fører til fysisk skade og dårligere helse. De som har vært utsatt for vold har høyere risiko for psykiske og fysiske helseproblemer, redusert arbeidsdeltagelse og problemer med rus og sosiale relasjoner.²³

Det finnes lite forskning på konsekvensene av å bli utsatt for ikke-familiær vold, som er den typen vold som menn er særlig utsatt for. En undersøkelse av 150 ofre for denne formen for vold i Norge fant at en tredjedel viste sannsynlige symptomer på post-traumatisk stresslidelse (PTSD) et år etter voldshendelsen. Det var en overvekt av mannlige deltakere i studien (80 prosent). Deltagerne hadde blitt utsatt for ulike grader av fysisk vold, og skadene varierte fra blåmerker og lette skader på huden til svært alvorlige og livstruende skader. PTSD innebærer at kroppen er i alarmberedskap, anspent eller nervøs, og man kan oppleve kvalme, hodepine, hjertebank, irritabilitet, isolasjon, søvnvansker og nedsatt konsentrasjon.²⁴

Da det samme utvalget av voldsofre ble intervjuet i en oppfølgingsstudie 8 år etter voldsepisoden, undersøkte forskerne hvilken effekt opplevelsen av sosial støtte og trygge relasjoner hadde på sannsynligheten for å utvikle PTSD. Denne studien hadde færre respondenter enn den første. Studien viste at de som hadde opplevd sosial støtte og trygge relasjoner i tiden etter voldsepisoden hadde lavere sannsynlighet for å utvikle post-traumatisk stresslidelse. Den sosiale støtten kunne for eksempel være vennskap, nære relasjoner som samboer, kjæreste, eller barn, eller veiledende samtaler med foreldre, lærere eller andre.²⁵

²³ (Dale et al., 2023)

²⁴ (Johansen, 2007)

²⁵ (Johansen et al., 2022)

Blant dem som opplever fysisk vold kan mange være uforberedt på de langsiktige konsekvensene og risikoen for å utvikle post-traumatisk stresslidelse. De som ikke er kjent med disse helsekonsekvensene og som ikke får oppfølging fra helsevesenet eller politiet kan derfor komme til å gå alene med helseutfordringer som det finnes behandling for.

Voldsopplevelser kan også i seg selv øke risikoen for å bli utsatt for vold senere. Personer som har vært utsatt for vold i barndommen har høyere risiko for å bli utsatt for vold i voksen alder.²⁶

Vold har også betydelige kostnader og konsekvenser for samfunnet. På samfunnsnivå er det anslått at volden som forekommer i nære relasjoner har en samfunnsøkonomisk kostnad på 92,7 milliarder kroner i 2021.²⁷ Mannsutvalget kjenner ikke til tilsvarende beregninger av den samfunnsøkonomiske kostnaden av ikke-familiær vold.

9.3.5 Drap

I ytterste konsekvens kan vold føre til at liv går tapt.

I perioden 2012–2022 ble det registrert 302 drapsofre i Norge. Av disse var 161 menn (53 prosent). Denne kjønnsfordelingen har vært relativt stabil gjennom perioden.

I saker med mannlige drapsofre er gjerningspersonen oftest en bekjent. I perioden 2012–2022 ble 89 menn drept av en bekjent, mot 25 kvinner.

I saker med kvinnelige drapsofre er det oftere nåværende eller tidligere partner som har utført drapet. Partnerdrap utgjør om lag en fjerdedel av drapene i Norge. I perioden 2012–2022 ble 10

²⁶ (Dale et al., 2023)

²⁷ (Menon Economics, 2023)

Tabell 9.2 Mannlige ofre i periode 2012–2022, fordelt etter relasjon til gjerningspersonen

Relasjon	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Sum
Bekjente	10	8	10	5	9	10	7	4	10	7	9	89
Partner/ekspartner	-	3	3	2	1	1	-	-	-	-	-	10
Kjæreste/tidl. Kjæreste	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Barn	1	-	2	-	1	-	1	1	2	1	1	10
Forelder	2	1	1	1	2	1	1	1	-	1	2	13
Annen familierelasjon	-	6	-	2	2	-	-	3	-	1	-	14
Ingen kjent relasjon	3	6	1	-	-	1	4	1	-	2	2	18
Ukjent	1	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	4

menn og 60 kvinner drept av en partner eller ekspartner.²⁸

9.4 Vold i nære relasjoner

Vold som blir utført mot en ektefelle, samboer eller kjæreste, og annen vold i familien, blir kalt vold i nære relasjoner. Det å bli utsatt for vold i nære relasjoner er svært alvorlig og legger store begrensninger på den utsattes liv. Den som er utsatt for volden har gjerne følelsesmessige bånd til voldsutøveren, og kan i tillegg være økonomisk og materielt avhengig av voldsutøveren på måter som gjør det svært vanskelig å bryte forholdet.

9.4.1 Vold i parforhold

Vold i parforhold kan ha flere ulike former. Det som kalles et voldsvelde, kjennetegnes av at det forekommer flere typer vold samtidig og hvor vold og kontroll gjennomgående preger forholdet. I kontrast til dette finnes også voldelige parforhold der volden er mindre grov, eller forekommer mer sporadisk – og der begge parter utfører ulike typer vold.

Omfangsundersøkelsen fra NKVTS fra 2023 finner at det er omtrent like store andeler menn som kvinner som har blitt utsatt for en eller annen form for fysisk partnervold; 16 prosent av kvin-

nene og 15 prosent av mennene oppgir at de har blitt utsatt for dette. Samtidig er det betydelige forskjeller i hva slags type partnervold menn og kvinner er utsatt for.

Noen flere menn enn kvinner opplyser at de har vært utsatt for mindre grov fysisk vold²⁹ i parforhold enn kvinner. 15 prosent av mennene og 13 prosent av kvinnene oppga at de hadde vært utsatt for mindre grov fysisk vold av nåværende eller tidligere partner. Dette er handlinger som å bli slått med flat hånd, lugget, klort eller kløpet hardt. Det er en betydelig høyere andel kvinner enn menn som oppgir at de har vært utsatt for grov fysisk partnervold. Dette er handlinger som å bli slått med knyttet neve eller hard gjenstand, sparket, tatt kvelertak på, banket opp, truet med våpen eller angrepet fysisk på andre måter, og voldtekt i parforhold.

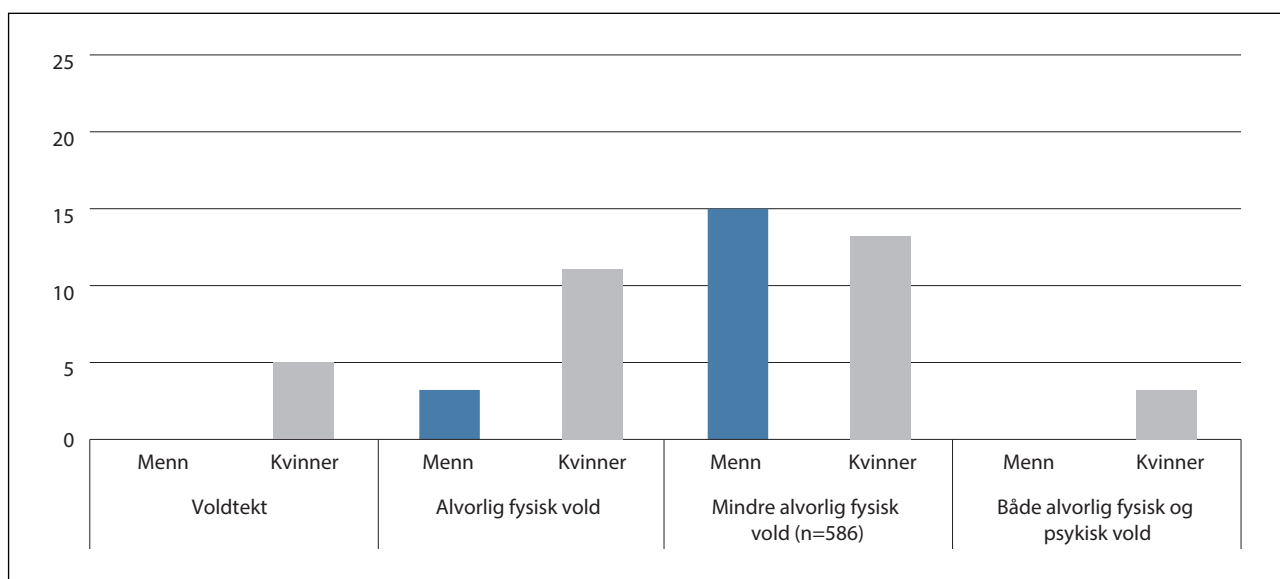
En oppsummering av forskning på vold i nære relasjoner blant menn viser at menn oppgir at de har vært utsatt for vold i parforhold omtrent like ofte som kvinner i norske omfangsstudier, men at de langt sjeldnere beskriver volden som alvorlig og potensielt livstruende.³⁰ Både i Norge og internasjonalt oppgir menn også langt sjeldnere enn kvinner at de har fryktet voldsutøveren.

En høy andel både menn og kvinner har opplevd å bli kontrollert av partner. 36 prosent av menn og kvinner har opplevd en eller flere former

²⁸ (Politiet, 2023a)

²⁹ (Dale et al., 2023)

³⁰ (Rosten, 2020)

Figur 9.1 Forekomst av vold og overgrep i parforhold for menn og kvinner i voksen alder

Prosentandel som oppgir å ha blitt utsatt for ulike typer vold og overgrep i parforhold i voksen alder, fordelt på kjønn.

Kilde: Dale et al., 2023.

for kontroll fra partner. Dette kartla forskerne ved å spørre om respondentene noen gang hadde opplevd at en kjæreste, partner eller ektefelle kontrollerte hva de brukte tiden på; om de måtte gjøre rede for hvor de hadde vært, om partner var sjalu eller mistenksom overfor venner, eller om de ble overvåket på nett av partner, for eksempel via sosiale medier. Når man ser på enkeltformer for kontroll, er det forskjeller i hvilke former for vold menn og kvinner oppgir at de har vært utsatt for. Flere menn enn kvinner har opplevd å bli overvåket på nett, mens kvinner noe oftere opplever sjalusi og å måtte gjøre rede for hvor de har vært. Når man ser på den mer omfattende kontrollen, der flere kontrollformer forekommer samtidig, oppgir 14 prosent av mennene og 17 prosent av kvinnene at de har vært utsatt for dette. Både for menn og kvinner var voldsutøver oftest nåværende ektefelle eller samboer, men andelen var betydelig lavere blant mennene (45 prosent) enn blant kvinnene (65 prosent). Videre oppga 9 prosent av mennene og 14 prosent av kvinnene at voldsutøveren var tidligere ektefelle, samboer eller kjæreste. En større andel menn (23 prosent) enn kvinner (9 prosent) oppga at volden var utøvd av foreldre.³¹

I kvalitative studier har forskere funnet at personer som blir utsatt for vold i nære relasjoner og partnervold ofte bagatelliserer og normaliserer volden. Når det gjelder menn som blir utsatt for partnervold, kan dette komme til uttrykk ved at de i liten grad tematiserer sin egen opplevelse av frykt i voldssituasjonen. Noen forskere har forstått dette som et uttrykk for en strategi for å bevare sin mannlige verdighet for å distansere seg fra det de forstår som en typisk «kvinnelig» posisjon som å være redd og svak. Andre har tolket fravær av frykt som uttrykk for at mennene har internalisert omgivelsenes ofte manglende evne til å ta på alvor den potensielle faren i kvinners vold mot menn.³²

Både gutter og jenter er utsatt for vold i barndommen og det er små kjønnsforskjeller når det kommer til utsatthet for omsorgssvikt og fysisk vold i barndommen. Kvinner rapporterer oftere om psykisk vold og utsatthet for seksuelle overgrep og voldtekt i barndommen enn menn. Flere kvinner enn menn forteller at de har blitt mobbet i oppveksten.³³

9.4.2 Vold i forbindelse med samlivsbrudd

Anklager om vold i forbindelse med samlivsbrudd og omsorg for barn er et svært komplisert tema, og krevende å kartlegge. En studie som bygger på kvalitative intervjuer med 40 voldsutsatte mødre konkluderer blant annet med at «barneverntjenesten bør styrke sin undersøkelsesmetodikk for å kunne skille mellom foreldrekonflikts- og voldsaker. Særlig er det viktig å være oppmerksom på dette når den ene parten framstiller saken som en omsorgs- eller samværstvist, mens den andre forteller om vold.»³⁴

I norsk forskning på vold i forbindelse med samlivsbrudd har det vært påpekt at foreldresamarbeidet kan bli en ny arena for voldsutøvelse. Basert på intervjuer med 16 voldsutsatte mødre, oppsummerer Bjørnholt at mødre opplever å bli mistrodd av rettsvesenet og hjelpeapparatet og at flere opplevde seg presset til å inngå avtaler om samvær eller delt bosted for barna i frykt for å selv miste omsorgen for barna.³⁵

Mannsforum har gitt innspill til utvalgets arbeid, og viser blant annet til erfaringer med hjelpetjenesten *Kamerathjelpen*, en ordning som omfatter en hjelpetelefonlinje og lokale støttegrupper med faste møter. Erfaringene fra *Kamerathjelpen* er at flere av mennene som opplever samlivsbrudd og konflikt om samvær med barna, forteller at de blir urettmessig beskyldt for vold og at voldsanklagene blir en maktutøvelse mot dem i konflikten om samvær med barna.

Mannsutvalget er ikke kjent med forskning som undersøker hvordan disse situasjonene oppleves for menn. Se også omsnuing av vold, omtalt i del 9.4.4.

9.4.3 Æresrelatert vold

Æresrelatert vold er vold som er utløst av familiens eller gruppens behov for å ivareta eller gjenopprette ære og anseelse. Denne formen for vold forekommer i familier og grupper hvor individet forventes å innordne seg kollektivet og hvor patriarkalske æresnormer står sterkt. Normer for maskulinitet kan dermed være en del av bakteppet for volden. Denne typen vold kan foregå i ulike miljøer, blant annet i lukkede trossamfunn.³⁶

Æresrelatert vold kan omfatte flere handlinger som negativ sosial kontroll, tvangsekteskap, nedverdigelser, trusler, utstøtelse og annen psykisk

³¹ (Dale et al., 2023)

³² (Rosten, 2020)

³³ (Dale et al., 2023)

³⁴ (Bredal & Stefansen, 2022)

³⁵ (Bjørnholt, 2021)

³⁶ (Kunnskapsdepartementet, 2021)

vold, fysisk vold og drap. Negativ sosial kontroll er ulike typer press, oppsyn, trusler eller tvang som systematisk begrenser noen i sin livsutfoldelse eller gjentatte ganger hindrer dem i å ta selvstendige valg om eget liv og fremtid. Når barn og ungdom som blir sendt på ufrivillige opphold i utlandet, kan dette også være former for æresrelatert vold.³⁷

Begrepet *æresrelatert vold* er omdiskutert, og i en oppsummering av forskning på feltet peker Bredal på at det i hovedsak finnes to perspektiver; på den ene siden kan man forstå æresvold som noe som fungerer etter andre logikker enn vold i majoritetsbefolkningen, ved at det er kollektivt planlagt og utført og har sosial støtte. På den andre siden kan man legge til grunn at volden som foregår i minoritetsmiljøer først og fremst har fellestrekk med den øvrige volden i samfunnet, og at en særbehandling av vold i minoritetsmiljøer kan bidra å stigmatisere minoriteter. Bredal tar til orde for at man «må undersøke hvordan kulturelle normer og verdier har betydning for vold i alle deler av befolkningen, også i majoriteten.»³⁸

Det er vanskelig å anslå omfanget av æresrelatert vold i Norge. En metode er å se på henvendelser til tjenesteapparatet på feltet. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll er et nasjonalt tverretattlig fagteam som gir råd og veiledning til hjelpeapparatet og enkeltpersoner. Antallet saker de veileder i gjenspeiler ikke det reelle omfanget i Norge. I 2022 mottok Kompetanseteamet 190 saker som omhandlet gutter/menn, noe som utgjør rett i overkant av 20 prosent av sakene. 102 av disse sakene gjelder personer under 18 år. 51 saker gjaldt gutter eller menn i utlandet. I flest saker som gjelder gutter/menn er hovedbekymringen i saken:

- trusler/vold (81)
- negativ sosial kontroll (36)
- ufrivillig opphold i utlandet (32)
- frykt for tvangsekteskap (22)
- frykt for ufrivillig opphold i utlandet (14)

Det samme mønsteret gjelder for andre hjelpetjenester på feltet. I Integrerings- og mangfoldsdirek-

toratet (IMDi) arbeider mangfoldsrådgivere som er utplassert ved ungdomsskoler og videregående skoler med å gi oppfølging og veiledning til ungdom om negativ sosial kontroll og æresrelatert vold. I 2022 ga mangfoldsrådgiverne råd i totalt 950 saker. Av disse gjaldt 266 av sakene, eller 28 prosent, gutter/menn. Siden 2020 har andelen saker som gjelder gutter ligget på om lag 30 prosent.³⁹

Ved fire utenriksstasjoner arbeider det spesi- alutsendinger som yter konsulær bistand til personer som er utsatt for negativ sosial kontroll og æresrelatert vold i utlandet. I 2022 ga de oppfølging i 235 saker. Av disse gjaldt 75 saker gutter og menn, noe som utgjorde 32 prosent av den totale saksmengden.⁴⁰ I tilfeller hvor foreldre sender barn og ungdom på opphold i utlandet mot deres vilje, kan motivasjonen være å gjenopprette familiens ære, inngå tvangsekteskap, eller unngå rus og kriminalitet.⁴¹

Det samlede inntrykket fra disse tjenestene er at de i større grad blir benyttet av jenter og kvinner enn av gutter og menn. Dette kan skyldes at jenter og kvinner oftere er utsatt for disse formene for vold enn gutter og menn, at tjenestene i mindre grad oppleves som tilgjengelige for gutter og menn, eller en kombinasjon av disse forklaringene.

Statistikken som presenteres her gir ikke et fullstendig bilde av æresrelatert vold og negativ sosial kontroll i Norge. Det er risiko for stigmatisering som følger av å behandle æresrelatert vold som et særfenomen i minoritetsmiljøer. Både sivilsamfunnsorganisasjoner,⁴² og fagmiljøer,⁴³ har gitt innspill til Mannsutvalget om at risikoen for stigmatisering har en særlig slagside mot menn med minoritetsbakgrunn, ved at de kan bli tillagt patriarkalske holdninger de ikke har.

Erfaringer som Mannsutvalget har fått fra møte med minoritetsorganisasjoner tyder på at menn med minoritetsbakgrunn kan oppleve å bli møtt av for eksempel familievern- og barnevernstjenesten med fordommer om at de er aggressive eller har patriarkalske holdninger.

Ansatte i Kompetanseteamet har beskrevet for Mannsutvalget at gutter ofte blir forstått som utøvere av sosial kontroll, og ikke ofre, men at de i realiteten ofte er i en dobbeltposisjon.⁴⁴ I noen til-

³⁷ Begrepet *negativ sosial kontroll* er i den gjeldende handlingsplanen *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (2021–2024)* forstått som «press, oppsyn, trusler eller tvang som systematisk begrenser noen i sin livsutfoldelse eller gjentatte ganger hindrer dem i å treffe selvstendige valg om eget liv og fremtid.» Et lovutvalg som skal utrede de samlede juridiske problemstillingene i saker som gjelder negativ sosial kontroll, æresrelatert vold, tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og psykisk vold, ble nedsatt av regjeringen i 2022 og leverer sin utredning i april 2024

³⁸ (Bredal, Eggebø & Eriksen, 2020)

³⁹ (IMDi, 2022)

⁴⁰ (IMDi, 2022)

⁴¹ (Helse og omsorgsdepartementet, 2020)

⁴² Møte med organisasjoner om likestillingsutfordringer blant menn med minoritetsbakgrunn 14. september 2023. Denne vurderingen ble fremmet av samtlige som deltok på møtet.

⁴³ Skriftlig tilbakemelding fra ansatte i UDI og NKVTS i etterkant av Mannsutvalgets fagseminar om vold og menn.

feller kan gutten eller mannen få et ansvar for å beskytte familiens ære gjennom vold og kontroll av søstre, mødre og andre kvinnelige familiemedlemmer. Dette kan være en oppgave som er svært belastende. Det kan handle om press fra storfamilien og forventninger til rollen som bror, fetter eller far.⁴⁵ Kompetanseteamet beskriver at gutter får oppmerksomhet fra hjelpeapparatet på grunn av «problematiske» atferd, men at tjenestene ikke alltid er gode nok til å undersøke hva som ligger bak atferden.

Det samme perspektivet kommer fram i en intervjustudie som kartla hvordan heterofile gutter og unge menn kan være berørt av problemer som tvangsekteskap, autoritær oppdragelse, kontroll og æresrelatert vold i nære relasjoner. I intervjuer fortalte flere at de opplever et stort ansvarspress og forventninger om å ta praktisk, økonomisk og emosjonelt ansvar for familien. Dette presset kan gå ut over både psykisk helse og skolearbeid. Forventningene om å kontrollere sine søstre, kunne komme både fra foreldre og fra venner.⁴⁶

På samme måte, peker en omfangsstudie fra Stockholm på at ansvaret enkelte gutter kan få for å kontrollere søstre og kusiner også innebærer en begrensning av guttenes frihet.⁴⁷ Rollen som kontrollør tærer på familiebåndene og søskenrelasjoner. Forholdet mellom dem blir preget av mistenksomhet fra bror som utøver kontrollen og søsterens frykt for at brudd på familiens regler skal oppdages.

I sin årsrapport fra 2022 peker Kompetanseteamet på at gutters og unge menns vold først og fremst blir forstått som uttrykk for guttenes makt og frihet, og ikke som et uttrykk for smerte. Kompetanseteamet mener at de ansatte i hjelpetjenestene må styrkes til å se hvilket press gutter og unge menn i en patriarkalsk æreskultur lider under, så vel som presset de utøver.⁴⁸

Kompetanseteamet forteller også at det kan være særlige utfordringer med krav til mansrollen for menn i noen religiøse samfunn. Enkelte miljøer kan ha spesielt sterke tabuer mot homofili, og skeive gutter peker seg dermed ut som en undergruppe som kan være særlig utsatte for æresrelatert vold og negativ sosial kontroll.

Det finnes lite forskning på voldsutsatthet blant skeive menn med innvandrerbakgrunn. En spørreundersøkelse og intervjuer med skeive per-

soner med innvandrerbakgrunn som Nordlandsforskning gjennomførte i 2018, fant at skeive med innvandrerbakgrunn både kan oppleve aksept og utestenging. En spesifikk utfordring for skeive med innvandrerbakgrunn er at de to minoritetskategoriene kan øke risikoen for at de ikke tør å leve åpent, fordi de møtes av homofobi blant personer med samme landbakgrunn som seg selv og med rasisme i skeive miljøer.⁴⁹

9.4.4 Menn som troverdige utsatte og omsnuing av vold

En gjennomgang Proba har gjort av 11 nordiske forekomststudier om vold i nære relasjoner mot menn finner at anslagene på menns utsatthet varierer mellom ulike studier. Alle undersøkelsene som ble gjennomgått fant at menn blir utsatt for vold i nære relasjoner, men funnene varierer en del og legger også til grunn ulike definisjoner av vold. Psykisk vold er den formen for vold som menn oftest rapporterer om fra nære relasjoner, men ulike studier fra ulike land legger ulike definisjoner til grunn. Dette dreier seg først og fremst om hvorvidt ulike former for kontrollstrategier er inkludert. Både menn og kvinner er utsatt for kontrollerende atferd fra partner.⁵⁰

En kvalitativ studie av menns fortellinger om vold fra kvinnelig eller mannlig partner, viser at mennene balanserer egne og andres forventninger til en verdig offerrolle mot forventninger knyttet til verdig maskulinitet. Menn opplever at de risikerer å ikke bli tatt på alvor som voldsopfre på grunn av sitt kjønn, og må manøvrere for å få anerkjennelse som voldsopfre og samtidig å bevare sin verdighet som menn. Dette kommer blant annet til uttrykk i hvordan de beskriver sin egen frykt for volden de har vært utsatt for, hvor en del av mennene bagatelliserer eller modererer dette. Mennene beskriver forventninger om at folk rundt dem ikke vil forstå at de kan være redde for kvinnene som utsetter dem for vold, fordi mannen er fysisk sterkere enn kvinnen og burde være i stand til å forsvare seg selv.

Studien viser at mennenes fortellinger om egen utsatthet varierer en del med trekk ved den utsatte selv, som alder og klassebakgrunn, eller trekk ved relasjonen til utøver. Blant annet har emosjonell tilknytning, type vold, avstand til volden i tid og hvorvidt utøver var en kvinne eller en mann en betydning.⁵¹

⁴⁴ Møte med Kompetanseteamet mot negativ sosial kontroll og æresrelatert vold 27. mars 2023

⁴⁵ (Bufdir, 2022e)

⁴⁶ (Bredal, 2011)

⁴⁷ (Schlytter m.fl. 2009a; Schlytter, Högdin, Rexvid, 2009b)

⁴⁸ (Bufdir 2022e)

⁴⁹ (Eggebo, 2018)

⁵⁰ (Proba, 2017)

⁵¹ (Rosten, 2020) 5

Maskulinitetsnormers betydning for forståelsen av vold kommer også til uttrykk i studie gjennomgangen. Gjennomgangen identifiserte en særegen form for vold som menn i parforhold med kvinner kan utsettes for, som blir betegnet som *omsnuing av voldsforholdet*. Dette innebærer at samfunnets forventninger til menn og kvinner er ulike, slik at kvinner i større grad blir forstått som ofre/utsatte, mens menn lettere blir antatt å være voldsutøvere. Menn kan oppleve at det er umulig å forsvare seg mot anklager om vold, og anklagene utgjør i seg selv en form for maktovergrep og psykisk vold. Omsnuingen av volden blir karakterisert som en særegen form for psykisk vold som menn utsettes for i nære relasjoner. Å bruke voldsanklager som en strategi er ifølge denne undersøkelsen mulig for kvinner, men ikke for menn, fordi den er basert på forestillinger om at bare kvinner er legitime ofre for vold.⁵²

9.5 Seksuelle overgrep

Færre menn enn kvinner har vært utsatt for seksuell vold og overgrep enn kvinner. Denne kjønnsforskjellen gjelder både i den voksne befolkningen, og blant ungdom. Omfangsundersøkelsen fra NKVTS i 2023 fant at om lag 4 prosent av mennene hadde opplevd en form for voldtekt i løpet av livet.⁵³ I UngVold-undersøkelsen fra 2023, svarte 4 prosent av guttene at de hadde vært utsatt for en voldtekt.⁵⁴

Ifølge omfangsundersøkelsen fra NKVTS, er utøverne av voldtekt langt oftere menn enn kvinner. Blant de kvinnene som opplevde voldtekt ved bruk av makt eller tvang, var utøver mann i 97 prosent av tilfellene. Også for menn var majoriteten av utøvere menn.⁵⁵ Blant ungdom blir den seksuelle volden overveiende begått av jevnaldrende gutter.⁵⁶

Enkelte grupper av gutter og menn er oftere utsatt for seksuelle overgrep enn majoriteten. UngVold-undersøkelsen fra 2023 finner at ungdom med annen seksuell orientering enn heterofil oftere er utsatt for vold enn resten av ungdomsbefolkningen. Forskerne ser dette i sammenheng med hvilken tilgang ungdommene har på trygge rammer for å utforske seksualiteten sin. Amerikansk forskning tyder på at ungdom med en annen seksuell orientering

enn heterofil oftere må oppsøke «risikosituasjoner» hvis de ønsker å ha uforpliktende sex, og det samme kan være tilfelle i Norge.⁵⁷

En gjennomgang av internasjonal kvalitativ forskning på menns utsatthet for seksuelle overgrep peker på at forventninger til mannrollen kan føre til at menn opplever særskilte utfordringer med å forholde seg til overgrepserfaringen. Stereotypiske oppfatninger som at «menn ikke kan bli voldtatt», «en mann kan forsvare seg selv mot seksuelle overgrep» eller «bare homofile menn blir voldtatt» kan gjøre det vanskelig for den voldsutsatte å innse eller akseptere at han har vært utsatt for et overgrep og å oppsøke hjelp.⁵⁸

Reform – ressurscenter for menn foretok i 2017 en gjennomgang av norske studier om forekomsten av overgrep blant gutter og menn. Gjennomgangen viste at anslagene på hvor mange gutter og menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep varierer mellom ulike studier, og at undersøkelser som legger til grunn en bred definisjon av seksuelle overgrep finner at menn og kvinner er utsatt i likere grad.⁵⁹

9.6 Grupper som er særlig utsatt for vold: levekårsutfordringer og minoriteter

Norske studier av voldsutsatte finner at personer som bor alene og som har dårlig økonomi og lavere utdanning har høyere forekomst av vold. Dette gjelder for både menn og kvinner.⁶⁰

Norske omfangsundersøkelser av vold og overgrep blant barn og unge, finner at det er en høyere andel som har opplevd vold og overgrep både i familien og blant jevnaldrende blant dem som oppgir et høyt nivå av levekårsutfordringer i hjemmet. Disse undersøkelsene skiller ikke mellom gutter og jenter.⁶¹

Personer som har vært utsatt for vold i barndommen har høyere risiko for å bli utsatt for vold i voksen alder. Dette gjelder for både menn og kvinner, og for flere typer av vold. Når det gjelder utsatthet for vold i oppveksten, fant omfangsundersøkelsen fra NKVTS i 2013 at flere menn, 33 prosent, enn kvinner, 25 prosent, hadde opplevd mindre alvorlig fysisk vold fra en forelder i oppveksten.⁶² I 2023-undersøkelsen er disse andelen

⁵² (Proba, 2017)

⁵³ (Dale et al., 2023)

⁵⁴ (Frøyland, 2023)

⁵⁵ (Dale et al., 2023)

⁵⁶ (Frøyland, 2023)

⁵⁷ (Frøyland, 2023)

⁵⁸ (Evensen, Fluge, Kjøberg & Bye, 2019)

⁵⁹ (Reform & FMSO, 2017)

⁶⁰ (Dale et al., 2023)

⁶¹ (Frøyland, 2023)

jevne: 28 prosent av menn og 27 prosent av kvinner oppga at de hadde slike erfaringer.⁶³

Omfangsstudien fra NKVTS fra 2023 viser at noen grupper av menn kan være mer utsatt for vold i nære relasjoner enn andre. Forekomsten av vold var høyere blant personer med dårlig økonomi, lavere utdanning og som er skilt eller separert. Dette gjaldt for flere typer vold, og for både menn og kvinner.

Det å tilhøre en minoritetsgruppe kan innebære en forhøyet risiko for vold og overgrep, men vi vet lite om omfang av vold i ulike norske minoritetsgrupper. Omfangsstudien fra NKVTS finner ikke store forskjeller i forekomst av vold mellom personer med innvandrerbakgrunn og den øvrige befolkningen, men utvalget i undersøkelsen er ikke representativt for innvandringsbefolkningen i Norge og gir derfor ikke grunnlag for å sammenligne voldsutsattheten blant menn og kvinner med majoritets- og majoritetsbakgrunn.

Det finnes begrenset med forskning på utsatthet blant personer med funksjonsnedsettelse, men tilgjengelig forskning indikerer at denne gruppen oftere er utsatt for vold, trusler og overgrep enn befolkningen generelt.⁶⁴ Det samme kommer fram i UngVold-undersøkelsene, hvor unge med funksjonsnedsettelse oftere rapporterer om vold og overgrep. Denne undersøkelsen skiller ikke mellom gutter og jenter med funksjonsnedsettelse.⁶⁵

Helse- og levekårsundersøkelsen i fleretniske områder (SAMINOR 2), finner at både menn og kvinner i den samiske befolkningen oftere er utsatt for vold enn den øvrige befolkningen. Det er også kjønnsforskjeller i voldsutsatthet blant samer. Samiske menn rapporterer at de oftere er utsatt for fysisk vold i barne- og ungdomsårene enn ikke-samiske menn og samiske og ikke-samiske kvinner.⁶⁶

Forskning på vold blant urbefolkninger viser at disse minoritetsgruppene kan være mer utsatt for vold. Diskriminering og langvarig forunderskningspolitikk kan ha ført til at samer oftere er utsatte for vold. Dessuten kan nærmiljøet være preget av konflikter mellom grupper og en machokultur som øker voldsbruken.⁶⁷

En nasjonal spørreundersøkelse om levekår blant skeive fra 2020 fant at noen grupper av

skeive menn oftere er utsatt for noen typer av trusler, vold og overgrep. Det var signifikant høyere andel bifile menn som rapporterte å ha blitt overfalt siste 5 år (15 prosent) sammenlignet med heterofile (7 prosent) og homofile (8 prosent) menn. Det var også høyere andeler blant bifile menn (29 prosent) og homofile menn (18 prosent) sammenlignet med heterofile menn (10 prosent) som hadde blitt tvunget eller presset til seksuelle handlinger. Forskjellene var signifikante etter kontroll for bakgrunnsfaktorer.⁶⁸ I en levekårsundersøkelse blant skeive fra 2013 ble de som hadde opplevd vold og/eller trusler spurt om de mente at volden/truslene hadde sammenheng med den seksuelle orienteringen deres. De gruppene som i størst grad mente at volden eller truslene hadde sammenheng med seksuell orientering, var homofile og bifile menn.⁶⁹

Omfangsstudier av vold og overgrep blant barn og unge som er foretatt gjennom Voldsprogrammet, finner også at det er flere unge med annen seksuell orientering enn heterofil som rapporterer at de har vært utsatt for vold og overgrep. Undersøkelsen skiller ikke mellom gutter og jenter med annen seksuell orientering.⁷⁰

Det er i tillegg flere undersøkelser som tyder på at transpersoner er spesielt utsatte for vold og overgrep; for eksempel rapporterte nesten 1 av 4 transpersoner om å ha opplevd direkte trusler om vold, sammenlignet med 14 prosent blant befolkningen for øvrig.⁷¹ Det er begrenset forskning på vold som rammer ikke-binære, men den svenske studien «Våld mot barn» (2016) fant at de som oppgir at tradisjonell kjønnsinndeling ikke passer for dem også var betydelig oftere utsatt for de fleste former for vold og overgrep.⁷²

9.7 Utøvere av vold

Både omfangsstudier og kriminalstatistikken tyder på at menn er overrepresentert blant utøverne av vold. I omfangsstudien fra NKVTS fra 2023, oppga om lag 80 prosent av dem som hadde blitt utsatt for alvorlig fysisk vold at det var en mann som utøvde volden, 20 prosent oppga at de var utsatt for vold av en kvinne, og 12 prosent oppga voldsutøvere av begge kjønn.⁷³

⁶² (Hjemdal & Thoresen, 2014)

⁶³ (Dale et al., 2023)

⁶⁴ (Bufdir d.)

⁶⁵ (Frøyland, 2023)

⁶⁶ (Eriksen et al., 2018)

⁶⁷ (Eriksen et al., 2018)

⁶⁸ (Anderssen, Eggebø, Stubberud & Holmelid, 2021)

⁶⁹ (Andersen & Slåtten, 2008)

⁷⁰ (Frøyland, 2023)

⁷¹ (Anderssen et al., 2021)

⁷² (Jernbro & Janson, 2016)

⁷³ (Dale et al., 2023)

Forskningen på vold i nære relasjoner tyder på at de mindre alvorlige formene for vold i nære relasjoner, utøves i omtrent like stor grad av kvinner som av menn. Den grove gjentakende volden er imidlertid primært rettet mot kvinner og barn, og utøvd av menn.⁷⁴

I omfangsstudien av vold og overgrep som NKVTS gjennomførte i 2014, framkommer det at utøverne og de utsatte for det meste var av motsatte kjønn.⁷⁵ 0,9 prosent av mennene og 1,7 prosent av kvinnene hadde opplevd vold fra en partner av samme kjønn.

Menn som utøver vold i nære relasjoner har ofte selv en erfaring med å være voldsutsatt. En studie basert på intervjuer med nærmere 200 menn som har benyttet seg av voldsbehandlings-tilbud gitt ved Alternativ til Vold (ATV) fant at nær åtte av ti oppga at de har vært utsatt for fysisk mishandling fra foreldre, annen familie og /eller andre. Syv av ti oppfylte diagnosekriteriene til en psykisk lidelse, som depresjon, antisosial personlighetsforstyrrelse, eller rusproblemer. Dette er en betydelig høyere andel enn blant resten av befolkningen. En undersøkelse basert på et tilfeldig utvalg av menn i Oslo, fant at disse lidelsene rammet færre enn tre av ti.⁷⁶

En gjennomgang av behandlingstilbudet til voksne som utøver vold som ble gjennomført i 2016 viser at få som har utøvd vold eller overgrep får et behandlingstilbud, og at for få av behandlingstilbudene er spesialiserte mot de ulike formene for vold og overgrep. Behandlingstilbudet til unge og voksne som har utøvd alvorlig vold er mangelfullt, og spesialiserte enheter er ikke tilgjengelig i hele landet.⁷⁷

9.8 Politikk og pågående prosesser

Myndighetenes innsats for å forebygge vold er omfattende og innebærer innsats fra mange ulike tjenester. Det har vært bred politisk oppslutning om viktigheten av voldsforebygging, og innsatsen har gjennom de siste to tiårene blitt styrket med handlingsplaner og tiltaksplaner av skiftende regjeringer. Den seneste innsatsen er regjeringens Opptappingsplan mot vold og overgrep mot barn og vold i nære relasjoner (2024–2028) *Trygghet for alle* som ble lansert i desember 2023. Planen inneholder tiltak for å forebygge og avdekke

vold og overgrep i større grad, gi bedre oppfølging til voldsutsatte, øke kompetansen, styrke samarbeidet mellom tjenester og sektorer, samt legge til rette for at vold og overgrep prioriteres høyere i hele straffesakskjeden.⁷⁸

Denne planen er en oppfølging etter Opptappingsplanen mot vold og overgrep (2017–2021) (Prop. 12 S 2016–2017) som ble lagt fram av regjeringen Solberg i 2016, og vedtatt av Stortinget med visse tillegg i april 2017. Planen inneholder 88 tiltak og tar i bruk et bredt spekter av virkemidler, i form av lov- og forskriftsfesting, økonomiske tilskudd og pedagogiske virkemidler. Planen ble utarbeidet av Barne- og likestillingsdepartementet i samarbeid med Helse- og omsorgsdepartementet, Justis- og beredskapsdepartementet, Kunnskapsdepartementet, Arbeids- og sosialdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet, med tilhørende fagdirektorater. Sametinget har også gitt innspill til planen. Den tverrdepartementale forankringen, og det faktum at planen inneholder et svært bredt spekter av virkemidler, viser at arbeidet mot vold og overgrep foregår i ulike sektorer og på ulike nivå.

En evaluering av planen, som ble lagt fram av By- og regionforskningsinstituttet NIBR i 2023, slår fast at det er mye som taler for at den forebyggende innsatsen er bedret gjennom opptappingsplanen.⁷⁹ Samtidig peker evalueringen på at oppmerksomheten og kompetansen varierer, og at det fortsatt er kommuner og tjenester der problemstillinger knyttet til vold og overgrep ikke oppfattes som så relevante som de burde.

Kommunene har ansvar for å koordinere hjelpen til innbyggere med behov for flere tjenester, men evalueringen peker på at det fortsatt er volds- og overgrepsutsatte som ikke møter et helhetlig hjelpeapparat. Dette kan ha sammenheng med at mange kommuner mangler handlingsplaner eller rutiner for arbeidet, eller at tjenestene har manglende samhandlingskompetanse. En annen forklaring kan være at det ikke er klart hvilke instanser som har ansvar for de ulike delene av oppfølgingen.

Evalueringen trekker også fram at satsingen på vold og overgrep er mindre synlig i Nav. Det blir her pekt på at det sosio-økonomiske aspekter ved vold og overgrep er fraværende i planen, og at det er få tiltak i opptappingsplanen som retter seg direkte mot NAV. Evalueringen peker også på behov for mer kunnskap og bedre oppfølging og behandling av barn og ungdom som begår vold og overgrep.

⁷⁴ (Bredal, Eggebø & Eriksen, 2020)

⁷⁵ (Hjemdal & Thoresen, 2014)

⁷⁶ (Askeland et al., 2012)

⁷⁷ (Askeland et al., 2016)

⁷⁸ (Prop. 36 S (2023–2024))

⁷⁹ (Myrvold, Møller & Krone-Hjertstrøm, 2022)

Evalueringen peker også på at en del av opptrappingsplanen består av utviklings-, prøve- eller pilotprosjekter. Dette er gjerne prosjekter som skal prøve ut bestemte verktøy og metoder innenfor en gitt tidsramme, for å lære av erfaringene. Problemet er at disse prosjektene gjerne avsluttes når prøveperioden er over, og at det ikke er lagt til rette for en overføring av erfaringer. Finansieringen er også ofte usikker etter avslutningen av prosjektperioden.

Støttesentre for kriminalitetsutsatte

I 2017 ble det etablert støttesentre for kriminalitetsutsatte ved samtlige tolv politidistrikt. Støttesentrene er et samarbeidstiltak mellom politidistriktene og utvalgte vertskommuner. Her kan voksne som har vært utsatt for kriminalitet få informasjon og støtte ved eventuell straffesakprosess, vitnestøtte og bistand til å søke voldsofferstatning. Støttesentrene tilbyr tolk når det er behov for det, og informasjonsmateriell om støttesenteret er oversatt til samisk. Støttesenteret i Finnmark har nordsamisk språkkompetanse.

Riksrevisjonens undersøkelse av myndighetenes innsats mot vold i nære relasjoner peker på noen utfordringer ved ordningen. Det har vært vanskelig å få tilstrekkelig bemanning ved sentrene, og antallet ansatte er lavere enn planlagt. Revisjonen har avdekket at enkelte politimestre oppgir at støttesenteret er lavere bemannet blant annet på grunn av den økonomiske situasjonen. Revisjonen viser også at det er behov for å styrke den interne samhandlingen i politiet. Arbeidsoppgavene til støttesentrene overlapper til dels med oppgavene til andre eksterne tjenester, og ifølge Politidirektoratet arbeides det med å avklare og videreutvikle rollen til støttesentrene i tjenestetilbudet.⁸⁰

Politidirektoratet beskriver i sin årsrapport for 2022 at tilbakemeldinger fra brukere av støttesentrene og fra fagmiljøer i politiet tilsier at støttesentrene leverer i henhold til mandatet, at tilbudet i dag er godt integrert i politiet og at det anses som et viktig tilbud. Direktoratet mener imidlertid det er et potensial til å gjøre tilbudet bedre kjent.⁸¹

Krisesenter

Krisesenteret er et lovpålagt tilbud til personer som er utsatt for vold eller overgrep fra en part-

ner, familie eller andre man har et nært forhold til. Sentrene tilbyr beskyttelse, råd og veiledning.

Krisesenterloven slår fast at botilbudet til kvinner og botilbudet til menn skal være fysisk atskilt. I Bufdirs veileder til loven, blir det pekt på at formålet med dette er å bidra til at kvinner skal kunne føle seg trygge. Mange av beboerne er kvinner som har vært utsatt for alvorlig vold fra menn. Noen har bakgrunn fra sterkt kjønnssegregerte samfunn. Veilederen presiserer at menn og kvinner derfor ikke skal bo sammen eller ha felles oppholdsrom.⁸² Denne bestemmelsen i loven er omstridt fordi den fører til at menn, som er i mindretall av krisesentrenes brukere, med dette får et dårligere tilbud blant annet fordi sentrenes fellesarealer ikke kan benyttes. Det er også pekt på at bestemmelsen rammer barn som følger menn som bor på krisesenter, fordi de ikke får andre barn å leke med.

Romerike krisesenter gjennomfører en prøveordning over to år, som innebærer at menn og kvinner har et felles botilbud. Forsøket startet februar 2022 og blir følgevaluert av NOVA. Sluttrapport fra evalueringen forventes sommeren 2024.⁸³ Romerike krisesenter søkte i 2023 om å forlenge forsøket ut året 2025. Kommunal- og distriktsdepartementet avgjorde i mars 2024 at forsøket blir forlenget ut året 2024, jf. Forskrift om forsøk med integrert krisesentertilbud for menn og kvinner.

Det foregår et arbeid med å revidere krisesenterloven. Som det kommer fram av Prop. 36 S (2023–2024) *Opptrappingsplan mot vold og overgrep mot barn og vold i nære relasjoner (2024–2028) Trygghet for alle*, skal Barne- og familiedepartementet etter planen legge fram et høringsnotat om forslag til endringer i krisesenterloven i løpet av første halvår 2024.

Det er grunn til å tro at krisesentertilbudet til menn er mindre kjent i befolkningen. En spørreundersøkelse som ble gjennomført i 2016 fant at 80 prosent av respondentene oppgir at de kjenner til krisesentertilbudet, men at bare 40 prosent oppgir at de kjenner til at krisesentrene har et tilbud til menn.⁸⁴ På samme måte, finner en kvalitativ undersøkelse av LHBTIQ+-flyktningers erfaringer fra møtet med ulike hjelpetjenester, at krisesentertilbudet oppleves som mindre tilgjengelig for menn og transpersoner med flyktningbakgrunn.⁸⁵

⁸² (Bufdir 2015)

⁸³ (OsloMet, 2022)

⁸⁴ (Proba, 2017)

⁸⁵ (Akin, Wold, Stokke & Skarli, 2022)

⁸⁰ (Riksrevisjonen, 2022)

⁸¹ (Politiet, 2023b)

Hjelpetjenester til personer som har vært utsatt for seksuelle overgrep

På Nok.-sentrene og sentrene mot incest og seksuelle overgrep (SMISO) kan personer som har vært utsatt for seksuelle overgrep, få støtte til å bearbeide opplevelsene. Sentrene er først og fremst et selvhjelpstilbud til voksne som har vært utsatt for incest, seksuelle overgrep eller voldtekt, og deres pårørende. Det finnes 22 slike sentre over hele landet.

Andre tjenester

I tillegg til disse har også barnevernstjenesten, familieverntjenesten og konfliktrådet en rolle i avdekking og forebygging av vold. Evalueringen av opptrappingsplanen som NIBR foretok i 2023 peker på at det virker å ha blitt mer kunnskap om vold og overgrep i de offentlige tjenestene, men at handlingskompetansen er mer begrenset. Dette gjelder både tjenester som har en forebyggende rolle og tjenester som har en oppgave med å følge opp og behandle personer utsatt for vold og overgrep. Oppfølgingen av beboere på krisesentre tyder på at det fortsatt er mangel på samhandlingskompetanse for å samordne ulike tjenester.⁸⁶

Voldtekt

Regjeringen satte i februar 2023 ned et utvalg som skal utrede problemstillinger knyttet til forebygging og straffeforfølgning av voldtekt (Voldtektsutvalget).

Utvalget har utredet hvordan personer utsatt for overgrep blir ivaretatt, både i hjelpeapparatet og gjennom en eventuell straffesak. Voldtektsutvalget leverte sin sluttrapport NOU 2024: 3 *Voldtekt – et uløst samfunnsproblem* i mars 2024.

Vold i nære relasjoner

Myndighetens innsats for å bekjempe vold i nære relasjoner er beskrevet i handlingsplanen *Frihet fra vold: Regjeringens handlingsplan for å forebygge og bekjempe vold i nære relasjoner 2021–2024*.⁸⁷

Handlingsplanen viser til en rekke internasjonale avtaler som ligger til grunn for myndighetenes arbeid. En av de sentrale avtalene, er Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (Istanbulkonvensjonen). Denne omfatter

hovedsakelig former for vold som bare kvinner opplever, eller som kvinner opplever oftere enn menn. Norske myndigheter har imidlertid i handlingsplanen lagt til grunn at også menn blir også utsatt for noen former for vold som omfattes av konvensjonen, herunder vold i nære relasjoner. Norge følger derfor konvensjonens oppfordring om å gjennomføre bestemmelsene for alle utsatte for vold i nære relasjoner.

Hjelpetilbud til voldsutøvere

De mest sentrale hjelpetilbudene til voldsutøvere driftes i dag av Stiftelsen Alternativ til Vold (ATV) og St.Olav Hospital (Sinnemestring, Brøsetmodellen). Det er store ulikheter i hvor tilgjengelig hjelpetilbudet er i ulike deler av landet.

Det er også en manglende oversikt over utbredelse og bruk av behandlingstilbudene, som vanskeliggjør et systematisk arbeid for å bestemme hvor og på hva slags måte nye tiltak bør settes inn.

Tjenestene som finnes i dag blir i større grad benyttet av menn. Blant de voksne brukerne av behandlingstilbudet som Alternativ til Vold (ATV) har til utøvere av vold var 19 prosent kvinner.⁸⁸

Alternativ til Vold driver i dag 15 behandlingstilbud til voldsutøvere, primært i de store byene. Tilbudet har blitt utvidet over de siste tiårene, og omfatter fra 2017 også et samarbeid med familieverntjenesten om opplæring i metoder for å gjennomføre kurs i aggresjonskontroll.⁸⁹ De fleste ATV-kontorene tilbyr imidlertid bare behandling til innbyggerne i kommunene som har inngått driftsavtale. Gjennom det formaliserte samarbeidet med familieverntjenesten, kan metodikk fra ATV gjøres tilgjengelig i flere kommuner enn der stiftelsen har kontorer. Det statlige driftstilskuddet blir videreført med Opptrappingsplanen om vold og overgrep 2024–2028.⁹⁰

Sinnemestring, Brøsetmodellen er utarbeidet ved St. Olav Hospital i Trondheim, og driftes som et poliklinisk tilbud ved sykehuset. Tilbudet er en gruppebehandling som blir gitt etter henvisning fra fastlege, og er tilgjengelig for både menn og kvinner. Helsedirektoratet gir også økonomisk tilskudd slik at St.Olav Hospital kan gjennomføre opplæring i metodikken for lokale tjenester som familievernkontor, barnevernstjeneste og andre. I 2023 mottok St.Olav Hospital et tilskudd på 1,6 millioner kroner til opplæringen, og gjennom-

⁸⁶ (Myrvold et al., 2022)

⁸⁷ (Justis- og beredskapsdepartementet)

⁸⁸ (Alternativ til Vold, 2023)

⁸⁹ (Alternativ til Vold, 2023)

⁹⁰ (Prop. 36 S (2023–2024))

førte kurs for til sammen 30 ansatte i tjenester i ulike kommuner.

Æresrelatert vold

Myndighetens arbeid mot æresrelatert vold har siden 1990-tallet vært organisert gjennom en rekke handlingsplaner. Handlingsplanen *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold (2021–2024)* inneholder 33 ulike tiltak for å avdekke og forebygge æresrelatert vold.⁹¹

Arbeids- og inkluderingsdepartementet har opprettet et lovutvalg som skal utrede juridiske problemstillinger i saker som gjelder negativ sosial kontroll, æresrelatert vold, tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og psykisk vold. Utvalget leverer sin utredning i april 2024.

Riksrevisjonen har gitt alvorlig kritikk av myndighetenes innsats mot vold i nære relasjoner, og trekker blant annet fram at det er lav kompetanse i politiet om æresrelatert vold. Riksrevisjonen anbefaler at Politidirektoratet iverksetter tiltak for å øke kompetansen om dette i politidistriktene.⁹² Politidirektoratet beskriver i sin årsrapport for 2022 at det er en ny nasjonal instruks for risikovurdering og forebygging av partner- og æresrelatert vold ble utarbeidet i 2022, og at denne ivaretar tiltakene som er anbefalt av Riksrevisjonen.⁹³

9.9 Utvalgets vurdering

Mannsutvalget mener at

- en stor andel av menn er utsatt for vold i løpet av livet, og dette problemet får ikke den oppmerksomheten det fortjener.
- normer for maskulinitet er med på å at belastningene menn opplever som følge av vold får mindre anerkjennelse. Hjelpen til menn som opplever vold er lite tilgjengelig. Menns utsattethet for vold i nære relasjoner er mindre synlig.
- voldsutøvere har behov for bedre oppfølging og behandling.

En stor andel av menn er utsatt for vold i løpet av livet

Mannsutvalget legger til grunn at vold, og frykt for vold, skaper ufrihet, utrygghet og urettferdighet for den som er utsatt. Alle i samfunnet er tjent med å redusere omfanget av vold. Det er nødven-

dig med en helhetlig innsats som er rettet mot både utøvere og utsatte for vold.

Mannsutvalget mener at volden som menn blir utsatt for, utgjør et alvorlig problem. Halvparten av menn i Norge forteller at de har opplevd å bli utsatt for alvorlig fysisk vold en eller flere ganger i løpet av livet, og forskning på de utsattes erfaring med slike voldsepisoder peker på alvorlige langsiktige negative helseeffekter. Mannsutvalget er bekymret for at en stor gruppe voldsutsatte i befolkningen ikke får den hjelpen og oppfølgingen som de behøver.

Normer for maskulinitet er med på å gjøre volden mindre anerkjent, og hjelpen til voldsutsatte mindre tilgjengelig

Det er en tendens til at vold blir forstått som et mannsproblem – som et *problem ved menn*. Dette kan bunne i en forståelse av at menn fra naturens side er mer aggressive og voldelige enn kvinner. Vold blir noe menn i større grad må forvente å bli utsatt for.

Selv om menn er overrepresentert som utøvere av mange former for vold, er det ikke slik at de fleste menn er voldsutøvere.

Forventningene om at menn skal kunne tåle, eller selv håndtere, volden som de blir utsatt for, kan gjøre det særlig vanskelig for enkelte grupper av menn å oppsøke hjelp. Menn som på ulike måter er avhengige av privat eller offentlig hjelp i hverdagen, som eldre eller personer med funksjonsnedsettelse, eller som på grunn av språkutfordringer har vanskeligere for å navigere i det norske hjelpeapparatet, kan være i en særlig sårbar posisjon. Det samme kan gjelde menn som opplever samlivsbrudd og andre livskriser.

Mannsutvalget ønsker å synliggjøre den volden som gutter og menn opplever i nære relasjoner. Dette kan være både fysisk og psykisk vold. Menn som er utsatt for vold i nære relasjoner kan gå alene med erfaringen, og menn som gruppe virker å streve mer med å finne ord for å beskrive sine voldsopplevelser og oppsøke hjelp. Mannsutvalget mener at dette må sees i sammenheng med forventninger til mannsrollen, og at vold er noe som menn er forventet å tåle. Det kan være skamfullt å innrømme at man er utsatt for vold, særlig når kjønnsnormene forteller en historie om at kvinner er mindre aggressive og voldelige enn menn – eller at en mann selv burde være i stand til å avverge vold eller trusler.

Mannsutvalget mener at gutter og menn som vokser opp med forventninger om at de er ansvarlige for å opprettholde patriarkalske normer eller

⁹¹ (Kunnskapsdepartementet, 2021)

⁹² (Riksrevisjonen, 2022)

⁹³ (Poliet, 2023b)

familiens ære, er en spesielt sårbar gruppe. Dette gjelder særlig sønner eller andre som er i et underlegent maktforhold til andre i familien. Gutter og menn med innvandrerbakgrunn kan ofte bli sett som bærere av problematiske holdninger, men kan i mange tilfeller selv være underlagt patriarkalske normer som begrenser handlingsrommet deres. Ved å bli presset til å kontrollere eller utøve vold mot egne familiemedlemmer, kan de havne i en dobbeltrolle som både utsatt og utøver.

Myndighetene har menneskerettslige forpliktelser til å forebygge vold og overgrep, og Mannsutvalget mener det er positivt at norske myndigheter har tolket Istanbulkonvensjonen om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner til å også gjelde menn.

Mannsutvalget mener det er viktig at det gis et likeverdig krisesentertilbud til alle utsatte, uavhengig av kjønn. Dette gjelder også personer i LHBT-gruppen og deres barn. I forslaget til en ny krisesenterlov som nå er under utarbeidelse må det tas hensyn til funn fra evalueringen av prøveordningen med felles krisesenter for menn og kvinner ved Romerike krisesenter.

Kunnskap om vold i forbindelse med samlivsbrudd er viktig for å sørge for at de offentlige tjenestene settes i stand til å skille mellom foreldrekonflikts- og voldssaker ved samlivsbrudd. Mannsutvalget mener at det foreligger for lite kunnskap om vold i slike situasjoner. Utvalget understreker at kunnskapen om voldsutsatte kvinners erfaringer i slike konflikter er svært viktig, og at kvinners erfaringer kan ha mange felles-

trekk med erfaringene til voldsutsatte menn som gjennomgår et samlivsbrudd.

Voldsutøvere har behov for bedre oppfølging og behandling

Utvalget mener at vold må forstås som en sammensatt likestillingsutfordring, og at vold også er et uttrykk for makt. Personer som opplever vold i oppveksten har større risiko for å utsette andre og selv bli offer for vold. Voldsbruk kan henge sammen med mangel på tillit og selvfølelse, og være et uttrykk for avmakt.

Personer som har levekårsutfordringer og svak økonomi, rapporterer oftere om å være utsatt for vold. Det samme gjelder for flere minoritetsgrupper. For å forebygge vold mener Mannsutvalget at det er viktig å styrke innsatsen for å bedre barn og unges oppvekstvilkår.

Mannsutvalget er opptatt av at utøvere av vold må ha tilgang på gode behandlings- og rehabiliteringstilbud for å finne handlingsalternativer. Dette innebærer at tilbudet om kurs i sinnemestring og aggresjonskontroll og andre forebyggende tiltak må være tilgjengelig i hele landet. Mannsutvalget mener også at det bør prøves ut nye metoder i hjelpen som blir gitt til utøvere av vold i nære relasjoner.

Utvalget mener at det foreligger for lite kunnskap om menns erfaringer med vold, og at det er behov for en systematisk satsing på mer kunnskap om dette temaet.

Kapittel 10

Gutter, menn og utenforskap

10.1 Innledning

Dette kapittelet dreier seg om utfordringene til gutter og menn som faller utenfor samfunnet og opplever at de har lite makt, innflytelse og muligheter, under den brede overskriften *utenforskap*.

Alle har behov for å delta i samfunnet, oppleve tilhørighet og å være til nytte. Dette kan skje på mange arenaer i livet, som i familien, gjennom vennskap, i utdanningen, yrkesutøvelsen eller på fritiden. Utenforskap er noe som mange i befolkningen kan oppleve ulike grader av i løpet av livet, snarere enn en tilstand som rammer noen få særlig utsatte.

En del gutter og menn møter strukturelle barrierer og diskriminering som reduserer deres muligheter til å delta og bidra i samfunnet. Manglende anerkjennelse og inkludering gjennom trakassering, mobbing, rasisme eller hatefulle ytringer, kan også skape dårligere vilkår for samfunnsdeltakelse.

Utenforskap kan ha alvorlige konsekvenser for de som blir rammet, for eksempel i form av ensomhet, sosial isolasjon, fattigdom, helseproblemer og rusmisbruk. Men det kan også ramme samfunnet som helhet i form av økt mistillit, polarisering, kriminalitet og ekstremisme.

Årsakene til utenforskap kan være mange. Det kan skyldes livshendelser og personlige valg, men kan også være resultat av ulike barrierer og hindringer man møter i samfunnet.

Dette kapittelet beskriver noen ulike måter å forstå utenforskap og hvordan utenforskap kan henge sammen med kjønn. Kapittelet gir en redegjørelse for noen former for utenforskap som rammer gutter og menn hardere eller på andre måter enn jenter og kvinner.

Kapittelet gir en presentasjon av kjønnsforskjeller som gjelder sosial isolasjon, ensomhet og lav livskvalitet. Denne gjennomgangen viser at enkelte grupper av menn – særlig eldre menn, enslige menn og menn med innvandrerbakgrunn – er overrepresentert blant dem som har svakt sosialt nettverk og få personer de kan stole på.

Kapittelet viser deretter at menn bruker både lovlige og ulovlige rusmidler i større grad enn kvinner. Blant dem som begår kriminalitet og blir straffedømt er det betraktelig flere menn enn kvinner. Menn utgjør 93,5 prosent av de innsatte i norske fengsler.

Under overskriften *demokratisk utenforskap* viser utvalget til at unge menn har lavere valgdeltakelse enn kvinner og at forskjellen mellom kjønnene har økt over tid. Det er også flere menn enn kvinner som opplever at ytringsfriheten er begrenset og som mener at «politisk korrekthet» er et stort problem i Norge. Skeive menn, samiske menn og menn med synlig minoritetsbakgrunn opplever oftere hatefulle ytringer. De som tilhører flere minoritetsgrupper samtidig er spesielt utsatt.

Deretter følger en beskrivelse av menns utsattethet for diskriminering og rasisme. Dette er utfordringer som ikke bare rammer gutter og menn, men som likevel henger sammen med kjønn og forståelse av kjønn. Kartlegginger av opplevd diskriminering og rasisme viser at gutter og menn med etnisk minoritetsbakgrunn er særlig utsatt.

Kapittelet avslutter med utvalgets vurdering av utfordringsbildet knyttet til gutter og menns utenforskap.

10.2 Ulike forståelser av utenforskap

Utenforskap kan forstås på ulike måter, men handler i denne utredningen om å stå utenfor sentrale samfunnsarenaer som utdanning, arbeidsliv og demokratiske prosesser. Det innebærer manglende muligheter til å delta og bidra i samfunnet på lik linje med andre. Utenforskap omfatter også erfaringer med ensomhet, og en følelse av avmakt, manglende anerkjennelse og frakobling fra samfunnets fellesskap.

Slike subjektive opplevelser henger ofte sammen med de objektive og målbare forståelsene av utenforskap, som for eksempel å stå utenfor arbeid. Man kan også være i arbeid, stemme

ved valg og ha en familie, og samtidig føle seg frakoblet og maktesløs.

Utvalget legger til grunn at det å være økonomisk selvstendig og ha muligheten til å bruke sine evner til noe konstruktivt i yrkeslivet er spesielt viktige forutsetninger for å ta del i samfunnsfellesskapet. Høy sysselsetting er videre en forutsetning for felles velferdsordninger. Det å stå utenfor arbeidslivet, eller å ha en særlig sårbar posisjon i arbeidslivet, kan gjøre at man ikke har de samme mulighetene til sosial mobilitet som andre.

En annen viktig dimensjon av utenforskap handler om å mangle muligheten til å danne meningsfulle sosiale relasjoner, finne en partner, eller etablere familie.

Utenforskap kan også handle om hvordan man opplever å bli møtt og inkludert av storsamfunnet. Personer som tilhører etniske og seksuelle minoriteter kan for eksempel oppleve trakassering, mobbing og hets som kan føre til svakere opplevelse av tilhørighet og manglende anerkjennelse og inkludering i det samfunnet.

Begrepet *marginalisering* brukes ofte om prosessene som fører til utenforskap, og særlig om prosesser som skjer i barne- og ungdomsårene som fører til at man i voksenlivet blir stående utenfor arbeid, utdanning eller sosiale arenaer. Det er anslått at de samfunnsøkonomiske kostnadene av utenforskap i form av produksjonstap som følge av tapte arbeidsinntekter, skattefinansieringskostnader ved stønader og overføringer, og velferdstap i form av tapte leveår, utgjør 73 milliarder kroner per år.¹

10.3 Utenforskap som kan ramme gutter og menn

Utenforskap kan ramme alle, uavhengig av kjønn. Gutter og menn er imidlertid overrepresentert i flere kategorier av utenforskap. Et tydelig eksempel på det er frafall fra videregående opplæring, hvor gutter utgjør et betydelig flertall. Dette kan få konsekvenser for deres fremtidige økonomiske situasjon og livsmuligheter. Menn som er økonomisk marginaliserte eller som sliter med helseproblemer er mer utsatt for sosial isolasjon og ufrivillig barnløshet enn andre menn.

Menn kan, på lik linje med kvinner, oppleve diskriminering basert på kjønn, seksuell orientering, etnisitet eller religion. De guttene og mennene som opplever diskriminering, rasisme og trakassering kan ha noen spesifikke erfaringer som

henger sammen med at de er gutter og menn. Det vil ikke alltid være samme gruppe som er mest utsatt for diskriminering eller utenforskap på alle områder. Samspeillet mellom kjønn og andre diskrimineringsgrunnlag kan endre på hvem det er som er den privilegerte i en gitt situasjon. Det er altså ikke slik at det finnes et allerede forutbestemt undertrykkingshierarki med faktorer som legges oppå hverandre, slik at det alltid er de samme personene som kommer dårligst ut.

Fra mannsforskningen har begreper som *protestmaskulinitet* eller *cowboymaskulinitet* blitt brukt for å beskrive hvordan gutter og menn viser avstand til storsamfunnet gjennom risikosøking, vold og aggresjon (se også kapittel 2.7.4 om menn og maskulinitet).

En del gutter og menn kan finne sterke fellesskap i det å aktivt stå utenfor storsamfunnet. De som mangler konstruktive arenaer der de opplever tilhørighet og mestring, som skole, jobb eller fritidsaktiviteter, står i fare for å bli marginalisert ut i destruktiv atferd. Gutter og menn som er sårbare og økonomisk marginaliserte kan stå i særlig fare for å bli rekruttert til kriminelle miljøer, eller til ekstremisme og radikaliseringsprosess. Den destruktive atferden kan føre til problemer som ikke bare rammer den enkelte gutt eller mann, men som også blir et problem for samfunnet i form av rus, vold og kriminalitet.

Samtidig er det store ulikheter mellom gutter og menn, og ikke alle utslagene av utenforskap som blir beskrevet i dette kapitlet kommer til uttrykk som protestmaskulinitet. Gutter og menn er en sammensatt gruppe og flere identitetsmarkører enn kjønn spiller inn samtidig – og i ulike retninger.

Innspillene som Mannsutvalget har fått gjennom arbeidet, tyder på at oppfatninger om kjønnsnormer spiller en viktig rolle i gutter og menns opplevelse av utenforskap, og at ulike grupper av menn kan oppleve utenforskap på spesifikke måter.

Utvalget gjennomførte et større innspillmøte om gutter og menns utenforskap i juni 2023, med representanter fra etater og tjenester som jobber med ulike grupper menn, i tillegg til organisasjoner og forskere. I møtet ba utvalget om innspill til, og refleksjoner rundt, gutter og menns fellesskap; hvorfor noen faller utenfor fellesskapene og hvordan vi som samfunn kan forebygge utenforskap og skape meningsfulle alternativer for dem som opplever utenforskap. Flere pekte på skolen som en viktig fellesskapsarena, men også en arena som kan virke ekskluderende og skape utenforskap. Gutter som gjennom skoleløpet opplever

¹ (Oslo Economics, Hyggen & Ekhaugen, 2021)

mangel på mestring kan komme til å miste selvtillit og gjennomføringsevne. Flere understreket viktigheten av en variert og fleksibel skolehverdag.

Idrett og fritidsaktiviteter ble også trukket fram som arenaer hvor gutter og menn som ellers opplever lite mestring og bekreftelse kan erfare verdien av fellesskap og tilhørighet.

Flere av representantene la vekt på at de som arbeider i tjenestene som er rettet mot sårbare barn og unge må kunne håndtere og imøtekomme gutter og menns måte å uttrykke følelser på uten å straffe dem for dette. Usikkerhet, tvil og sårbarhet kan komme til uttrykk som sinne, aggresjon og rastløshet, men også som passivitet og taushet. I møtet med hjelpeapparatet vil gutter og menn også ha nytte av å kunne identifisere seg med tilbudet, og det er viktig at det også jobber menn i yrkene som retter seg mot sårbare barn og unge. Det ble også advart mot å demonisere de «tøffe» mannsidealene, og understreket at det finnes positive måter å mobilisere tradisjonelt maskuline uttrykk.

Dette bildet blir også underbygget av en kvalitativ undersøkelse av unge minoritetsnorske menns erfaringer knyttet til vold, sosial kontroll og psykisk helse, som Likestillingssenteret KUN gjennomførte i samarbeid med Mental Helse Ungdom i 2021. Undersøkelsen beskriver hvordan mennene opplever å bli møtt med forventninger, fordommer og stereotypier fra hjemmet, nærmiljøet, hjelpeapparatet og i samfunnet. Gutter som utagerer med vold eller rus opplever at hjelpetjenestene ofte holder dem selv ansvarlig for utfordringene de strever med, og flere beskriver at de opplever å bli overlatt til å håndtere utfordringene sine alene. Guttenes tristhet, ensomhet, traumer, redsel og angst kan komme til uttrykk som aggresjon, rus eller vold, og ender dermed med å forsterke stereotypiene som hjelpeapparatet møter dem med.²

I et eget innspillmøte som utvalget gjennomførte med organisasjoner som representerer skeive menn, var det flere som trakk fram nettopp utenforskap som en sentral erfaring. Mange har opplevd mobbing og trakassering fordi de er skeive, og flere trakk fram at mannsrollen ofte blir opplevd som spesielt snever. Flere la vekt på at skeive gutter og menn ofte forteller om å bli møtt med fordommer, for eksempel av ansatte i skole- og helsevesenet.

Utvalget har også hatt innspillmøte med organisasjoner som representerer menn med minoritetsbakgrunn. Her la flere vekt på at menn med

minoritetsbakgrunn ofte opplever å bli møtt med fordommer om at de har patriarkalske eller voldelige holdninger, og at offentlige ansatte i for eksempel skolen, barnevernstjenesten, familievernnet og helsevesenet møter dem med forestillinger om at de utøver kontroll over familien eller er aggressive. Flere beskriver at tjenestene henvender seg mer direkte til mødre enn til fedre i minoritetsfamilier. Erfaringer med rasisme og diskriminering er utbredt, og kan dreie seg om for eksempel hudfarge eller religiøs tilhørighet.

Mannsutvalget har også hatt innspillmøte med organisasjoner som representerer personer med nedsatt funksjonsevne. I møtet la flere av organisasjonene vekt på at menn med nedsatt funksjonsevne opplever å bli møtt med lave forventninger, og at opplevelsen av å ikke innfri snevre forventninger om maskulinitet kan være spesielt belastende. Flere la vekt på at det mangler forskning og statistikk som fanger opp spesifikke levekårsutfordringer som skyldes et samspill mellom kjønn og funksjonsnivå.

De neste delene av dette kapittelet beskriver noen ulike former for utenforskap, inkludert rasisme, diskriminering og trakassering, og hvordan disse fenomenene rammer grupper av gutter og menn. Utvalgets vurderinger av disse forholdene, og av sammenhengene mellom ulike former for utenforskap, følger i siste del av kapittelet.

10.4 Sosial isolasjon, ensomhet og lav livskvalitet

Å stå uten meningsfulle sosiale relasjoner kan være en alvorlig form for utenforskap som kan påvirke livskvaliteten.

I forskningen er det vanlig å skille mellom *sosial isolasjon* (en målbar indikator på for eksempel om man bor med noen, hvor ofte man møter venner og familie, og hvor mange sosiale aktiviteter og grupper man deltar i), og *ensomhet* (en subjektiv opplevelse: et ubehagelig savn etter sosial kontakt). Opplevelsen av ensomhet kan dreie seg om savn etter en nær person, noen å betro seg til og få støtte fra (*emosjonell ensomhet*), savn etter vennsnettverk og fellesskap (*sosial ensomhet*) eller savn etter tilhørighet til et lokalmiljø eller storsamfunn (*kollektiv ensomhet*).³

Nivået av ensomhet og sosial isolasjon kan for eksempel måles ved spørreundersøkelser. Ensomhet er mindre utbredt i Norge enn i de fleste andre europeiske land, men flere undersø-

² (Košuta & Gulli, 2021)

³ (Hansen et al., 2023)

kelsker tyder på en generell økning i ensomhet blant ungdom.⁴ Det finnes kjønnsforskjeller i hvem som forteller at de opplever ensomhet og mangler noen de kan stole på hvis de får personlige problemer. Fra livskvalitets- og levekårsundersøkelsene til SSB vet vi at menn i gjennomsnitt oppgir å ha færre nære relasjoner enn kvinner.

Noen grupper av menn har spesielt få sosiale relasjoner og disse mennene rapporterer oftere om lav livskvalitet. Dette gjelder særlig eldre menn, enslige menn, og menn med innvandrerbakgrunn.⁵ Menn er gjennomsnittlig mindre tilfredse med sine sosiale relasjoner enn kvinner, og det er flere som er mindre tilfredse blant enslige, skeive og menn med innvandrerbakgrunn.⁶

I alle aldersgrupper fra 18-79 er det flere menn enn kvinner som forteller at de ikke har noen de kan regne med hvis de får store personlige problemer. Dette gjelder for 5,5 prosent av mennene i alderen 18-24 (imot 2 prosent av kvinnene i samme aldersgruppe), og 4,9 prosent av mennene i alderen 25-44 (imot 3 prosent av kvinnene i samme aldersgruppe).

Blant dem som har to eller færre personer de kan regne med, er det flere menn enn kvinner. Blant menn i alderen 45-66 år gjelder det 28 prosent (mot 22,4 prosent av kvinnene i samme aldersgruppe). Blant menn i alderen 67-79 gjelder det 27 prosent (mot 20,9 prosent av kvinnene i samme aldersgruppe).

Enkelte grupper av menn med innvandrerbakgrunn svarer oftere enn andre at de mangler noen de kan stole på. Blant menn med innvandrerbakgrunn fra Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania og Europa utenfor EU, svarer hele 12 prosent at de ikke har noen de kan regne med ved store personlige problemer. For kvinner i den samme innvandrerggruppen er andelen 7 prosent.

I en landsrepresentativ spørreundersøkelse som Kantar gjennomførte for Reform – ressursenter for menn i 2022 svarte 6 av 10 at de i stor eller svært stor grad har venn(er) de føler de kan betro seg til når de har behov. Det var 5 prosent som svarte «i svært liten grad», 11 prosent som svarte «i liten grad», og 1 prosent som svarte at de ikke har noen venner de kan betro seg til. Blant menn, eldre, og personer som bor i en bygd er det flere som svarer at de i liten eller svært liten grad har venner de kan betro seg til. Blant dem som har annen seksuell orientering enn heterofil, var

det 3 prosent som svarte at de ikke har noen venner de kan betro seg til.

Det er undersøkelser som tyder på økende ensomhet blant ungdom i Norge, og utviklingstrekkene er noenlunde like for gutter og jenter.⁷ Det er betraktelig flere jenter enn gutter som rapporterer om ensomhet. Om lag dobbelt så mange jenter som gutter (13 prosent mot 7 prosent) i Ungdata 2022-undersøkelsen svarte at de er veldig mye plaget av ensomhet.⁸

Nivået av rapportert ensomhet er høyere blant eldre, og særlig blant eldre menn.⁹ Alderdommen er en livsfase hvor det sosiale livet endrer seg, for eksempel med overgangen fra arbeidslivet til en pensjonisttilværelse. Dette kan innebære tap av sosial kontakt og tilhørighet, som kan være spesielt markant for menn som har investert mye tid og krefter i jobben, kanskje på bekostning av familie og relasjoner utenfor jobb. Dette kan blant annet henge sammen med kjønnsroller som innebærer at menn opplever forventninger om å være økonomisk forsørger, eller at menn blir møtt med krav og forventninger i arbeidslivet som de mister ved overgangen til pensjonisttilværelsen. Arbeidet kan også tilby en strukturert hverdag for menn som kanskje ikke har dette på andre arenaer.

En del menn opplever tilhørigheten til arbeidet som en viktig del av identiteten sin, og mange har viktige sosiale relasjoner gjennom jobben. Å stå utenfor arbeidslivet kan føre til et tap av mening og tilhørighet (se også 7.11 om fritid og pensjonistliv).

10.4.1 Incels

Et utslag av utenforskap som direkte henger sammen med kjønn, er undergruppen av enslige menn som identifiserer seg som *incels* (ufrivillig sølibat).¹⁰ Reform – ressursenter for menn har gjennomført intervjuer med norske menn som er rekruttert gjennom incel-fora på nettet. I disse intervjuene forteller mennene om ensomhet og et dårlig kroppsbilde, kombinert med egenerklært mangel på interesse fra kvinner. Flere beskriver helseutfordringer og ensomhet og gir uttrykk for en forventning om at de som menn ikke skal behøve å oppsøke hjelp, men mestre utfordringene sine på egen hånd.¹¹

⁴ (Barstad, 2021)

⁵ (Thorsen & Clausen, 2009)

⁶ (SSB, Tabell 13790, Tabell 13794, Tabell 13795, Tabell 13797)

⁷ (Thorsen & Clausen, 2009)

⁸ (Bakken, 2022)

⁹ (Thorsen & Clausen, 2009)

¹⁰ (Prøitz, Langeland, Steinnes & Mainsah, 2022)

¹¹ (Reform, 2022)

Det er nødvendig å skille mellom *ufrivillig solibat* som en praksis eller livssituasjon og *incel* som en spesifikk identitet eller ideologi.¹² Menn som lever alene og ønsker seg en partner, identifiserer seg ikke nødvendigvis med incel-ideologi.

10.5 Rus

Menn er sterkt overrepresentert som misbrukere av både alkohol og illegale rusmidler i Norge. Menn drikker mer enn kvinner i alle alderskategorier, og risikofylt drikking er mer utbredt blant yngre og blant menn.¹³ Alcohol Use Disorders Identification Test (AUDIT) er et screeningsverktøy som ofte benyttes til å kartlegge alkoholkonsum med potensial for negative konsekvenser og/eller som på sikt kan være avhengighetsskapende. I 2022 var det 20,5 prosent av mennene og 8,4 prosent av kvinnene som hadde et drikkemønster som tilsa at de var i en gruppe med forhøyet risiko. De fleste av disse var i den laveste risikokategorien, men til sammen var det 2,1 prosent av mennene og 0,6 prosent av kvinnene som havnet i de høyeste risikokategoriene.^{14,15}

I 2022 var det totalt 395 alkoholutløste dødsfall i Norge. Av disse var rundt 70 prosent menn.¹⁶

Antallet narkotikautløste dødsfall i 2022 var 321. Av disse var 68 prosent menn. Menn utgjør om lag 70 prosent av de narkotikarelaterte dødsfallene de siste årene. Gjennomsnittsalderen til de som dør av narkotikautløste årsaker er noe lavere for menn (43,0 år) enn for kvinner (49,4 år).¹⁷ En kartlegging av dødsårsaker i Norge i 2015, fant at overdoser var den nest viktigste dødsårsaken blant menn under 50 år.¹⁸

Helsekonsekvenser ved rus er nærmere beskrevet i kapittel 8.8.1.

10.6 Kriminalitet og fengsling

Menn blir straffedømt i større grad enn kvinner. Om vi ser bort fra forenklet forelegg, var den prosentvise fordelingen i antall dømte i 2020 83,3 prosent menn og 16,7 prosent kvinner.¹⁹

De aller fleste innsatte i norske fengsler, 93,5 prosent, er menn. Per 1. januar 2021 var det 3 651 personer innsatt i norske fengsler, 3 414 av dem var menn.²⁰

Det er også et økende antall som blir dømt til psykisk helsevern, og blant disse er det en klar overvekt av menn.²¹ I 2022 var 56 av 64 personer som ble idømt tvungent psykisk helsevern menn.²² Bak hver straffereaksjon lå det også i gjennomsnitt et høyere antall straffbare forhold for mennene (12,9), enn det gjorde blant kvinnene (8,5).

Menn som sitter i fengsel utgjør en svært marginalisert og vanskeligstilt gruppe. En kartlegging av levekår blant innsatte fra 2004 fant at to tredjedeler av de innsatte har hatt en oppvekst preget av ett eller flere av det som ble definert som alvorlige oppvekstproblemer. Innsatte har lavere utdanning, svak tilknytning til arbeidsmarkedet (kun tre av ti var i arbeid på fengslingstidspunktet), og en tredjedel er bostedsløse. Seks av ti er rusmisbrukere. Det er høyere dødelighet blant innsatte enn befolkningen for øvrig.²³

Det er en stor andel av de innsatte som har psykiske lidelser. En undersøkelse av forekomsten av psykiske lidelser blant domfelte i norske fengsler publisert i 2014, fant at 42 prosent av domfelte hadde en angstlidelse, 12 prosent var suicidale og 4 prosent hadde en pågående psykose.²⁴

Riksrevisjonens undersøkelse av helse, opplærings- og velferdstjenester til innsatte i fengsel fra 2022 finner at oppfølgingen som gis til innsatte har mangler som medfører at de ikke blir rustet til å mestre et liv uten kriminalitet etter endt straffegjennomføring.²⁵

Rettspsykiater Randi Rosenqvist har i møte med Mannsutvalget gitt uttrykk for at mange av mennene som ender i fengsel har hatt svært vanskelige oppvekstvilkår. Hun peker også på at mennesker som utagerer gjerne blir møtt av ulike tjenester og tiltak avhengig av kjønn. Mens kvinner oftere ender med oppfølging fra psykiatrisetjenester, er menn overrepresentert blant dem som blir fengslet.²⁶

I tillegg til at menn som sitter i fengsel utgjør en marginalisert og vanskeligstilt gruppe, kan det

¹² (Langeland, Prøitz, Steinnes & Mainsah, 2022)

¹³ (Bergsvik, Bye, Christiansen & Rossow, 2023)

¹⁴ (Bergsvik et al., 2023)

¹⁵ (SSB, Tabell 12392)

¹⁶ (Strøm et. al 2023)

¹⁷ (Gjersing, 2023)

¹⁸ (Gjersing, 2018)

¹⁹ (SSB, Tabell 10623)

²⁰ (SSB, Tabell 10530)

²¹ (SSB, Tabell 13579)

²² (SSB, 2023a)

²³ (Friestad, 2004)

²⁴ (Cramer, 2014)

²⁵ (Riksrevisjonen, 2022)

²⁶ Møte med Mannsutvalget 14.03.2023

være grunn til å tro at minoritetsgrupper av innsatte er utsatte på spesifikke måter. Likestillings- og diskrimineringsombudet har påpekt at det finnes lite forskning på skeive innsattes levekår, og viser til at Sivilombudsmannens forebyggingsenhet har pekt på at manglende kunnskap om denne gruppen av innsatte er en utfordring i seg selv.²⁷

10.7 Radikalisering og ekstremisme

Mannsutvalget mener det kan være relevant å se radikalisering og voldelig ekstremisme i sammenheng med gutter og menns utenforskap. En forutsetning for ekstremisme og radikalisering, er opplevelsen av å stå utenfor storsamfunnet.

Det er flere menn enn kvinner som er tilknyttet ekstremistiske miljøer. I en kartlegging av høy- og lavradikale miljøer anslår PST at 86 prosent av medlemmene i disse miljøene er menn.²⁸ En tilsvarende kartlegging av ekstreme islamistiske miljøer anslår at 88 prosent av medlemmene i disse miljøene er menn.²⁹ Normer om kjønn er sentrale i flere ekstremistiske ideologier. Forestillinger om mannens rolle som beskytter av kvinner og barn står sentralt i både høy- og lavradikal ekstremisme og islamsk ekstremisme. Kvinnerollen er gjerne koblet til biologisk reproduksjon og rollen som mor.³⁰

Utvalget har ikke behandlet temaet nærmere, og viser til Ekstremismekommisjonen (NOU 2024: 3). Denne kommisjonen ble oppnevnt av regjeringen i juni 2022, og fikk i oppdrag å fremme anbefalinger for å forbedre landets evne til å forebygge radikalisering og fremvekst av ekstremisme. Mannsutvalget understreker at kjønnsperspektivet bør være en særlig viktig dimensjon i disse vurderingene.

10.8 Demokratisk utenforskap

Med demokratisk utenforskap viser Mannsutvalget her til dem som har lav grad av deltakelse i demokratiske valg, lav grad av deltakelse i den organiserte frivilligheten, og som har lavt nivå av tillit til samfunnsinstitusjonene. Demokratisk utenforskap kan også handle om en opplevelse av å ha begrenset ytringsrom, blant annet ved å bli

utsatt for hatefulle ytringer, å være frakoblet fra makt eller mangle anerkjennelse på andre måter.

Det finnes tendenser som kan tolkes som at noen unge menn kan være på vei mot et demokratisk utenforskap.

Det er små forskjeller i graden av valgdeltakelse mellom menn og kvinner, men særlig yngre menn og menn med innvandrerbakgrunn bruker sjeldnere stemmeretten. Når det gjelder deltakelse i organisert frivillighet, deltar både menn og kvinner med lav sosioøkonomisk status sjeldnere. I frivilligheten er det også en tendens til at yngre menn deltar mindre enn jevnaldrende kvinner. I tillegg er det flere gutter og menn som opplever at ytringsfriheten i Norge er begrenset.

10.8.1 Valgdeltakelse

Ved stortingsvalg stemmer menn og kvinner i omtrent like stor grad. I 2021 var det 75,6 prosent av mennene og 78,7 prosent av kvinnene i Norge som stemte ved stortingsvalget. I de yngre aldersgruppene er det betraktelig færre menn enn kvinner som bruker stemmeretten. For menn i alderen 20-24 år, var valgdeltakelsen på 59,2 prosent. Blant kvinner i samme aldersgruppe var valgdeltakelsen 72,0 prosent.

Ved kommunestyrevalgene er valgdeltakelsen lavere. Unge menn brukte stemmeretten i mindre grad enn kvinner ved valget i 2023: blant menn i alderen 20-25 år var valgdeltakelsen mellom 40 og 42 prosent, mens den blant kvinner i samme aldersgruppe var mellom 49 og 52 prosent. Både blant menn og kvinner er valgdeltakelsen lavere blant personer med kort utdanning, og personer med innvandrerbakgrunn. I 2023 var valgdeltakelsen blant personer med utdanning på grunnskolenivå 46,2 prosent, mens den blant personer med videregående utdanning var 62,6 prosent. Blant dem med universitets- og høgskolenivå var valgdeltakelsen 75,1 prosent. Blant norske statsborgere som har innvandret, var valgdeltakelsen 37,6 prosent, mens den for befolkningen ellers var på 69,2 prosent.³¹

Arbeidsinnvandrere, en gruppe hvor menn er overrepresentert, har lavere politisk og sosial deltakelse enn både andre innvandrere og befolkningen for øvrig. Hovedbildet er at arbeidsinnvandrere i liten grad stemmer ved lokalvalg, og i liten grad stiller som kandidater.³²

Kjønnforskjellene i hvem som bruker stemmeretten har økt blant yngre velgere over tid.

²⁷ (LDO, 2017)

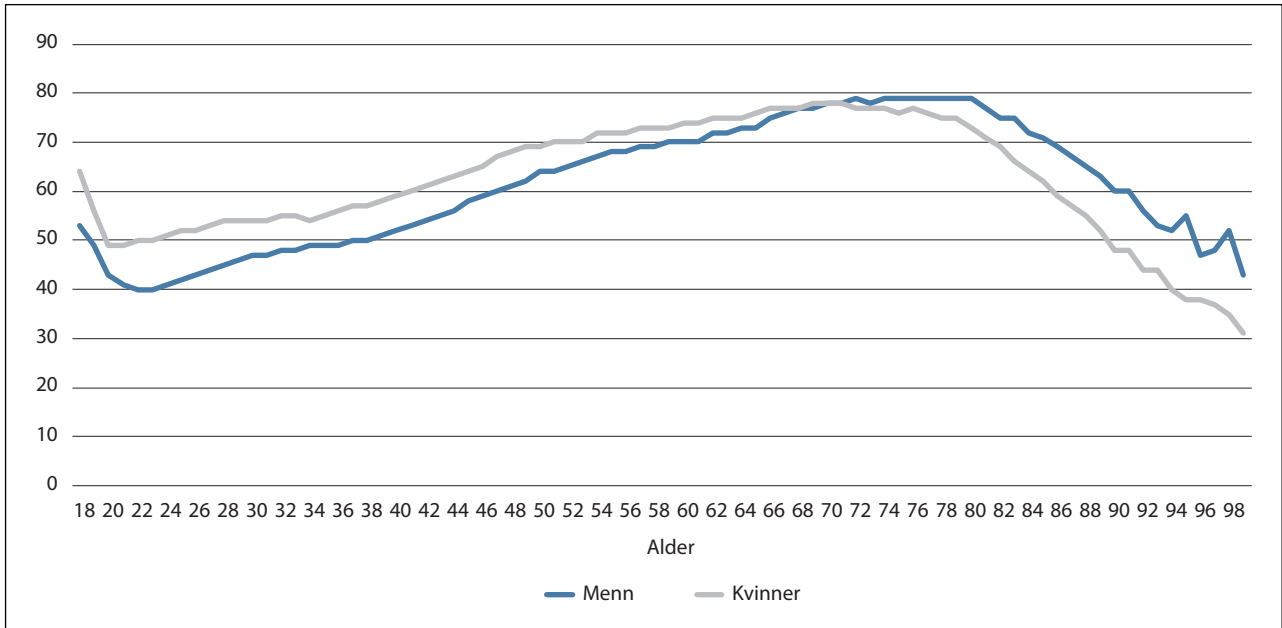
²⁸ (PST, 2019)

²⁹ (PST, 2016)

³⁰ (Kimmel, 2003) (Skjelsbæk, Leidig, Segers & Thorleifsson, 2020)

³¹ (SSB, 2023b)

³² (NOU 2022: 18)

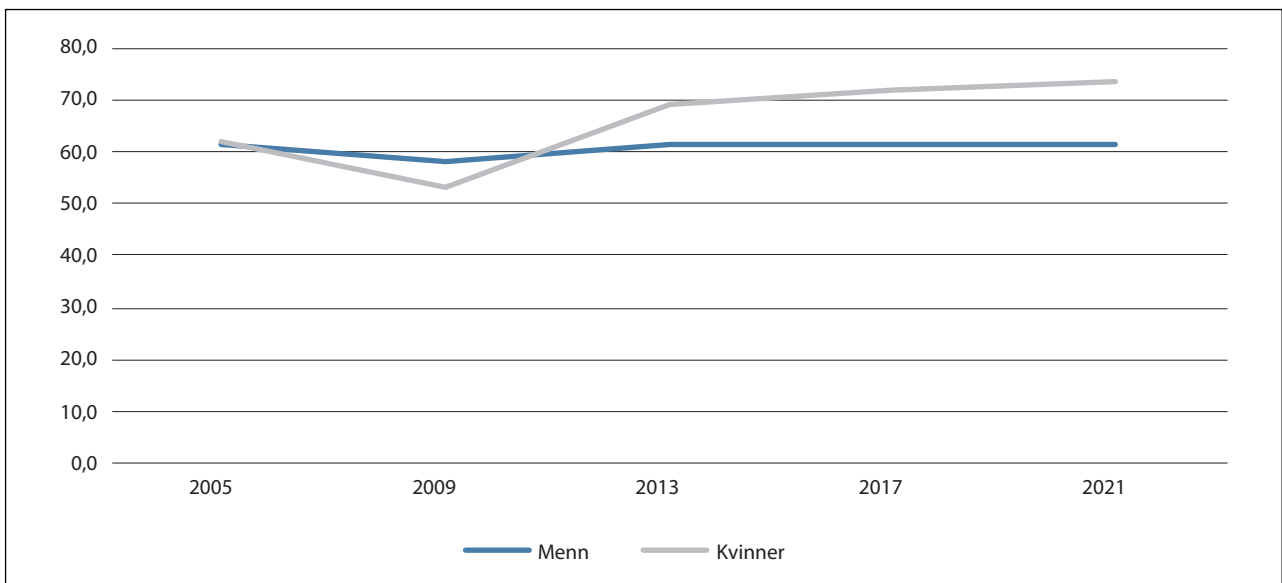
Figur 10.1 Valgdeltakelse etter kjønn og alder 2023

Prosentandel som avga stemme ved kommunestyre- og fylkestingsvalget i 2023, etter alder. Menn og kvinner.
Kilde: SSB, Tabell 13085

Menn i aldersgruppen 18-25 år har over tid hatt en valgdeltakelse på om lag 60 prosent. Kvinner i samme aldersgruppe har økt sin valgdeltakelse gjennom de siste årene. Ved stortingsvalget i 2021 var det 61,5 prosent av mennene under 25 år som stemte, mot 73,5 prosent av kvinnene (se figur 10.2).

10.8.2 Deltakelse i organisert frivillighet

Nivået av deltakelse i frivillige organisasjoner er nærmere beskrevet i kapittel 7. Det overordnede bildet er at nivået av frivillig arbeid henger sammen med inntekt, utdanning og arbeidsmarkedstilknypning. Personer med høy inntekt og

Figur 10.2 Valgdeltakelse blant menn og kvinner under 25 år ved stortingsvalg

Prosentandel av menn og kvinner under 25 år som benyttet stemmeretten ved stortingsvalg fra 2005 til 2021.
Kilde: Institutt for samfunnsforskning

lang utdanning er oftere aktive i frivillige organisasjoner.³³

Menn gjør i noe større grad enn kvinner frivillig arbeid, og livsfase har stor betydning. Det er personer i alderen 35-49 år som i størst grad utfører frivillig arbeid. De som har barn, deltar mer – ofte i forbindelse med barnas fritidsaktiviteter.³⁴

Unge menn har lavere grad av deltakelse i 20-årene og fram til midten av 30-årene sammenlignet med kvinner – og vi ser et frafall fra frivillig deltakelse i tidlig voksenalder som er spesielt tydelig blant unge menn med kort utdanning.³⁵

Graden av frivillig deltakelse er også noe lavere blant personer med innvandrerbakgrunn. Arbeidsinnvandrerrutvalget har pekt på at det er begrenset kunnskap om graden av deltakelse i frivillige organisasjoner, men viser til forskning som tyder på at organisasjonsdeltakelsen er lav. Utvalget peker også på at arbeidsinnvandrerne har krevende arbeidsforhold, svake norskferdigheter og en sterk orientering mot hjemlandet, som trolig gjør at de mangler overskudd til å delta og en vilje til å investere i livet i Norge.³⁶

10.8.3 Tillit og mistillit

Nivået av tillit varierer mellom grupper i befolkningen, og tilliten er ulik til ulike samfunnsinstitusjoner.

Menn har gjennomgående noe mindre tillit til samfunnsinstitusjonene enn kvinner, men kjønnsforskjellene er små for de fleste av institusjonene. Tilliten er høyest til domstolene og politiet, og lavest til de politiske partiene og mediene.³⁷

En analyse basert på spørreundersøkelser fra EU-landene fra 2018 og 2022, finner at personer med svak tilknytning til arbeidslivet har lavere tillit enn resten av befolkningen. Svak tilknytning til arbeidslivet dreier seg da om å være ansatt på midlertidig arbeidskontrakt, jobbe deltid, eller å frykte at man vil miste jobben. De som har svak tilknytning til arbeidslivet har oftere lav tillit til andre mennesker og til myndighetene, og er mindre fornøyde med hvor godt demokratiet fungerer.³⁸

Når det gjelder den samiske befolkningen, viser undersøkelser fra 2001 og 2006 at nivået av tillit til de nasjonale politiske institusjonene virker

å være på om lag samme nivå som i befolkningen for øvrig. Sannhets- og forsoningskommisjonen påpekte i 2023 at det er mangel på kvantitative undersøkelser av kvener/norskfinner, skogfinner og samers tillit til andre mennesker og til samfunnsinstitusjonene.³⁹ Ifølge Bufdir mangler man oppdaterte tall om tillit til offentlige institusjoner blant den samiske befolkningen. En studie av helse- og sosialtjenestene og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn, viste at det er liten tillit til hjelpeapparatet i samiske samfunn.⁴⁰ Undersøkelsen skiller ikke mellom kjønnene.

10.8.4 Likestillingspolitikk og polarisering

En form for mistillit som er relevant for menns utenforskap, dreier seg om opplevelsen av at gutter og menn har utfordringer som ikke blir fanget opp og håndtert av likestillingspolitikken – eller at likestillingen er et aktivt hinder for gutter og menns muligheter.

En spørreundersøkelse gjennomført i 27 EU-land, har funnet at unge menn i større grad enn resten av befolkningen opplever kvinners rettigheter som en trussel mot deres egen posisjon. Unge menn har høyere sannsynlighet for å være enige i påstanden om at «å fremme kvinners og jenters rettigheter har gått for langt, fordi dette truer menns og gutters muligheter.»⁴¹

Dette perspektivet har også kommet til syne i den norske offentligheten. En undersøkelse av norske avistekster om likestilling i perioden 2007–2011 beskriver motforestillinger mot feminisme og statsfeminisme slik: «samlet sett produseres det en forestilling om at statsfeminisme skaper likestilling for noen allerede privilegerte kvinner, på bekostning av andre: menn, minoritetskvinner og kvinner som velger å leve etter tradisjonelle kjønnsmonster.»⁴²

Det er imidlertid vanskelig å gi et entydig bilde av hvor utbredt denne mistilliten er. En gjennomgang av studier av holdninger til likestilling og oppslutning om likestillings- og familiepolitikken i Norge, finner ikke tegn til at oppslutningen om likestilling i befolkningen har gått ned eller at polariseringen har økt (se også kapittel 2).⁴³ Samtidig viser internasjonale holdningsundersøkelser tendenser til større ideologisk polarisering mel-

³³ (Fladmoe, Sivesind & Arnesen, 2018)

³⁴ (Folkestad, Christensen, Strømsnes & Selle, 2015)

³⁵ (Aars, Nordø, Wollebæk & Christensen, 2011)

³⁶ (NOU 2022: 18)

³⁷ (DFØ, 2023)

³⁸ (Eurofound, Sandor, Maftai, Anzillotti & Bell, 2023)

³⁹ (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023)

⁴⁰ (Bufdir, 2023d)

⁴¹ (Off, Charron & Alexander 2022)

⁴² (Sørensen, 2014)

⁴³ (Kitterød & Teigen, 2021)

lom menn og kvinner; menn stemmer i større grad på partier på høyresiden, og kvinner i større grad på partier på venstresiden. Forskjellene mellom kjønnene er større blant de yngre velgerne. Dette mønsteret handler ikke bare om at menn og kvinner i gjennomsnitt har noe ulike holdninger til kjønnslikestilling, men også om at menn og kvinner i gjennomsnitt over tid har plassert seg ulikt langs en høyre/venstre-akse i politikken.⁴⁴

10.8.5 Ytringsfrihet

En del gutter og menn opplever at ytringsfriheten er begrenset. Ytringsfrihetskommisjonen konkluderte med at ytringsfriheten har gode vilkår i Norge i dag, og at det for et flertall av befolkningen er enklere å delta i ordskiftet i dag enn tidligere. Samtidig viser de at det er ganske få, rundt ti prosent av befolkningen, som deltar jevnlig i offentligheten med ytringer om politikk eller samfunnsliv.⁴⁵

Det finnes studier som finner at gutter og menn opplever at det er vanskelig å ytre seg i offentligheten.

En befolkningsrepresentativ spørreundersøkelse gjennomført i 2020, fant at flere menn enn kvinner opplever at det politiske klimaet i Norge er begrensende. I undersøkelsen er det et mindretall som er enige i at det politiske klimaet gjør det vanskelig å si hva man mener, men det er signifikante forskjeller mellom kjønnene. Blant menn er det 28 prosent som er helt eller delvis enige, mot 18 prosent av kvinnene. Menn mellom 45 og 59 år skiller seg litt ut, i denne gruppen er 35 prosent helt eller delvis enige i at det politiske klimaet gjør at det er vanskelig å si hva man mener.

Denne undersøkelsen finner også at det særlig er menn mellom 30 og 59 år som mener at politisk korrekthet er et stort problem i Norge.⁴⁶ I undersøkelsen svarer 64 prosent av mennene i aldersgruppen 30-59 år, at de er helt eller delvis enige i at «politisk korrekthet» er et stort problem. Undersøkelsen gir ingen definisjon av politisk korrekthet, og de som har besvart undersøkelsen kan legge ulikt meningsinnhold i begrepet. Andelen menn i denne aldersgruppen som er enige i at politisk korrekthet er et stort problem, er signifikant ulik fra kvinner i samme alder, fra yngre og eldre menn, og fra befolkningen totalt. I hele befolkningen er 42 prosent helt eller delvis enige i påstanden (se figur 10.3).

⁴⁴ (Burn-Murdoch, 2024)

⁴⁵ (NOU 2022: 9)

⁴⁶ (Mangset, Midtbøen & Thorbjørnsrud, 2022), s. 48

Målgruppestudien UNG fra Opinion for 2023 fant at ytringsfrihet er den viktigste politiske enkeltsaken for unge menn mellom 15 og 29 år, og at nesten halvparten av unge menn opplever at de ikke kan si det de mener fordi det ikke blir oppfattet som politisk korrekt.⁴⁷

10.8.6 Hatefulle ytringer

Det finnes ikke en omforent eller juridisk definisjon av hatefulle ytringer, men i forskningslitteraturen er det vanlig å definere fenomenet etter to kriterier: tonen i ytringen (det vil si at ytringen har en diskriminerende, trakasserende, truende eller hatefull tone), og grunnlaget for ytringen (det vil si at ytringen retter seg mot en gruppe eller et individs antatte gruppetilhørighet).⁴⁸

Studier har funnet at kvinner og minoritetsgrupper er særlig utsatt for hatefulle ytringer, trusler og netthets.⁴⁹ Studier av netthinhold eller opplevelsene til høyprofilerte kvinner finner at kvinner er mer utsatt for trakassering på nettet enn menn⁵⁰. En studie av hatytringer og trakassering blant gjennomsnittsbrukere på internett, finner imidlertid at det ikke er mer sannsynlig at kvinner opplever trakassering på nettet enn at menn gjør det, snarere tvert imot. Forskerne bak studien mener at hovedårsaken til at menn mottar mer trakassering på nett enn kvinner er at de mottar flere meldinger rettet mot saken de fremmer.⁵¹ Kvinner mottar flest meldinger rettet mot sin person eller sitt kjønn, men disse er færre enn meldingene menn får til sammen. Analysen antyder videre at noe av grunnen til at menn er mer utsatt for trakassering på nett enn kvinner er deres netttadferd, flere menn enn kvinner har en «risikofylt» netttadferd, noe som gjør menn generelt mer utsatt for trakassering på nettet. Studien impliserer videre at menn ikke lar seg skremme av hets i like stor grad som kvinner, og at de dermed utsetter seg selv for trakassering i større grad. Kjønnsbasert trakassering mot kvinner tar oftere form av seksualisert hån, kombinert med trusler og/eller voldsfantasier, og dette er en type innhold som kan oppleves som mer belastende og skremmende enn for eksempel meldinger som angriper innholdet i ens argumentasjon. Dette kan føre til

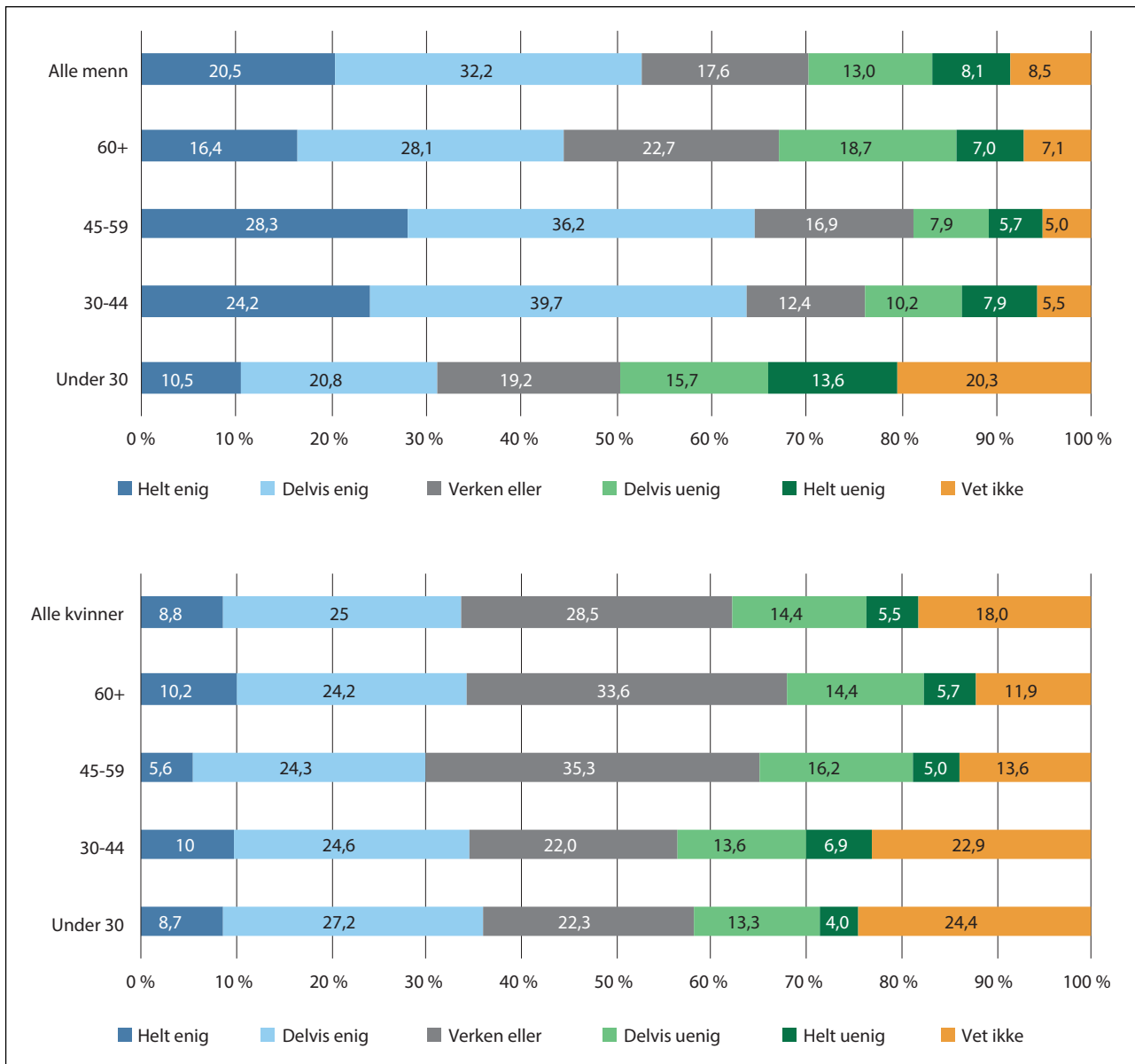
⁴⁷ (Sørnes & Vestrheim, 2023)

⁴⁸ (Fladmoe, Nadim & Birkvad 2019)

⁴⁹ (Fladmoe & Nadim, 2019) (Øistad & Veledar, 2021) (Dalen, Flatø & Friberg, 2022)

⁵⁰ (Nadim & Fladmoe, 2021)

⁵¹ (Nadim & Fladmoe, 2021)

Figur 10.3 Syn på politisk korrekthet

Prosentandeler som tar stilling til påstanden «Politisk korrekthet er et stort problem i Norge», menn og kvinner, fordelt etter alder
Kilde: Institutt for samfunnsforskning, Befolkningsundersøkelsen KunOff

at flere kvinner enn menn skremmes vekk fra den offentlige debatten.

Ytringsfrihetskommisjonen har påpekt at mennesker med minoritetsbakgrunn opplever særlige utfordringer i det offentlige ordskiftet. Kommisjonen peker på at hvis enkelte stemmer og perspektiver systematisk støtes ut, vil det undergrave den åpne og opplyste offentlige samtalen. Dette rammer både menn og kvinner.⁵²

En undersøkelse fra 2019 fant at 53 prosent av samer rapporterte at de har blitt utsatt for hate-

fulle ytringer. Undersøkelsen viste også at 23 prosent av LHBT-personer har opplevd hatefulle ytringer. I den øvrige befolkningen gjaldt dette 10 prosent. Undersøkelsen fant ingen statistiske forskjeller mellom menn og kvinner når det gjelder utsatthet for hatefulle ytringer.⁵³

Den samme undersøkelsen fant imidlertid at de som tilhører flere minoritetskategorier samtidig er mer utsatt for hatefulle ytringer. Undersøkelsen spurte særlig om ytringer rettet mot diskrimineringsgrunnlagene i likestillings- og diskrimi-

⁵² (NOU 2022: 9)

⁵³ (Fladmoe & Nadim, 2019)

neringsloven, og opererer i tillegg med minoritetskategoriene LHBT, innvanderbakgrunn, ned-satt funksjonsevne, nasjonal minoritet/urfolk, og annen religion enn kristendom. Mens 6 prosent av dem som har ett minoritetskjenntegn svarte at de har vært utsatt for hatefulle ytringer, var andelen 20 prosent blant dem med to eller flere minoritetskjenntegn.⁵⁴

Personer med innvanderbakgrunn utgjør flertallet av ofrene i anmeldte saker om hatefulle ytringer. I snitt er 120 innvandrere og 30 norskfødte med innvanderforeldre hvert år registrert som ofre for anmeldte hatefulle ytringer og diskriminering. I forhold til folketallet, er det dermed langt flere personer med innvanderbakgrunn som er utsatt, sammenlignet med befolkningen ellers. Menn utgjør om lag 60 prosent av ofrene i de anmeldte sakene, og de mest utsatte er mellom 20 og 39 år.⁵⁵

En spørreundersøkelse som Nordlandsforskning gjennomførte blant medlemmer i interesseorganisasjoner for funksjonshemmede i 2016, fant at 38 prosent har vært utsatt for hatefulle ytringer. Det var ingen kjønnsforskjell i hvem som oppga å ha opplevd hatefulle ytringer.⁵⁶

10.9 Diskriminering og rasisme

Diskriminering er i lovverket definert som usaklig forskjellsbehandling på grunn av ulike diskrimineringsgrunnlag. Likestillings- og diskrimineringsloven omfatter forskjellsbehandling på grunnlag av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder eller kombinasjoner av disse. Med etnisitet menes blant annet nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge og språk.⁵⁷

Diskriminering kan være direkte og indirekte, og begge deler er forbudt. Direkte diskriminering er at en person blir behandlet dårligere enn andre blir, har blitt eller ville blitt behandlet i en tilsvarende situasjon. Hensikten med forskjellsbehandlingen er ikke nødvendigvis å diskriminere. Indirekte diskriminering er enhver tilsynelatende nøytral bestemmelse, betingelse eller praksis, handling eller unnlattelse som vil stille personer dårligere enn andre.

Strukturell diskriminering er en form for diskriminering som handler om hvordan usaklig forskjellsbehandling av visse grupper kan være innebygget i institusjoner og samfunnsstrukturer. Strukturell diskriminering bidrar til at enkelte grupper systematisk stiller dårligere enn andre.⁵⁸ Dette kan både være gjennom formelle regler og praksiser og gjennom kulturelt forankrede normer og forestillinger. Stereotypier kan for eksempel bidra til å opprettholde sosiale strukturer hvor enkelte grupper systematisk blir stigmatisert og diskriminert. Diskrimineringen opprettholdes og videreføres fordi man ikke har kjennskap til, eller reflekterer over, konsekvensene av de strukturene som råder.⁵⁹

I 2022 registrerte Likestillings- og diskrimineringsombudet at de mottok til sammen 2 412 veiledningshenvendelser.⁶⁰ 849 av disse var innrapportert av menn, 1 095 av kvinner, og 468 saker var uten oppgitt kjønn, gjaldt flere kjønn, eller kjønn var irrelevant. Menn var i særlig overtall i saker som omhandlet spørsmål om alder, etnisitet og annet (dette kan for eksempel være saker om generelt dårlig arbeidsmiljø, saker om krav til vaksinasjon eller saker generelt om likestilling). Det er få registrerte saker fra menn som omhandler kjønn. Sakene som gjelder kjønn dreier seg i stor grad om kvinner. Men på ett område skiller menn seg ut, i saker som omhandler kjønn i offentlig forvaltning, er menn i flertall. 18 av 26 saker som gjelder kjønn og offentlig forvaltning omhandler menn.

Flere diskrimineringsgrunnlag kan virke sammen, og kjønn og etnisk og/eller religiøs bakgrunn er en kombinasjon med fare for særlig utsatthet for diskriminering. I innspill Mannsutvalget har mottatt gjennom arbeidet, er det flere som har lagt vekt på at menn med minoritetsbakgrunn opplever å bli forskjellsbehandlet og møtt med stereotypier og fordommer som både henger sammen med at de har minoritetsbakgrunn og med at de er menn.

Diskriminering og diskriminerende praksiser trenger ikke være motivert av rasisme, men kan i mange tilfeller være det. Det finnes ulike måter å definere rasisme. En mye brukt definisjon er at rasisme er en generalisering hvor mennesker blir tillagt bestemte egenskaper på bakgrunn av sin tilhørighet til en bestemt gruppe. Disse egenskapene blir forstått som så negative at det utgjør et

⁵⁴ (Fladmoe & Nadim, 2019)

⁵⁵ (Fossanger, Fjellalden & Mohn, 2024)

⁵⁶ (Olsen, Vedeler, Eriksen & Elvegård, 2016)

⁵⁷ (Prop. 81 L (2016–2017))

⁵⁸ (Blaker Strand, 2018)

⁵⁹ (Fjørtoft, 2020)

⁶⁰ Data fra Likestillings- og diskrimineringsombudet til Mannsutvalget

argument for å holde medlemmer av gruppen på avstand, ekskludere dem, og diskriminere dem. Rasisme behøver ikke være fundert i en biologisk forståelse av menneskeraser, generaliseringen dreier seg om folks hudfarge, religion, språk eller kultur.⁶¹

Diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn og rasisme rammer mange mennesker i Norge. Utfordringene etniske og religiøse minoriteter møter er ulike, og kan ha ulike former avhengig av hvilken arena man befinner seg på.⁶²

Fra undersøkelser som er gjort av diskriminering ved ansettelser i det norske arbeidslivet, virker menn med synlig minoritetsbakgrunn å være spesielt utsatt. I en studie av arbeidsmarkedsdiskriminering fra 2012, fant forskerne at under ellers like forutsetninger og med de samme formelle kvalifikasjonene, hadde søkere med pakistansk og muslimsk-klingende mansnavn 25 prosent lavere sannsynlighet for å bli innkalt til et jobbintervju enn søkere med et norsk-klingende mansnavn.⁶³ Dette bekreftes også av senere studier.⁶⁴

Forskning viser videre at med unntak av innvandrere fra Vest-Europa, Canada, USA, Australia og New Zealand, så er personer med innvandrerbakgrunn i langt større grad enn befolkningen ellers sysselsatt i arbeid og stillinger de er overkvalifiserte for i Norge.⁶⁵

I 2016 rapporterte norskfødte menn med innvandrerforeldre i aldersgruppen 16–39 om opplevelser av diskriminering på arbeidsplassen knyttet til deres bakgrunn i noe større grad enn norskfødte kvinner med innvandrerforeldre (24 prosent mot 19 prosent).⁶⁶

Menn med minoritetsbakgrunns opplevelse av diskriminering i arbeidslivet gjenspeiles også i LDOs veiledningssaker. Av 149 saker i 2022 som gjaldt etnisitet i arbeidslivet, var 81 av dem meldt inn av menn. Dette står i sterk kontrast til for eksempel saker som omhandlet kjønn i arbeidslivet, her ble 124 av 173 saker meldt inn av kvinner. Arbeidslivssaker som omhandler alle andre grunnlag enn etnisitet, er det kvinner som i størst grad melder fra om.⁶⁷ Menns utsatthet for diskri-

minering i arbeidslivet er nærmere beskrevet i kapittel 6.3.2.

En kartlegging av erfaringer med rasisme i Oslo kommune viser at et flertall av respondentene rapporterte om negativ forskjellsbehandling i møte med kommunen. I rollen som arbeidssøker og i møte med Nav rapporterer menn signifikant oftere negative opplevelser enn kvinner (figur 10.3).

En undersøkelse om diskrimineringserfaringer blant muslimer i Norge fra 2022, finner at 43 prosent av respondentene har opplevd en følelse av ikke å høre til i det norske samfunnet «ofte» eller «noen ganger» i løpet av de siste 12 månedene, og 33 prosent svarer at de noen ganger skjuler sin religiøse identitet av frykt for negative holdninger. Det er flere menn (37 prosent) enn kvinner (29 prosent) som skjuler sin religiøse identitet. Erfaringer med diskriminering innebærer en psykisk belastning for dem som blir rammet. Basert på spørreundersøkelser og kvalitative intervjuer oppsummerer forskerne bak rapporten at «ulike former for diskrimineringserfaringer skaper en grunnleggende opplevelse av å bli ekskludert fra et norsk *vi*».⁶⁸

Antirasistisk senter ga i 2017 ut en rapport fra en undersøkelse av opplevd rasisme blant ungdom.⁶⁹ Skolen er en av samfunnsarenaene hvor ungdommene i størst grad melder fra om opplevelser med rasisme. Av respondentene med minst én forelder født i et annet land enn Norge, oppgir 14,2 prosent at de opplevde urettferdig eller negativ forskjellsbehandling ukentlig mens de gikk på barneskolen, og 15 prosent på ungdomsskolen. Etter skolen er det spesielt kollektivtransport og møter med politi, som ungdommer melder fra som arenaer for opplevelser med rasisme og etnisk diskriminering. Eksempler er grove, rasistiske utsagn fra fremmede og «tilfeldige» kontroller. Mange oppgir også at de opplever offentlig debatt som fiendtlig og belastende. Rapporten skiller ikke mellom gutter og jenters erfaringer.

LDO har kartlagt etniske minoriteters erfaringer med møte med politiet i det offentlige rom, og viser til erfaringer av at politiet behandler ulike grupper ulikt. Undersøkelsen er basert på kvalitative intervjuer med personer i Oslo, og en spørreundersøkelse blant om lag 1 600 elever ved videregående skoler i Oslo og Drammen. I intervjuene kommer det fram at minoritetsgutter og -menn som er samlet i grupper, og avhengig av deres

⁶¹ (Bangstad & Døving, 2023)

⁶² (Midtbøen, 2015)

⁶³ (Sindre Bangstad, Rønningen, Larsen, Sandset & Massao)

⁶⁴ (Larsen & Di Stasio, 2021)

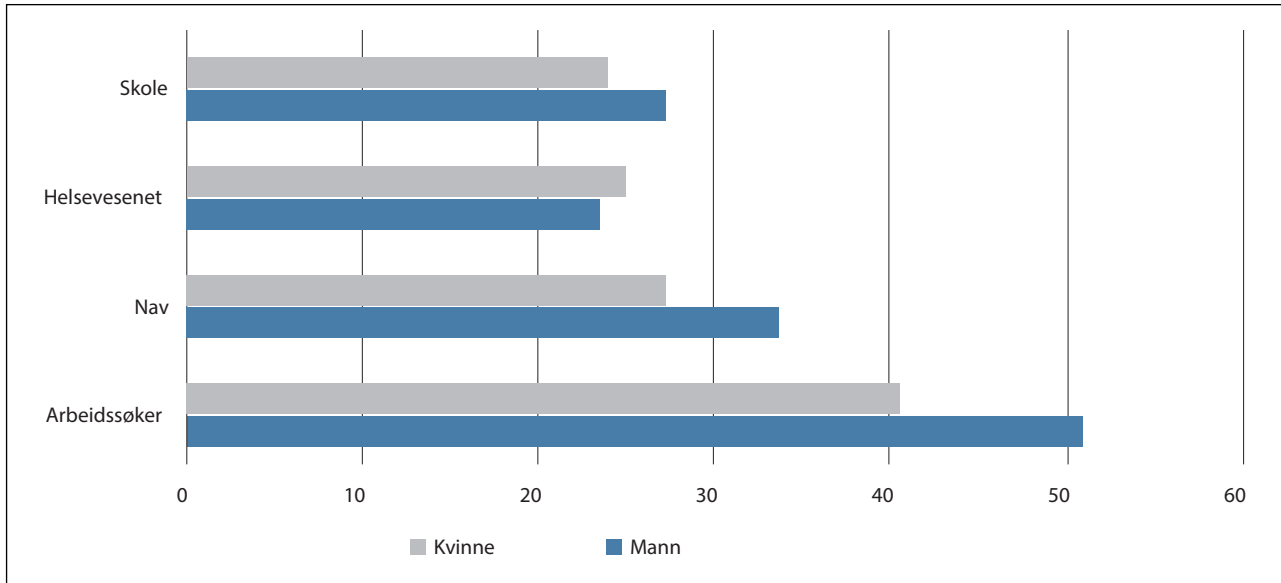
⁶⁵ (Larsen, Rogne & Birkelund, 2018)

⁶⁶ (Dalgard, 2018)

⁶⁷ Data fra Likestillings- og diskrimineringsombudet til Mannsutvalget

⁶⁸ (Moe & Døving, 2023)

⁶⁹ (Antirasistisk Senter, 2018)

Figur 10.4 Erfaringer med forskjellsbehandling på grunn av etnisk/nasjonal opprinnelse/hudfarge

Prosentandeler som har svart at de «ofte», «noen ganger» eller «sjelden» har opplevd forskjellsbehandling på ulike arenaer i Oslo kommune, menn og kvinner

Kilde: Bangstad et al. 2022

klesstil, opplever at de oftere havner i politiets søkelys.⁷⁰

Utredningen fra Sannhets- og forsoningskommisjonen har dokumentert at samer, kvener, norskfinner og skogfinner har vært utsatt for urett og fornorskingspolitikk over lang tid. Dette har rammet både menn og kvinner.⁷¹

Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering *Ny innsats 2024–2027* inneholder 50 tiltak innenfor flere politikfelt for å motarbeide rasisme og diskriminering. Handlingsplanen slår fast at både menn og kvinner opplever diskriminering, men at menn oftere svarer at de har opplevd diskriminering enn kvinner.⁷²

10.10 Utvalgets vurderinger

Mannsutvalget mener at

- gutter og menn kan oppleve utenforskap på måter som henger sammen med at de er gutter og menn.
- det er en tendens til at gutter og menns utfordringer blir individualiserte, og at problemer som rus, vold og kriminalitet blir forstått som *problemer ved gutter og menn* – når de i stedet

bør sees som uttrykk for *gutter og menns problemer*.

- utenforskap kan best forhindres ved å bygge trygge og inkluderende fellesskap, og sikre flest mulig gode sosiale relasjoner og en trygg tilknytning til arbeids- og familieliv og til samfunnet for øvrig.

Gutter og menn kan oppleve utenforskap på måter som henger sammen med at de er gutter og menn

Ulike former for utenforskap kan ramme alle, men rammer gutter og menn på spesifikke måter som henger sammen med at de er nettopp gutter og menn.

Denne gjennomgangen har også vist at enkelte grupper av menn kan være særlig utsatt for sosial isolasjon. I spørreundersøkelser svarer kvinner oftere enn menn at de er ensomme. Samtidig svarer menn oftere at de har få personer de kan stole på hvis de får personlige problemer. Dette gjelder særlig for eldre menn, enslige menn, skeive og menn med innvandrerbakgrunn.

Gjennomgangen har også vist at menn er svært overrepresentert blant dem som begår kriminalitet og blir straffedømt. Mannsutvalget mener den skjeve kjønnsbalansen blant innsatte i fengsel ofte blir tatt for gitt. Det kan henge sammen med en forventning i samfunnet om at gutter og menn er mer utagerende – og dermed mer tilbøyelige til kriminalitet. Mannsutvalget

⁷⁰ (LDO, 2022)

⁷¹ (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023)

⁷² (Prop. 1 S (2022–2023))

mener det er behov for å forstå hvordan normer for kjønn virker sammen med sosial ulikhet og livsbetingelser, for å bedre kunne jobbe for å motvirke kriminalitet.

Mannsutvalget bruker begrepet *demokratisk utenforskap* for å beskrive sammenhengen mellom lav valgdeltakelse, lav tillit og lav grad av deltakelse i sivilsamfunnet. Utvalget mener at det er tegn til at unge menn opplever større avstand til demokratiet og fellesskapet enn andre grupper i befolkningen. Utvalget har også merket seg at flere menn enn kvinner opplever at ytringsfriheten er begrenset. Det er tegn til at en del gutter og menn opplever en avstand til samfunnsdebatten, og opplever at deres bekymringer i liten grad blir adressert politisk.

Mannsutvalget er bekymret for den lave valgdeltakelsen blant unge menn og mener dette bør sees i sammenheng med likestillingssituasjonen i skole og utdanning. I befolkningen samlet sett er det flere som bruker stemmeretten blant dem som har høyere utdanning. Når det er flere kvinner enn menn som tar høyere utdanning, er det grunn til å tro at det har konsekvenser for kjønnsforskjellene i hvem som benytter stemmeretten.

De guttene og mennene som opplever rasisme, diskriminering og hatefulle ytringer, opplever dette på måter som henger sammen med at de er gutter og menn. Stereotypiske oppfatninger av ulike grupper av menn rammer den enkelte, og kan være et strukturelt hinder for samfunnsdeltakelse på like vilkår. Rasisme og hets som rammer etniske og seksuelle minoriteter, kan føre til utenforskap og utgjør dermed et problem for både demokratiet og likestillingen.

Debatter om kjønnslikestilling generelt, og om gutter og menns livsvilkår spesielt, kan ofte bli polariserte. En viss polarisering kan være nødvendig for at det skal foregå en reell meningsbryting, og det kan bidra til engasjement og mobilisering. Mannsutvalget mener samtidig at det er nødvendig med mer nyanserte debatter om gutter og menns likestillingssituasjon. Dette vil blant annet innebære å anerkjenne at samtidig som en del objektive tegn tyder på at mange gutter og menns livsvilkår blir bedre – både over tid og sammenlignet med jenter og kvinner – er det mange gutter og menn som opplever at deres utfordringer ikke blir tatt på alvor. Denne opplevelsen kommer til uttrykk i offentligheten, og Mannsutvalget mener at den i seg selv er viktig å ta tak i. Selv om det finnes en del positive utviklingstrekk på likestillingsfeltet som også kommer gutter og menn til gode, har utvalget i sitt arbeid pekt på en del områder der gutter og menns utfordringer ikke blir fanget

opp. Det finnes med andre ord også objektive årsaker til opplevelsen av utenforskap som det er nødvendig å møte med forståelse og tiltak.

Mannsutvalget vil understreke at når disse synspunktene kommer til uttrykk i meningsmålinger, i den offentlige debatten og på sosiale medier, er det viktig at de underliggende årsakene til gutter og menns utfordringer ikke blir avfeid. Å bli møtt med forståelse og ikke fordømmelse kan være avgjørende for å kunne redusere opplevelsen av utenforskap, som i enkelte tilfeller også kan føre til sterkere polarisering og ekstremisme. Utvalget registrerer at det er vilje i den norske offentligheten til å undersøke gutter og menns livsutfordringer.

Gutter og menns utfordringer blir ofte individualiserte

En betingelse for likestilling er at alle har den samme retten til kulturell verdsetting og respekt. Mannsutvalget viser til Likestillingsutvalget, som la til grunn at samfunnet ikke må «baseres på normer som systematisk nedvurderer noen kategorier av mennesker og egenskaper som assosieres med dem», og at alle skal ha reell innvirkning og medbestemmelse gjennom demokratiet. Likestillingsutfordringer kan dermed dreie seg om grupper som får lite kulturell anerkjennelse og har dårligere vilkår for demokratisk deltakelse. Mannsutvalget mener at en del av formene for utenforskap som er omtalt i dette kapittelet, kan utgjøre likestillingsutfordringer for gutter og menn på denne måten, ved at de er samfunnsproblemer som ofte blir individualisert. Utvalget mener at det er en tendens til at problemer som kriminalitet, rus og vold blir forstått som *problemer med gutter og menn* – når de i mange tilfeller i stedet bør forstås som uttrykk for *gutter og menns problemer*.

Utenforskap kan forebygges

Utvalget har gjennomført innspillmøter og hørt fra ulike organisasjoner og tjenester. Budskapet fra disse organisasjonene er at det er avgjørende at gutter blir tatt på alvor og møtt på likefot, og at mange opplever at tjenestene ikke gjør dette i tilstrekkelig grad i dag. Flere la vekt på at en jevnere kjønnsbalanse blant de ansatte i førstelinjetjenestene vil gjøre at guttene opplever tjenestene som mer relevante og tilgjengelige. Mannsutvalget mener at tjenestene som retter seg mot folk som står i fare for å havne i utenforskap i større grad må ha et kjønnsperspektiv og bør involvere gutter og menn som rollemodeller. Utvalget er kjent med flere aktører som allerede har iverksatt

gode tiltak og prosjekter for å motvirke utenforskap blant gutter og menn, og ser stort potensiale i arbeidet til for eksempel prosjektet *Hvor er mine brødre* ved OsloMet, Menn i helse, Fontenehuset, og Guttas Campus. Mannsutvalget mener at denne typen prosjekter og tiltak har stor verdi, og at det bør gjøres mer for å samle erfaringer og videreutvikle metoder som tar et kjønnsperspektiv i utviklingen av sosiale tjenester.

Mannsutvalget mener at det vil styrke likestillingspolitikkenes legitimitet hvis flere av gutter og menns problemer blir adressert.

Utvalget legger til grunn at utenforskap best kan forebygges ved å bygge inkluderende fellesskap som gir alle muligheter til sosiale relasjoner og en god og stabil tilknytning til arbeidslivet og samfunnet for øvrig. Mannsutvalget mener det er nødvendig med tiltak for å styrke gutters opplevelse av mestring i skolen, gi flere menn en trygg tilknytning til arbeidslivet og skape inkluderende møteplasser for gutter og menn på fritiden.

Del III
Utvalgets anbefalinger

Kapittel 11

Utvalgets anbefalinger til tiltak

Mannsutvalget mener det overordnede målet for likestillingspolitikken bør være at alle har de samme mulighetene for samfunnsdeltagelse. Likestillingens neste steg må innebære å inkludere gutter og menns utfordringer i større grad enn i dag.

Mannsutvalgets utredning setter søkelyset på likestillingspolitikkenes blindsoner. På noen områder fører strukturelle ulikheter til at menn som gruppe kommer dårligere ut enn kvinner. Gjennomsnittsforskjeller mellom menn og kvinner kan dessuten dekke over at det er store forskjeller mellom menn, og på flere områder er menn i flertall blant de som kommer dårligst ut.

Mannsutvalget foreslår en rekke tiltak innenfor fire innsatsområder: menn som omsorgspersoner, kjønnsforskjeller i utdanning og arbeidsliv, utsatthet og helse, og en likestillingspolitikk for alle.

11.1 Prinsipielle avveininger

Offentlig politikk er et resultat av offentlige debatter, interessekamper og demokratiske beslutninger, og innebærer vurderinger av både sammenfallende og motstridende prinsipielle hensyn.

Mannsutvalgets utredning viser at sosial ulikhet har sammenheng med, og forsterker, flere av likestillingsutfordringene som rammer gutter og menn. Dette gjør at flere av tiltakene rettet mot gutter og menn vil bidra til å redusere sosiale forskjeller. Slik utvalget ser det, er et rettferdig samfunn et samfunn preget av små sosiale forskjeller. Å bidra til å redusere disse forskjellene er derfor et mål i seg selv. Forskjeller mellom menn og kvinner, eller mellom menn, kan gjøre at universelle tiltak treffer menn og kvinner ulikt. I utforming av tiltakene har Mannsutvalget vært opp-tatt av spillet mellom kjønn og forskjeller knyttet til etnisitet, urfolksstatus, seksuell orientering, kjønnsidentitet, funksjonsevne, alder og andre forhold som individet ikke rår over. Utvalget mener at det er størst behov for tiltak som vil treffe de

gruppene i befolkningen hvor utfordringene er størst.

I utgangspunktet har utvalget valgt å være tilbakeholdne med å foreslå tiltak som utelukkende er rettet mot gutter og menn. Flertallet av tiltakene utvalget foreslår er derfor rettet mot både gutter og jenter, menn og kvinner. Det er fordi jenter og kvinner kan ha de samme utfordringene, selv om de i mange tilfeller er færre i antall enn gutter som møter dem. Hvis de virker etter hensikten, vil tiltakene i slike tilfeller ha betydning for flere gutter enn jenter fordi det er flere gutter i de gruppene de er ment å virke for. De tiltakene som er rettet særskilt mot gutter og menn, er tiltak som utvalget mener er nødvendige for å fremme likestilling uten at de fører til usaklig forskjellsbehandling. Kjønnsspesifikke tiltak kan innebære å gi noen grupper en fordel andre ikke har. I utgangspunktet er direkte og indirekte forskjellsbehandling forbudt gjennom likestillings- og diskrimineringsloven, men med unntak av når det har et saklig formål, er nødvendig for å oppnå formålet og ikke er uforholdsmessig inngripende overfor den eller de som forskjellsbehandles. Mannsutvalget vurderer at kjønnsspesifikke tiltak i seg selv ikke kan sies å være lovstridig, gitt at dette er virkemidler som kun blir benyttet ved stor kjønnsubalanse og i en avgrenset tidsperiode. Slike tiltak bør i hovedsak bare innføres når andre tiltak allerede er prøvd ut eller det er god grunn til å anta at de vil være utilstrekkelige, og for en begrenset periode.

En annen avveining i arbeidet har vært behovet for statlig styring versus handlingsrommet for den enkelte fylkeskommune, kommune, skole, barnehage og utdanningsinstitusjon til selv å finne løsninger på likestillingsutfordringer på ulike områder. En for sterk statlig styring kan gå på bekostning av lokalt tilpassede tiltak og nytenkning. I en del tilfeller kan det likevel være nødvendig med tydelige føringer fra staten. Utvalget mener at det må følge økonomiske ressurser fra statlig hold for at tiltakene skal kunne gjennomføres på en god måte.

Menn som omsorgspersoner	Kjønnsforskjeller i utdanning og arbeidsliv	Utsatthet og helse
1: Endre foreldrepengeordningen og rettigheter i forbindelse med fødsel	10: Innføre lekbasert læring i barnehagen	20: Nedsette et mannshelseutvalg
2: Styrke nybakte fedre og medmødres rolle og rettigheter	11: Innføre fleksibel skolestart	21: Utrede et nasjonalt screeningprogram for prostatakreft
3: Etablere trepartssamarbeid for bedre arbeid-familie-balanse i mannsdominerte bransjer	12: Innføre mer praktisk og variert skolehverdag	22: Gjøre helsetjenester mer tilgjengelige for gutter og menn
4: Utvide meklingsplikten ved samlivsbrudd og foreldrekonflikter til seks timer før det kan reises sak for domstolene	13: Styrke alternative opplæringsløp i videregående opplæring	23: Gjennomføre en satsing på seksuell helse
5: Styrke domstolenes mulighet til å idømme delt bosted	14: Sikre rett til lære plass	24: Øke helsepersonells kunnskap om menns helseutfordringer for å utnytte potensialet ved konsultasjon bedre
6: Legge kompetansen til å flytte barnet innenlands til foreldreansvaret	15: Endre poengberegningen på vitnemålet fra grunnskolen og videregående opplæring	25: Styrke innsatsen for å forhindre selvmord
7: Innføre økonomiske ordninger som fremmer likestilling	16: Gjennomføre en nasjonal satsing for at flere unge skal velge og gjennomføre kjønnsutradisjonelle utdanningsprogram på yrkesfag	26: Styrke tilbudene i psykisk helsevern, rusbehandling og fengsler
8: Utrede lovfestet rett til ulønnet permisjon for omsorgsarbeid for personer utenfor den nærmeste familien	17: Gjennomføre en nasjonal satsing for at flere menn skal velge og gjennomføre helse-, omsorgs-, sosial- og pedagogiske fag i høyere utdanning	27: Etablere flere møteplasser for gutter og menn
9: Utrede rettslig rammeverk for barn i familier med flere enn to omsorgspersoner	18: Endre opptaksregler til høyere utdanning	28: Motvirke sosiale forskjeller i barn og unges fritidsaktiviteter
	19: Økt innsats for psykososialt arbeidsmiljø, og mot trakassering og seksuell trakassering i arbeidslivet	29: Etablere et fritidsklubbtilbud i alle kommuner
		30: Gi bedre hjelp til ofre for ikke-familær vold
		31: Styrke hjelpetilbudet til personer som utøver vold i nære relasjoner
En likestillingspolitikk for alle		
32: Innføre kjønnsnøytral formålsbestemmelse i likestillings- og diskrimineringsloven	33: Innføre mer effektive virkemidler i likestillingspolitikken	34: Revidere statistikksider og indikatorer for kjønnslikestilling
	35: Skaffe mer forskning og kunnskap om menns likestillingsutfordringer	

11.2 Innsatsområde: Menn som omsorgspersoner

Mannsutvalget mener samfunnet må legge til rette for at menn og kvinner har de samme mulighetene til både å forsørge seg selv og familien gjennom arbeid, og til å være omsorgspersoner i familien. Både menn og kvinner opplever at krav fra arbeidsplassen på den ene siden, og forventninger og ønsker om familielivet på den andre, er med på påvirke hvordan de balanserer mellom jobb og familie. Det har lenge vært et likestillingspolitisk mål å sikre kvinner reelle muligheter til å delta i arbeidslivet. Mannsutvalget mener at en likestillingspolitikk for alle også må ta mål av seg å sikre menn muligheter til å være omsorgspersoner i familien. Dette krever at det iverksettes tiltak i deler av arbeidslivet for å gi menn bedre muligheter til å velge å bruke tid med familien. Individuell rett til foreldrepenge og en utvidelse og todeling av foreldrepermisjonen vil sikre at flere menn får bedre mulighet til å ta del i omsorgen for små barn. Reglene for fastsetting av bo- og samværsordninger etter samlivsbrudd må endres, slik at de ikke bidrar til å opprettholde en ubalanse mellom foreldrene hvor fedre får dårligere rammer for å yte omsorg for barna.

11.2.1 Tiltak 1: Endre foreldrepengeordningen og rettigheter i forbindelse med fødsel

- Mannsutvalget foreslår å endre i foreldrepengeordningen for å gi like rettigheter uavhengig av kjønn, og for å gi flere fedre mulighet til å ta ut mer foreldrepermisjon. Utvalget foreslår flere grep for å oppnå dette: innføre individuelle rettigheter til foreldrepenge, todeling av permisjonsperioden og utvidelse av foreldrepengeperioden, og rett til to ukers betalt permisjon i forbindelse med fødsel for far/medmor.

Problem

Foreldrepengeordningen er en viktig del av familiepolitikken, som også har potensiale til å endre kjønnsdelingen i familien. Færre menn enn kvinner tar ut foreldrepenge, og i par der både far og mor mottar foreldrepenge, er det langt fra likedeling.

Det er et problem at dagens regler ikke likestiller mor og far som omsorgspersoner ved å stille andre krav til far enn til mor for uttak av foreldrepenge. Deler av fars rettigheter til uttak av

foreldrepenge er fortsatt betinget av mors aktivitet og inntekt før og etter fødsel. For at far skal kunne ta ut fellesdelen, er det krav om at mor er i arbeid eller annen godkjent aktivitet. Det er ikke et tilsvarende krav til mor om at far skal være i aktivitet for at hun skal få foreldrepenge for fellesdelen. Videre mister far rett til fedrekvote hvis mor mottar engangsstønad.

På grunn av et EU-direktiv om permisjonsrettigheter, har norske fedre med egen opptjeningsrett fra 2022 fått individuell rett til åtte uker med foreldrepenge. I statsbudsjettet for 2024 har regjeringen utvidet dette til ti uker, men redusert nivået på ytelsen til 90 prosent for åtte av de ti ukene. Det har altså vært en klar forbedring i fedres rettigheter etter påtrykk fra EU, men deler av fars rettigheter er fortsatt betinget av mors aktivitet.

Menn har i praksis ikke de samme mulighetene til å ta ut permisjon som kvinner. I all hovedsak er det slik at fedre kun tar ut fedrekvoten, mens mødre tar ut fellesperioden i tillegg til ukene avsatt til mor. I praksis betyr dette at fedre får en tredjedel av den betalte foreldrepermisjonen.

Det er også forhold i arbeidslivet som kan gjøre det vanskelig for en del menn å ta ut hele eller deler foreldrepermisjon. Manglende eller begrenset bruk av foreldrepermisjon varierer mellom fedre som er ansatt i ulike næringer og bransjer. Fedre som jobber i privat sektor tar sjeldnere og kortere permisjon enn fedre i offentlig forvaltning, og selvstendig næringsdrivende fedre tar sjeldnere permisjon enn andre lønsmottakere.

Beskrivelse av tiltaket

Individuelle rettigheter til foreldrepenge

Utvalget foreslår å innføre individuelle rettigheter til foreldrepenge. Dette innebærer at fars rett til foreldrepenge ikke lenger skal være avhengig av at mor går ut i en godkjent aktivitet, som arbeid eller utdanning etter fødsel, eller at fars rettigheter er avhengig av om mor mottar engangsstønad eller foreldrepenge. Det samme vil gjelde for medmødre.

Todeling av foreldrepengeordningen

Utvalget foreslår å innføre en todeling av foreldrepermisjonen, hvor hver av foreldrene i utgangspunktet har en like stor del av fellesperioden. Dette innebærer å erstatte dagens tredeling med egen mors-, fars/medmorkvote og fellesperiode. Utvalget foreslår at hele foreldrepengeperioden

Tabell 11.1 Fordeling av uker med foreldrepermisjon når begge har rett til foreldrepenger

Mannsutvalgets forslag til fordeling av foreldrepengerordning	
Fars del	25
Kan overføres til mor	6
Mors del etter fødsel	25
Mors del før termin	3
Kan overføres til far	6
Maksimalt antall uker til far	31
Maksimalt antall uker til mor	3 + 31
Minimum antall uker til far	19
Minimum antall uker til mor	3 + 19
Antall uker totalt	53

blir utvidet med fire uker som fordeles likt mellom foreldrene. Videre foreslår utvalget at det skal være mulig å overføre seks uker mellom foreldrene. Som med dagens ordning, foreslår utvalget at mor skal ha rett til tre uker betalt foreldrepermisjon i forkant av fødsel. Forslaget åpner dermed for at foreldrene kan velge at mor kan ta like mange uker med foreldrepermisjonen som med dagens ordning (34 uker).

Utvalget anbefaler at perioden man kan ta ut foreldrepenger kortes ned til inntil barnet er to år.

Rett til to ukers betalt permisjon ved fødsel for far/medmor

Utvalget foreslår å gi alle fedre rett til to ukers betalt permisjon ved fødsel. I dag har foreldrene rett på to uker ubetalt permisjon etter arbeidsmiljøloven. Mange arbeidsgivere dekker også lønn fordi det er tariffestet, men ikke alle. Utvalget foreslår at det blir en lovfestet rett for alle arbeidstakere, og at arbeidsgivere skal dekke dette.

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget legger til grunn at det som regel er til barnets beste å ha en sterk tilknytning til begge foreldrene, og at omsorgsevne ikke er avhengig av foreldrenes kjønn. Foreldre bør derfor i utgangspunktet ha lik mulighet til å utøve omsorg, og barn bør ha mulighet til å få en like god relasjon til begge foreldre. Foreldrepengerordningen bør legge til rette for dette.

Samtidig mener utvalget foreldrepengerordningen må ta høyde for at det er biologiske forskjeller mellom den fødende kvinnen og far, både når det gjelder tid til restitusjon etter fødsel og amming. Utvalget legger til grunn Helsedirektoratets anbefalinger om amming, som anbefaler helamning de første seks månedene dersom barnet vokser og barn og mor trives med det. Rett til ammeferie er også viktig for at mødre kan fortsette å amme når det er far som er i permisjon. Utvalgets forslag til endring i foreldrepengene tar høyde for disse biologiske forskjellene, ved at de legger til rette for at mor kan være hjemme den første tiden på samme måte som med dagens ordning.

At både far og mor deltar i arbeidslivet når de kan, er en forutsetning for det likestilte foreldreskapet. Tradisjonelt har menn hatt det største forsørgeransvaret i familien. I dag har to-forsørgermodellen vokst fram som både ideal og praksis. Utvalget mener at foreldrepengerordningen bør støtte opp om dette, ved at ordningen bygger opp under insentiver til at menn og kvinner skal delta i like stor grad i arbeidslivet.

Ved å utvide foreldrepengerperioden med fire uker som deles likt mellom foreldrene får familiene mer tid i småbarnsfasen, og menn får utvidet sin permisjon uten at kvinner får redusert sin permisjon. Familier og barn er ulike og kan ha ulike behov, og utvalget mener derfor at det bør være en viss fleksibilitet i foreldrepengerordningen slik at hver familie skal kunne tilpasse til sin situasjon.

Individuelle rettigheter til foreldrepenger

Aktivitetskravet til mor har vært begrunnet med at det kan føre til dobbelomsorg, nemlig at det offentlige ikke bør finansiere at far er i permisjon hvis mor uansett er hjemme og kan ta seg av barn. Det har også blitt pekt på at aktivitetskravet kan gi insentiver for mor til å ta lønnet arbeid. Utvalget mener at disse hensynene allerede delvis er tilsi-desatt i dagens ordning, ettersom det ikke er noe aktivitetskrav knyttet til fedrekvoten.

Utvalget mener på prinsipielt grunnlag at rettighetene ikke bør være avhengig av partners arbeidstilknytning eller inntekt. Hensynet til fars rettigheter, barnets beste og likestilt foreldreskap bør veie tyngre enn insentiver til mors arbeidstilknytning.

Utvalget mener det er et helt grunnleggende prinsipp at menn og kvinner skal ha like muligheter til å ta del i å utøve omsorg for egne barn, og at dette i de fleste tilfeller er til barnets beste. Med den endringen utvalget foreslår, vil flere barn få mulighet til at far er hjemme med dem. Dette har

en viktig egenverdi i seg selv for den perioden det gjelder, og kan også bidra til en god relasjon på sikt. Når flere fedre/medmødre kan få rettigheter til foreldrepenger, vil det føre til mer likedeling av omsorgsarbeidet i familien. På sikt vil dette støtte opp under normer for likestilt foreldreskap.

Dette grepet vil også bidra til å redusere sosiale forskjeller mellom menn, ettersom dette kravet i dag først og fremst rammer menn med partner med svak tilknytning til arbeidslivet. I disse familiene har far også ofte lavere inntekt enn gjennomsnittet.

Som et alternativ til individuelle rettigheter til foreldrepenger, har utvalget vurdert om det bør innføres et tilsvarende aktivitetskrav til mor som det far har i dagens ordning. Dette ville innebære en likebehandling av menn og kvinner, men også føre med seg en rekke uheldige konsekvenser. En slik ordning ville kunne føre til at ikke mor får betalt permisjon de første ukene etter fødsel fordi far ikke er i arbeid, og kunne i verste fall kan føre til at ingen av foreldrene får foreldrepenger. Disse negative virkningene gjør at utvalget ikke anbefaler en slik løsning.

Todeling av foreldrepengeordningen

Utvalget mener at en todeling av foreldrepengeordningen støtter opp om hensynet til likestilt foreldreskap og barnets beste. En todeling av permisjonen kan fungere normgivende og er et tydelig signal fra det offentlige om at mor og far er like viktige som omsorgspersoner. Dette kan påvirke forventninger som far, mor og arbeidsgivere har til hvordan permisjonsperioden skal fordeles.

Utvalget mener dette tiltaket kan føre til en reell endring av praksis fordi en todeling gir en forventning om likedeling. En endring av praksis legger til rette for at barn og far skal få en sterk tilknytning fra det første leveåret fordi de tilbringer mer tid sammen. Videre vil det føre til mer likedeling av omsorgsarbeidet i familien på kort sikt, og muligens også på lengre sikt. Dersom ordningen fører til en jevnere fordeling av permisjonstiden, vil dessuten byrden ved permisjon for arbeidsgiver fordeles jevnere mellom kvinne- og mannsdominerte arbeidsplasser.

Utvalget foreslår at hele foreldrepengeperioden blir utvidet med fire uker som blir fordelt likt mellom foreldrene. Dette fører til at foreldre vil få mer tid sammen med barna når de er små. Flexibiliteten i ordningen åpner for at verken fedre eller mødre vil komme dårligere ut enn med dagens ordning.

Utvalget vil likevel understreke at det er usikkerhet knyttet til hvordan ordningen vil bli praktisert. Med den grad av fleksibilitet som utvalget legger opp til, vil fedre få flere uker med foreldrepermisjon enn i dag. En vesentlig del av tiden kan likevel overføres til mor. I Sverige, der foreldrene kan overføre en betydelig del til hverandre, er det svært mange fedre som kun tar den delen som ikke kan overføres.

Utvalget anbefaler likevel at en ny ordning har denne fleksibiliteten. Dette er blant annet fordi utvalget mener at en endring av foreldrepengeordningen ikke skal gjøre at hverken mor eller far/medmor kommer dårligere ut enn med dagens ordning, for eksempel ved at mødre velger å ta mer ubetalt permisjon enn i dag. Utvalget mener også at den enkelte familie bør ha et visst rom for å gjøre tilpasninger til sin situasjon. Samtidig har utvalget vært opptatt av at ordningen ikke bør være for fleksibel, fordi det kan føre til at far i praksis får en liten andel av permisjonsperioden.

I utvalgets forslag er det lagt opp til at både fødende og ikke-fødende forelder kan overføre deler av sin del til den andre forelder. Hvis én av foreldrene velger å gi den andre forelder sin overførbare del, vil den forelder likevel komme bedre ut enn det som tilsvarer fedre/morskvoten i dagens ordning.

Utvalget har også drøftet å heller forlenge fedrekvoten innenfor dagens tredelte foreldrepengeordning. All erfaring med fedrekvoten tilsier at en slik endring vil innebære en reell økning i fedres uttak. Utvalget anbefaler likevel ikke en slik endring fordi en todeling av permisjonsordningen der foreldrerettighetene gjøres individuelle, i større grad enn en tredeling støtter opp om hensynet til likestilt foreldreskap og barnets beste.

Utvalget har drøftet om det skal være en egen del forbeholdt mor rett etter fødsel. Utvalget har vært opptatt av at foreldrepengeordningen skal ta høyde for at det er biologiske forskjeller mellom fødende menn og kvinner i forbindelse med fødsel og barseltid. Utvalget mener at den ordningen vi foreslår ivaretar dette ved å gi familiene mulighet til å velge når hver av foreldrene skal ta ut sin del. Utvalget forventer at de aller fleste familier selv vil velge at den fødende forelder er hjemme i den første perioden etter fødsel, og at det er unødvendig å detaljstyre familiene med en mødrekvote. I de tilfellene der familiene velger annerledes, regner utvalget med at det er gode grunner til det. Utvalget mener dessuten at det er noe problematisk med at det offentlige skal uttrykke en forventning til når kvinner skal være restituert etter fød-

sel eller slutte med fullamning ved å angi en morskvote. Utvalget viser til reglene om sykemelding og overføring/utsettelse av permisjon til den andre forelderen i tilfeller der fødekvinnens helse tilsier det, og forutsetter at disse videreføres.

Utvalget foreslår at perioden foreldrene kan ta ut foreldrepenger kortes ned. Det er viktig med en viss fleksibilitet i ordningen, men dagens grense på tre år gjør at ordningen i realiteten dekker mer enn det som er intensjonen, nemlig å sikre inntekt i forbindelse med fødsel og de første leveårene. En innskrenking kan gi foreldre mer konsentrert tid når man er i permisjon, og dermed hindre at én av foreldrene legger sitt uttak til ferier eller lignende når den andre også har fri. Forelderen som gjør dette, typisk far, kan oppleve at de da blir sekundære omsorgspersoner fordi mor fortsetter å være hjemme med barnet samtidig. Utvalget mener at en slik endring støtter opp om hensynet til barnets tilknytning til begge foreldre og et likestilt foreldreskap.

Retten til ukers betalt permisjon ved fødsel for far/medmor

I dag har alle fedre/medmødre rett til to uker permisjon i forbindelse med fødsel, men det er ikke alle som får dette som betalt permisjon. Dette skaper et skille mellom fedre, som særlig rammer menn i lite regulerte næringer. Utvalget mener det er viktig at fedre har like rettigheter uavhengig av hvor de arbeider, og at det derfor ikke bør være opp til arbeidsgivere hvorvidt de skal dekke disse to ukene. Utvalget mener at de to ukene med betalt permisjon er viktige for familier i en tid som innebærer en stor forandring, og som for mange familier kan oppleves som krevende. Det at far/medmor kan avlaste i denne perioden kan dessuten være viktig for mors helse.

Tiltaket vil innebære økte utgifter for arbeidsgivere som i dag ikke dekker disse to ukene. Dette kan oppleves som belastende for enkelte bedrifter. Utvalget mener likevel at det er rimelig at arbeidsgivere tar denne kostnaden. Utvalget mener at disse to ukene kan sees på som en parallell til retten til betalt ammeferie, som også arbeidsgivere må bære kostnadene ved. Det er ulikt når kvinner går tilbake i arbeid, men det er vanlig at kvinner går tilbake til arbeid etter åtte-ni måneder, og i slike tilfeller vil kostnadene til én times betalt ammeferie fram til barnet er ett år, utgjøre omtrent det samme som to uker til far i etterkant av fødsel.

Utvalget har også drøftet å legge de to ukene til foreldrepengereordningen. Utvalget viser til at det allerede er svært mange arbeidsgivere som

dekker disse to ukene, og vil heller prioritere en økning av den totale foreldrepengereperioden. Utvalget mener det er rimelig at arbeidsgivere også bærer noen av utgiftene for sine arbeidstakere.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Ellingsæterutvalget anslo i 2017 merutgiftene ved å innføre individuelle rettigheter til foreldrepenger til ca. 600 millioner kroner.¹ Mannsutvalget har ikke hatt anledning til å utrede økonomiske og administrative konsekvenser av forslaget ytterligere. Dette må utredes før implementering av tiltaket.

11.2.2 Tiltak 2: Styrke nybakte fedre og medmødres rolle og rettigheter

- Mannsutvalget foreslår tre grep for å styrke nybakte fedre og medmødres rolle og rettigheter: far og medmor får rett til dekning av utgifter til reise og overnatting ved fødsel, systematisk innhenting av erfaringer fra helsestasjonenes aktiviteter rettet mot fedre i barnets første leveår, og oppdatering av de nasjonale faglige retningslinjer for helsetjenestene til å inkludere fedre og medmødres rolle.

Problem

Mannsutvalget mener det er viktig at fedre og medmødre får mulighet til å være likestilte omsorgspersoner fra starten av barnets liv. Fedrekvoten spiller en viktig rolle i å styrke fedres rolle, men det er også behov for å understøtte fedre og medmødres rolle gjennom tjenestene som gjelder graviditet, fødsel og barnets første leveår.

Slik tjenestene er innrettet i dag, har ikke fedre like hyppig kontakt med helsetjenester som mødre i forkant av barnets fødsel og i løpet av det første leveåret. Det er gode grunner til at svangerskapsomsorgen er rettet mot mødre, og at mødre har mer av kontakten med helsestasjonen i den første tiden etter fødsel.

For Mannsutvalget er det prinsipielt viktig at det offentlige bruker ressurser på å støtte alle foreldre. Utvalget mener at det bør finnes flere kurs, nettverk og møteplasser som bidrar til å trygge fedre og medmødre i foreldrerollen.

Selv om helsestasjonen over tid har endret seg fra å fokusere primært på mor og barn til å inkludere hele familien, tyder kvalitative studier på at

¹ (NOU 2017: 6)

fedre i varierende grad opplever å bli inkludert i helsestasjonens oppfølging av barnet. En studie peker på at helsetjenestene i større grad må vektlegge fedre som selvstendige og likestilte omsorgspersoner.² Dette kan være spesielt aktuelt for foreldre som selv har innvandret til Norge. En undersøkelse blant foreldre med minoritetsbakgrunn finner at mange savner et større kollektiv å støtte seg på i barneoppdragelsen og føler seg alene med ansvaret for barna.³

Kvinnehelseutvalget har pekt på et behov for å gjennomgå barnefar eller medmors rolle og rettigheter ved oppfølging i svangerskapet, og viser til at kommende fedre og medmødre i dag har en svært liten formell plass eller økonomiske rettigheter.⁴ Far eller medmor kan for eksempel delta på kontroller hos både fastlege og spesialist, men får kun unntaksvis dekket reise og overnatting. Kvinnehelseutvalget påpeker at dette har en tydelig geografisk og sosioøkonomisk dimensjon ettersom mange har lang reisevei til fødested.

Beskrivelse av tiltaket

Far og medmor får rett til dekking av utgifter til reise og overnatting ved fødsel

Gravide har rett til å få dekket utgifter til reise og overnatting for konsultasjoner, oppfølging og fødsel når reisen overstiger en viss avstand. Med mindre det er medisinske behov for ledsager på reisen, har fedre ingen rettighet til å få dekket utgifter til reisen. Den ikke-fødende forelderen kan bare få dekket reisen i de tilfellene hvor den fødende har helsemessige behov for ledsager, men overnatting dekkes ikke. Utvalget mener at forskriften bør endres slik at den ikke-fødende forelderen får rett til dekking av utgifter til reise og overnatting i forbindelse med fødsel. Forslag til ny pasientreiseforskrift ble sendt på høring våren 2024. Mannsutvalget har gitt innspill til høringen og foreslått at fedre og medmødre får rett til dekking av utgifter til reise og overnatting i forbindelse med fødsel.

Systematisk innhenting av erfaringer fra helsestasjonenes aktiviteter rettet mot fedre i barnets første leveår

Mannsutvalget foreslår at det gjennomføres en kunnskapsoppsummering og evaluering av tilbu-

det som helsestasjonene i landet har og har hatt til nybakte fedre.

Helsestasjon for barn 0–5 år er et gratis tilbud for barn og foreldre. I tillegg til det standardiserte helsestasjonsprogrammet for nybakte foreldre, tilbyr noen helsestasjoner også foreldreveiledningskurs og barselgrupper.

Det har vært gjennomført ulike forsøk og pilotprosjekter for å etablere barselnettverk for fedre. I 2009–2010 gjennomførte Reform og Voksenopplæringsforbundet pilotprosjektet «Pappingen». Erfaringer fra prosjektet var at opplegget traff svært godt hva angår innhold, materiale og metode for samtalegrupper for fedre. Hovedutfordringen lå i å rekruttere deltakere. I utgangspunktet var helsestasjonen tenkt som en sentral rekrutteringskanal, men i pilotene fungerte dette dårlig. I sluttrapporten pekes det også på kulturelle forestillinger om seg selv som mann som hinder for rekrutteringen. Pilotprosjektet ble ikke fulgt opp.

Enkelte norske kommuner har også egne pappagrupper, men så langt utvalget er kjent med, finnes det ingen systematisk evaluering av helsestasjonenes tiltak rettet mot fedre.⁵ En kvalitativ studie fra 2018 pekte på at fedre kan oppleve at tilbudet fra helsestasjonen i liten grad er rettet mot dem, og at fedre selv ønsker en mer aktiv rolle i møte med helsestasjonen. Resultatene fra en brukerundersøkelse fra Bergen kommune fant at fedre i større grad ønsker seg individuelle konsultasjoner.⁶

I pilotprosjektet *En likestilt helsestasjon* som er gjennomført av Nord-Fron kommune i samarbeid med Reform – ressursenter for menn, ble det innført helsesamtaler for nybakte fedre og ikke-fødende foreldre på helsestasjonen da barnet var rundt fire måneder gammelt. Helsesamtalene foregikk i 2022–2023, og samtalene foregikk uten at mor var til stede. I samtalene fikk fedrene snakke om sin egen psykiske helse, og opplevelsen av den nye rollen som familiefar. Det ble også tatt opp en rekke praktiske forhold. Både fedrene som deltok på samtalene og helsestasjonene opplevde tilbudet som svært nyttig. Fedrene opplevde blant annet at samtalene ga dem en mulighet til å reflektere over foreldrerollen, og at det ble lavere terskel for å kontakte helsestasjonen i etterkant. Helsestasjonen som var med i prosjektet, ble mer bevisst på fars rolle og betydning.⁷

² (Høgmo, Bondas & Alstveit, 2023); (Solberg & Glavin, 2018)

³ (Friberg & Bjørnset, 2019)

⁴ (NOU 2023: 5)

⁵ (Solberg & Glavin, 2018)

⁶ (Solberg & Glavin, 2018)

⁷ (Reform, 2023)

Oppdatering av de nasjonale faglige retningslinjer for helsetjenestene til å inkludere fedre og medmødres rolle

Helsedirektoratet utarbeider retningslinjer, veiledere og råd for helsetjenestene og befolkningen. Mannsutvalget mener at det bør være tydeligere føringer for at fedre og medmødre involveres i nasjonale faglige retningslinjer som omhandler svangerskap, fødsel og barsel på helsestasjon og sykehus. For tjenestene som retter seg mot foreldre i småbarnsfasen, er de sentrale anbefalingene i de faglige retningslinjene for svangerskapsomsorgen, og for arbeidet i helsestasjon, skolehelsetjeneste og helsestasjon for ungdom.

Mannsutvalget mener at de nasjonale retningslinjene bør oppfordre til at konsultasjoner og informasjon er rettet til begge foreldre. En konkretisering av retningslinjene bør bygge på barne- og helsefaglige vurderinger.

Utalgets vurdering

Utalget legger til grunn at det er en vesensforskjell mellom rollen til den fødende forelderen og rollen til den ikke-fødende forelderen. Tilretteleggingen for den ikke-fødende forelderen må være et tillegg til oppfølgingen av den fødende forelderen. Utalget understreker at den ikke-fødende forelderen spiller en viktig rolle under svangerskapet, ved fødsel og gjennom barnets første leveår. Oppfølgingen i forbindelse med svangerskap, fødsel og barsel er starten på oppfølgingen fra det offentlige i foreldrerollen. Når den ene forelderen har mindre kontakt med tjenestene i svangerskaps-, fødsels- og barselperioden, kan dette gjøre dem mindre trygge i foreldrerollen enn de hadde vært med en slik oppfølging, og gjøre at de opplever å gå mer alene med utfordringer. Den ikke-fødende forelderen spiller også en viktig rolle i å støtte den fødende praktisk og emosjonelt. For å understøtte likestilt foreldreskap, bør begge ha reell mulighet til å ta del i den tidlige fasen av foreldreskapet. Når det er ulikheter som særlig rammer dem som har lang reisevei til helsetjenestene, eller med lite økonomiske ressurser, er disse spesielt viktig å motvirke.

Mannsutvalget mener det bør være en selvfølge at den ikke-fødende forelderen får anledning til å være til stede ved barnets fødsel, og at de bør behandles som en nødvendig ledsager. Utalget foreslår derfor at pasientreiseforskriften endres slik at den ikke-fødende forelderen får rett til dekking av utgifter til reise og overnatting i forbindelse med fødsel.

Mannsutvalget anbefaler at det gjennomføres en kunnskapsoppsummering og evaluering av tilbudet som helsestasjonene i landet har og har hatt til nybakte fedre. En slik systematisk gjennomgang av prosjekter som har vært utprøvd så langt, kan identifisere suksessfaktorer for å etablere tilbud som fedre har nytte av. På grunnlag av denne kunnskapsoppsummeringen, bør det gis tilskudd til pilotprosjekter som kan videreutvikle gode metoder og tjenestetilbud.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalget har vurdert om den ikke-fødende forelderen bør få rettigheter til permisjon med lønn og dekking av reiseutgifter for å delta på svangerskapskontroller. Utalget mener at en slik utvidelse av rettigheter ville innebære for store kostnader både for det offentlige og for virksomheter. Det er viktigere å prioritere at man får mulighet til å være til stede ved barnets fødsel. Utalget har ikke hatt anledning til å utrede økonomiske og administrative konsekvenser av forslaget om far/medmors rett til dekking av utgifter til reise og overnatting i forbindelse med fødsel. Dette må utredes før implementering av tiltaket.

Utalget foreslår at det settes av 1 mill. kroner til en kunnskapsoppsummering. Bufdir bør få ansvar for gjennomføringen av tiltaket.

Finansiering av pilotprosjekter kan skje gjennom en styrking av ordningen Tilskudd til foreldre-støttende tiltak, som forvaltes av Bufdir, sammen med en justering av tildelingskriteriene slik at prosjekter som retter seg særlig mot nybakte fedre kan prioriteres. Bevilgningen for ordningen i 2023 var 37,264 mill. kroner. Mannsutvalget foreslår at bevilgningen økes med 10 mill. kroner.

Ansvaret for revidering av nasjonale faglige retningslinjer bør legges til Helsedirektoratet, og kan løses innenfor rammene av nåværende budsjett. Eventuelle endringer i retningslinjene kan få økonomiske og administrative konsekvenser som bør utredes nærmere.

11.2.3 Tiltak 3: Etablere trepartssamarbeid for bedre arbeid-familie-balanse i mannsdominerte bransjer

- Mannsutvalget foreslår at regjeringen tar initiativ til trepartssamarbeid for å få kunnskap om, og finne fram til bedre ordninger for, arbeid-familie-balanse i de største mannsdominerte bransjene i arbeidslivet.

Problem

Det er lite systematisk kunnskap om hvordan mannsdominerte bransjer tilrettelegger for arbeid-familie-balanse. Likestilling i arbeidslivet har hovedsakelig vært rettet mot kvinne-dominerte bransjer og kvinners mangel på likestilling.

Menn og kvinner har ulike rammer for å få til balanse mellom arbeid og familieliv. I det kjønnsdelte arbeidslivet er det en deltidskultur på kvinne-dominerte arbeidsplasser. Dette handler blant annet om at kvinner tilpasser arbeidet til familiens behov. På mannsdominerte arbeidsplasser er det en heltids- og overtidskultur.

Arbeidslivet må ta utgangspunkt i at både menn og kvinner skal være likestilte i arbeid og familie. Det innebærer at både manns- og kvinne-dominerte bransjer må ha systemer for tilrettelegging for omsorgsforpliktelser. Hvis dette mangler vil løsningene ofte bli overlatt til familien og føre til dårligere likestilling for både menn og kvinner.

Beskrivelse av tiltaket

Mannsutvalget foreslår et fireårig prosjekt, som inngår i trepartssamarbeidet under arbeidsgruppe for likestilling i arbeidslivet som koordineres av Kultur- og likestillingsdepartementet. Prosjektet bør baseres på arbeidsgivers aktivitets- og redegjøringsplikt og partenes avtaler om likestilling. Tiltaket består av flere ulike komponenter som vil være mest hensiktsmessig å innføre som en helhet. Det er også mulig å dele gjennomføringen av tiltaket opp i mindre enkeltprosjekter.

Formålet med prosjektet er å bidra til at det blir etablert bransjestandarder for god tilrettelegging for balanse mellom arbeids- og familieliv. Standardene må tilpasses driften og utfordringene i de enkelte bransjene.

For å få til dette bør prosjektet innebære innhenting av kunnskap om hvordan mannsdominerte bransjer tilrettelegger for arbeids- og familielivsbalanse i dag, og om hvilke utfordringer både arbeidsgivere og arbeidstakere opplever i forbindelse med dette.

Temaer som vil være relevante for prosjektet er blant annet foreldrepermisjon, arbeidstidstilpassning, tilrettelegging i forbindelse med omsorgsoppgaver, jobbkrav og innretning av lønns- og bonus-systemer.

Utvalget foreslår også en utredning og pilotprosjekt om redusert eller tilpasset arbeidstid i mannsdominerte bransjer som del av dette overordnede prosjektet. Utredningen kan følges opp av en systematisk utprøving av verktøy for tilrette-

legging av arbeidstid som gir bedre arbeid-familie-balanse for de ansatte. Arbeidstidsplanlegging i skift- og turnusarbeid er krevende, og det er behov for bedre verktøy for arbeidstidsplanlegging som gjør at de ansatte kan ha en bedre arbeid-familie-balanse.

Samarbeidet bør forankres i partssammensatte prosjektgrupper i de aktuelle bransjene og i bedriftene. Bransjer og bedrifter som deltar i samarbeidet må få faglig oppfølging og veiledning. Bedrifter bør inviteres til å delta som pilotbedrifter i arbeidet. Arbeidet forankres i partssammensatte ansvarsgrupper i pilotbedrifter. Gruppene bør ha deltakere som er i en livssituasjon som gjør at de har erfaring med behovene.

Buudir, LDO, Arbeidstilsynet og forskningsmiljøer bør trekkes inn i prosjektet. Erfaringene fra prosjektet bør samles i en rapport.

Utvalgets vurdering

Trepartssamarbeidet om likestilling er avgjørende for å fremme likestilling for både menn og kvinner, og er av stor betydning for å sikre en bedre balanse mellom arbeid og familieliv.

Å forstå hvordan strukturelle betingelser påvirker menneskers handlingsrom og valgmuligheter, er avgjørende i arbeidet med å fremme likestilling og hindre diskriminering. For å kunne iverksette treffende tiltak for å fremme likestilling for både menn og kvinner i arbeids- og familieliv, ser utvalget behov for mer kunnskap om hvilke strukturer, logikker og mekanismer som kan bidra til å forklare kjønnsforskjeller, og om hvilke grep som må til for å endre på disse strukturene.

Prosjektorganiseringen utvalget foreslår vil inkludere flere fagmiljøer i arbeidet, noe som kan bidra til en mer helhetlig og systematisk gjennomføring. Tiltaket vil innebære et bedre kunnskapsgrunnlag på et underkommunisert område. Pilotprosjektene som følger av den nye kunnskapen vil kunne legge til rette for en arbeidslivsreform som kan bidra til å bedre arbeids- og familielivsbalansen for alle og fremme likestilling i arbeid og familie.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Innretningen av prosjektet bør drøftes i arbeidsgruppe for likestilling i arbeidslivet, som koordineres av Kultur- og likestillingsdepartementet. Gjennomføringen av pilotprosjekter og delprosjekter i samarbeid med bransjer og bedrifter vil kreve midler drift og administrasjon. Mannsutval-

get foreslår at det settes av 10 mill. kroner årlig til arbeidet over en fireårsperiode.

11.2.4 Tiltak 4: Utvide meklingsplikten ved samlivsbrudd og foreldretvister til seks timer før det kan reises sak for domstolene

- Mannsutvalget foreslår at foreldre ved samlivsbrudd og foreldretvister må ha gjennomført seks timer mekling før det kan reises sak for domstolen.

Problem

Mekling mellom foreldre kan være konfliktdepende, og Mannsutvalget mener at foreldre ved samlivsbrudd bør gjennomføre flere timer med mekling enn i dag. I dag får foreldre en meklingsattest etter én times mekling på familievernkontoret. Deretter kan en eller begge fremme sak om bo- og samværsordningen for retten. Foreldre som ønsker det, får tilbud om ytterligere seks timer mekling, men det er frivillig å benytte seg av dette tilbudet.

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket innebærer at foreldre som ikke er enige om bo- og samværløsning må gjennomføre flere meklings timer enn i dag, før det kan reises sak for domstolen. Unntak fra dette bør være saker der det er mistanke om vold eller store problemer som følge av rus eller psykiatri, eller andre forhold som gjør det uhensiktsmessig å fortsette meklingen. Utvalget mener det må være opp til mekler å vurdere om saken er uegnet for mekling. Forslaget er i tråd med Familievernutvalgets og Barnelovutvalgets forslag.⁸

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget legger til grunn at det som regel er foreldrene som er best i stand til å vite hva som er best for sine barn, og det derfor er foreldrene i fellesskap som bør fatte beslutningen om bosted og samvær. Prosessen knyttet til mekling bør legge til rette for at foreldrene kan finne bo- og samværløsninger som ivaretar barnets behov for kontakt med begge foreldre.

Utvalget vurderer at konfliktløsning i retten skaper en mer fastlåst situasjon mellom forel-

drene, som gjør det vanskeligere å finne fram til løsninger som ivaretar begge foreldrenes kontakt med barnet. Derfor er det hensiktsmessig å legge til rette for at mer av konfliktløsningen skjer i familievernnet.

Utvalget mener at omsorgsevne ikke er avhengig av kjønn, og at begge foreldre skal ha mulighet til, og ansvar for, å utøve omsorg for sine barn. Slik utvalget ser det, vil utvidelse av meklingsstiden gjøre at begge foreldrene får større ansvar for å finne stabile løsninger. Et samlivsbrudd innebærer endringer i livene til de ulike familiemedlemmene, og mekling vil på en bedre måte enn rettslig konflikt legge til rette for at foreldrene får tid til å omstille seg og finne omforente og varige løsninger. Å bringe en sak for retten, kan gjøre at tar lang tid å komme fram til en løsning. Konflikten kan eskalere og dermed øker belastningen både for barnet og foreldrene. Hvis flere foreldre blir enige under mekling vil det spare mange for unødig konflikt, frustrasjon og tids- og pengebruk i rettsapparatet. I den grad barna drar fordel av dette, vil dette være til barnets beste.

Et lavt konfliktnivå mellom foreldrene, og at ordningene som fastsettes er fundert hos både foreldre og barn, er positivt både for barn og foreldre. En grundig prosess som går over tid kan virke konfliktdepende, fordi foreldrene får mulighet til å snakke seg gjennom situasjonen. Meklingsprosessen bør støtte opp under foreldrenes mulighet til å finne fram til gode løsninger som ivaretar barnets beste og begge foreldre. På sikt vil tiltaket derfor også kunne bidra til at færre opplever samværs hindring.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Som Familievernutvalget peker på, vil en økning av antallet obligatoriske meklings timer i konfliktsaker medføre kostnader i form av behov for økt kapasitet ved familievernkontorene. Hvis sakene løses i familiekontorene vil dette imidlertid kunne føre til at antallet saker for domstolene går ned. Familievernutvalget har ikke foretatt en nærmere beregning av dette tiltaket utover dette.⁹

11.2.5 Tiltak 5: Styrke domstolenes mulighet til å idømme delt bosted

- Mannsutvalget mener reglene for domstolenes adgang til å idømme delt bosted må endres.

⁸ (NOU 2019: 20); (NOU 2020: 14)

⁹ (NOU 2019: 20)

Problem

Under dagens ordning har fedre som gruppe mindre tid sammen med barna enn mødre etter samlivsbrudd. Endringer i kjønnsnormer og normer for foreldreskap har ført til at flere barn har delt bosted.

Det er likevel slik at det er større sannsynlighet for at barna får fast bosted hos mor enn hos far etter et samlivsbrudd. Når foreldrene ikke blir enige, er hovedregelen at retten skal avgjøre at barnet skal bo hos én av foreldrene. Det må foreligge *særlige grunner* for at retten kan idømme delt bosted. At saken er kommet til retten kan være et uttrykk for at det er konflikt mellom foreldrene, og dette kan i seg selv tale mot at barnet får delt bosted.

At reglene i dag stiller strenge krav til å idømme delt bosted, bidrar til at barn får mindre tid sammen med den ene av foreldrene. Blant barn med foreldre som ikke bor sammen, er det 54 prosent som bor hos mor og bare 7 prosent som bor hos far. Andelen som bor hos mor er høyere for barn av foreldre som ikke bodde sammen da barnet ble født. Barn av foreldre med høy eller middels inntekt har oftere delt bosted sammenlignet med barn av foreldre med lav inntekt.

Mange fedre har et ønske om å se barna mer enn de gjør etter et samlivsbrudd. To av tre samværsforeldre ønsker seg mer samvær. Det store flertallet av samværsforeldre er fedre, og dette er dermed en utfordring som rammer flest menn. Barna rammes ved at de får en svakere tilknytning til faren.

Beskrivelse av tiltaket

Et samlet Mannsutvalg mener at reglene for domstolens adgang til å idømme delt bosted må endres. Utvalget er delt i synet på hvilken alternativ løsning som er å foretrekke.

Utvalgets *flertall, bestående av utvalgsmedlemene Bonsaksen, By Rise, Einstabland, Fossem, Hangeland, Keskitalo, Mauseth, Reisel, Schjølberg, Stoltenberg, Taraku, Ulset, Zahid og utvalgsleder Jervell* foreslår at delt bosted og fast bosted hos den ene bør være sidestilt, og at det beste for barnet må være avgjørende for domstolens vurdering.

Utvalgets *mindretall, bestående av utvalgsmedlemene Børke, Nordstoga og Saastad*, foreslår at delt bosted bør være hovedregelen når domstolen skal avgjøre hvilken av foreldrene som skal ha omsorg for barn. Det bør stilles et vilkår om at det

må være særlige grunner for at barnet skal få fast bosted hos den ene av foreldrene.

Utvalgets vurdering

Et samlet Mannsutvalg mener at dagens ordning er med på å opprettholde utdaterte normer for hva foreldreskap innebærer for fedre og mødre, og hva som er til det beste for barn. Dagens regelverk fører til en skjevhet mellom foreldrenes forventninger til bo- og samværsordning. Dette gjelder både under mekling og i en eventuell foreldretvist i domstolene.

Mannsutvalget mener at delt bosted ikke er en ordning som passer for *alle* barn eller for *alle* foreldre. Samtidig er det et helt sentralt poeng at det samme også gjelder fast bosted hos den ene forelderen, som er hovedregelen for domstolsbehandling i dag.

Dette taler for å endre dagens regelverk for fastsettelse av barnets bosted.

De store endringene i antall barn som har delt bosted, viser at det har skjedd betydelige endringer i oppfatningene om foreldreskap og hva som er barns beste når foreldrene ikke bor sammen. Det var tidligere en oppfatning om at barn av foreldre som ikke bodde sammen burde ha fast bosted hos én av foreldrene. Delt bosted ble sett på som en særegen praksis som krevde helt bestemte forutsetninger for å fungere. Dette har ført til at terskelen for å idømme delt bosted er svært høy.

Til tross for dreiningen i retning av delt bosted, har mødre og fedre fremdeles ulike forventninger til hvordan en bo- og samværsavtale skal utformes. Mannsutvalget har snakket med flere ansatte ved familievernkontor som har et generelt inntrykk av at menn opplever at de kan få *inntil* 50 prosent av tiden med barnet, mens kvinner kan oppleve at de skal ha barnet *minst* 50 prosent. Utredningen viser at fordelingen av ansvarsområder i familien under samlivet har betydning for fordelingen av barna etter samlivsbrudd, og at det er en sammenheng mellom høy grad av likestilling i samlivet og delt bosted etter samlivsbrudd. Hvilke ønsker foreldrene har for bo- og samværløsning kan henge sammen med hvor mye tid de har brukt sammen med barna. Samtidig er det en sammenheng mellom hvilke forventninger menn og kvinner har hatt til sin rolle som foreldre, og hvordan de har vært fedre og mødre fram mot et samlivsbrudd.

Mannsutvalget mener at de rettslige reglene for fastsettelse av bo- og samværløsninger opprettholder og forsterker ulikhetene mellom fedre

og mødres forventninger. Etter dagens regler vil konflikt mellom foreldrene i seg selv tale mot at retten dømmer delt bosted, og retten vil måtte vurdere hvilken av foreldene barnet skal bo hos. Den forelderen som enten forventer eller ønsker bosted alene, får dermed en mulighet til å ikke søke enighet og eskalere motsetningene, og på denne måten sørge for at vilkårene for å fastsette delt bosted ikke er oppfylt. Mannsutvalget mener at en endring av dagens regler vil gi en mer reell avtalefrihet mellom foreldrene under meklingen.

Domstolens vurdering av bostedsløsning bør gjøres med tanke på potensialet for å finne løsninger som kan fungere på sikt. Dette innebærer også at foreldrene må samarbeide om de ordningene de kommer fram til, også når premissene for samarbeid er endret fra da de bodde under samme tak. Når foreldre ikke bor sammen, må begge foreldrene ta ansvar for et bredt spekter av omsorgsoppgaver i den tiden de er sammen med barnet. Arbeidsdelingen som har vært mellom foreldrene tidligere, blir derfor mindre relevant.

De fleste foreldre opplever et lavt konfliktnivå etter samlivsbrudd, både når barna har delt bosted og når barnet har fast bosted hos den ene. Det er også en ikke ubetydelig andel foreldre som har delt bosted, som opplever konflikt med den andre forelderen. Selv om nivået av konflikt har betydning for det samarbeidet foreldrene kan ha om barna, mener hele Mannsutvalget at det ikke er grunnlag for å utelukke at også foreldre som har et konfliktfylt forhold kan klare å samarbeide om barna under delt bosted.

Mannsutvalget mener at reglene for fastsettelse av bostedsordning må bygge på en forventning om at begge foreldrene skal delta i omsorgen for barnet i fremtiden, og at begge foreldre skal arbeide for å få til et slikt samarbeid. Dette taler for at det ikke bør være en høyere terskel for å fastsette delt bosted enn fast bosted hos den ene. Den konkrete vurderingen i hver sak må derfor hvile på en vurdering av om forutsetningene for å få til dette på sikt er tilstede.

Utvalget vurderer at tiltaket vil føre til at partene møtes i mekling på en mer likestilt måte. Dette vil legge til rette for løsninger som gir en jevnere fordeling av tiden med barna, og støtte opp under utviklingen i retning av at flere foreldre velger delt bosted. Mellom foreldre og barn som har delt bosted, er den viktigste effekten av ordningen at de opprettholder en god relasjon.

For flere saker vil endringene utvalget foreslår føre til at flere saker løses i mekling. Ressurser som i dag brukes på domstolsbehandling kan dermed flyttes til familievernet.

Mannsutvalgets foreslår også å utvide antallet obligatoriske meklinger før det kan reises sak (tiltak 4), noe som vil være med på å legge til rette for at foreldrene får en bedre støtte i meklingen.

For saker som ikke lar seg løse i mekling, er det grunn til å tro at tiltaket vil føre til at domstolen oftere idømmer delt bosted.

Utvalgets *flertall* mener at delt bosted og fast bosted hos den ene bør sidestilles som alternativer for domstolen. Dagens situasjon, der en betydelig andel av barn bor sammen med mor, vitner om en skjevhet i fedre og mødres mulighet til å gi omsorg for egne barn. En sidestilling av delt bosted og fast bosted hos den ene vil kunne være en effektiv måte å justere dette misforholdet på. Slik *flertallet* ser det, er det ikke et mål i seg selv at flere barn skal ha delt bosted. Hensikten med å sidestille de to alternativene er å bidra til at foreldrene stiller likere under meklingen. Tiltaket vil være et sterkt signal til foreldrene om at de har et ansvar for å komme fram til en løsning som passer deres barn.

Hvis foreldrene ikke blir enige, vil endringen gjøre at retten står friere til å avgjøre hva som er det beste for barnet i hvert tilfelle. Dette vil sikre at domstolen ikke først og fremst vurderer om barnet skal ha fast bosted hos én av foreldrene, men at flere aktuelle løsninger kan vurderes for å finne en løsning som er til barnets beste.

Utvalgets *mindretall* mener forslaget om å likestille fast og delt bosted vil være et skritt på veien i å endre forutsetningene for meklingen, og sikre en reell vurdering av delt bosted i domstolen. *Mindretallet* mener imidlertid at dette ikke vil være et tilstrekkelig for å oppnå denne effekten. Dagens ordning gjør at det er rom for at foreldre kan posisjonere seg eller la være å følge inngåtte avtaler i den lange tiden mellom samlivsbrudd og en rettsavgjørelse. For å sikre en reell vurdering av de ulike alternativene, unngå konflikt og sikre jevnbyrdighet i mekling og en eventuell domstolsbehandling, må det gis et tydelig signal om at det ikke er rom for at en av foreldrene kan vente seg å få tildelt bosted på bekostning av den andre. Den beste måten å få til dette på, er at delt bosted blir hovedregelen for barn av foreldre som ikke bor sammen.

I denne forbindelse viser *mindretallet* til tverrsnittsundersøkelser som viser at barn som har delt bosted ikke kommer dårligere ut enn barn som bor med begge foreldrene. Manglende kontakt med egne barn skaper uhelse for foreldre. Delt bosted innebærer heller ikke nødvendigvis at barnet bor nøyaktig like mye hos begge forel-

drene, men at begge foreldre får samme mulighet til å ta avgjørelser for barna sine.

Det bør angis nærmere angitte vilkår for å fra-vike hovedregelen. Mindretallet mener at terske-len for å avvike fra hovedregelen bør være høy, men at barnets beste uansett må legges til grunn i domstolens vurdering av barnets bosted.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalget viser til Barnelovutvalget, som har vurdert endringer i barnelova som gjelder rettens mulighet til å dømme delt bosted. Deres vurde-ring var at det er vanskelig å beregne om en end-ring i regelverket vil føre til at flere eller færre saker blir ført for domstolene.¹⁰

11.2.6 Tiltak 6: Legge kompetansen til å flytte barnet innenlands til foreldreansvaret

- Mannsutvalget foreslår at foreldre med forel-dreansvar må være med på beslutninger om flytting av barn innenlands. Begge foreldre bør kunne reise sak om flytting for domstolen.

Problem

I dag kan forelderens som bor fast med barnet avgjøre om barnet skal flytte innad i Norge. Dette innebærer at bostedsforelderens kan flytte uten samværsforeldrens samtykke, også når det går ut over den praktiske muligheten til å gjennomføre avtalt samvær.

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket innebærer at reglene i barnelova endres slik at det blir en del av foreldreansvaret å avgjøre hvor i landet barnet skal bo. Tiltaket tilsvarer for-slaget til flertallet i Barnelovutvalget.¹¹ Det fore-slås også at begge foreldre kan reise sak om bar-net skal flytte innenlands. Denne delen av tiltaket tilsvarer forslag fra det samlede Barnelovutval-get.¹²

Utalgets vurdering

Mannsutvalget legger til grunn at både barn og foreldre har rett til samvær. Regelverket for hvilke beslutninger som kan fattes av henholdsvis bo- og samværsforelderens bør støtte opp under, og legge

til rette for, at begge foreldrene skal være like delaktige i beslutninger som påvirker muligheten for samvær med barnet.

Lang reisevei har stor betydning for omfanget av samvær mellom samværsforeldre og barn. Flyt-ting av barnet kan innebære at samværsforelde-ren og barnet møtes sjeldnere, eller i kortere peri-oder, enn tidligere. Utvalget legger til grunn at dette vil kunne gå ut over både barnet, samværs-forelderens og relasjonen dem imellom, og påvirke samværsforelderens mulighet til å gi omsorg til egne barn. Samværet vil også koste mer å gjen-nomføre på grunn av økte reisekostnader, i tillegg til at barnebidraget kan øke hvis det samlede sam-været går ned.

Endringen vil først og fremst få betydning der samværsforelderens motsetter seg flyttingen. I dag kan samværsforelderens kreve mekling når den andre forelderens vil flytte med barnet. Mannsut-valget mener at samværsforeldre må kunne være med på å fatte beslutninger som klart vil påvirke deres mulighet til å utøve og utvikle foreldreska-pet. Både den rettslige forpliktelsen og det følel-sesmessige behovet for kontakt hos både sam-værsforeldre og barn taler for dette. Samværsforel-deren må også ha tid og mulighet til å bevare og utvikle relasjonen med barnet. Dette bør veie tungt i spørsmålet om hvem som bør kunne ta beslutninger om at barnet skal flytte.

En overføring av kompetanse til begge for-eldre vil gjøre at bostedsforelderens ikke kan flytte med barnet når ikke samværsforelderens samtyk-ker. Mannsutvalget viser i denne forbindelse til Barnelovutvalgets vurdering av hvor lang reisevei som skal innebære at begge foreldrene må være enige i den. Barnelovutvalget legger vekt på at det allerede hører under foreldreansvaret å avgjøre om barnet skal flytte ut av landet, og at forskjellen på innenlandsflytting og flytting til utlandet i prak-sis ikke behøver å være stor. Mannsutvalget viser til mindretallet i Barnelovutvalget, som peker på at overføring av flyttekompetansen fra bostedsfor-elderens til foreldreansvaret, vil kunne gjøre at konflikten mellom foreldrene flyttes fra spørsmå-let om bosted til et spørsmål om foreldreansvar. Dette kan føre til at konflikter eskalerer, og føre til et potensielt større rettighetstap hvis flere for-eldre mot sin vilje ikke får foreldreansvar. En slik utvikling vil etter Mannsutvalgets vurdering være svært uheldig. Utvalget mener imidlertid at det er en høy terskel for å miste foreldreansvaret mot sin vilje ved samlivsbrudd, og at en slik utvikling er lite sannsynlig.

I vurderingen av hvilken kompetanse forel-drene skal ha til å flytte barnet, er det relevant å se

¹⁰ (NOU 2020: 14)

¹¹ (NOU 2008: 9)

¹² (NOU 2020: 14)

hen til hvordan dette berører foreldrenes valgfrihet. Hvis tiltaket gjennomføres, vil det påvirke bostedsforeldres reelle mulighet til å flytte i forbindelse med jobb eller til å flytte nærmere egen familie. Utvalget viser i denne forbindelse til at flyttekompetansen i denne sammenhengen gjelder barnet, og ikke bostedsforelderen.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Utvalgets forslag innebærer at foreldrene kan reise sak om flyttingen. I denne forbindelse viser utvalget til Barnelovutvalget, som peker på at det er grunn til å tro at en del av disse sakene føres for domstolen i dag, men da som spørsmål om bosted. Det er dermed usikkert om endringen samlet sett fører til økte kostnader eller ikke.¹³

11.2.7 Tiltak 7: Innføre økonomiske ordninger som fremmer likestilling

- Mannsutvalget foreslår endringer i noen av de økonomiske ordningene knyttet til bosted og samvær med barn etter samlivsbrudd.

Problem

Både fagmiljøer ved familievernkontorer og enkeltpersoner opplever at de økonomiske ordningene knyttet til bosted- og samværløsninger i noen tilfeller kan hindre likestilt fordeling av bosted og/eller samvær.

Tiltak 7a: Innføre fradrag for boutgifter for samvær i samværsklasse 2

Problem

Av foreldrene som har regelmessig samvær med barna sine, har om lag 1 av 3 samvær i 1-5 dager i måneden i gjennomsnitt, og 1 av 3 har samvær 6-10 dager.¹⁴ Barn som bor hos en av foreldene har i de aller fleste tilfellene et eget rom hos bostedsforelderen, men så mange som 35 prosent av barn med denne boformen har ikke eget rom hos samværsforelderen.¹⁵ Ved offentlig fastsettelse av bidrag fører samværet mellom barnet og samværsforelderen til avkortning i barnebidraget. Når samværet er 9 netter (samværsklasse 3) eller høyere i måneden i gjennomsnitt, regnes en del av barnets boutgifter inn i fradraget.¹⁶ Endring av

samvær til over eller under 9 dager fører derfor til en større endring i barnebidraget enn andre endringer av samværsklasse. Barnelovutvalget har gått inn for å erstatte samværsklassene med et fradrag basert på antall døgn samværet utgjør, og går samtidig ikke inn for endringer i innslagsnivået for bokostnader.

Beskrivelse av tiltaket

Mannsutvalget foreslår å innføre fradrag for boutgifter for samværsklasse 2.¹⁷

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget legger til grunn at begge foreldrene har plikt til å forsørge barnet økonomisk. Når foreldrene ikke bor sammen, er barnebidrag en hensiktsmessig måte å sørge for at oppfostringsplikten blir overholdt. Utvalget slutter seg også til den eksisterende ordningen, der kostnader samværsforelderen har i forbindelse med samværet blir avkortet i barnebidraget.

Dagens ordning kan bidra til å gjøre barnebidrag til et økonomisk insitament for den ene av foreldrene til ikke å endre bostedsordning.

Samværsforeldre som har et relativt omfattende samvær på opptil 9 netter i måneden betaler etter dagens ordning sin andel av boutgifter for barnet hos bostedsforelderen, uten fradrag for bokostnadene for barnet under samværet. Samtidig må samværsforelderen selv holde en bolig som er stor nok til å huse barnet under samværet. De høye utgiftene dette medfører vil kunne få konsekvenser for muligheten til å opprettholde en bostandard som egner seg for samvær, og vil også kunne ha betydning for om barnet får sitt eget rom.¹⁸

Mannsutvalget mener ordningen for avkortning av barnebidrag som følge av samvær bør innrettes på en måte som åpner for noe fleksibilitet. Ordningen bør bidra til at barnebidrag ikke blir et økonomisk insitament til å hindre etablering eller endringer i retning av en mer likestilt fordeling av bosted og/eller samvær.

Selv om samværsforeldre som har barnet i under 9 dager i måneden har barnet om lag en tredjedel av nettene eller mindre, er det en betydelig del av barndommen som barnet tilbringer

¹³ (NOU 2020: 14)

¹⁴ (Møller et al., 2023)

¹⁵ (Wiik, 2022)

¹⁶ Jf. Forskrift om fastsettning og endring av fostringstilskot – Lovdata: § 9 fjerde ledd siste setning «For samværsklasse 3 og 4 er også boutgifter omfatta.»

¹⁷ Forskrift § 9 fjerde ledd siste setning.

¹⁸ (Wiik, 2022)

hos samværsforelderens. Om lag en tredjedel av barna som har jevnlig månedlig samvær, er i denne gruppen. Boforholdene vil påvirke omfanget og kvaliteten på samværet, og dermed kontakten barnet har med den ene av foreldrene.

En økonomisk avkortning som følge av samvær der flere typer utgifter tas med i beregning i de ulike samværsklassene, vil fjerne et unødvendig hinder for endring av samværet. Samtidig vil det ikke fjerne sammenhengen mellom samvær og økonomisk kompensasjon.

En omlegging som innebærer en utjevning av boligkostnadene vil føre til at samværsforelderens dekker en mindre andel av barnets del av bokostnadene hos bostedsforelderens. Dette vil kunne redusere bostedsforelderens muligheter til å ha en passende bolig for barnet. Dette vil ha særlig stor betydning for bostedsforeldre som har barnet boende hos seg en stor del av tiden. Hvis bostedsfradraget ble avkortet også for disse foreldrene, vil størrelsen på bidraget likevel være betydelig fordi samværet er lavt.

Hensynet til barnets beste kan tilsi at bokostnadene hos bostedsforelderens blir kompensert fullt ut og ikke avkortet i samværsfradraget. Imidlertid mener utvalget at hensynet til gode boforhold hos samværsforeldre taler for at det foretas en ny avveining av hvor stort samværet bør være for at deler av bostedskostnadene bør trekkes fra barnebidraget. Behovet for en dekning av bostedsforeldrens bokostnader er større når barnet bor en større del av tiden der. For å sikre at barn som bor mye hos bostedsforelderens får en tilstrekkelig god bolig, er det rimelig at det er en terskel for når bosted kommer til avkortning som følge av samvær med samværsforelderens. Utvalget vurderer at denne bør være ved samværklasse 2.

Tiltak 7b: Vurdere å endre kravet til å være aleneforsørger for å få overgangsstønad

Problem

Det er flere krav som må være oppfylt for å få overgangsstønad, blant annet at man må være «enslig mor eller far» og ha «aleneomsorgen for barn», jf. folketrygdloven § 15-4 første ledd. I praksis innebærer kravene til «aleneomsorg» at forelderens må ha minst 60 prosent av den daglige omsorgen for å kunne få overgangsstønad.¹⁹ Økonomiske ordninger som baserer seg på en skjev fordeling av omsorg for, og samvær med, barn kan virke som et økonomisk insitamant mot en

jevnere fordeling av omsorgen. Dette vil særlig være aktuelt der stønaden er høy, og utgjør en betydelig del av inntekten for mottakeren. Slik utvalget vurderer det, er dette tilfellet med overgangsstønaden. For en mottaker av overgangsstønad vil terskelen på 60 prosent av den daglige omsorgen være en grense man må å holde seg innenfor, hvis man vil fortsette å motta stønaden.

Beskrivelse av tiltaket

Mannsutvalget foreslår at det foretas en nærmere utredning av å endre definisjonen av «aleneomsorgen for barn» som kriterium for å få overgangsstønad. Utvalget foreslår ikke å endre de øvrige kriteriene for omsorgsstønad.

Utvalgets vurdering

Hensikten med overgangsstønad er å sikre inntekt for personer som har aleneomsorg for barn, og å gi midlertidig hjelp til selvhjelp slik at de kan bli i stand til å forsørge seg selv ved eget arbeid. Mannsutvalget legger til grunn at reglene for overgangsstønad har en klar berettigelse for den som mottar den, og at den kan føre til at man senere kan forsørge seg selv ved eget arbeid. Samtidig mener utvalget at økonomiske ordninger til personer som har aleneansvaret for barn hele eller store deler av tiden, kan gi insentiver til en lite likestilt fordeling av omsorg mellom foreldrene.

Mannsutvalget mener det er gode grunner til at kravet til tiden en forelder har barnet for å kvalifisere til overgangsstønad bør være lavere enn det er i dag, slik at overgangsstønad ikke blir et hinder for å fordele omsorgen mer jevnbyrdig. Hvis kravet endres til 50 prosent, vil både bostedsforeldre og samværsforeldre bli kvalifisert til å søke overgangsstønad.

Slik utvalget ser det, bør det vurderes om også foreldre som oppfyller de øvrige kravene, men som har samvær under 50 prosent, bør kvalifisere til overgangsstønad. Overgangsstønaden er i dag rettet mot en gruppe som uten stønad ikke har mulighet til å ta utdanning og kvalifisere seg for arbeid. Behovet for omstilling etter et samlivsbrudd er til stede også for personer som har samvær under 50 prosent av tiden. Undersøkelser av tidligere mottakere viser at sannsynligheten for å komme seg i arbeid om man ikke fullfører utdanning er betydelig lavere for flere studieretninger innen høyere utdanning. Slik utvalget vurderer det, er det et stort potensial for en at en utvidelse

¹⁹ (Nav, 2024)

av overgangsstonaden kan gjøre at flere fullfører høyere utdanning og kommer seg i arbeid.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalget viser til Barnelovutvalget, som har påpekt at endringer i innretningen av barnebidrag først og fremst vil ha konsekvenser for privatpersoner. Mannsutvalget vurderer at endringen vil føre til at bidraget i større grad enn i dag gjenspeiler det faktiske kostnadsbildet for begge foreldrene.²⁰ En eventuell endring av vilkårene for overgangsstonad vil ha økonomiske konsekvenser både for personer og for myndighetene. En beregning av disse økonomiske konsekvensene må inngå i en utredning om endringen.

11.2.8 Tiltak 8: Utrede lovfestet rett til ulønnet permisjon for omsorgsarbeid for personer utenfor den nærmeste familien

- Mannsutvalget foreslår at det blir utredet hvordan retten til ulønnet permisjon for å gjøre omsorgsarbeid kan utvides slik at den ikke er avgrenset til personer i den nærmeste familien.

Problem

Familiestrukturene er i endring. Nye familieformer bestående av «dine, mine og våre barn» har blitt mer utbredt i samfunnet, en stor andel av befolkningen bor alene, og mange finner fellesskap og nære relasjoner i «den valgte familien» bestående av personer utenfor sin biologiske familie.

Samtidig er det et stort behov for utøvelse av omsorgsoppgaver på grunn av ressursituasjonen i helsevesenet og det at befolkningen består av stadig flere eldre. Helsepersonellkommissjonen peker blant annet på at det behøves bedre oppgavedeling med pasienter og pårørende for å møte utfordringene i helse- og omsorgstjenestene framover.

Beskrivelse av tiltaket

Mannsutvalget foreslår at det blir utredet hvordan arbeidsmiljøloven kan endres, slik at arbeidstakere får rett til ulønnet permisjon for å gjøre omsorgsarbeid for personer utenfor den nærmeste familien. I dag er retten til ulønnet permisjon for å gjøre

omsorgsarbeid begrenset til omsorgsarbeid for foreldre, ektefelle, samboer eller registrert partner, jf. arbeidsmiljøloven § 12-10.

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget mener det er prinsipielt viktig at familiepolitikken innrettes slik at den legger til rette for flere måter å organisere livet på enn rundt den biologiske kjernefamilien.

Det finnes ordninger som tilrettelegger for at arbeidstakere får mulighet til å utøve omsorg for sine nære. En del av disse ordningene (omsorgsstonad, pleiepengeordningen for syke barn, og pleiepengeordningen for pårørende i livets slutfase) åpner for at man kan yte omsorg for flere enn den nærmeste, biologiske familien.

Det er en betydelig andel menn blant dem som bruker disse ordningene i dag. Menn utgjør i underkant av 40 prosent av mottakerne av pleiepengeordningen for syke barn, og om lag 30 prosent av mottakerne av pleiepengeordningen for pårørende i livets slutfase.

I og med at et flertall av de som benytter seg av ordningen er kvinner, er det en risiko for at en utvidelse av denne rettigheten kan befeste kjønns-typiske former for arbeidsfordelinger. Mannsutvalget mener likevel at mulighetene til å gjøre omsorgsarbeid bør utvides, og at det i tillegg må settes i verk tiltak for å bøte på ulikheter i hvem som benytter seg av retten. Flere av de andre tiltakene som utvalget foreslår, vil bidra til å gjøre omsorgsarbeid til en mindre kjønnsdelt aktivitet.

Utvalget mener at tiltaket kan bidra til å utløse et større omsorgspotensial i samfunnet.

Økonomisk og administrative konsekvenser

En utredning av hvordan retten til ulønnet permisjon for å gjøre omsorgsarbeid for personer utenfor den nærmeste familien bør kunne gjennomføres innenfor rammene av dagens budsjett. Utvalget foreslår at ansvaret for gjennomføringen legges til Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

11.2.9 Tiltak 9: Utrede rettslig rammeverk for barn i familier med flere enn to omsorgspersoner

- Utvalget foreslår at det blir gjennomført en utredning av det rettslige rammeverket for barn i familier med flere enn to omsorgspersoner.

²⁰ (NOU 2020: 14)

Problem

Familier som består av flere enn to omsorgspersoner, har ikke det samme rettslige rammeverket som familier med to omsorgspersoner. Regelverket som gjelder for omsorg og samvær med barn etter samlivsbrudd og retten til foreldrepenger er rettet mot de biologiske foreldrene. Det er behov for et oppdatert regelverk som gir rammer for det mangfoldet av familieformer som finnes i dag.

Beskrivelse av tiltaket

Mannsutvalget anbefaler at det blir gjennomført en utredning for å finne innrettinger som kan ivareta behovene til dagens mangfold av familiekonstellasjoner bedre.

En utredning av det rettslige rammeverket bør også undersøke omfanget og utviklingstrekk ved nye familiekonstellasjoner, og drøfte utfordringer som kan oppstå ved konflikter om samvær og omsorg for barn ved samlivsbrudd med flere enn to foreldre.

Utvalgets vurdering

Å være juridisk forelder er koblet til ansvar og rettigheter, for eksempel foreldrepermisjon, forsørgeransvar og samvær. I Norge kan barn kun ha to juridiske foreldre, uavhengig av hvor mange omsorgspersoner barnet har. Samtidig vet vi at det blir født barn som vokser opp med flere voksne omsorgspersoner som tar rollen som forelder. Dette skjer for eksempel når skeive menn og kvinner får barn sammen, enten med en konstellasjon av tre eller fire foreldre. For homofile menn som ikke lever i relasjon til en kvinne, kan dette være en mulighet til å få være omsorgsperson for egne barn.

Mange barn vokser også opp i familier med ste- eller bonusforeldre som omsorgspersoner.

Ansvar og rettigheter for omsorgen for barna er likevel formelt avgrenset til de to juridiske foreldrene. Dette innebærer at familier som består av flere enn to omsorgspersoner, ikke har det samme rettslige rammeverket som familier med to omsorgspersoner. Innenfor rammene av Mannsutvalgets arbeid, har det ikke vært mulig å utrede dette temaet grundig. Utvalget anbefaler derfor at det rettslige rammeverket for disse familiene utredes nærmere.

Etter utvalgets vurdering, vil det være særlig behov for å gjennomgå regelverket som gjelder for samvær med barn etter samlivsbrudd og retten til foreldrepermisjon.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Ansvar for gjennomføring av tiltaket bør legges til Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, og kan løses innenfor rammene av nåværende budsjett.

11.3 Innsatsområde: Kjønnforskjeller i utdanning og arbeidsliv

Mannsutvalget mener at kjønnforskjellene i skole og utdanning er en samfunnsutfordring som bør løses, og at det er viktig å redusere kjønnforskjeller i skoleprestasjoner. For å redusere kjønnforskjeller i skoleprestasjoner og i utdanningsløpet foreslår utvalget en rekke tiltak som retter seg mot barnehage, grunnskole, videregående opplæring og høyere utdanning. Tiltak for å redusere kjønnforskjeller må sees i sammenheng med tiltak for å bryte med kjønnsdelte utdannings- og yrkesvalg. Selv om det norske arbeidsmarkedet er mindre kjønnssegregert enn i andre land, kan det legges en begrensning på den enkeltes valgfrihet. Når en utdanning eller yrke er sterkt dominert av et kjønn, kan det være vanskeligere for andre kjønn å velge den retningen. I mange offentlige tjenester, som helse, omsorg, sosial og pedagogiske fag, er det viktig at det jobber folk av ulike kjønn for at tjenestene skal oppleves som tilgjengelige og relevante for brukerne. Mens kvinner i stor grad har brutt kjønnsbarrierene i høyere utdanning, ser vi ikke samme utvikling for gutter og menn. Mannsutvalget ser et særlig behov for å bedre kjønnsbalansen i en del kvinnedominerte yrker.

11.3.1 Tiltak 10: Innføre lekbasert læring i barnehagen

- Mannsutvalget foreslår at det innføres nasjonale føringer for barnehagene om å ta i bruk det forskningsbaserte førskoleopplegget for lekbasert læring utviklet gjennom Agderprosjektet.

Problem

De første leveårene er en viktig periode for læring, og i dag går de aller fleste barn i Norge i barnehage. Som på mange andre arenaer, møter barn i barnehagen ulike forventninger ut fra hvilket kjønn de har. Gutter og jenter bruker også til dels tiden i barnehagen ulikt når det er frilek. Det er kjønnforskjeller i ferdigheter allerede før sko-

lestart, og det er lite som tyder på at barnehagen bidrar til å redusere disse forskjellene.

Overgangen fra barnehage til skole kan være stor for mange barn, og kanskje særlig stor for en del gutter. Dette kan være fordi gutter i mindre grad enn jenter velger aktiviteter som utfordrer og utvikler egenskaper og ferdigheter som er fordelaktig i skolehverdagen (som aktiviteter som krever konsentrasjon) når det er frilek i barnehagen²¹ og at de i gjennomsnitt skårer lavere på ferdigheter som selvregulering.²²

Beskrivelse av tiltaket

Agderprosjektet er et forsknings- og utviklingsprosjekt som utvikler og tester et førskoleopplegg basert på «lekbasert læring» i barnehagene. Førskoleprosjektet er utviklet gjennom et samarbeid mellom barnehagelærere og forskere. Flere aktører i Agder har bidratt med finansiering av prosjektet, i tillegg til Norges forskningsråd. Det er utviklet en egen nettside og bok om lekbasert læring i forbindelse med prosjektet.

Førskoleopplegget gir femåringer mer tid med voksne i barnehagen, og det er lagt opp til førskoleaktiviteter minst to timer fire dager i uken. Prosjektet tar sikte på å stimulere sosiale ferdigheter, selvregulering, språk og matematikk i barnehagen. Den lekbaserte læringen innebærer at barnehagelæreren forbereder leker eller aktiviteter med en pedagogisk hensikt (veiledet lek), og at barns medvirkning og engasjement blir sterkt vektlagt.

Det er en barnehagelærer fra hver barnehage som gjennomfører førskoleopplegget i sin egen barnehage. Barnehagelæreren har fått dekket kompetanseheving i form av et kurs på 15 studiepoeng. Barnehagene får også dekket kostnader til vikar i forbindelse med videreutdanningen og i forbindelse med gjennomføringen av førskoleopplegget.

Førskoleopplegget har blitt testet ut i en rekke barnehager i barnehageåret 2017-18. Utprøvingen har senere blitt følgeforsket, hvor barna som går i barnehager som fulgte førskoleopplegget blir sammenlignet med barn i barnehager som ikke fulgte opplegget. Denne forskningen viser blant annet at barna som tok del i førskoleopplegget skåret høyere i matte og selvregulering på slutten av barnehageåret, og denne læringsgevinsten var blitt enda større på slutten av 1. trinn i skolen. Forskningen viser også at det var barn i de barne-

hagene som opprinnelig bidro minst til barns læring, at læringsgevinsten av opplegget var størst.²³ Det var i all hovedsak guttene som hadde nytte av førskoleopplegget.²⁴

Utvalgets vurdering

Utvalget vurderer at tiltaket vil styrke det pedagogiske opplegget i barnehagene for barn av alle kjønn, og at tiltaket kan bidra til at gutter stiller mer likt med jenter ved skolestart gjennom å styrke grunnleggende ferdigheter.

Utvalget mener at det er svært viktig at det fortsatt er mye frilek i barnehagen, og at barn ikke skal tilpasses et skolesystem allerede i barnehagealder. Det er derfor avgjørende at tiltaket ikke tar all tiden som ellers brukes til frilek. Lekbasert læring kan være en måte å tilpasse systemet bedre til gutter, med økt vektlegging på læring gjennom mer strukturert aktivitet og lek.

Utvalget mener flere barn bør få nytte av lekbasert pedagogikk i barnehagen og at dette vil være et godt tiltak for å redusere kjønnsforskjeller i ferdigheter i grunnskolen. I tillegg kan det ha betydning for kjønnsforskjeller videre i utdanningsløpet.

Ekspertgruppen om betydningen av barnehage, skole og SFO for sosial utjevning og sosial mobilitet foreslår mer lekbaserte læringsaktiviteter i forbindelse med overgangen mellom barnehage og skole.²⁵ Ekspertgruppen viser til forskning om at barn fra lavere sosial bakgrunn har et dårligere utgangspunkt før de starter på skolen, og at disse barna også har risiko for negative erfaringer i forbindelse med skolestart. Ekspertgruppen vurderer mer lekbasert læring som et tiltak som ved å gjøre overgangen mellom barnehage og skole lettere, vil kunne bidra til å dempe sosiale forskjeller i skoleløpet. Mannsutvalget støtter denne vurderingen.

Innvendingen mot et slikt tiltak er gjerne at leken i barnehagen ikke bør være voksenstyrt i for stor grad. Utvalget er ikke bekymret for at tiltaket vil gå på bekostning av førskolebarnas frie lek. Aktivitetene det er snakk om er i stor grad former for lek som allerede er utbredt i barnehagene, det er kun snakk om å strukturere den i kortere perioder av barnehagedagen. Verktøyene utviklet gjennom Agderprosjektet er mange, og pedagogene står selv fritt til å legge opp barneha-

²³ (Rege et al., 2021)

²⁴ (Fidjeland et al., 2023)

²⁵ (Ekspertgruppen om betydningen av barnehage og sosial mobilitet, 2024)

²¹ (Fidjeland, Rege, Solli & Størksen, 2023)

²² (Borgonovi, Ferrara & Maghnouj, 2018)

gedagen og plukke eksempler som de tenker vil fungere i deres barnehagehverdag.

Utvalget har vurdert om tiltaket kan innrettes som en tilskuddsordning som kommuner eller barnehager kan søke på for å få midler til kompetanseheving og innføring av et førskoleopplegg. Dette kan imidlertid slå uheldig ut ved at det er de allerede mest ressurssterke barnehagene som jobber godt med pedagogiske opplegg fra før som søker. Utvalget har derfor konkludert med at dette er noe som bør inngå i nasjonale rammer for hvordan barnehager skal jobbe pedagogisk.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Førskoleopplegget fordrer tett oppfølging av femåringene fra de ansatte, og det er også lagt opp til videreutdanning av de ansatte. Tiltaket kan dermed gjøre det vanskelig med tilstrekkelig bemanning for barn i de andre aldersgruppene i barnehagene. Utvalget mener derfor at tiltaket må understøttes med nødvendige midler for å kompensere for dette. Tiltaket vil også innebære kostnader for å dekke videreutdanning for barnehagelærere, og vikarutgifter i forbindelse med dette. Utvalget vil imidlertid påpeke at tiltaket ikke bør avfeies av økonomiske hensyn. Det vil være mulig å gjennomføre tiltaket uten videreutdanning, men erfaringer fra Agderprosjektet viser at en slik gjennomføring har mindre effekt enn ved videreutdanning av pedagogene.

11.3.2 Tiltak 11: Innføre fleksibel skolestart

- Mannsutvalget foreslår at muligheten til å starte på skolen ett år tidligere eller senere enn i august det året barnet fyller seks år blir mer tilgjengelig enn i dag.

Bakgrunn

Som hovedregel starter alle barn som er født i samme kalenderår på skolen i august det året de fyller seks år. Overgangen fra barnehage til skolen kan være stor for mange barn, og kan oppleves som større for gutter enn jenter. Særlig stor vil overgangen være for de barna som er født sent på året.

Det norske systemet åpner til en viss grad for fleksibel skolestart. Barn kan begynne på skolen ett år tidligere eller ett år senere enn kalenderåret de fyller seks år, men dette praktiseres strengt. Det er kommunen som fatter enkeltvedtak om utsatt skolestart i hvert tilfelle, på bakgrunn av en sakkyndig vurdering.

I de fleste OECD-land starter barn på skolen det året de fyller seks år. Det er ulik praksis når det gjelder fleksibel skolestart på tvers av land. I Danmark er det for eksempel langt vanligere med fleksibel skolestart enn i Norge. I Danmark er det kommunen som godkjenner utsatt skolestart når det er begrunnet i barnets utvikling. Det skjer enten etter anmodning fra foreldre eller med deres samtykke. Det krever altså ikke sakkyndig vurdering som i Norge. Erfaring fra land som Danmark tilsier at det vil være flere foreldre som ber om å få utsette skolestart enn antallet som ber om at barnet skal få starte tidligere, og at gutter født sent på året vil være den største gruppen.

Stoltenbergutvalget utredet ulike modeller for utsatt skolestart. Utvalget fremhevet at det er usikkerhet om effektene av utsatt skolestart i forskningen. Utvalgsmedlemmene i Stoltenbergutvalget som gikk inn for forslaget, anbefalte derfor mer forskning og en nærmere utredning av pilotering og utprøving av én eller flere former for fleksibel skolestart, der formålet er å tilpasse skolestart i større grad til det enkelte barnet og gjennom dette bidra til å oppnå likere muligheter for alle barn til å trives og mestre skolen. Hvis tiltaket virker, betyr dette at det også vil bidra til å redusere kjønnsforskjeller, forskjeller mellom barn født sent og tidlig på året, og muligens også sosioøkonomiske forskjeller.

Forslaget fra Stoltenbergutvalget ble fulgt opp i Meld. St. 6 (2019–2020) *Tett på – tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO*, hvor ett av tiltakene i meldingen var å gi kommunene mulighet til å prøve ut nye modeller for fleksibel skolestart. Utdanningsdirektoratet fikk ansvar for å følge opp tiltak ved å invitere kommuner til å prøve ut ulike modeller for fleksibel skolestart. Trondheim og Kristiansand kommune meldte interesse. Disse kommunene valgte å gjennomføre utprøvingen innenfor dagens regelverk, og dermed på en vesentlig annen måte enn forslaget fra Stoltenbergutvalget. De rapporterer derfor ikke til nasjonale utdanningsmyndigheter om resultatene. Det er ikke vedtatt endringer i reglene for fleksibel skolestart i ny opplæringslov.

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket innebærer at adgangen til å starte tidligere eller senere på skolen enn i august året barnet fyller seks år, blir større. Dette vil innebære endringer i opplæringsloven.

Utvalgets *flertall, utvalgsmedlemmene, Bonsaksen, By Rise, Børke, Einstabland, Fossem, Hangeland, Keskitalo, Mauseth, Nordstoga, Schjølberg, Stol-*

tenberg, Saastad, Taraku, Ulset, Zahid og utvalgsleder Jervell, mener at tiltaket bør være et tilbud for alle, uavhengig av når på året barnet er født.

Utvalgsmedlem Reisel mener at tiltaket skal være forbeholdt barn som er født sent på året.

Utvalgets vurdering

Fleksibel skolestart kan utfordre prinsippet om en inkluderende skole, ved at det er eleven heller enn skolen som tilpasser seg, gjennom å utsette skolestart. Mannsutvalget vurderer det omvendt; fleksibel skolestart er en tilpasning av skolen til elevene. Det kan være en risiko for økte sosiale forskjeller, fordi det kan være at det hovedsakelig vil være de mest ressurssterke foreldrene som benytter seg av en slik mulighet. Dette bør det tas høyde for i utformingen av tiltaket, ved at avgjørelsen om hvilke barn som får anbefalt å utsette skolestart er et samarbeid mellom foreldre, kommunen, barnehagen og skolen, og ved å vurdere en kompensasjonsordning for de foreldrene som vil ha økte utgifter som resultat av et år ekstra i barnehage.

Utvalget er kjent med forslag om å gjeninnføre skolestart det året barnet fyller sju år for alle, slik norsk skole var innrettet tidligere. Dette kan det være gode grunner til, men slik utvalget ser det, vil det ikke løse problemet med ulik modenhet ved skolestart.

Det kan være at det særlig vil være elever som i utgangspunktet ikke kommer til å mestre og trives med skolearbeidet som vil få utsatt skolestart. Dermed må disse barna vente lenger før de får velge en mer praktisk utdanning med yrkesfag eller prøvd seg i arbeidslivet. Det kan virke demotiverende. På den annen side, kan det være en fordel for disse barna å få begynne senere på skolen.

Fra forskningen er det usikkerhet om effekten av å utsette skolestart. Utvalget mener likevel det er gode grunner til at flere elever enn i dag får utsette skolestarten. Uavhengig av innretning, vil tiltaket legge til rette for at barn i større grad kan starte på skolen når de er modne for det. Utvalget vurderer at tiltaket har potensiale til å utjevne kjønnsforskjeller i skolerestater ettersom det er kjønnsforskjeller i utvikling av en del egenskaper som er forbundet med skoleprestasjoner, som selvregulering. Utvalget vil imidlertid understreke at tiltaket vil gagne alle elever, uavhengig av kjønn, som kan ha nytte av å vente med skoleoppstart.

Forut for en endring av vilkår for fleksibel skolestart bør utformingen av tiltaket utredes nær-

mere, og tiltaket må utprøves systematisk og følgeforskes.

Utvalgets *flertall* mener at tiltaket ikke bør begrenses til barn født på visse tider av året. For å forhindre stigmatisering av de barna som får utsatt skolestarten og fordi det er stor variasjon i modenhet mellom barn uavhengig av når på året de er født, bør dette være et tilbud til alle barn. På denne måten kan det bli mer vanlig at det både er seksåringer og sjuåringer i første klasse ved skolestart.

Utvalgsmedlem Reisel mener imidlertid at det vil være mindre stigma knyttet til fleksibel skolestart dersom det er tydelig knyttet til alder. Det er ikke noe rart at barn født sent på året, som er nesten et år yngre enn de som er født tidligst på året, er mindre klare for felles skolestart.

Reisel mener videre at kunnskapsgrunnlaget vi har om fleksibel skolestart er såpass begrenset at tiltaket bør forbeholdes barn født på høsten. For de som er født tidligere på året bør tilgangen være som i dag, med beslutning etter sakkyndig vurdering. Det finnes solid kunnskap om at skoleprestasjoner og senere livsutfall henger sammen med når man er født på året. En økt bruk/normalisering av utsatt skolestart for de som er født sent på året vil komme mange barn til gode. Strengere regler for vurdering og beslutning for de som er født tidligere på året vil bidra til å styrke kompetansegrunnlaget for utsatt skolestart for disse.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Tiltaket vil innebære kostnader til administrasjon av vurderingene om utsatt skolestart, som utvalget antar at vil være flere enn i dag. I tillegg vil tiltaket innebære kostnader til flere ansatte i barnehagene fordi tiltaket vil føre til at en del barn får ett ekstra år i barnehage sammenlignet med i dag.

11.3.3 Tiltak 12: Innføre mer praktisk og variert skolehverdag

- Mannsutvalget foreslår flere innsatser for en mer praktisk og variert skolehverdag med større rom for fysisk aktivitet. For barnetrinnet foreslår utvalget større innslag av lekbasert læring og frilek, og å utvide antall undervisningstimer i de praktisk-estetiske skolefagene (kroppøving, kunst og håndverk, musikk, mat og helse). For ungdomstrinnet vil utvalget styrke valgfagene gjennom å øke timetall i valgfag, og endre føringer på hvor mange, og eventuelt hvilke, valgfag skolene skal tilby.

Problem

Antallet skoletimer i grunnskolen har økt betraktelig siden 1990-tallet, og det er særlig norsk- og matematikkundervisningen som har økt i omfang. Det har også vært viktige endringer i grunnskolen gjennom ulike reformer, som oppstart for seksåringer med Reform 97. Med Kunnskapsløftet fra 2006 ble det også lagt større vekt på nasjonale tester og teoretiske fag som norsk, matematikk og fremmedspråk.²⁶ Evaluering av seksårsreformen viser også at lærere bruker mer tid på bokstavlæring og grunnleggende ferdigheter i dag enn tidlig på 2000-tallet, samtidig som frileken har fått mindre plass i skolehverdagen til de minste barna.²⁷

Jenter møter i gjennomsnitt mer skoleforberedt til 1. klasse enn gutter.

Fag- og timefordelingen angir hvilke fag elevene skal få opplæring i, og hvor mange timer som skal brukes på ulike trinn til det enkelte fag. Time-tallet er et minstetimetall som den enkelte elev har rett til, og som skoleeieren er pliktig til å gi. I fag- og timefordelingen er det noen fag som er obligatoriske for alle elever, mens elevene kan velge mellom fremmedspråk, fordypningsfag, arbeidslivsfag og valgfag på ungdomstrinnet. I valgfagene har elevene 57 timer i løpet av ett år på ungdomstrinnet, noe som tilsvarer 1,5 timer i uken i gjennomsnitt. Skolene kan velge mellom 15 forskjellige valgfag, og de må tilby minst to av disse. De tre største valgfagene er fysisk aktivitet og helse, sal og scene, og natur, miljø og friluftsliv.

Beskrivelse av tiltaket

Utvalgets forslag innebærer å disponere tiden elevene tilbringer på skolen annerledes enn i dag. Tiltaket består av flere elementer som er ment å utfylle hverandre og virke sammen, men som også kan benyttes hver for seg.

På barnetrinnet innebærer tiltaket at mer læring foregår gjennom lek og praktisk aktivitet, og at undervisningstid stykkes opp med mer frilek. Utvalget foreslår at en større del av undervisningen foregår utenfor klasserommet, og at skolen tar i bruk alternative læringsarenaer og legger opp til å lære håndbåren kunnskap. Videre foreslår utvalget å utvide antall undervisningstimer i de praktisk-estetiske skolefagene (kroppssøving, kunst og håndverk, musikk, mat og helse). Timene tas fra totalen av undervisningstimer i teo-

retiske fag. For at dette ikke skal gå på bekostning av læringsutbyttet i de teoretiske fagene, bør læringsmålene i disse integreres i undervisningen i de praktisk-estetiske fagene.

På ungdomstrinnet foreslår utvalget å styrke valgfagene ved å øke timetall i valgfag og endre føringer for hvor mange og hvilke typer valgfag skolene skal tilby. I dag har skolene kun plikt til å tilby to av 15 valgfag. Utvalget viser til Stoltenbergutvalget som foreslo en nedre grense på fem valgfag for de aller fleste skoler.

Utvalgets vurdering

For å motvirke kjønnsforskjellene i utdanning må skolen møte alle barn på deres premisser, uavhengig av kjønn. Mannsutvalget er bekymret for en utvikling mot en mer og mer stillesittende og prestasjonsorientert skolehverdag for de minste elevene. Utvalget vil trekke fram mangelen på og bortfallet av spesialrom i skolebygg, som sløydrum, bibliotek og forskerrom, som et hinder for mer praktisk rettet opplæring.

Utvalget mener at den kroppsliggjorte læringen er viktig for læring og mestring, og kanskje særlig for gutter. Derfor trenger vi en skole som gir større rom for fysisk aktivitet, praktisk læring og de praktisk-estetiske fagene.

Utvalget vurderer at dette er noe som vil komme alle barn til gode, men at det særlig kan virke positivt for en del gutter som kan ha større behov for en mindre stillesittende skolehverdag enn i dagens skole. Utvalget mener at en mer praktisk og variert skolehverdag kan bidra til å fremme elevenes motivasjon, mestring og læring, og at dette særlig vil gjelde for elever med større behov for fysisk aktivitet og/eller lavere evne til selvregulering over lengre undervisningsbolker. Selv om kunnskapsgrunnlaget på dette feltet er noe usikkert, er det noen studier som tyder på at fysisk aktivitet fremmer læring, særlig blant gutter, og at aktive pauser bidrar til å bedre elevenes konsentrasjonsevne. En mer variert og praktisk skolehverdag kan derfor bidra til å redusere kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner. Videre vurderer utvalget det som positivt at skolehverdagen kan bidra til å fremme folkehelse gjennom fysisk aktivitet.

Utvalgets forslag vil ikke gå på bekostning av undervisning i andre fag som norsk og matematikk, og det er dermed ikke grunnlag for å forvente at en mer praktisk og variert skolehverdag vil ha negative virkninger når det gjelder elevenes grunnleggende ferdigheter i disse fagene.

²⁶ (Djupepedal, 2022)

²⁷ (Bjørnstad, Myrvold, Dalland & Hølland, 2022)

Forskning viser at lite motiverte elever har større arbeidsinnsats i valgfag enn i andre fag, men at de trives mindre i valgfag enn andre elever dersom de ikke har interesse for valgfaget. Utvalget mener derfor at skolene må tilby flere ulike valgfag enn i dag, og da hovedsakelig flere praktiske fag.

Økonomiske og administrative konsekvenser

En mer praktisk og variert skolehverdag kan innføres innenfor gjeldende budsjettammer.

Det er kostbart å øke totaltimetallet i grunnskolen. Det å øke antallet timer til valgfag fra 1,5 timer til fem timer i gjennomsnitt i uken koster om lag 3,2 milliarder kroner. Utvalget vurderer det derfor som mer realistisk å tilby flere ulike valgfag enn å øke timetallet, og foreslår at de økonomiske og administrative konsekvensene av forslaget utredes nærmere.

11.3.4 Tiltak 13: Styrke alternative opplæringsløp i videregående opplæring

- Mannsutvalget foreslår en nasjonal modell for å styrke alternative opplæringsløp i videregående opplæring.

Problem

Det er flere gutter enn jenter som faller fra videregående opplæring. De som ikke har fullført videregående opplæring har større sannsynlighet for å ikke være i jobb eller høyere utdanning, ha lav inntekt og er mer utsatt på arbeidsmarkedet enn andre.

Det har vært en bekymring at de yrkesfaglige programmene i videregående opplæring har blitt for lite praktisk rettet. Yrkesfagene ble betydelig endret med Reform 94, med en standardisering av de yrkesfaglige utdanningsløpene i en 2+2-modell, hvor de to første skoleårene i dag har vekt på tradisjonell klasseromsundervisning.

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket innebærer at det utarbeides en nasjonal modell for å styrke alternative opplæringsløp i videregående opplæring. Tiltaket kan innrettes på ulike måter, og det finnes flere modeller og initiativ som man kan nyttiggjøre seg erfaringer fra når tiltaket utformes. Eksempler på disse er UngInvest, Steigen-modellen, utforskede skoleår og

lære kandidatordningen, som er beskrevet i kapittel 5.

Utvalgets vurdering

Utvalget anbefaler en nasjonal modell for å styrke alternative opplæringsløp i videregående opplæring. Tiltaket bør baseres på erfaringer fra initiativene og modellene redegjort for i kapittel 5 og må utredes nærmere før en systematisk nasjonal implementering. Tiltaket må virke en stund før evaluering.

Erfaringene fra igangsatte initiativ viser gode resultater. De viser også at elevene som allerede kommer svakest ut har mest utbytte. Dette vurderer utvalget som et avgjørende poeng, tiltaket vil kunne føre til sosial utjevning og fange opp de elevene som står i størst fare for å falle utenfor. Et tilpasset undervisningsopplegg kan gi den enkelte elev en opplevelse av mestring, og føre til at flere fullfører videregående opplæring og kommer i arbeid.

Det finnes få store evalueringer av slike initiativ, og det er usikkerhet knyttet til hvordan tiltaket slår ut for gutter og jenter. Dette er elementer som bør inngå i utredningen av tiltaket og følges opp i evalueringen.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Tiltaket vil føre med seg kostnader, og disse vil avhenge av modell og innretting.

11.3.5 Tiltak 14: Sikre rett til læreplass

- Mannsutvalget foreslår at det innføres rett til læreplass for elever på yrkesfaglig videregående opplæring.

Problem

Mange elever på yrkesfag faller fra i overgangen fra Vg2 til Vg3, og mangelen på læreplasser blir omtalt som et strukturelt hinder for gjennomføring, selv om det også kan være mangel på kvalifiserte søkere i enkelte lærefag. Det er ikke et tilsvarende hinder for å gjennomføre studieforberedende programmer. Ettersom det er flere gutter enn jenter på yrkesfag, rammer dette særlig gutter. Fylkeskommunen kan tilby alternativ skolebasert opplæring i Vg3 for de som ikke får læreplass, men kvaliteten i et slikt tilbud er ofte dårligere enn ordinær læreplass.

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket innebærer at det gjøres flere grep for å øke tilgangen til gode læreplasser samtidig:

- Øke lærlingtilskudd til bedrifter
- Mer bruk av opsjonsavtaler på læreplasser mellom fylkeskommunen og bedrifter
- Statlige og kommunale arbeidsplasser tar større ansvar for å tilby lærlingplasser, og tar i større grad i bruk klausuler om lærlinger i offentlige kontrakter
- Fylkeskommunen gir en garanti for læreplass i et fag med ledig kapasitet der det er mulig, fortrinnsvis innen samme yrkesfaglige programområde som søker kommer fra i Vg1 og eventuelt Vg2

Tiltaket kan med fordel inkluderes i den eksisterende samfunnskontrakten for flere læreplasser.²⁸ Tiltaket er basert på et forslag fra Stoltenbergutvalget, som foreslo at det innføres rett til læreplass for alle elever på yrkesfaglige utdanningsprogrammer som har fullført Vg2 med fylkeskommunen som pliktsubjekt. Utvalget viser til NOU: 2019: 3 for nærmere utredning av tiltaket.

Utvalgets vurdering

Det er tidligere hevdet at det i praksis vil være vanskelig å oppfylle en rett til læreplass. Blant annet har det blitt pekt på at det kan være inngripende for bedrifter, at det er en risiko for at det ikke er samsvar mellom lærlinger bedriftene tar inn og behovet for fagarbeidere, og at bedriftene ikke klarer å gi god kvalitet i opplæringen med en slik rett.²⁹

Utvalget mener at en slik rett vil være mulig å innføre i praksis, og understreker at en innføring av rett til læreplass må følges av andre initiativer for å sikre nok læreplasser av god kvalitet. Utvalget foreslår derfor at lærlingtilskuddet til bedrifter øker, at det blir mer bruk av opsjonsavtaler på læreplasser mellom fylkeskommunen og bedrifter, at statlige og kommunale arbeidsplasser tar større ansvar for å tilby lærlingplasser, og i større grad tar i bruk klausuler om lærlinger i offentlige kontrakter.

Utvalget mener at en forpliktelse for fylkeskommunene til å sikre læreplasser er nødvendig for at alle elever skal få oppfylt sin rett til videregående opplæring. Det er tidligere vist til betydelige

mangler med myndighetenes innsats for å skaffe nok læreplasser, og det er fortsatt et betydelig antall elever som står uten læreplass hvert år.³⁰ Mannsutvalget mener derfor tiden er moden for sterkere virkemidler enn i dag gjennom lovregulering.

Mange elever på yrkesfag faller fra nettopp i overgangen fra Vg2 til Vg3. Mannsutvalget betrakter mangelen på rett til læreplass som en form for strukturell diskriminering av elever på yrkesfag, fordi en del i praksis ikke får oppfylt sin rett til et fullverdig løp i videregående opplæring. Dette rammer gutter i større grad ettersom de er i flertall i yrkesfaglig opplæring.

Ikke alle som får rett til læreplass vil være skikket til arbeidet. Som hovedregel bør disse elevene fanges opp før utplassering og få tilbud om alternative kompetansehevingstiltak for kvalifisering til læreplass. Noen vil imidlertid ikke bli fanget opp i forkant av oppstart i en virksomhet. Da vil det være behov for mekanismer som ivaretar både elev og virksomhet med tanke på sikkerhet og kvalitet. Slike mekanismer finnes allerede for arbeidstakere og arbeidsgivere i dag, og det vil være hensiktsmessig å benytte eksisterende systemer for dette. Det kan også være hensiktsmessig å ilegge fylkeskommunen en oppfølgingsplikt overfor lærlinger som ikke fungerer på læreplassen. Fylkeskommunen kan benytte flerfaglig kompetanse gjennom for eksempel skolehelsetjenesten og NAV for å igangsette tilpassede tiltak.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Tiltaket vil innebære økte kostnader. Stoltenbergutvalget la i sin utredning til grunn at tiltaket vil kunne føre til 5 500 flere fagbrev med en samfunnsøkonomisk nytte på ca. 1 mill. kroner per lærling. Samtidig spares utgifter til 2 500 elever i Vg3 som koster 400 mill. kroner. Den totale gevinsten kan da bli 5,9 mrd. kroner. Beholdes dagens lærlingtilskudd på 153 000 kroner vil det koste 1,2 mrd. kroner. Det er vanskelig å avgjøre hvor mye lærlingtilskuddet må øke for å innfri rettigheten, men tiltaket er lønnsomt selv om tilskuddet dobles for alle lærlinger: Da vil tiltaket samlet sett koste 5,7 mrd. kroner. En dobling av læretilskuddet vil medføre at lærlingen er fullfinansiert, noe som antas å være svært gunstig for bedriften. Utvalget vurderer dermed dette som et svært lønnsomt tiltak.

²⁸ (KS, 2021)

²⁹ (NOU 2019: 25)

³⁰ (Riksrevisjonen, 2016)

11.3.6 Tiltak 15: Endre poengberegningen på vitnemålet fra grunnskolen og videregående opplæring

- Mannsutvalget foreslår å endre poengberegningen av standpunkt- og eksamenskarakterer på vitnemålet slik at karakterene vektet etter fagets timetall.

Problem

Kjønnsforskjellene i skoleprestasjoner synes å være særlig store mot slutten av ungdomsskolen. I dagens system har karakterer fra 10. klasse betydning for hvilke studieprogrammer og skoler ungdom kommer inn på i videregående opplæring. Dette er særlig en utfordring i og rundt de største byene, der konkurransen om skoleplasser er størst. Videre er inntaket til høyere utdanning i stor grad basert på karakterer, og flere av de prestisjefylte studiene har i dag en sterk overvekt av kvinner. Gutter gjør det noe bedre i prøvesituasjoner enn til standpunktskarakterer, og gjør det i snitt særlig svakere i språkfagene. Karakterene i disse fagene teller relativt mye i dagens poengberegninger fordi det er flere separate karakterer i det enkelte språkfag.

Til poengberegningen på vitnemålet får man i dag tre standpunktkarakterer i norsk, to i engelsk, og én karakter i resten av fagene. Elevene får også karakterer fra eksamen i enten matte, norsk eller engelsk, i tillegg til at en stor andel blir trukket ut til muntlig eksamen. I sum gjør dette at språkfagene teller relativt mye for grunnskolepoengene. Norsk- og engelskfaget teller også relativt mye sammenlignet med fag som matematikk og naturfag når man ser det opp mot antall undervisningstimer.

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket innebærer å endre poengberegningen slik at karakterene vektet etter fagets timetall. På denne måten vil ikke språkfag spille en uforholdsmessig stor rolle.

Utvalgets vurdering

Beregninger fra Stoltenbergutvalget viser at hvis karakterene vektet etter fagets timetall, reduseres kjønnsforskjellene med 0,4 grunnskolepoeng.

Mannsutvalget mener tiltaket vil føre til en mer rettferdig vektning av karakterer.

En endring av poengberegningen i vitnemålet, vil gjøre at karakterens vekt korresponderer med

hvor mye undervisningstid elevene har hatt i faget. Mannsutvalget mener det er rimelig at ikke karakterer i noen av fagene får større vekt enn det antallet undervisningstimer skulle tilsi.

Dagens beregning kan også sies å ha en særlig slagside for guttene, som i snitt gjør det svakere i språkfagene. Tiltaket vil dermed bidra til å redusere kjønnsforskjellen i grunnskolepoeng, noe som kan gjøre at flere gutter kan komme inn på de utdanningene i videregående og høyere utdanning de ønsker.

En vektning etter undervisningstimer kan føre til at elevene legger mindre innsats i de fagene som har lavest undervisningstimer. Det vil særlig kunne gå utover de praktisk-estetiske fagene, som i dag har få undervisningstimer. Mannsutvalget mener imidlertid at omfanget av disse fagene bør styrkes, og dette vil redusere risikoen for at disse fagene blir nedprioritert av elevene.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Endring i poengberegning og konsekvenser av dette må utredes nærmere før eventuell innføring. Ansvar for gjennomføring av tiltaket bør legges til Kunnskapsdepartementet, og kan løses innenfor rammene av nåværende budsjett.

11.3.7 Tiltak 16: Gjennomføre en nasjonal satsing for at flere unge skal velge og gjennomføre kjønnsutradisjonelle utdanningsprogram på yrkesfag

- Mannsutvalget foreslår en helhetlig og langsiktig nasjonal satsing for at flere unge skal velge kjønnsutradisjonelt på yrkesfag.

Problem

Om lag fire av ti elever i videregående opplæring går på yrkesfaglige utdanningsprogram. Bare seks av 17 studieprogrammer har tilnærmet kjønnsbalanse. Gutter utgjør rundt 90 prosent av elevene på bygg- og anleggsteknikk, elektro og datateknologi og teknologi og industrifag. Innenfor helse- og oppvekstfag, kunst, design og arkitektur og frisør, blomster, interiør og eksponeringsdesign er minst 80 prosent av elevene jenter.³¹ Det har vært en positiv utvikling i noen av fagene de siste årene. For eksempel har jentandelen på bygg- og anleggsteknikk gått opp fra fem prosent i 2018–2019 til ni prosent i 2021–2022.

³¹ (Bufdir, 2024a)

Likevel er det i hovedsak skjedd små endringer de siste årene.³²

Skolen skal legge til rette for at elever utforsker og reflekterer om hvordan kjønn har betydning for utdanningsvalg.³³ Vi vet lite om hvordan temaet arbeides med i skole og rådgivning. Tidligere undersøkelser og rapporter tyder på at temaet i liten grad er en del av skolens rådgivning.³⁴ Dette er til tross for enkelte satsinger fra Utdanningsdirektoratet som har forsøkt å rette på situasjonen. Karriereveiledningsutvalget kommenterte at tidligere tidsavgrensede skoleprosjekter om temaet i svært liten grad har blitt systematisk evaluert og at de ytterst sjelden har blitt integrert i skolens daglige arbeid, selv der de er blitt vurdert som positive.³⁵

Buudir gjorde i 2020 en kartlegging av innsats for å fremme kjønnsutradisjonelle yrkesfagsvalg blant alle landets fylkeskommuner. Kartleggingen tyder på at det blir gjort noe god innsats i flere fylkeskommuner, men de færreste av fylkeskommunene har et systematisk og godt etablert arbeid med kjønnsdelte utdanningsvalg.

Trøndelag er et eksempel på en fylkeskommune der det foreligger politisk forankring og hvor det settes av midler og andre ressurser til å jobbe med temaet sentralt og i skolene. Her foregår flere aktiviteter, og det er gjort vurderinger av tidligere innsats om metoder. Også i Oslo er det flere etablerte tiltak, som kurs i yrkesfag for ungdomsskoleelever som er kjønnsminoritet og rollemodellteam, der elever og lærlinger på yrkesfagene sendes rundt på ungdomsskoler. Også andre fylkeskommuner har aktivitet og tiltak, men denne innsatsen fremstår ikke systematisert.

KS-tiltaket *Menn i helse* er et eksempel på et godt tiltak for å rekruttere voksne menn uten arbeid inn i et eget utdanningsløp for å bli helsefagarbeidere.³⁶ På tross av at mange er enige om behovet for flere menn i sektoren, eksisterer det kun dette ene som er landsdekkende og som har som mål å rekruttere flere menn til helse- og omsorgssektoren. Dette tiltaket har en nokså begrenset målgruppe.

³² (Aakernes et al., 2022)

³³ Ifølge forskrift til opplæringsloven (kap. 22) skal den enkelte elev få den hjelpen han eller hun trenger for å utvikle seg videre og utnytte egne interesser uten hensyn til tradisjonelle kjønnsroller

³⁴ (NOU 2019: 19)

³⁵ (NOU 2016: 7)

³⁶ Menn som står utenfor arbeidslivet mellom 25 og 55 år som får tilbud om å ta utdanning som helsefagarbeider.

Beskrivelse av tiltaket

Mannsutvalget foreslår en nasjonal satsing hvor sentrale utdanningsmyndigheter har det overordnede ansvaret for å iverksette tiltak for at flere unge skal velge og gjennomføre kjønnsutradisjonelle utdanningsprogram på yrkesfag.

Langsiktighet, systematikk og sikker finansiering er avgjørende for vellykket gjennomføring.

Satsingen bør gå over en tiårsperiode. Andre sentrale aktører er sektormyndigheter og myndigheter på fylkesnivå, partene i arbeidslivet, kommuner og lokale bedrifter. Satsingen bør bygge videre på erfaringer fra tidligere og pågående prosjekter, men også innebære nye initiativ.

Satsingen bør inneholde ulike virkemidler, som:

- Arbeidspraksis til ungdomsskoleelever
- Kampanjer rettet mot ungdom, foreldre og studierådgivere på ungdomsskolen
- Rollemodellordninger på yrkesfag
- Arbeid for bedre kjønnsbalanse tas eksplisitt inn i mandatet til Samarbeidsrådet for yrkesopplæring (SRY) og de faglige rådene, og med det engasjere næringslivet og partene i arbeidslivet i satsingen.
- Styringsdokumenter pålegger fylkeskommunen og skolene å ta et særlig ansvar for å følge opp elever som har valgt utradisjonelt
- Nettverksordninger for å rekruttere og øke gjennomføringen blant ungdom som velger kjønnsutradisjonelt.

Lignende tiltak ble også foreslått i NOU 2019: 19 *Jenterom, gutterom og mulighetsrom*.

Utvalgets vurdering

Utvalget mener det er nødvendig med en større, langsiktig satsing for at flere ungdommer skal velge kjønnsutradisjonelle programmer på yrkesfag. Utvalget vurderer at myndighetene i liten grad har tatt ansvar for dette, og at det er nødvendig med tiltak som gjør at sentrale aktører får tydeligere ansvar og oppgaver for å arbeide for at flere ungdommer velger kjønnsutradisjonelt.

Dette er viktig for at den enkelte skal ha mulighet til å velge yrke etter evner og interesser, og ikke kjønn. Det er også viktig i et samfunnsperspektiv for å kunne utnytte befolkningens ressurser best mulig, for å få mer mangfoldige ansattgrupper i ulike deler av arbeidslivet og kunne tilby likeverdige tjenester og tilgang til yrkesutøvere av alle kjønn. Utvalget mener at det er særlig viktig at flere gutter velger helse- og oppvekstfag,

men mener ikke at satsingen bør være avgrenset til noen spesifikke utdanningsprogrammer.

Utvalget mener tiltaket kan bidra til at kvinne-dominerte yrkesfag fremstår som mer relevante for gutter fordi de har fått erfaring med aktuelle yrker og møtt gutter og menn som har valgt disse programmene, og tilsvarende for jenter. Rollemodeller kan bidra til å bryte med kjønnsstereotyper og kan dermed utvide ungdommers handlingsrom når det skal velge yrke. Utvalget mener også at faglige og sosiale nettverk og tettere oppfølging fra lærere og rådgivere kan bidra til bedre trivsel og dermed høyere grad av gjennomføring for dem som er i mindretall.

Utvalget mener at det neppe er slik at ett tiltak alene vil bidra til å endre ungdommers utdanningsvalg. Dette er endring som tar tid. Utvalget vurderer derfor at satsingen bør gå over en lengre periode og inneholde flere tiltak. Det er lite forskning om de fleste av disse tiltakene, og det er derfor usikkerhet om effekten av dem. Utvalget anbefaler derfor at det igangsettes evalueringer av pågående og nye initiativ som en del av satsingen.

Utvalget viser for øvrig til nærmere utredning i NOU 2019: 19 *Jenterom, gutterom og mulighetsrom*.³⁷

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalget har sett til Nasjonalt senter for realfagsrekruttering (NSR) for en vurdering av tiltakets økonomiske konsekvenser. NSR er opprettet av Kunnskapsdepartementet og skal rekruttere flere unge til utdanninger og yrker innen realfag og teknologi i Norge. Senteret hadde i 2022 sju faste ansatte og en inntekt på ca. 24,8 mill. kroner. Utvalget har videre sett til eksisterende tiltak som har til hensikt å fremme kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg, for eksempel *Jenter og Teknologi*. Dette tiltaket mottar 3,5 mill. kroner årlig over Kultur- og likestillingsdepartementets budsjett.

Mannsutvalgets tiltak innebærer en større nasjonal satsing, men ikke nødvendigvis et senter, og utvalget foreslår dermed at det settes av 7 mill. kroner årlig over en tiårsperiode for gjennomføring av tiltaket. Dette bør inkludere midler til evaluering underveis. Utvalget foreslår å legge ansvaret for tiltaket til Kunnskapsdepartementet.

11.3.8 Tiltak 17: Gjennomføre en nasjonal satsing for at flere menn skal velge og gjennomføre helse-, omsorgs-, sosial- og pedagogiske fag i høyere utdanning

- Mannsutvalget foreslår en helhetlig og langsiktig nasjonal satsing for å rekruttere gutter til helse-, omsorgs-, sosial- og pedagogiske fag i høyere utdanning.

Problem

Ni av ti sykepleiere er kvinner og bare 15 prosent av de sysselsatte i kommunal helse- og omsorgstjeneste er menn.³⁸ Frafallet er høyt blant menn i kvinne-dominerte utdanninger.³⁹

Dersom ikke menn i større grad enn i dag utgjør en del av rekrutteringsgrunnlaget, kan vi risikere at kjønnsdelingen mellom sektorer blir enda skjevare enn den er i dag. Sektoren vil ha et stort behov for arbeidskraft de kommende tiårene.⁴⁰ Dessuten har helse- og omsorgssektoren kjennetegn som gjør at det er behov for at både menn og kvinner med ulike bakgrunner arbeider i sektoren. Et eksempel kan være gutters lave bruk av skolehelsetjenesten, og at det knapt finnes mannlige helsesykepleiere.

Temaet har vært behandlet i flere utredninger, handlingsplaner og stortingsmeldinger.⁴¹ Både Likestillingsutvalget og UngIDag-utvalget har foreslått omfattende satsinger for å fremme jevnere kjønnsbalanse i utdanningsvalg. De store satsingene har ikke blitt gjennomført, og det finnes i dag ingen godt etablert overbygging for arbeidet. Det er svært varierende hva slags tiltak som er iverksatt.⁴² Bufdirs kartlegging av innsatser viser at tiltakene ofte er begrenset i omfang og rekkevidde, lite systematiske, de oppstår og blir borte igjen, eller aktører opplever at de mangler støtte og insentiver til å drive arbeidet. Få tiltak er evaluert, og vi vet derfor lite om effekten av ulike tiltak og hvilke tiltak som er de best egnede.⁴³

Det finnes noen mer systematiserte tiltak. For eksempel finansierer KD et senter for realfagsrekruttering ved NTNU, som har som del av sitt mandat å fremme kjønnsbalanse i rekrutteringen.

³⁸ (Utdanning.no, 2022), (Helsedirektoratet, 2023b)

³⁹ (Nedregård & Abrahamsen, 2018)

⁴⁰ (Meld. St. 14 (2020–2021))

⁴¹ (NOU 2012: 15, NOU 2016: 7, NOU 2019: 3, NOU 2019: 19, NOU 2020: 2, Meld. St. 44 (2012–2013), Meld. St. 7 (2015–2016), Meld. St. 21 (2020–2021), *Barnehager mot 2030: Strategi for barnehagekvalitet 2021–2030*)

⁴² (Reisel, Skorge & Uvaag, 2019)

⁴³ (Reisel et al., 2019)

³⁷ (NOU 2019: 19)

NTNU har arbeidet for å rekruttere jenter til teknologiutdanninger i 20 år, med relativt gode resultater.⁴⁴ Videre har KUD i flere år bevilget tilskudd til det landsdekkende tiltaket *Jenter og teknologi*, som er driftet av NHO. KD har de siste årene gitt tilskudd til et landsdekkende tiltak for å rekruttere flere menn til grunnskole- og barnehagelærerutdanning (Høgskulen på Vestlandet).⁴⁵

Beskrivelse av tiltaket

Mannsutvalget foreslår en helhetlig og langsiktig nasjonal satsing for å rekruttere gutter til helse-, omsorgs-, sosial- og pedagogiske fag i høyere utdanning hvor sentrale utdanningsmyndigheter har det overordnede ansvaret.

Langsiktighet, systematikk og sikker finansiering er avgjørende for vellykket gjennomføring.

Satsingen bør gå over en tiårsperiode. Andre sentrale aktører er sektormyndigheter, høyere utdanningsinstitusjoner, partene i arbeidslivet, fylkeskommuner og kommuner. Satsingen bør bygge videre på erfaringer fra tidligere og pågående prosjekter, men også innebære nye initiativ.

Satsingen bør inneholde ulike virkemidler, som:

- Arbeidspraksis til videregående elever på studieforbereende program
- Rollemodellordninger for gutter på høyere utdanning
- Styringsdokumenter som pålegger universitets- og høyskolene å ta et særlig ansvar for å følge opp elever som har valgt utradisjonelt
- Nettverksordninger for å rekruttere og øke gjennomføringen blant gutter.
- Forutsigbar og langsiktig finansiering av eksisterende og nye initiativ

Et lignende tiltak ble foreslått i NOU 2019: 19 *Jenterom, gutterom og mulighetsrom*.

Utlvalgets vurdering

For å endre dagens situasjon og hindre at flere yrker blir svært kjønnskjeve, mener Mannsutvalget at det er viktig at flere gutter og menn velger, og kvalifiseres til å velge, kvinnedominerte utdanninger og yrker.

Det er en likestillingsutfordring at det er få menn innenfor viktige offentlige tjenester. Det gjør at barn i mindre grad får oppleve mannlige

rollemodeller i barnehage og skole. Det fører også til at de som ønsker seg en mannlige lege eller psykolog, ikke like lett har tilgang på dette. Reell frihet til å velge behandler av et bestemt kjønn kan være viktig for å ivareta likeverdige tjenester og den enkeltes tilgang til helsetjenestene.

Det er også et stort og økende behov for personell innenfor helse- og omsorgstjenestene, og det er derfor nødvendig å rekruttere blant gutter og menn til disse jobbene de kommende årene.

Den politiske innsatsen for at flere unge skal velge utradisjonelt er svake, og særlig tiltakene rettet mot gutter har vært få og begrensede. Erfaringene fra tiltak for å motivere menn til å velge og gjennomføre helse-, omsorgs, sosial- og pedagogiske fag i høyere utdanning og bedre kjønnsbalanse på yrkesfag i videregående opplæring er positive, men prosjektene er relativt små i omfang, og innsatsen er i liten grad koordinert.

Mannsutvalget mener det er behov for en nasjonal satsing, og at dette tiltaket vil kunne påvirke kjønnsbalansen i visse yrkesgrupper positivt. Med dette tiltaket kan noen typer utdanninger fremstå som mer relevante for gutter og menn enn i dag fordi de får erfaringer med aktuelle yrker og potensielle kollegaer i forkant. Rollemodeller bidrar til å bryte med kjønnsstereotyper og kan dermed utvide gutters handlingsrom. Faglige og sosiale nettverk og tettere oppfølging fra ansatte på studiested kan bidra til bedre trivsel og dermed høyere grad av gjennomføring.

Da det har vært få prosjekter som omhandler dette tidligere, er det like forskning og evaluering som kan si noe om effekt av denne typen tiltak. Utvalget anbefaler derfor at tiltaket utredes, iverksettes for en tiårsperiode og følgeforskes.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalget har sett til Nasjonalt senter for realfagsrekruttering (NSR) for en vurdering av tiltakets økonomiske konsekvenser. NSR er opprettet av Kunnskapsdepartementet og skal rekruttere flere unge til utdanninger og yrker innen realfag og teknologi i Norge. Senteret hadde i 2022 sju faste ansatte og en inntekt på ca 24,8 mill. kroner. Utvalget har videre sett til eksisterende tiltak som har til hensikt å fremme kjønnsutradisjonelle utdanningsvalg, for eksempel *Jenter og Teknologi*. Dette tiltaket mottar 3,5 mill. kroner årlig over Kultur- og likestillingsdepartementets budsjett.

Mannsutvalgets tiltak innebærer en større nasjonal satsing, men ikke nødvendigvis et senter, og utvalget foreslår dermed at det settes av 7 mill. kroner årlig over en tiårsperiode for gjennomfø-

⁴⁴ (Nasjonalt senter for realfagsrekruttering, 2023)

⁴⁵ Dette tiltaket har hatt store utfordringer med oppstart pga pandemien.

ring av tiltaket. Dette bør inkludere midler til evaluering underveis. Utvalget foreslår å legge ansvaret for tiltaket til Kunnskapsdepartementet.

11.3.9 Tiltak 18: Endre opptaksregler til høyere utdanning

- Mannsutvalget foreslår å endre opptaksreglene for høyere utdanning, slik at det i større grad enn i dag blir tatt i bruk opptaksprøve for inntak til særlig kjønnskjeve utdanninger der det er konkurranse om studieplassene. Utvalget foreslår videre å åpne for mer systematisk bruk av positiv særbehandling, som kjønnskvote og kjønnspoeng.

Problem

Noen studieprogram med høye opptakskrav har svært skjev kjønnsfordeling blant studentene og en spesielt lav andel mannlige studenter. Dette fører til en videreføring av kjønnskjevhet i utdanningen som forplanter seg ut i arbeidslivet.

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket innebærer innføring av opptaksprøver som alternativt opptakskriterium for å fremme kjønnsbalanse i særlig kjønnskjeve utdanninger der det er konkurranse om studieplassene.

I Danmark finnes det for eksempel to opptakskvoter: kvote 1 som er basert på karakterer fra videregående skole og kvote 2 der søkere i tillegg blir vurdert etter andre kriterier. Studiestedet bestemmer kriteriene, og opptaksprøver, intervju eller relevant erfaring er eksempler på kriterier som kan være tellende. Evalueringer av det danske opptakssystemet har vist at søkere som er tatt opp i kvote 2 i gjennomsnitt fullfører fortere, får bedre karakterer og har litt lavere ledighet enn søkere som blir tatt inn i kvote 1.⁴⁶

Mannsutvalget viser til Opptaksutvalgets utredning, og støtter forslaget om å innføre en karakterkvote og en opptaksprøvekvote. Mannsutvalget vil understreke at opptaksprøvene må være standardiserte, og at det må settes en poenggrense for tilgang til denne muligheten.

Mannsutvalget åpner også for at det bør tas i bruk andre virkemidler utover opptaksprøver i særlige tilfeller, og foreslår en mer systematisk bruk av positiv særbehandling, som kjønnskvote og kjønnspoeng. I dag kan universiteter og høyskoler søke om tillatelse til å gi inntil to kjønns-

poeng til mannlige og kvinnelige søkere som er underrepresentert på studier med skjev kjønnsbalanse. Kjønnspoeng skiller seg fra kjønnskvote ved at kvotering innebærer at et gitt antall studie-plasser er forbeholdt det underrepresenterte kjønn.

Utvalgets forslag forutsetter at sentrale utdanningsmyndigheter tar en sterkere styring i vurderingen av bruk av kjønnskvote og kjønnspoeng, og at bruken blir systematisert nasjonalt.

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget mener tiden er moden for innføring av flere alternative opptakskriterier til høyere utdanning. En mer systematisk og utstrakt bruk av virkemidler for å rekruttere det underrepresenterte kjønn vil heve nivået på innsatsene og følgelig kunne virke mer effektivt og helhetlig.

Innføring av systematisk bruk av opptaksprøver kan bidra til en jevnere kjønnsbalanse i utdanning og yrker, og støtter dermed opp om hensynet til at enkeltmennesker skal ha tilgang til yrkesutøvere av alle kjønn, gitt at det er nok søkere.

Karakterer er målbare og poengberegning på grunnlag av karakterer er relativt forutsigbart. Faren ved alternative opptakskriterier er at det kan virke uforutsigbart og tilfeldig. Utviklingen av tiltaket må ta hensyn til dette. Opptakssystemet må, så langt som mulig, bli opplevd som forutsigbart og rettferdig.

Utvalget har sett til Opptaksutvalgets utredning, hvor disse virkemidlene er beskrevet. Mannsutvalget støtter forslaget om å innføre en karakterkvote og en opptaksprøvekvote. Opptaksutvalget foreslår imidlertid å avvikle ordningen med poeng for fagvalg, alder og andre tilleggspoeng, og fjerne muligheten til å forbedre karakterer. Mannsutvalget støtter ikke forslag om å avvikle alle tilleggspoeng eller muligheter for karakterforbedring. Ordningen med tilleggspoeng kan med fordel gjennomgås, men utvalget mener at tilleggspoeng basert på fagvalg bør beholdes.

Kjønnskvote og kjønnspoeng er omstridte virkemiddel. Med mer utstrakt bruk av kjønnspoeng og kvoter, kan det bli flere av det overrepresenterte kjønn som ikke kommer inn på det studiet de ønsker og som hadde kommet inn uten slike virkemidler. Dette kan oppleves som urettferdig for dem som ikke får en fordel av kjønnskvote eller kjønnspoeng. Videre kan det oppleves som stigmatiserende å føle seg eller bli sett på som «kvotert inn».

Det er også noe usikkerhet knyttet til effekten av tiltaket. Kjønnskvote og kjønnspoeng har kun

⁴⁶ (NOU 2022: 17)

effekt på studier der det er tilstrekkelig med søkere av det underrepresenterte kjønn som har gode nok karakterer til å komme inn.

Utvalget mener at kjønnskvote og kjønnspon- eng, til tross for ulempene, kan sikre at det blir utdannet et visst antall mannlige psykologer, leger, veterinærer og så videre, så lenge det er nok kvalifiserte søkere. Virkemidlene vil ikke løse forskjellene i søkerpreferanser, men det kan ha en positiv signaleffekt til det underrepresenterte kjønn om at de er ønsket i utdanningen eller yrket, noe som vil kunne bidra til å bryte med ste- reotypier og dermed øke rekrutteringen.

Utvalget presiserer at positiv særbehandling kun skal brukes innenfor en begrenset periode når andre virkemidler er vurdert, og skal opphøre når ønsket resultat er nådd. Bruk av kjønnskvote og kjønnspon- eng må være systematisk og godt koordinert.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Ansvar for gjennomføring av tiltaket bør legges til Kunnskapsdepartementet, og kan løses innen- for rammene av nåværende budsjett.

11.3.10 Tiltak 19: Økt innsats for psykososialt arbeidsmiljø, og mot trakassering og seksuell trakassering i arbeidslivet

- Mannsutvalget anbefaler at regjeringen tar ini- tiativ til en større satsing for å etablere gode HMS-rutiner når det gjelder psykososialt arbeidsmiljø, som også inkluderer innsats mot trakassering og seksuell trakassering i arbeids- livet.

Problem

Arbeidstilsynet leverte i 2023 en utredning om behovet for bedre regulering av arbeidsmiljølo- vens krav til psykososialt arbeidsmiljø. Utrednin- gen er gjort i samarbeid med en partssammensatt arbeidsgruppe. I utredningen foreslås det blant annet å tydeliggjøre kravene og å lage en forskrift for arbeidet med psykososialt arbeidsmiljø. Utred- ningen tar også opp at det er behov for å øke kom- petansen hos HMS-aktørene og å forskriftsfeste opplæring om psykososialt arbeidsmiljø.⁴⁷

Menn er i mindre grad åpne om psykiske hel- seutfordringer og søker i mindre grad psykisk helsehjelp. Flere fagforbund og arbeidsgivere i mannsdominerte bransjer har de siste årene tatt

opp bekymring for psykisk helse blant ansatte, og etterspurt større innsats for å ivareta ansatte som sliter psykisk. For å svare ut disse bekymringene, må arbeidet baseres på kunnskap om kjønnsfor- skjeller når det gjelder tilnærming til psykiske hel- seutfordringer.

Fra 1. januar 2024 er definisjonen av trakasse- ring og seksuell trakassering inkludert i arbeids- miljølovens bestemmelse om psykososialt arbeidsmiljø. På mange arbeidsplasser løses tra- kasseringssaker gjennom varslingsrutiner. Arbei- det mot trakassering er i for liten grad systemati- sert i HMS-arbeidet. Det trengs derfor opplæring og praktisk veiledning.

Et systematisk arbeid mot trakassering og sek- suell trakassering er nødvendig både i manns- og kvinne- og kvinnedominert sektor. Trakassering har først og fremst med ulikhet i maktforhold og misbruk av makt å gjøre og rammer både menn og kvinner. Hvem som rammes vil være avhengig av kulturen på arbeidsplassen, men i stor grad ramme de som har en underordnet posisjon.

Beskrivelse av tiltaket

For å få arbeidet med psykososialt arbeidsmiljø, inkludert arbeidet mot trakassering og seksuell trakassering, inn i det praktiske HMS-arbeidet på arbeidsplassene trengs det opplæring og veiled- ning. For å få fortgang i arbeidet trengs det et overordnet initiativ for å utvikle praktiske verktøy som opplæringsmoduler, veiledninger og lignende.

Som annet HMS-arbeid, må denne innsatsen tilpasses de konkrete arbeidsmiljøutfordringene i de aktuelle bransjene. I motsetning til annet HMS- arbeid må også kulturen blant de ansatte inn i vur- deringene. Her vil utfordringene være ulike både når det gjelder arbeidets art og om det er kvinne- eller mannsdominerte bransjer. Det er derfor også behov for et samarbeid på bransjenivå. Arbei- det bør ledes av Arbeidstilsynet og organiseres i samarbeid mellom fagmiljøer og partene i arbeidslivet og følges opp med jevnlig evalueringer.

Utvalgets vurdering

Arbeidsplassen er en viktig arena for mange menn, og er et sted for å være sosial og danne vennskap. Mannsutvalget mener at et systematisk arbeid med psykososialt arbeidsmiljø både er vik- tig for å beskytte ansatte mot psykiske arbeidsbe- lastninger, og for å skape en mer inkluderende kultur på arbeidsplassene.

⁴⁷ (Arbeidstilsynet, 2023)

Et godt arbeid med psykososialt arbeidsmiljø vil kunne bidra til større åpenhet om psykiske belastninger knyttet til arbeidet eller til livssituasjonen, og dermed kunne bidra til at flere menn får støtte og motivasjon til å oppsøke hjelp ved behov.

En arbeidsplasskultur som oppleves som positiv av flertallet, kan også ha blindsoner ved at ansatte som skiller seg fra flertallet opplever trakassering. Det gjør det også vanskelig å søke støtte hos kollegaer eller ledelse. Dette kan særlig ramme etniske minoriteter, unge og kjønnsminoriteter på arbeidsplassene.

Ved å behandle trakassering og seksuell trakassering som et arbeidsmiljøproblem, åpner man for å gjøre kulturen på arbeidsplassen til et felles anliggende, ikke kun til et problem for de som rammes av trakasseringen. Gjennom arbeidet kan en også utløse ressursene som finnes blant ansatte, ved å gi dem i en rolle i å opprettholde en inkluderende kultur på arbeidsplassen.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalget foreslår at ansvaret for gjennomføring av tiltaket legges til Arbeidstilsynet, og forutsetter et samarbeid mellom fagmiljøer og partene i arbeidslivet. Tiltaket bør la seg løse innenfor rammene av nåværende budsjett.

11.4 Innsatsområde: Utsatthet og helse

I løpet av livet vil alle oppleve belastende situasjoner og faser. Utsatthet, for eksempel i form av ensomhet og dårlig helse, kan ramme alle. Enkelte grupper kan være spesielt utsatt, for eksempel på grunn av sosioøkonomisk status eller minoritetsstatus.

Mannsutvalgets utredning viser at noen helse- og utenforskningsproblemer rammer gutter og menn hardere eller på andre måter enn jenter og kvinner. Menn som opplever vold har behov for støtte, og det må gis et bedre tilbud til dem som utøver vold. Et helse- og omsorgstilbud som senker terskelen for å ta kontakt vil øke mulighetene for at menn får det tilbudet de trenger. For å trygge enkeltmennesket, fremme likestilling og bygge et robust samfunn må ensomhet, uhelse og utenforskap forebygges og håndteres på flere arenaer samtidig. Mulighet til å ha meningsfulle sosiale relasjoner og å delta i samfunnet fremmer tilhørighet og kan beskytte den enkelte i kriser og sykdom.

11.4.1 Tiltak 20: Nedsette et mannshelseutvalg

- Mannsutvalget foreslår at det i inneværende stortingsperiode blir nedsatt et mannshelseutvalg for å foreta en nærmere utredning av menns helseutfordringer og kjønnsforskjeller i helse.

Problem

Menn har høyere dødelighet og kortere forventet levealder enn kvinner. Dette fører til en mulighetsulikhet mellom menn og kvinner. På flere områder mangler vi kunnskap om menns fysiske, psykiske og seksuelle helse, og hvordan samfunnet og helsevesenet kan organiseres for å redusere kjønnsforskjeller i helse. Utredningene foretatt av kvinnehelseutvalgene viser at et kjønnrettet blikk på helse kan danne grunnlag for en mer målrettet helsepolitikk.

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket innebærer at det blir nedsatt et offentlig utvalg med mandat til å foreta en nærmere utredning av menns helseutfordringer og kjønnsforskjeller i helse. Mannshelseutvalget må ha medlemmer med spesialisert og relevant kompetanse. Utredningen bør ha som mål å komme fram til konkrete forslag til tiltak innenfor forbyggende, helsefremmende og klinisk virksomhet for å redusere sykkelighet og dødelighet blant menn. For at utredningen skal gi et godt grunnlag for beslutninger, bør det settes av egne midler til parallell forskning.

Utvalgets vurdering

Å undersøke helse i et kjønnsperspektiv har fram til nå langt på vei vært ensbetydende med å undersøke kvinners helse. Mannsutvalgets gjennomgang av menns helse, viser at også menn rammes av kjønns spesifikk helseutfordringer. På flere områder lider menn et større helsetap enn kvinner, og det er store kjønnsforskjeller knyttet til forekomst av alvorlig sykdom og tidlig død.

Innretningen av helsetjenestene er med på å bidra til at menn som trenger det, ikke søker eller får helsehjelp. Mannshelseutvalget bør ta for seg hvilke konsekvenser dette har for samfunnet, og komme med forslag til hvilke endringer som bør gjøres på de ulike nivåene av helsetjenesten for å forebygge, fange opp og behandle helseutfordringer blant menn.

Menn kommer også dårligere ut på en rekke folkehelseindikatorer. En viktig årsak, er at det er store helseforskjeller blant menn. Flere av disse henger sammen med sosial ulikhet. Mannshelseutvalget bør utrede hvordan myndighetenes forebyggende og helsefremmende arbeid bør utformes for å treffe ulike grupper menn. De nasjonale og lokale styringsindikatorene bør gjennomgås slik at de gir myndighetene et bedre beslutningsgrunnlag for å vedta og iverksette en målrettet folkehelsepolitikk for alle kjønn.

Mannshelseutvalget bør ha som mandat å utrede hvordan menns helseutfordringer kan håndteres på en bedre måte enn i dag. Utredningen bør ha som mål at samfunnet skal møte menns helseutfordringer på en differensiert måte, uten at det går på bekostning av arbeidet med å løse kvinners helseutfordringer. Siden det ikke har vært gjort noen samlet gjennomgang av menns helsesituasjon i Norge tidligere, vil Mannshelseutvalgets utredning fremskaffe ny og nødvendig kunnskap. På sikt bør målet være at kjønn i helse kan utredes og vurderes samlet, og ikke hver for seg.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalget mener det må settes av tilstrekkelige midler til at Mannshelseutvalget kan foreta en grundig utredning. En betydelig del av utvalgets midler bør kunne brukes til forsknings- og utviklingsoppgaver. Avhengig av utformingen av mandatet og antallet medlemmer, anslår Mannsutvalget at det bør settes av 15 millioner kroner til Mannshelseutvalgets arbeid.

11.4.2 Tiltak 21: Utrede et nasjonalt screeningprogram for prostatakreft

- Mannsutvalget foreslår at det så snart som mulig blir utredet om det skal innføres et screeningprogram for prostatakreft i Norge, og hvordan et slikt program eventuelt bør utformes.

Problem

Selv om prostatakreft bare kan ramme halvparten av befolkningen, er det denne kreftformen som samlet sett tar flest liv. Slik utvalget ser det, er det overordnede spørsmålet om denne kreftformen kan forebygges og behandles på en annen og bedre måte enn i dag. I dag utføres PSA-testing i en ikke ubetydelig utstrekning. Kunnskapen om dagens situasjon er begrenset, men det er grunn

til å tro at den i noen grad bidrar til å avdekke prostatakreft på et tidlig tidspunkt. Det er imidlertid liten grad av systematikk i testingen blant menn som ikke har symptomer eller forhøyet risiko for prostatakreft. Funn tyder også på at dagens praksis bidrar til å opprettholde sosiale helseforskjeller.

Beskrivelse av tiltaket

Det igangsettes en utredning av et screeningprogram for prostatakreft. Som en del av tiltaket må det igangsettes en befolkningsbasert utprøving av screening for prostatakreft i Norge. I forbindelse med utredningen bør det igangsettes pilotprosjekter. Det bør opprettes en nasjonal, tverrfaglig ekspertgruppe som kan følge denne utprøvingen og utrede spørsmål knyttet til effekt og gjennomførbarhet av screening.

Utvalgets vurdering

Med bakgrunn i den høye forekomsten og dødeligheten forbundet med prostatakreft, sammen med de betydelige påkjenningene forbundet med kirurgi og strålebehandling av sent oppdaget kreft, er det av stor betydning for menns helse om det kan gjøres mer for å oppdage prostatakreft på et tidlig stadium.

I desember 2022 anbefalte EU-kommisjonen å igangsette evaluering av effekt og gjennomførbarhet av prostatakreftscreening med MR-scanning som oppfølging ved mistenkelige funn.⁴⁸

Mannsutvalget legger til grunn at befolkningssbasert screening kan være et effektivt virkemiddel, men at det ikke er klart hvilken effekt et slikt program samlet sett vil ha i Norge.

Det har lenge vært en faglig diskusjon om det bør innføres et screeningprogram for prostatakreft for å avdekke sykdom på et tidligst mulig tidspunkt. Flere studier har vist at PSA-baserte screeningprogrammer kan redusere prostatakreftspesifikk dødelighet i befolkningen. Ingen studie har kunnet vise en økt totaloverlevelse ved hjelp av PSA-screening, men studiene har heller ikke vært designet for å undersøke denne problemstillingen.⁴⁹

Screeningprogrammer, som de eksisterende for brystkreft- og tarmkreft, innebærer undersøkelse av store grupper friske personer. Det er bare i et mindretall av tilfellene det avdekkes kreft eller forstadier til kreft. Det er derfor risiko for at

⁴⁸ (European Commission, 2022)

⁴⁹ (Helsedirektoratet, 2023a)

screeningprogrammer fører til overdiagnostikk og overbehandling, og spørsmålet om det skal igangsettes et screeningsprogram innebærer en omfattende vurdering av nytte og kostnader.

Spørsmålet om hvilket regime som bør gjelde for tidlig oppdagelse av prostatakreft krever mer kunnskap om hvordan et screeningprogram kan utformes, og hvilken effekt det vil ha sammenlignet med dagens praksis.

For at spørsmålet om videre valg av strategi for å oppdage og behandle prostatakreft skal utredes på en helhetlig måte, mener Mannsutvalget at det må opprettes en nasjonal, tverrfaglig ekspertgruppe som kan evaluere situasjonen i Norge i dag og legge til rette for pilotprosjekter med befolkningsbasert utprøving. Utredningen bør undersøke relevante helsemessige og helseøkonomiske effekter ved ulike modeller av et screeningprogram.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Utredningen av et nasjonalt screeningprogram bør omfatte en vurdering av de helseøkonomiske effektene av tiltaket. De økonomiske kostnadene ved å gjennomføre en utredning vil være avhengig av omfanget og utformingen av pilotprosjekter.

11.4.3 Tiltak 22: Gjøre helsetjenester mer tilgjengelige for gutter og menn

- Mannsutvalget foreslår at det iverksettes flere tiltak for å gjøre lavterskeltilbud mer tilgjengelige for menn. Det utarbeides en nasjonal nettside for å gjøre det lettere å finne fram til lokale og regionale lavterskeltilbud, og en veileder for profilering av lavterskeltilbud som retter seg mot menn. Det opprettes en tjeneste for å innlede anonym og diskret kontakt med helsetjenester og helsestasjonstilbudet for gutter blir styrket.

Problem

Flere menn mangler mestringsstrategier når de opplever utfordringer i livet, eller løser problemene sine på u hensiktsmessige måter. Mannsutvalgets utredning viser at menn bruker helsetjenester, lavterskeltilbud og flere andre helsefremmende tilbud i mindre grad enn kvinner. Årsakene er sammensatte, men kjønnsnormer kan være med på å hindre eller gjøre det vanskeligere for menn å oppsøke hjelp. Færre gutter bruker helsetjenester som unge, noe som kan gjøre det mindre naturlig å oppsøke dem senere i livet.

Ulike former for lavterskeltilbud er viktige virkemidler for å gi et tilbud til grupper som ellers ikke ville fått hjelp. Lavterskeltilbud er i for liten grad profilert eller innrettet på en måte som gjør at menn får den hjelpen de har behov for.

Beskrivelse av tiltaket

Tiltak 22a: Mer tilgjengelig lavterskeltilbud for gutter og menn

Mannsutvalget foreslår at det utarbeides en veileder om hvordan informasjon om lavterskeltilbud bør utformes. Utvalget foreslår også at det etableres en oversiktsside over lokale lavterskeltilbud for menn, for eksempel på helsenorge.no.

Nettsiden bør gi informasjon om hvordan man kan ta kontakt med lokale tilbud innen psykisk helsevern, men også andre tilbud eller organisasjoner som kan være en arena for fellesskap og mestring for menn. En slik side kan brukes aktivt av flere aktører og overfor ulike grupper. For eksempel kan den brukes av NAV, som er i kontakt med brukere som opplever akutt og/eller langvarig somatisk sykdom, arbeidsledighet, samlivsbrudd, uføretrygd, gjenlevendepensjon eller overgang til pensjonisttilværelsen.

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget mener helsetjenester må være utformet med et kjønnsperspektiv. Dette er særlig viktig for lavterskeltjenester, der det er et stort potensiale for å nå ut til personer som ellers ikke ville fått et tilbud.

Slik Mannsutvalget ser det, er det avgjørende at informasjon om lavterskeltilbud er lett tilgjengelig og utformet på en måte som gjør at tilbudet oppleves som relevant for den som trenger det. Dette gjelder både innen psykisk helsehjelp, men også tilbud på andre arenaer som kan fremme livskvalitet og fellesskap, som for eksempel frisklivssentraler, seniorsentre og lignende. Tiltaket vil øke tilgjengeligheten av tilbudet, noe som vil komme alle til gode, ved at informasjonen om tilbudet når fram til flere som trenger det. Det vil også kunne bidra til å normalisere det at menn søker helsehjelp.

Mannsutvalget mener at informasjon om lavterskeltilbud må være enkel å finne fram til, og at profileringen av lavterskeltilbud må tilpasses menn. Tilbud som helt eller delvis retter seg mot menn må utformes på en måte som gjør at de oppfattes som relevante for menn. Erfaring viser at en effektiv måte å få til dette på er å sørge for informasjon

er konkret i beskrivelsen av symptomer man kan få hjelp med. Det må komme klart fram hvordan helsetilbudet fungerer, slik at man vet hva man kan vente seg dersom man tar kontakt. Bilder bør samsvare med aktuelle brukergrupper. Tekst bør være utformet slik at den bruker begreper som ikke virker fremmedgjørende for potensielle brukere, og ikke sykeliggjør brukerne av tjenesten mer enn nødvendig. Informasjonen bør ikke etterlate et inntrykk av at det å oppsøke tilbudet er et uttrykk for svakhet. For eksempel kan medisinske diagnoser bli erstattet med mer folkelige begreper.

Det kan være en utfordring å utforme nettsider slik at de treffer alle. Det er også viktig at utforming av informasjon og nettsider ikke bidrar til å opprettholde stereotypier om menn. En egen landingsside for menn vil kunne løse noe av denne utfordringen, fordi kjønnsnøytrale tilbud her kan gi en profil som retter seg mot menn. En slik landingsside kan bidra til å skape et mer tilgjengelig tilbud i hele landet, og til at personer som bor langt unna behandlingsstedet lettere blir klar over hvilke tilbud som kan være aktuelle for dem.

Tiltak 22b: Arena for anonym innledende kontakt med helsetjenester

Mannsutvalget foreslår at det blir etablert nasjonale eller regionale kontaktpunkter som gjør det mulig å ta kontakt med helsetjenester uten å oppgi sin egen identitet, for eksempel gjennom en anonym chat eller telefon.

Utvalgets vurdering

Tjenestetilbud bør innrettes på en måte som gjør det enkelt å oppsøke helsehjelp for dem som opplever skam eller utrygghet rundt eget hjelpebehov. For noen kan terskelen for å oppsøke helsehjelp være særlig høy, også for helseutfordringer som for de fleste ikke oppleves som særlig tabubelagt. Mannsutvalget mener at kontaktpunkt som åpner for å innlede kontakt med tjenester uten å oppgi navn, i flere tilfeller vil kunne gi en verdifull mulighet til å opprette kontakt uten at det oppleves som risikofyllt. Dette kan bidra til å senke terskelen for å motta helsehjelp for dem som ellers ikke ville oppsøkt den. Dette vil kunne legge til rette for en tillitsbasert og trygg relasjon senere i et eventuelt behandlingsløp, og bidra til å senke terskelen for personer som har vansker med å se seg selv i en behandlingssituasjon.

Tiltaket kan innføres for bestemte deler av helsetjenesten, eller knyttes til bestemte symptomer, plager eller lidelser.

Personer som henvender seg til en slik tjeneste må få tilbud om behandling hvis de ønsker det.

En lignende tilnærming er lagt til grunn i tiltaket «Det finnes hjelp». Dette tiltaket retter seg mot personer som står i fare for å begå seksuelle overgrep mot barn, og har som formål å senke terskelen for å søke hjelp for et svært tabubelagt problem.⁵⁰ Også tjenesten Digihelsestasjon-ungdomsløsningen, som er under utprøving, kan brukes og videreutvikles for at unge brukere kan innlede kontakt med helsestasjonen.

Tiltak 22c: Styrke helsestasjonstilbudet for gutter

Mannsutvalget foreslår at det opprettes en tilskuddsordning hvor kommuner kan søke midler til å utvikle egne lavterskeltilbud for gutter innenfor skolehelsetjenesten, helsestasjon for ungdom og andre helsetjenester som retter seg mot ungdom. Helsedirektoratet har utarbeidet en anbefaling for hvordan helsestasjonstilbudet bør utformes for å på en best mulig måte nå ut til gutter.⁵¹ Utvalget mener det ville vært en fordel for kommunene om det ble foretatt en evaluering av de erfaringene som er gjort i kommunene, for å gi mer konkrete anbefalinger om hvordan helsestasjonstilbud for ulike grupper av gutter kan innrettes. Tilbudet må være tilpasset alle, uansett seksualitet, funksjonsevne og etnisk opprinnelse.

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget vurderer at det er behov for et helsestasjonstilbud som gjør at flere gutter tar kontakt, og som er bedre tilpasset dem. Dette vil styrke tjenestetilbudet for ungdom, og legge grunnlag for at gutter og menn ser nytten av å oppsøke helsehjelp ved behov senere i livet.

Skolehelsetjenesten og helsestasjon for ungdom er en viktig del av lavterskelhelsetilbudet rettet mot unge. Helsetjenestene som møter gutter og unge menn kan gi hjelp til utfordringer som angår fysisk, psykisk og seksuell helse. Tjenestene har også en viktig funksjon i å hindre spredning av seksuelt overførbare sykdommer.

Mannsutvalget mener bruk av helsetjenester i ungdoms- og tidlig voksenliv kan bidra til å normalisere forholdet til egen kropp. Tjenestene erfa-

⁵⁰ (Helsedirektoratet, 2020)

⁵¹ (Helsedirektoratet, 2023c)

rer at å skille tilbud for gutter fra det allmenne tilbudet gjør at flere gutter oppsøker tjenesten. Utvalgets utredning viser at det er flere gode eksempler på at gutter har utbytte av at tjenestene tar i bruk nye metoder. Selv om det er en sterk anbefaling å sette i verk tiltak for å nå gutter i større grad, er det ikke alle kommuner som har et slikt tilbud. Dette taler for en styrking av dette tilbudet.

Det er viktig at også gutter og menn har kompetanse og kunnskap til å kunne benytte seg av helsetjenesten når de blir syke. Flere av aktørene som jobber med ungdom i helsetjenesten og som utvalget har vært i kontakt med, peker på at selv om jenter har et annet behov for prevensjonsveiledning for å unngå uønsket graviditet, danner denne kontakten også et grunnlag for å ta opp andre temaer, og gir også en inngang til å bruke helsetjenester. Utvalget mener at bruk av skolehelsetjenesten og helsestasjon for ungdom kan være med på å senke terskelen for å ta kontakt med helsevesenet i ungdomstiden.

Mannsutvalget mener det vil være behov for å tilføre ekstra ressurser for å bygge opp tilbud for gutter. Det vil kunne ta noe tid før et tilbud til gutter blir etablert og gjort kjent i ungdomsbefolkningen. En slik etablering krever kunnskap om innretning av tilbud til gutter, og kjennskap til lokalmiljøet.

Prioritering av egne åpningstider og tilpasning for gutter kan gå på bekostning av andre deler av helsestasjonstilbudet. I små kommuner eller tjenester der både tilgang til ressurser og personell er små, vil det kunne være krevende å oppnå en balanse mellom brukergruppene. I situasjoner der helsestasjonene allerede er etablert som et tilbud som brukes mest av jenter, vil det kunne være krevende å forsvare prioritering av en egen tjeneste for gutter.

Økt mulighet for digital kontakt vil for noen gjøre helsestasjonen mer tilgjengelig, og åpner også for å ha kontakt med tjenesten uten fysisk oppmøte. Det er etter utvalgets vurdering viktig at gutter har muligheten til et fysisk møte med helsestasjonen, og det digitale tilbudet kan ikke erstatte et fysisk tilbud.

Økonomiske og administrative konsekvenser

En styrking av disse lavterskeltilbudene vil innebære økonomiske kostnader. De nøyaktige kostnadene vil være avhengig av hvilke løsninger som blir valgt.

11.4.4 Tiltak 23: Gjennomføre en satsing på seksuell helse

- Mannsutvalget mener det bør gjennomføres en bred satsing på seksuell helse.

Problem

Mannsutvalgets utredning viser at menns utfordringer knyttet til seksualitet og seksuell funksjon ikke møtes av helsevesenet på en god nok måte. Sykdom, legemidler eller annen behandling kan påvirke den seksuelle funksjonen. Til tross for den betydningen seksualiteten har for de fleste, er ofte seksualitet og seksuell helse temaer som blir forbigått ved sykdom eller behandling, med mindre det knyttes direkte eller indirekte til reproduksjon.⁵² Gutter og menn kan oppleve at helsepersonell unnlater å ta opp spørsmål om seksualitet. Dersom sex og seksuell liv sjelden eller ikke blir tematisert i helse- og omsorgstjenesten, vil det være vanskeligere for pasienter selv å ta opp problemstillinger knyttet til seksuell orientering, seksualatferd eller seksuell helse.

Mange menn opplever tap av seksualfunksjon etter sykdom eller behandling som en stor psykisk og emosjonell belastning. Det er viktig å gi menn reelle muligheter til faglig veiledning for å ivareta egen seksualitet etter tap av seksualfunksjon. Tilbudet som gis i dag varierer, og er blant annet avhengig av kompetansen på sykehuset man tilhører.

Selv om det i dag gjøres viktig informasjonsarbeid, for eksempel av det faglige nettverket *Nettverk: Funksjonshemmede, seksualitet og samliv*, er det behov for en koordinert innsats for å øke bevisstheten i helsevesenet om den seksuelle helseens betydning, og om hvordan man kan sikre en god seksuell helse i ulike pasientgrupper.

Beskrivelse av tiltaket

- Seksuell helse må ivaretas bedre i helsetjenestene
- Det gjennomføres en satsing på forskning om seksuelle helse med særlig oppmerksomhet på menns seksuelle helse (se tiltak 35)
- Det blir opprettet en tilskuddsordning for egne lavterskeltilbud for gutter (se tiltak 22c).

⁵² (Helse- og omsorgsdepartementet, 2017)

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget vurderer at menns utfordringer knyttet til seksualitet og seksuell funksjon ikke møtes godt nok av helsevesenet. Seksuell helse omfatter blant annet kjennskap til egne følelser og egen kropp, egne og andres grenser, seksuelt overførbare sykdommer og reproduksjon. Det er en sammenheng mellom den enkeltes seksuelle, fysiske og psykiske helse. Et godt seksualliv bidrar til nærhet, livsglede og mestringfølelse. For å ivareta sin egen seksuelle helse har den enkelte behov for informasjon om prevensjon, vaksiner, forebyggende kreftundersøkelser, smitтерisiko og seksualatferd.

Menns overgangsalder, eller for eksempel det å bo på institusjon, kan gi utfordringer som må løses for å ivareta en god seksuell helse for den enkelte. Seksuell dysfunksjon er en vanlig følgetilstand ved flere sykdommer og tilstander. Endringer i kroppen eller operasjoner, som for eksempel ved behandling av prostatakreft, kan påvirke den seksuelle funksjonen, også gjennom endring av selvbilde eller selvtillit. Fysiske og psykiske lidelser, og legemidler som brukes til å behandle dem, kan direkte eller indirekte føre til seksuell uhelse. Funksjonsnedsettelse kan medføre at den enkelte trenger tilrettelagt informasjon eller oppfølging. Denne bredden gjør at ivaretagelsen av den enkeltes seksuelle helse må inngå som en naturlig del av tilbudet i mange ulike deler av helsetjenesten.

For å få til dette, mener utvalget at helsevesenet må få mer kunnskap om rehabilitering og reetablering ved medisinske tilstander som gir redusert eller manglende seksuell funksjon. Tjenestene må organiseres slik at alle menn som trenger det får hjelp. Helsedirektoratet bør utarbeide en norm for behandling og oppfølging av seksuell dysfunksjon ved prostatakreft.

Økonomiske og administrative konsekvenser

En satsing på seksuell helse vil innebære økonomiske kostnader. De nøyaktige kostnadene vil være avhengig av hvilke løsninger som blir valgt.

11.4.5 Tiltak 24: Øke helsepersonells kunnskap om menns helseutfordringer for å utnytte potensialet ved konsultasjon bedre

- Mannsutvalget foreslår å styrke kompetansen om menns helse blant helsepersonell.

Problem

Det er flere menn enn kvinner som over tid ikke er i kontakt med primærhelsetjenesten. Selv om mange menn oppsøker helsehjelp når de trenger det, kan menn være tilbakeholdne med å fortelle om de helseplagene de har. Dette kan føre til at sykdom ikke blir behandlet på et tidlig tidspunkt.

Beskrivelse av tiltaket

Kunnskap om sammenhenger mellom kjønn og helse for menn bør tas inn i grunnutdanningene for helse- og sosialfagarbeidere. Det kan etableres kliniske emnekurs for leger og allmennleger om temaer som er relevante for menns fysiske, psykiske og seksuelle helse, helseatferd og klinisk kommunikasjon.

Utvalgets vurdering

Utvalget mener at det er viktig med økt oppmerksomhet om menns helse i primærhelsetjenesten. En konsultasjon hos fastlegen eller annen kontakt med primærhelsetjenesten gir en anledning til å komme inn på andre symptomer enn den man søkte hjelp for, eller til å sette ord på belastninger eller plager. Dette gjelder også utover det pasienten selv tenker er relevant å legge fram. Selv om oppmerksomhet rundt livssituasjon og symptomer også i dag er viktige verktøy for allmennleger, mener utvalget at en økt oppmerksomhet fra allmennlegers side vil bidra til å oppdage sykdom og plager på et tidligere tidspunkt.

Selv om antallet som ikke er i kontakt med primærhelsetjenesten over en lengre periode er høyere blant menn, er det likevel slik at et flertall oppsøker fastlegen fra tid til annen. Antallet pasienter som vil kunne ha utbytte av tiltaket er derfor betydelig.

Utvalget kan ikke se at det er ulemper forbundet med tiltaket. Gjennomføring av kurs om menns helse vil kunne gjøre helsepersonell mer oppmerksomme overfor alle menn. Tiltaket vil også øke muligheten for å avdekke sykdom hos pasienter som ikke har vært hos fastlegen på lenge. Utvalget peker her særlig på menn over 40 år. I denne gruppen det en høy andel menn som ikke oppsøker primærhelsetjenesten. Utredningen viser at denne kjønnsforskjellen holder seg til opp mot 80-årsalderen. Det er flere alvorlige sykdommer som kan forebygges dersom det blir satt inn tiltak i denne alderen.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Gjennomføring av kurs for helsepersonell vil innebære økonomiske kostnader, og tiltaket kan føre til økt tidsbruk ved menns konsultasjoner hos fastlegen. De nøyaktige kostnadene vil være avhengig av hvordan tiltaket blir innrettet.

11.4.6 Tiltak 25: Styrke innsatsen for å forhindre selvmord

- Mannsutvalget foreslår en forsterket innsats for å forhindre selvmord.

Problem

Det er over dobbelt så mange menn som kvinner blant dem som tar sitt eget liv, og denne kjønnsfordelingen har holdt seg over tid. Dette gjør selvmord til et stort og kjønnnet helseproblem. Vi vet for lite om hva den store kjønnsovervekten skyldes. At så mange menn ser selvmord som eneste utgang på sine livsproblemer, er en stor utfordring for samfunnet.

Beskrivelse av tiltaket

Det gode arbeidet som allerede gjøres for å forebygge selvmord må forsterkes og gis en enda tydeligere innretning mot menn. Handlingsplanen for forebygging av selvmord må i større grad prioriteres økonomisk, den bør oppdateres faglig underveis og forlenges ut over 2025. Det må initieres mer forskning for å avdekke årsaker til at menn tar livet sitt og hvilke tiltak som kan forebygge selvmord blant menn.

Utalgets vurdering

Mannsutvalget foreslår en forsterket innsats mot selvmord. Forskjeller mellom menn og kvinner, blant annet knyttet til bruk av hjelpetilbud, tilsier at det bør gjøres vurderinger av hvordan alle selvmordsforebyggende tiltak vil hjelpe henholdsvis menn og kvinner.

Det kreves en bred, forebyggende innsats for at flere av de som står i fare for å ta sitt eget liv skal få den hjelpen de trenger. For at det forebyggende arbeidet skal styrkes, mener utvalget at arbeidet med handlingsplanen mot selvmord må utvides ut over 2025, og at dette arbeidet i større grad må prioriteres økonomisk.

En rekke av tiltakene Mannsutvalget foreslår vil i seg selv kunne ha selvmordsforebyggende effekt, blant annet ved å motvirke sosiale forskjeller

og styrke utsatte grupper av menns tilhørighet til samfunnet. Videre vil tiltak 22: *Gjøre lavterskeltilbud mer tilgjengelige for gutter og menn* bidra til at flere menn som trenger det får hjelp på et tidlig tidspunkt.

Mannsutvalget mener at det trengs mer kunnskap om selvmord i et kjønnsperspektiv. Et av tiltakene i handlingsplan for forebygging av selvmord er å etablere en systematisk arbeidsmetode der hvert selvmord gjennomgås med tanke på å kunne lære og utarbeide bedre forebyggende tiltak.⁵³ Utvalget har tro på at en slik metode vil ha betydning, også for å skaffe mer kunnskap om hvorfor menn tar sitt eget liv og hvilke tiltak som kan forebygge selvmord blant menn.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalget anbefaler at handlingsplanen for forebygging av selvmord blir videreført utover 2025 og at innsatsen blir styrket økonomisk. Utvalget mener at en økonomisk styrking av arbeidet bør være betydelig.

11.4.7 Tiltak 26: Styrke tilbudene i psykisk helsevern, rusbehandling og fengsler

- Mannsutvalget foreslår at antallet døgnplasser i det psykiske helsevernet stabiliseres på dagens nivå, og på sikt økes. Det må tas høyde for det økende behovet for plasser til kriminelle som dømmes til behandling innenfor psykiatrien. Tilbudet innen tverrfaglig spesialisert rusbehandling og helsetilbudet til innsatte i fengsler må styrkes.

Problem

Menn er høyt representert blant pasienter som er underlagt tvunget psykisk helsevern. Mange av disse vil trenge døgnkontinuerlig behandling i lange perioder av livet. Samtidig er 9 av 10 som dømmes til behandling i Norge menn.⁵⁴ Dette er en gruppe som kan antas å øke i årene som kommer, og som tar opp en stadig større del av døgnbehandlingskapasiteten i det psykiske helsevernet.

Menn drikker alkohol mer og oftere enn kvinner, og flere menn har et risikofylt drikkemønster. Menn er også sterkt overrepresentert blant misbrukere av alle typer illegale rusmidler. I 2022 var

⁵³ (Departementene, 2020)

⁵⁴ (Nasjonalt koordineringsenhet for dom til tvunget psykisk helsevern, 2024)

68 prosent av de som mistet livet av overdose i Norge menn.

Antallet døgnplasser innenfor psykisk helsevern og rusomsorgen er over tid bygget ned, og er i dag på under halvparten av hva det var i 1990. Mannsutvalget frykter at utviklingen i behandlingstilbudene innen psykisk helsevern og rusbehandling vil føre til at mange menn ikke får et tilstrekkelig behandlingstilbud over tid. Underbehandling av alvorlig psykisk syke mennesker er et stort problem for dem det gjelder. En slik utvikling kan også representere en fare for samfunnet, og føre til uønsket og skadelig atferd utført av mennesker som ikke får adekvat og nødvendig helsehjelp.

Også behandlingstilbudene for innsatte i fengslene viser klare mangler, både når det gjelder psykiatri, rusbehandling og traumebehandling. Mange innsatte med behov for helsehjelp får det derfor ikke. Dette fører blant annet til omfattende bruk av isolasjon og sikkerhetsceller i norske fengsler.⁵⁵ Situasjonen rammer alle kjønn, men den får betydning for langt flere menn enn kvinner, siden menn er sterkt overrepresentert som innsatte.

Økonomiske og administrative konsekvenser

En styrking av psykisk helsevern, rusbehandling og behandlingstilbudene for innsatte i fengsler vil innebære økte kostnader på kort sikt, men god forebygging og behandling kan redusere kriminalitet, vold og psykisk uhelse på lengre sikt. Mannsutvalget mener det er grunn til å tro at god forebygging og behandling kan spare store utgifter for samfunnet. I statsbudsjettet for 2023 ble det gitt en øremerket bevilgning på 150 mill. kroner for å styrke døgnbehandling innen psykisk helsevern. Mannsutvalget mener at dette bør økes ytterligere.

11.4.8 Tiltak 27: Etablere flere møteplasser for gutter og menn

- Mannsutvalget foreslår å etablere flere lokale møteplasser for gutter og menn.

Problem

Ensomhet og sosial isolasjon har negative konsekvenser for den enkeltes helse og livskvalitet. Menn har i gjennomsnitt færre nære relasjoner enn kvinner, og enkelte grupper av gutter og

menn mangler arenaer hvor de kan bruke sine egne interesser til nytte for andre og oppleve tilhørighet og fellesskap.

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket innebærer å styrke tilskuddsordninger som skal understøtte frivillig arbeid og lokale aktiviteter, slik at organisasjoner som driver frivillig arbeid, prosjekter og aktiviteter kan søke tilskudd til å etablere aktiviteter som blir rettet særlig mot menn.

Eksempler på hvordan slike prosjekter kan innrettes er organisasjoner som UK Men's Shed Association fra Storbritannia og Mænds Mødestæder i Danmark, som har bidratt til å skape nye møteplasser for menn ved å etablere steder hvor menn kan samles for å drive håndverk og praktisk arbeid. Forum for Mænds Sundhed har samlet råd og tips til utformingen og organiseringen av slike tiltak, basert på erfaringer fra arbeidet med å etablere 25 nye møteplasser i Danmark. Erfaringene fra Danmark er at oppussing av lokaler til å etablere møteplassene er godt egnet som en oppstartsoppgave for mennene som engasjerer seg, og at møteplassene senere kan bli gode arenaer for å nå ut med helseinformasjon til menn som i mindre grad oppsøker helsehjelp.⁵⁶

I stedet for å etablere nye støtteordninger som krever mer administrasjon og forvaltning, vil det være hensiktsmessig å gjennomføre tiltaket ved å videreutvikle en eksisterende tilskuddsordning. Bufdirs *Tilskudd til frivillige organisasjoner på familie- og likestillingsområdet* har som formål å sikre drift, bidra til mangfold og skape høyere aktivitet blant frivillige organisasjoner som arbeider med familie- og likestillingspolitikk i Norge. Bevilgningen til ordningen for 2024 er 16,5 mill. kroner.

I tillegg forvalter Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) og 40 kommuner tilskuddsordningen Tilskudd til integreringsarbeid i regi av frivillige organisasjoner. Ordningen skal blant annet stimulere til fellesskap, tillit og tilhørighet i lokalsamfunn for innvandrere og øvrig befolkning, og motvirke utenforskap, herunder arbeid mot rasisme og diskriminering og for mangfold i lokalsamfunn. Bevilgningen til ordningen for 2024 er 37,39 mill. kroner.

Mannsutvalget foreslår å styrke hver av disse tilskuddsordningene med 10 mill. kr per år, og justere tildelingskriteriene slik at prosjekter som vil

⁵⁵ (Sivilombudsmannen, 2020)

⁵⁶ (Forum for Mænds Sundhed)

etablere nye møteplasser for menn kan prioriteres for støtte.

Det er ikke nødvendigvis tilstrekkelig å kun etablere møteplasser. Opplevelsen av ensomhet kan likevel være sterk selv om man er sammen med andre. Folkehelseinstituttet har foretatt en gjennomgang av forskning på tiltak for å redusere sosial isolasjon og ensomhet. De finner at sosiale tiltak, for eksempel å etablere møteplasser, gjerne er effektive i å motvirke sosial isolasjon ved at de gir målbare økninger i antallet sosiale interaksjoner. For å redusere opplevelsen av ensomhet, er det imidlertid psykologiske tiltak, for eksempel opplæring i kommunikasjon og sosiale ferdigheter, som har størst effekt.⁵⁷ Det finnes ulike metodikker og kursopplegg som kan bidra til å styrke den enkeltes håndtering av sosial isolasjon og ensomhet.

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget mener at det er behov for å etablere flere møteplasser som retter seg særlig mot menn. Etter utvalgets vurdering, er det grunn til å tro at enkelte grupper av menn i mindre grad opplever at organiserte fritidsaktiviteter og frivillige organisasjoner er rettet mot eller er aktuelle for dem. Utvalget mener det er nødvendig å supplere tilbudet av fritidsaktiviteter og møteplasser slik at flere menn kan oppleve tilhørighet og fellesskap.

Erfaringer fra Storbritannia og Danmark tyder på at aktiviteter som dreier seg om praktiske gjøremål, og som tilrettelegger for *skulder-til-skulder*-fellesskap, kan nå ut til grupper av menn som har færre sosiale relasjoner og som deltar mindre i organiserte fritidsaktiviteter.

For å bygge flere inkluderende og gode fellesskap, foreslår Mannsutvalget at tilskuddsordningene også åpner for tilskudd til aktiviteter som styrker kompetansen i etablerte organisasjoner.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Utvalget foreslår å styrke eksisterende tilskuddsordninger som blir forvaltet av Barne- ungdoms- og familiedirektoratet (*Tilskudd til frivillige organisasjoner på familie- og likestillingsområdet*) og Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (*Tilskudd til integreringsarbeid i regi av frivillige organisasjoner*). Mannsutvalget foreslår å styrke disse to tilskuddsordningene med 20 mill. kr per år, og justere tildelingskriteriene slik at prosjekter som vil

⁵⁷ (Hansen et al., 2023)

etablere nye møteplasser for menn kan prioriteres for støtte.

11.4.9 Tiltak 28: Motvirke sosiale forskjeller i barn og unges fritidsaktiviteter

- Mannsutvalget anbefaler at det settes i verk en systematisk utprøving av tiltak for å inkludere barn og unge fra lavinntektsfamilier i organiserte fritidsaktiviteter.

Problem

Det er sosiale forskjeller knyttet til hvem som deltar i organiserte fritidsaktiviteter, frivillig arbeid og i kulturlivet. Dette har særlig betydning for barn og unge, og innebærer at gutter og jenter i lavinntektsfamilier har færre muligheter til å delta i meningsfulle fellesskap og fritidsaktiviteter.

Som ekspertgruppen om barn i fattige familier⁵⁸ har oppsummert, finnes det lite kunnskap om gode tiltak for å senke tersklene for å delta i organiserte idrett, kulturliv og frivillighet.

Blant tiltakene som allerede er etablert, er utstyrssentraler for å gratis utlån av sportsutstyr, eller dekking av/ reduserte deltakeravgifter og medlemsavgifter for familier med lav inntekt.

Utstyrssentralene kan være både offentlig og privat drevet, og en kartlegging av sentralene viser at de er svært ulikt organisert i ulike kommuner. En sentral del av finansieringen er Bufdirs tilskudd til inkludering av barn og unge og finansiering fra kommunene.⁵⁹ En pågående kartlegging peker på at de som driver sentralene ofte opplever finansieringen som kortsiktig og uforutsigbar.⁶⁰

En del lokale idrettsforeninger har etablert solidaritetsfond som bidrar til å dekke deltakeravgifter/medlemsavgifter for lavinntektsfamilier. Ordningene administreres og finansieres ofte av idrettsforeningene selv, og det finnes lite kunnskap om de samlede erfaringene fra slike ordninger.

Beskrivelse av tiltaket

Mannsutvalget foreslår at det blir gjennomført mer systematisk utprøving av tiltak for å inkludere barn og unge fra lavinntektsfamilier i organiserte fritidsaktiviteter. Tilskuddsordningen *Tilskudd for inkludering av barn og unge* styrkes med 20 mill.

⁵⁸ (Ekspertgruppen om barn i fattige familier, 2023)

⁵⁹ (Bufdir, 2019)

⁶⁰ (Erdvik, Reymert, Hellang, Espegren & Ervik, 2023)

kroner og erfaringer fra ulike lokale tiltak samles for å gi mer kunnskap om vellykkede tiltak.

Forslaget bygger på anbefalinger fra ekspertgruppen om barn i fattige familier. Ekspertgruppen har også foreslått å endre dagens finansieringsmodell, slik at kommunene tildeles et årlig tilskudd basert på noen objektive kriterier.

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget er enig i vurderingen fra ekspertgruppen om barn i fattige familier, om at det mangler kunnskap om hvilke tiltak som er effektive for å bidra til at flere deltar i organiserte fritidsaktiviteter. Mer kunnskap om effektive tiltak vil komme både gutter og jenter i lavinntektsfamilier til gode.

Mannsutvalget mener det er nødvendig at dette tiltaket ikke er avgrenset til gutter som målgruppe. Utvalget mener er grunn til å si at sosioøkonomisk ulikhet kan medføre noen særskilte utfordringer for gutter, men at økonomiske barrierer for deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter rammer ungdom av alle kjønn.

Mannsutvalget mener at dette tiltaket vil bidra til å bedre gutter og menns likestillingssituasjon. For gutter som opplever lite mestring på skolen, vil det være spesielt viktig med meningsfulle fritidsaktiviteter for å forhindre opplevelsen av utenforskap.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalget foreslår at Bufdir får i oppdrag å gjennomføre tiltaket. Forslaget innebærer at tilskuddsordningen *Tilskudd for inkludering av barn og unge* styrkes med 20 mill. kroner.

11.4.10 Tiltak 29: Etablere et fritidsklubbtilbud i alle kommuner

- Mannsutvalget foreslår at kommunene blir lovpålagt å ha et fritidsklubbtilbud til barn og unge.

Problem

Det er i dag ikke lovpålagt for kommunene å ha fritids- eller ungdomsklubber. Dette innebærer at tilbudet er sårbart for nedprioritering og nedleggelse dersom kommunene må omprioritere midler til lovpålagte tjenester.

Landets fritids- og ungdomsklubber finansieres i all hovedsak av kommunene. I 2022 hadde hver fritidsklubb i gjennomsnitt en inntekt på 1,16

millioner kroner, hvorav 94 prosent var kommunal støtte og 6 prosent var tilskudd fra tilskuddsordninger.⁶¹ I 2023 gjennomførte Ungdom og Fritid en miniundersøkelse for å kartlegge fritids- og ungdomsklubbens faktiske økonomiske behov. 229 klubber besvarte undersøkelsen. I gjennomsnitt oppga hver fritidsklubb et merbehov på 1,3 millioner kroner. Altså er behovet for finansiering omtrent det dobbelte av hva hver fritidsklubb har av midler i dag.

Fritidsklubbene fyller en viktig funksjon som møteplass for ungdom som i mindre grad deltar i andre organiserte fritidsaktiviteter. Egenrapporteringer fra de kommunale fritidsklubbene og ungdomshusene viser at ungdom med minoritetsbakgrunn, og med lavere sosioøkonomisk bakgrunn, oftere bruker fritidsklubbene enn andre grupper.⁶² Denne forskjellen er spesielt tydelig i Oslo.⁶³

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket innebærer at drift av fritids- og ungdomsklubber blir en lovpålagt kommunal oppgave. Dette betyr nødvendigvis ikke at det skal være like mange og identiske fritidsklubber i alle kommuner. Ulike kommuner vil ha ulike behov. Kommunene kan selv vurdere form, innhold og omfang tilpasset unges behov. I de aller fleste kommuner vil det være behov for flere fritids- og ungdomsklubber for å skape et likeverdig tilbud til alle. Her kan man tenke seg at et tilbud tilknyttet hver ungdomsskolekrets kan være en målsetting.

Tiltaket innebærer en økning av kommunenes økonomiske rammer, både til opprettelse og drift av tilbudene.

Utvalgets vurdering

Fritidsklubbene er en arena som er åpen for alle, og skaper en viktig sosial arena for ungdom. Gutter utgjør om lag 60 prosent av brukerne av klubbtilbudet. Dette gjør fritidsklubbene til en viktig fellesskapsarena for å forebygge og motvirke utenforskap. Mannsutvalget mener at en styrking av fritids- og ungdomsklubbene vil komme både gutter og jenter til gode, men at det ventes å ha særlig positive effekter for gutter med fra lavinntektsfamilier og gutter med minoritetsbakgrunn, som er overrepresentert blant brukerne av tilbudet i dag.

⁶¹ (Haraldsvik & Wold, 2023)

⁶² (Ungdom og Fritid, 2023)

⁶³ (Andersen & Seland, 2019)

Mannsutvalget mener det er viktig å sikre fritidsklubbene forutsigbare rammer. Erfaringene fra feltet tyder på at fritidsklubbene har høy prioritet i kommunene. Når tjenesten likevel ikke er lovpålagt, vil disse møteplassene være sårbare for nedleggelse hvis kommunene må omprioritere midler til andre lovpålagte tjenester.

Mannsutvalget legger også vekt på at erfaringer fra sektoren tyder på fritidsklubbene fungerer som en arena hvor ulike deler av tjenesteapparatet kommer i kontakt med, og i posisjon til å følge opp, spesielt utsatte ungdommer.⁶⁴ Utvalget mener at disse arenaene er viktige å bevare, og at en lovfesting av tilbudet vil gi bedre og mer forutsigbare rammer for driften.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Dersom opprettelse og drift av fritids- og ungdomsklubber skal være en lovpålagt oppgave for kommunene, må kommunene sikres tilstrekkelige økonomiske rammevilkår.

En kartlegging av fritidsklubbfeltets rammevilkår estimerer at 0,17 til 0,21 prosent av kommunens frie inntekter ble prioritert til drift av fritidsklubbtilbud i kommunen i 2022.⁶⁵ Det tilsvarer omtrent 737 millioner kroner. Fordelt på antall fritidsklubber, 673, registrert i KOSTRA i 2022 utgjør dette omtrent 1,09 millioner kr per fritidsklubb.⁶⁶ Ungdom og Fritids undersøkelse om finansieringsbehov viste et gjennomsnittlig merbehov for hver klubb på 1,3 mill. kroner.

Dersom ungdom skal ha tilgang på en fritidsklubb i sitt nærmiljø, forstått som sin ungdomsskolekrets, bør det totalt være 1 042 fritidsklubber i landet.⁶⁷ Det innebærer etablering av 369 nye fritidsklubber i årene fremover.

Det må undersøkes nærmere hva det koster å etablere nye fritidsklubber der det er behov for det. Av informasjonen over vet vi imidlertid at det vil koste omtrent 1 135 millioner kroner å finansiere 1 042 fritidsklubber i året dersom driften holdes på dagens nivå. Dersom en tar høyde for merbehovet som klubbene melder om, vil det vil koste omtrent 2 490 millioner kroner.

11.4.11 Tiltak 30: Gi bedre hjelp til ofre for ikke-familiær vold

- Mannsutvalget anbefaler at personer som blir utsatt for ikke-familiær vold får mer informasjon om mulige fysiske og psykiske helseskader, og bedre oppfølging i form av et samtaletilbud.

Problem

Det er en stor andel av den norske befolkningen som blir utsatt for vold utenfor familien. Om lag halvparten av menn har opplevd dette i voksen alder. Forskning tyder på at opplevelse av sosial støtte og trygge relasjoner reduserer sannsynligheten for å utvikle post-traumatisk stresslidelse etter en voldshendelse.

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket innebærer to grep:

- gi bedre informasjon til voldsutsatte om helseskader som volden kan føre til på kort, mellomlang og lang sikt, og om hjelpetilbudene som finnes for utsatte.
- etablere et samtaletilbud til voldsutsatte for å forhindre mulige helseskader senere.

Tiltak 30a: Bedre informasjon til ofre for ikke-familiær vold

Ved å gi bedre informasjon om mulige helseplager til dem som har vært ofre for vold, vil den enkelte stå bedre rustet til å forstå hva som er en normal reaksjon – og kanskje ha en lavere terskel for å oppsøke helsehjelp og å anmelde volden.

Nytt informasjonsmaterieill bør utarbeides slik at det er tilgjengelig for grupper i befolkningen som er særlig utsatt for vold, og kan for eksempel være rettet mot alle som leverer anmeldelse for voldskriminalitet eller som oppsøker legevakt med skader som tyder på at de har vært utsatt for vold. Menn er overrepresentert i denne gruppen, og informasjonen må derfor tilpasses slik at den treffer menn og oppleves relevant for dem.

Tiltak 30b: Etablere et samtaletilbud til ofre for ikke-familiær vold

Mannsutvalget anbefaler at det blir etablert egne samtaletilbud til personer som er utsatt for ikke-familiær vold.

Hensikten med samtaletilbudet vil være å etablere et lavterskeltilbud hvor personer som har

⁶⁴ (Ungdom og Fritid, 2023)

⁶⁵ (Haraldsvik & Wold, 2023)

⁶⁶ (SSB, Tabell 12063)

⁶⁷ Tallet er trolig noe mindre ettersom dette omfatter alle kommunale ungdomsskoler, men spesialskoler med svært få elever er ikke trukket fra.

vært utsatt for ikke-familiær vold får sosial støtte til å bearbeide voldserfaringen. Dette kan redusere sannsynligheten for at de senere utvikler psykiske senvirkninger, som for eksempel post-traumatisk stresslidelse.

Samtaletilbudet for voldsutsatte bør forankres i relevante fagmiljøer, og ta utgangspunkt i dokumenterte metoder for samtalemotodikk og traumebehandling. Det kan være aktuelt å innrette tilbudet enten som gruppesamtaler eller individuelle samtaler.

Mannsutvalget foreslår at Nasjonalt kunnskaps-senter om vold og traumatisk stress i samarbeid med de regionale ressursentrene om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging, over-grepsmottakene, legevaktkontor, og/eller støtte-sentrene for kriminalitetsutsatte, får ansvar for å utarbeide en egnet metodikk for slike samtale-grupper og for å etablere ordningen som et prøve-prosjekt.

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget mener at utsatte for ikke-familiær vold ikke får den hjelp og oppfølging de har behov for. Dette er voldsformer som i særlig grad rammer gutter og menn. Tilbudet som Mannsutvalget foreslår vil være rettet mot voldsutsatte av alle kjønn.

Mannsutvalget mener det er grunn til å tro at mange voldsutsatte ikke anmelder volden som de blir utsatt for, og kanskje heller ikke oppsøker hel-sehjelp. Informasjon om tilbudet bør derfor gjøres kjent gjennom informasjonskampanjer.

Økonomisk og administrative konsekvenser

Utvalget foreslår at Helse- og omsorgsdeparte-mentet og Justis- og beredskapsdepartementet får ansvar for å konkretisere og samarbeide om gjen-nomføringen av tiltaket. De økonomiske kostna-dene avhenger av hvordan tiltaket blir utformet. Utvalget anbefaler at det settes av 20 mill. kroner til å etablere en pilotordning.

11.4.12 Tiltak 31: Styrke hjelpetilbudet til personer som utøver vold i nære relasjoner

- Mannsutvalget foreslår at sinnemestringskurs og andre behandlingstilbud til voldsutøvere bør være tilgjengelig i flere deler av landet.

Problem

Mye av myndighetenes innsats mot vold, og sær-lig vold i nære relasjoner, har vært rettet mot voldsutsatte. For å forebygge vold, mener Manns-utvalget at det er behov for å gi et bedre tilbud ret-tet mot utøverne av vold, som kan være både menn og kvinner. Voldsutøvere trenger også hjelp. Bedre hjelp vil bidra til å redusere volden.

Det er store ulikheter i hvor tilgjengelig hjel-petilbudet for voldsutøvere er i ulike deler av lan-det. Det er også en manglende oversikt over utbredelse og bruk av behandlingstilbudene, som vanskeliggjør et systematisk arbeid for å bestemme hvor og på hva slags måte nye tiltak bør settes inn.

Beskrivelse av tiltaket

Mannsutvalget mener at behandlingstilbudet til voldsutøvere bør styrkes for å være tilgjengelig i flere deler av landet. Utvalget anbefaler at Bufdir får i oppdrag å sammenstille erfaringer og statis-tikk om brukerne av sinnemestrings- og aggre-sjonskontrolltilbudet, og at en slik gjennomgang danner grunnlag for en styrking av tilbudet.

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget mener at utøvere av både fysisk og psykisk vold i nære relasjoner må få et behan-dlingstilbud som kan sette dem i stand til å stanse den voldelige atferden. Dette tilbudet bør være til-gjengelig over hele landet. En styrking av tilbudet vil bidra til at flere potensielle voldsutøvere får verktøy til å håndtere aggresjon og unngå vold.

Både menn og kvinner kan utøve vold i nære relasjoner, og Mannsutvalget mener det er behov for at tilbudet blir gitt uavhengig av kjønn.

Økonomiske og administrative konsekvenser

En vurdering av erfaringer og statistikk om bru-kerne av dagens sinnemestrings- og aggresjons-kontrolltilbud bør kunne gjennomføres innen dagens økonomiske rammer. En utvidelse av til-budet vil ha økonomiske kostnader som er avhen-gig av hvilken løsning som blir valgt. Den sam-funnsøkonomiske kostnaden av vold i nære rela-sjoner er anslått til 92,7 milliarder kroner.⁶⁸

⁶⁸ (Menon Economics, 2023)

11.5 Likestillingspolitikk for alle

Mannsutvalget foreslår en rekke tiltak for å motvirke likestillingsutfordringer som rammer gutter og menn på ulike områder. I tillegg til disse tiltakene, mener utvalget at det er behov for en større perspektivendring for likestillingspolitikken. Utvalget ønsker en likestillingspolitikk for alle, som tar høyde for at likestillingsutfordringer kan ramme alle kjønn og kan oppstå i samspill mellom kjønn og andre diskrimineringsgrunnlag eller grunnleggende egenskaper ved en person.

Mannsutvalget mener det er nødvendig med en kjønnsnøytral formålsbestemmelse i Likestillings- og diskrimineringsloven, sterkere virkemidler i likestillingspolitikken og statistikk og forskning som gir et bedre kunnskapsgrunnlag om likestillingsutfordringer som rammer gutter og menn.

11.5.1 Tiltak 32: Innføre kjønnsnøytral formålsbestemmelse i likestillings- og diskrimineringsloven

- Mannsutvalget foreslår at formålsbestemmelsen i likestillings- og diskrimineringsloven endres til å være kjønnsnøytral.

Problem

Likestillings- og diskrimineringslovens formålsparagraf slår fast at loven har til særlig hensikt å bedre kvinners og minoriteters stilling. Mannsutvalget mener det er et prinsipielt problem at ett kjønn er prioritert særskilt i lovens formålsbestemmelse.

Beskrivelse av tiltaket

Likestillings- og diskrimineringslovens formålsbestemmelse slår i dag fast at «Lovens formål er å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person» (§ 1 første ledd). I § 1 tredje ledd første setning heter det at «Loven tar særlig sikte på å bedre kvinners og minoriteters stilling». Utvalget mener at denne bestemmelsen bør gjøres kjønnsnøytral ved at ordene «kvinners og» tas ut av loven.

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget mener at formålsbestemmelsen ikke stemmer med lovens faktiske formål. Det er historisk begrunnet at loven særlig skal ta sikte på å bedre kvinners stilling. Utvalget mener at det ikke lenger er åpenbart at det er kvinner som gruppe som er mest utsatt for diskriminering og at denne presiseringen dermed har mistet eksistensgrunnlaget sitt. Endringen handler om forståelsen og anerkjennelsen av ulike gruppers likestillingsutfordringer, ikke reell rettspraksis. Likestillingsloven er allerede kjønnsnøytral på den måten at diskrimineringsgrunnlagene er symmetriske. Det er i tillegg spesifikt åpnet for positiv særbehandling av menn.

Utvalget mener det er et viktig overordnet prinsipp at likestillings- og diskrimineringslovgivningen ikke framhever ett kjønn særskilt. Mannsutvalget understreker at hensikten med forslaget ikke er å svekke kvinners stilling, eller minske oppmerksomheten mot likestillingsutfordringer jenter og kvinner har i samfunnet.

En kjønnsnøytral formålsbestemmelse har tidligere vært foreslått av Diskrimineringslovutvalget i 2009 (NOU 2009: 14). Forslaget ble blant annet begrunnet med at det ville bryte med tanken bak en felles diskrimineringslov å framheve noen grupper særskilt. Da lovforslaget var på høring, var det flere høringsinstanser som argumenterte for at det fortsatt var slik at det er kvinner som møter de største likestillingsutfordringene. Det ble pekt på at det finnes en feilaktig oppfatning om at likestillingen er i mål, og at det derfor var viktig med en egen bestemmelse om å særlig bedre kvinners stilling.

Etter Mannsutvalgets vurdering er tiden nå inne for å endre denne formålsbestemmelsen. Lovgivningen bør gjenspeile at også gutter og menn opplever likestillingsutfordringer og diskriminering.

Mannsutvalget mener en kjønnsnøytral formålsbestemmelse vil ha en positiv signaleffekt. Det vil være en anerkjennelse av at menn også kan være utsatt for diskriminering og kan bidra til at flere gutter og menn bruker rettighetene de har etter likestillings- og diskrimineringsloven. Det kan også bidra til at likestillingspolitikken blir opplevd som mer relevant for gutter og menn.

Da lovforslaget var på høring i 2009 ble det påpekt fra enkelte høringsinstanser at en kjønnsnøytral formulering kan være i strid med FNs kvinnekonvensjon. Mannsutvalget har ikke hatt mulighet til å gjennomføre en juridisk utredning av spørsmålet, men viser til at de tilsvarende

lovene i både Sverige og Danmark er formulert som kjønnsnøytrale. Utvalget legger dermed til grunn at en kjønnsnøytral formålsbestemmelse ikke nødvendigvis vil være i strid med internasjonale forpliktelser.

Mannsutvalget er opptatt av at likestillingspolitikken fortsatt må ha en særskilt oppmerksomhet på minoriteters stilling, og foreslår at dagens formulering om at loven særlig tar sikte på å bedre minoriteters stilling består.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Tiltaket kan gjennomføres innenfor rammene av nåværende budsjett.

11.5.2 Tiltak 33: Innføre mer effektive virkemidler i likestillingspolitikken

- Mannsutvalget mener at virkemidlene i likestillingspolitikken må styrkes, og foreslår at det blir utredet, utviklet og iverksatt nye metoder for likestillingsintegrering i offentlig myndighetsutøvelse.

Problem

Offentlige myndigheter har en lovbestemt plikt til å jobbe for å fremme likestilling og hindre diskriminering i alle sine oppgaver og tjenester, jf. likestillings- og diskrimineringsloven §24.

I dag er alle sektormyndighetene ansvarlig for å fremme likestilling på sine områder og integrere et likestillingsperspektiv i sitt arbeid. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) er fagdirektorat for likestilling, og koordinerer det nasjonale likestillingsarbeidet gjennom aktivitets- og redegjørelsesplikten (ARP) og sektorovergrepene handlingsplaner og strategier.

Sektoransvarsprinsippet fører til at likestillingspolitikken mister mye av sin gjennomslagskraft, ved at ansvaret for gjennomføringen blir uklart. Dermed blir ikke likestillingsspørsmål godt nok ivaretatt av de ulike sektormyndighetene og innenfor relevante politikkkfelt som for eksempel familie, utdanning og helse.

Det er en risiko for at arbeidet med likestilling og mangfold blir marginale prosjekter ved siden av virksomhetenes hovedoppdrag, eller et skrivebordsarbeid med hovedvekt på oppfyllelse av redegjørelseskrav heller enn på faktiske resultater.

Beskrivelse av tiltaket

Mannsutvalget foreslår å styrke virkemiddelapparatet for å fremme likestillingsintegrering i offentlig politikk og myndighetsutøvelse. Tiltaket innebærer å utrede, utvikle og iverksette gode metoder for myndighetenes arbeid med å integrere likestilling i all offentlig myndighetsutøvelse.

Utvalget foreslår at det gjennomføres en helhetlig evaluering av virkemidlene for likestillingspolitikken, som et grunnlag for implementering av nye metoder.

Når virkemiddelapparatet styrkes, mener Mannsutvalget at det må være et sentralt premiss at likestillingspolitikken også skal adressere utfordringer som gutter og menn opplever. Tiltaket må sees i sammenheng med forslaget om å innføre en kjønnsnøytral formålsbestemmelse i likestillings- og diskrimineringsloven og reviderte statistikk-sider og indikatorer for kjønnslikestilling.

Utvalgets vurdering

Mannsutvalget mener at dersom vi skal få en likestillingspolitikk for alle, må offentlige myndigheter jobbe med likestillingsintegrering på en mer systematisk måte enn i dag.

Utvalget vurderer aktivitets- og redegjørelsesplikten som et viktig verktøy for å fremme likestilling på tvers av sektorer. Mannsutvalgets utredning viser at det er ulikhet i hvordan menn og kvinner møtes av det offentlige tjenesteapparatet. Utvalget vil for eksempel trekke fram familieverntjenestene, barneverntjenesten og kommunale krisesentertilbud som offentlige tjenester hvor det er behov for å adressere menns likestillingsutfordringer.

I dag er det ingen systematikk i hvordan ansvaret for likestillingsintegrering beskrives i tildelingsbrev og andre styringsdokumenter for de enkelte sektormyndighetene. Offentlige myndigheters aktivitetsplikt må tydeliggjøres gjennom klargjøring av plikten og sektoransvarsprinsippet.

Utvalget mener det er behov for tydeligere sektorovergrepene myndighet og sterkere virkemidler for oppfølging.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalget foreslår at Digitaliserings- og forvaltningsdepartementet får ansvar for gjennomføringen av tiltaket, i samarbeid med Kultur- og likestillingsdepartementet.

11.5.3 Tiltak 34: Revidere statistikk-sider og indikatorer for kjønnslikestilling

- Mannsutvalget foreslår en gjennomgang og revidering av eksisterende offentlig finansierte statistikk-sider og indikatorer for kjønnslikestilling.

Problem

Det finnes flere statistikk-sider og ulike indikatorer for kjønnslikestilling. På nasjonalt nivå har vi for eksempel SSBs faktaside om likestilling⁶⁹ og indikatorer for kjønnslikestilling i kommunene⁷⁰ og Bufdirs statistikk og analysesider⁷¹ om kjønnslikestilling som alle inneholder flere indikatorer som er relevante for menns likestilling, som uttak av fedrekvote, kjønnsforskjeller i utdanningsnivå og kjønnsdeling i utdanning og arbeidsliv. Samtidig er det andre sider ved menns likestillingssituasjon som mangler i disse framstillingene, som for eksempel barns bosted etter samlivsbrudd og kjønnsforskjeller i levealder.

Det er også flere indikatorsett internasjonalt som blir brukt for å sammenligne kjønnslikestilling på tvers av land. Blant disse er særlig The Global Gender Gap Index⁷² fra World Economic Forum (WEF) og FNs utviklingsprogram (UNDP) Gender Inequality Index⁷³ mye brukt.

Utvalget understreker at manglende statistikk er en utfordring i urfolks- og minoritetspolitikken. Uten systemer for innsamling av data om den samiske befolkningen, eller andre etniske minoriteter i Norge, blir også utfordringer knyttet til kjønn i disse gruppene usynlige i offentlig statistikk.⁷⁴

Beskrivelse av tiltaket

Tiltaket innebærer en gjennomgang og revidering av statistikk-sidene og indikatorer for kjønnslikestilling slik at de i større grad enn i dag reflekterer gutter og menns likestillingsutfordringer.

Utvalgets vurdering

Indikatorene gir en status for likestillingen mellom menn og kvinner i Norge, og blir blant annet brukt av interesseorganisasjoner og myndigheter på ulike nivå som kunnskapsgrunnlag for politikk-utvikling. Mannsutvalget mener derfor det er viktig at disse i større grad reflekterer gutter og menns utfordringer for å oppnå en likestillingspolitikk som omfatter alle. Et godt kunnskapsgrunnlag er en forutsetning for en treffsikker politikk, og for legitimiteten til likestillingspolitikken.

Utvalget har også vurdert om det bør utvikles egne indikatorsett for menns likestilling, men har falt ned på at det er mer hensiktsmessig å se menn og kvinners likestilling i sammenheng. Utvalget understreker at nye indikatorer også må dekke den samiske befolkningen.

Mannsutvalget vil understreke at formålet ikke er å fjerne eksisterende indikatorer som er viktig for å måle utviklingen for kvinner, men å utvide forståelsen av likestillingspolitikken.

Utvalget mener videre at norske myndigheter bør ta initiativ til en revidering av de globale indikatorsettene, både med tanke på hvilke indikatorer som inngår og vektingen av disse.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalget vurderer at det er forholdsvis få kostnader forbundet med en slik revidering, og at dette kan gjøres innenfor nåværende budsjett.

11.5.4 Tiltak 35: Skaffe mer forskning og kunnskap om menns likestillingsutfordringer

- Mannsutvalget foreslår en systematisk satsing på forskning som kan tette kunnskapshull i forståelsen av og arbeidet for å motvirke menns likestillingsutfordringer. I dette inngår også sammensatte likestillingsutfordringer for ulike grupper av menn.

Problem

Mannsutvalget mener det trengs mer forskning som setter søkelys på menn. Forskning på menn krever mer enn å legge inn kjønn som en variabel, enten det gjelder helse, juss, utdanning, arbeidsliv, kultur eller samfunn. Et mannsperspektiv er et forskningsfokus som ikke kommer av seg selv. Det må derfor stimuleres til dette om man ønsker denne typen kunnskap.

⁶⁹ (SSB, 2024)

⁷⁰ (SSB, 2023)

⁷¹ (Bufdir c)

⁷² (World Economic Forum, 2023)

⁷³ (UNDP, 2023)

⁷⁴ (Sametingrådet, 2023); (Norges institusjon for menneskerettigheter, 2020)

Beskrivelse av tiltaket

Forskningsrådets policy for kjønnsbalanse og kjønnspektiver i forskning og innovasjon slår fast at et av innsatsområdene skal være å «gjennomføre feltevaluering av norsk kjønnsforskning og vurdere hvordan man gjennom porteføljestyringen kan styrke forskning med kjønnspektiver». Mannsutvalget vil understreke betydningen av denne målsettingen. I tråd med dette innsatsområdet, mener utvalget at det er behov for bevisstgjøring og presisering av at kjønnspektiver også må inkludere et mannspektiv og forskning som fokuserer på menn.

Mannsutvalget mener at porteføljene i Forskningsrådet bør inkludere sammensatte likestillingsutfordringer og et eksplisitt fokus på menn og mannspektiver på sine felt. Når det blir utarbeidet nye porteføljeplaner, bør et særskilt fokus på gutter og menn bli inkludert i denne prosessen. Dette bør vurderes i de fleste porteføljene, og vil være spesielt viktig i porteføljene for helse og velferd og utdanning, men også i porteføljene samisk samfunn og kultur, forskningssystemet, demokrati og global utvikling, klima og miljø.

Utvalgets vurdering

I tråd med Mannsutvalgets forståelse av likestilling, er det viktig at en satsing på mer kunnskap om sammensatte likestillingsutfordringer tar høyde for at gutter og menn kan møte likestillingsutfordringer på ulike arenaer.

Det er behov for mer forskning knyttet til samtlige av temaene i denne utredningen. Mannsutvalget vil trekke fram noen eksempler på temaer og problemstillinger hvor det er behov for bedre data og mer forskning. Listen er ikke ment å være uttømmende:

- Menns rolle i familien. For å bedre forstå samfunnsendringene som preger den norske likestillingsutviklingen, er det behov for mer kunnskap om betingelser for, og konsekvenser av, fedres omsorgsarbeid og hvordan disse henger sammen med ulike former for sosial ulikhet.
- Konflikter i forbindelse med samværsvegring, -hindring eller -sabotasje. Det er behov for mer empirisk basert kunnskap om årsaker til at vegring, hindring eller sabotasje oppstår, og hvilke konsekvenser det fører til for barn og foreldre. Det finnes lite forskningsbasert kunnskap om disse temaene i Norge. I dag er det til dels betydelige uenigheter om hvordan disse problemkompleksene skal forstås, og forskningsfeltet er polarisert. Mer kunnskap

vil gjøre familievernkontoret og andre tjenester bedre i stand til å skille vold- og konfliktsaker fra hverandre, og behandle eller løse de utfordringene som står i veien for gode bo- og samværsordninger.

- Saker som behandles etter barnelova i tingretten. I flere saker er det i dag ikke ført oversikt over saksinnhold, saksgang eller utfallet av sakene som behandles i tingrettene. Dette gjør det vanskelig å få oversikt over rettspraksis på området, blant annet knyttet til utfallet saken har for mor og far, eller hvilken rolle barnevernet eller andre offentlige instanser spiller i barnefordelingssaker. Mannsutvalget mener også det er behov for mer kunnskap om saker der den ene forelderen har initiert et langvarig opphold i samværet.
- Erfaringer fra brukere av familievern tjenesten. Mannsutvalget anbefaler at familievern tjenestens brukerundersøkelser tilpasses for å innhente kunnskap om hvordan tjenestene treffer en mangfoldig befolkning, med særlig vekt på hvordan menn, og familier som består av personer med seksuell minoritetsbakgrunn, opplever tjenestetilbudet.
- Kjønns- og klasseforskjeller i barnløshet. Menn er overrepresentert blant barnløse. Det må antas at mange av dem som er barnløse, er det ufrivillig, og at sosial ulikhet også virker inn.
- Årsaker til og konsekvenser av kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløpet, og effekten av tiltak for å redusere kjønnsforskjeller. Mannsutvalget støtter Stoltenbergutvalgets forslag om å øke bevilgningen til forskning på kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløpet. Utvalget mener at det er behov for mer kvalitativ forskning om årsaker til og konsekvenser av kjønnsforskjeller i skole og utdanning.
- Nasjonalt register for personentydige forløpsdata for barnehage og grunnsopplæring. Som en oppfølging av Stoltenbergutvalget har Kunnskapsdepartementet utredet mulighet for individdataregister for barn i barnehage og grunnskole. Departementet har orientert om at det vil komme et lovforslag om dette i løpet av våren 2024. Mannsutvalget støtter forslaget, og imøteser en oppfølging i tråd med beskrivelsen av tiltaket i NOU 2019: 3. Det er et sterkt behov for tilsvarende data i andre tjenester, ikke minst knyttet til barnevern og andre tjenester for barn og unge som Barne- og familiedepartementet (BFD) har ansvar for. Dette er viktig blant annet for å finne ut hva som er status for tjenestene, og om tiltak og reformer virker, eller har utilsiktede

virksomheter. Slike data vil styrke forskningen på mange politikkområder, som å redusere utenforskap, og å forebygge og håndtere barne- og ungdomskriminalitet.

- Gutters utdanningsvalg. Det har vært betraktelig mindre endring i utdanningsvalgene til gutter enn jenter de siste 50 årene. Det er behov for mer kunnskap om hvorfor gutter og menn velger bort kvinnetypiske yrker, hvilke barrierer de møter, og hva som eventuelt kan bidra til endring.
- Mer forskning om menn og helse. Mannsutvalget konstaterer at det er store mangler i våre kunnskaper om menns helseutfordringer. Utvalget har som følge av dette foreslått at det opprettes et mannshelseutvalg, med oppgave om å utrede menns helse i et kjønnsperspektiv. Blant områder som allerede peker seg ut med viktige kunnskapshull, er blant annet selvmord, overdødelighet som følge av kreft og hjerte-karsykdommer, og psykisk helseutfordringer. Utvalget understreker at dette er eksempler, og at en utfyllende liste over områder det behøves forskning på menns helse må baseres på en mer helhetlig utredning.
- Menns seksuelle helse. Det er forsket lite på menn og seksuell helse, og feltet har store kunnskapshull. Blant annet er menns fallende sædkvalitet ikke fullt ut forstått, og det er et betydelig behov for forskning for å forstå både årsaker og konsekvenser. Dette gjelder også kjønnssykdommer som særlig rammer menn. Videre trengs det mer kunnskap om seksualitet som en kilde til seksuell glede og nytelse for menn. Et område der vi har manglende kunnskap er hvordan bruk av pornografi påvirker gutter og menn, både når det gjelder egen seksualitet og deres holdninger til seksuelt samtykke, og bruk av eller utsatthet for seksuell vold. Vi vet for lite også om menn som har sex med menn. På en rekke felt vil økt kunnskap kunne danne grunnlaget for bedre ivaretagelse av menns seksuelle helse generelt, ikke minst i deres møte med helsevesenet som følge av skader på den seksuelle helsen etter alvorlig sykdom eller skade (seksuell dysfunksjon). Mer kunnskap om positive sider ved den mannlige seksualiteten kan også komme til nytte i arbeidet mot seksuell trakassering og vold.
- Transpersoners helse. Det bør gjennomføres et kompetanseløft om transpersoner, og særlig transmenns, helse i helsevesenet. Til tross for at de de siste årene har blitt større bevissthet rundt kjønns- og seksualitetsmangfold i helsevesenet, kan transpersoner oftere oppleve dis-

kriminering i helsevesenet. Dette kan for eksempel skje gjennom at helseproblemer knyttes til at man er trans, eller at helseinformasjonen ikke oppleves som relevant.⁷⁵ Også ikke-binære kan oppleve lignende problemer.⁷⁶ Tillit til helsevesenet er avgjørende om man skal be om hjelp til sine helseutfordringer. Utvalget vurderer at helsepersonell også bør få mer kunnskap om hvilke sårbarheter transpersoner har i møtet med helsevesenet, og få trening i god praksis om gode pasientmøter.

- Omfang og konsekvenser av ikke-familiær vold. Det er behov for mer kunnskap om omfanget av volden og konsekvenser den kan ha for den voldsutsatte. Studiene som har vært gjennomført så langt, tyder på at denne volden fører til store tap i livskvalitet for dem som blir utsatt. Det er behov for mer kunnskap om omfang og skadevirkninger både for voldsutsatte voksne og ungdom. Mer kunnskap vil bidra til å styrke helseoppfølgingen av ofrene for volden.
- Psykisk vold i nære relasjoner. Forskningen som foreligger på psykisk vold i nære relasjoner tyder på at ulike voldsdefinisjoner vil gi ulike funn. Det kan være særlig behov for mer kunnskap om hvordan kjønnsnormer påvirker forståelsen som både utsatte, utøvere og hjelpeapparatet har av psykisk vold i nære relasjoner.
- Vold og anklager om vold i forbindelse med konfliktfylte samlivsbrudd. Mer kunnskap om hva som kjennetegner konfliktfulle samlivsbrudd vil bidra til at hjelpetjenestene settes bedre i stand til å følge opp både volds- og konfliktsaker på en bedre måte.
- Seksuell vold blant skeive. Det er blant annet behov for mer kunnskap om omfanget og skadevirkningene av denne volden, og om faktorene som kan gjøre det vanskelig for de utsatte å oppsøke hjelpetilbud eller anmelde volden. Mer kunnskap kan bidra til endringer i hjelpetilbudet slik at flere utsatte får hjelpen de behøver.
- Sammenhenger mellom vold og sosioøkonomiske forhold. Fra norske omfangsstudier vet vi at flere er utsatt for vold blant dem som har vokst opp med levekårsutfordringer som rusproblemer og psykisk sykdom hos foreldrene, og mangel på sosioøkonomiske ressurser. Det er behov for mer forskning om hvordan dette samspiller med kjønn, både for utsatte og utø-

⁷⁵ (Reform & FRI)

⁷⁶ (Bufdir, 2023b)

vere av vold, slik at forebyggende tiltak kan bli mer målrettet.

- Menns opplevelser av krisesentertilbudet. Det er behov for mer kunnskap om hvilke erfaringer menn som har oppsøkt krisesentertilbudet har gjort seg i møte med tilbudet. Det vil også være nyttig å undersøke erfaringene til menn som kunne hatt behov for tilbudet, men som likevel ikke har oppsøkt det. Mer kunnskap vil bidra til endringer i hjelpetilbudet slik at flere utsatte får hjelpen de behøver.
- Politisk polarisering. Det ser ut til å være en økende politisk polarisering mellom kjønnene, særlig blant yngre menn og kvinner. Det gjelder ikke bare i syn på likestillingsutviklingen, men også andre politikkområder, som for eksempel klimapolitikk. Hvorfor ser vi denne utviklingen, og hvordan henger den sammen med sosial ulikhet? Hvilken rolle spiller kjønns-

forskjeller i bruk av sosiale medier i opinionsdannelsen?

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalget anbefaler at Forskningsrådet prioriterer kunnskap om sammensatte likestillingsutfordringer og et eksplisitt fokus på menn og mannsperspektiver. Tiltaket kan gjennomføres innenfor rammene av gjeldende budsjett.

Utvalget anbefaler flere konkrete temaer som det er behov for mer kunnskap om. Forskning på disse temaene kan fremskaffes på ulike måter, for eksempel gjennom direkte utlysninger, gjennom føringer i bevilgningen til forskningsrådet, eller i dialog med allerede etablerte forskningsmiljøer og sentre for fremragende forskning. Mannsutvalget anbefaler at Kunnskapsdepartementet får ansvar for oppfølgingen.

Kapittel 12

Økonomiske og administrative konsekvenser

Mannsutvalgets mandat har vært å gi en helhetlig oversikt over likestillingsutfordringer som gutter og menn møter gjennom livsløpet og på ulike områder. Utvalget er bedt om å vurdere om pågående politikk og igangsatte prosesser i tilstrekkelig grad ivaretar kjønnsperspektivet på utvalgte områder, og foreslå tiltak som vil bidra til et likestilt samfunn på disse områdene.

Utvalget har foretatt en selvstendig vurdering av hvilke temaer og problemstillinger som er mest relevante, og har tolket mandatet bredt. Mannsutvalget har prioritert å beskrive gutter og menns likestillingsutfordringer innenfor et bredt spenn av politikkfelt og temaer, og å vise hvordan disse utfordringene bør forstås fra et likestillingsperspektiv. I stedet for å gå i dybden på et fåtall temaer, har utvalget ønsket å se på bredden av likestillingsutfordringer.

Dette har blant annet ført til at utvalget har brukt tid på å vurdere kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp, som i utgangspunktet ikke var en del av utvalgets mandat. Utvalget mener at det har vært nødvendig å inkludere dette temaet for å gi et helhetlig bilde av gutter og menns likestillingsutfordringer.

Mandatet slår fast at utredningen skal gjennomføres i tråd med utredningsinstruksen, herunder at det skal redegjøres for eventuelle økonomiske og administrative konsekvenser.

Innenfor tiden og ressursene som utvalget har hatt til rådighet, har det ikke vært mulig å gjennomføre samfunnsøkonomiske analyser av forslagene til tiltak. Tiltakene som utvalget foreslår kan

innrettes på ulike måter, og den nøyaktige innretningen vil ha betydning for kostnader og effekter. Utvalget har gitt en overordnet vurdering av økonomiske og administrative konsekvenser ved hvert tiltak.

Utvalget foreslår 35 tiltak som på ulike måter vil bidra til et mer likestilt samfunn. Flere av tiltakene som utvalget foreslår, bør være mulig å gjennomføre innenfor rammene av nåværende budsjett. Andre tiltak vil ha større økonomiske og administrative kostnader når de innføres. Utvalget mener at disse konsekvensene bør utredes nærmere før gjennomføring.

De samfunnsmessige gevinstene av å øke gutter og menns likestilling kan blant annet komme ved å forhindre utenforskap. Utenforskap, forstått som at folk står utenfor arbeid, utdanning eller sosiale arenaer, har store konsekvenser både for den enkelte og for samfunnet. Det er anslått at de samfunnsøkonomiske kostandene av utenforskap i form av produksjonstap som følge av tapte arbeidsinntekter, skattefinansieringskostnader ved stønader og overføringer, og velferdstap i form av tapte leveår utgjør 73 milliarder kroner per år.¹

Utover den økonomiske gevinsten ved å forhindre utenforskap, vil Mannsutvalget understreke at likestilling har en egenverdi. Et mer likestilt samfunn, hvor også gutter og menns likestillingsutfordringer blir omfattet av likestillingspolitikken, vil være et mer rettferdig samfunn.

---

¹ (Oslo Economics, Hyggen & Ekhaugen, 2021)

Litteraturliste

- Abrahamsen, B. (2020). Færre menn enn kvinner fullfører kvinnedominerte profesjonsutdanninger. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 61(3), 241-254. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2020-03-03>
- Akin, D., Wold, L. K., Stokke, M. & Skarli, J. B. (2022). *På leting etter trygghet: Integrering av LHBTIQ+-flyktninger i Norge*. IMDi. Hentet fra <https://www.imdi.no/contentassets/8b741e314e7e47c3a280f1cc4f6f3a17/pa-leting-etter-trygghet-integrering-av-lhbtqi-flyktninger-i-norge-rapport.pdf>
- Alarmtelefonen for barn og unge. *Statistikk*. Hentet fra <https://www.116111.no/statistikk>
- Alberts, S. C., Archie, E. A., Gesquiere, L. R., Altmann, J., Vaupel, J. W. & Christensen, K. (2014). The Male-Female Health-Survival Paradox: A Comparative Perspective on Sex Differences in Aging and Mortality. I M. Weinstein og M. A. Lane (Red.), *Sociality, Hierarchy, Health: Comparative Biodemography*. National Academies Press.
- Alsos, K. & Nergaard, K. (2023). Et organisert arbeidsliv – et gode for alle også i fremtiden? I T. Fløtten, H. C. Kavli & S. C. Trygstad (Red.), *Ulikhetens drivere og dilemmaer*. Universitetsforlaget.
- Ames, H., Hestevik, C. H., Langøien, L. J. & Rosness, T. A. (2021). *Hvordan forstå og håndtere barn som avviser en forelder*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2021/hvordan-forsta-og-handtere-barn-som-avviser-en-forelder-rapport-2021.pdf>
- Andersen, N. & Slåtten, H. (2008). *Holdninger til lesbiske kvinner, homofile menn, bifile kvinner og menn og transpersoner (LHBT personer): en landsomfattende representativ spørreundersøkelse*. Universitetet i Bergen. Hentet fra https://bora.uib.no/bora-xmlui/bitstream/handle/1956/3071/Holdninger_til_lhbt-personer_rapport.pdf
- Andersen, P. L. & Seland, I. (2019). *Fritidsklubber i et folkehelseperspektiv: Ungdataanalyser 2015-2017 og analyse av statlige dokumenter 2007-2017*. OsloMet. [https://oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/1312/NOVA-Notat-1-2019-Fritidsklubber-i-et-folkehelseperspektiv.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/1312/NOVA-Notat-1-2019-Fritidsklubber-i-et-folkehelseperspektiv.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
- Andersen, R. S., Vedsted, P., Olesen, F., Bro, F. & Søndergaard, J. (2009). Patient delay in cancer studies: a discussion of methods and measures. *BMC Health Services Research*, 9(1). Hentet fra <https://doi.org/10.1186/1472-6963-9-189>
- Andersen, T. H. (2012). *Sårbar og sterk: menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep* Abstrakt forlag.
- Anderssen, N., Eggebø, H., Stubberud, E. & Holmelid, Ø. (2021). *Seksuell orientering, kjønns-mangfold og levkår. Resultater fra spørreundersøkelsen 2020*. Universitetet i Bergen. https://www2.bufdir.no/globalassets/global/nbbf/kjonn_identitet/seksuell_orientering_kjonnsmangfold_og_levekar_resultater_fra_sporreundersokelsen_2020.pdf
- Andreasson, J. & Johansson, T. (2016). Becoming a half-time parent: Fatherhood after divorce. *Journal of Family Studies*, 25, 1-16. Hentet fra <https://gup.ub.gu.se/publication/239433>
- Anker-Nilssen, M. (2022). *Livslang læring 2020: Hva vet vi om de som ikke deltar i utdanning og opplæring?: resultater fra lærevilkårsmonitoren 2020*. HK-dir. Hentet fra <https://hkdir.no/rapporter-undersokelser-og-statistikk/livslang-laring-2020-hva-vet-vi-om-de-som-ikke-deltar-i-utdanning-og-opplaering-resultater-fra-laerevilkarsmonitoren-2020>
- Anker-Nilssen, M., Berg, L., Medin, H., Størset, H. & Tkachenko, O. (2022). *Framtidige kompetansebehov – et oppdatert kunnskapsgrunnlag*. HK-dir. <https://cdn.sanity.io/files/dc7vqrwe/production/ed8957d731b803dea14fcf1c57-ca2657c575fee3.pdf?dl=>
- Antirasistisk Senter. (2018). «Vi vil ikke leke med deg fordi du er brun» – En undersøkelse av opplevd rasisme blant ungdom. Antirasistisk senter. Hentet fra <https://antirasistisk.no/publikasjoner/leke-brun-undersokelse-opplevd-rasisme-blant-ungdom/>

- Arbeids- og inkluderingsdepartementet. (2024). *Sosial dumping og arbeidslivskriminalitet*. Regjeringen. Hentet fra https://www.regjeringen.no/no/tema/arbeidsliv/arbeidsmiljo-og-sikkerhet/innsikt/sosial_dumping/id9381/
- Arbeidstilsynet. *Statistikk over arbeidsskadedødsfall*. Arbeidstilsynet. Hentet fra <https://www.arbeidstilsynet.no/om-oss/statistikk/arbeidsskadedødsfall/>
- Arbeidstilsynet (2023). *Behov for bedre regulering av arbeidsmiljølovens krav til psykososialt arbeidsmiljø*. Hentet fra: <https://www.arbeidstilsynet.no/contentassets/1715bdd4ec5943358b024e206969a5d4/behov-for-bedre-regulering-av-arbeidsmiljølovens-krav-til-psykososialt-arbeidsmiljo.-utredning-av-arbeidstilsynet-2023.pdf>
- Ariansen, I., Selmer, R., K. O. & Kvåle, R. (2021). Hjerte- og karsykdommer. *Folkehelse rapporten*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/he/folkehelse rapporten/ikke-smittsomme/Hjerte-ka-/?term=>
- Arneberg, E. J. & Hegna, K. (2018). Virtuelle grenseutfordringer: Symbolske grenser i spill i The League of Legends. *Norsk sosiologisk tidskrift*, (3), 259. Hentet fra <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2018-03-05>
- Arnesen, D., Enjolras, B., Fladmoe, A., Hansen, V. W. & Sivesind, K. H. (2023). *Frivillighet før og etter pandemiens tid: Koronapandemiens betydning for frivillig innsats og lokale og nasjonale frivillige organisasjoner*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/3035170>
- Arnesen, H. S. (2023). *Arbeidsdeling i hjemmet: Er likestilte par mer fornøyde?* SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/barn-familier-og-husholdninger/artikler/arbeidsdeling-i-hjemmet-er-likestilte-par-mer-fornoyde>
- Arsenault-Lapierre, G., Kim, C. & Turecki, G. (2004). Psychiatric diagnoses in 3275 suicides: a meta-analysis. *BMC Psychiatry*, 4(1). Hentet fra <https://doi.org/10.1186/1471-244X-4-37>
- Ask, K., Svendsen, S. H. B. & Karlstrøm, H. (2016). Når jentene må inn i skapet: Seksuell trakassering og kjønnsfrihet i online dataspill. *Norsk Medietidsskrift*, 23, 1-21. <https://doi.org/10.18261/issn.0805-9535-2016-01-03>
- Askeland, I. R., Lømo, B., Strandmoen, J.-F., Heir, & Tjernsland, O. A. (2012). *Kjennetegn hos menn som har oppsøkt Alternativ til Vold (ATV) for vold i nære relasjoner: Alternativ til Vold-terapiprojektet, 4/2012*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. <https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/08/Kjennetegn-hos-menn-som-har-opsøkt-Alternativ-til-vold-ATV-for-vold-i-naere-relasjoner.pdf>
- Askeland, I. R., Moen, L. H., Nilsen, L. G., Kruse, A. E., Hjemdal, O. K. & Holt, T. (2016). *Behandlingstilbudet til voksne som utøver vold. En nasjonal kartleggingsundersøkelse*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Hentet fra https://www.nkvts.no/content/uploads/2016/11/NKVTS_Rapport_10_2016_Behandlingstilbudet-til-voksne-som-ut%C3%B8ver-vold.pdf
- Aune, H. (2019). *Like læringsmuligheter for jenter og gutter*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Austad, S. N. (2006). Why women live longer than men: Sex differences in longevity. *Gend Med*, 3(2), 79-92. [https://doi.org/10.1016/S1550-8579\(06\)80198-1](https://doi.org/10.1016/S1550-8579(06)80198-1)
- Austad, T. M. (2018). Biologisk kjønn består ikke av et bredt spekter. *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*. Hentet fra <https://tidsskriftet.no/2018/11/kommentar/biologisk-kjonn-besta-ikke-av-et-bredt-spekter>
- Autonen-Vaaraniemi, L. (2010). Men's activism, moral reasoning and good fatherhood in post-divorce family context. *NORMA*, 5(1), 46-59. Hentet fra <https://doi.org/10.18261/ISSN1890-2146-2010-01-04>
- Babor, T. F., Casswell, S., Graham, K., Huckle, T., Livingston, M., Österberg, E., Rehm, J., Room, R., Rossow, I. & Sornpaisarn, B. (2022). *Alcohol: No Ordinary Commodity Research and public policy*. Oxford University Press.
- Bakken, A. (2020). *Ungdata. Ung i Distrikts-Norge*. OsloMet. Hentet fra <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/2983/2020-01-31%20Unge%20i%20Distrikts-Norge.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Bakken, A. (2022). *Ungdata 2022. Nasjonale resultater*. OsloMet. Hentet fra <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/11250/3011548/NOVA-rapport-5-2022.pdf?sequence=5&isAllowed=y>
- Bakken, A., Frøyland, L. R. & Sletten, M. A. (2016). *Sosiale forskjeller i unges liv: Hva sier Ungdata-undersøkelsene?* Utdanningsforskning. Hentet fra <https://utdanningsforskning.no/globalassets/sosiale-forskjeller-i-unges-liv-nova-rapport-3-2016-18-april.pdf>
- Bakken, A., Heggen, K. & Helland, H. (2022). Ut-danning. I I. Frønes & L. Kjølørød (Red.), *Det norske samfunn. Bind 2. 8. utgave*. Gyldendal.
- Bakken, F. M. (2022). Ulønnet og lønnet foreldre- permisjon – mødre og fedres bruk og vurde-

- ringer. *Arbeid og velferd, 1-2022*. Hentet fra <https://www.nav.no/no/>
- Bakken, F. M. (2023). Tatt av kvinnen – eller hvem bestemmer egentlig mest i fordelingen av foreldrepengeperioden? *Arbeid og velferd, 1-2023*.
- Bang, L., Surén, P., Støle, H., Odsbu, I., Handal, M., Furu, K. & Hartz, I. (2024). Psykiske plager og lidelser hos barn og unge. *Folkehelse-rapporten*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/he/folkehelse/rapporten/psykisk-helse/psykisk-helse-hos-barn-og-unge/?term=#forekomst-av-psykiske-plager-hos-barn-og-unge>
- Bangstad, S. & Døving, C. A. (2023). *Hva er rasisme*. Universitetsforlaget.
- Bangstad, S., Rønningen, N. M., Larsen, E. N., Sandset, T. & Massao, P. B. (2022). *Kartlegging av rasisme og diskriminering i møte med Oslo kommune*. KIFO. Hentet fra https://www.kifo.no/wp-content/uploads/2022/05/Kartl_ras_Oslo_k_rapport_m_omsl.pdf
- Barstad, A. (2021). Blir vi stadig mer ensomme?, SSB Analyse, 2021. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/blir-vi-stadig-mer-ensomme>
- Bekkengen, F. V. (2022). *Norsk kulturbarometer 2021*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/kultur/artikler/norsk-kulturbarometer-2021>
- Bendixen, M. & Kennair, L. E. O. (2014). *Resultater fra prosjekt Seksuell helse og trakassering i videregående opplæring 2013-2014*. NTNU. Hentet fra https://mannsforum.no/wp-content/uploads/2021/03/rapport-seksuell-trakassering-stfk-2014_korrigert.pdf
- Berge, C., Andreassen, L. & Køber, T. (2022). Den grenseløse arbeidskraften. *SSB Analyse 2022/4*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/sysselsetting/artikler/den-grenselose-arbeidskraften>
- Bergsagel, I. (2018). *Mannlige sykepleiere mer utsatt for trakassering*. Sykepleien. Hentet fra <https://sykepleien.no/2018/02/mannlige-sykepleiere-mer-utsatt-trakassering>
- Bergsvik, D., Bye, E. K., Christiansen, S. T. G. M., Inger Synnøve & Rossow, I. (2023). *Alkohol i Norge*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/le/alkohol/alkoholinorge/?term=>
- Berstad, P., Knudsen, M. D., Ghiasvand, R., Nygård, M., Haugan, K. & Robsahm, T. E. (2023). *Kreft i Norge – hvor mange tilfeller kan forebygges?* Kreftregisteret. Hentet fra https://www.kreftregisteret.no/globalassets/publika-sjoner-og-rapporter/kreft-i-norge-hvor-mange-tilfeller-kan-forebygges/kreft-i-norge_forebyggbar_2023.pdf
- Birkelund, G. E., Janz, A. & Larsen, E. N. (2021). Blir menn utsatt for ansettelsesdiskriminering i kvinnedominerte yrker? *Søkelys på arbeidslivet*, 38, 197-209. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2021-03-04-03>
- Bjørnstad, E., Myrvold, T. M., Dalland, C. P. & Hølland, S. (2022). «Hit eit steg og dit eit steg» – sakte, men sikkert fremover? OsloMet. Hentet fra <https://skriftserien.oslomet.no/index.php/skriftserien/article/view/794/726>
- Bjørnholt, M. (2021). I skyggen av likestillingen – voldsutsatte mødre i Norge. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 5(6), 1-18. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2021-06-04>
- Bjørnholt, M. (2022). Samværssabotasje – en tvilsom men virksom myte. *Forskersonen*. Hentet fra <https://www.forskersonen.no/debattinnlegg-kjonn-og-samfunn-likestilling/samvaers-sabotasje-en-tvilsom-men-virksom-myte/1965647>
- Blaker Strand, V. (2018). *Strukturell diskriminering*. Store norske leksikon. Hentet fra <https://snl.no/strukturell-diskriminering>
- Borgen, O. Å. & Skogen, K. (2013). Gutta på jakt. Jakt som arena for reproduksjon av arbeiderkultur. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 2013, 13(1), 3-30. Hentet fra <https://brage.nina.no/nina-xmlui/handle/11250/3085024>
- Borgonovi, F., Ferrara, A. & Maghnouj, S. (2018). *The gender gap in educational outcomes in Norway*. OECD. Hentet fra [https://one.oecd.org/document/EDU/WKP\(2018\)19/En/pdf](https://one.oecd.org/document/EDU/WKP(2018)19/En/pdf)
- Brandlistuen, R. E., Flatø, M., Stoltenberg, C., Heland, S. S. & Wang, M. V. (2021). Gender gaps in preschool age: A study of behavior, neurodevelopment and pre-academic skills. *Scandinavian Journal of Public Health*, 49(5), 503-510. Hentet fra <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1403494820944740>
- Brandth, B., Kvande, E. & Andersson, G. (2013). *Fedrekvoten og den farsvennlige velferdsstaten*. Oslo: Universitetsforlaget
- Brastad, B., Bjørge, F., Knutsen, V. S. & Knudsen, J. P. (2021). *Opplærings- og utdanningstilbud for unge i distriktene*. Oxford Research. Hentet fra <https://distriktssenteret.no/litteratur/opplærings-og-utdanningstilbud-for-unge-i-distriktene/>
- Bratholmen, N. V. L. & Ekre, R. (2020). *Hvordan går det med elever som ikke får læreplass? Gjennomføring i videregående opplæring og tilknytning til arbeidsmarkedet* (Tall som forteller).

- SSB. Hentet fra https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/432121?_ts=174a0c88550
- Bredal, A. (2011). *Mellom makt og avmakt: Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/177457>
- Bredal, A., Eggebø, H. & Eriksen, A. (2020). Mangfoldsperspektiver i forskning på vold i nære relasjoner. I A. Bredal, H. Eggebø & A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Cappelen Damm.
- Bredal, A. & Stefansen, K. (2022). Vold eller foreldrekonflikt?: Voldsutsatte mødres erfaringer med barneverntjenesten etter samlivsbrudd. *Tidsskriftet Norges barnevern*, 99(2-3), 130-147. <https://doi.org/10.18261/tnb.99.2-3.5>
- Breidablikk, H.J., Meland, E., Aakre, K.M., Førde, O.H. (2013) PSA-måling og prostatakrefte - overdiagnostisering og overbehandling? *Tidsskrift for den Norske Legeforening*, 133 (16) 1711-1716
- Breivik, J. K. (2013). Superguttene: den norske Mannebevegelsen på 1970- og 80-tallet. I H. Danielsen (Red.), *Da det personlige ble politisk: Den nye kvinne- og mannsbevegelsen på 1970-tallet*. Scandinavian Academic Press.
- Bufdir.-a. *Familievernsstatistikk*. Bufdir. Hentet fra <https://www.bufdir.no/statistikk-og-analyse/statistikk-om-familievernet/familievern>
- Bufdir.-b. *Foreldresamarbeidsavtalen*. Bufdir. Hentet fra <https://www.bufdir.no/familie/samlivsbrudd/foreldresamarbeidsavtalen/>
- Bufdir.-c. *Kjønnslikestilling*. Bufdir. Hentet fra <https://www.bufdir.no/statistikk-og-analyse/kjønnslikestilling>
- Bufdir.-d. *Personer med funksjonsnedsettelse*. Bufdir. Hentet fra <https://www.bufdir.no/statistikk-og-analyse/funksjonsnedsettelse/>
- Bufdir. (2015). Veileder til crisesenterloven. Bufdir. Hentet fra <https://www2.bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00005778>
- Bufdir. (2019). *Kartlegging av utstyrssentraler i kommunene*. Bufdir. Hentet fra https://bibliotek.bufdir.no/BUF/101/Kartlegging_av_utstyrssentraler_i_kommunene.pdf
- Bufdir. (2021a). *Mekling etter ekteskapsloven og barneloven*. Bufdir. Hentet fra https://www2.bufdir.no/globalassets/global/nbbf/bufdir/mekling_etter_ekteskapsloven_og_barneloven.pdf
- Bufdir. (2021b). *Aktivitets- og redegjørelsesplikt (ARP) for arbeidsgivere*. Bufdir. Hentet 14.01 2023 fra https://ny.bufdir.no/fagstotte/produkter/aktivitets_og_redegjorelsesplikt_for_arbeidsgivere/
- Bufdir. (2022a). *Ansatte i barnehage og skole etter kjønn*. Bufdir. Hentet fra https://www2.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/kjønnslikestilling/Utdanning_og_kjonn/Ansatte_i_barnehage_og_skole/#heading33597
- Bufdir. (2022b). *Arbeidsliv i et kjønnsperspektiv*. Bufdir. Hentet fra <https://www.bufdir.no/statistikk-og-analyse/kjønnslikestilling/arbeidsliv-kjonn#section-158>
- Bufdir. (2022c). *Deltakelse i utdanning blant samer, nasjonale minoriteter og personer med innvandrerbakgrunn*. Bufdir. Hentet fra https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Etnisitet/utdanning/utdanning_blat_samer_nasjonale_minoriteter_og_personer_med_innvandringsbakgrunn/
- Bufdir. (2022d). *Utredning av saker etter barneloven hvor det er stans i samvær mellom barn og en forelder*. Bufdir. Hentet fra https://www2.bufdir.no/globalassets/global/nbbf/barnevern/utredning_av_saker_etter_barneloven_hvor_det_er_stans_i_samvaer_mellom_barn_og_en_forelder.pdf
- Bufdir. (2022e). *Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og negativ sosial kontroll: Årsrapport 2022*. Bufdir. Hentet fra https://www2.bufdir.no/globalassets/global/nbbf/vold_overgrep/arsrapport_2022_kompetanseteamet_mot_tvangsekteskap_kjønnslemlestelse_og_negativ_sosial_kontroll.pdf
- Bufdir. (2023a). *Familie, foreldreskap og barn*. Bufdir. Hentet fra https://www2.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/lhbtqi/Barn_oppvekst_og_familie/
- Bufdir. (2023b). *Ny rapport: manglende tillit til helsehjelp for personer med kjønnsinkongruens*. Bufdir. Hentet fra <https://www.bufdir.no/aktuelt/ny-rapport-manglende-tillit-til-helsehjelp-for-personer-med-kjønnsinkongruens/>
- Bufdir. (2023c). *Politikk og samfunnsliv – deltakelse og representasjon av samer, nasjonale minoriteter og personer med innvandrerbakgrunn*. Bufdir. Hentet fra <https://www.bufdir.no/statistikk-og-analyse/etnisitet-religion/politikk-samfunnsliv#section-410>
- Bufdir. (2023d). *Helse og livskvalitet blant samer, nasjonale minoriteter og personer med innvandrerbakgrunn*. Hentet fra <https://www.bufdir.no/statistikk-og-analyse/etnisitet-religion/helse>

- Bufdir. (2023e). *Innsikt fra ung.no – til mannsutvalget*. Upublisert rapport.
- Bufdir. (2024a). *Utdanning i et kjønnsperspektiv*. Bufdir. Hentet fra <https://www.bufdir.no/statistikk-og-analyse/kjonnlikestilling/utdanning-kjonn#section-487>
- Bufdir (2024b). *Lhbt+-ordlista*. Bufdir. Hentet fra <https://www.bufdir.no/likestilling/lhbtqi-ordlista/>
- Burn-Murdoch, J. (2024). *A new global gender divide is emerging*. Financial times. Hentet fra <https://www.ft.com/content/29fd9b5c-2f35-41bf-9d4c-994db4e12998>
- Bye, E. K. & Rossow, I. (2021). Heavy drinkers and the contexts of drinking among adults in Norway. *Drug Alcohol Depend*, 229. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2021.109127>
- Bævre, K. (2023). Forventet levealder i Norge. *Folkehelse rapporten*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/he/folkehelse-rapporten/samfunn/levealder/?h=1&term=>
- Cancian, M., Meyer, D. R., Brown, P. R. & Cook, S. T. (2014). Who Gets Custody Now? Dramatic Changes in Children's Living Arrangements After Divorce. *Demography*, 51(4), 1381-1396. Hentet fra <https://doi.org/10.1007/s13524-014-0307-8>
- Christensen, A.-D. & Jensen, S. Q. (2014). Combining hegemonic masculinity and intersectionality. *Norma: International Journal for Masculinity Studies*, 9(1), 60-75. <https://doi.org/10.1080/18902138.2014.892289>
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Polity Press.
- Core. (2022). *Flere kvinner enn menn i høyere utdanning*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://www.samfunnsforskning.no/core/publikasjoner/core-indikator-status/kjonn-og-utdanning/index.html>
- Core. (2023a). *Aktivt likestillingsarbeid. En analyse av rapportering i de 50 største norske virksomhetene*. Institutt for samfunnsforskning.
- Core. (2023b). *Are Gender Gaps in Education Leaving Less Educated Men Behind in the Labor Market?* Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra https://www.samfunnsforskning.no/core/english/publications/Infographics/a4_core_gender_gaps_educated_men_v13.pdf
- Courtenay, W. H. (2000a). Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: a theory of gender and health. *Soc Sci Med*, 50(10), 1385-1401. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(99\)00390-1](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(99)00390-1)
- Courtenay, W. H. (2000b). Engendering health: a social constructionist examination of men's health beliefs and behaviors. *Psychology of Men and Masculinity*, 1(1). Hentet fra <https://xyonline.net/sites/xyonline.net/files/Courtenay%2C%20Engendering.pdf>
- Cramer, V. (2014). *Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler*. Oslo universitetssykehus. Hentet fra <https://img3.custompublish.com/getfile.php/2777715.823.fcpatch-qqs/Endelig+rapport+psykiske+lidelser.pdf?return=kriminalomsorgen.custompublish.com>
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Dahl, E., Bergsli, H. & van der Wel, K. (2014). *Sosial ulikhet i helse: en norsk kunnskapsoversikt*. OsloMet. <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/20.500.12199/738>
- Dahl, S. (2005). Triste kvinner, tøffe menn – om kjønn og psykisk helse. I B. Schei & L. S. Bakkeiteig (Red.), *Kvinner lider – menn dør*. Gyldendal.
- Dahlgren, G. & Whitehead, M. (2021). The Dahlgren-Whitehead model of health determinants: 30 years on and still chasing rainbows. *Public Health*, 199, 20-24. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2021.08.009>
- Dale, M. T. G., Aakvaag, H. F., Strøm, I. F., Augusti, E.-M. & Skauge, A. D. (2023). *Omfang av vold og overgrep i den norske befolkningen*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Hentet fra https://www.nkvts.no/content/uploads/2023/11/NKVTS_Rapport_1_23_Omfang_vold_overgrep.pdf
- Dalen, K., Flatø, H. & Friberg, J. H. (2022). *Hverdagsintegrering. En pilotundersøkelse om tillit, tilhørighet, deltakelse og diskriminering i innvandrerbefolkningen*. Fafo. Hentet fra <https://www.fafo.no/images/pub/2022/20818.pdf>
- Dalgard, A. B. (2018). *Levekår blant norskfødte med innvandrerforeldre i Norge*. Hentet fra https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/_attachment/352917?_ts=163f3c45b50
- DBH Fagskolestatistikk. *Aktive studenter – Kjønn*. HK-dir. Hentet fra <https://fagskole.hkdir.no/fagskole-old/statistikk/rapport.action?visningId=257&visKode=false&admdebug=false&columnns=arstall!8!semester!8!kjonn&index=1&formel=147&hier=fagfeltkode!9!faggruppekode!9!utdanningsgruppekode&sti=&param=arstall%3D2023>

- Dearing, E., Zachrisson, H. D., Mykletun, A. & Toppelberg, C. O. (2018). Estimating the Consequences of Norway's National Scale-Up of Early Childhood Education and Care (Beginning in Infancy) for Early Language Skills. *AERA Open*, 4(1). <https://doi.org/10.1177/2332858418756598>
- Degerud, E., Ariansen, I. K. H., Ystrøm, E., Graff-Iversen, S., Høiseth, G., Mørland, J., Smith, G. D. & Næss, Ø. (2018). Life course socioeconomic position, alcohol drinking patterns in mid-life, and cardiovascular mortality: Analysis of Norwegian population-based health surveys. *PLOS Medicine*. <https://doi.org/https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1002476>
- Departementene. (2020). *Handlingsplan for forebygging av selvmord 2020–2025*. Regjeringen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/ef9cc6bd2e0842-bf9ac722459503f44c/regjeringens-handlingsplan-for-forebygging-av-selvmord-2020-2025.pdf>
- Departementene. (2021a). *Nasjonal alkoholstrategi: En helsefremmende og solidarisk alkoholpolitikk*. Regjeringen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/7517d7f5a9d34a9-ba5954a21a8317803/alkoholstrategien-til-nett.pdf>
- Departementene. (2021b). *Strategi for et mer likestilt utdannings- og arbeidsmarked 2021–2024*. Regjeringen. Hentet fra https://www.regjeringen.no/contentassets/678d5431d03a4f9b9882b3d36c759256/strategi-for-et-mer-likestilt-utdannings-og-arbeidsmarked-20212014_uu.pdf
- Departementene. (2021c). *Strategi mot arbeidslivskriminalitet*. Regjeringen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/17f35b6-ba95f4da2a7ac4682b0a052af/no/pdfs/revi-dert-strategi-mot-arbeidslivskriminalitet-2021.pdf>
- Departementene. (2022). *Handlingsplan mot sosial dumping og arbeidslivskriminalitet*. Regjeringen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/test/id2928944/>
- DFØ. (2023). *Innbyggerundersøkelsen 2021 – Tillit*. DFØ. Hentet fra https://dfo.no/undersokelser/innbyggerundersokelsen-2021/tillit#anchorTOC_Institusjonell_tillit_5
- Directorate-General for Health Consumers. (2011). *The state of men's health in Europe*. European Union. Hentet fra <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8c207181-b7ac-46b8-8e63-f418cc39e53c/language-en>
- Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse. (2023). *Hovedopptak til høyere utdanning ved universiteter og høyskoler*. HK-dir. Hentet fra <https://hkdir.no/rapporter-undersokelser-og-statistikk/hovedopptak-til-hoyere-utdanning-ved-universiteter-og-hogskoler-juli-2023>
- Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse & Samordna opptak. (2023). *Hovedopptaket til høyere yrkesfaglig utdanning ved fagskoler*. Samordna opptak. Hentet fra <https://www.samordnaopptak.no/info/om/sokertall/faktanotat-fsu-hovedopptak-2023.pdf>
- Diskrimineringsnemnda. (2020). *Sak 20/118*. Diskrimineringsnemnda. Hentet fra <https://www.diskrimineringsnemnda.no/media/2677/offentlig-versjon-av-uttalelse-sak-20-118.pdf>
- Djupedal, E. F. (2022). På skuldrene til de minste: grunnskolens timefordeling som verktøy for å skape framtida. *Nytt norsk tidsskrift*, 39(1), 29-40. <https://doi.org/10.18261/nnt.39.1.4>
- Donovan, J. L., Hamdy, F. C., Lane, J. A., Mason, M., Metcalfe, C., Walsh, E., ... Neal, D. E. (2016). Patient-Reported Outcomes after Monitoring, Surgery, or Radiotherapy for Prostate Cancer. *The New England journal of medicine*, 375(15), 1425-1437. <https://doi.org/10.1056/NEJMoa1606221>
- Drange, N. & Havnes, T. (2018). Early Childcare and Cognitive Development: Evidence from an Assignment Lottery. *Journal of Labor Economics*, 37. <https://doi.org/10.1086/700193>
- Drange, N., Havnes, T. & Sandsør, A. M. J. (2016). Kindergarten for all: Long run effects of a universal intervention. *Economics of Education Review*, 53, 164-181. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2016.04.002>
- Dybfest, H. E. (2019). *Momenter i foreldretvister om fast bosted for barn, og vektingen av disse*. [Masteroppgave]. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/handle/10852/70022>
- Dødsårsaksregisteret. Hentet fra <https://www.norgeshelsa.no/norgeshelsa>
- Egeland, C., Pedersen, E., Nordberg, T. H. & Ballo, J. G. (2021). *Barnefamilienes hverdagsliv i Norge 2021*. OsloMet. Hentet fra https://oda.oslomet.no/oda-xmloi/bitstream/handle/11250/2788919/AFI_fou_6_2021_Barnefamilienes%20hverdagsliv%20i%20Norge%202021.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Egge-Hoveid, K. & Sandnes, T. (2013). *Kvinnens og menns tidsbruk i ulike livsfaser og familietype*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/kul>

- tur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/_attachment/143501?_ts=141b700dc88
- Eggebo, H. (2018). *Levekår blant skeive med innvandrerbakgrunn i Norge*. Nordlandsforskning. Hentet fra https://www.kun.no/uploads/7/2/2/3/72237499/levek%C3%A5r_-blant_skeive_med_innvandrerbakgrunn.pdf
- Eggen, F. W., Gran, B., Norberg-Schulz, M. & Steen, J. I. (2022). *Samfunnsøkonomiske kostnader av kriminalitet*. Samfunnsøkonomisk analyse AS.
- Eggen, T., Lenvik, K., Grimsrud, T. K., Kjærheim, K., Aagestad, C. & Tynes, T. (2010). *Yrke og kreft i Norge*. STAMI. Hentet fra <https://stami.brage.unit.no/stami-xmlui/handle/11250/288253>
- Eimhjellen, I. (2011). *Inkludering av funksjonshemma i frivillige organisasjoner*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kud/samfunn_og_frivillighet/rapporter/inkludering_av_funksjonshemma_i_frivillige_organisasjoner_2011.pdf
- Eimhjellen, I., Espegren, A. & Nærland, T. U. (2021). *Sivilsamfunn og integrering. En kunnskapsoppsummering*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2737651>
- Eimhjellen, I. & Segard, S. B. (2010). *Etniske minoriteter og frivillige organisasjoner*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/177662>
- Ekeland, T.-J. & Myklebust, V. (1997). *Foreldremekling. Brukarperspektivet*. DFØ. Hentet fra <https://kudos.dfo.no/documents/6026/files/5909.pdf>
- Ekenstam, C. (Red.) (1998). *Rädd att falla: Studier i manlighet*. Gidlund
- Ekenstam, C. (2006). The History and Future of Studies on Men and Masculinity: Some Theoretical Reflections. *NORMA*, 1(1), 6-23. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/ISSN1890-2146-2006-01-02>
- Ekspertgruppen om barn i fattige familier. (2023). *En barndom for livet. Økt tilhørighet, mestring og læring for barn i fattige familier*. Regjeringen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/en-ny-barndom-for-livet/id3000835/?ch=1>
- Ekspertgruppen om betydningen av barnehage, skole og SFO for sosial utjevning og sosial mobilitet. (2024). *Et jevnere utdanningsløp*. Regjeringen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/et-jevnere-utdanningsloep/id3025513/?ch=1>
- Ekspertutvalg for gjennomgang av allmennlegetjenesten. (2023). *Gjennomgang av allmennlegetjenesten*. Regjeringen.
- Birkelund, G.E. & Sandnes, T. (2003). Paradoxes of welfare states and equal opportunities: gender and managerial power in Norway and the USA. *Comparative Studies of Culture and Power (Comparative Social Research)*, (21), 203-242. Hentet fra [https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1016/S0195-6310\(03\)21007-3/full/html](https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1016/S0195-6310(03)21007-3/full/html)
- Ellingsæter, A. L. (2019). *Familiepolitikk*. Store norske leksikon. Hentet fra <https://snl.no/familiepolitikk>
- Ellingsæter, A. L., Hatland, A., Haave, P. & Stjernø, S. (2020). Lange linjer i velferdsstatens utvikling. I A. L. Ellingsæter, A. Hatland, P. Haave & S. Stjernø (Red.), *Den nye velferdsstatens historie. Ekspansjon og omdanning etter 1966*. Gyldendal akademisk.
- Ellingsæter, A. L. & Kitterød, R. H. (2021). Den «uferdige» revolusjonen: Hva betyr utdanning for fedres familiearbeid? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 62(1), 27-50. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2021-01-02>
- Ellingsæter, A. L. & Kitterød, R. H. (2022). *Den mannlige forsørgeren: Endringer i praksis og idealer belyst ved utvalgte forskningsbidrag*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2977016>
- Ellingsæter, A. L., Kitterød, R. H. & Hansen, M. N. (2022). How does parental time relate to social class in a Nordic welfare state? *Acta Sociologica*, 65(2), 150-165. <https://doi.org/10.1177/00016993211052079>
- Ellingsæter, A. L., Kitterød, R. H. & Østbakken, K. M. (2019). Immigrants and the 'caring father': Inequality in access to and utilisation of parental leave in Norway. *Ethnicities*. <https://doi.org/10.1177/1468796819890109>
- England, P. (2010). The Gender Revolution: Uneven and Stalled. *Gender and Society*, 24(2), 149-166. <http://www.jstor.org/stable/27809263>
- Engvik, M. & Pettersen, M. (2021). *Lengst pappaperm blant lærere, men langt fra en likedeling*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/likestilling/artikler/lengst-pappaperm-blant-laerere-men-langt-fra-en-likedeling>
- Erdvik, I. B., Reymert, I., Hellang, Ø., Espegren, A. & Ervik, R. (2023). *Kunnskap om virkning og drift av utstyrssentraler: Delrapport 1: Ram-*

- mevilkår og drift*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/3064410/Sivilsamfunn_Rapport_2023_1_UU.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Eriksen, A. M. A., Hansen, K. L., Schei, B., Sørli, T., Stigum, H., Bjertness, E. & Javo, C. (2018). Childhood violence and mental health among indigenous Sami and non-Sami populations in Norway: a SAMINOR 2 questionnaire study. *Int J Circumpolar Health*, 77(1). <https://doi.org/10.1080/22423982.2018.1508320>
- Eurofound, Sandor, E., Maffei, A., Anzillotti, M. & Bell, G. (2023). *Societal implications of labour market instability*. European Union. Hentet fra <https://data.europa.eu/doi/10.2806/570695>
- European Commission. (2022). *European Health Union: Commission welcomes adoption of new EU cancer screening recommendations*. European Union. Hentet fra https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7548
- Evensen, M., Klitkou, S. T., Tollanes, M. C., overland, S., Lyngstad, T. H., Vollset, S. E. & Kinge, J. M. (2021). Parental income gradients in adult health: a national cohort study. *BMC medicine*, 19(1), 1-152. <https://doi.org/10.1186/s12916-021-02022-4>
- Evensen, M. H., Fluge, S. S., Kjoberg, T. S. & Bye, H. H. (2019). Menns opplevelse av å bli utsatt for seksuelt overgrep i voksen alder: en kvalitativ metasynese. *Tidsskrift for Norsk psykologiforening*. 56(4), 246-258. <https://psykologtidsskriftet.no/vitenskapelig-artikkel/2019/04/menns-opplevelse-av-bli-utsatt-seksuelt-overgrep-i-voksen-alder>
- Falch, T. & Strøm, B. (2013). Kvalitetsforskjell mellom videregående skoler? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54(4), 438-462. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-291X-2013-04-02>
- Fidjeland, A., Rege, M., Solli, I. F. & Størksen, I. (2023). Reducing the gender gap in early learning: Evidence from a field experiment in Norwegian preschools. *European economic review*, 154, 104413. <https://doi.org/10.1016/j.eurocorev.2023.104413>
- Fisher, K. (2024). Moving masculinities: Polish migrants in Norway navigating transnational gender hierarchies. *NORMA*, 19(1), 24-38. <https://doi.org/10.1080/18902138.2023.2210052>
- Fjørtoft, K. (2020). Fra hverdagspraksis til strukturell urettferdighet. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 44(1), 39-52. <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2020-01-04>
- Fladmoe, A., Eimhjellen, I., Sivesind, K. H. & Arnesen, S. (2019). *Frivillighetens grunnfjell: Hvem gir mest tid og penger til frivillige organisasjoner?* Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2583167>
- Fladmoe, A. & Folkestad, B. (2017). *Frivillighet og folkehelse: Empiriske analyser av sivilsamfunnsdeltakelse, helse og livskvalitet*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2474331>
- Fladmoe, A. & Nadim, M. (2019). *Erferinger med hatytringer og hets blant LHBT-personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2584665>
- Fladmoe, A., Nadim, M. & Birkvad, S. R. (2019). *Erferinger med hatytringer og hets blant LHBT-personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2584665/Erferinger%2bmed%2bhatytringer.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Fladmoe, A., Sivesind, K. H. & Arnesen, D. (2018). *Oppdaterte tall om frivillig innsats i Norge, 1998-2017*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2557786/Oppdaterte+tall+om+frivillig+innsats.pdf?sequence=1>
- Fløtre, I. A. (2022). *Slik kan lønnsforskjellen mellom kvinner og menn forklares*. Hentet fra <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/lonn-og-arbeidskraftkostnader/statistikk/lonn/artikler/slik-kan-lonnsforskjellen-mellom-kvinner-og-menn-forklares>
- Folke, O. & Rickne, J. (2022). Sexual Harassment and Gender Inequality in the Labor Market. *The Quarterly journal of economics*, 137(4), 2163-2212. <https://doi.org/10.1093/qje/qjac018>
- Folkehelseinstituttet. *Folkehelse i kommunene*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/he/folkehelse/>
- Folkehelseinstituttet. (2019a). *Helserisiko ved snusbruk*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/globalassets/bilder/rap->

- porter-og-trykksaker/2019/helserisiko-ved-snusbruk-rapport-2019-v2.pdf
- Folkehelseinstituttet. (2019b). *Hvordan beskrives sykdomsbyrde?* Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/he/senter-sykdomsbyrde/fire-hovedmal-for-sykdomsbyrde/>
- Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/he/senter-sykdomsbyrde/sykdomsbyrdeanalyser-bakgrunn-og-formal/>
- Folkehelseinstituttet. (2021). *Doping – bruk, beslag og straffereaksjoner*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/le/rusmidler-og-avhengighet/narkotikainorge/bruk-av-narkotika/doping/?term=>
- Folkehelseinstituttet. (2022). *Folkehelse rapporten – Helsetilstanden i Norge*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/he/folkehelse-rapporten/?term=>
- Folkehelseinstituttet. (2023). *Indikatorer for ikke-smittsomme sykdommer*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/is/ncd/?term=>
- Folkehelseinstituttet (2024). *Kvinner lider, menn dør*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/nyheter/2024/kvinner-lider-menn-dor/>
- Folkestad, B., Christensen, D. A., Strømsnes, K. & Selle, P. (2015). *Frivillig innsats i Noreg 1998-2014: Kva kjenneteikner dei frivillige og kva har endra seg?* Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2445372>
- Fontenehus. *Forntenehus Norge*. Hentet fra: <https://www.fontenehus.no/>
- Forum for Mænds Sundhed. *Drejebog for mænds mødesteder*. Forum for mænds sundhed. Hentet fra <https://sundmand.dk/site/wp-content/uploads/2023/02/Maends-Modesteder-drejebog-nettet.pdf>
- Forum for mænds sundhed. (2016). *Manden og Lægen*. Forum for mænds sundhed. Hentet fra <https://sundmand.dk/site/wp-content/uploads/2023/02/Manden-og-Laegen.pdf>
- Fossanger, S. F., Fjelldalen, S. & Mohn, S. B. (2024). *Innvandrere oftere utsatt for vold og be drageri*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/kriminalitet-og-rettsvesen/artikler/innvandrere-som-ofre-for-anmeldte-lovbrudd>
- França, T., Segura, I., Dias, N., Miranda, M. & Pompeia, S. (2022). *The effect of pubertal status on self-regulation of behavior – a systematic review*. PsyArXiv. Hentet fra <https://doi.org/10.31234/osf.io/e2kjb>
- Fransson, E., Bergström, M. & Hjern, A. (2015). *Barn i växelvis boende – en forskningsöversikt*. Universitetet i Stockholm. Hentet fra <http://www.chess.su.se/>
- Fredborg, E. (2023). *Lavere andel fra distriktet tar høyere utdanning*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/utdanning/hoyere-utdanning/artikler/lavere-andel-fra-distriktet-tar-hoyere-utdanning>
- Freeman, A., Mergl, R., Kohls, E., Székely, A., Gusmao, R., Arensman, E., Koburger, N., Hegerl, U. & Rummel-Kluge, C. (2017). A cross-national study on gender differences in suicide intent. *BMC Psychiatry*, 17(1), 234. Hentet fra <https://doi.org/10.1186/s12888-017-1398-8>
- Friberg, J. H. & Bjørnset, M. (2019). *Migrasjon, foreldreskap og sosial kontroll*. Fafo. Hentet fra <https://www.fafo.no/images/pub/2019/20698.pdf>
- Friestad, C. (2004). *Levekår blant innsatte*. Fafo. Hentet fra <https://www.nsd.no/data/individ/publikasjoner/NSD1478FAFO.pdf>
- Frøyland, L. R. (2023). *Vold og overgrep mot barn og unge: Omfang og utviklingstrekk 2007-2023*. NOVA. Hentet fra <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/11250/3083676>
- Fuchs, V. R. (2004). Reflections on the socio-economic correlates of health. *J Health Econ*, 23(4), 653-661. <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2004.04.004>
- Fyhn, T., Radlick, R. & Sveinsdottir, V. (2021). *Unge som står utenfor arbeid, opplæring og utdanning (NEET). En analyse av unge i NEET-kategorien*. Norce. Hentet fra <https://norcere-search.brage.unit.no/norcere-search-xmlui/bitstream/handle/11250/2770190/Sluttrapport%2bNEET.pdf?sequence=5&isAllowed=y>
- Gates, T. G. (2017). Chosen Families. I J. Carlson & S. B. Dermer (Red.), *The SAGE Encyclopedia of Marriage, Family, and Couples Counseling*. SAGE.
- Gjelsvik, B. (2023). «Kona har sendt meg». *Utposten*, 52(5). Hentet fra <https://www.utposten.no/article/2023/09/Kona-har-sendt-meg>
- Gjersing, L. (2018). *Skader og problemer knyttet til narkotikabruk*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/le/rusmidler-og-avhengighet/narkotikainorge/konsekvenser-av-narkotikabruk/skader-og-problemer-knyttet-til-narkotikabruk/?term=>
- Gjersing, L. (2023). *Narkotikautløste dødsfall 2022*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/le/rusmidler-og-avhengighet/narkotikainorge/konsekvenser-av-narkotikabruk/narkotikautloste-dodsfall/?term=>

- Gjertsen, F., Leenaars, A. & Vollrath, M. E. (2014). Mixed Impact of Firearms Restrictions on Fatal Firearm Injuries in Males: A National Observational Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 11(1), 487-506. Hentet fra <https://www.mdpi.com/1660-4601/11/1/487>
- Global Burden of Disease. (2019). *Global Burden of Disease (GBD)*. IHME. Hentet fra <https://www.healthdata.org/research-analysis/gbd>
- Godtman, R. A., Holmberg, E., Lilja, H., Stranne, J. & Hugosson, J. (2015). Opportunistic testing versus organized prostate-specific antigen screening: outcome after 18 years in the Göteborg randomized population-based prostate cancer screening trial. *Eur Urol*, 68(3), 354. <https://doi.org/10.1016/j.eururo.2014.12.006>
- Goering, M., Albright, M. G. & Mrug, S. (2023). The Effects of Pubertal Timing on Academic Performance in Adolescence and Career Success in Adulthood: Evidence from a 16-year Longitudinal Study. *J Youth Adolesc*, 52(9), 1769-1787. <https://doi.org/10.1007/s10964-023-01814-6>
- Grace, B., Richardson, N. & Carroll, P. (2016). «... If You're Not Part of the Institution You Fall by the Wayside»: Service Providers' Perspectives on Moving Young Men From Disconnection and Isolation to Connection and Belonging. *American Journal of Men's Health*, 12(2), 252-264. Hentet fra <https://doi.org/10.1177/1557988316634088>
- Gram, K. H. (2023). *Dårligere livskvalitet blant enslige*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/levekar/artikler/darligere-livskvalitet-blant-enslige>
- Grasdahl, A. & Lommerud, K. (2019). Barnløshet blant menn i Norge: – hvem er de, og hvor bor de? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 22, 268-284. Hentet fra <https://bora.uib.no/bora-xmlui/handle/1956/22009>
- Grendal, O. N. (2022). *Slik henger utdanning sammen med foreldrenes utdanningsnivå*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/utdanning/utdanningsniva/artikler/slik-henger-utdanning-sammen-med-foreldrenes-utdanningsniva>
- Grimstad, S. & Støren, K. S. (2023). *Livskvalitetsundersøkelsen 2023*. SSB. Hentet fra https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/levekar/artikler/livskvalitetsundersokelsen-2023/_/attachment/inline/43b6ca8c-3c48-4c63-a6d9-59bd82f274d5:4b896b6f2b448a202210-bf50245fc3242b601b3a/NOT2023-50.pdf
- Groes, C. (2023). *Da MeToo ramte mannen*. Gads forlag.
- Hafstad, G. S. & Augusti, E.-M. (2019). *Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten. En nasjonal undersøkelse av ungdom i alderen 12 til 16 år*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Hentet fra <https://www.nkvt.no/rapport/ungdoms-erfaringer-med-vold-og-overgrep-i-oppveksten-en-nasjonal-undersokelse-av-ungdom-i-alderen-12-til-16-ar/>
- Halrynjo, S. (2007). Alltid beredt?, Arbeids- og familiedilemmaer i møte med formelle og uformelle spilleregler i et stort konsern. I E. Kvande & B. Rasmussen (Red.), *Arbeidslivets klemmer*. Fagbokforlaget.
- Hansen, K. L. (2015). Ethnic discrimination and health: the relationship between experienced ethnic discrimination and multiple health domains in Norway's rural Sami population. *International Journal of Circumpolar Health*, 74(1). Hentet fra <https://doi.org/10.3402/ijch.v74.25125>
- Hansen, T., Nes, R. B., Hynek, K., Nilsen, T. S., Reneflot, A., Stene-Larsen, K., Tornes, R. A. & Bidonde, J. (2023). *En systematisk gjennomgang av oversiktsartikler på effekter av tiltak for å redusere ensomhet og sosial isolasjon (2017–2022)*. Hentet fra <https://www.fhi.no/publ/2023/en-systematisk-gjennomgang-av-oversiktsartikler-pa-effekter-av-tiltak-for-a-reducere-ensomhet-og-sosial-isolasjon-2017-2022/>
- Haraldsvik, M. & Wold, M. F. (2023). *En kartlegging av fritidsklubbfeltets rammevilkår*. Hentet fra <https://kudos.dfo.no/documents/61020/files/34954.pdf>
- Hasane, S. (2020). Færre i jobb med økt engangstønnd? *Arbeid og velferd*, 3-2020. https://arbeidogvelferd.nav.no/journal/2020/3/m-914/F%C3%A6rre_i_jobb_med_%C3%B8kt_engangsst%C3%B8nad
- Haug, M. (2023). *Forventa levealder falt i 2022*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/fodte-og-dode/statistikk/dode/artikler/forventa-levaalder-falt-i-2022>
- Hauge, L. J., Stene-Larsen, K., Grimholt, T. K., Øien-Ødegaard, C. & Reneflot, A. (2018). Use of primary health care services prior to suicide in the Norwegian population 2006–2015. *BMC Health Services Research*, 18(1), 619. Hentet fra <https://doi.org/10.1186/s12913-018-3419-9>
- Haugli, T. (2008). Lov om barn og foreldre. *Jussens Venner*, 42(6), 325-388. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3126-2007-06-01>

- Havindustritilsynet. (2023). *Vil styrke reguleringen av det psykososiale arbeidsmiljøet*. Havtil. Hentet fra <https://www.havtil.no/utforsk-fagstoff/fagstoff/fagartikler/2023/vil-styrke-reguleringen-av-det-psykososiale-arbeidsmiljoet/>
- Havnes, T. & Mogstad, M. (2011). No Child Left Behind: Subsidized Child Care and Children's Long-Run Outcomes. *American Economic Journal: Economic Policy*, 3(2), 97-129. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/41238095>
- Havnes, T. & Mogstad, M. (2015). Is universal child care leveling the playing field? *Journal of Public Economics*, 127, 100-114. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2014.04.007>
- Heggebø, K. (2022). Gendered health consequences of unemployment in Norway 2000-2017: a register-based study of hospital admissions, health-related benefit utilisation, and mortality. *BMC Public Health*, 22(1), 2447-2447. <https://doi.org/10.1186/s12889-022-14899-8>
- Helde, I. (2023). *Pleiepengeordningen ble utvidet: antall brukere mer enn doblet*. Nav.
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2017). *Snakk om det! Strategi for seksuell helse (2017–2022)*. Regjeringen. Hentet fra https://www.regjeringen.no/contentassets/284e09615fd04338a817e1160f4b10a7/strategi_seksuell_helse.pdf
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2020). «Det var ikke bare ferie» Rapport fra ekspertgruppe om unge som etterlates i utlandet mot sin vilje. Regjeringen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/a49d4119022f470f98ca4574ead4a9ef/rapport-fra-ekspertgruppe-om-unge-som-etterlates-i-utlandet-mot-sin-vilje.pdf>
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2023). *Årsrapport for Handlingsplan for forebygging av selvmord 2020–2025 – Ingen å miste*. Regjeringen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/0710dd88ad89414d9e95c1a9ae735733/arsrapport-etter-tredje-driftsar-for-handlingsplan-for-forebygging-av-selv-mord-2020-2025-ingen-a-miste.pdf>
- Helsedirektoratet. (2014). *Sammen om mestring: Veileder i lokalt psykisk helsearbeid og rusarbeid for voksne. Et verktøy for kommuner og spesialisthelsetjenesten*. Helsedirektoratet.
- Helsedirektoratet. (2017). *Etablering og organisering av frisklivssentraler*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/tema/frisklivssentraler/etablering-og-organisering-av-frisklivssentraler>
- Helsedirektoratet. (2018). *Voksne pårørende*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/parorendeveileder/avklare-hvem-som-er-parorende-deres-rolle-og-fore-journal/voksne-parorende#avklar-hvem-som-er-naermeste-parorende-til-voksne-pasienterbrukere>
- Helsedirektoratet. (2019). *Pleiepenger og andre ytelser for pårørende*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/palliasjon-i-kreftomsorgen-handlingsprogram/okonomiske-ytelser/pleiepenger-og-andre-ytelser-for-parorende>
- Helsedirektoratet. (2020). *Helhetlig behandlingstilbud*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/helsetilbud-til-personer-som-star-i-fare-for-a-bega-seksuelle-overgrep-mot-barn-det-finnes-hjelp/helhetlig-behandlingstilbud#helsetilbudet-til-personer-som-st%C3%A5r-i-fare-for-%C3%A5-beg%C3%A5-seksuelle-overgrep-mot-barn-b%C3%B8r-v%C3%A6re-enhetlig>
- Helsedirektoratet. (2021a). *Lavinntekt (fattigdom)*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/sector-rapport-om-folkehelse/okonomiske-levekar/lavinntekt-fattigdom>
- Helsedirektoratet. (2021b). *Pakkeforløp hjem for pasienter med kreft*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/nasjonale-forlop/hjem-for-pasienter-med-kreft>
- Helsedirektoratet. (2022). *Prostatakreft*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/nasjonale-forlop/prostatakreft>
- Helsedirektoratet. (2023a). *Behandling med kurativ intensjon*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/prostatakreft-handlingsprogram/behandling-med-kurativ-intensjon>
- Helsedirektoratet. (2023b). *Bivirkning ved kurativ behandling*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/prostatakreft-handlingsprogram/behandling-med-kurativ-intensjon/bivirkning-ved-kurativ-behandling>
- Helsedirektoratet. (2023c). *Bruk av PSA*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/prostatakreft-handlingsprogram/markorer/bruk-av-psa>
- Helsedirektoratet. (2023d). *Helsestasjon for ungdom (HFU)*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/helsestasjons-og-skolehelsetjenesten/helsestasjon-for-ungdom#helsestasjon-for-ungdom-alle-kommuner-skal-ha-et-gratis-helsesta->

- sjonstilbud-til-ungdom-opp-til-20-ar-praktisk-informasjon
- Helsedirektoratet. (2023e). *Menn i kommunal helse- og omsorgstjeneste*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/personell-og-kompetanse-i-den-kommunale-helse-og-omsorgstjenesten/kjonn-alder-og-innvandringsbakgrunn/menn-i-kommunale-helse-og-omsorgstjeneste>
- Helsedirektoratet. (2023f). *Skal lavterskeltilbud rapporteres?* Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/registrering-av-iplos-data-i-kommunen/skal-friskliv-lavterskeltilbud-fysioterapi-ergoterapi-og-psykisk-helsetjeneste-rapporteres/skal-lavterskeltilbud-rapporteres>
- Helsedirektoratet. (2023g). *Snakk om selvmordstanker – det kan redde liv* [Video]. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.youtube.com/watch?v=cL3BBxOk9gA>
- Helsedirektoratet. (2023h). *Stabil døgnplasskapasitet i psykisk helsevern siste år*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/statistikk/samdata-spesialisthelsetjenesten/stabil-dognplasskapasitet-i-psykisk-helsevern-siste-ar>
- Helsedirektoratet. (2023i). *Tiltak for å nå gutter: Helsestasjon for ungdom bør vurdere å iverksette tiltak for å nå gutter i større grad*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/retningslinjer/helsestasjons-og-skolehelsetjenesten/helsestasjon-for-ungdom/tiltak-for-a-na-gutter-helsestasjon-for-ungdom-bor-vurdere-a-iverksette-tiltak-for-a-na-gutter-i-storre-grad>
- Helsedirektoratet. (2023j). *Tverrfaglig spesialisert rusbehandling (TSB): Gradvis nedgang i døgnplasser*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/statistikk/samdata-spesialisthelsetjenesten/gradvis-nedgang-i-dognplasser-innen-tverrfaglig-spesialisert-rusbehandling>
- Helsedirektoratet. (2023k). *Tvungent psykisk helsevern med døgnopphold*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/statistikk/samdata-spesialisthelsetjenesten/tvungent-psykisk-helsevern-med-dognopphold#referere>
- Helsedirektoratet. (2023l). *Tvungent psykisk helsevern uten døgnopphold*. Helsedirektoratet. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/statistikk/samdata-spesialisthelsetjenesten/tvungent-psykisk-helsevern-uten-dognopphold>
- Herlofson, K. & Ugreninov, E. (2014). Er omsorgsfulle fedre omsorgsfulle sønner? – Likestilling hjemme og hjelp til eldre foreldre. *Tidskrift for samfunnsforskning*, 55(3), 322-346. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-291X-2014-03-03>
- Hirnstein, M., Stuebs, J., Moè, A. & Hausmann, M. (2023). Sex/Gender Differences in Verbal Fluency and Verbal-Episodic Memory: A Meta-Analysis. *Perspectives on Psychological Science*, 18(1), 67-90. <https://doi.org/10.1177/17456916221082116>
- Hjemdal, O. K. & Thoresen, S. (2014). *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Hentet fra <https://www.nkvt.no/rapport/vold-og-voldtekt-i-norge-en-nasjonal-forekomststudie-av-vold-i-et-livsløpsperspektiv/>
- Holte, A. (2020). *Gjeld øker risikoen for psykiske helseplager – en usystematisk oversikt*. Hentet fra <https://psykologisk.no/2020/06/gjeld-oker-risikoen-for-psykiske-helseplager-en-usystematisk-oversikt/>
- Holter, Ø. G. (1997). *Gender, patriarchy and capitalism: a social forms analysis*. [Doktorgradsavhandling]. Hentet fra <https://ogholter.no/wp-content/uploads/2013/03/GPC-thesis-part-1.pdf>
- Holter, Ø. G. (2003). *Can men do it?: men and gender equality – the Nordic experience*. Nordisk ministerråd
- Holter, Ø. G. & Rogg, E. (2010). Kjønn og makt i Norden – tolkninger og forklaringsforsøk. I K. Niskanen & A. Nyberg (Red.), *Køn och makt i Norden – Del 2: Sammanfattande diskussion och analys*. TemaNord.
- Holter, Ø. G. & Aarseth, H. (1993). *Menns livssammenheng*. Ad Notam.
- Horgen, E. (2023). *Norge blant landene med flest i jobb*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/sysselsetting/statistikk/arbeidskraftundersokelsen/artikler/norge-blant-landene-med-flest-i-jobb>
- HR-2020-2476-A. (2020). *HR-2020-2476-A, (sak nr. 20-027579SIV-HRET) og (sak nr. 20-027583SIV-HRET)*. Lovdata. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/#document/HRSIV/avgjor-else/hr-2020-2476-a?searchResultContext=1282&rowNumber=1&totalHits=332>
- Hugosson, J., Godtman, R. A., Carlsson, S. V., Aus, G., Grenabo Bergdahl, A., Lodding, P., Phil, C.-G., Stranne, J., Holmberg, E. & Lilja, H. (2018). Eighteen-year follow-up of the Göteborg Randomized Population-based Prostate Cancer Screening Trial: effect of sociodemographic variables on participation, prostate ca-

- ncer incidence and mortality. *Scand J Urol*, 52(1), 27-37. <https://doi.org/10.1080/21681805.2017.1411392>
- Hvinden, B. & Norges forskningsråd. (2005). *Sosial kapital: klargjøring av ulike perspektiver på sosial kapital, kunnskapsstatus, funn og forskningsbehov, forslag til en videre satsing på forskning om sosial kapital i Norge*. Norges forskningsråd. Hentet fra <https://www.forskningsradet.no/siteassets/publikasjoner/1114506747421.pdf>
- Hyde, J. & Linn, M. (1988). Gender Differences in Verbal Ability: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 104, 53-69. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.104.1.53>
- Høgmo, B. K., Bondas, T. & Alstveit, M. (2023). Parents' experiences with public health nursing during the postnatal period: A reflective lifeworld research study. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 37(2), 373-383. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/scs.13117>
- IMDi. (2021). *Gjennomføring av videregående opplæring blant unge innvandrere*. IMDi. Hentet fra <https://www.imdi.no/om-integrering-i-norge/kunnskapsoversikt/gjennomforing-av-videregaende-opplaring-blant-unge-innvandrere/>
- IMDi. (2022). *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold: Tallrapportering for IMDis minoritetsrådgivere og integreringsrådgivere sitt arbeid mot negativ sosial kontroll og æresrelatert vold*. IMDi. Hentet fra <https://www.imdi.no/contentassets/ca58a7ef64ee49f09a5eb84bcc62cfb8/frihet-fra-negativ-sosial-kontroll-og-aeresrelatert-vold-0623.pdf>
- Innst. O. nr. 30 (1980–81). *Innstilling fra justiskomiteén om lov om barn og foreldre (barnelova)*. Justisdepartementet.
- Innstrand, S. T., Jakhelln, H. & Langård, S. (2021). *Arbeidsmiljø*. Store norske leksikon. Hentet fra <https://snl.no/arbeidsmilj%C3%B8>
- Isdal, P. (2018). *Meningen med volden*. Kommuneforlaget
- Jacobsen Jardim, P. S., Gaustad, J.-V., Langøien, L. J. & Næss, G. E. (2022). *Omfang av seksuell trakassering i Norge: en hurtigoversikt*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2022/omfang-av-seksuell-trakassering-i-norge-rapport-2022.pdf>
- Jarning, H. (2022). *Norsk utdanningshistorie*. Store norske leksikon. Hentet fra <https://snl.no/norsk-utdanningshistorie>
- Jensberg, H., Åndanes, M., Haugen, G. M. D., Rantalaiho, M. & Husum, T. L. (2012). *Hvordan oppleves meklingsordningen av foreldrene?: Resultater fra evaluering av mekling etter ekte-skapslov og barnelov*. Sintef. Hentet fra https://www.sintef.no/globalassets/upload/helse/mekling-jensberg_andanes_haugen_rantaliho_husum.pdf
- Jensen, R. S. & Øistad, B. S. (2019). *Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet på virksomhetsnivå*. Fafo. Hentet fra <https://www.fafo.no/images/pub/2019/20714.pdf>
- Jernbro, C. & Janson, S. (2016). *Våld mot barn: En nasjonell kartlegging*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Hentet fra https://www.wallmanna-barnh.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2017/08/Vald_mot_barn_2016-en_nasjonell_kartlegging.pdf
- Jessen, R. S. (2023). *Kjønnsidentitet*. Store medisinske leksikon. Hentet fra <https://sml.snl.no/kj%C3%B8nnsidentite>
- Johansen, T. B., Borge, T. C., Bergsund, H. B., Lidal, I. B. & Hval, G. (2023). *Barn og unges meninger om tema som berøres i forslaget til ny barnelov: Systematisk kartleggingsoversikt over nordiske kvalitative studier*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/contentassets/afcf6c5e67b248ee8c0695fa45d8e1d9/barn-og-unges-meninger-om-tema-som-berores-i-forslaget-til-ny-barnelov-rapport-2023.pdf>
- Johansen, T. B., Nøkleby, H., Langøien, L. J. & Borge, T. C. (2022). *Samværs- og bostedsordninger etter samlivsbrudd: betydninger for barn og unge*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2022/samvars-og-bostedsordninger-etter-samlivsbrudd-betydninger-for-barn-og-unge-rapport-2022.pdf>
- Johansen, V. A. (2007). *Exposure to non-domestic violence: short- and long-term psychological reactions and the impact on quality of life*. [Doktorgradsavhandling]. Hentet fra <https://bora.uib.no/bora-xmlui/handle/1956/2573>
- Johansen, V. A., Milde, A. M., Nilsen, R. M., Breivik, K., Nordanger, D., Stormark, K. M. & Weisæth, L. (2022). The relationship between perceived social support and PTSD symptoms after exposure to physical assault: An 8 years longitudinal study. *Journal of interpersonal violence*. <https://doi.org/10.1177/0886260520970314>
- Johnsen, I. O., Litland, A. S. & Hallström, I. K. (2018). Living in Two Worlds – Children's Experiences After Their Parents' Divorce – A Qualitative Study. *Journal of Pediatric Nursing*,

43. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0882596318301568>
- Jon, N. I. (2017). *Maskulinitetsperspektiv på kriminologiens kjerneområder: Kontroll, ofre og kriminalitet*. Politihøgskolen. Hentet fra <https://phs.brage.unit.no/phs-xmlui/handle/11250/2459165>
- Justis- og beredskapsdepartementet (2021). *Frihet fra vold: Regjeringens handlingsplan for å forebygge og bekjempe vold i nære relasjoner 2021–2024*. Regjeringen. <https://www.regjeringen.no/contentassets/9c4fb648c66c4c1eb2e58f645eb870b8/209755-jd-frihetfravold-web.pdf>
- Kaldestad, K., Nyholm, L., Thorkildsen, K. M., Haga, B. M., Wallgren, G. C. & Koskinen, C. (2024). *A Caring Science study about loss and health after life changes*. International journal for human caring. Hentet fra <https://app.cristin.no/results/show.jsf?id=2150604>
- Katz, J. (2018). Bystander Training as Leadership Training: Notes on the Origins, Philosophy, and Pedagogy of the Mentors in Violence Prevention Model. *Violence Against Women*, 24(15). <https://doi.org/10.1177/1077801217753322>
- Kimmel, M.S. (1996). *Manhood in America: A Cultural History*. New York: Free Press.
- Kimmel, M. S. (2003). Globalization and its Mal(e)Contents: The Gendered Moral and Political Economy of Terrorism. *International Sociology*, 18(3), 603-620. <https://doi.org/10.1177/02685809030183008>
- Kimmel, M. S. (2012). Masculinity as homophobia: Fear, shame, and silence in the construction of gender identity. I H. Brod & M. Kaufman (Red.), *Theorizing masculinities*. SAGE Publications.
- Kinge, J. M., Modalsli, J. H., Øverland, S., Gjesing, H. K., Tollånes, M. C., Knudsen, A. K., Skirbekk, V., Strand, B. H., Håberg, S. E. & Vollset, S. E. (2019). Association of Household Income With Life Expectancy and Cause-Specific Mortality in Norway, 2005-2015. *JAMA*, 321(19), 1916-1925. <https://doi.org/10.1001/jama.2019.4329>
- Kitterød, R. H. (2012). Fedre deltar mer i husarbeid og omsorg. *Samfunnsspeilet*, 2012/4. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/fedre-deltar-mer-i-husarbeid-og-omsorg>
- Kitterød, R. H. (2022). Mot et symmetrisk foreldreskap. I I. Frønes & L. Kjølsvold (Red.), *Det norske samfunn. Bind 2. 8. utgave*. Oslo: Gyldendal.
- Kitterød, R. H. & Halrynjo, S. (2017). Mindre spesialisering med fedrekvote?: Foreldrepermisjonens potensial for å endre arbeidsdelingen blant foreldre. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 58(3), 311-333. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2017-03-03>
- Kitterød, R. H. & Halrynjo, S. (2019). Mer likestilling med fedrekvote? *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 43(2), 71-89. <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2019-02-02>
- Kitterød, R. H., Halrynjo, S. & Østbakken, K. M. (2017). *Pappaperm? Fedre som ikke tar fedrekvote – hvor mange, hvem og hvorfor?* Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2446441>
- Kitterød, R. H., Lidén, H., Lyngstad, J. & Wiik, K. A. (2016). Delt bosted for barna etter samlivsbrudd – en praksis for folk flest? *Sosiologisk tidsskrift*, 24(1), 27-50. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2928-2016-01-02>
- Kitterød, R. H. & Nygård, S. T. (2023). *Holdninger til likestilling og kjønnsroller blant menn og kvinner i ulike grupper: Analyser av utvalgte spørsmål fra CORE Survey 2022 ?Likestillingsundersøkelsen*. Notat til Mannsutvalget. Hentet fra <https://www.samfunnsforskning.no/core/prosjekter/core-survey/notater/notat-til-mannsutvalget-web.pdf>
- Kitterød, R. H. & Rønsen, M. (2016). Innebarer den moderne farsrollen et «second shift» for far? Samlet arbeidstid blant foreldre med ulike yrkestilpasninger. I S. Halrynjo & M. Teigen (Red.), *Ulik likestilling i arbeidslivet*. Gyldendal Akademisk.
- Kitterød, R. H. & Teigen, M. (2021). *Feminisme og holdninger til likestilling – tendenser til polarisering?* Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2756827/Feminisme%20og%20holdninger%20til%20likestilling-tendenser%20til%20polarisering.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kitterød, R. H. & Wiik, K. A. (2017). Shared Residence Among Parents Living Apart in Norway. *Family Court Review*, 55(4), 556-571. <https://doi.org/10.1111/fcre.12304>
- Kjøllestad, M., Straiton, M. L., Øien-Ødegaard, C., Aambø, A., Holmboe, O., Johansen, R., Grewal, N. K. & Indseth, T. (2019). *Helse blant innvandrere i Norge: Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2016*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2019/levekarsunderso>

- kelsen-blant-innvandrere-i-norge-2016-rapport-2019-v2.pdf
- Klineberg, E., Biddle, L., Donovan, J. & Gunnell, D. (2011). Symptom recognition and help seeking for depression in young adults: a vignette study. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 46(6), 495-505. <https://doi.org/10.1007/s00127-010-0214-2>
- Knapstad, M., Lervik, L. V., Sæther, S. M. M., Aarø, L. E. & Smith, O. R. F. (2020). Effectiveness of Prompt Mental Health Care, the Norwegian Version of Improving Access to Psychological Therapies: A Randomized Controlled Trial. *Psychother Psychosom*, 89(2), 90-105. Hentet fra <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31794968/>
- Knudsen, A., Madsen, C., Forthun, I., Tvedten, H., Dahl, J., Lyngstad, T., Strøm, M. S., Fagerås, S. J., Tapia, G., Schwinger, C., Aavitsland, P., Paulsen, T. H., Kløvstad, H., Baravelli, C., Sveen, K. A., Zahl, P. H., Júlíusson P. B. & Gulseth, H. (2023). *Dødelighet i Norge under koronapandemien 2020–2022*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/publ/2023/dodelighet-i-norge-under-koronapandemien-2020-2022/>
- Koerselman, K. & Pekkarinen, T. (2018). Cognitive consequences of the timing of puberty. *Labour Economics*, 54, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2018.05.001>
- Koivusilta, L. & Rimpela, A. (2004). Pubertal timing and educational careers: A longitudinal study. *Annals of human biology*, 31, 446-465. <https://doi.org/10.1080/03014460412331281719>
- Korbøl, A. & Midtbøen, A. H. (2022). *Den kritiske fase: Innvandring til Norge fra Pakistan 1970–1973*. Universitetsforlaget.
- Koskinen, C., Wallgren, G. C., Thorkildsen, K. M. & Kaldestad, K. (2023). For the good of the children—Life and ethical values when undergoing paternal alienation and involuntary loss of paternity. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 38(1), 65-72. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/scs.13191>
- Košuta, M. & Gulli, M. (2021). *Invadert og forlatt: Begrensninger av minoritetsnorske menn og konsekvenser for deres psykiske helse*. Likestillingssenteret KUN. Hentet fra https://www.kun.no/uploads/7/2/2/3/72237499/invadert_og_forlatt_digital.pdf
- Krane, M. S. (2021). *Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge: oppdatert kunnskapsoppsummering (2016–2021)*. Omsorgsforskning.
- Kravdal, Ø., Grundy, E. & Keenan, K. (2018). The increasing mortality advantage of the married: The role played by education. *Demographic research*, 38, 471-512. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2018.38.20>
- Kravdal, Ø., Wörn, J. & Reme, B.-A. (2023). Mental health benefits of cohabitation and marriage: A longitudinal analysis of Norwegian register data. *Population Studies*, 77(1), 91-110. Hentet fra <https://doi.org/10.1080/00324728.2022.2063933>
- Kreftforeningen. (2020). *Hun som tok den helt ut*. Kreftforeningen. Hentet fra <https://kreftforeningen.no/aktuelt/hun-som-tok-den-helt-ut/>
- Kreftregisteret. *Norgeshelse statistikkbank: Kreft, nye tilfeller*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <http://www.norgeshelse.no/>
- Kreftregisteret. (2023a). *Cancer in Norway 2022*. Kreftregisteret. Hentet fra https://www.kreftregisteret.no/globalassets/cancer-in-norway/2022/cin_report-2022.pdf
- Kreftregisteret. (2023b). *Årsrapport 2022 med resultater og forbedringstiltak fra Nasjonalt kvalitetsregister for prostatakreft*. Kreftregisteret.
- Kreftregisteret. (2024). *Kreftfrisiko blant brannmenn*. Kreftregisteret. Hentet fra <https://www.kreftregisteret.no/Forskning/Prosjekter/brannmenn-og-kreft/>
- Krokstad, S., Weiss, D. A., Krokstad, M. A., Rangel, V., Kvaløy, K., Ingul, J. M., Bjerkeset, O., Twenge, J. & Sund, E. R. (2022). Divergent decennial trends in mental health according to age reveal poorer mental health for young people: repeated cross-sectional population-based surveys from the HUNT Study, Norway. *BMJ Open*, 12(5). Hentet fra <http://bmjopen.bmj.com/content/12/5/e057654-abstract>
- Krumsvik, R. J. (2021). Det pedagogiske perspektivet på gutters skoleprestasjoner – Et blikk på kunnskapsgrunnlaget. I R. J. Krumsvik (Red.), *Hva vet vi om skoleprestasjoner? Ulike perspektiver på skolegang og skoleprestasjoner*. Fagbokforlaget.
- KS. (2021). *Ny samfunnskontrakt for flere læreplasser i 2022-2026*. KS. Hentet fra <https://www.ks.no/fagomrader/arbeidsgiverpolitikk/kompetanse-og-rekruttering/ny-samfunnskontrakt-for-flere-lareplasser-2022-2026/>
- Kultur- og likestillingsdepartementet. (2022). *Om arbeidet med stortingsmelding om seksuell trakassering*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/likestilling-og-mangfold/likestilling-og-inkludering/ny-om-arbeidet-med->

- melding-til-stortinget-om-seksuell-trakasser-
ring/id2965670/
- Kunnskapsdepartementet. (2021). *Frihet fra negativ sosial kontroll og æresrelatert vold* (2021–2024). Regjeringen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/frihet-fra-negativ-sosial-kontroll-og-aeresrelatert-vold/id2861094/?ch=1>
- Kunnskapsdepartementet. (2023). *Barnehagen for en ny tid: Nasjonal barnehagestrategi mot 2030*. Regjeringen. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/5bf0d0ed9f7442cd-be630c749abb8959/no/pdfs/barnehagen-for-en-ny-tid.pdf>
- Kuramoto-Crawford, S., Han, B. & McKeon, R. (2017). Self-Reported Reasons for Not Receiving Mental Health Treatment in Adults With Serious Suicidal Thoughts. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 78. Hentet fra <https://www.psychiatrist.com/jcp/suicidal-thoughts-and-receipt-of-treatment/>
- Kvaavik, E., Amundsen, E. J., Bilgrei, O. R., Bretteville-Jensen, A. L., Burdzovic, J., Edland-Gryt, M., Gjersing, L., Sandøy, T. A. & Skretting, A. (2019). *Narkotika i Norge*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/le/rusmidler-og-avhengighet/narkotika-i-norge/om-rapporten/om-narkotika-i-norge/?term=>
- Langeland, F., Prøitz, L., Steinnes, K. K. & Mainsah, H. (2022). I de sosiale ytterkantene. Konstruksjoner av kjønn og maskuliniteter hos norske menn i ufrivillig sølibat. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 46(3-4), 208-221. <https://doi.org/10.18261/tfk.46.3.8>
- Lappegård, T., Rønsen, M. & Skrede, K. (2011). Fatherhood and Fertility. *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice about Men as Fathers*, 9, 103-120. Hentet fra https://www.researchgate.net/publication/270190595_Fatherhood_and_Fertility
- Lareau, A. (2011). *Unequal childhoods: class, race, and family life*. University of California Press.
- Larsen, E. N. & Di Stasio, V. (2021). Pakistani in the UK and Norway: different contexts, similar disadvantage. Results from a comparative field experiment on hiring discrimination. *Journal of ethnic and migration studies*, 47(6), 1201-1221. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2019.1622777>
- Larsen, E. N., Rogne, A. F. & Birkelund, G. E. (2018). Perfect for the Job? Overqualification of Immigrants and their Descendants in the Norwegian Labor Market. *Social Inclusion*, 6(3), 26. <https://doi.org/10.17645/si.v6i3.1451>
- Larsen, I. & Kjerpeseth, L. (2023). *Kreft i Norge. Folkehelse rapporten*. Folkehelseinstituttet Hentet fra <https://www.fhi.no/he/folkehelse-rapporten/ikke-smittsomme/kreft/?term>
- Lawlor, D. A., Ebrahim, S. & Smith, G. D. (2001). Sex matters: secular and geographical trends in sex differences in coronary heart disease mortality. *BMJ*, 323(7312), 541-545. <https://doi.org/10.1136/bmj.323.7312.541>
- LDO. (2017). *Innsatt og utsatt – rapport om soningsforholdene til utsatte grupper i fengsel*. Kriminalomsorgen. Hentet fra <https://img3.custompublish.com/getfile.php/2777715.823.fc patebqqs/Endelig+rapport+psykiske+lidelser.pdf?return=kriminalomsorgen.custompublish.com>
- LDO. (2021). *Viktig sak om seksuell trakassering er behandlet i Høyesterett*. LDO. Hentet fra <https://www.ldo.no/ombudet-og-samfunnet/siste-nytt2/>
- LDO. (Upubl.). *Oppsummering av LDOs undersøkelse av kommunale tilbud innen psykisk helsehjelp som er spesielt rettet mot menn*.
- Lidén, H. & Kitterød, R. H. (2019). *Delt bosted: Barns perspektiver og utfyllende kunnskap*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2580824/Delt_bosted.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Lien, H. (2019). *Færre arbeider overtid*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/faerre-arbeider-overtid>
- Lilleaas, U.-B. (2006). Det sterke kjønns sårbarhet. *Sosiologisk tidsskrift*, 14(4), 311-325. Hentet fra <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2928-2006-04-01>
- Lilleaas, U.-B. & Widerberg, K. (2001). *Trøtthetens tid*. Pax forlag.
- Ljunggren, J. (2022). *Likestillingens bremsekloss? Et notat om forskjeller i likestillingsholdninger og -handlinger mellom kvinner og menn med kortere og lengre utdanning*. LDO. Hentet fra https://www.ldo.no/globalassets/_ldo_2019/_bilder-til-nye-nettsider/rapporter/likestillings-bremsekloss-notat.pdf
- Lorentzen, J. (2011). Masculinities, power and change. *Norma: International Journal for Masculinity Studies*, 6(2), 110-123. <https://doi.org/10.18261/ISSN1890-2146-2011-02-02>
- Lorentzen, J. (2012). *Fra farskapets historie i Norge: 1850-2012*. Universitetsforlaget.

- Lunde, E. S. (2001). Hvem velger delt omsorg? I K. Moxnes, I. Kavran, H. Kaul & I. Levin (Red.), *Skilsmisens mange ansikter. Om barnas og foreldrenes erfaringer med skilsmisse*. Høyskoleforlaget.
- Lundin Gurné, F., Svensson, P.-A., Björkman, I., Lidén, E. & Jakobsson, S. (2023). Seeking lifestyle counselling at primary health care centres: a cross-sectional study in the Swedish population. *BMC Primary Care*, 24(1), 74. <https://doi.org/10.1186/s12875-023-02035-3>
- Lyngstad, J., Kitterød, R. H. & Nymoen, E. H. (2014a). *Bosted og samvær 2002, 2004 og 2012: Endringer i ansvar og omsorg for barna når mor og far bor hver for seg*. SSB. Hentet fra https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/158734?_ts=145cbb51f00
- Lyngstad, J., Kitterød, R. H. & Nymoen, E. H. (2014b). *Hos mor, hos far eller delt bosted?: Individuelle endringer i barns bo-ordning når foreldrene bor hver for seg*. SSB. Hentet fra https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/185545?_ts=146f70a60d8
- Løvgren, M., Høgestøl, A. & Kotsadam, A. (2022). *Nasjonal trygghetsundersøkelse 2020*. OsloMet. Hentet fra <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/11250/2869495>
- Låftman, S. B., Bergström, M., Modin, B. & Östberg, V. (2014). Joint physical custody, turning to parents for emotional support, and subjective health: A study of adolescents in Stockholm, Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, 42(5), 456-462. Hentet fra <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1403494814526798>
- Mahalik, J. R. & Dagirmanjian, F. R. (2019). Working-Class Men's Constructions of Help-Seeking When Feeling Depressed or Sad. *American Journal of Men's Health*, 13(3), 1557988319850052. <https://doi.org/10.1177/1557988319850052>
- Maiolo, V., Keilman, N. & Gjertsen, F. (2023). Sex-differences in life expectancy at birth: A descriptive analysis of the contributions of age and causes of death to the gap in Norway, 1881–2011. *Social sciences & humanities open*, 8(1), 100450. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100450>
- Malt, U. (2023). *DSM-systemet*. Store medisinske leksikon. Hentet fra <https://sml.snl.no/DSM-systemet>
- Malt, U. & Aslaksen, P. (2022). *Psykiske lidelser*. Store medisinske leksikon. Hentet fra https://sml.snl.no/psykiske_lidelser
- Mammadov, S. (2022). Big Five personality traits and academic performance: A meta-analysis. *Journal of Personality*, 90(2), 222-255. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/jopy.12663>
- Mangset, M., Midtbøen, A. H. & Thorbjørnsrud, K. (2022). *Ytringsfrihet i en ny offentlighet*. Universitetsforlaget.
- Markussen, E. (2016a). De' hær e'kke nokka for mæ. I K. Reegård & J. Rogstad (Red.), *De frafalne. Om frafall i videregående opplæring*. Gyldendal Akademisk.
- Markussen, E. (2016b). Forskjell på folk. I K. Reegård & J. Rogstad (Red.), *De frafalne. Om frafall i videregående opplæring*. Gyldendal Akademisk.
- Markussen, E., Carlsten, T. C., Grøgaard, J. B. & Smedsrud, J. (2019). «... respekten for forskjelligheten ...». *En studie av spesialundervisning i videregående opplæring i Norge skoleåret 2018–2019*. NIFU.
- Markussen, E., Grøgaard, J. B. & Hjetland, H. N. (2018). «Jeg vet ikke hva alternativet skulle vært»: *Evaluerings av lærekandidatordningen og av ordningen med tilskudd til opplæring av læringer, praksisbrevkandidater og lærekandidater med særskilte behov*. NIFU. Hentet fra <https://nifu.brage.unit.no/nifu-xmlui/handle/11250/2500663>
- Markussen, M. K. G. (2020). 'Nobody comes to Baba for advice': negotiating ageing masculinities in the Somali diaspora. *Journal of ethnic and migration studies*, 46(7), 1442-1459. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1496817>
- Martinsen, L. J. (2016). Barnets beste ved fastsettelse av fast bosted for barn. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 11(1), 44-75. <https://doi.org/10.18261/ISSN0809-9553-2013-01-03>
- Matthews, S., Manor, O. & Power, C. (1999). Social inequalities in health: are there gender differences? *Soc Sci Med*, 48(1), 49-60. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(98\)00288-3](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(98)00288-3)
- McIntosh, P. (2003). White privilege: Unpacking the invisible knapsack. I *Understanding prejudice and discrimination*. (s. 191-196). McGraw-Hill.
- Medietilsynet. (2022a). *Barn og medier 2022 – en undersøkelse om 9–18-åringers medievaner*. Medietilsynet. Hentet fra https://www.medietilsynet.no/globalassets/publikasjoner/barn-og-medier-undersokelser/2022/231002_barn-og-medier_2022.pdf
- Medietilsynet. (2022b). «Man må ha tykk hud eller unngå å være på nettet» – en undersøkelse om

- unges erfaringer med hatefulle ytringer. Medietilsynet. Hentet fra <https://www.medietilsynet.no/fakta/rapporter/webrapporter/webman-ma-ha-tykk-hud-eller-unnga-a-vare-pa-nettet/>
- Meland, A. T. & Kaltvedt, E. H. (2019). Tracking gender in kindergarden. *Early Child Development and Care*, 189(1), 94-103. <https://doi.org/10.1080/03004430.2017.1302945>
- Meland, E. & Furuholmen, D. (2020). Trygge familieband – også etter skilsmisse. *Tidsskrift for den norske psykologforening*, 57 (8). Hentet fra: <https://psykologtidsskriftet.no/fagessay/2020/08/trygge-familieband-ogsa-etter-skilsmisse>
- Meland, E. & Furuholmen, D. (2022). Vi må også snakke om menns helse. *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*, 142. <https://tidsskriftet.no/2022/11/debatt/vi-ma-ogsa-snakke-om-menns-helse>
- Meland, E. & Furuholmen, D. (2023). Menns helse og identitetspolitikens skyggesider. *Utposten*, 52(5). <https://www.utposten.no/article/2023/09/Menns-helse-og-identitetspolitikens-skyggesider>
- Meld. St. 6 (2019–2020). *Tett på – tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO*. Kunnskapsdepartementet.
- Meld. St. 14 (2020–2021). *Perspektivmeldingen 2021*. Finansdepartementet.
- Meld. St. 14 (2022–2023). *Utsyn over kompetansebehovet i Norge*. Kunnskapsdepartementet.
- Meld. St. 15 (2022–2023). *Folkehelsemeldinga: Nasjonal strategi for utjamning av sosiale helseforskjellar*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Meld. St. 21 (2020–2021). *Fullføringsreformen – med åpne dører til verden og fremtiden*. Kunnskapsdepartementet.
- Meld. St. 23 (2022–2023). *Opptrappingsplan for psykisk helse (2023–2033)*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Menon Economics. (2023). *Samfunnskostnader av vold i nære relasjoner*. Menon economics. Hentet fra <https://www.menon.no/wp-content/uploads/2023-15-Samfunnsokonomiske-kostnader-av-vold-i-naere-relasjoner.pdf>
- Mental helse. (2023). *Årsmelding 2022*. Mental helse. Hentet fra https://mentalhelse.no/content/uploads/2023/09/Arsmelding_2022_-web.pdf
- Messerschmidt, J. W. (1993). *Masculinities and Crime: Critique and Reconceptualization of Theory*. Rowman & Littlefield.
- Messerschmidt, J. W. (2016). *Masculinities in the making: from the local to the global*. Rowman & Littlefield.
- Meyer, H. & Bergh, I. (2023). Overvekt og fedme i Noreg. *Folkehelse rapporten*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/he/folkehelse rapporten/ikke-smittsomme/overvekt-og-fedme/?term=>
- Midtbøen, A. & Rogstad, J. (2012). *Diskriminerings omfang og årsaker: etniske minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv*. IMDi. Hentet fra <https://www.imdi.no/contentassets/a5b5a2d62b424ee9aad5a718ac468a7f/rapport-2012-diskriminerings-omfang-og-arsaker>
- Midtbøen, A. H. (2015). *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge: En kunnskaps gjennomgang*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2440432>
- Midtbøen, A. H. & Teigen, M. (2019). *Verdipolarisering i norsk kontekst? Avstand mellom elite og befolkning i holdninger til innvandring og likestilling*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2584679?locale-attribute=en>
- Moberg, K. E. & Vogt, K. C. (2022). Gutters tidsbruk på dataspill og skolearbeid. *Nordisk Tidsskrift for Ungdomsforskning*, (2), 171-189. <https://doi.org/10.18261/ntu.3.2.3>
- Moe, V. & Døving, C. A. (2023). *Diskriminerings erfaringer blant muslimer i Norge*. HL-Senteret og Likestillingssenteret KUN. Hentet fra https://www.imdi.no/contentassets/81b9c85aed6e42c994cf812e6f491fc3/rapport_-_diskriminerings erfaring blant muslimer.pdf
- Mosse, G. L. (1996). *The image of man: the creation of modern masculinity*. Oxford University Press.
- Mostue, B. A., Glas, S., Gravseth, H. M. U. & Goffeng, L. O. (2023). *Ulykker i bygg og anlegg – Rapport 2023. Samarbeid for sikkerhet i bygg og anlegg. KOMPASS nr. 4*. STAMI. Hentet fra <https://stami.brage.unit.no/stami-xmlui/handle/11250/3120039>
- Moxnes, K. (2003). *Skånsomme skilsmisser: med barnet i fokus*. Høyskoleforlaget.
- Myhre, I. B. (2020). *Nasjonalt prosjekt for lærerrettkruttering*. Høgskulen på Vestlandet. Hentet fra <https://www.hvl.no/samarbeid/samarbeid-lararutdanning-og-kreative-fag/mangfold-laerer/>
- Myklathun, K. (2023). *Navs bedriftsundersøkelse 2023: Redusert mangel på arbeidskraft*. Nav.

- Hentet fra <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kunnskap/analyser-fra-nav/nav-rapportserie/navs-bedriftsundersokelse-2023-reduisert-mangel-pa-arbeidskraft>
- Myklebust, R. B. (2020a). *Natural nurses, skilful sailors. Gender non-traditional choices of education in Norway*. OsloMet. Hentet fra <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/10642/9229>
- Myklebust, R. B. (2020b). Skilful sailors and natural nurses. Exploring assessments of competence in female- and male-dominated study fields. *Journal of Education and Work*, 33(4), 285-297. <https://doi.org/10.1080/13639080.2020.1820964>
- Myklebust, R. B., Afdal, H. W., Mausethagen, S., Risan, M., Tangen, T. N. & Wernø, I. L. (2019). *Rekruttering av menn til grunnskolelærerutdanning for trinn 1–7*. OsloMet. Hentet fra <https://skriftserien.oslomet.no/index.php/skriftserien/article/view/657>
- Myrvold, T. M., Møller, G. H. & Krone-Hjertstrøm, H. (2022). *Evaluering av opptrappingsplanen mot vold og overgrep. Sluttrapport*. OsloMet. Hentet fra <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/handle/11250/3045883>
- Møller, G., Askvik, T., Vrålstad, S., Haugen, G. M. D., Eriksen, E. & Bjerklund, M. (2023). *Kjennetegn ved foreldre med mye og lite samvær med barna: Analyser av SSBs undersøkelse om bosted og samvær 2020*. Telemarksforskning. Hentet fra <https://www.telemarksforskning.no/publikasjoner/kjennetegn-ved-foreldre-med-mye-og-lite-samvaer-med-barna/4193/>
- Nadim, M. & Fladmoe, A. (2021). Silencing Women? Gender and Online Harassment. *Social science computer review*, 39(2), 245-258. <https://doi.org/10.1177/0894439319865518>
- Nasjonalt koordineringsenhet for dom til psykisk helsevern. (2024). *Årsrapport 2023*. Hentet fra <https://www.oslo-universitetssykehus.no/493696/contentassets/7a900501868240aa-957092a013762f45/arsrapport-2023--nasjonal-koordineringsenhet.pdf>
- Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming (2023). *Utviklingshemming og frivillig arbeid*. NTNU. Hentet fra <https://naku.no/kunnskapsbanken/utviklingshemming-og-frivillig-arbeid>
- Nasjonalt senter for realfagsrekruttering (2023). *Årsrapport 2022*.
- NAV. (2003). *Vedlegg 1 til barnelova: Beregning av underholdsbidrag til barn. Sjabloner og andre satser*. Hentet fra https://lovdata.no/nav/rundskriv/v1-55-02#KAPITTEL_4
- NAV. (2020). *Foreldrepenger, engangsstønad og svangerskapspenge*. Nav. Hentet fra <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/familie-statistikk/foreldrepenger-engangsstønad-og-svangerskapspenge>
- NAV. (2023). *Ugifte, skilte og separerte forsørgere med overgangsstønad og/eller stønad til barnetilsyn. Alder og ytelse. 31. mars 2023. Antall*. Nav. Hentet fra <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/statistikk/familie-statistikk/tabel-ler/ugifte-skilte-og-separerte-forsorgere-med-overgangsstonad-og-eller-stonad-til-barnetilsyn.alder-og-ytelse.mars-2023>
- NAV. (2024a). *Overgangsstønad til enslig mor eller far*. Nav. Hentet fra <https://www.nav.no/overgangsstonad-enslig#aktivitet>
- NAV. (2024b). *Pleiepenge for sykt barn*. Nav. Hentet fra <https://www.nav.no/pleiepenge-barn>
- Nedregård, O. & Abrahamsen, B. (2018). *Frafall fra profesjonsutdanningene ved OsloMet*. OsloMet. Hentet fra <https://skriftserien.oslomet.no/index.php/skriftserien/article/view/121/114>
- Nergaard, K. (2022). *Organisasjonsgrader, tariffavtaledekning og arbeidskonflikter 2020 og 2021*. Fafo. Hentet fra <https://www.fafo.no/images/pub/2022/10371.pdf>
- Ness, O. (2021). *UngInvest AIB: Oppsummering og drøfting av evalueringer og forskning på UngInvest AIB*. [Foredrag]. NTNU.
- Nielsen, H. B. (2021). Tid og kontekst – Kjønn i klasserommet. I R. J. Krumsvik (Red.), *Hva vet vi om skoleprestasjoner? Ulike perspektiver på skolegang og skoleprestasjoner*. Fagbokforlaget.
- Nielsen, L. (2018). *Joint Versus Sole Physical Custody: Children's Outcomes Independent of Parent-Child Relationships, Income, and Conflict in 60 Studies*. *Journal of Divorce & Remarriage*, 59 (4) 247-281. Hentet fra <https://doi.org/10.1080/10502556.2018.1454204>
- Nilsen, L. (2022). *Dette er effekten av fastlege-kontinuitet i tall for overlevelse og sykehusinnleggelse*. Legeforeningen. Hentet fra <https://www.legeforeningen.no/om-oss/fond-og-legater/allmennmedisinsk-forskningsfond/forskningsnytt/dette-er-effekten-av-fastlege-kontinuitet-i-tall-for-overlevelse-og-sykehusinnleggelse2/>
- Nilsen, M. (2020). *Selv mord, arbeidsledighet og unge menn. En litteraturgjennomgang på forskning om sammenheng mellom arbeidsledighet og selvmord blant unge menn*. [Master-

- oppgave]. Universitetet i Tromsø. Hentet fra <https://munin.uit.no/handle/10037/23384>
- Nilsen, W., Skipstein, A., Østby, K. A. & Mykletun, A. (2017). Examination of the double burden hypothesis-a systematic review of work-family conflict and sickness absence. *Eur J Public Health*, 27(3), 465-471. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckx054>
- NKVTS. (2023). *Vold og overgrep*. NKVTS. Hentet fra <https://www.nkvts.no/tema/vold-og-overgrep-i-naere-relasjoner/>
- Nordberg, M., (2004). Forskning om män och maskulinitet. *Sociologisk forskning*, 41(3). <https://doi.org/10.37062/sf.41.19375>
- NORDCAN. Comparable cancer statistics for Denmark, Finland, Iceland, Norway, Sweden, the Faroe Islands, and Greenland. Association of the Nordic Cancer Registries. Hentet fra: <https://nordcan.iarc.fr/en>
- Norges institusjon for menneskerettigheter. (2020). *En menneskerettighetsbasert tilnærming til samisk statistikk i Norge*. NHRI. Hentet fra <https://www.nhri.no/2020/en-menneskerettighetsbasert-tilnaerming-til-samisk-statistikk-i-norge/>
- Normann, T. M. (2023). *Flere uføre med lav utdanning*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/so-siale-forhold-og-kriminalitet/trygd-og-stonad/statistikk/uforetrygdede/artikler/flere-ufore-med-lav-utdanning>
- NOU 1991: 3 *Mannsrolleutvalgets sluttrapport*. Barne- og familiedepartementet.
- NOU 1998: 17 *Barnefordelingssaker – avgjørelsesorgan, saksbehandlingsregler og delt bosted*. Barne- og familiedepartementet.
- NOU 1999: 13 *Kvinnens helse i Norge*. Sosial- og helsedepartementet.
- NOU 2008: 6 *Kjønn og lønn – Fakta, analyser og virkemidler for likelønn*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- NOU 2008: 9 *Med barnet i fokus – en gjennomgang av barnelovens regler om foreldreansvar, bosted og samvær*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- NOU 2009: 14 *Et helhetlig diskrimineringsvern*. Barne- og familiedepartementet.
- NOU 2011: 18 *Struktur for likestilling*. Barne- og familiedepartementet.
- NOU 2012: 15 *Politikk for likestilling*. Barne- og familiedepartementet.
- NOU 2016: 7 *Norge i omstilling – karriereveiledning for individ og samfunn*. Kunnskapsdepartementet.
- NOU 2017: 6 *Offentlig støtte til barnefamilie*. Barne- og familiedepartementet.
- NOU 2018: 15 *Kvalifisert, forberedt og motivert. Et kunnskapsgrunnlag om struktur og innhold i videregående opplæring*. Kunnskapsdepartementet.
- NOU 2019: 3 *Nye sjanser – bedre læring. Kjønnforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp*. Kunnskapsdepartementet.
- NOU 2019: 19 *Jenterom, gutterom og mulighetsrom: Likestillingsutfordringer blant barn og unge*. Kultur- og likestillingsdepartementet.
- NOU 2019: 20 *En styrket familietjeneste: en gjennomgang av familieverntjenesten*. Barne- og familiedepartementet.
- NOU 2020: 14 *Ny barnelov. Til barnets beste*. Barne- og familiedepartementet.
- NOU 2020: 15 *Det handler om Norge. Bærekraft i hele landet. Utredning om konsekvenser av demografiutfordringer i distriktene*. Kommunal- og moderniseringsdepartementet.
- NOU 2021: 2 *Kompetanse, aktivitet og inntektssikring*. Arbeids- og sosialdepartementet.
- NOU 2022: 9 *En åpen og opplyst offentlig samtale. Ytringsfrihetskommisjonens utredning*. Kultur- og likestillingsdepartementet.
- NOU 2022: 17 *Veier inn – ny modell for opptak til universiteter og høyskoler*. Kunnskapsdepartementet.
- NOU 2022: 18 *Mellom mobilitet og migrasjon – Arbeidsinnvandreres integrering i norsk arbeidsliv og samfunnsliv*. Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- NOU 2023: 4 *Tid for handling: Personellet i en bærekraftig helse- og omsorgstjeneste*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- NOU 2023: 5 *Den store forskjellen – Om kvinners helse og betydningen av kjønn for helse*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- NOU 2024: 4 *Voldtekt – et uløst samfunnsproblem*. Justis- og beredskapsdepartementet.
- Nyberg, T. E., Thorgersen, A., Holbæk-Hanssen, J., Otterbekk, S. R. & Friis-Petersen, S. (2019). *NAV's Personbrugerundersøkelse 2019: resultater og påvirkningsfaktorer*. Nav.
- Nydal, K. (2007). *Sosialmoralisk engasjement og politisk aktivisme: framveksten av en antirasistisk bevegelse i Norge 1975-1988*. Unipub.
- Nylenna, M. (2020). *Helsetjenesten i Norge: Et overblikk*. Gyldendal.
- Nylenna, M., Braut, G. S. & Thelle, D. S. (2023). *Folkehelse*. Store medisinske leksikon. Hentet fra <https://sml.sn.no/folkehelse>
- Næss, S. (2023). *Fagskolestudentene fra distriktet fullfører oftere utdanningen*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/utdanning/fagskoleut>

- danning/artikler/fagskolestudentene-fra-distriktet-fullfører-oftere-utdanningen
- OECD. (2018). *Investing in youth: Norway*. OECD. Hentet fra <https://doi.org/10.1787/9789264283671-en>
- OECD. (2014). *Health at a Glance*. OECD. Hentet fra https://doi.org/10.1787/health_glance-2017-en
- Off, G., Charron, N. & Alexander, A. (2022). Who perceives women's rights as threatening to men and boys? Explaining modern sexism among young men in Europe. *Frontiers in Political Science*, 4. <https://doi.org/10.3389/fpos.2022.909811>
- Oftung, K. (2009). *Skilte fedre: omsorg, mestring og livskvalitet*. [Doktorgradsavhandling]. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/15277/2/Oftung.pdf>
- Oksuzyan, A., Juel, K., Vaupel, J. W. & Christensen, K. (2008). Men: good health and high mortality. Sex differences in health and aging. *Aging Clin Exp Res*, 20(2), 91-102. <https://doi.org/10.1007/BF03324754>
- Oliffe, J. L., Broom, A., Rossnagel, E., Kelly, M. T., Affleck, W. & Rice, S. M. (2020). Help-seeking prior to male suicide: Bereaved men perspectives. *Soc Sci Med*, 261, 113173. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113173>
- Olsen, T., Vedeler, J. S., Eriksen, J. & Elvegård, K. (2016). *Hatytringer Resultater fra en studie av funksjonshemmedes erfaringer*. Nordlandsforskning. Hentet fra <https://nordlandsforskning.no/sites/default/files/files/NF%206-2016%20opplag%202.pdf>
- Olstad, F. (2022). *Da sporten erobret Norge: kjønn, klasse, nasjon, modernitet*. Dreyer.
- Opinion. (2021). *Nasjonal pårørendeundersøkelse*. Opinion. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/>
- Orupabo, J. & Nadim, M. (2020). Men doing women's dirty work: Desegregation, immigrants and employer preferences in the cleaning industry in Norway. *Gender, work, and organization*, 27(3), 347-361. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/gwao.12378>
- Ose, S. O., Bøyum, L. S., Kaspersen, S. L., Vestad, A. & Gjelsvik, P.-A. (2020). Should GPs ask patients about their financial concerns? Exploration through collaborative research. *Scand J Prim Health Care*, 38(2), 156-165. <https://doi.org/10.1080/02813432.2020.1753344>
- Oslo Economics. (2020a). *Idrett for mennesker med funksjonsnedsettelser*. Norges idrettsforbund.
- Oslo Economics. (2020b). *Økonomi som barriere for idrettsdeltakelse – kostnader og kostnadsdrivere i barne- og ungdomsidretten*. Regjeringen.
- Oslo Economics, Hyggen, C. & Ekhaugen, T. (2021). *Samfunnsøkonomisk vurdering av marginalisering og utenforskap*. Regjeringen.
- OsloMet. (2022). *Evaluering av forsøk med felles botilbud for kvinner og menn på krisesenter*. OsloMet. Hentet fra <https://www.oslomet.no/forskning/forskningsprosjekter/evaluering-botilbud-krisesenter>
- Ot.prp. nr. 43 (2000–2001). *Om lov om endringer i barnelova, forskotteringsloven og i enkelte andre lover (nye regler for beregning av barnebidrag m.m.)*. Barne- og familiedepartementet.
- Ot.prp. nr. 69 (2007–2008). *Om lov om endringer i barnelova mv. (barnebidrag og reisekostnader ved samvær)*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- Ot.prp. nr. 104 (2008–2009). *Om lov om endringer i barnelova mv.– (flytting, delt bosted, samvær, vold mv.)*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- Ottosen, M. H., Stage, S. & Jensen, H. S. (2011). *Børn i deleordninger: en kvalitativ undersøkelse*. SFI. Hentet fra <https://www.vive.dk/media/pure/jvn8nevm/273670>
- Perlic, B. (2019). *Ingen tegn til mindre kjønnsforskjeller i grunnskolepoeng*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/ingen-tegn-til-mindre-kjonnsforskjeller-i-grunnskolepoeng>
- Pettersen, L. & Døving, R. (2023). Gifteklare nordmenns hypergame partnerpreferanser. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 34(2), 79-94. Hentet fra <https://www.idunn.no/doi/abs/10.18261/nat.34.2.2>
- Politiet. (2020) *STRASAK-rapporten 2020. Anmeldt kriminalitet og politiets straffesaksbehandling*. Politiet. Hentet fra <https://www.politiet.no/globalassets/tall-og-fakta/strasak/2020/strasak-2020--anmeldt-kriminalitet-og-straffesaksbehandling.pdf>
- Politiet. (2023a). *Drap i Norge 2012-2022. Nasjonal drapsoversikt*. Politiet Kripos. Hentet fra <https://www.politiet.no/globalassets/tall-og-fakta/drap/nasjonal-drapsoversikt-2022.pdf>
- Politiet. (2023b). *Politiets årsrapport 2022*. Politiet. Hentet fra <https://www.politiet.no/globalassets/dokumenter-strategier-og-horinger/pod/rapporter/politiets-arsrapport-2022.pdf>
- Proba. (2017). *Den mannlige smerte – menns erfaringer med vold i nære relasjoner*. Proba. Hentet fra <https://proba.no/wp-content/uploads/probarapport-1702-den-mannlige-smerte.->

- menns-erfaringer-med-vold-i-naere-relasjoner.-1.pdf
- Proba. (2020). *Utredning om rekruttering av menn til helse- og omsorgssektoren*. Proba. Hentet fra <https://proba.no/wp-content/uploads/Rapport-2020-6-Menn-i-helse-og-omsorgssektoren.pdf>
- Prop. 1 S (2021–2022) *For budsjettåret 2022 under Kunnskapsdepartementet*. Kunnskapsdepartementet.
- Prop. 1 S (2022–2023) *For budsjettåret 2023 under Arbeids- og inkluderingsdepartementet*. Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Prop. 1 S (2023–2023) *For budsjettåret 2023 under Helse- og omsorgsdepartementet*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Prop. 36 S (2023–2024) *Opptrappingsplan mot vold og overgrep mot barn og vold i nære relasjoner (2024–2028): Trygghet for alle*. Justis- og beredskapsdepartementet.
- Prop. 81 L (2016–2017) *Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven)*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- Prop. 90 L (2010–2011) *Lov om folkehelsearbeid (folkehelseloven)*. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Prop. 161 L (2015–2016) *Endringer i barnelova mv. (likestilt foreldreskap)*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- Prøitz, L., Langeland, F., Steinnes, K. K. & Mainsah, H. (2022). Hybride maskuliniteter og hatideologi på nett: en litteraturgjennomgang om incels i et feministisk medievitenskapelig perspektiv. *Norsk Medietidsskrift*, 29(2), 1-155. <https://doi.org/10.18261/nmt.29.2.3>
- PST. (2016). *Temareport: Hvilken bakgrunn har personer som frekventerer ekstreme islamistiske miljøer i Norge før de blir radikalisert?*. PST. Hentet fra https://politietstryggingsterneste.no/globalassets/eldre/norsk_radikaliseringssprosjektets-rapport_ugradert.pdf
- PST. (2019). *Temareport: hvilken bakgrunn har personer i høyreekstreme miljøer i Norge?* PST. Hentet fra https://politietstryggingsterneste.no/globalassets/eldre/temareport_pst_hvilken-bakgrunn-har-personer-i-hoyreekstreme-miljoer-i-norge.pdf
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.
- Qin, P. (2022). *Selvmondsstatistikk*. Universitetet i Oslo. Hentet fra https://www.med.uio.no/klinmed/forskning/sentre/nssf/kunnskapsressurser/statistikk-selvmond/2022/2022_statistikk-nettpresentasjoner-norsk.pdf
- Raknes, G. & Sveen, K. (2022). *Tall fra Dødsårsaksregisteret 2021*. Dødsårsaksregisteret. Hentet fra <https://www.fhi.no/op/dodsarsaksregisteret/tall-fra-dodsarsaksregisteret-2021>
- Rasmussen, M. L., Hjelmeland, H. & Dieserud, G. (2018). Barriers toward help-seeking among young men prior to suicide. *Death Stud*, 42(2), 96-103. <https://doi.org/10.1080/07481187.2017.1328468>
- Redningsselskapet. (2023). *Redningsselskapets drukningsstatistikk*. Redningsselskapet. Hentet fra <https://rs.no/drukning/>
- Reform. (2021). *Men in Nursing Education. Mapping Educational Practices and Student Experiences in Iceland, Denmark, and Norway*. Reform. Hentet fra <https://reform.no/wp-content/uploads/2021/03/2021.03.19-Men-in-nursing.pdf>
- Reform. *Prostatakraft – glemmer vi den seksuelle helsen?* Reform. Hentet fra <https://reform.no/prosjekter/prostatakraft-glemmer-vi-den-seksuelle-helsen-2022/>
- Reform. (2019). *Menn på eldre- og seniorsentre. En kartlegging av behov og ønsker*. Reform. Hentet fra <https://reform.no/prosjekter/menn-pa-eldre-og-seniorsentre/>
- Reform. (2022). *Incels i Norge. En kartlegging av ensomhet og helse blant norske 'incels'*. Reform. Hentet fra <https://reform.no/wp-content/uploads/2022/01/2022.01.28-Reform-rapport-Incels-i-Norge-for-publiserings-1.pdf>
- Reform. (2023). *Hvordan kan helsestasjonen inkludere fedre?* Reform. Hentet fra <https://reform.no/wp-content/uploads/2023/06/Fedre-oppslag.pdf>
- Reform. (2024). *Working with men who purchase sex. Therapist and client experiences at Kast Norway*. Reform.
- Reform & FMSO. (2017). *Ser vi gutta? Gutter og menn utsatt for seksuelle overgrep*. Reform. Hentet fra https://reform.no/wp-content/uploads/2017/04/Rapport_ser_vi_gutta_Enkeltsider.pdf
- Reform & FRI. *Transmenn og helse: Hvordan kan helsearbeidere legge til rette for gode pasientmøter?* Reform. Hentet fra <https://reform.no/wp-content/uploads/2020/05/Transmenn-og-helse-brosjyre-2020-nett.pdf>
- Rege, M., Størksen, I., Solli, I. C. F., Kalil, A., McClelland, M. M., ten Braak, D., Lenes, R., Lunde, S., Breive, S., Carlsen, M., Erfjord, I. & Hundeland, P. S. (2021). The Effects of a Structured Curriculum on Preschool Effective-

- ness: A Field Experiment. *Journal of Human Resources*, 59(2), 576-603. <https://doi.org/10.3368/jhr.0220-10749R3>
- Regjeringen (2021). *Hurdalsplattformen: for en regjering utgått fra Arbeiderpartiet og Senterpartiet: 2021-2025*. Regjeringen. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/hurdalsplattformen/id2877252/?ch=1>
- Reisel, L., Skorge, Ø. S. & Uvaag, S. (2019). *Kjønnsdelte utdannings- og yrkesvalg: En kunnskapsoppsummering*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <http://hdl.handle.net/11250/2592572>
- Reneflot, A., Stene-Larsen, K. (Upubl.-a). *En kunnskapsoppsummering om selvmord hos menn: En gjennomgang av risikofaktorer, årsaker, tiltak og behandling for selvmord (2000–2020)*
- Reneflot, A., Stene-Larsen, K. (Upubl.-b). *Hjelpøking forut for selvmord blant menn*.
- Reneflot, A., Aarø, L. E., Aase, H., Reichborn-Kjennerud, T., Tambs, K. & Øverland, S. (2018). *Psykisk helse i Norge*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2018/psykisk_helse_i_norge2018.pdf
- Rice, S. M., Telford, N. R., Rickwood, D. J. & Parker, A. G. (2018). Young men's access to community-based mental health care: qualitative analysis of barriers and facilitators. *J Ment Health*, 27(1), 59-65. <https://doi.org/10.1080/09638237.2016.1276528>
- Ridgeway, C. L. (2011). *Framed by Gender: How Gender Inequality Persists in the Modern World*. Oxford University Press.
- Ridgeway, C. L. & Correll, S. J. (2004). Unpacking the Gender System: A Theoretical Perspective on Gender Beliefs and Social Relations. *Gender and Society*, 18(4), 510-531. <http://www.jstor.org/stable/4149448>
- Riksrevisjonen. (2016). *Riksrevisjonens undersøkelse av styresmaktene sitt arbeid for å auke talet på læreplassar*. Stortinget. Hentet fra <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserien/2015-2016/dok-3-12-2015-2016.pdf>
- Riksrevisjonen. (2019). *Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene*. Stortinget. Hentet fra <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserien/2019-2020/dok3-201920-003.pdf>
- Riksrevisjonen. (2022a). *Riksrevisjonens undersøkelse av helse-, opplærings- og velferdstjenester til innsatte i fengsel*. Riksrevisjonen. Hentet fra <https://www.riksrevisjonen.no/globalassets/rapporter/NO-2022-2023/helse-opplarings-og-velferdstjenester-til-innsatte-i-fengsel.pdf>
- Riksrevisjonen. (2022b). *Riksrevisjonens undersøkelse av myndighetenes innsats mot vold i nære relasjoner*. Riksrevisjonen. <https://www.riksrevisjonen.no/globalassets/rapporter/no-2021-2022/myndighetenes-innsats-mot-vold-i-naere-relasjoner2.pdf>
- Rose, G. (2001). Sick individuals and sick populations. *Bulletin of the World Health Organization*, 79(10). <https://doi.org/10.1093/ije/30.3.427>
- Rosten, M. G. (2020). En (tro)verdigg utsatt? Menns fortellinger om vold fra en kvinnelig eller mannlige partner. I A. Bredal, H. Eggebø & A. Eriksen (Red.), *Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge*. Cappelen Damm Akademisk.
- Roy, P., Tremblay, G. & Robertson, S. (2014). Help-seeking among Male Farmers: Connecting Masculinities and Mental Health. *Sociologia Ruralis*, 54(4), 460-476. <https://doi.org/10.1111/soru.12045>
- Rudlende, L. & Lima, I. (2018). *Medmodre tilpasser seg også fedrekvoten*. Nav. Hentet fra <https://www.nav.no/no/nav-og-samfunn/kunnskap/analyser-fra-nav/arbeid-og-velferd/arbeid-og-velferd/medmodre-tilpasser-seg-ogsa-fedrekvoten>
- Myklebust, R.B.; Seehuus, S., Strømme, T.B. (2021). Betydningen av kjønn og skoleprestasjoner for utdannings- og arbeidsmarkedsutfall. I R. J. Krumsvik (Red.), *Hva vet vi om skoleprestasjoner? Ulike perspektiver på skolegang og skoleprestasjoner*. Fagbokforlaget.
- Rundtom, T. O. & Steinset, T. A. (2016). *Hvem er jeger?* SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/hvem-er-jeger>
- RVTS Sør. *Tøff i pyjamas*. RVTS Sør. Hentet fra <https://rvtssor.no/bestill/toff-i-pyjamas/>
- Sametingrådet. (2023). *Sametingrådets redegjørelse om samisk statistikk*. Sametingrådet. Hentet fra <https://innsyn.onacos.no/sametinget/mote/norsk/wfdocument.ashx?journalpostid=2021100128&dokid=1197621&versjon=7&variant=P&>
- Samordna opptak. (2023). *Universitet og høyskole – Kjønns-poeng*. Samordna opptak. Hentet fra <https://www.samordnaopptak.no/info/opptak/opptak-uhg/poengberegning/legge-til-poeng/kjonns-poeng/>
- Sandgrind, S. W. (2022). – Jeg er stolt av å være barnehagelærer. Stolt med stor S. *Barnehage*. Hentet fra <https://www.barnehage.no/barnehagelærerutdanning-inkluderer-utdanning/>

- jeg-er-stolt-av-a-vaere-barnehagelaerer-stolt-med-stor-s/239014
- Sandvik, H., Hetlevik, Ø., Blinkenberg, J. & Hunskaar, S. (2022). Continuity in general practice as predictor of mortality, acute hospitalisation, and use of out-of-hours care: a registry-based observational study in Norway. *British Journal of General Practice*, 72(715). Hentet fra <http://bjgp.org/content/72/715/e84.abstract>
- Sannhets- og forsoningskommisjonen. (2023). *Sannhet og forsoning: grunnlag for et oppgjør med fornorskningpolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner: rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen*. Stortinget. Hentet fra <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/sannhets-og-forsoningskommisjonen/rapport-til-stortinget-fra-sannhets-og-forsoningskommisjonen.pdf>
- Sarkadi, A., Kristiansson, R., Oberklaid, F. & Bremberg, S. (2008). Fathers' involvement and children's developmental outcomes: a systematic review of longitudinal studies. *Acta Paediatrica*, 97(2), 153-158. Hentet fra <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1651-2227.2007.00572.x>
- Schaerer, M., du Plessis, C., Nguyen, M. H. B., van Aert, R. C. M., Tiokhin, L., Lakens, D., Clemente, E. G., Pfeiffer, T., Dreber, A., Johanneson, M., Clark, C. J. & Uhlmann, E. L. (2023). On the trajectory of discrimination: A meta-analysis and forecasting survey capturing 44 years of field experiments on gender and hiring decisions. *Organizational behavior and human decision processes*, 179. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2023.104280>
- Schantz Laursen, B. (2017). Sexuality in men after prostate cancer surgery: a qualitative interview study. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 31(1), 120-127. Hentet fra <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/scs.12328>
- Schei, B. & Bakketeig, L. S. (2007). *Kvinner lider – menn dør: Folkehelse i et kjønnsperspektiv*. Gyldendal.
- Schei, B. & Stigum, H. (2010). A study of men who pay for sex, based on the Norwegian National Sex Surveys. *Scandinavian Journal of Public Health*, 38(2), 135-140. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/45150229>
- Schmitz, A. & Lazarevič, P. (2020). The gender health gap in Europe's ageing societies: universal findings across countries and age groups? *Eur J Ageing*, 17(4), 509-520. <https://doi.org/10.1007/s10433-020-00559-6>
- Schöne, P. (2015). Kvinner, barn og valg av sektor: Har offentlig sektor fortsatt en tiltrekning? *Søkelys på arbeidslivet*, 32(4), 360-376. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-7989-2015-04-05>
- Segaard, S. B. & Shamshiri-Petersen, D. (2023). *Verdimessig likestillingsorientering: Hvor enige er nordmenn om grunnleggende likestillingsnormer i samfunn og politikk?* Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://www.samfunnsforskning.no/core/prosjekter/core-survey/notater/norm-og-praksis/coresurvey-notat8.html>
- Segaard, S. B. & Wollebæk, D. (2011). *Sosial kapital i Norge*. Cappelen Damm.
- Seland, I., Persson, M. & Eriksen, I. M. (2019). *Barn og unges fritid i et kjønns- og likestillingsperspektiv*. OsloMet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/efa97f020331439a8adbb84dd90ab426/no/sved/5.pdf>
- Sentio Research Norge. (2018). *Brukerundersøkelse ved familievernkontorene*. Bufdir. Hentet fra https://bibliotek.bufdir.no/BUF/101/Brukerundersokelse_ved_familievernkontorene.pdf
- Sex og samfunn. (2021). *Har ungdom i kommunene et likeverdig tilbud?: Rapport om helsestasjoner for ungdom i Norge*. Sex og samfunn. Hentet fra <https://sexogsamfunn.no/wp-content/uploads/2022/11/HFU-Rapport.pdf>
- Simson, K. v. (2014). Frafall i videregående skole og lokale arbeidsmarkedsforhold. *Søkelys på arbeidslivet*, 31(1-2), 42-58. Hentet fra <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-7989-2014-01-02-03>
- Sivilombudsmannen. (2020). *Bruk av sikkerhets-seng i norske gengsler*. Sivilombudet. Hentet fra <https://www.sivilombudet.no/wp-content/uploads/2020/05/Temarapport-NORSK-sikkerhets-seng-i-fengsler.pdf>
- Skjeie, H. (2012). Hva var statsfeminisme?. I Bråten, B. & Thun C. (red), *Krysningspunkter: Likestillingspolitikk i et flerkulturelt Norge*. Akademika Forlag/Fagbokforlaget
- Skjeie, H., Holst, C. & Teigen, M. (2019). *Helt isolert? Hvordan Norge påvirkes av – og selv påvirker – EUs likestillingspolitikk*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/2641247/Helt-isolert.pdf?sequence=4>
- Skjeie, H. & Teigen, M. (2003). *Menn imellom: mannsdominans og likestillingspolitikk*. Gyldendal akademisk.

- Skjelsbæk, I., Leidig, E., Segers, I. B. & Thorleifsson, C. (2020). *What role does gender play in the far right?* Universitetet i Oslo. Hentet fra <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/groups/compendium/what-role-does-gender-play-in-the-far-right.html>
- Skjørten, K. (2005). *Samlivsbrudd og barnefordeling: en studie av lagmannsrettsdommer* Gyltendal akademisk.
- Skjørten, K. (2021). Foreldretvister for lagmannsrettene – fordeling av barn mellom mor og far. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, 19(2), 95-114. Hentet fra <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9553-2021-02-02>
- Skyrud, K. D., Qureshi, S. & Gjefsen, H. M. (2024). *Menns bruk av primærhelsetjenester*. Folkehelseinstituttet.
- Slagstad, K. (2018). Ikke begge. Alle kjønn. *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*. <https://doi.org/10.4045/tidsskr.18.0888>
- Slagstad, K. (2023). *Det ligger i blodet – epidemien som forandret Norge*. Press.
- Slottemo, H. G. (2009). Ansvarlighetens menn – Normer for maskulinitet i etterkrigstidas industrisamfunn. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 33(1-2), 64-81. <https://doi.org/10.18261/ISSN1891-1781-2009-01-02-05>
- Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S. & Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020. Survey results from 19 countries*. European Union. Hentet fra <https://www.eukidsonline.ch/files/Eu-kids-online-2020-international-report.pdf>
- Smith, O., Skogen, J. K., M, Knudsen, A., Klungsoyr, K. & Vedaa, Ø. (2022). *Arbeid og helse*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/he/folkehelse/rapporten/samfunn/arbeid-og-helse/?h=1&term=>
- Socialstyrelsen. (2018). *Screening för prostatacancer: Rekommendation och bedömningsunderlag*. Socialstyrelsen. Hentet fra <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/nationella-screeningprogram/2018-10-15.pdf>
- Solberg, B. & Glavin, K. (2018). Fedre ønsker en mer aktiv rolle i svangerskapsomsorgen og på helsestasjonen. *Sykepleien forskning*. <https://doi.org/10.4220/Sykepleienf.2018.72006>
- SOU 2014: 6. (2014). *Män och jämställdhet*. Socialdepartementet. Hentet fra <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2014/02/sou-20146/>
- SSB.-a. *Døde*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/fodte-og-dode/statistikk/dode>
- SSB.-b. *Levekårsundersøkelsen EU SILC 2017*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/organisasjoner-og-medlemskap/statistikk/organisasjonsaktivitet-politisk-deltakelse-og-sosialt-nettverk-levekarsundersokelsen>
- SSB.-c. *Tidsbruksundersøkelsen*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/innrapportering/tidsbruk>
- SSB.-d. *Arbeidskraftundersøkelsen*. Hentet fra <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/sysselsetting/statistikk/arbeidskraftundersokelsen/artikler/norge-blant-landene-med-lavest-neet-andel-i-europa>
- SSB. (2010). *Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant gifte/samboende mødre og fedre med barn 0-6 år. 1980-2010. Gjennomsnitt per dag, timer og minutter*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/a/samfunnsspeilet/utg/201204/09/tab-2012-10-09-01.html>
- SSB. (2012). *Tidsbruksundersøkelsen, 2010*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/tidsbruk/hvert-10-aar/2012-01-18>
- SSB. (2020). *Satellittregnskap for ideelle og frivillige organisasjoner*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/nasjonalregnskap/statistikk/satellittregnskap-for-ideelle-og-frivillige-organisasjoner>
- SSB. (2023a). *Arbeidsulykker*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/helse/helseforhold-og-levevaner/statistikk/arbeidsulykker>
- SSB. (2023b). *Familier og husholdninger*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/barn-familier-og-husholdninger/statistikk/familier-og-husholdninger>
- SSB. (2023c). *Fødte*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/fodte-og-dode/statistikk/fodte>
- SSB. (2023d). *Gjennomføring ved universiteter og høyskoler*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/utdanning/hoyere-utdanning/statistikk/gjennomforing-ved-universiteter-og-hogskoler>
- SSB. (2023e). *Indikatorer for kjønnslikestilling i kommunene*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/likestilling/statistikk/indikatorer-for-kjonnlikestilling-i-kommunene>
- SSB. (2023f). *Livskvalitet*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/levekars/statistikk/livskvalitet>

- SSB. (2023g). *Straffereaksjoner*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/kriminalitet-og-rettsvesen/statistikk/straffereaksjoner>
- SSB. (2023h). *Valgdeltakelsen økte blant de eldste*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/valg/stortingsvalg/statistikk/valgdeltakelse/artikler/valgdeltakelsen-okte-blant-de-eldste>
- SSB. (2023i). *Voksnes læring*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/utdanning/voksenopplering/statistikk/voksnes-laering>
- SSB. (2024a). *Barnehager*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/utdanning/barnehager/statistikk/barnehager>
- SSB. (2024b). *Fakta om likestilling*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/faktaside/likestilling>
- SSB. (2024c). *Lønn*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/lohn-og-arbeidskraftkostnader/statistikk/lohn>
- SSB. (2024d). *Røyk, alkohol og andre rusmidler*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/helse/helseforhold-og-levevaner/statistikk/royk-alkohol-og-andre-rusmidler>
- STAMI.-a. *Lange arbeidsuker*. STAMI. Hentet fra <https://noa.stami.no/arbeidsmiljofaktorer/arbeidstid/lange-arbeidsuker/>
- STAMI.-b. *Nattarbeid*. STAMI. Hentet fra <https://noa.stami.no/arbeidsmiljofaktorer/arbeidstid/nattarbeid/>
- STAMI. (2021). *Faktabok om arbeidsmiljø og helse (2021)*. STAMI. Hentet fra <https://stami.no/publikasjon/faktabok-om-arbeidsmiljo-og-helse-2021/>
- STAMI. (2022). *Nasjonal overvåking av arbeidsmiljø og -helse (NOA)*. Hentet fra <https://noa.stami.no/>
- Steen, R. B. (2022). *Barn i Norge 2022. Om foreldrerollen*. Voksne for Barn. Hentet fra <https://vfb.no/app/uploads/2022/11/Barn-i-Norge-2022-Foreldrerollen.pdf>
- Steinkellner, A. (2017). *Hvordan går det med innvandrere og deres barn i skolen?* SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/hvordan-gar-det-med-innvandrere-og-deres-barn-i-skolen>
- Steinkellner, A. (2022). *Hvem er arbeidsinnvandrerne fra de nyeste EU-landene?* SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/innvandrere/artikler/hvem-er-arbeidsinnvandrerne-fra-de-nyeste-eu-landene>
- Steinset, T. A. (2021). *Stadig flere kvinner er jegere*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/jordskog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/stadig-flere-kvinner-er-jegere>
- Steinsvåg, P. Ø., Stokkebekk, J. & Frafjord, J. S. (2022). *Begrepsbruk når det er langvarige vansker med eller stans i samvær*. DFØ. Hentet fra <https://kudos.dfo.no/documents/32692/files/29131.pdf>
- Stene-Larsen, K. (Upubl). *En nasjonal dybdeundersøkelse av selvmord i trafikken 2011-2022*.
- Stene-Larsen, K., Øien-Ødegaard, C., Straiton, M., Reneflot, A., Zahl, P. & Myklestad, I. (2022). *Selvmord i Norge. Folkehelse rapporten*. Hentet fra <https://www.fhi.no/he/folkehelse/rapporten/psykisk-helse/selvmord-i-norge/?term=#hovedpunkter>
- Steskal, D. & Holmås, T. H. (2020). *Utdanning som tiltak og aktivitet for brukere i NAV: Delrapport 2*. Hentet fra <https://norceresearch.brage.unit.no/norceresearch-xmlui/bitstream/handle/11250/2724381/Rapport%2bNORCE%2bsamfunn%252C%2b40-2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- St.meld. nr. 70 (1991–92). *Likestillingspolitikk for 1990-åra*. Barne- og familiedepartementet. Hentet fra https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1991-92&paid=3&wid=f&psid=DIVL712&pgid=f_0461
- Storhaug, A. S. (2015). *Barnevernets forståelse av farskap* (Doktorgradsavhandling). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet – NTNU. Hentet fra <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/282443>
- Strand, B. H., Steingrimsdóttir, Ó. A., Grøholt, E.-K., Ariansen, I., Graff-Iversen, S. & Næss, Ø. (2014). Trends in educational inequalities in cause specific mortality in Norway from 1960 to 2010: a turning point for educational inequalities in cause specific mortality of Norwegian men after the millennium? *BMC Public Health*, 14(1), 1208-1208. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-1208>
- Strøm, M. S., Sveen, K. A., Guttorm Raknes, Slungård, G. F. & Fagerås, S. J. (2023). *Dødsårsaksregisteret: Dødsårsaker i Norge 2022*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/contentassets/63e48530e2094601b0e4dab313001f60/dodsarsaker-i-norge-rev-2.pdf>
- Støren, K. S. & Rønning, E. (2021). *Livskvalitet i Norge 2021*. SSB. Hentet fra https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/levetkar/artikler/livskvalitet-i-norge-2021/_/attachment/inline/c2d3a9a8-5dad-4745-ac05-e5f2417ffec0:b844119bf0c-

- faaf253f214b7ac75c316792b4624/RAPP2021-27_web.pdf
- Sun, C., Bridges, A., Johnson, J. A. & Ezzell, M. B. (2016). Pornography and the Male Sexual Script: An Analysis of Consumption and Sexual Relations. *Arch Sex Behav*, 45(4), 983-994. Hentet fra <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25466233/>
- Suutela, M., Miettinen, P. J., Kosola, S., Rahkonen, O., Varimo, T., Tarkkanen, A., Hero, M. & Rai-vio, T. (2022). Timing of puberty and school performance: A population-based study. *Frontiers in endocrinology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fendo.2022.936005>
- Svendsen, K.-O. B. (2019). *Andrologi*. Store medisinske leksikon. Hentet fra <https://sml.snl.no/andrologi>
- Syse, A., Grøholt, E., Madsen, C., Aarø, L., Strand, B. & Næss, Ø. (2022). Sosiale helseforskjeller i Norge. *Folkehelse rapporten*. Hentet fra <https://www.fhi.no/he/folkehelse rapporten/samfunn/sosiale-helseforskjeller/?term=#om-sosiale-forskjeller-i-helse>
- Sørensen, S. Ø. (2014). Fortellinger om feminisme og motforestillinger mot statsfeminisme. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 38(3-4), 235-252. <https://doi.org/10.18261/ISSN1891-1781-2014-03-04-04>
- Sørlien, K. (2022). *1 av 5 bor alene*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/barn-familier-og-husholdninger/statistikk/familier-og-husholdninger/artikler/1-av-5-bor-alene>
- Sørnes, A. J. & Vestrheim, A. S. (2023). Ny undersøkelse: Ytringsfrihet viktigst for unge menn. *NRK*. Hentet fra https://www.nrk.no/kultur/ny-undersokelse_ytringsfrihet-viktigst-for-unge-menn-1.16601967
- Saastad, A. (2022). *Usynlige menn*. Dinamo forlag.
- Tankesmien Agenda. (2023). *Bedre læring i en praktisk og variert skole*. Hentet fra <https://www.tankesmienagenda.no/notater/bedre-laring-i-en-praktisk-og-variert-skole>
- Teigen, M. (2022). Kjønnlikestillingsperspektiv på koronapandemien. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 38(3), 101-107. <https://doi.org/10.18261/nst.38.3.3>
- Teigen, M., Nygård, S. T. & Kitterød, R. H. (2023). *Stor oppslutning om at likestillingen bør føres videre, men unge menn er mer skeptiske enn andre*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://www.samfunnsforskning.no/core/prosjekter/core-survey/notater/holdninger/coresurveynotat5.html>
- Tesli, M., Kirkøen, B., Handal, M., FA, T., Knudsen, A. & Odsbu, I. (2023). Psykiske plager og lidelser hos voksne. *Folkehelse rapporten*. Hentet fra <https://www.fhi.no/he/folkehelse rapporten/psykisk-helse/psykiske-lidelser-voksne/?term=#forekomst-av-psykiske-plager>
- The Nordic Council of Ministers for Gender Equality and LGBTI (MR-JÄM). (2022). *Pushing back the push-back: Nordic Roadmap on advancing gender equality, women's and girls' rights, and equal rights of LGBTI-persons, 2022-2024*. Nordisk ministerråd. Hentet fra <https://www.norden.org/en/declaration/pushing-back-push-back-nordic-roadmap-advancing-gender-equality-womens-and-girls-rights>
- Thonstad, M., Ekornrud, T. & Stølan, S. B. C. (2020). *Frisklivssentraler og tilsvarende helsefremmende tilbud i norske kommuner 2019: Analyse av tilbud for livsstilsendringer og mestring av sykdom*. SSB. Hentet fra https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/_attachment/441034?_ts=17674b5b0a8
- Thorsen, K. & Clausen, S.-E. (2009). *Hvem er de ensomme?* SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/hvem-er-de-ensomme>
- Tingrettene. (2022). *Innkommne saker etter barneloven*. Domstol. Hentet fra <https://www.domstol.no/contentassets/dfd0d3cc9eda405cabe2e60604468560/saker-etter-barneloven-2018-2022.pdf>
- Too, L. S., Spittal, M. J., Bugeja, L., Reifels, L., Butterworth, P. & Pirkis, J. (2019). The association between mental disorders and suicide: A systematic review and meta-analysis of record linkage studies. *Journal of Affective Disorders*, 259. Hentet fra <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0165032719306202>
- Torvik, F. A., Flatø, M., McAdams, T. A., Colman, I., Silventoinen, K. & Stoltenberg, C. (2021). Early Puberty Is Associated With Higher Academic Achievement in Boys and Girls and Partially Explains Academic Sex Differences. *Journal of Adolescent Health*, 69(3), 503-510. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2021.02.001>
- Torvik, F. A., Ystrom, E., Gustavson, K., Rosenström, T. H., Bramness, J. G., Gillespie, N., Aggen, S. H., Kendler, K. S. & Reichborn-Kjennerud, T. (2018). Diagnostic and genetic overlap of three common mental disorders in structured interviews and health registries. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 137(1), 54-64. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/acps.12829>

- Tuv, N. (2022a). *Betydelig bedre livskvalitet blant de med kjæreste enn blant single*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/levekar/statistikk/livskvalitet/artikler-om-livskvalitet/betydelig-bedre-livskvalitet-blant-de-med-kjaereste-enn-blant-single>
- Tuv, N. (2022b). *Flest fedre i Vestland tar ut hele pappapermisjonen*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/likestilling/statistikk/indikatorer-for-kjonnlikestilling-i-kommunene/artikler/flest-fedre-i-vestland-tar-ut-hele-pappapermisjonen>
- Tveter, K. (2019). *Urologi*. Store medisinske leksikon. Hentet fra <https://sml.sn.no/urologi>
- Tønnessen, E. (2023). Færre menn i kvinnestudier. Kjønnspoeng hjelper lite. *Khrono*. Hentet fra <https://www.khrono.no/faerre-menn-i-kvinnestudier-kjonnspoeng-hjelper-lite/796855>
- Tønnessen, E. & Larsen, H. (2023). Langt færre studier med kjønnspoeng. Fra 123 til 42. *Khrono*. Hentet fra <https://khrono.no/langt-faerre-studier-med-kjonnspoeng-fra-123-til-42/765543>
- UNDP. (2023). *Gender Inequality Index 2023*. UNDP. Hentet fra <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII>
- Ungdom og Fritid. (2023). *Klubbundersøkelsen 2023. En kartlegging av klubbfeltet slik det ser ut i dag*. Ungdom og Fritid. Hentet fra https://www.ungdomogfritid.no/wp-content/uploads/UF_Klubbundersokelsen_2020_enkeltsider.pdf
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2023). *Global study on homicide 2023*. UNDOC. Hentet fra https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/gsh/2023/Global_study_on_homicide_2023_web.pdf
- Universitetet i Bergen. (2023). *Understanding Male Gamers*. Universitetet i Bergen. Hentet fra <https://www.uib.no/umg>
- Universitetet i Oslo. (2022). *Pornografibruk*. Universitetet i Oslo. Hentet fra <https://www.sv.uio.no/psi/forskning/prosjekter/sekualvaneundersokelsen/pornografibruk/>
- Universitetet i Tromsø. (2023). *Gutter og helsfag*. Universitetet i Tromsø. Hentet fra https://uit.no/tavla/artikkel/813601/gutter_og_helsfag_2023
- Utdanning.no. (2022). *Likestilling i arbeidslivet. Vi viser hvor stor andel menn og kvinner som jobber i de 400 vanligste yrkene i Norge*. Utdanning. Hentet fra <https://utdanning.no/likestilling>
- Utdanningsdirektoratet. (2019). *Hvilken betydning har innvandrerbakgrunn for sjansene for å få lære plass?* Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-fag-og-yrkesopplaring/analyser/hvilken-betydning-har-innvandrerbakgrunn-for-sjansene-for-a-fa-lare-plass/>
- Utdanningsdirektoratet. (2021a). *Fakta om spesialpedagogisk hjelp og spesialundervisning*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/analyser/fakta-om-spesialpedagogisk-hjelp-og-spesialundervisning/>
- Utdanningsdirektoratet. (2021b). *Rammeplan for SFO*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/utdanningslopet/sfo/rammeplan/>
- Utdanningsdirektoratet. (2022a). *Elevundersøkelsen 2021. Fortsatt godt læringsmiljø, men skolehverdagen er påvirket av pandemien*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/analyser/fortsatt-godt-laringsmiljo-men-skolehverdagen-er-pavirket-av-pandemien/>
- Utdanningsdirektoratet. (2022b). *Fakta om grunnskolen 2022–2023: SFO*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-grunnskole/analyser/fakta-om-grunnskolen/sfo/#ni-av-tiforsteklassinger-gar-pa-sfo>
- Utdanningsdirektoratet. (2022c). *Gjennomføring av videregående opplæring*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-videregaende-skole/gjennomforing-av-videregaende-opplaring/>
- Utdanningsdirektoratet. (2022d). *Søkere som har fått lærekontrakt – fylker*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-fag-og-yrkesopplaring/sokere-og-larekontrakt/sokere-sortert-etter-fylker/>
- Utdanningsdirektoratet. (2022e). *Utdanningsspeilet 2022*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/publikasjoner/utdanningsspeilet/utdanningsspeilet-2022/grunnskolen/laringsresultater/>
- Utdanningsdirektoratet. (2023a). *Elevundersøkelsen – læringsmiljø vg1 til vg3, sortert etter indikator*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-videregaende-skole/elevundersokelsen-laringsmiljo-vgs-sortert-etter-indikator/>

- Utdanningsdirektoratet. (2023b). *Fakta om spesialpedagogisk hjelp og spesialundervisning*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/analyser/fakta-om-spesialpedagogisk-hjelp-og-spesialundervisning/>
- Utdanningsdirektoratet. (2023c). *Nasjonale prøver 5. trinn – resultater*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-grunnskole/nasjonale-prover-5-trinn/>
- Utdanningsdirektoratet. (2023d). *Nasjonale prøver 8. og 9. trinn – resultater*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-grunnskole/nasjonale-prover-8-og-9-trinn/>
- Utdanningsdirektoratet. (2023e). *Nasjonale prøver 2023: Resultater nasjonale prøver ungdomstrinnet*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-grunnskole/analyser/2023/analyse-av-nasjonale-prover-for-ungdomstrinnet-2023/>
- Utdanningsdirektoratet. (2024). *Fullføringsreformen*. Utdanningsdirektoratet. Hentet fra <https://www.udir.no/utdanningslopet/videregaende-opplaring/fullforingsreformen/>
- Utdanningsforbundet. (2018). *Tidlig innsats i utdanningspolitikken – motiver, mål og motsetninger*. Utdanningsforbundet. Hentet fra <https://www.utdanningsforbundet.no/var-politikk/publikasjoner/2018/tidlig-innsats-i-utdanningspolitikken-motiver-mal-og-motsetninger/>
- van der Vleuten, M., Jaspers, E. & van der Lippe, T. (2021). Same-Sex Couples' Division of Labor from a Cross-National Perspective. *Journal of GLBT family studies*, 17(2), 150-167. <https://doi.org/10.1080/1550428X.2020.1862012>
- Varnik, P. (2012). Suicide in the World. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 9, 760-771. <https://doi.org/10.3390/ijerph9030760>
- Vedøy, T. & Sæbø, G. (2023). *Utbredelse av røyking i Norge*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/le/royking/tobakk-norge/bruk-av-tobakk/utbredelse-av-royking-i-norge/?term=>
- Vrålstad, S., Møller, G., Eriksen, E., Haugen, G. M. D., Askvik, T. & Bjerklund, M. (2023). *Ansvar og omsorg for barn av foreldre som ikke bor sammen*. Telemarksforskning. Hentet fra <https://www.telemarksforskning.no/publikasjoner/ansvar-og-omsorg-for-barn-av-foreldresom-ikke-bor-sammen/4195/>
- Vrålstad, S. & Wiggen, K. S. (2017). *Levekår blant innvandrere i Norge 2016*. SSB. Hentet fra https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/_attachment/309211?_ts=177710adf90
- Vaage, O. F. (2012). *Tidene skifter: tidsbruk 1971-2010*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/tidene-skifter>
- Walle, T. M. (2010). *A Passion for Cricket: Masculinity, ethnicity, and diasporic spaces in Oslo*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo. Hentet fra https://www.researchgate.net/profile/Thomas-Michael-Walle/publication/267447413_A_Passion_for_Cricket_Masculinity_and_ethnicity_and_diasporic_spaces_in_Oslo/links/5ae6c8300f7e9b9793c7abb8/A-Passion-for-Cricket-Masculinity-ethnicity-and-diasporic-spaces-in-Oslo.pdf
- Weber, A. M., Cislighi, B., Meausoone, V., Abdalla, S., Mejia-Guevara, I., Loftus, P., ... Rao Gupta, G. (2019). Gender norms and health: insights from global survey data. *The Lancet (British edition)*, 393(10189), 2455-2468. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)30765-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)30765-2)
- Wendelborg, C., Caspersen, J., Mordal, S., Ljusberg, A.-L., Valenta, M. & Bunar, N. (2018). *Lek, læring og ikke-pedagogikk for alle: Nasjonal evaluering av skolefritidsordningen i Norge*. NTNU. Hentet fra <https://samforsk.no/uploads/files/Lek-laering-og-ikke-pedagogikk-for-alle-nasjonal-evaluering-av-SFO-WEB.pdf>
- Westphal, S. K., Poortman, A.-R. & van der Lippe, T. (2014). Non-resident Father–Child Contact across Divorce Cohorts: The Role of Father Involvement during Marriage. *European Sociological Review*, 30(4), 444-456. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/24479906>
- Wiik, K. A. (2022). *Delt bosted for barn etter samlivsbrudd. Nye utviklingstrekk og kjennetegn*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/barn-familier-og-husholdninger/artikler/delt-bosted-for-barn-etter-samlivsbrudd.nye-utviklingstrekk-og-kjennetegn>
- Wirback, T., Forsell, Y., Larsson, J.-O., Engström, K. & Edhborg, M. (2018). Experiences of depression and help-seeking described by young Swedish men. *Psychology of Men & Masculinity*, 19(3), 407–417. Hentet fra <https://doi.org/10.1037/men0000110>
- With, M. L. (2018). *Kvinner og menn i helseyrker møter mest vold og trusler*. SSB. Hentet fra <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler->

- og-publikasjoner/kvinner-og-menn-i-helseyrker-moter-mest-vold-og-trusler
- Wollebæk, D. & Sivesind, K. H. (2010). *Fra folkebevegelse til filantropi? Frivillig innsats i Norge 1997-2009*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/177668>
- Wollscheid, S., Hjetland, H. N. & Rogde, K. (2018). *Årsaker til og tiltak mot kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner. En Kunnskapsoversikt*. NIFU. Hentet fra <https://nifu.brage.unit.no/nifu-xmlui/bitstream/handle/11250/2567732/NIFUrapport2018-25.pdf?sequence=1>
- World Economic Forum. (2023). *Global Gender Gap Report 2023*. World Economic Forum. Hentet fra <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/>
- World Health Organization. *Life expectancy and Healthy life expectancy – Data by country*. World Health Organization. Hentet fra <https://apps.who.int/gho/data/node.main.688>
- World Health Organization. *Noncommunicable diseases*. World Health Organization. Hentet fra <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases>
- World Health Organization. *Sexual health*. World Health Organization. Hentet fra https://www.who.int/health-topics/sexual-health#tab=tab_1
- World Health Organization. (1948). *Constitution of the World Health Organization*. World Health Organization. Hentet fra <https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1>
- Yan, B. W., Arias, E., Geller, A. C., Miller, D. R., Kochanek, K. D. & Koh, H. K. (2024). Widening Gender Gap in Life Expectancy in the US, 2010-2021. *JAMA Intern Med*, 184(1), 108-110. <https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2023.6041>
- Zackariasson, M. (2008). *Bare en slåsskamp?* Kilden. Hentet fra <https://kjonnsforskning.no/nb/2008/10/bare-en-slasskamp>
- Zahl, P. H., Rognerud, M. & Strand, B. H. (2003). Sosial ulikhet og utvikling i dødelighet hos enslige i Norge. *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*, 123(13). <https://tidsskriftet.no/2003/06/originalartikkel/sosial-ulikhet-og-utvikling-i-dodelighet-hos-enslige-i-norge>
- Ødegård, A. M. (2012). Nordisk modell: Bakgrunn og kjennetegn. *Arbeidslivet.no*. Hentet fra <https://www.arbeidslivet.no/internasjonalt/den-nordiske-modellen/nordisk-modell-bakgrunn>
- Ødegård, G. & Fladmoe, A. (2017). *Samfunnsengasjert ungdom: Deltakelse i politikk og organisasjonsliv blant unge i Oslo*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2442826>
- Øistad, B. S. & Veledar, A. (2021). *Hatefulle ytringer på nett*. LDO. Hentet fra https://www.ldo.no/globalassets/_ldo_2019/03_ombudet-og-samfunnet/rapporter/hatefulle-ytringer/ldo_hatefulle_ytringer_pa_net.pdf
- Østbakken, K. M., Halrynjo, S. & Kitterød, R. H. (2018). *Foreldrepermisjon og likestilling: Foreldrepengeordningens betydning for likestilling i arbeidslivet og hjemme*. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2572935>
- Østbakken, K. M., Orupabo, J. & Nadim, M. (2022). The Hierarchy of Care Work: How Immigrants Influence the Gender-Segregated Labor Market. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*. <https://doi.org/10.1093/sp/jxac039>
- Østbø, N., Vist, G. & Løchen, M. (2022). *Kjønnsstratifiserte analyser i norske behandlingsstudier: en systematisk kartleggingsoversikt*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/7e517da84-ba045848eb57d4e3d89acc3/no/sved/vedlegg-4.pdf>
- Øverland, S. (2018). *Sykdomsbyrden i Norge i 2016: Resultater fra Global Burden of Diseases, Injuries, and Risk Factors Study 2016 (GBD 2016)*. Folkehelseinstituttet. Hentet fra <https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2018/sykdomsbyrden-i-norge-i-2016.pdf>
- Ådnanes, M., Haugen, G. M. D., Jensberg, H., Rantalaiho, M. & Husum, T. L. (2011). *Evaluering av mekling etter ekteskapslov og barnelov*. Sintef. Hentet fra <https://www.sintef.no/globalassets/upload/helse/helsetjenesteforskning/a20162.pdf>
- Aakernes, N., Andresen, S., Bergene, A. C., Dahlback, J., Høst, H., Johannesen, H. S., ... Vagle, I. (2022). *Evaluering av fagfornyelsen yrkesfag, delrapport 1: Bakgrunn, prosess og implementering på vg1*. Fafo. Hentet fra <https://www.fafo.no/images/pub/2022/20809.pdf>
- Aars, H. (2011). *Menns seksualitet*. Cappelen Damm Akademisk.
- Aars, J., Nordø, Å. D., Wollebæk, D. & Christensen, D. A. (2011). *Ung frivillighet i Norge: Endring og kontinuitet i unges frivillige engasjement*

1998-2009. Institutt for samfunnsforskning. Hentet fra <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xm-lui/handle/11250/2445368>

Aarseth, H. (2018). Familie og intimitet i endring – sosiologiske perspektiver. *Fokus på familien*, 46(2), 84-102. <https://doi.org/10.18261/issn.0807-7487-2018-02-02>

Lover og forskrifter

Barnekonvensjonen. (1989). *Konvensjon om barnets rettigheter (LOV-20-11-1989)*. Lovdata.

Lov om barnehager (barnehageloven) (LOV-2005-06-17-64). Lovdata.

Forskrift om fastsetjing av fostringstilskot. (2003). *Forskrift om fastsetjing og endring av fostrings-tilskot (FOR-2003-01-15-123)*. Lovdata.

Forskrift om helsestasjons- og skolehelsetjenesten. (2018). *Forskrift om kommunens helse-*

fremmede og forebyggende arbeid i helsestasjons- og skolehelsetjenesten (FOR-2018-10-19-1584). Lovdata.

Forskrift om opptak til høgare utdanning. (2017). *Forskrift om opptak til høgare utdanning (FOR-2017-01-06-13)*. Lovdata.

Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver. (2017). *Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver (FOR-2017-04-24-487)*. Lovdata.

Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester (helse- og omsorgstjenesteloven) (*LOV-2011-06-24-30*). Lovdata.

Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (*LOV-2017-06-16-51*). Lovdata.

Lov om barn og foreldre (barnelova). (*LOV-1981-04-08-7*). Lovdata.

Lov om pasient og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven) (*LOV-1999-07-02-63*). Lovdata.

Vedlegg 1

Opprinnelig mandat for Mannsutvalget (26.08.2022)

For å sikre en god likestillingspolitikk er det behov for en helhetlig oversikt over hvilke likestillingsutfordringer gutter og menn møter gjennom livsløpet. Viktige temaer kan være familie, fritid, helse, vold og seksuell trakassering, utdanning og arbeidsliv, pensjonistliv, integrering og skeives levekår. Under hvert tema følger undertemaer.

Utvalget skal utrede likestillingsutfordringer menn møter og som bidrar til utenforskap og er til hinder for et likestilt samfunn.

Det er stor variasjon blant menn, og ulike grupper av menn møter ulike utfordringer. For eksempel er menn som gruppe overrepresentert blant personer med mest makt, størst formuer, høyest inntekt og størst frihet. Samtidig vet vi at dette ikke gjelder alle menn, og at menn kan oppleve likestillingsutfordringer på andre områder. Utvalget skal derfor ta utgangspunkt i at menn er en sammensatt gruppe og at likestillingsutfordringer henger sammen med faktorer som sosial ulikhet (for eksempel inntekt, utdanning, klasse), geografi, etnisitet, generasjonstilhørighet/alder, seksuell orientering, kjønnsuttrykk og funksjonsevne. Utvalget skal også ha et interseksjonelt perspektiv på menns likestillingsutfordringer.

Utvalget skal se likestillingsutfordringer i lys av normer for maskulinitet og tradisjonelle kjønnsroller, der dette er relevant. Utvalget skal også ta hensyn til de store endringene i mannsrollen som har skjedd de siste årene og at disse endringene utspiller seg på ulike måter i ulike deler av befolkningen.

Formålet med utredningen er tredelt:

1. Gi helhetlig oversikt over hvilke likestillingsutfordringer gutter og menn møter gjennom livsløpet på temaer som familie, fritid, helse, vold, utdannings- og arbeidsliv, pensjonistliv, integrering og skeives levekår.
2. Vurdere om pågående politikk og igangsatte prosesser ivaretar kjønnsperspektivet på disse områdene tilstrekkelig, inkludert hvorvidt forskning og data gir tilstrekkelig grunnlag for politikktutvikling.
3. Foreslå tiltak som vil bidra til et likestilt samfunn på disse områdene, og/eller vurdere behov for andre løsninger dersom utvalget

mener pågående innsats ikke ivaretar perspektivet om likestilling.

Regjeringen peker på en rekke temaer og undertemaer som utvalget bes om å utrede. Utvalget kan prioritere mellom temaene og undertemaene, sett opp mot kapasitet og tiden som er satt av til utredningen.

Utredningen skal gjennomføres i tråd med utredningsinstruksen, herunder skal det redegjøres for eventuelle økonomiske og administrative konsekvenser.

Temaer og undertemaer

- Familie
  - Likestilt foreldreskap
  - Barnløshet
- Fritid
  - Sosiale relasjoner
- Helse
  - Gutter og menns spesielle helseutfordringer, herunder både somatiske og psykiske helseutfordringer
- Vold og seksuell trakassering
  - Voldsutøvelse
  - Voldsutsatthet
  - Seksuell trakassering
- Utdanning og arbeidsliv
  - Utdanning og endringer i gutter og menns utdanningsvalg
  - Arbeidsliv og endringer i menns yrkesvalg
  - Rekruttering til arbeidslivet
- Pensjonistliv
  - Levekår og levevaner
- Integrering
  - Negativ sosial kontroll
  - Kulturelle barrierer
  - Stereotypier, rasisme og diskriminering
- Skeives levekår
  - Levekår og psykisk helse

Familie

Likestilt foreldreskap

Likestilt foreldreskap handler både om hvordan foreldrepermisjonen fordeles mellom mødre og fedre og hvordan omsorgs- og husarbeidet forde-

les. Mødre og fedre bør ha like muligheter til å delta i yrkeslivet, blant annet for bærekraften i velferden. En kjønnskjev fordeling av arbeid og tilpasning mellom arbeids- og familieliv ser fortsatt ut til å legge en tyngre byrde til kvinners enn menns muligheter i arbeidslivet. Likestilt foreldreskap handler også om hvordan mødre og fedre ivaretar foreldreskapet etter samlivsbrudd eller når de ikke bor sammen.

Utvalget må foreslå løsninger for hvordan politikkutvikling kan bidra til:

- hvordan foreldrepermisjonen kan deles mer likt
- hvordan omsorg- og husarbeid kan fordeles likere
- legge til rette for et godt og aktivt likestillingsarbeid i arbeidslivet
- hva som skal til for å få mer likestilte foreldreskap etter samlivsbrudd
- hvordan foreldre som ikke bor sammen kan få et godt samarbeid om barna

Økende andel barnløse blant menn

Andelen menn uten barn har økt fra 17 prosent til nærmere 25 prosent i løpet av de siste årene. Forskere har pekt på en rekke årsaker, som at barnløshet kan henge sammen med lav utdanning og inntekt, dårlig helse, at færre menn vil ha barn, at det blir født flere gutter enn jenter.

Utvalget må:

- vurdere hvilke likestillingsutfordringer menns økende barnløshet har i ulike deler av livsløpet og om det er aktuelle tiltak som kan endre bildet.
- utrede om barnløsheten er frivillig eller ufrivillig.

Fritid

Sosiale relasjoner

Sosiale bånd, fellesskap og deltakelse er av stor betydning for livskvaliteten. I alle fylker oppgir menn noe lavere skår for opplevelse av støttende relasjoner enn det kvinner gjør. Menn opplever også å bidra til andres lykke og livskvalitet i noe mindre grad enn kvinner.

Utvalget må:

- vurdere om kjennetegnene ved menns sosiale relasjoner, som er nevnt over, bidrar til utenfor-skap og hva som i så tilfelle kan motvirke disse.

Helse

Menn kommer dårligere ut enn kvinner på en rekke kjennetegn knyttet til helse. For eksempel er det en større andel menn som drikker og snuser, og menn drikker mer, oftere og mer risikofylt enn kvinner. Dobbelt så mange menn dør av narkotikabruk og unge menn er overrepresentert ved rusproblemer og dødsfall som følge av risikofylt atferd i rus. Det er også flere menn enn kvinner som har et usunt kosthold. Videre har middelaldrende menn høyere forekomst av overvekt og fedme enn kvinner, og overvekt og fedme er viktig risikofaktor for diabetes type 2, hjerte- og karsykdommer og andre kroniske sykdommer. Det er også flere menn enn kvinner som dør på grunn av ulykker, og menn skader seg oftere i første halvdel av livet.

Menn lever kortere enn kvinner, i gjennomsnitt dør de tre år tidligere enn kvinner. Menn er overrepresentert i selvmordsstatistikken. Hele to av tre tilfeller skjer blant menn.

Helse- og omsorgstjenestens møte med menn og gutter kan være preget av kjønnsstereotyper som bidrar til at enkelte sykdommer underdiagnostiseres.

Utvalget må:

- foreslå løsninger for hva som skal til for fremme helse og bedre menns helseutfordringer, både fysisk og psykisk. Det vil være naturlig med en kontakt mellom Mannsutvalget og Kvinnehelseutvalget innen helseområdet.

Vold og seksuell trakassering

Menn og kvinner utsettes for ulike typer vold og i ulike sammenhenger. Menn er både utøvere av og ofre for vold. Vold i nære relasjoner utgjør en av de største barrierene for å nå målet om likestilling.

Voldsutøvelse

Menn er overrepresentert blant utøvere av vold mot kvinner, men også mot andre menn. Menn er overrepresentert blant utøvere av seksuell vold mot kvinner og barn. 30–50 prosent av alle overgrep mot barn og unge begås av andre barn og unge, og gutter er klart overrepresentert blant de som utviser problematisk eller skadelig seksuell atferd.

Voldsutsatthet

Menn er generelt mer utsatt for vold enn kvinner og de er mer utsatt for kroppsskade og – krenkelse. Psykisk vold er et utbredt fenomen og den voldsformen som både menn og kvinner utsettes for oftest. Menn utsettes også for seksuell vold, men forskning tyder på at seksuelle overgrep er svært tabubelagt for menn, og at menn utsatt for seksuell vold møter særskilte barrierer for å søke hjelp.

Både menn og kvinner utsettes for vold i nære relasjoner, men kvinner er i større grad enn menn utsatt for alvorlig og gjentatt vold. Vold i nære relasjoner er svært inngripende og byr på noen helt spesielle utfordringer, særlig for den som er utsatt.

Seksuell trakassering

Seksuell trakassering er et vedvarende samfunnsproblem og en viktig likestillingsutfordring. I 2019 oppgir om lag 114 000 yrkesaktive (4 prosent) at de en gang i måneden eller mer blir utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, kommentarer eller lignende på arbeidsplass. Langt flere kvinner enn menn blir trakassert. Ungdata sin undersøkelse fra 2019 viser dessuten at 32 prosent av elever på videregående skole rapporterer at de har blitt utsatt for en form for seksuell trakassering det siste året. Også denne undersøkelsen viser kjønnsforskjeller.

Utvalget må:

- peke på årsakene til at menn er overrepresentert blant de som utøver vold
- foreslå løsninger for hva som skal til for å forbygge og hindre at menn utøver vold
- foreslå hvordan volden menn utsettes for i større grad kan avdekkes og hvordan voldsutsette menn kan få bedre hjelp
- peke på hva som er årsakene til at få voldsutsette menn søker hjelp, og foreslå tiltak for at flere menn søker hjelp
- foreslå løsninger for å motvirke seksuell trakassering.

Utdanning og arbeidsliv

Gutter og jenter velger forskjellige utdanninger som i sin tur spiller inn på kjønnsbalansen i arbeidsmarkedet. Kjønnsforskjeller i utdanningsløpet er tydelig, både i videregående opplæring på fag- og yrkesopplæringen og i høyere utdanning.

I opptaket til universiteter og høyskoler har søkermassen i mange år hatt en overvekt av kvin-

ner. Menn og kvinner fordeler seg ikke likt på utdanningsområder. Kvinner er i stort flertall blant søkere til helse- og sosialfaglige studier, mens det er et stort mannsflertall blant søkerne til IKT og teknologi. I høyere yrkesfaglig utdanning er fordelingen også her kjønnsdelt, med stort kvinneflertall innenfor helse-, sosial og idrettsfag og tilsvarende stort mannsflertall innenfor naturvitenskaplige fag, håndverksfag og tekniske fag.

Det er også andre kjønnsforskjeller i opplæringsløpet. Dette gjelder for eksempel kjønnsforskjeller i karakterer, fullføring og behov for spesialundervisning. Dette kan få konsekvenser for videre utdanning, arbeid, helse og familiesituasjon senere i livet. Dette er det redegjort for i NOU 2019: 3 Nye sjanser – bedre læring – Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp, og er derfor ikke en del av dette utvalgets mandat. Utvalgets mandat er også avgrenset mot forslag som gjelder opplæringssektoren, fremmet i NOU 2019: 19 Jenterom, gutterom og mulighetsrom.

Rekruttering til arbeidslivet

Norske menn i kjernealder for yrkesdeltaking (25–54 år) har lavere deltakelse i arbeidsmarkedet enn menn i mange andre OECD-land, etter mange år med negativ utvikling i sysselsettingen, både relativt og absolutt. I 2020 var arbeidsstyrken målt i prosent av befolkningen for denne gruppen langt under OECD-gjennomsnittet, og sysselsettingsraten var bare så vidt over.

Utvalget må:

- foreslå løsninger på hvordan legge til rette for at flere menn velger kvinnedominerte utdanninger
  - Som bakgrunn for å foreslå løsninger bør utvalget utrede mulige forskjeller i menns gjennomføring av utdanning og karriereløp avhengig av om de velger en mannsdominert, kvinnedominert eller mer kjønnsbalansert utdanning.
- foreslå løsninger på hvordan legge til rette for at flere menn velger kvinnedominerte yrker
- se nærmere på hva som kan være forklaringer på utviklingen med lavere deltakelse i arbeidsmarkedet blant norske menn sammenlignet med menn i OECD-land, herunder om det er forhold i arbeidsmarkedet, f.eks. om færre kommer inn i arbeidslivet eller om flere faller fra, tilknytning til sektor/bransjer, kompetansesammensetning, institusjonelle forhold mv. som kan forklare denne utviklingen.

Pensjonistliv

Flere undersøkelser viser at mange eldre menn lever alene, har dårligere nettverk og takler livet som pensjonist dårligere enn kvinner. Framskrivninger viser signifikante endringer med opphopning av barnløshet, dårligere levekår og helse – noe som også rammer menn i utkantkommuner.

Andre utviklingstrekk som er relevante med særlig henblikk på eldre menn er levevaner som redusert fysisk aktivitet og dårligere kosthold, samt positiv utvikling som økt deltakelse i frivillighet, bestefar-rollen og som pårørende.

Utvalget må:

- foreslå løsninger for hvordan de demografiske utfordringene med flere enslige menn i fremtiden, skal møtes.

Integrering

Det er et felles ansvar å bekjempe negativ sosial kontroll. Alle skal ha frihet til å være seg selv, til å delta og til å bryte dersom de opplever begrensninger i sin frihet. Mange av dilemmaene vi møter i integreringsdebatten knytter seg til balansen mellom friheten til å leve sitt liv på forskjellige måter, og det sosiale og kulturelle presset som mange står overfor når de skal velge hvordan de vil leve sine liv. Også i majoritetsbefolkningen ser vi eksempler på negativ sosial kontroll, i hovedsak knyttet til lukkede religiøse miljøer.

Gutter med innvandrerbakgrunn har større frafall fra skolen enn gutter uten innvandrerbakgrunn. Dette frafallet har stor betydning for de unge guttene det gjelder, deres familier og samfunnet som helhet.

Menn og gutter med innvandrerbakgrunn er i stor grad utsatt for stereotypier som kan begrense deres handlingsrom. Utseende, religiøse kjenne-

tegn og landbakgrunn gir i mange tilfeller oppfatninger og fordommer om holdninger, levesett og verdier som ikke nødvendigvis stemmer med virkeligheten. Stereotypier, rasisme og diskriminering, virker som barrierer for full deltakelse i arbeids- og samfunnsniv. Dette har også betydning for individenes tillitt til både storsamfunn og mellom innbyggere.

Utvalget må:

- se nærmere på hvordan menn både er ofre for, og utøvere av negativ sosial kontroll, og hva som skal til for å frigjøre dem fra disse begrensningene.
- drøfte hvordan menn som partnere, pårørende, slektninger, og venner kan bidra til at folk av alle kjønn kan ta frie selvstendige valg, for det livet de selv ønsker å leve.
- se nærmere på hva som kan gjøres for å hindre frafallet i skolen blant gutter med innvandrerbakgrunn.

se nærmere på hvordan stereotypier, rasisme og diskriminering begrenser menn med innvandrerbakgrunn sine muligheter til deltakelse i arbeids- og samfunnsniv.

Skeives levekår

Det er store variasjoner i levekår mellom ulike grupper som bryter med normer for kjønn og seksualitet, og det er også livsområder hvor skeive i snitt opplever større utfordringer enn majoritetsbefolkningen. Undersøkelser viser at lhbt-personer er overrepresentert på en del negative helse- og livskvalitetsvariabler.

Utvalget må foreslå løsninger for hvordan politikkutvikling kan bidra til

- bedre levekår og psykisk helse blant skeive menn.

Norges offentlige utredninger

2023

Arbeids- og inkluderingsdepartementet:

NOU 2023: 11 Raskt og riktig

NOU 2023: 12 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2023

Barne- og familiedepartementet:

NOU 2023: 7 Trygg barndom, sikker fremtid

NOU 2023: 24 Med barnet hele veien

Finansdepartementet:

NOU 2023: 6 Finanstilsynet i en ny tid – ny lov om
Finanstilsynet

NOU 2023: 15 Bærekraftsrapportering

NOU 2023: 30 Utfordringer for lønnsdannelsen
og norsk økonomi

Forsvarsdepartementet:

NOU 2023: 14 Forsvarskommissjonen av 2021

Helse- og omsorgsdepartementet:

NOU 2023: 2 Fremtidens apotek – fleksibelt og
forsvarlig

NOU 2023: 4 Tid for handling

NOU 2023: 5 Den store forskjellen

NOU 2023: 8 Fellesskapets sykehus

NOU 2023: 29 Abort i Norge

Justis- og beredskapsdepartementet:

NOU 2023: 17 Nå er det alvor

Klima- og miljødepartementet:

NOU 2023: 18 Genteknologi i en bærekraftig fremtid

NOU 2023: 25 Omstilling til lavutslipp

Kommunal- og distriktsdepartementet:

NOU 2023: 9 Generalistkommunesystemet

NOU 2023: 21 Embetsordningen – i takt med tiden

Kultur- og likestillingsdepartementet:

NOU 2023: 13 På høy tid

NOU 2023: 20 Tegnspråk for livet

Kunnskapsdepartementet:

NOU 2023: 1 Kvalitetsvurdering og kvalitetsutvikling
i skolen

NOU 2023: 19 Læring, hvor ble det av deg i alt
mylderet?

NOU 2023: 27 Et nytt system for kvalitetsutvikling

Nærings- og fiskeridepartementet:

NOU 2023: 10 Leve og oppleve

NOU 2023: 23 Helhetlig forvaltning av

akvakultur for bærekraftig verdiskaping

NOU 2023: 26 Ny lov om offentlige anskaffelser

– Første delutredning

NOU 2023: 28 Investeringskontroll

Olje- og energidepartementet:

NOU 2023: 3 Mer av alt – raskere

Samferdselsdepartementet:

NOU 2023: 22 På vei mot en bedre regulert

drosjenæring

Statsministerens kontor:

NOU 2023: 16 Evaluering av pandemihåndteringen

Bestilling av publikasjoner

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
publikasjoner.dep.no
Telefon: 22 24 00 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på
www.regjeringen.no

Trykk: Departementenes sikkerhets- og
serviceorganisasjon – 04/2024